

63677

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN
DÜZENLENMESİNDE ETKİLİ OLABİLECEK İKTİSAT
POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
- TÜRKİYE ÖRNEĞİ -**

HAZIRLAYAN
YAŞAR UYSAL

DANIŞMAN
PROF. DR. TEMEL ERGUN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

1997 - İZMİR

TEZ VERİ FORMU

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU					
YAZARIN;					
Soyadı: UYSAL Adı : Yaşar			Kayıt No:		
TEZİN ADI;					
Türkçe : Bölüşüm İlişkileri ve Bu ilişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği-					
Yabancı Dil: Distributional Relations and Assesment of Economic Policies Aimed at Regulations Income Distribution - Case Study of Turkey-					
TEZİ TÜRÜ	Yüksek Lisans	Doktora	Doçentlik	Tıpta uzmanlık	Sanatta yeterlilik
	☐	☐	☐	☐	☐
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ;					
Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi					
Fakülte :					
Enstitü : Sosyal Bilimler					
Diğer kuruluşlar :					
Tarih :					
TEZ YAYINLANMIŞSA;					
Yayınlayan:					
Basım Yeri:					
Basım Tarihi:					
ISBN					
TEZ YÖNETİCİSİNİN;					
Soyadı Adı: Temel ERGUN					
Ünvanı : Prof.Dr.					

TEZ YÖNETİCİSİNİN;

Soyadı Adı: **Temel ERGUN**

Ünvanı : **Prof.Dr.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:

TEZİN KONUSU(KONULARI) :

- 1- Bölüşüm İlişkileri
- 2- İktisat Politikaları
- 3- Türkiye'de Uygulanan İktisat Politikaları

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Bölüşüm
- 2- Gelir dağılımı
- 3- İktisat politikaları

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Distributional Relations
- 2- Income distribution
- 3- Economic Policies

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası:

Tarih

Doktora tezi olarak sunduğum “Bölüşüm İlişkileri ve Bu ilişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği-” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../ 1997

Yaşar UYSAL

TUTANAK

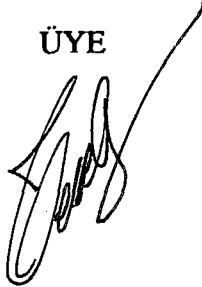
Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 30.../12..1997 tarih ve ...27...sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre İktisat Anabilim dalı doktora öğrencisi Yaşar UYSAL'ın "Bölüşüm İlişkileri ve Bu ilişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği-"konulu tezi incelenmiş ve aday 20.../01/1998 tarihinde, saat 11.00... 'da jüri önünde taz savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarında jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarı... olduğu na oy birliği..... karar verildi.

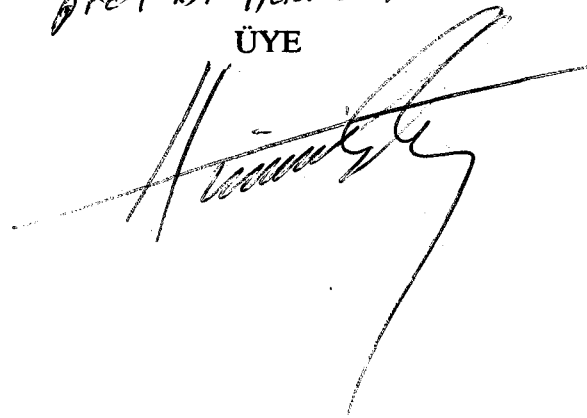
Prof. Dr. Hüseyin Karacayıcı
BAŞKAN

Prof. Dr. Temel Ergen
ÜYE

Prof. Dr. Hüsnü Erkan
ÜYE

ÖZET

Bölüşüm ilişkileri ve bu ilişkilerin düzenlenmesinde etkili olabilecek iktisat politikalarının değerlendirilmesi -Türkiye örneği- isimli çalışmamızın temel amacı 1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikalarının fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve kişisel gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin analizidir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü, kavramlar ve bölüşüm teorilerinin incelenmesine ayrılmıştır. Burada, bölüşüm teorileri, Fizyokratlar, Klasikler, Neoklasikler, Keynezyen ve sentezci modeller ayrımında, kapalı ekonomi, açık ekonomi ve teknolojik gelişme varsayımları dikkate alınarak incelenmiştir. Bunun sonucunda, bölüşüm konusunun incelenmesinde ideolojilerin etkili olduğu ve bölüşümü tüm boyutlarıyla açıklamaya yönelik bir teorinin henüz geliştirilemediği görülmüştür.

İkinci bölümde, bölüşümü etkileyen iktisat politikaları, teorik olarak, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen başlıkları altında incelenerek, bu politikaların sektörel, fonksiyonel bölgesel ve bölüşüm üzerine etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece, literatürde, genelde süreç politikalarıyla sınırlı olarak değerlendirilen bölüşüm politikaları farklı bir perspektiften ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ikinci bölümde yapılan incelemeler çerçevesinde, Türkiye'de 1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikaları, ithal ikameci büyüme dönemi(1963-79) ve ihracata yönelik büyüme dönemi(1980-1996) ayrımında, bölüşüm üzerine etkileri yönünden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere bağlı olarak, ölçülebilir, yeterli ve sağlıklı veri bulunan politika araçlarının bölüşüm üzerindeki etkileri ekonometrik modeller yardımıyla analiz edilmiştir.

Yapılan inceleme ve analizler sonucunda ülkemizde bölüşüm yapısının fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve kişisel olmak üzere tüm boyutlarıyla bozuk olduğu, 1980 sonrası dönemde izlenen politikaların bu süreçte belirleyici etkisinin bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle, Türkiye'de, bölüşüm açısından gelinen noktanın, sosyal barışı bozma aşamasında bulunduğu, dolayısıyla, bölüşümün, uygulanacak iktisat politikalarında öncelikli amaç olarak ele alınması gerektiği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this thesis -with the title *Distributional Relations and Assessment of Economic Policies Aimed at Regulations Income Distribution,(Case Study of Turkey)* is to analyse the effects of economic policies pursued during 1963-1996 on functional, sectoral, regional and personal income distribution.

The thesis is composed of three sections. Section 1, concentrates mainly on the analysis of concepts and theories with respect to income distribution. As such; Physiocratic, Classical, Neo-classical, Keynesian and synthesis models of distributional theories are examined under the assumptions of open economy, closed economy and technological progress, respectively. It is concluded that, various theories and evaluations on the subject are to some extent influenced by ideologies and that a coherent theory that may explain all aspects of distribution has not been developed yet.

Section 2 examines various economic policies on distributional issues under the heading of theory; economic process, economic structure, economic system and economic order. The impact of such policies on the sectoral, functional and regional income distribution are evaluated. In this section distributional policies are addressed in a somewhat different and broader context than the mainstream literature which has confined its analysis within the narrow context of economic process policies.

Section three, based on the above evaluations, introduces a case study of Turkey with respect to distributional issues. More specifically the distributional impact of economic policies pursued in Turkey during 1963-1996 period-under the two subperiods import substitutions growth(1963-79) and export-led growth(1980-1996)- are examined and assessed. Such impact are analysed with the aid of econometric model where ever reliable and comparable data is available.

In the light of these analysis, it is concluded that there prevails severe inequality in Turkey in all aspects of functional, sectoral, regional and personal income distribution, and that policies implemented since 1980 have had diverse and dominating influence on the worsening of inequality in Turkey. Finally it is argued that the extent of distributional inequality in Turkey has reached such a high level that it threatens social integrity and peace. Therefore we conclude, distributional issues should gain priority over other issues in the formation and implementation of economic policies.

**BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNDE ETKİLİ
OLABİLECEK İKTİSAT POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
-TÜRKİYE ÖRNEĞİ-**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER	XI

GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA KONUSUNUN ÖNEMİ VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
3. ARAŞTIRMANIN PLANI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜŞÜM VE BÖLÜŞÜMÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

1. TANIMLAR VE KAPSAM	4
1.1. BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ	6
1.2. GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI)	7
1.2.1. FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM	7
1.2.2. KİŞİSEL BÖLÜŞÜM	8
1.2.3. SEKTÖREL BÖLÜŞÜM	8
1.2.4. BÖLGESEL BÖLÜŞÜM	9
1.2.5. GELİRİN YENİDEN BÖLÜŞÜMÜ	9
1.3. SERVET BÖLÜŞÜMÜ	9
1.4. GELİR VE SERVET BÖLÜŞÜMÜ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	10
2. BÖLÜŞÜM KURAMLARI	11
2.1. KAPALI EKONOMİ VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI	12
2.1.1. FİZYOKRATLARIN BÖLÜŞÜM KURAMI(QUESNAY)	12
2.1.2. KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMI	13
2.1.2.1. RİCARDO'NUN BÖLÜŞÜM KURAMI	14
2.1.2.2. MARX'İN ARTIK DEĞER KURAMI	18
2.1.3. NEOKLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARI	21
2.1.3.1. NEO-KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARININ TEMEL VARSAYIMLARI	21
2.1.3.2. MARJİNAL VERİMLİLİK İLKESİNE DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI	22
2.1.3.2.1. CLARK'İN MARJİNAL VERİMLİLİK KURAMI	22
2.1.3.2.1.2. CLARK-WICKSTEED ÜRÜN TÜKENİMİ KURAMI	24
2.1.3.3. ÜRETİM FONKSİYONUNA DAYALI NEO-KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMI	27

2.1.4. KEYNEZGİL BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	31
2.1.4.1. BOULDİNG MODELİ: MUHASEBE ÖZDEŞLİKLERİ KURAMI	31
2.1.4.2. CARTTER MODELİ	35
2.1.4.3. KALDOR MODELİ	38
2.1.4.4. ROTHSCHİLD KATKISI	41
2.1.4.5. PASİNETTİ MODELİ	42
2.1.4.6. KALECKİ MODELİ : MONOPOLLEŞME DERECEŚİ.....	47
2.1.4.7. MİTRA MODELİ	51
2.1.4.8. ROBINSON'UN EKSİK REKABET MODELİ	53
2.1.5. SENTEZCİ KURAMLAR.....	56
2.1.5.1. WEİNTRAUB MODELİ	56
2.1.5.2. ROBINSON'UN GENEL MODELİ	62
2.2. TEKNOLOJİK GELİŞME VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	64
2.2.1. TEKNOLOJİK GELİŞME	65
2.2.2. TEKNOLOJİK GELİŞMENİN SINIFLANDIRILMASI.....	66
2.2.2.1. İÇERİLMİŞ-İÇERİLMEMİŞ TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM	67
2.2.2.2. OTONOM-UYARILMIŞ TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM.....	67
2.2.2.3. NÖTR-NÖTR OLMAYAN TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM	69
2.2.2.3.1. HİCKS YAKLAŞIMI	70
2.2.2.3.2. HARROD YAKLAŞIMI.....	71
2.2.2.3.3. SOLOW YAKLAŞIMI	73
2.3. DIŞA AÇIK EKONOMİ VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	74
2.3.1. HECŞHER YAKLAŞIMI.....	74
2.3.2. OHLİN YAKLAŞIMI	75
2.3.3. SAMUELSON YAKLAŞIMI.....	78
3. BÖLÜŞÜM, BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ VE BÖLÜŞÜM TEORİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	80

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. BÖLÜŞÜM POLİTİKALARININ ÖNEMİ VE GEREĞİ.....	84
2. POLİTİKA TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER.....	85
2.1. EKONOMİK FAKTÖRLER.....	86
2.2. POLİTİK FAKTÖRLER.....	87
2.3. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER	88
3. BÖLÜŞÜM POLİTİKALARININ ETKİ ALANLARI.....	89

4. BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN İKTİSAT POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	89
4.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	90
4.1.1. MALİYE POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	90
4.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI.....	91
4.1.1.1.1. KİŞİSEL GELİR VERGİSİ.....	92
4.1.1.1.2. KURUMLAR VERGİSİ.....	93
4.1.1.1.3. SERVET VERGİLERİ	93
4.1.1.1.4. GİDER VERGİLERİ	94
4.1.1.1.5. NEGATİF GELİR VERGİSİ	95
4.1.1.2. HARCAMA POLİTİKASI	96
4.1.1.2.1. CARİ HARCAMALAR.....	96
4.1.1.2.2. TRANSFER HARCAMALARI.....	97
4.1.1.2.3. YATIRIM HARCAMALARI.....	98
4.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKASI.....	99
4.1.2. PARA POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	100
4.1.2.1. REESKONT POLİTİKASI.....	100
4.1.2.2. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ.....	101
4.1.2.3. YASAL KARŞILIKLAR POLİTİKASI	101
4.1.2.4. SELEKTİF KREDİ POLİTİKASI	102
4.1.2.5. DİĞER PARA POLİTİKASI ARAÇLARI	102
4.1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	104
4.1.3.1. İTHALATLA İLGİLİ POLİTİKALAR VE BÖLÜŞÜM.....	104
4.1.3.1.1. GÜMRÜK TARİFELERİ.....	104
4.1.3.1.2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR	106
4.1.3.1.2.1. KOTALAR.....	107
4.1.3.1.2.2. İTHALAT YASAKLARI	108
4.1.3.1.3. TARİFE BENZERİ ARAÇLAR.....	108
4.1.3.1.3.1. İTHALAT TEMİNATLARI.....	108
4.1.3.1.3.2. İTHAL İKAMESİ ENDÜSTRİLERİNE SÜBVANSİYONLAR	108
4.1.3.2. İHRACATLA İLGİLİ POLİTİKALAR.....	109
4.1.3.2.1. İHRACAT VERGİLERİ	109
4.1.3.2.2. İHRACAT TEŞVİKLERİ	110
4.1.3.2.3. İHRACAT KOTALARI VE YASAKLARI.....	112
4.1.2.3. DÖVİZ POLİTİKASI.....	112
4.1.2.3.1. KUR POLİTİKASI	112
4.1.2.3.1.1. GERÇEKÇİ KUR POLİTİKASI	113
4.1.2.3.1.2. EKSİK DEĞERLENMİŞ KUR POLİTİKASI	113
4.1.2.3.1.3. AŞIRI DEĞERLENMİŞ KUR POLİTİKASI.....	114
4.1.2.3.2. KAMBİYO KONTROLÜ	115

4.1.4. FİYAT POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	117
4.1.4.1. TARIMSAL DESTEKLEME FİYAT POLİTİKALARI	117
4.1.4.1.1. FİYAT SÜBVANSİYONU	118
4.1.4.1.2. FİYAT DESTEĞİ	119
4.1.4.1.3. GİRDİ FİYATLARINA SÜBVANSİYONLAR	120
4.1.4.2. KİT ÜRÜNLERİ FİYATLARI POLİTİKASI	121
4.1.4.3. PİYASA İÇİN ÜRETİLEN MALLARIN FİYATLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK POLİTİKALAR	122
4.1.5. MİKTAR POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	124
4.1.5.1. TARIMDA MİKTAR POLİTİKALARI	124
4.1.5.1.1. EKİM ALANININ BELİRLENMESİ(ALAN KOTALARI)	124
4.1.5.1.2. ÜRETİM MİKTARININ BELİRLENMESİ(MİKTAR KOTALARI)	124
4.1.5.2. DIŞ TİCARETTE KOTA UYGULAMALARI	125
4.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	125
4.2.1. MÜLKİYET DÜZENİNE İLİŞKİN POLİTİKALAR	125
4.2.1.1. TOPRAK REFORMU	126
4.2.1.2. ÖZELLEŞTİRME	127
4.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI	128
4.2.3. İŞLETME VE İŞYERİ DÜZENİ POLİTİKALARI	129
4.2.4. İŞGÜCÜ PİYASASI VE ÜCRET POLİTİKALARI	130
4.2.4.1. İŞGÜCÜ PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER	130
4.2.4.2. ÜCRET DÜZENLEMELERİ	131
4.2.5. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI	133
4.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	134
4.3.1. ALT YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	134
4.3.1.1. DOĞAL ALT YAPI	134
4.3.1.2. MADDİ ALT YAPI	135
4.3.1.3. PERSONEL ALT YAPI	136
4.3.1.3.1. EĞİTİM POLİTİKASI	136
4.3.1.3.2. SAĞLIK HARCAMALARI POLİTİKASI	138
4.3.1.4. KURUMSAL ALTYAPI POLİTİKASI	138
4.3.2. TEŞVİK POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	138
4.3.3. SANAYİLEŞME-BÜYÜME POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	139
4.3.3.1. İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI	140
4.3.3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME POLİTİKALARI	141
5. İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE 1963-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT
POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEMDE(1963-1996) UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ GENEL ÇERÇEVESİ	148
2. TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	149
3. 1963-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	150
3.1. İTHAL İKAMEÇİ BÜYÜME STRATEJİSİ DÖNEMİ(1963-1979) POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜME ETKİLERİ	150
3.1.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	151
3.1.1.1. MALİYE POLİTİKALARI.....	151
3.1.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM.....	151
3.1.1.1.2. HARCAMA POLİTİKALARI.....	154
3.1.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKALARI.....	156
3.1.1.2. PARA VE KREDİ POLİTİKALARI.....	157
3.1.1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI.....	160
3.1.1.3.1. İTHALAT POLİTİKALARI.....	160
3.1.1.3.2. İHRACAT POLİTİKALARI.....	161
3.1.1.3.3. KUR POLİTİKALARI.....	162
3.1.1.4. FİYAT POLİTİKALARI.....	164
3.1.1.4.1. TARIMSAL DESTEKLEME FİYATLARI.....	164
3.1.1.4.2. KİT FİYATLARI POLİTİKASI.....	165
3.1.1.5. MİKTAR POLİTİKALARI.....	166
3.1.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	166
3.1.2.1. MÜLKİYETE İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	166
3.1.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI.....	168
3.1.2.3. İŞGÜCÜ PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	169
3.1.2.3.1. SENDİKALAR VE TOPLU PAZARLIK ALANINDAKİ DÜZENLEMELER.....	169
3.1.2.3.2. ÜCRET DÜZENLEMELERİ.....	170
3.1.2.4. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI.....	171
3.1.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	173
3.1.3.1. ALTYAPI POLİTİKASI.....	173
3.1.3.1.1.MADDİ ALTYAPI(YATIRIM) POLİTİKALARI.....	173
3.1.3.1.2. PERSONEL ALTYAPI(EĞİTİM) POLİTİKASI.....	176
3.1.3.2.TEŞVİK POLİTİKALARI.....	178

3.1.4. 1963-1979 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	179
3.1.4.1. FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	180
3.1.4.2. SEKTÖREL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	181
3.1.4.3. BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	183
3.1.4.4. KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	185
3.2. İHRACATA YÖNELİK BÜYÜME STRATEJİSİ DÖNEMİ(1980-1996) İKTİSAT POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜME ETKİLERİ	186
3.2.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	186
3.2.1.1. MALİYE POLİTİKALARI	187
3.2.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI	187
3.2.1.1.2. HARCAMA POLİTİKALARI	191
3.2.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKALARI	193
3.2.1.2. PARA VE KREDİ POLİTİKALARI	195
3.2.1.3. SERMAYE PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER	198
3.2.1.4. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	200
3.2.1.4.1. İTHALAT POLİTİKALARI	200
3.2.1.4.2. İHRACAT POLİTİKALARI	202
3.2.1.4.3. KUR POLİTİKASI	204
3.2.1.5. FİYAT POLİTİKALARI	205
3.2.1.5.1. TARIM ÜRÜNLERİ DESTEKLEME FİYATLARI	205
3.2.1.5.2. KİT ÜRÜNLERİ FİYATLARI	207
3.2.1.6. MİKTAR POLİTİKALARI	209
3.2.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	210
3.2.2.1. MÜLKİYET DÜZENLEMELERİ	210
3.2.2.1.1. TOPRAK REFORMU	210
3.2.2.1.2. ÖZELLEŞTİRME	212
3.2.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI	214
3.2.2.3. İŞGÜCÜ PİYASASI VE ÜCRET POLİTİKALARI	215
3.2.2.3.1. SENDİKALAR VE TOPLU PAZARLIK ALANINDAKİ DÜZENLEMELER	215
3.2.2.3.2. ÜCRET POLİTİKALARI	217
3.2.2.3.3. ZORUNLU TASARRUF UYGULAMASI	218
3.2.2.4. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI	219
3.2.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	220
3.2.3.1. ALT YAPI POLİTİKALARI	220
3.2.3.1.1. MADDİ ALTYAPI(YATIRIM) POLİTİKALARI	221
3.2.3.1.2. PERSONEL ALTYAPI(EĞİTİM) POLİTİKALARI	223
3.2.3.1.3. KURUMSAL ALTYAPI POLİTİKALARI	225
3.2.3.2. TEŞVİK POLİTİKALARI	225
3.2.3.2.1. YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI	225
3.2.3.2.2. TARIMA YÖNELİK DOĞRUDAN DESTEKLER	228

3.2.4. 1980-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	229
3.2.4.1. FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	229
3.2.4.2. SEKTÖREL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	233
3.2.4.3. BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	235
3.2.4.4. KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	236
4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	237
4.1. FONKSİYONEL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR	239
4.1.1. VERGİ POLİTİKALARI	239
4.1.2. KAMU HARCAMA POLİTİKALARI VE FAKTÖR PAYLARI	241
4.1.2.1. PERSONEL HARCAMALARI	241
4.1.2.2. TRANSFER HARCAMALARI	242
4.1.3. İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI	243
4.1.4. ÜCRET POLİTİKALARI	244
4.1.5. İSTİHDAM POLİTİKASI	245
4.1.6. YATIRIM POLİTİKASI	247
4.1.6.1. TOPLAM YATIRIMLAR	247
4.1.6.2. EĞİTİM YATIRIMLARI	248
4.1.6.3. İMALAT SANAYİİ YATIRIMLARI	248
4.1.6.4. TURİZM(1) VE KONUT(2) YATIRIMLARI	249
4.1.7. 1963-94 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ FAKTÖR PAYLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE ETKİSİ	250
4.2. SEKTÖREL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR	251
4.2.1. YATIRIM POLİTİKALARI	251
4.2.2. TRANSFER HARCAMALARI POLİTİKASI	253
4.2.3. FİYAT POLİTİKALARI	254
4.2.3.1. ÇEFE, TEFE VE TÜFE'YE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ	254
4.2.3.2. TEFE İÇİNDE SEKTÖR AYRIMINA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ	256
4.2.3.3. ÜRÜN VE GİRDİ FİYATLARI ENDEKSİNE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ	258
4.2.3.4. FİYAT POLİTİKALARININ SEKTÖREL İLİŞKİLER YOLUYLA SEKTÖREL BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİSİ	259
4.2.4. KUR POLİTİKALARI	260
4.2.5. TARIMDA DOĞRUDAN DESTEKLEME POLİTİKALARI	262
4.3. BÖLGESEL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR	263
SONUÇ	265
YARARLANILAN KAYNAKLAR	278

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1.1: FİZYOKRATLARDA BÖLÜŞÜM	13
TABLO 1.2: BOULDING MODELİNDE FİRMA DENGESİ	31
TABLO 1.3: BOULDING MODELİNDE HANE HALKI DENGESİ	32
TABLO 1.4: EMEK VE EMEK-DİŞİ FAKTÖR PAYLARINA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLER	34
TABLO 2.1: SİYASİ PARTİLER VE TERCİH ÖNCELİKLERİ	87
TABLO 2.2: EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	145
TABLO 2.3: EKONOMİK YAPI, SİSTEM-DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM	146
TABLO 3.1: 1963-1996 DÖNEMİNDE GELİRVERGİSİ ORANLARI(%)	152
TABLO 3.2: KURUMLAR VERGİSİ ORANLARI(%)	153
TABLO 3.3: 1963-1980 DÖNEMİ VERGİ GELİRLERİ VE DAĞILIMI(MİLYON TL)	154
TABLO 3.4: KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI(%)	154
TABLO 3.5: KAMU HARCAMALARININ FONKSİYONEL DAĞILIMI(%)	155
TABLO 3.6: 1963-79 DÖNEMİNDE PARASAL GELİŞMELER(MİLYON TL)	158
TABLO 3.7: FAİZ ORANLARININ GELİŞİMİ	158
TABLO 3.8: 1963-78 DÖNEMİNDE BANKA KREDİLERİNİN DAĞILIMI (%)	159
TABLO 3.9: PROGRAMLANMIŞ İTHALATIN LİSTELERE GÖRE DAĞILIMI(MİLYON \$)	160
TABLO 3.10 : 1964-1980 DÖNEMİNDE İHRACATTA VERGİ İADESİ(MİLYON TL)	162
TABLO 3.11: 1963-80 DÖNEMİNDE REEL KURLAR	163
TABLO 3.12: SEÇİLMİŞ BAZI ÜRÜNLERİN DESTEKLEME FİYAT ENDEKSLERİ	165
TABLO 3.13: MÜLK TOPRAKLARININ DAĞILIMI (%)	167
TABLO 3.14: 1963-1980 DÖNEMİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDA GELİŞMELER	169
TABLO 3.15: 1963-1980 DÖNEMİNDE REEL ÜCRETLERİN GELİŞİMİ(TL)	171
TABLO 3.16: SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARININ KAPSADIĞI NÜFUS	172
TABLO 3.17: 1963-79 DÖNEMİNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ	173
(1988 FİYATLARIYLA MİLYAR TL)	
TABLO 3.18: SABİT SERMAYE YATIRIMLARINDA ÖNCELİKLER	174
TABLO 3.19: PLANLANAN KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ	175
SEKTÖREL VE BÖLGESEL DAĞILIMI(%)	
TABLO 3.20: OKULLAŞMA ORANLARI	176
TABLO 3.21: TÜRKİYE'DE EĞİTİM DÜZEYLERİ(%)	177
TABLO 3.22: GELİRİN FONKSİYONEL BÖLÜŞÜMÜ (1963-1979)	180
TABLO 3.23: GSYİH'DA SEKTÖR PAYLARI(FAKTÖR FİYATLARIYLA%)	181
TABLO 3.24: 1962-1980 DÖNEMİNDE ÜRETİM VE İSTİHDAM ARTIŞLARI(KAT)	181
TABLO 3.25: SEKTÖREL BAZDA ORTALAMA GELİRLER(YILLIK, TL)	182
TABLO 3.26: GSYİH'NİN BÖLGESEL DAĞILIMINA İLİŞKİN ÇALIŞMA SONUÇLARI	183
TABLO 3.27: BÖLGELERE GÖRE FERT BAŞINA GELİR	184
TABLO 3.28: 1963-1973 DÖNEMİNDE KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ	184
TABLO 3.29: SEKTÖREL BAZDA KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ	185
TABLO 3.30: VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI(%)	189
TABLO 3.31: GENEL BÜTÇE GELİRLERİNİN DAĞILIMI(%)	190

TABLO 3.32: CARİ HARCAMALAR(MİLYAR TL) VE DAĞILIMI(%).....	191
TABLO 3.33: KONSOLİDE BÜTÇE İÇİNDE TRANSFER HARCAMALARININ PAYI (MİLYAR TL, %)	192
TABLO 3.34: İÇ VE DIŞ BORÇLANMAYA İLİŞKİN TEMEL GÖSTERGELER.....	194
TABLO 3.35: FAİZLERİN GELİŞİMİ.....	196
TABLO 3.36: MEVDUAT VE KREDİLERİN BÖLGESEL DAĞILIMI	197
TABLO 3.37: MALİ VARLIKLARIN GELİŞİMİ(MİLYAR TL).....	199
TABLO 3.38: İHRACAT TEŞVİKLERİ	202
TABLO 3.39: KURLARIN GELİŞİMİ	204
TABLO 3.40: 1980-1996 DÖNEMİNDE DESTEKLEME FİYATLARI(TL/KG).....	205
TABLO 3.41: TARIM ÜRÜNLER DESTEKLEME FİYAT ENDEKSİ.....	206
TABLO 3.42: KAMU / ÖZEL KESİM TEFE ORANLAMALARI (1981-1992).....	207
TABLO 3.43: KAMU / ÖZEL KESİM TEFE ORANLAMALARI (1987-1996).....	208
TABLO 3.44: TARIM İŞLETMELERİNDE ÖLÇEK YAPISI(%).....	210
TABLO 3.45: ÖZELLEŞTİRME GELİR VE GİDERLERİ(BİN DOLAR).....	212
TABLO 3.46: İMALAT SANAYİNDE YOĞUNLAŞMA	214
TABLO 3.47: 1980-1996 DÖNEMİNDE SENDİKAL GELİŞMELER.....	215
TABLO 3.48: KAMU VE ÖZEL KESİMDE ÜCRETLER(TL/GÜN).....	217
TABLO 3.49: ZORUNLU TASARRUF HESABI VE GELİŞMELER(MİLYAR TL)	218
TABLO 3.50: SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARININ KAPSADIĞI NÜFUS	219
TABLO 3.51: 1980-94 DÖNEMİNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ..... (1988 YILI FİYATLARIYLA MİLYAR TL)	220
TABLO 3.52: SABİT SERMAYE YATIRIMLARINDA ÖNCELİKLER.....	221
TABLO 3.53: BÜTÇEDEN EĞİTİME AYRILAN PAY	223
TABLO 3.54: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN GELİŞİMİ(MİLYAR TL)	225
TABLO 3.55: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	225
TABLO 3.56: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI	226
TABLO 3.57: T.C. ZİRAAT BANKASI TARAFINDAN YAPILAN DESTEKLEME ÖDEMELERİ	228
TABLO 3.58: 1980 SONRASI DÖNEMDE FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (ÖZMUCUR).....	229
TABLO 3.59: 1980 SONRASI DÖNEMDE FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DPT).....	230
TABLO 3.60: 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMI	230
(SABİT FİYATLARLA %)	
TABLO3.61: 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA REEL KARLARIN GELİŞİMİ (MİLYON TL)....	231
TABLO 3.62: GSMH VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI(%).....	232
TABLO 3.63: SEKTÖREL BAZDA KİŞİ BAŞINA GELİR(1987 YILI FİYATLARIYLA BIN TL).....	233
TABLO 3.64: 1979-1986 DÖNEMİ GSYİH'İNİN BÖLGELER ARASI DAĞILIMI.....	234
TABLO 3.65: GSYİH'İNİN BÖLGESEL DAĞILIMI	234
TABLO 3.66: BÖLGESEL BAZDA KİŞİ BAŞINA GAYRISAFİ ÜRÜN DEĞERLERİ.....	235
TABLO 3.67: 1980 SONRASI DÖNEMDE KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ	236

TABLO 4.1: VERGİ POLİTİKALARININ FONKSİYONEL BÖLÜŞÜME ETKİSİ	239
TABLO 4.2: KAMU PERSONEL HARCAMALARI VE ÜCRET PAYI	240
TABLO 4.3: TRANSFER HARCAMALARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM.....	241
TABLO 4.4: SENDİKALAŞMA VE ÜCRET PAYI.....	242
TABLO 4.5: ASGARİ ÜCRET, MEMUR MAAŞLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM	243
TABLO 4.6: TOPLAM İSTİHDAM VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM	244
TABLO 4.7: SEKTÖREL İSTİHDAM VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM	245
TABLO 4.8: TOPLAM YATIRIMLAR VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM.....	246
TABLO 4.9: EĞİTİM YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM.....	247
TABLO 4.10: İMALAT SANAYİİ YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM.....	248
TABLO 4.11: TURİZM, KONUT YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM.....	248
TABLO 4.12: FAKTÖR PAYLARININ GELİŞİMİNE İLİŞKİN TREND DENKLEMLERİ	249
TABLO 4.13: FAKTÖR PAYLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM.....	250
TABLO 4.14: TOPLAM YATIRIMLAR VE SEKTÖREL BÖLÜŞÜM	251
TABLO 4.15: TRANSFER HARCAMALARI VE SEKTÖREL BÖLÜŞÜM	252
TABLO 4.16: ÇEFE/TEFE/TÜFE'YE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ.....	253
TABLO 4.17: TEFE'YE (HDTM VERİLERİNE) GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ	255
TABLO 4.18: TEFE İÇİNDEKİ ORANLARA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ	256
TABLO 4.19: ÜRÜN VE GİRDİ FİYATLARINA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ.....	257
TABLO 4.20: SEKTÖREL İLERİ VE GERİ BAĞLANTI KATSAYILARI	258
TABLO 4.21: KUR POLİTİKALARININ SEKTÖREL ETKİLERİ 1963-79 (MİLYON \$)	259
TABLO 4.22: KUR POLİTİKALARININ SEKTÖREL ETKİLERİ 1980-95 (MİLYON \$)	260
TABLO 4.23: YATIRIM TEŞVİKLERİ VE BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ	262

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1.1: RICARDO'DA BÖLÜŞÜM.....	16
ŞEKİL 1.2: CLARK'TA BÖLÜŞÜM	23
ŞEKİL 1.3: ÜRÜN TÜKENİMİ TEORİSİ.....	25
ŞEKİL 1.4: BİR ENDÜSTRİDE MONOPOL DERECESESİ.....	48
ŞEKİL 1.5: TOPLAM ARZ FONKSİYONU VE GELİR DAĞILIMI	57
ŞEKİL 1.6:TOPLAM TALEP VE GELİR DAĞILIMI	61
ŞEKİL 1.7: TEKNOLOJİK GELİŞME.....	66
ŞEKİL 1.8: NÖTR VE NÖTR OLMAYAN TEKNOLOJİK GELİŞME.....	69
ŞEKİL 1.9: HİCKS NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME	71
ŞEKİL 1.10: HARROD TİPİ NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME.....	72
ŞEKİL 1.11: SOLOW TİPİ NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME.....	73
ŞEKİL 1.12: DIŞ TİCARET VE BÖLÜŞÜM.....	79
ŞEKİL 2.1: TARİFELER VE BÖLÜŞÜM.....	105
ŞEKİL 2.2: İHRACAT VERGİLERİNİN ETKİLERİ.....	110
ŞEKİL 2.3: İHRACAT TEŞVİKLERİNİN ETKİSİ.....	111
ŞEKİL 2.4: KAMBIYO KONTROLÜNÜN ETKİLERİ.....	116
ŞEKİL 2.5:FİYAT SÜBVANSİYONLARININ ETKİLERİ.....	119
ŞEKİL 2.6:FİYAT DESTEĞİNİN ETKİLERİ.....	120
ŞEKİL 2.7: NARH UYGULAMALARININ ETKİLERİ.....	123

BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNDE ETKİLİ OLABİLECEK İKTİSAT POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ -TÜRKİYE ÖRNEĞİ-

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA KONUSUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Bölüşüm, tarih boyunca önemini yitirmemiş, sürekli gündemde kalmış bir konudur. Bu önem, sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan ekonomik temele dayalı sınıflı toplum yapısının, bölüşüm ilişkilerine yeni bir içerik kazandırmasına bağlı olarak, iktisat biliminin üzerinde en çok tartışılan alanı olmuştur.

Gelişmiş ülkelerde, asgari gelir, dolayısıyla refahın belli bir düzeyi aşması nedeniyle, alt ve üst gruplar arasındaki fark artmış olsa da, bölüşüm sorunu ikinci plana düşmüş görünmektedir. Ancak, bir taraftan kalkınmanın gerçekleştirilmesi, diğer taraftan da kaynak yetersizliği bulunan gelişmekte olan ülkelerde bölüşüm, sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik, sosyal ve kültürel açıdan önemli sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, bölüşüm sorunu, özde ekonomik içerikli olmakla birlikte, aynı zamanda, politik ve sosyo-kültürel boyutları bulunan bir nitelik kazanmaktadır. Bu nedenle, bölüşüm, üzerinde özellikle durması gereken bir konudur.

Türkiye, gelişmekte olan, sanayileşmesini henüz tamamlayamamış, hemen her alanda düalizm yaşanan bir ülkedir. Tarihsel gelişme süreci içinde, 1840 yılına kadar toprakta özel mülkiyetin olmaması, daha sonra da sanayileşmenin, bu süreci daha önce yaşamış ülkelerde ortaya çıkardığı sınıflı toplum yapısının oluşmaması, Türkiye'de bölüşüm konusuna ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

Bunun yanında, özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan iktisat politikaları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, ülkemizde bölüşüm konusunun birincil düzeyde ele alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, 1970'li yılların ikinci yarısında artmaya başlayan ve 1996 yılı sonunda da hala yüzde 80'ler düzeyinde bulunan enflasyon, 24 Ocak kararlarıyla uygulanmaya başlanan ihracata yönelik sanayileşme politikalarının, ihracat artışını, ucuz emeğe bağlı ucuz fiyata dayandırması, bölüşümü emek aleyhine bozmuştur.

Diğer taraftan, kalkınma sürecinde, tarımdan sanayiye kaynak aktarılmaktadır. Ülkemizde de yoğun olarak başvurulan bu yöntem, rant ekonomisinin ön plana çıkmasıyla, sektörel bölüşümün daha da bozulmasına neden olmuştur.

Geniş coğrafi yapısı nedeniyle farklı özellikleri bulunan bölgelere sahip Türkiye'de bölgeler arasında da gelir bölüşümü dengesizliği bulunmaktadır. Bu dengesizlikte, bölgelerin sahip olduğu doğal kaynak ve koşulların farklılığı kadar, uygulanan iktisat politikaları da etkili olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde fonksiyonel, sektörel ve bölgesel bölüşüm ve bunlara bağlı olarak kişisel bölüşüm alanında önemli sorunlar bulunmaktadır. Ülkemizde siyasal alanda radikalleşme, sosyal alanda çatışma, kültürel alanda da etnik ayrımcılığın yeşermesinin ardındaki nedenlerden birisi de, kuşkusuz, bölüşümde ortaya çıkan dengesizliğin büyük boyutlara ulaşmasıdır.

Bütün bunlar, ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkileri ve ülkemizde bölüşüm yapısının incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle hazırladığımız çalışmanın temel amacı, Türkiye uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkileri yönünden değerlendirilmesi ve bu çerçevede bölüşümün daha adil hale getirilmesinde etkili olabilecek araçların belirlenmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, bölüşüm ilişkileri, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olmak üzere üç ayrı boyutta değerlendirilmiş, kişisel gelir dağılımının, bir anlamda, bu ilişki'lerin bir sonucu olduğu kabul edilmiştir.

İktisat politikalarının bölüşüm ilişkileri üzerine etkileri, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen altbaşlıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Böylece, literatürde mevcut sınırlı araştırmalardan farklı olarak, iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkileri en geniş anlamda ele alınmıştır. Böylece, teorik olarak zorlu bir çaba içine girilmiştir. Ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkileri de aynı perspektiften ele alınmış ve böylece, teorik olarak ortaya konulmaya çalışılan farklı bir yaklaşım uygulamaya da aktarılmıştır.

Bu çalışmada uygulama yöntemi olarak, zaman serisi analizleri kullanılmıştır. Ancak, ülkemizde bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı, düzensiz ve heterojen olması önemli sorunlar yaratmıştır. İstatistiksel veri kaynağı olarak, Süleyman Özmucur, DİE ve DPT tarafından yapılan çalışmalar baz alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda ölçülebilir olan ve veri bulunabilen politika araçlarının fonksiyonel, sektörel ve bölgesel bölüşüm üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Ancak, bazı değişkenler, ülkemiz veri altyapısının, bazıları da ölçme olanaklarının yetersizliği nedeniyle değerlendirmeye alınamamıştır.

Bu çerçevede, öncelikle korelasyon testi yapılmıştır. Bu test, kullandığımız değişkenler arasındaki korelasyon düzeyi ve yönünün belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Test sonuçlarına göre(korelasyon matrisi), kurulacak modeller için anlamlı değişkenler belirlenmiştir.

Daha sonra, kullandığımız zaman serisinin 30 yılı aşkın bir dönemi kapsamı(1963-1994) nedeniyle cointegrasyon testi yapılmıştır. Kullanılan zaman serisinin durağanlığını ölçen ve böylece

incelenen dönemde yapısal değişmelerin varlığını test eden bu yöntem sonucunda elde edilen veriler, dönem ayrımı yapılmasının gerekliliğinin ortaya konulmasında kullanılmıştır¹.

Diğer taraftan, değişkenler arasında nedenselliğin yönünün belirlenmesinde kullanılan Granger nedensellik testi(Granger test for causality)² de çalışmamızda, modellerin oluşturulması sürecinde kullanılmıştır. Böylece, bağımlı-bağımsız değişkenlerin, çalışmamız açısından uygun olanlarının belirlenmesinde hata payının azaltılmasına çalışılmıştır. Bu testlere bağlı olarak, olarak politika değişkenlerinin bölüşüm üzerindeki etkileri doğrusal ve logaritmik regresyon kalıpları kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN PLANI

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öncelikle, bölüşüm ilişkileri, gelir bölüşümü ve servet bölüşümü kavramları incelenmiştir. Ardından, bölüşümü açıklamaya yönelik teoriler incelenmiştir. Bölüşüm teorilerinin açıklanmasında iktisadi ekoller ve kuramlar, kapalı ekonomi, açık ekonomi ve teknolojik gelişme varsayımlarına bağlı olarak üç ayrı yaklaşıma göre sınıflandırma yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan analizler sonucunda bölüşüm üzerinde etkili olan faktörlerin teorik olarak belirlenmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bölüşüm politikalarının gereği ve önemi değerlendirildikten sonra iktisat politikaları ve bu politikaların bölüşüm üzerine etkileri incelenmiştir. Burada, iktisat politikaları öncelikle, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen politikaları olmak üzere üçlü bir sınıflandırmayla ele alınmıştır. Böyle bir yaklaşımın benimsenmesi, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde etkili olabilecek tüm iktisat politikalarının değerlendirilmesi amacından kaynaklanmıştır. Literatürde, bölüşümle ilgili çalışmaların, genelde, ekonomik süreç politikaları, özelde de maliye ve ücret politikalarıyla sınırlı tutulduğu dikkate alındığında, bu perspektiften bakışın konunun çok yönlü olduğunu göstermek yönünden gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu bölümün sonunda ayrıca, iktisat politikalarının bölüşüm üzerindeki etkileri, bölüşüm türü(foksiyonel, sektörel, bölgesel) ve etki yöntemi(doğrudan,dolaylı) açısından değerlendirilmiştir.

Son bölümde, ikinci bölümde yapılan analizler paralelinde, Türkiye'de 1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikaları, ithal ikameci büyüme dönemi(1963-1979) ve ihracata yönelik büyüme dönemi(1980 sonrası) ayrımında incelenmiştir. Burada yapılan analizlerde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerinde yarattığı etkiler, ayrıca, ekonometrik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, genel bir değerlendirme ve bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde kullanılabilir önerilere yer verilen sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. C.W.J. GRANGER, "Cointegration and Error Correction:Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, vol.55, No.2 1987, s.251-276 ve H. KANG, "Common Deterministic Trends, Common Factors, and Co-integration," *Advances in Econometrics*, (edt.Fomby and Rholes) London 1988, s.249-269

²Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. C.W.J. GRANGER, "Some Properties of Time series Data and Their Use in Econometric Mode Specification," *Journal of Econometrics*, Vol.16 No.1, 1981 s. 121-130

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜŞÜM VE BÖLÜŞÜMÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

1. TANIMLAR VE KAPSAM

İktisat literatüründe bölüşüm, bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımı kavramlarının bazen farklı bazen de aynı anlamda kullanıldığı ve bu nedenle, literatürde bir kavram kargaşasının bulunduğu görülmektedir. Bölüşüm, değer yargıları ve ideolojik değerlendirmelere açık olması nedeniyle iktisat biliminin en tartışmalı alanlarından biridir. Bu nedenle, ortaya çıkan kavram kargaşasının dikkate alınması ve çalışmanın içeriğine uygun bir tanımlanın ortaya konulması gerekmektedir.

Latince kökenli dillerde “distribution” biçiminde kullanılan terim, Türkçe’ye “inkisam” olarak yerleşmiş ve ekonomi kitaplarında kullanılmıştır. Sözlük anlamıyla “bölünme” ve “parçalanma” olan “inkisam” yerine, “dağılım” sözcüğü de yaygın olarak kullanılmaktadır¹.

Boratav, “bir toplumda, ürünlerin veya gelirlerin paylaşılmasını düzenleyen mekanizmaya bölüşüm, ürünlerin veya gelirlerin bireyler veya sosyal gruplar arasında paylaşılma tarzını belirleyen sosyal ilişkilere, bölüşüm ilişkileri; bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak birey veya gruplara giden ürünlerden alınan payların ifadesine gelir dağılımı demektedir”².

Hatipoğlu, Açıl ve Baban, benzer şekilde, bölüşümü “ulusal gelirin, yaratılmasında rolü bulunan çeşitli üretim araçları arasında paylaşılması” olarak tanımlamıştır³.

Kepenek ve Yeldan’a göre bölüşüm ya da gelir dağılımı tanımlarken, “mal ve hizmet üretimine katılan işgücü ve sermayenin, bu süreçte yaratılan değer artışını kendi aralarında nasıl bölüşeceklerine ilişkin teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan, çok yönlü ve karmaşık bir konudur” ifadesini kullanmaktadır.

Yabancı literatürde ise, bölüşüm(distribution) ve gelir dağılımı(income distribution) kavramlarının genelde aynı anlamda kullanıldığı ve bunlardan fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımının anlaşıldığı görülmektedir⁴.

Bu tanımlar çerçevesinde bölüşümü, genel olarak, çıktının ve/veya bunun parasal karşılığı olan gelirin üretime katkıda bulunanlar arasında paylaşımı olarak tanımlayabiliriz. Görüldüğü gibi,

¹Selahattin TUNCER, Gelirin Yeniden Dağılımı(Redistribution), İktisadi araştırmalar Vakfı Yayınları No:23, İstanbul 1969, s.4

²Korkut BORATAV, 100 Soruda Gelir Dağılımı(3.baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.8-9

³Zeyyat HATİPOĞLU, Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi, Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları No:4, İstanbul 1976, s.13, Fethi AÇIL, Genel Ekonomi Dersleri, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s.238 ve Şükrü BABAN, İktisat İlminin Umumi Prensipleri(2. baskı), Çeltit Matbaası, İstanbul 1957, s.175

⁴The Penguin Dictionary of Economics, London, 1972, s.120, R.Leroy MİLLER, Economics Today(Second edition), San Fransisco, 1976, s.589, Maurice DOBB, Theories of Value and Distribution Since Adam Smith Ideology and Economic Theory, Cambridge University Press, London 1973, Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner, Economics, Harper & Row Publishers, London, 1978, s. 323

üretimin varlığı, bölüşümün önkoşulu olmakta ve üretim sürecinde ortaya çıkan işbölümü, bölüşüm için de temel oluşturmaktadır.

Çıktının üretime katılan faktörler arasında bölüşümü, fiziki ürün(aynı) ve/veya paraya dayalı olarak gerçekleştirebilmektedir. Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde, bir çok alanda olduğu gibi, bu alanda da düalizm yaşanmakta ve bir tarafta paraya, diğer tarafta fiziki ürüne dayalı bölüşüm görülebilmektedir. Bununla birlikte günümüzün gelişmiş ekonomilerinde bölüşüm tamamen paraya dayalıdır. Dolayısıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölüşümün niteliğinin değişebildiği; bu alanda evrensel bazı kurallar yanında ülkeye, bölgeye, sektörlere özgü özelliklerin bulunduğu ifade edilebilir.

Bölüşüm, ülkede uygulanan ekonomik sisteme bağlıdır. Nitekim, piyasa ekonomisinin egemen olduğu kapitalist sistem ile devletin her türlü ekonomik faaliyeti düzenlediği sosyalist sistemde bölüşüm farklıdır. Çalışmamızda kapitalist sistemde bölüşüm ilişkileri üzerinde durulacaktır. Çünkü, kapitalist sistemin ve dolayısıyla bu sistemdeki bölüşüm ilişkileri, dünyada egemen konuma gelmiş ve ülkemiz de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ekonomik sistem tercihini bu yönde belirlemiştir.

Bu çalışmada, literatürdeki tanımlamalara uygun olarak, bölüşüm ve gelir dağılımı aynı anlamda, bölüşüm ilişkileri ise bölüşüm veya gelir dağılımının belirlenmesi süreci olarak alınmıştır. Bunun temel nedeni, bölüşümün veya gelir dağılımının, bölüşüm ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan paylaşımın parasal ifadesi olmasıdır. Bölüşüm ilişkileri ile gelir dağılımı arasında bir neden-sonuç ilişkisinin varlığı nedeniyle iktisat politikaları da, bölüşüm ilişkilerine ve bölüşüme etki eden politikalar olarak ayrı ayrı ele alınmak durumundadır. Başka bir deyişle devletin, gelirin yaratılması, bölüşüm ilişkileri ve gelirin yeniden dağılımını etkilemesi ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Konunun bu çerçevede ele alınması, bölüşüm üzerine etkileri açısından ekonomi politikalarının; sistem ve düzen, yapı ve süreç olmak üzere tüm boyutlarıyla ele alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, ekonomik süreç politikaları gelirin yeniden dağılımının düzenlenmesinde etkiliyken, bölüşüm sürecinin yani bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde ekonomik sistem ve düzen ile yapı politikalarına da gereksinim bulunmaktadır.

Bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik yapı ve sistem politikaları yerine, sadece süreç politikaları, yani sonucu değiştirmeye yönelik politikalar, özellikle ekonomik sistem ve düzen, ekonomik yapı sorunları bulunan gelişmiş ülkelerde istenen sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Çalışmamızda örnek olarak ele aldığımız, Türkiye'nin gelişme sürecinde ekonomik sistem ve yapıya ilişkin belirgin sorunlarının bulunması, böyle bir yaklaşımı daha anlamlı kılmaktadır.

1.1. BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ

Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin¹ tarihsel gelişimine bağlı olarak biçimlenirken, bölüşüm ilişkileri de üretim ilişkilerine bağlı olmaktadır. Ürünlerin toplum içindeki bölüşüm biçimi, insanların sosyal bir nitelik taşıyan üretim sürecine katılma tarzıyla belirlenir.²

Gerçekleştirilen üretimin kime gideceği sorusu; üretimin bir paylaşım ve bölüşüm sorunu yarattığını ortaya koymaktadır. Bütün toplumlarda, üretim faaliyetinde olduğu gibi, ürünlerin paylaşılmasını düzenleyen bir mekanizma bulunmaktadır. İktisadi faaliyetlerin bu yönü, bölüşüm olgusunu oluşturur³.

Bölüşüm sorunun ortaya çıkmasının temel nedeni, mal ve hizmet üretiminde çeşitli üretim faktörlerine gereksinim olması ve genelde bu üretim faktörlerine farklı kişilerin sahip olmasıdır. Doğallıkla, üretim faktörlerinin tümünün bir kişiye ait olması durumunda bölüşüm sorunu ortaya çıkmayacaktır. Ancak bu, zamanımızda çok az rastlanan, kısmen tarım işletmelerinde görülen bir durumdur. İşbölümü ve uzmanlaşmaya dayanan zamanımız ekonomik örgütlenmesinde üretim binlerce insan, makina ve doğal kaynakların ortak ürünüdür. O halde, çeşitli üretken faktörlerin katkısıyla oluşan ürün, bu faktör sahipleri arasında nasıl paylaşılacaktır?⁴ Üretim için farklı üretim faktörlerine gereksinim olmasının yanında bunların farklı oranlarda bir araya gelebilmesi de bölüşüm açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, paranın kullanılmadığı ilkel toplumlarda bölüşüm mekanizması basittir ve açık şekilde gerçekleştirilen ürünün doğrudan doğruya paylaşılması şeklinde gerçekleşir. Nitekim, emek, doğa ve sermaye bir araya gelerek maddi ürünler yaratırlar ve bu ürünleri belli kurallara göre paylaşırlar. Belli bir gelişme düzeyinden sonra ise, bu açık ilişkiler daha örtük hale gelir. İktisadi yaşama paranın girmesi ve paralı ekonominin egemen olmasıyla, üretim ve bölüşüm ilişkileri, ancak para, gelir, milli gelir, piyasa gibi fiziki varlıkları ya hiç olmayan ya da son derece önemsiz olan öğelerle, kategorilerle kavranabilir bir duruma gelmiştir. Bunlar, gerçek ve maddi üretim ve bölüşüm ilişkilerini gizleyen, fakat aynı zamanda olanaklı kılan örtülerdir.

Bununla birlikte, paralı değişimin egemen olduğu ekonomilerde de bölüşüm olgusu temelde değişmemektedir. Ancak, bölüşüm olgusu, artık parasal gelirler biçiminde gerçekleştiğinden gelir dağılımı adını almaktadır. Böylece, maddi ürünlerin parasal değerleri toplamı milli gelir; ürünlerin paylaşılması gelir dağılımı olarak tanımlanır. Böyle bir ekonomide herhangi bir kişi veya kurumun, üretilmiş tüketim ve yatırım mallarının bir miktarını elde etmesi, yani bu malların üretiminden pay alması piyasada bu mallara para harcanması ile gerçekleşir. Böylece, ürünlerin paylaşılması; parasal harcama gücünün, yani parasal gelirlerin dağılımı tarafından belirlenir. Dağıtılan parasal gelirlerin

¹Üretim güçleri kavramı, literatürde genel olarak, emek ve sermaye arasındaki çıkar karşıtlığını ifade etmede kullanılmaktadır. Bu konuda Bkz. Oskar LANGE, Ekonomi Politik, May Yayınları, İstanbul 1975, s.33

²Oskar LANGE, a.g.e., s.33

³Korkut BORATAV, 100 Soruda Gelir Dağılımı a.g.e. s.7

⁴Zeyyat HATİPOĞLU, İktisat Bilimine Giriş, Aktif Büro Basım Organizasyon yayınları, İstanbul, 1977 s.193

toplama, üretilen ürünlerin para ile ifade edilen değerleri toplamına eşittir. Ürünlerin veya gelirlerin kişiler veya sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen sosyal ilişkilere **bölüşüm ilişkileri** denir¹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, her ülkenin kendine özgü bölüşüm ilişkileri ve yasaları vardır. Çünkü, ekonomi yanında toplumların hukuk, ahlak ve kültür sistemleri de bu ilişkiler üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle, bölüşüm ilişkilerinin evrensel iktisadi yasaları yanında, ülke ve/veya bölgelere, ekonomik sistemlere özgü boyutları da bulunmaktadır.

1.2. GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DAĞILIMI)

Her ekonomik uğraşın ilk amacı, gerçek bir gelir yaratan mal ve hizmetler ortaya koymaktır. Yaratılan gelir düzeyinin, diğer bir deyişle, üretilen mal ve hizmetlerin niceliği belirli bir dönemdeki sosyal refahın belirlenmesi yönünden en iyi ölçüyü vermektedir. Sosyal refah düzeyinin ne yönde bir gelişme gösterdiğinin saptanabilmesi için, ulusal gelirin nasıl dağıldığı ve bu dağılımın yıllara göre nasıl değiştiğinin bilinmesi zorunludur. Bu tür bir bilginin bireyler için önemi büyüktür. Çünkü, bireyleri makro ekonomik açıdan birinci derecede ilgilendiren konu, toplum içinde yapılan üretimden(yaratılan gelirden) kendilerine ne kadar pay düşeceğidir. Schumpeter’c göre sosyal ortamın bir “termometre”si olarak nitelendirilen bölüşüm, kar marjlarının daraltılması, sendikaların direnme gücü, artan oranlı gelir vergisi, sosyal refah programları ve hükümet müdahaleleriyle yön değiştirmektedir².

Bölüşüme ilişkin farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bunlar aşağıda incelenmiştir.

1.2.1. FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Fonksiyonel bölüşüm(*functional distribution*), toplam gelirin emek, sermaye, toprak ve girişimci gibi üretim faktörleri arasında hangi esaslar ve oranlarda paylaşıldığını göstermektedir. Böhm-Bawerk’e göre fonksiyonel dağılım, farklı üretim faktörlerine, üretim fonksiyonlarına bağlı olarak düşen payın nasıl belirlendiğini gösterir. Burada üretim fonksiyonlarını oluşturan kişi-faktörler dikkate alınmaz. Böylece, fonksiyonel bölüşüm milli gelirin ücret, toprak rantı, faiz ve kar olarak ayrılmasını ifade eder.³

Fonksiyonel bölüşüm, başlangıçta, gelirin, emek gelirleri ve mülkiyet gelirleri arasında paylaşılması olarak anlaşılmıştır. Bu iki geniş gelir kategorisi daha sonraları da kendi içinde ayrılmıştır. Nitekim, emek gelirleri; ücret(fiziki emek geliri), maaş(beyaz yakalı gelirleri) ve üst düzey ücretliler(yönetici emek gelirleri) olarak üçe ayrılmıştır. Mülk gelirleri de rant, faiz ve kar payı olarak ayrılmaktadır⁴.

¹Korkut BORATAV, 100 Soruda Gelir Dağılımı a.g.e. s.8

²Fikret SÖNMEZ, a.g.e. s.20

³F. NEUMARK, Genel Ekonomi Teorisi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1948, s. 354

⁴Martin, BRONFEN NNER, a.g.e. s.26

“Fonksiyonel bölüşüm deyimi, birkaç farklı amaç ve bir o kadar da değişik anlamlarda kullanıldığı için, bütün bu farklı anlamları kapsayacak biçimde genel bir tanımlama yapılması olanağı hemen hemen yok gibidir. Ancak, bir tanımlama olarak değil, bir hareket noktası biçiminde kabul edilerek fonksiyonel gelir dağılımı, “bir işletme, bir sanayi kolu veya ulusal ekonomi düzeyinde üretilen değer, üretime katılan faktörler arasındaki dağılımıdır” denilebilir¹.

Milli gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımını ortaya koymak açısından en uygun bölüşüm tanımı fonksiyonel bölüşümdür. Ancak, fonksiyonel bölüşüm ile çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar ancak ana hatları ile belirtilebilir. Çünkü, sosyal tabakalaşma fonksiyonel bölüşümün dörtlü sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Nitekim, bu tanımlamada küçük çiftçi ile büyük çiftçi, büyük tüccar ile küçük tüccar arasında ya da tarım işçisi ile sanayi işçisi arasında fark yoktur. Aynı şekilde, çok büyük bir holdingin koordinatörlüğünü yapan bir kişi fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftan olması gerekirken, sosyolojik olarak işçi sınıfından değildir²

1.2.2. KİŞİSEL BÖLÜŞÜM

Kişisel bölüşüm(*personal distribution*), gelirin (ya da servetin) gelir veya servet gruplarına göre dağılımını ifade etmektedir³. Kişisel bölüşüm, gelirin nasıl, nerede ve ne yaparak elde edildiğini değil, sadece bireylerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını göz önüne almaktadır.

Kişisel bölüşümde, fonksiyonel bölüşümde olduğu gibi, üretim fonksiyonu dikkate alınmamakta, kişilerin milli gelirden aldıkları pay ve bunun büyüklüğü üzerinde durulmaktadır⁴.

Kısaca ifade etmek gerekirse, kişisel bölüşüm, toplam gelirin toplu mu oluşturan bireyler ve aileler arasında nasıl dağıldığının yani, bireylerden ne kadarının ne miktar gelir elde ettiklerinin ve gelir düzeyleri arasındaki farkın incelenmesidir. Kişisel bölüşüm denilmesinin nedeni, burada gelir sahibinin ne iş yaparak değil de, sadece birey ya da aile olarak ne kadar gelir elde ettiğine bakılmasındandır. Dolayısıyla, kişisel gelir içinde farklı gelir kategorileri birlikte bulunabilmektedir.

1.2.3. SEKTÖREL BÖLÜŞÜM

Sektörel ya da mesleki bölüşüm(*occupational distribution*), çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasılaya hangi oranda katıldığını ne ölçüde pay aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarım, sanayi, ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde gösterdiği değişim, devletin hangi sektörler lehine veya aleyhine milli gelirin dağılımını etkilediğini, sektörel bölüşüm ve buna ilişkin olarak yapılan incelemeler ortaya koymaktadır.

¹Fikret SÖNMEZ, a.g.e. 26

²İsmail TÜRK, a.g.e. 198

³Martin, BRONFENBRENNER, a.g.e. s.27

⁴F. NEU & a.g.e. s. 354

1.2.4. BÖLGESEL BÖLÜŞÜM

Bölgesel ya da coğrafi bölüşüm (*geographical or regional distribution*) bir ülkede gelirin bölgesel dağılımını ifade etmektedir¹. ulusal gelirin bir ülke içindeki değişik bölgelere dağılımı farklı olmaktadır. Böylece, bölgesel dağılım, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bu dağılım, bölgeler arasındaki farkların ortaya konulmasında kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bölgesel gelir bölümüşümü, gelişmekte olan ülkelere oranla daha dengeli olmaktadır. Doğal olarak ülkenin sahip olduğu büyüklük, bölgeler arasından iklim ve arazi özelliklerinin farklılığı ve sosyolojik özellikler de gelir dağılımında etkili olmaktadır.

1.2.5. GELİRİN YENİDEN BÖLÜŞÜMÜ

Batı dillerinde “*Re-distribution*” şeklinde kullanılan sözcük Türkçe’ye “yeniden Bölüşüm(dağılım)” olarak geçmiştir. Gelirin yeniden bölüşümü, yukarıda ifade edilen bölüşüm şekillerinden farklılık göstermektedir. Sözlük anlamında “re-distribution” yeniden bölüşüm veya ikincil bölüşüm demektir. Bu işlemin kamu maliyesi aracılığıyla yapıldığı terimin kapsamı içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla yeniden bölüşümü, “bir ülkede kamunun değişik yöntemlerle(vergi harç vb.) gelir elde ederek, bunları kamu giderleri aracılığıyla topluma yeniden vermesi” şeklinde tanımlamak mümkündür².

1.3. SERVET BÖLÜŞÜMÜ

Servet, mülkiyet ve sermaye kavramlarının bazen birbiriyle eşanamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar henüz, tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Bununla birlikte, mülkiyet düzeninin servet oluşum ve dağılımı bakımından büyük önemi bulunmaktadır³. Çünkü, özel mülkiyetin olmadığı bir sistemde servet dağılımından bahsetmek anlamlı olmayacaktır.

Servet, bir ekonomik birimin kendi amaçlarına uygun olarak kullanma hakkına sahip olabileceği, para birimiyle ölçülebilen iktisadi değerlerin tümünü ifade etmektedir. Servet öğeleri, doğrudan veya dolaylı olarak gelir elde etmek için kullanılır. Servetin kaynakları, işgal durumu bir tarafa bırakıldığında, servet sahibinin emek geliri, mevcut olan servetin getirileri, hibe ve miras gibi, özde servetin el değiştirmesinden başka bir şey olmayan arızı rantlardan meydana gelmektedir⁴.

Servet bina, makina, arazi, araba ve ev gibi maddi nesnelere ötesinde bazı değerleri de içermektedir. Hüner, bilgi, yetenek ve bunları içeren ulusal sermaye stoğunun bir parçası olan insan

¹Martin, BRONFENBRENNER, a.g.e. s.27

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. A. Fethi AÇIL, Genel ekonomi Dersleri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s. 277, Şükrü BABAN, İktisat İlminin Umumi Prensipleri(ikinci baskı), Çeltüt Matbaası, İstanbul 1957, s. 316

³Sait DİLİK, Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, AÜ, SBF Yayın No:391 AÜ Basımevi, Ankara 1976, s.103

⁴F. NEUMARK, a.g.e. s. 375

sermayesi de bir servet ögesidir. Bununla birlikte, bir ülkenin toplam insan sermayesinin değerini tam olarak bulmak kolay değildir¹.

İktisatçılar, gelirin akım, servetin ise stok değişken olduğunu ifade ederek birbirinden ayırmakta ancak, her ikisinin de “toplumun kıt kaynaklarının kullanımı üzerinde kontrol” anlamına geldiğinin altını çizmektedirler².

1.4. GELİR VE SERVET BÖLÜŞÜMÜ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Servet ekonomik mal ve hizmetlerin bir toplamıdır. Gelir ise, bu mal ve hizmetlerin belirli bir dönem içinde sağladıkları net hasıladır. Servet ve gelirlerin sahipleri bireyler, aileler, şirketler, uluslardır. Servet ve gelirin fonksiyonu, gereksinimlerin karşılanması, yani refahın artırılmasıdır. Bu nedenle servet ve refah arasında sıkı bir ilişki vardır.

Her iktisadi birim için (birey aile, işletme, organizasyonlar ve devlet) servetin oluşumu, sözkonusu birimlerde elde edilen faktör gelirlerinin, aynı dönemde harcanmayan kısmına bağlı bulunmaktadır. Bu çerçevede, gelirler tasarrufların, tasarruflar da servetin temelini oluşturmaktadır. Tasarruflara bağlı olan servet daima bir fedakarlık sonucunda oluşmaktadır. Bu fedakarlık, elde edilen faktör gelirlerinin tüketime harcanmaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Böylece yapılan fedakarlık tasarrufa, bu ise yeni servete dönüşmektedir. Dolayısıyla, servet oluşumunun temel kaynağı olan tasarrufların gelir düzeyine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireyler için, bu şekilde ortaya çıkan servet oluşumu, işletmeler için dağıtılmayan karlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Devlet için ise temel gelir kaynağı olan vergilerin harcanmayan bölümü tasarrufları, bu ise servetin kaynağını oluşturur. Ancak, birey ve işletmelerden farklı olarak devlet, tasarruflarıyla serveti bizzat kendi elinde tutabileceği gibi, kişi veya gruplara aktararak onların elinde veya kontrolünde yeni servetler oluşmasına olanak sağlamaktadır³.

Özet olarak, servetin doğuşu, önce belirli ellerdeki servetin diğer gruplara transferiyle ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, devlet eliyle kişilere gelir aktarılmasıyla, üçüncü olarak da işletmede doğan ve işletmede kalan servet, yani dağıtılmayan karlar yoluyla, nihayet gelirin tüketilmeyip tasarruf edilmesiyle gerçekleşmektedir. İlk iki yol servetin yeniden dağılımı ile ilgilidir ve makro anlamda toplam servet üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Üçüncü yolla ilgili görüşler tartışmalıdır. Dördüncü yol, gelirin tüketilmeyip tasarruf edilmesiyle ilgilidir. Ekonomide toplam servetin büyümesi yalnız bu yolla gerçekleşebilir. Böyle bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan net servet artışı bu devredeki gelirin kullanılışı, yani tasarruf ve tüketim tercihleri ile yakından ilgilidir⁴.

Bireylerin üretilen mal ve hizmetlerden satın alabilecekleri miktarı, gelirleri belirler. Gelirin büyük bir bölümü piyasa sistemi içinde elde edilirken, bunlara, sosyo-politik nedenlerle genellikle kamu otoritelerinin bazı sosyal grup ya da sınıflara aktardıkları kısmı da eklemek gerekir. Gelir, tüketimi,

¹R.Leroy MILLER, a.g.e. s. 569

²Lars OSBERG, *Economic Inequality in the United States*, M.E. Sharpe INC. New York, 1984, s. 9

³Ömer A. AKSU, *Gelir ve Servet Dağılımı*, İÜ yayınları No:3698 İstanbul 1993, s. 56-63

⁴Ömer A. AKSU, a.g.e. s. 65

tüketim de üretim ve bölüşümü belirlemektedir. Bunun yanında, tüketim hem üretim hem de bölüşüme bağlı; bölüşüm de hem tüketim ve hem de üretime bağlıdır.

Bilindiği gibi, tüketiciler, gelir sahibi halktır. Gelir ise, faktöre sahip olmak ve onu üretimde kullanmakla elde edilir¹. Üretim süreci sonrasında üretim faktörlerine sahip kişilerin gelirleri ortaya çıkmaktadır. Bir kişinin, birden fazla üretim faktörüne sahip olması durumunda, toplam geliri bu farklı üretim faktörü gelirlerinin toplamından oluşacaktır. Herkes eşit miktarda üretim faktörüne ve eşit yeteneğe sahip olmadığı için gelir bölüşümü de farklı olacaktır. Bu nedenle, kişisel yetenek, gereksinimler ve özel mülkiyet gelir bölüşümünün adil olması ya da olmamasında önemli rol oynayan öğelerdir².

Bölüşüme konu olan oluşum, üretim sonucu olduğuna göre, bölüşüm hacmi ve yapısını belirleyen de bu üretim kapasitesidir; üretilenden fazlasının bölüşülmesi düşünülemez. Bu açıdan, üretim oluşumunun teknik ve ekonomik, dağılım oluşumunun ise sosyal ve ekonomik bir olay olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir³. Diğer taraftan, gelir ve servet dağılımının içiçe girmesi sözkonusudur. Nitekim, başlangıçta, gelir, servet miktarını belirlerken, daha sonra, servet geliri belirlemektedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, gelir düzeyi bölüşüm ilişkilerine bağlı olarak belirlenirken; gelir, tasarrufları ve tasarruflar da serveti oluşturmaktadır. Bölüşüm ilişkileri sadece gelirin yaratılması sürecinde değil, aynı zamanda servet dağılımı ve bunun kaynağı olan tasarrufların belirlenmesine ilişkin olarak da ortaya çıkabilmektedir. Nitekim, tasarruflara verilen reel faizin negatif veya pozitif olması bir bölüşüm ilişkisi yaratmaktadır. Yine, devletin servete ilişkin olarak uyguladığı politikalar da bu bölüşüm ilişkilerini etkilemekte veya belirleyebilmektedir. Bu nedenle, bir ekonomide bölüşüm ilişkileri ve bu ilişkileri etkileyen politikaların değerlendirilmesinde yukarıda ifade edilen sürecin tümünün değerlendirilmesi, gerçekçi sonuçlara ulaşmak bakımından önem taşımaktadır. Çalışmamızda, konu olabildiğince bu boyutların tümü dikkate alınarak değerlendirilecektir. Bir başka deyişle, bu çalışmada bölüşüm ilişkileri yanında bu ilişkilerin sonuçlarını ortaya koymak bakımından gelir ve servet dağılımında ortaya çıkan gelişmeler de incelenecektir.

2. BÖLÜŞÜM KURAMLARI

İktisat sözlüklerinde bölüşüm kuramları, “İktisadın, üretim faktörleri (toprak, emek, sermaye) fiyatlarının ve böylece, de elde ettikleri gelirlerin nasıl belirlendiğini açıklamakla ilgili olan bir dalıdır” şeklinde tanımlanmaktadır⁴.

¹İdris KÜÇÜKÖMER, *İktisat İlkeleri Üzerine*(İktisada Giriş, Kitap II), İktisat Fakültesi Yayın No:205, Hamle Matbaası, İstanbul 1967, s.13

²Cahit TALAS, *Ekonomik Sistemler*, Dogan Yayınları, Ankara 1974, s. 103

³Fikret SÖNMEZ, a.g.e.

⁴The Pen in Dictionary of Economics, a.g.e. s. 120

Çalışmamızın bu bölümünde, bölüşüm ilişkilerini açıklamaya yönelik kuramlar incelenmiştir. Buradaki inceleme yönteminin belirlenmesinde, sözkonusu teorilerin açık ya da örtük varsayımları etkili olmuştur. Bu temel nitelikteki varsayımlar; kapalı ekonomi varsayımı, teknolojik gelişme varsayımı ve dışa açıklık varsayımıdır. Ayrıca, hemen hemen tüm bölüşüm teorileri, Kalecki modeli ve bunun bir uzantısı olan Mitra modeli dışında, açık ya da örtük olarak tam rekabet varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, Marx'tan, Adam Smith'e; Kaldor'dan, Samuelson'a kadar uzanmaktadır. Sözkonusu iktisatçılar tekeller ve aksak rekabet hakkında bazı değerlendirmeler yapmış olsalar da, modellerini tam rekabet varsayımına dayalı olarak kurmuşlardır¹. Bu teorilerin incelenmesinden sonra bölüşüm ilişkilerine yönelik genel bir değerlendirmeyle bölüm tamamlanmış olacaktır.

2.1. KAPALI EKONOMİ VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Bölüşüm teorilerinin genel özelliği, kapalı ekonomi varsayımına dayandırılmış olmalarıdır. Ancak, tam rekabet varsayımını da içeren bir çok teori için bu varsayım, kapalı ekonomiyi savunma amacından değil, model oluşumunu kolaylaştırmak açısındandır.

2.1.1. FİZYOKRATLARIN BÖLÜŞÜM KURAMI(QUESNAY)

18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da gelişen fizyokraziyle, iktisadi düşüncede "okul çağının başladığı ifade edilebilir². Fizyokrat düşüncede bölüşüm, tarım sektörünün tek üretken sektör olarak kabul edilmesi nedeniyle, tarımın üzerine kurulmuştur. Burada, bölüşüm konusundaki görüşler okulun önde gelen düşünürlerinden olan Quesnay'a aittir. Buna göre, tek üretken faaliyet tarımdır ve toplumda, tarımdaki üreticiler(verimli sınıf) ile toprak sahipleri sınıfı, ticaret ve zenaatkar sınıfı(kısrı sınıf) bulunmaktadır³.

Dr. Quesnay her dönemde ekonomiye malların nasıl, yeniden girdiğini ve bunların nasıl çeşitli sınıfların tüketimine gittiğini gösterirken;

- a) ekonomik faaliyetlerin sürekli bir döngü halinde olduğunu,
- b) bu sürekli döngüyle bir sosyal ürün yaratıldığını ve bunun,
- c) toplumdaki sınıflar arasında paylaştırıldığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu yaklaşıma göre, verimli sınıf, toprakta, emek ve sermayeyi kullanarak üretim yapanlardır. Bunlar ürünün bir bölümünü kısrı sınıfa verir ve bu sınıf ürünün değerine bir şey katamaz, değer yaratamaz. Verimli ve kısrı sınıfların mal alışverişinde, verimli sınıfın verdikleri hep kendisine, geriye

¹Harold LYDALL, A Theory of Income Distribution, Clarendon Press, Oxford, 1979, s. 3

²Gülten KAZGAN, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1983, s. 55

³Francais QUESNAY, "General Rules for the Economic Government of an Agricultural Kingdom" History of Economic Thought, (Ed. K. W. KAPP ve L.L. KAPP), Barnes & Noble Publishers, New York, 1949, s.106

dönecektir. Böylece, net ürün, sonunda başka bir sınıfa, toprak sahiplerine kalacaktır. Bu yaklaşım, Leontief tarafından geliştirilen girdi-çıkıtı tablosu yardımıyla kolaylıkla açıklanabilir¹.

Tabloda, sütunlar, farklı kesimlerin elde ettiği ürünleri hangi kesimlere sattığını, satırlar ise, her kesimin diğer kesimlerden satın aldığı ürün tutarını göstermektedir. Buna göre, üreticiler elde ettikleri 5 dolarlık üretimin 2 dolarlık kısmını; tohumluk ve gıda gereksinimleri için kendilerine ayırmış; 2 dolarlık kısmını toprak sahiplerine; 1 dolarlık kısmını da gıda maddesi ve hammadde olarak zanaatkarlara satmışlardır.

TABLO 1.1: FİZYOKRATLARDA BÖLÜŞÜM

SEKTÖRLER	I	II	III	Yıllık üretim
I ÇİFTÇİLER	2	1	2	5
II TOPRAK SAHİPLERİ	2	0	0	2
III ZANAATKARLAR	1	1	0	2
SATINALMA TOPLAMI	5	2	2	9

KAYNAK: Arif ERSOY, a.g.e. s. 108

Toprak sahipleri, topraklarını çiftçilere 2 dolara kiraya vermişlerdir. Bu rant gelirinin yarısı (1 dolar) çiftçilerden gıda maddesi alımında, diğer yarısı da tarım dışı gereksinimleri için kullanılmıştır. Böylece, 2 dolarlık gelir elde eden zanaatkarlar da, bu geliri hammadde ve gıda gereksinimleri için çiftçi kesime ödemişlerdir.

Sonuç olarak, Fizyokratlar, tarımdan doğan gelirin nasıl bölüştüğünü açıklamaya çalışmışlar ve bunu genel hatlarıyla ortaya koymuşlardır. Bunun yanında, bu yaklaşım, tarım sektöründe yapılan üretim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesine yönelik önemli bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, Quesnay, yaklaşımında ilk defa hem gelirin oluşumunu hem de gelirin kullanılması arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Statik bir analiz olan bu teorinin, bugünün karmaşık üretim ve bölüşüm ilişkilerini ortaya koyması sözkonusu değildir. Bununla birlikte, özellikle, sektörler arasındaki bölüşüm ilişkilerinin değerlendirilmesinde bazı ipuçları vermektedir.

2.1.2. KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMI

Klasiklerin, gelir bölüşümünü ücret, rant ve faiz olmak üzere üç faktörlü bir modelle incelemiş olmaları, fonksiyonel bölüşüme yaklaşımı ortaya koymaktadır. Daha sonraları Schumpeter'in buna girişimci karını eklemesiyle fonksiyonel bölüşüm tamamlanmıştır².

¹ Arif ERSOY, a.g.e. s. 108

² Ömer A. AKSU, a.g.e. s. 10

Klasiklerden Adam Smith, bölüşümün nasıl gerçekleştiğine ilişkin bazı açıklamalar yapmasına karşın, bütünüyle bir bölüşüm kuramı oluşturma iddiasında olmamıştır. Adam Smith'in ücretler ve karlar arasındaki bölüşüm yaklaşımı, mikro ekonomik sorunlara başarıyla uygulanan arz-talep analizinin makro ekonomik çerçevede uygulanması şeklindedir. Adam Smith'e göre emek talebi, sermaye arzına bağlıdır ve ücretlerdeki artış kar oranlarını düşürecektir. Ricardo bunu teorisinin temel taşı yaparken, Marx da bölüşüm teorisinde buradan hareket etmiştir. Dolayısıyla, her üç iktisatçı da kar payında düşme eğilimi olacağı konusunda benzer görüşü savunmuş, hatta Marx daha ileriye giderek reel ücretler sabit kalsa bile, kar payının düşeceğini kabul etmiştir.

Klasik iktisat teorisinde, bölüşüme ilişkin en önemli görüşler David Ricardo ve Karl Marx'a aittir. Marx, klasik ekolün bir eleştiricisi ve alternatifi olarak ortaya çıkmış olsa da, gerek analiz yöntemi, gerekse Ricardo modelinden büyük ölçüde etkilenmesi nedeniyle, klasik bir iktisatçı olarak kabul edilmektedir.

2.1.2.1. RİCARDO'NUN BÖLÜŞÜM KURAMI

Ricardo, klasik iktisatçılar içinde bölüşüm konusu üzerinde en çok duran ilk iktisatçıdır ve ulusal üretimin, toplumun ana ekonomik sınıfları arasında dağılımına ilişkin temel yasaların bulunmasını, ekonomik çözümlemenin asıl sorunu olması gerektiğini ifade etmiştir. Ricardo'nun çözümlemesi üç varsayıma dayanmaktadır¹. Bunlar;

- **azalan verim kanunu geçerlidir;** Modelde azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve bunun sonucunda verimliliğinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir. Belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verimin azalmasına neden olmaktadır.

- **Maltus'un nüfus kuramı geçerlidir;** Ücretler asgari geçim düzeyinin üstüne çıktığında nüfusun hızla artacağı, ücretlerin bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise, hızla düşeceği kabul edilmektedir.

- **Ekonomik gelişmenin kilit faktörü olan sermaye birikimi karların bir fonksiyonudur;** Ricardo "emek, makine ve sermayenin birlikte kullanılmasıyla yapılan üretimin toprak sahipleri, hisse veya sermaye sahipleri ile emek sahipleri arasında paylaşıldığını" ifade etmektedir. Bir malın değeri ya da değiştirileceği diğer bir malın miktarı, üretimleri için gerekli, görece emek miktarına bağlıdır¹.

Ricardo, ekonomi politiğin konusunun, toprak ürünlerinin üç sınıf arasında kar, ücret ve rant şeklinde bölüşümüne ilişkin yasaların saptanması olduğunu söylerken, gerçekte bölüşümü, kapitalizmin dinamiğinin belirleyici ögesi olarak ortaya atmıştır. Nitekim, Ricardo'nun kuramı,

¹Wallace C. PETERSON, Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, (Çev. Servet Mutlu), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir, 1976 s. 452

sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuş olup kar, sermaye birikiminin kaynağı olurken, sermaye birikimi de bölüşümü dolayısıyla, karı belirlemektedir².

Diğer taraftan, Ricardo'nun bölüşüm teorisi özde, karın değil, rantın açıklanmasına yöneliktir. Bu nedenle, hareket noktası tarımsal üretim ve Ricardo'nun yaşadığı dönemde en önemli tarımsal ürün olan buğday olmuştur. Buna göre, tarımda kullanılan en az verimli, marjinal toprak parçası üzerinde bir rant elde edilmemekte ve üretilen buğday, ücret ve kar olarak paylaşılmaktadır. Ricardo, ayrıca, endüstride de fiyatların tarıma bağlı olarak değiştiğini ve buğday fiyatının endüstri malı fiyatını belirlediğini savunmaktadır.

Ricardo'nun bölüşüm teorisinde, ücretler asgari geçim düzeyinde veri iken, gelir çekişmesi rantiyerler ile kapitalistler arasında gerçekleşmektedir. İstihdam di zeyi arttıkça karlar, rantlar tarafından yutulmaktadır. Rantlar, ücretlere bağlı değildir ve sadece, üretimin teknik koşullarının belirlediği azalan verimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Ricardo her ne kadar bölüşüm teorisini, değer teorisinden bağımsız olarak geliştirmişse de, ikisini bağdaştırmaya çalışmış ve bölüşümle ilgili temel önermelerini, emek-değer teorisinin kavramsal çerçevesi içinde de formüle etmiştir³.

Bu kuram, şekil 1.1. yardımıyla açıklanabilir⁴. Tarımsal çıktı dikey ekseninde, tarımda çalışan anlamında işçi sayısı yatay ekseninde gösterilmiştir. *AP* eğrisi ortalama; *MP* eğrisi ise marjinal emek hasılasını temsil etmektedir. Azalan verim ilkesi nedeniyle, her iki eğri de aşağıya doğru eğimlidir. Bu modelde, marjinal hasılatın ücret ve karlar toplamına eşit olduğu varsayılmıştır. Bunun nedeni, uzun dönemde, ücretler düzeyinin marjinal emek verimliliği tarafından değil, emeğin doğal, ya da asgari geçim düzeyi tarafından belirlenmesidir. Bu nedenle, şekildeki OW aralığı doğal geçim ücretine eşittir. Bu ücret düzeyi, işçiler ve ailelerinin yaşamalarını ve üremelerini sağlayacak fizyolojik gereksinmelerin fiyatlarına bağlıdır.

Bunların fiyatı arttığında(azaldığında), emeğin fiyatı artar(azalır). Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığında, daha rahat yaşamaya başlayan işçinin daha fazla çocuk sahibi olmasıyla işçi sayısı artacak ve böylece, ücretler tekrar doğal düzeyine, hatta zaman zaman bunun altına düşecektir. Aksi taktirde, yani, piyasa ücreti doğal ücretin altına düştüğünde nüfus azalacak ve bunun sonucunda ücretler tekrar doğal düzeyine yükselecektir⁵. Dolayısıyla, ücret, talebe değil, arza bağlı bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, ücret düzeyini emeğin marjinal verimi değil, emeğin arz fiyatı belirlemektedir.

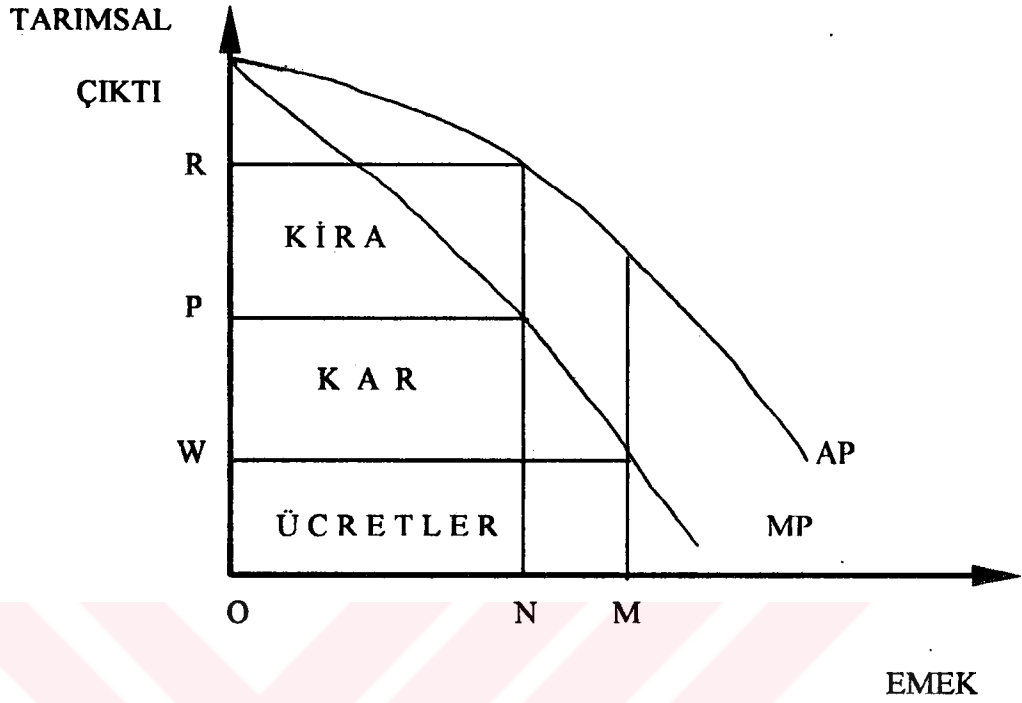
¹David RICARDO, The Principles of Political Economy and Taxation,(Reissued), J.M.DENT & Sons Ltd, London, 1992, s. 3-5

²Yılmaz AKYÜZ, Sermaye, Büyüme, Bölüşüm, AÜ. Yayınları No:400, Ankara 1977, s. 3

³Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s. 22

⁴Wallace C. PETERSON, a.g.e. s. 453-56

⁵ s. 53

Marjinal hasılatın ücret ve karlar toplamına eşit olması nedeniyle, istihdam düzeyi ON'ye eşit olduğunda, WP aralığı birim çıktı başına karı temsil etmektedir. Ricardo modelinde karlar, ücret ödemeleri ve rant(kira) çıktıktan sonra kalan bir bakiye olarak hesaplanır. Karlar kalıntı olarak hesaplanmalarına karşın, ekonomik gelişmenin kaynağını oluşturan net yatırım ya da sermaye birikimi oranını belirlediklerinden, çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, karlar sermaye birikimini olanaklı kılan tasarrufun kaynağı olduklarından aynı zamanda kritik bir faktördür¹.

Kira, emeğin ortalama ve marjinal verimi arasındaki fark olduğundan, PR mesafesi toprak sahiplerinin kira gelirini oluşturacaktır. Fiili istihdam düzeyi(ON), ülkenin sermaye birikimi tarafından belirlenir. Bunun nedeni ise, net yatırımın emek talebini artırmaya yarayan çıktı düzeyini yükseltmesidir.

Bu kuramın temel yaklaşımı, ekonominin tarımsal kesiminde üretim arttıkça ne olacağının çözümlenmesiyle ortaya konulabilir. Çıktı artışı, yüksek bir emek talebine yol açarak piyasa ücretini doğal ücretin üzerine çıkarır. Bu, nüfusu artırır. Bu nedenle, gelecekte talepte ortaya çıkacak artış, tarımsal çıktıda da bir artışı gerektirir. Toplam arazi miktarı sabit olduğundan, daha fazla emek kullanarak tarımsal ürünler çıktısını artırmak için yapılan girişimler, er geç azalan verimlerle karşılaşır ve sonunda ortalama ve marjinal emek hasılasının her ikisinde de bir düşüş yaratır.

Tarımsal çıktının, daha fazla emek kullanılarak artırılmaya çalışılması, üretim maliyeti ve onunla birlikte tarımsal ürünlerin fiyatını artıracaktır. Bu, azalan verimlerin ya da ortalama ve marjinal emek

hasilasındaki düşüşün bir sonucudur. Bu durum ortaya çıktığı zaman, kiralara zorunlu olarak artacaktır; Çünkü, kira, marjinal arazi üstündeki emek hasilasıyla marjinal maliyet arası ya da ortalama arazi üstündeki emek hasilası arasındaki farka eşittir. Artan tarımsal çıktı maliyeti, emekçilerin işgücünü asgari geçim standardında tutabilmeleri için, cari parasal ücretlerin yükselmesi anlamına gelecektir. Bunun sonucunda, gerçek çıktı cinsinden doğal ücret (OW aralığı) değişmeyecek, Ancak, ücretlerin aldığı toplam çıktı payı artacaktır. Bir başka deyişle, başlangıçta OWNT alanı kadar olan toplam ücret payı, istihdamın OM düzeyine çıkmasıyla genişleyecek ve OWMS alanı kadar olacaktır. İstihdam düzeyinin OM düzeyine artması durumunda, MP, doğal emek fiyatı düzeyine düşerken toplam karlar sıfırlanmaktadır¹.

Tarım kesiminde birim çıktı başına karın sürekli olarak düşmesi, arazi üstündeki azalan verimin sonucudur. Fakat, düşen kar oranlarına doğru aynı eğilim, bu kesim azalan verim yasasına tabi olmasa bile, ekonominin imalat kesiminde görülecektir. Tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın getirdiği asgari geçim standardının parasal maliyetindeki yükseliş, imalatçıları daha yüksek ücret ödemek zorunda bırakacaktır. Bu nedenle, imalat kesiminde de kar oranları düşecektir. Ayrıca, sermaye hareketliliği varsayıldığı sürece, karlılık, tarım ve endüstri kesiminin her ikisinde de aynı olmak zorunda olacak, değilse, sermaye bir kesimden diğerine kayacaktır.

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramını, sabit bir teknoloji ve sabit bir gerçek doğal ücret varsayımıyla, yükselen bir çıktı ve istihdam düzeyiyle birlikte, çıktıdaki görece ücretler payının artacağını belirterek özetleyebiliriz. Karın görece payı azalacak ve en sonunda sıfıra düşecektir. Bu ekonomideki tüm sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknik gelişmenin durduğu nokta olan, klasik kuramdaki durağan duruma erişme noktasıdır. Bu düzendeki temel nedensel güç, tarımdaki azalan verim ilkesidir ve bu eğilim teknik gelişmeyle ancak, geçici olarak durdurulabilir. Başka bir deyişle, teknik gelişme karın ortadan kalkmasını ve en sonunda durağan durumun başlamasını önleyemez.

Ricardo, sisteminin toplam çıktıdaki görece ücret payında bir artışa yol açacağını ve bunun kardaki düşüş pahasına olacağını açıkça görmüşse de, kiranın ne olabileceği konusunda bir açıklama getirememiştir. Fakat, ekonomik sistem, artan istihdam uyum gösterirse, ücretlerin görece payıyla birlikte, toplam çıktıdaki, görece kira payı yükselecektir. Çünkü, kira payı istihdam düzeyindeki ardışık artışlarla yükselen çıktıdaki birim başına kira miktarına bağlıdır.

Ricardo, örtük olarak, hiçbir sınıf üyesinin bir kaynaktan başka gelir elde etmediği ve teknik nedenlerle emek-sermaye oranının her sektörde sabit olduğunu kabul etmiştir. Bunun yanında, teknolojik gelişmeyi makina kullanımı şeklinde ele almış ve bunun bölüşüm üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu anlamda, teknolojik gelişme, sabit sermayenin işletme sermayesine oranının artması şeklinde ortaya çıkmakta ve çıktı başına daha az dolaysız işgücü kullanılmasına yol açmaktadır. Bunun, bölüşüm etkisini Ricardo, net gayri safi ürün ayrımı yaparak incelemektedir. Net ürün, ekonominin serbestçe kullanabileceği ürün olduğundan, işgücünün yeniden üretimi için gerekli mallar

net ürün kavramı dışında bırakılmış ve net ürün kar ve rantın toplamı şeklinde tanımlanmıştır. Gayri safi ürün ise, net ürünü ve ücretleri içermektedir. Ricardo, teknolojik bir gelişmenin net üründe mutlaka bir artış sağlayacağını buna karşılık gayri safi ürünü azaltabileceğini belirterek teknolojik gelişmenin ücret payını ve toplam ücret ödemelerini azaltacağını söylemektedir. Çünkü, kapitalistler ancak, daha fazla kar elde edeceklerini düşündükleri zaman makina kullanımına geçecekleri için teknolojik gelişme bu anlamda net ürünün artmasına neden olur. Diğer taraftan, makina kullanımının teknolojik işsizlik, artan kar ve birikim nedeniyle diğer kesimlerin artan işgücü talebi ile kısmen giderilirse de, Ricardo, genellikle bu ek talebin yetersiz olacağını ifade etmekte ve bu nedenle, işçi sınıfının makina kullanımına karşı çıkmasının, yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirilmemesi gerektiğini öne sürmektedir¹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bu model, büyüme ve bölüşümü birlikte ele almış ve büyüme faktör paylarının gelişimine bağlamıştır². Bu modelin son derece sınırlı varsayımlara dayandığı, ancak, ortaya konulduğu dönem dikkate alındığında, bölüşüm konusunda önemli açıklamalar getirdiği görülmektedir.

2.1.2.2. MARX'IN ARTIK DEĞER KURAMI

Marx, bölüşüm teorisini emek değer teorisi üzerine oturtmuştur. Marx, artık değeri, yaratılan toplam değerın bölüşümünde bir bütün olarak ele almakta ve bunun aldığı farklı biçimleri (rant ve kar) toplam değerın bölüşümü sorunu içinde değil, artık değerın bölüşüm sorunu içinde incelemektedir. Marx'ın modeli de ölçeğe göre verimin sabit ve işgücünün homojen olduğu varsayımlarına dayanmaktadır³.

Ricardo'da olduğu gibi, Marx'ta da kapitalist üretim koşulları altında temel bölüşüm kategorileri ücret ve kardır. Marx, değer analizinden hareketle, karın kökeninin artık değer olduğunu ve artık değer tarafından belirlendiğini göstermeye çalışmıştır. Buna göre, işgücünün değeri veya reel ücret arttığında kar ve artık değer oranı azalmaktadır. Dolayısıyla, üretimde sadece işgücü kullanıldığı varsayımı altında, Ricardo'daki kar oranı, Marx'taki sömürü oranına eşit olmaktadır. Modelde, ücretler asgari geçim düzeyinde belirlenmekte ve işçilerin tasarruf, kapitalistlerin tüketim yapmadıkları varsayımı altında, üretim araçları stokları veri iken, kesimlerin üretim yoğunlukları belirlenmektedir. Böylece, bölüşüm talebe değil, talep bölüşüme bağlı olmaktadır¹

Kar oranı ile artık değer oranı arasındaki ilişki, reel ücretler ile kar oranı ve reel ücretlerle artık değer oranı arasındaki ilişkiler yoluyla saptanabilmektedir. Bu iki oran, iki sınıfın karşılıklı gelir paylarını belirlemekte ve bölüşüm sorunu sınıfsal açıdan çözülmektedir. Fiyat sistemi, yaratılan artık değerın kapitalistler arasında, eşit kar oranı kıstasına göre dağılımını sağlamakta ve bu nedenle,

¹Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. 64

²Erdoğan ALKİN, Gelir ve Büyüme Teorisi, İÜ yayımları No:210, Elektronik Ofset, İstanbul 1975, s.168

³Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Sencer DİVİTÇİOĞLU, Üretim, Değer ve Bölüşüm, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1982

fiyatlar, sermayenin organik bileşiminin kesimlerdeki değerine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, fiyat sistemi, kapitalistler arasındaki rekabet ve bölüşüm ile ilgili bir sistemdir ve bu sistemin egemen olması, sınıfsal bölüşümü ve artık değer-kar arasındaki ilişkiyi etkilemektedir².

Marx'ın bölüşüm kuramı, gelir ve istihdam düzeyi değiştikçe, göreceli gelir paylarının hareketi konusunda çok ayrı sonuçlara varmış olmasına karşın, temelde Ricardo'nun fikirlerine dayanır. Bu sistemde, Ricardo çözümlemesinde olduğu gibi, emeğin doğal fiyatı işgücünün hayatta kalmasını ve kendisini yeniden üretmesini sağlamaya yeterli bir ücret düzeyidir.

Marx'a göre, artık değer varoluş nedeni, belli bir dönemde, emeğin asgari gerçek ücretten ya da emeğin arz fiyatı ile ölçülen kendi maliyetinden daha fazla ekonomik değer yaratmasıdır. Toplam çıktı değeri ile emeğin arz fiyatı arasındaki fark, emek-dışı kaynakların, sermaye donanımı ve arazinin sahipleri olan kapitalistlerin el koyduğu artık değeri temsil eder. Kapitalistler fiziksel üretim araçlarına sahip olmaları nedeniyle işçi sınıfını sömürmektedir.

Marx'ın üretim süreci çözümlemesinde, nihai bir mal ya da hizmetin değeri üç bileşen parçaya ayrılabilir. Bunlar, hammaddeleri ve sermaye tüketimini temsil eden c , Marx'ın değişken sermaye olarak tanımladığı ve cari üretim sürecine giren işgünün değerini, yani asgari geçim ücreti cinsinden ücret tutarını temsil eden v ile ve artık değeri ya da karı temsil eden s 'dir. Bunun için, bir mal ya da hizmetin değeri $c+v+s$ 'ye eşittir. Tüm ekonomi için gayri safi hasılanın değeri $C+V+S$ olarak tanımlanabilir. Burada, tüm ekonomi düzeyinde hammaddeler, ara malları oluşturduğundan ve bu nedenle de değerleri nihai çıktının değeri içinde kapsandığından, C sadece sermaye tüketimine eşittir. V , Σv 'ye; S Σs 'ye eşittir. Net çıktı, C 'yi gayri safi çıktıdan, çıkartılarak türetildiğinden, $V+S$ 'ye eşit olacaktır. Bu bakımdan net çıktıya, iki ana paydan oluştuğu gözle bakılabilir. Bunlar, Ücret payı, V ve kar payı, S 'dir

Kar payının, ücret payına oranının Marx'ın çözümlemesinde kilit önemi vardır. Çünkü, bu oran (S/V) sömürme oranının ölçüsü olması yanında; bu orandaki bir değişiklik, çıktı toplamındaki ücret ve ücret dışı (kar) gelirlerinin göreceli payındaki bir değişiklik olduğu anlamına gelecektir. Bu nedenle, kapitalist sistemde bu oran nasıl değiştiği, Marx'ın bölüşüm kuramının özünü oluşturmaktadır. Bu oranda yükseliş, sömürme oranında artışı, yani gelir toplamında ücretlere oranla karların payında bir artışı, aksi halde azalışı göstermektedir.

Marx'a göre, ekonomideki en önemli etken güç, kapitalistlerin emeğin sömürü oranını artırma çabaları çevresinde toplanır. Marx'ın kapitalist ekonominin uzun devre gelişimi kuramının özünde, böyle bir sistemde etken temel güçlerin tam bu sonucu yaratacak şekilde çalıştıkları iddiası vardır.

Bu güçlerden en önemlisi rekabettir. Marx'ın kuramında rekabet, sömürme oranını, yani gelir toplamındaki emek dışı payı artırmak için, maddi üretim araçlarının sahipleri arasında bir mücadele

¹Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s. 36

²Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s. 49

ortaya çıkaracaktır. Marx, teknik gelişme ya da işgücünün fiziksel verimliliğindeki değişikliğin, sabit bir çalışma günü ve gerçek asgari geçim ücretinde bir değişikliğin olmadığı durumda, toplam çıktının büyümesini sağlayacağını ve artık değeri ya da sömürü oranını artıracığını ifade etmektedir. Bu, piyasa ücretinin asgari geçim ücretinden büyük oranda ayrılmadığı sürece geçerlidir ve Marx, bu kaynaktan doğan sömürü oranı artışını “görelî artık değer”de artış olarak nitelendirerek bunun, emek verimliliğiyle doğru orantılı olarak değişeceğini kabul etmiştir.

Bu nedenle, Marx’ta kapitalizmin dinamik sürecini belirleyen temel faktör sermaye birikimi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmenin işgücü talebi, istihdam düzeyi ve kar oranı üzerindeki etkileridir. Teknolojik gelişme teorisi ile Marx, bir yandan uzun dönemde bölüşüm sorununu çözümlenmekte, diğer yandan da kapitalist birikim sürecinin çelişkilerini ortaya koymaktadır.

Ricardo’da olduğu gibi, Marx’ta da, teknolojik gelişme, üretimde birim çıktı başına daha çok üretim aracı ve daha az dolaysız işgücü kullanılması şeklinde ortaya çıkmakta, kapitalistler arasındaki rekabet işgücü verimliliğinin daha yüksek olduğu tekniklere yatırım yapılmasına yol açmaktadır. Böylece, Marx’ta teknolojik gelişme, işgücünün yerini makinaların alması şeklinde ortaya çıktığı için teknolojik işsizlik yaratmaktadır. Teknolojik gelişmenin yarattığı yedek işsizler ordusu, işgücü arzının işgücü talebinden sürekli olarak daha yüksek olmasına, bu da işçiler arasında rekabet nedeniyle ücretlerin asgari düzeye inmesine, yani işgücünün değerine eşitlenmesine neden olmaktadır. Böylece, Ricardo ve Marx teknolojik gelişmenin istihdam düzeyi üzerindeki etkisi konusunda birleşmektedirler. Ancak, Ricardo’nun ücret teorisi buna dayanmadığı halde teknolojik gelişmenin bu etkisi, Marx’ın ücret teorisinin temelini meydana getirmektedir.

Sermaye birikimi ve teknik gelişme bileşimi, Marx’ın bir kapitalist toplumda gelir dağılımı konusundaki temel önermesi olan, işçi sınıfının artan sefaleti yasasının temelini oluşturur. Bu yasaya göre, sermaye birikimi ve artan gerçek çıktı düzeyi toplam çıktıda ücretlerin görelî payının düşmesi ve karların görelî payının artmasına yol açacaktır. Görelî paylar konusunda varılan bu sonuç, Ricardo’nun ulaştığı sonucun tam tersidir. Ücretlerin görelî payının düşmesinin temel nedeni, katkısı tamamıyla fiziksel üretim araçları sahiplerine giden teknik gelişmedir. Sefaletleri mutlak bir anlamda artmadığından, işçi sınıfının arttığı ifade edilen sefaleti, gerçek ücretler düzeyindeki herhangi bir düşüşten değil, gerçek gelirlerin verimlilik artışlarıyla birlikte artmamasından kaynaklanır. Marx’ın gelir dağılımı kuramının en önemli noktası bu olmaktadır.

Marx, bu gelişmelere bağlı olarak işçi sınıfının sonunda başkaldırıp, komünist bir devri başlatacakları güne kadar, kapitalist sistemin, şiddetini her gün daha fazla artıran, krizler tarafından çalkalanacağını ileri sürmüştür¹.

¹Wallace C. PETERSON, a.g.e. s.456-460

Kısaca ifade etmek gerekirse, Marx, birincil olarak çıktının, ücretler ve karlar arasındaki dağılımıyla ilgilenmiş, gelirdeki emek dışı payın çeşitli mülk gelirleri arasındaki dağılımına girmemiştir.

2.1.3. NEOKLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Neo-klasik iktisat, dar anlamda, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarım yüzyıllık dönemde, klasik değer teorisinde köklü değişme yapan, geçimlik veya doğal ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat, bunun dışında klasik görüşleri, bir takım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuş; Keynes'den sonra da, bu ekole bağlı iktisatçılar, bu görüşleri günümüze dek sürdürmüşlerdir¹.

Bu yaklaşımla birlikte, iktisat biliminin ağırlık merkezi emek değer teorisinden fayda değer teorisine kaymıştır. Bu kayma, üretim yanında bölüşüm sorununun ele alınış biçiminde de görülmüş ve bölüşüm, faktör fiyatlandırması şeklinde, fiyat teorisinin özel bir sorunu olarak incelenmiştir. Neoklasik yaklaşım, bölüşüm sorununu iki ayrı düzeyde formüle etmektedir; bireyler arasındaki ve faktörler arasındaki bölüşüm. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü üretim faktörlerinin bireyler arasındaki dağılımına ve faktör fiyatlarına bağlıdır. Sınıfsal bölüşümün sözkonusu olmadığı gibi, bireyler arasındaki bölüşümü belirleyen temel öge olan üretim faktörleri konusu da bir kenara atılmaktadır. Bu fiyatlandırma sorunu, toplumsal ve kurumsal etkenlerden bağımsız olarak ele alınmakta ve üretimin nesnel koşullarına bağlı olarak çözümlenmektedir².

Bu bölümde Neo-klasik iktisatçıların bölüşüm konusundaki görüşleri, marjinal verimlilik teorisine dayalı bölüşüm ve üretim fonksiyonuna dayalı bölüşüm teorileri başlıkları altında incelenecektir.

2.1.3.1. NEO-KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARININ TEMEL VARSAYIMLARI

Neo-klasik bölüşüm teorilerinde kurumsal, davranışsal ve teknik olmak üzere başlıca üç grup ortak varsayım bulunduğu söylenebilir. Bunları kısaca şöyle açıklamak mümkündür³.

“Kurumsal varsayım mal ve faktör piyasalarında tam rekabetin geçerli olmasıdır. Ancak, özellikle marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm teorilerinde, bu varsayım açıkça yapılmamakta; örtük olarak var olduğu kabul edilmektedir.

Davranışsal varsayım, kar maksimizasyonu ile ilgili bulunmaktadır. Bir anlamda, tam rekabet varsayımı ile birlikte düşünülebilecek olan bu varsayım, firmaların, üretim faktörleriyle ilgili karar ve seçimlerinde kar maksimizasyonunu dikkate alacakları görüşüne dayanmaktadır. Neo-klasik yaklaşıma göre, fayda ve kar maksimizasyonunu bağdaştıran; böylece, üretimde ve tüketimde dengeyi sağlayan mekanizma fiyat mekanizmasıdır. Bu mekanizma, aynı zamanda bölüşümü belirlemektedir.

¹Gülten KAZGAN, a.g.e. s. 122

²Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s. 96

³A. İlkin BARAY, Türkiye Özel İmalat sanayiinin gelişiminde Faktör Payları Değişiminin Analizi (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir 1984, s. 49

Teknolojik varsayımlar ise, üretim tekniğinin özellikleri ve üretim faktörlerinin nitelikleri ile ilgilidir. Bunlardan en önemlileri; üretim faktörleri arasında sürekli ikame olanağı, azalan marjinal verim, ölçüğe göre sabit verim ve üretim faktörlerinin homojen ve bölünebilir olmasıdır. Üretim faktörleri arasında sürekli olarak ikame yapılabilmesi ve sürekli olarak farklı faktör bileşimlerinin kullanılabilmesi, faktörlerin marjinal verimliliklerinin belirlenebilmesi için gereklidir. Bu da, faktörlerin tam olarak bölünebilir ve homojen olmalarını gerektirmektedir¹.

2.1.3.2. MARJİNAL VERİMLİLİK İLKESİNE DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm kuramı ilkez, 1899 yılında John Bates Clark tarafından öne sürülmüş, daha sonra Wicksell ve Wicksteed tarafından geliştirilmiştir². Marjinal analizin faktör fiyatlandırması amacıyla uygulanmasının bazı temel ve genel ilkelerini Menger'de bulmak olanaklıysa da, neoklasik bölüşüm teorisi, 19. yüzyılın sonlarında Wicksteed ve Clark ile en olgun düzeyine ulaşmıştır³.

Marjinal verimlilik kuramının temeli, üretim sürecinin marjinal analizidir. Marjinal verimlilik teorisinde bütün üretim araçlarının aynı özelliğe sahip bulunduğu belirtilmekte ve bölüşüm sorunu, her aracın marjinal verimliliği esasına göre çözülmektedir. Bunun yanında, bölüşümün belirlenmesinde arzın da etkisi bulunmaktadır. Nitekim, bir ülkede doğal kaynaklara oranla emeğin daha fazla bulunması durumunda, doğal kaynaklar, fazla miktarda emek birleşeceğinden, emeğin üretimde meydana getireceği artış düşük kalacak ve sonuçta emeğin geliri az olacaktır. Yine, bir ülkede fazla doğal kaynak ve emek ile az sermaye birleştiğinde kapitalin verimliliği fazla olacak ve böylece, sermaye sahiplerinin geliri fazla olacaktır. Böylece, bölüşümü, üretim araçlarının birleşme oranının belirlediği sonucu ortaya çıkmaktadır⁴.

Bu kuram, üretim faktörlerinin üretime yaptıkları katkı ölçüsünde pay alması gerektiğini ve böylece, tüm ürünün faktörler arasında bir artık bırakmaksızın dağılarak adil bir bölüşümün sağlanacağını ifade etmektedir⁵. İzleyen bölümde marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm kuramı incelenmiştir.

2.1.3.2.1. CLARK'IN MARJİNAL VERİMLİLİK KURAMI

Clark, marjinal fayda ve marjinal verimlilik teorisini bağımsız olarak keşfetmiştir. Clark'ın başlıca amacı bölüşüm sürecinde çeşitlik sorununun yanıtını bilimsel olarak ortaya koymak olmuştur. Clark'ın

¹Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s.149

²Neoklasiklerden Menger ve Wieser tarafından geliştirilen atıf(alternatif maliyet) teorisi de sonuç itibarıyla marjinal verimlilik teorisine aynı anlama geldiği için burada ele alınmamıştır.

³Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s. 90

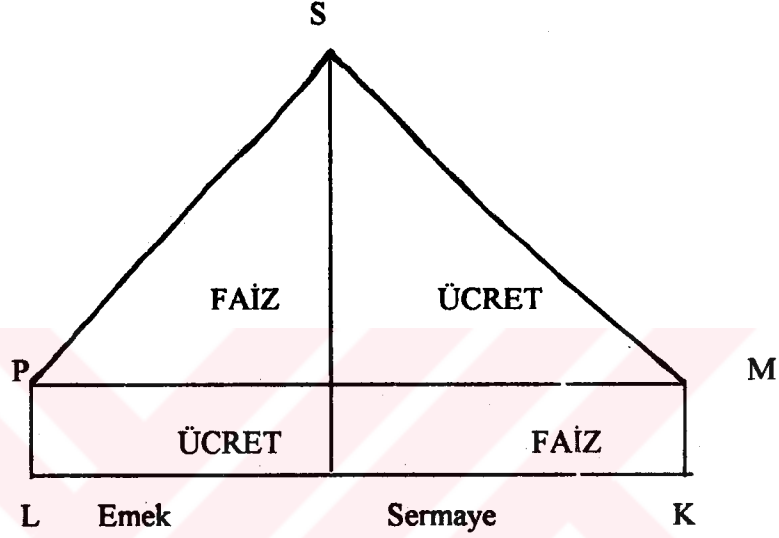
⁴Zeyyat HATİPOĞLU, a.g.e. s.195

⁵Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz, George J. STIGLER, Production and Distribution Theories, Transaction Publishers, New Jersey, 1994 ve C.E. FERGUSON, The Neoclassical Theory of Production and Distribution, Cambridge University Press, London 1969

teorisi, kısaca “her üretim faktörünün getirisi, tam rekabet koşulları altında, bu üretim faktörünün marjinal ürününe eşit olduğunda dengededir” şeklinde özetlenebilir¹.

Clark’ın modeli; emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörünün bulunması, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin olmaması, tüketici zevk ve tercihlerinde bir değişimin bulunmaması ve nüfusun artmaması varsayımlarına dayanmaktadır. Söz konusu varsayımlar altında Clark’ın marjinal verimlilik teorisi Şekil 3 yardımıyla açıklanabilir².

ŞEKİL 1.2: CLARK’TA BÖLÜŞÜM

Bu teoride ayrıca, girişimci, üretim faktörlerini kiralarken, bunlara marjinal verimlilikleri ölçüsünde ödeme yapmaktadır. Girişimcinin karı, satış gelirleriyle, üretim giderleri arasındaki farktır. Dikkat edilirse, burada, girişimci karı ve faiz ayrı kategoriler olarak düşünülmektedir. Ancak, tam rekabet varsayımına bağlı olarak uzun dönemde karların sıfır olduğu kabul edilmektedir.

Toplam ürün, emek ve sermaye arasında, verimlilik ve kullanılan faktör miktarına bağlı olarak bölüşülmektedir. Şeklin sağ tarafı, emek miktarı sabit iken, sermayenin marjinal verim eğrisini (SM), sol taraf ise, sermaye miktarı sabit iken, emeğin marjinal verim eğrisini (SP) göstermektedir. Toplam ürün, OLPS veya OKMS’ye eşittir. Şeklin her iki tarafında faiz ve ücretlere yapılan ödemeleri gösteren alanlar birbirine eşittir. Böylece, tam rekabet koşullarında toplam ürün, emek ve sermaye arasında, yarattıkları değere eşit oranda paylaşılmakta ve geriye herhangi bir artık kalmamaktadır. Clark, bu şekilde her üretim faktörünün yaptığı katkıya eşit bir oranda pay almasıyla oluşan bölüşüm yapısının adil olduğunu savunmuştur.

Neoklasik teoriye yöneltilen genel eleştiriler yanında, Clark’ın modelinin temel eksikliği, iki üretim faktörüne dayanmasıdır.

¹George J. STIGLER, a.g.e. s. 302

²Gülten KAZGAN, a.g.e. s. 168

2.1.3.1.2. CLARK-WICKSTEED ÜRÜN TÜKENİMİ KURAMI

Faktör fiyatlandırmasının bir bölüşüm mekanizması oluşturabilmesi için, faktör gelirlerinin toplamının, toplam hasılanın değerine eşit olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. Marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm teorisinde, faktör gelirlerinden her biri, bölüşümü sözkonusu olan bütünden bağımsız olduğu için, toplam gelir ödemelerinin toplam hasılaya eşit olması, teoremin geçerliliği için gerekli bir koşuldur. Bu eşitliğin sağlanmaması durumunda, faktör gelirlerinin faktörlerin marjinal katkıları tarafından belirlenmesi olanaksızdır. Bu durumda, bazı faktörler marjinal katkılarından daha fazla veya daha az gelir elde edeceğinden, marjinal verimliliğin faktör gelirlerini belirlemesi sözkonusu olamayacaktır¹.

Wicksteed ve Wicksell, bu eşitliğin gösterilmesine yönelik bir model geliştirmiş; tam rekabet ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımları altında, her faktöre marjinal verimliliğine eşit ödeme yapıldığında, toplam ürünün bu faktörler arasında geride hiçbir artık bırakılmaksızın paylaşılacağını göstermişlerdir. Bu teori ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir².

Wicksteed, "nasıl ki bir malın faydası onun değerini belirliyorsa, üretim faktörlerinin değerini de marjinal verimlilikleri belirleyecektir" demektedir. Bir faktörün marjinal verimliliği, diğer üretim faktörleri sabit kaldığında, bu faktörde yapılacak küçük bir artışın üretim üzerindeki etkisi tarafından belirlenmektedir. P üretimi, K sermayeyi gösterdiğinde, sermayenin marjinal etkinliği, $(\partial P/\partial K)$ olacak ve $(\partial P/\partial K \cdot K)$ toplam üretim içinde sermaye payını verecektir. Her üretim faktörüne, üretime yaptığı katkıya eşit oranda ödeme yapılacaktır; faktör talebi, faktörün üretime yaptığı katkının, maliyetine eşit olduğu noktaya kadar devam edecektir. P üretimi, A,B,C... üretim faktörlerini ifade ettiğinde;

$$P = f(A,B,C,...) \text{ ise;}$$

$$P = \frac{\partial P}{\partial A} A + \frac{\partial P}{\partial B} B + \frac{\partial P}{\partial C} C + \dots$$

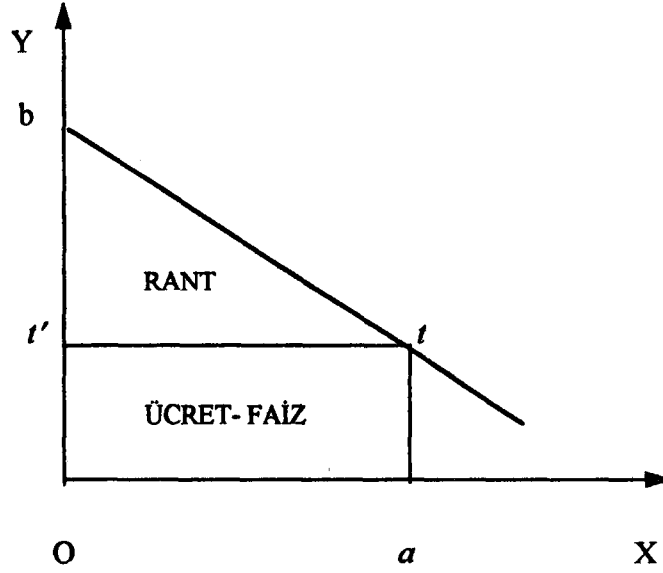
yazılabilir. Buradan, üretim fonksiyonunun doğrusal homojen olduğunun varsayıldığı anlaşılmaktadır. Wicksteed, doğrusal homojen üretim fonksiyonu varsayımını kullansa da Euler teoreminden³ yararlanmamıştır. Ancak, bu, sonucun Euler teoremi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. A. W. Flux, bu teoriyi Euler teoremi ile birleştiren ilk kişidir. Bu teori aşağıdaki şekil 1.3. yardımıyla açıklanmaktadır.

¹Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s.141

²George J. STIGLER, a.g.e. s. 323-335

³Bu teorem, üretim fonksiyonunun doğrusal ve homojen olması durumunda, her iki girdinin marjinal verimlerinin bir arada, her birinin marjinal verimi ayrı ayrı alınıp toplandığı zaman elde edilecek büyüklüğe eşit olacağını ifade etmektedir.

ŞEKİL 1.3: ÜRÜN TÜKENİMİ TEORİSİ

OX, birim tarım alanı başına sermaye-emek birimini, OY, üretimi, at , her birim sermaye-emek başına getiriyi, bt sermaye-emeğin marjinal verimliliğini göstermektedir. $Oatt'$ ücret ve faiz, btt' ise kalıntı olarak rantı göstermektedir.

Marjinal verimlilik teorisi, sermaye-emek ideal karışımını (*idealized amalgam*), P ; üretim, c , birim toprak başına sermaye-emek, p ; birim sermaye-emeğe göre toprak miktarı olduğunda, at 'nin, dP/dc olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda, sermaye ve emeğin toplam payı at 'nin Oa 'ya oranı ya da $dP/dc \cdot c$ kadardır. Aynı şekilde, tersi durumda toprağın payı, $dP/dl \cdot l$ olacaktır. Bu iki marjinal verimlilik birbirini tamamlamaktadır. Çünkü, birim toprak başına sermaye-emek artışı, aynı zamanda, birim sermaye-emek başına toprağın azalışı anlamına gelmektedir. Her iki bakış açısı da birim toprak başına rant artışı ve birim sermaye-emek başına düşen faiz ve ücret azalışıdır.

Ancak, marjinal ürün olarak rant ile kalıntı olarak hesaplanan rantın özdeşliğini göstermek amacıyla, Wicksteed çok karmaşık semboller ve matematik kullanmıştır. Bu nedenle, aşağıda Flux tarafından yapılan ve daha kolay anlaşılır olan açıklamalar kullanılmıştır¹.

C = sermaye-emek

L = toprak

$x = C/L$

$z = 1/x = L/C$

$F(x)$ = birim toprak başına üretim

$\Phi(z)$ = birim sermaye-emek başına üretim

¹FERGUSON a.g.e. s. 123(?)

Klasik teoride sermaye-emeğin getiri oranı, marjinal verimlilik oranına, $F'(x)$ eşittir. Bu faktörün toplam payı $x F'(x)$ olacağından, kalıntı olarak rant;

$$F(x) - xF'(x) \quad (1)$$

olacaktır. $F(x)$ sermaye-emeğin birim toprak başına toplam üretimi olacağından, $F'(x)/x$ birim sermaye-emek başına üretimi verir. Böylece,

$$\Phi(z) = F(x) / x = z F(x) \quad (2)$$

yazılabilir. $dx/dz = -1/z$ (z 'nin karesi olacak) olduğundan,

$$\Phi'(z) = F(x) + zF'(x) dx/dz$$

$$F(x) - xF'(x) \text{ dir} \quad (3)$$

Toplam üretim, birim sermaye-emek başına üretimin, sermaye-emek miktarına çarpılmasına eşit olduğundan;

$$P = C\Phi(z)$$

$$\partial P = C \cdot \partial \Phi(z) \quad (4)$$

yazılabilir. L 'yi, $L = C \cdot z$ olarak tanımlar ve C 'yi sabit olarak tutarsak;

$$\partial L = C \partial z \quad (5)$$

olacaktır. (4) numaralı eşitlik, (5) numaralı eşitliğe bölüldüğünde;

$$\begin{aligned} \frac{\partial P}{\partial P} &= \frac{C \partial \Phi(z)}{C \partial(z)} = \frac{\partial \Phi(z)}{\partial(z)} \\ &= \Phi'(z) \end{aligned} \quad (6)$$

(6) nolu eşitliği (3) nolu eşitlikte yerine koyar ve $\partial P/\partial C$ 'yi $F'(x)$ olarak yazarsak;

$$\begin{aligned} \frac{\partial P}{\partial L} &= F(x) \cdot \frac{C}{L} \cdot \frac{\partial P}{\partial C} \\ L \frac{\partial P}{\partial L} + C \cdot \frac{\partial P}{\partial C} &= L \cdot F(x) \end{aligned}$$

Bu son eşitlik, üretim faktörlerine marjinal verimliliklerine göre ödeme yapıldığında toplam payların, toplam üretimi tükettiğini göstermektedir. Böylece, kalıntı rant, marjinal ürün olarak ranta eşittir¹.

¹Philip H. WICKSTEED, "The Scope and Method of Political Economy in the Light of the Marjinal Theory of Value and Distribution" History of Economic Thought, a.g.e. s. 336

Bu yaklaşımda, marjinal verimliliğin, üretim faktörlerinin toplam üretimden alacakları payın yanında, faktörlere yapılacak ödemeleri de belirlediği kabul edilmiştir. Bu nedenle, faktörlerin elde ettikleri gelirlerin, toplam üretim değerine eşit olduğunun da gösterilmesi gerekmektedir. Bu da, 1932'lerden sonra Hicks'in ve aksak rekabet modellerinde Robinson ve Chamberlin modellerinde geliştirilmiştir¹. Ancak, konumuz açısından fazla önem taşımaması nedeniyle bu kuramlara girilmeyecektir.

2.1.3.3. ÜRETİM FONKSİYONUNA DAYALI NEO-KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMI

Üretimde kullanılan üretim faktörlerinin kullanılan miktarlarıyla, üretim arasındaki ilişkileri belirleyen üretim fonksiyonları, 1930'lardan sonra bölüşüm ve faktör paylarının açıklanmasında kullanılmaya başlamıştır².

Neo-klasik iktisatçıların faktör payları ve bölüşüm sorunları için geliştirdikleri kavramsal araç, verimlilik analizlerinin konusu olan faktörlerin marjinal verimlilikleri ve esneklikleridir. Üretim fonksiyonu da, verimlilik ve eş-ürün analizlerinden oluşan gelen bir bütün olduğundan, neo-klasik üretim ve bölüşüm teorisi içiçe girmiş bir görünüm arz etmektedir. Böylelikle, bölüşümle ilgili tüm sonuçları üretim fonksiyonundan elde etmek olanaklıdır.

Neo-klasik bölüşüm teorisinin üretim fonksiyonuyla açıklanabilecek bazı temel ilkeleri bulunmaktadır³. Bu temel ilkelerden ilki, yukarıda açıklanan ürün tükenimi teorisiyle ilgilidir. Buna göre, faktörlerin kullanılan miktarlarıyla marjinal verimlilikleri bilindiği takdirde ve faktörlere marjinal verimliliklerine göre ödeme yapıldığında, tam rekabet ve uzun dönem varsayımı altında, toplam üretim geride artık kalmaksızın faktörler arasında bölüşülecektir.

İkinci ilke, ücretlerle (w) sermaye yoğunluğu (K/L oranı) arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu; üçüncü, ilke ise bunun tersine faiz oranı (r , veya kar oranı) ile K/L oranı arasında ters yönlü bir ilişkinin, bir başka deyişle, K/L oranı artarken r 'nin azalacağının öngörülüyor olmasıdır.

Dördüncü ilke, w ve r arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığıdır. Beşinci ilke, toplam verimlilik eğrisinin bilinmesi durumunda, faktör paylarının bilineceği ve son ilke de, kar oranlarıyla sermaye/hasıla katsayısı (K/Q) arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunmasıdır.

Neoklasik makro bölüşüm teorisi, mikro bölüşüm teoriden çıkarılan iki temel faktöre dayanmaktadır. Bunlar; üretim fonksiyonu ve ikame elastikiyettir. Bu bağlamda neoklasik bölüşüm teorisinde en çok Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun kullanıldığı görülmektedir⁴. Ayrıca, neo-klasik yaklaşımın tüm özelliklerini Cobb-Douglas üretim fonksiyonunda görmek olanaklıdır. Bu nedenle, çalışmamızda Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayalı neoklasik bölüşüm teorisi incelenmiştir.

¹ İlkin BARAY, a.g.e. s. 78

² Paul A. SAMUELSON, *Economics* (third edition), McGraw-Hill Book Company, New York, 1955, s.490

³ Bu ilkeler ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna ilişkin daha ayrıntılı açık amalar için Bkz, İlkin BARAY, a.g.e. s.83-103

⁴ Martin BRONFENBRENNER, a.g.e. 387

Douglas ve Cobb, ABD imalat sanayii verilerinden hareketle ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılan¹;

$$Q = A K^{\alpha} L^{(1-\alpha)}$$

biçimindeki ilk Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu geliştirmişlerdir. Ancak, fonksiyonda, önce α 'nın hesaplanıp $1-\alpha$ 'nın kalıntı olarak bulunması eleştirildiğinden aynı fonksiyon 1948 yılında;

$$Q = A K^{\alpha} L^{\beta}$$

biçimine dönüştürülmüştür. Tüm değişkenlerin indeks değerler olarak ifade edildiği bu fonksiyonda:

Q = toplam üretim

K = sermaye miktarı

L = emek miktarı

α = sermayenin üretim esnekliği

β = emeğin üretim esnekliği

A = etkinlik katsayısı veya sabit terim olup, fonksiyonun dört temel özelliği bulunmaktadır.

Bunlar²;

1. α işgücüne, β ise sermayeye göre üretimin esneklik katsayılarıdır.

2. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu, $\alpha + \beta$ dereceden homojen bir fonksiyondur. Bu durumda;

$\alpha + \beta = 1$ ise, ölçeğe göre sabit getiri,

$\alpha + \beta > 1$ ise, ölçeğe göre artan getiri,

$\alpha + \beta < 1$ ise, ölçeğe göre azalan getiri sözkonusudur.

3. K ve L arasındaki ikame esneklik katsayısı birdir.

4. üretim faktörlerinin üretim içindeki görelî payları sabittir. Bunun değişebilmesi için teknik gelişme olması gerekmektedir.

Bu varsayımlara dayalı Cobb-Douglas üretim fonksiyonu, sektör düzeyinde üretim sürecinin analizi ve üretimin faktörler arasındaki bölüşümünün açıklanmasında kullanılabilir.

Ölçeğe göre sabit getiri ve faktörlerin fiyatlarının marjinal verimliliklerine eşit olduğu varsayımları altında, toplam ücret ödemeleri (W), ortalama ücret (w) ile emek miktarının (L) çarpımına eşittir.

¹C.W. COBB, P.H.DOUGLAS, A "Theory of Production", *American Economic Review*, 1928, s. 139

²Zeki AVRALIOĞLU, *Üretim Fonksiyonları*, Ankara İTİA Yayınları No: 102, Ankara, 1971, s. 40-41

Benzer biçimde toplam kar gelirleri (P) faiz ve kar oranı (r) ile sermaye miktarının (K) çarpımına eşittir. Böylece,;

$$W = wL \quad \text{ve} \quad P = rK$$

yazılabilir. Buradan toplam üretimin emek ve emek-dışı gelirler toplamına eşit olduğunun gösterilmesiyle;

$$Q = P + W \quad \text{veya}$$

$$Q = rK + wL$$

yazılabilecektir. Emegin marjinal verimliliği ücrete;

$$w = \frac{\partial Q}{\partial L}$$

ve sermayenin marjinal verimliliği de faiz veya kar oranına eşit olacağından

$$r = \frac{\partial Q}{\partial K}$$

ve bu ifadeler yukarıda yazılan toplam ücret ve toplam kar eşitliklerinde yerine konulduğunda;

$$W = \frac{\partial Q}{\partial L} L$$

$$K = \frac{\partial Q}{\partial K} K$$

bulunur. Emek ve emek dışı payı gösterebilmesi için bu eşitliklerin Q ile bölünmeleri gerekir. Bu durumda, toplam üretim içinde emegin payı:

$$\frac{W}{Q} = \frac{(\partial Q / \partial L) L}{Q}$$

veya,

$$Q = AK^\alpha L^\beta$$

şeklindeki Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan;

$$\frac{W}{Q} = \frac{\beta(Q/L) \cdot L}{Q} = \beta$$

olarak bulunur. Toplam üretim içerisinde sermayenin (emek-dışı) gelirlerin payı ise;

$$\frac{P}{Q} = \frac{30}{(\partial Q / \partial K) \cdot K} = \frac{\alpha (Q / K) \cdot K}{Q} = \alpha$$

olarak hesaplanabilir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında;

$$\alpha + \beta = 1$$

olacağından, toplam karlar;

$$P = rK = \alpha Q$$

toplam ücret ödemeleri;

$$W = wL = (1 - \alpha) Q$$

yazılabileceğinden,

$$Q = P + W \text{ veya } Q = rK + wL$$

eşitliklerinden,-

$$rK + wL = \alpha Q + (1 - \alpha) Q$$

$$rK + wL = Q$$

bulunur. Bu eşitlik, tam rekabet koşullarında, üretim fonksiyonunun doğrusal ve birinci dereceden homojen olması durumunda, toplam ürünün, faktörler arasında, ürün tükenimi teorisinde olduğu gibi, artık bırakmaksızın paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında faktör paylarını belirleyen faktör, üretim faktörlerinin marjinal esneklikleri olmaktadır. Böylece, neoklasik bölüşüm teorisi, Ricardo'nun marjinal verimlilik ilkesinin genelleştirilmiş bir uygulaması görünümünü kazanmaktadır¹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, faktör arzı ile ilgili sorunlar bir kenara bırakıldığında, neoklasik bölüşüm teorisi, faktör gelirlerini, birbirinden ve net üretim değerinden bağımsız olarak, bir arada belirlemeye yöneliktir. Böylece, neoklasik teoride bölüşüm veya aynı anlamda kullanılan faktör fiyatları, üretimin teknik koşullarından eşanlı olarak türetilmekte, hiçbir faktör geliri, toplam üretimin değerine bağlı olarak belirlenmemektedir.

Ancak, neoklasik yaklaşım faktör paylarını incelerken, faktörlerin dağılımını belirleyen faktörleri gözardı etmektedir. Oysa, bölüşümün belirlenmesinde en önemli öge, sahip olunan faktör miktarıdır. Çünkü, bölüşüm konusuna bireysel açıdan bakıldığında, sorunun temel ögesi olan faktör dağılımı ve mülkiyet ilişkileri gözardı edilmektedir². Ayrıca, mikro niteliğe sahip bu teoriler, firmanın faktör talebi

¹Yılmaz AKYÜZ, a.g.e. s.141

²Y. AKYÜZ,

hakkında somut fikir verirken, toplam talep kavramını dikkate almaması nedeniyle görece payların gelişimini ortaya koymada yetersiz kalmıştır.

2.1.4. KEYNEZGİL BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Yukarıda incelenen ve Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen marjinal fayda ve marjinal verimlilik analizleriyle dikkatler, milli gelirin fonksiyonel dağılımına ilişkin makro ekonomik sorundan, üretim faktörlerinin fiyatlarının belirlenmesine ilişkin mikro ekonomik soruna çevrilmiştir. Ancak, daha sonraları bölüşümün makro ekonomik yönleri konusuna tekrar ilgi duyulmaya başlanmıştır. Keynes devrimiyle birlikte bu ilgi yeni bir ivme kazanmış, birçok iktisatçı, makro bölüşüm konusunda teoriler geliştirmeye çalışmıştır.

Keynes de bölüşüm üzerinde durmuş ve kapitalist ekonominin iki temel sorununun tam istihdam ve gelir dağılımı olduğunu vurgulamakla birlikte, daha çok birinci sorunu çözmekle uğraşmıştır¹. Getirdiği analiz yöntemleri kendinden sonra gelen iktisatçılar tarafından uzun dönem büyüme ve bölüşüm teorileri için hareket noktasını oluşturmuştur. Aşağıda bu teorilerden konumuz açısından önemli görülenler incelenmiştir.

2.1.4.1. BOULDİNG MODELİ: MUHASEBE ÖZDEŞLİKLERİ KURAMI

Boulding, ulusal gelirin bölüşümünü, hem teorik çalışmalar, hem de ekonomi politikaları açısından en önemli ekonomik sorun olarak görmüş; görece kar ve görece ücretlerle ilgilenen mikro bölüşüm teorilerinin ücret ve karların genel düzeyi ve bölüşüm yapısını belirleyen faktörlerin açıklanmasında yeterli olamayacağını, dolayısıyla, bir makro bölüşüm teorisinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Boulding, teorisinde milli gelirin ücretler ve karlar arasındaki dağılımını, yatırım, tasarruf ve likidite tercihinin belirlediğini ortaya koymuştur².

Milli gelirin, emek ve emek-dışı paylar arasında bölüşüldüğü ve ekonomide hane halkı ve firmalar olmak üzere başlıca iki karar birimi bulunduğu varsayımları altında, bu birimlerin muhasebe dengeleri aşağıdaki gibi gösterilebilir³.

TABLO 1.2. BOULDİNG MODELİNDE FİRMA DENGESİ

FİRMA DENGESİ	
AKTİF	PASİF
<ul style="list-style-type: none"> • Parasal stoklar (mb) • Mallar (qb) • Firmalardan alacaklar (kb) • Hanehalkından alacaklar (kh) 	<ul style="list-style-type: none"> • Firmalara olan borçlar (kb') • Hanehalkına olan borçlar (kh') • Net gelirler (gb)

KAYNAK: M. BRONFÖBRENNER a.g.e. s. 415

¹Erdoğan ALKİN, "Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1969 Ekim-1970 Eylül, cilt 23 s.46

²Kenneth E. BOULDİNG, *A Reconstruction of Economics*, John Willey and Sons, New York 1950, s.243-269

³Bkz. M. BRONFÖBRENNER a.g.e. s. 411-417 ve A.İ. BARAY, a.g.e. s. 104-109

TABLO 1.3. BOULDING MODELİNDE HANE HALKI DENGESİ

HANE HALKI DENGESİ	
AKTİF	PASİF
<ul style="list-style-type: none"> • Parasal stoklar (mh) • Mallar (qh) • Firmalardan alacaklar (khh) • Hanehalkından alacaklar (kh) • Hanehalkına ait net firma gelirleri(qbh) 	<ul style="list-style-type: none"> • Firmalara olan borçlar (k_{hb'}) • Hanehalkına olan borçlar (k_{hh'}) • Net gelirler (gh)

KAYNAK: M. BRONFÖBRENNER a.g.e. s. 415

Firmaların aktif ve pasif kalemleri birbirine eşit olacağına göre;

$$m_b + q_b + k_b + k_h \equiv k_b' + k_h' + g_b \quad (1)$$

yazılabilir. Bunu tüm firmalar açısından ifade ettiğimizde;

$$M_b + Q_b + K_b + K_h \equiv K_b' + K_h' + G_b \quad (2)$$

elde edilir. K_b ve K_b' , firmaların kendi aralarındaki borç ve alacakları olduğundan birbirine eşittir. Böylece, özdeşlik;

$$M_b + Q_b + K_h \equiv K_h' + G_b$$

ve buradan;

$$G_b \equiv M_b + Q_b + (K_h - K_h') \quad (3)$$

yazılabilecektir. G_b , firmaların net gelir özdeşliğidir. Firmaların tasarruf özdeşliği ise bu son eşitliğin diferansiyelidir;

$$dG_b \equiv dM_b + dQ_b + dK_b + dK_h - dK_h'$$

Tablo 1.3'deki hanehalkına ilişkin değerlerden hareketle, hane halkı özdeşliği;

$$m_h + q_h + k_{bh} + g_{bh} + k_{hh} \equiv k_{hb}' + k_{hh}' + g_h \quad (4)$$

olacaktır. Bunları toplam terimlerle ($\sum m_h = M_h$..) ifade ettiğimizde;

$$M_h + Q_h + K_{bh} + G_{bh} + K_{hh} \equiv K_{hb}' + K_{hh}' + G_h \quad (5)$$

K_{hh} ve K_{hh}' hanehalkının kendi aralarındaki borç ve alacakları olduğundan birbirine eşittir. Yine firma dengesi içinde hanehalkından alacaklar (k_h) kalemi; hane halkı dengesi içinde firmalara olan borçlar (k_{hb}') kaleminin karşılığı olduğundan, K_{hb}' yerine K_h' ; aynı şekilde K_{bh} yerine K_h' ve son olarak; tüm firma sahipleri hane halkı üyesi olduklarından G_{bh} yerine G_b yazılabilir. Böylece, (5) no'lu özdeşlik;

$$G_h \equiv M_h + Q_h - (K_h - K_h') + G_b \quad (6)$$

şeklinde yazılabilir. (6) ve (3) nolu özdeşlikler birleştirildiğinde;

$$G_h \equiv M_h + Q_h + M_b + Q_b \quad (7)$$

elde edilir. Bu hanehalkının net gelir özdeşliğidir. Hanehalkının tasarruf özdeşliği, yukarıdaki özdeşliğin diferansiyelidir.

$$dG_h \equiv dM_h + dQ_h + dM_b + dQ_b \quad (8)$$

Brüt firma karları (v), hanehalkına dağıtılmış brüt karlar (D) ile firma tasarrufları toplamına eşittir. Yani

$$V \equiv dG_b + D \quad (9)$$

dir. Özdeşlikte dG_b yerine konulduğunda;

$$V \equiv dQ_b + dM_b + dK_h - dK_h' + D \quad (10)$$

elde edilir. Yukarıdaki 8 no'lu özdeşlik reel mallar cinsinden ($dM_h + dM_b$ ihmal edilerek) belirtilirse,

$$dG_h \equiv dQ_h + dQ_b \quad (11)$$

yazılabilir. Bu aşamada Boulding, hanehalkı tasarrufları için ek bir özdeşlik getirmekte ve

$$dG_h \equiv W + D + dG_b + C_h \equiv dQ_h + dQ_b \quad (12)$$

özdeşliği yazmaktadır. (W: ücret ödemelerini, C_h : hanehalkının dayanıksız tüketim malları harcamalarını ifade etmektedir) Özdeşlik w'ye göre çözülür; dG_b ve dG_h değerleri yerine konularsa;

$$W \equiv C_h + dQ_h - (dM_b + dK_h + dK_h' + D) \quad (13)$$

bulunur. Parantez içindeki ifadenin Boulding analizinde önemli bir yeri vardır. Bu ifade T ile gösterilmekte ve "transfer faktörü" adını almaktadır. Sözkonusu faktör, brüt kar özdeşliğinde (+); ücret özdeşliğinde de (-) işaret taşımaktadır. Böylece, transfer faktörü, ücretlerden karlara doğru bir akımı ifade etmektedir.

Transfer faktörü ile ilgili gerekli açıklamayı yapmadan önce, ücret ve brüt karlar için yeni özdeşlikler yazılabilir ve toplam ürünün bunlar arasında tüketildiği gösterilebilir. Nitekim;

$$W \equiv C_h + dQ_h - T \quad (14)$$

$$V \equiv dQ_b + T \quad (15)$$

yazılabilir. Boulding modelinde toplam ürün (P_h), ücret ve karların toplamı olduğundan;

$$W + V \equiv C_h + dQ_h - T + dQ_b + T \quad (16)$$

$$W + V \equiv C_h + dQ_h + dQ_b \quad (17)$$

dir. Görüldüğü gibi transfer faktörü ücret ve karlar arasında tüketilmektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere; transfer faktörü, dM_b , dK_h , $-dK_h$, ve D 'nin toplamıdır. dM_b , firmaların likidite tercihlerini göstermekte ve işareti negatif olabilmektedir. Benzer biçimde, dK_h ve $-dK_h$, terimlerinin toplamı; hane halkının firmalara olan borcunun net artışı olup, negatif işaret taşıyabilir. Boulding, dK_h 'nin aslında tüketici kredisi olduğunu ve transfer faktöründeki artışların emek-dışı payları da artırdığını ifade etmektedir. Böylece, modelde kredi hacminin genişlemesi, emek-dışı paylar tarafından emilmektedir. Üçüncü terim olan $-dK_h$, firmaların hanehalkına olan borçlarını göstermektedir. D ise, firmaların kar, faiz ve rant toplamıdır. Buradan hareketle Boulding, milli gelirin emek ve emek-dışı paylar arasındaki bölüşümünün sadece 6 faktöre bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu faktörler ve faktör paylarının etkileşimi aşağıda topluca gösterilmiştir¹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Boulding'in bölüşüm teorisinde, faktör payları bağımlı değişken olarak ele alınmakta ve başlıca 6 bağımsız değişkenin fonksiyonu biçiminde düşünülmektedir. Örneğin, hane halkı tüketiminin artması emek payını artırırken, brüt firma karlarının artışının emek payını azalttığı ve emek-dışı payları artırdığı görülmektedir.

TABLO 1.4: EMEK VE EMEK-DIŞI FAKTÖR PAYLARINA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLER

DEĞİŞKEN	DEĞİŞKEN ADI	EMEK PAYI	EMEK-DIŞI PAY
1.	Hanehalkı tüketimi (Ch)	• Artış	• Düşüş
2.	Hane halkı dayanıklı mal birikimi (dQ_h)	• Artış	• Düşüş
3.	Firmaların likidite tercihi (dM_h)	• Düşüş	• Artış
4.	Tüketici kredilerinin artışı (dK_h)	• Düşüş	• Artış
5.	Firmaların tahvil satışı ($-dK_h$)	• Artış	• Düşüş
6.	Brüt firma karları (D)	• Düşüş	• Artış

Kaynak: M. Bronfenbrenner, a.g.e., s. 416

Boulding teorisinde nedensellik ilişkisinin yönü eleştirilmiştir. Nitekim, faktör paylarına etkisi olduğu öne sürülen değişkenlerde meydana gelecek bir artışın kaynağı, gerçekte faktör paylarındaki değişimler olabilir. Bu modelde sıralanan değişkenler dışında üretim, istihdam hacmi ve ücretlerde meydana gelecek değişimler faktör paylarını etkileyebilecektir. Özellikle hanehalkı gelirlerinin büyük ölçüde maaş ve ücret gelirlerinden oluştuğu kabul edilirse, emek payı lehine bir değişimin hanehalkı tüketimini de yükselteceği açıktır.

Diğer taraftan, Keynezyen bir bölüşüm modelinde, sadece iki ekonomik birim dikkate alınmakta ve devletin bölüşüm politikalarına yer verilmemektedir. Böylelikle, Boulding'in teorisi, milli gelirin emek ve emek-dışı paylar arasındaki bölüşümünü genel denge yaklaşımıyla ele almakla birlikte, faktör paylarına etki eden değişkenleri açığa çıkarmanın dışında, oldukça yüzeysel bir nitelik taşımaktadır².

¹ A. İ. BARAY, a.g.e. s.108

² A. İ. BARAY, a.g.e. s. 109

2.1.4.2. CARTTER MODELİ

Cartter modelinde bölüşüm, tüm ekonomi için gelir düzeyinin belirlenmesiyle ilişkilendirilen basit bir Keynesgil modelle açıklanmaktadır. Modelde, fonksiyonel gelir dağılımı, ex ante tasarruf-yatırım eşitliğine bağlanmış ve denge gelir düzeyi hareket noktası olarak alınmıştır. Modelde temel amaç, gelirin ücret payı ve ücret dışı pay arasında fonksiyonel dağılımındaki bir değişikliğin denge gelir durumunu nasıl etkilediğini göstermektir¹. Dolayısıyla, model, gelir bölüşümünü değil, bölüşülen gelirden ortaya çıkan değişimin sonuçlarını ortaya koymaya yöneliktir. Bu nedenle, gelir dağılımının düzeltilmesi yönündeki politika uygulamalarının değerlendirilmesi bakımından bazı ipuçları bu modelden elde edilebilmektedir.

Cartter'ın modeli dört temel önermeye dayanır:

1- Gelir dengesi exante tasarruf(S) ve yatırım(I) eşitliğine dayanır.

$$I = S \quad (1)$$

2- Exante yatırım hızı karın(P) doğrusal bir fonksiyondur.

$$I = \pi (P) \quad (2)$$

Bu denklemden, π yatırım-kar katsayısı olarak tanımlanan bir sabittir ve I/P oranına eşittir. Ayrıca, $0 < \pi < 1$ olduğu kabul edilmiştir.

3- Gelirin, "işçiler" ve bütün emek dışı ekonomik kaynakların sahibi "kapitalistler" olmak üzere iki faktör arasında paylaşıldığı varsayılmıştır. Böylece, milli gelirin iki fonksiyonel payı ücretler ve karlardır. Cartter, toplam gelirin(Y) ücretler şeklinde emeğe giden bölümünü λ simgesiyle gösterir. Kapitalistlere giden karlar şeklindeki gelir payı $(1 - \lambda)$ 'dır. Bu bize toplam ücretler ve toplam karlar konusunda iki tanım denklemini vermektedir.

$$W = \lambda Y \quad (3)$$

$$P = (1 - \lambda) Y \quad (4)$$

İkinci ve dördüncü denklemden yararlanarak yatırımları şöyle tanımlayabiliriz:

$$I = \pi(1 - \lambda) Y \quad (5)$$

4- Dördüncü önermeye göre, ekonomideki tasarruf, ekonomideki belli başlı grupların marjinal ve ortalama tasarruf eğilimlerine, gelirin bu gruplar arasındaki bölüşümüne ve karların hangi ölçüde firma içinde tutulduğuna ya da hisse sahiplerine dağıtıldığına bağlıdır. Bunlar, Cartter tarafından şu simgelerle ifade edilmektedir:

¹Bu konuda Bkz. Allan CARTER, Theory of Wages and Employment(Second printing), Richar D. Irwin Inc., Illinois 1964 ve W.C. PETERSON, a.g.e. s. 461-465,

a = Ücret gelirinden (marjinal ya da ortalama) tasarruf eğilimi,

b = hissedar gelirlerinden tasarruf eğilimi,

v = Kar gelirinin hissedarlara ya da firma sahiplerine giden bölümü, yani dağıtılmış karlar

$1 - v$ = firmanın alıkoyduğu toplam kar payı.

Bu denklemler çerçevesinde ücretlilerin tasarruf fonksiyonunu,

$$S_w = a\lambda Y \quad (6)$$

Ücret dışı gelir (kar) elde edenlerin tasarruf fonksiyonu ise,

$$S_p = bvP + (1 - v) P \quad (7)$$

dir. Dört numaralı denklemdeki kar (P) fonksiyonunu 7 numaralı denklemde yerine koyduğumuzda:

$$S_p = (bv) \{ (1 - \lambda) Y \} + (1 - v) \{ (1 - \lambda) Y \} \quad (8)$$

$$S_p = \{bv + (1 - v)\} \{ (1 - \lambda) Y \} \quad (9)$$

denklemleri elde edilir.

Toplam tasarruflar ücret gelirlileri ve ücret dışı gelirlilerin tasarrufları toplamından oluşacağına göre:

$$S = S_w + S_p \quad (10)$$

yazılabilir. 6 ve 7 numaraları eşitlikleri bu denklemde yerine koyduğumuzda:

$$S = a\lambda Y + S_p = \{bv + (1 - v)\} \{ (1 - \lambda) Y \} \quad (11)$$

$$S = Y \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v)\}\} \quad (12)$$

yazılabilir. Başlangıç koşulu olan $I = S$ eşitliğinde, 5 ve 12 numaralı denklemleri yerine koyduğumuzda,

$$\pi(1 - \lambda) Y = Y \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v)\}\} \quad (13)$$

bulunur. Eşitliğin her iki tarafını Y ile böldüğümüzde,

$$\pi(1 - \lambda) = \{a\lambda + (1 - \lambda) \{bv + (1 - v)\}\} \quad (14)$$

elde edilir. Bu denklem, tasarruf-yatırım özdeşliğini, gelirin ücret ve ücret dışı payları arasında fonksiyonel dağılımındaki bir değişikliğin, denge gelir düzeyi üzerindeki olası etkilerini ortaya koymaktadır. Bu denklemle ilgili olarak ifade edilebilecek temel noktalar şunlardır¹:

¹ Allan CARTER, a.g.e. s. 158

Görelî ücretler payındaki bir artış, karlarda ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak, denge gelir düzeyini düşürecektir. Yatırımlardaki azalma, tasarruf fonksiyonunda buna eşit düşme ile karşılanabilir. Fakat, bu, her iki gelir grubunun marjinal ve ortalama tasarruf eğilimlerine olduğunu kadar, gelir dağılımındaki bir değişikliğin, kar gelirinin hissedarlara dağıtılan bölümü (v 'nin değeri) üzerindeki etkilerine bağlıdır. Cartter'a göre, emek payındaki bir artış yatırımı, tasarrufu azalttığından daha çok azaltacaktır. Bu, gelir toplamının, görelî ücretler payında bir artış olması durumunda, her iki grubun tasarruf eğilimleri arasında, tasarruf fonksiyonunda tüm ekonomi açısından önemli bir düşüşe neden olacak kadar bir fark olmadığı anlamına gelir. Tasarruf fonksiyonunda böyle bir kaymanın meydana gelmesi için, ücretlilerin, ücret-dışı gruplardan daha küçük marjinal ve ortalama tasarruf eğilimine sahip olmaları gerekir.

Emeğin görelî payının artması sonucu, yatırımlarda ortaya çıkan düşme, yatırım-kar katsayısında (π) ya da hissedarlara dağıtılan kar geliri payında (v) bir artışla karşılanabilir. π 'de bir artış belli bir kar miktarının, öncesine oranla daha fazla bir yatırım harcamasını uyaracağı anlamına gelmektedir. Ancak, bu, kar beklentilerinin olumlu olması ya da kar durumlarının düzelmesi halinde olabilir. Gelir dağılımında, ücretliler lehine bir kayma ve bunun sonucunda da karların görelî payında bir düşüş olması durumunda, daha yüksek bir yatırım ancak, gelir dağılımındaki değişikliğin, tüketim harcamalarında gelecek gelirlere ilişkin olarak, daha olumlu beklentiler uyaracak düzeyde bir artış getirmesi durumunda olanaklıdır. Ancak, bu, emek payında bir artış olması durumunda, tasarruf fonksiyonunun yatırım fonksiyonundan daha fazla düşmesini gerektirir.

Ayrıca, emeğin gelir toplamındaki görelî payındaki artışın getirdiği yatırım düşüşünü, v 'nin değerindeki bir artış da karşılayabilir. Herhangi "bir" gelir düzeyinde v 'deki artış tasarruf edilen gelir payındaki bir düşüş demektir. Çünkü, normal koşullar altında kar payını elde edenlerin marjinal ve ortalama tasarruf eğilimleri bir'in altındadır. Bu nedenle, v değerindeki bir artış, tasarruf fonksiyonundaki aşağıya doğru kayma ile aynı şeydir. Bu kayma, yeteri kadar büyük olursa, denge gelir düzeyi etkilenmeyecektir.

İkinci olasılık, ücretlerin gelir toplamındaki görelî gelir payında bir düşüş etrafında toplanır. Cartter modelinin cebirsel mantığı içinde, böyle bir düşüş otomatik olarak kar payını yükseltecek ve böylece, yatırım harcamalarını artıracaktır. Tasarrufun, yatırım harcamasındaki yukarı doğru kayma oranından daha az arttığı varsayılırsa, çözümlemenin bir parçası olan diğer değişkenlerde hiçbir değişiklik olmadan denge gelir düzeyi yükselecektir. Tasarruf fonksiyonunun yukarı doğru, ancak, yatırım fonksiyonundan daha az kayacağı varsayımı, zorunlu olarak, cari tüketimde bir düşüş olacağı anlamına gelmektedir. Böyle bir değişikliğin yatırım-kar katsayısını etkilememesi oldukça güçtür. Ücretlerin gelir toplamındaki görelî paylarında, başlangıçta, meydana gelen bir düşüşün neden olduğu, daha yüksek bir kar düzeyi ancak, tüketici harcamaları hacmindeki mutlak bir düşüşün, gelecek kar olasılıklarına ilişkin beklentileri üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alınmazsa, daha yüksek bir yatırım harcaması getirecektir. Bir başka deyişle, gelir dağılımında kar lehine, ücret gelirlerinin

azalması pahasına yapılan bir değişiklik, er geç, yatırım-kar katsayısı değerinde bir düşüş getirecektir. Bu durumda, belli bir kar, o zamana kadar olandan daha az miktarda bir yatırım uyaracak demektir. Bu nedenle, cari gelir toplamında görelî kar payı artmış olsa bile, bu mutlak yatırım miktarının artacağı anlamına gelmeyebilir.

Diğer taraftan, emeğin görelî payındaki bir düşüşün v değeri üzerindeki etkileri daha belirsizdir. Gelirin fonksiyonel dağılımında ücret-dışı pay lehine başlangıçta yapılan bir değişikliğin v değerini herhangi bir yönde değiştirmesi için bir neden görünmemektedir. Fakat, tüketim harcamalarındaki mutlak azalış, yatırım-kar katsayısında denge gelir düzeyini artırmak yerine düşürecek derecede büyük bir düşüşe neden olmuşsa, hissedarların alışılmış hayat standartlarını sürdürebilmesini sağlamak için, toplam karın fiilen dağıtılan payını artırılması yönünde hissedarlar tarafından baskı yapılabilir. Gelir dağılımındaki değişikliklerin bir sonucu olarak v değerinde meydana gelebilecek değişiklikler konusunda bunun ötesinde bir genellemeye gitmek olanaklı görünmemektedir¹.

Cartter'ın çözümlemesi, gelirin fonksiyonel dağılımındaki bir kaymanın gelir dengesini nasıl etkileyebileceği konusunda bazı ipuçları vermektedir. Ancak, model, yatırımın karın doğrudan bir fonksiyonu olduğu ve yine mutlak tüketim harcaması miktarının ne kar ne de kar beklentileri üzerinde doğrudan hiç bir etkide bulunmayacağı varsayımları nedeniyle, gelir ve istihdam düzeyi değiştikçe görelî payların hareketi konusunda yeterli açıklama getirememektedir.

2.1.4.3. KALDOR MODELİ

Kaldor, tam istihdam halindeki bir ekonomide, görelî faktör paylarını, yatırım oranının belirlediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Modelin varsayımları şöyle özetlenebilir;

- Ekonomide tam istihdam geçerlidir. Bu nedenle, toplam üretim ya da gelir veridir.
- Gelirler, ücret(W) ve karlar(P) olmak üzere emekçiler ve girişimciler arasında paylaşılmaktadır. Burada, ücretler sadece el emeğini değil, maaşları da içcrirken; karlar sadece girişimci gelirlerini değil, genel olarak mülkiyet gelirlerini de içermektedir.
- Bu iki grup arasındaki temel fark, marjinal tüketim eğilimlerinin(ya da tasarruf) farklı ve ücretlilerin marjinal tasarruf eğilimlerinin, kapitalistlerden küçük olmasıdır.

Kaldor modeli, yatırımın gelire olan oranındaki değişikliklerin, kar ve ücretlerin gelir toplamındaki görelî paylarında ne gibi değişiklikler getireceğini göstermeye yöneliktir². Bu modeli, cebirsel olarak ifade etmek mümkündür.

¹Wallace C. PETERSON, Income, Employment and Economic Growth, W.W. Norton Company Inc. New York 1962, s. 439

²Bu konuda ayrıca Bkz.Nicholas KALDOR, "Model of Distribution", Growth Economics, Penguin Modern Economics Readings(edt Amartya SEN) Middlesex, England, 1970, s. 81-91 ve FERGUSON a.g.e. s. 314-322, M. BRONFONBRENNER, a.g.e. 417-419

$$Y \equiv W + P \quad (1)$$

Bu denklem milli gelirin(Y), ücret ödemeleri(W) ve karlardan (P) oluştuğunu belirten bir özdeşliktir. Yukarıda ifade edildiği gibi, gelir dengesinin temel koşulu;

$$I \equiv S \quad (2)$$

dir. Bir ekonomide exante tasarruflar; ücret gelirinden yapılan tasarruf (S_w) ve kar gelirinden yapılan tasarruf (S_p)'dan oluşur. Yani;

$$S \equiv S_w + S_p \quad (3)$$

dir. Böylece, dengedeki tasarruf miktarı Kaldor sisteminde içerilen iki gelir sınıfından her birinin ortalama tasarruf eğilimine bağlıdır. Ücretlilerin ortalama tasarruf eğilimlerini s_w , kar geliri elde edenlerin ortalama tasarruf eğilimini s_p olarak gösterirsek:

$$S_w = s_w W \quad (4)$$

$$S_p = s_p P \quad (5)$$

yazılabilir. Bu denklemler, ücret ve kar gelirinden yapılan mutlak tasarruf miktarını ve ikisinin toplamı da toplam tasarruf düzeyini verir. Yatırımlar tasarruflara eşit olacağından:

$$I = s_p P + s_w W \quad (6)$$

$$W = Y - P \text{ olduğu için ,} \quad (7)$$

$$I = s_p P + s_w (Y - P) \quad (8)$$

yazılabilir. Bu denklem açılır ve "P" parantezine alınır;

$$I = s_p P + s_w Y - s_w P \quad (9)$$

$$I = P (s_p - s_w) + s_w Y \quad (10)$$

Her iki taraf "Y" ile bölüldüğünde;

$$I / Y = P / Y (s_p - s_w) + s_w \quad (11)$$

elde edilir. Bu eşitliğin $1 / (s_p - s_w)$ ile çarpılmasıyla:

$$1 / (s_p - s_w) I / Y = P / Y + s_w \quad (12)$$

Eşitliğin yeniden düzenlenmesiyle de:

$$P / Y = \{ \{ 1 / (s_p - s_w) \} I / Y \} - s_w / (s_p - s_w) \quad (13)$$

denklemini elde edilir. Modelin; ekonomide tam istihdam koşullarının bulunduğu, ücretli ve ücret-dışı gelir elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin sabit olduğu varsayımları dikkate alındığında, toplam gelirdeki kar payının, yatırımın, gelire oranının bir fonksiyonu olduğu ortaya çıkmaktadır. s_w ve s_p 'nin farklı oldukları ve $s_p > s_w$ varsayımı yapıldığı sürece cebirsel olarak yatırım-hasıla oranındaki (I/Y) bir artışın toplam gelirdeki kar payında (P/Y) bir artışa yol açacağı kolaylıkla gösterilebilir.

$s_p < s_w$ olması durumunda ise, fiyatlardaki düşme talepte de bir azalmaya neden olarak fiyatların daha da düşmesine yol açabilir. Bu nedenle, sistemin istikrarını koruyabilmesi, $s_p > s_w$ olmasına veya hasıla içindeki yatırım payındaki değişmeyi izleyerek, gelir içinde kar payındaki değişmeyi gösteren ve $1 / (s_p - s_w)$ ile ifade edilen, gelir dağılımının duyarlılık katsayısına bağlıdır.

Marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki farkın küçük olması durumunda, gelir dağılımının duyarlılık katsayısı büyük olacağından, yatırım-hasıla oranındaki(I/Y) küçük bir değişiklik, emek dışındaki gelir paylarını(P/Y) nispeten daha büyük oranda artıracaktır.

Diğer taraftan $s_w = 0$ olması gibi özel bir durumda, karların toplamı; yatırımların ve kapitalistlerin tüketimlerinin toplamına eşit, yani;

$$P = (1/s_p) \cdot I$$

olacaktır. Bu durum, Keynes'in "girişimcilerin tüketimlerinin artması, karlarını artırır"¹ ve "girişimciler harcadıklarını, ücretliler ise kazandıklarını harcar" şeklinde Kalecki'nin ifade ettiği durumu açıklamaktadır.

Kaldor'un kuramının özü, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde, sürekli bir tam istihdam dengesi için, zorunlu olan daha yüksek bir tasarruf-hasıla oranını gerçekleştirmek için gelir dağılımında bir kaymanın gerekli olduğudur. Kaldor gelirin fonksiyonel dağılımını doğrudan doğruya gelir ve istihdam düzeyinin belirlenmesinde kritik önemi olan değişkenlere bağladığından, çözümlemesi bir toplam ya da makro ekonomik gelir dağılımı kuramı olarak nitelenebilir. Fakat, modelin varsayımları nedeniyle çok sınırlayıcı olduğu söylenebilir. Model, tam istihdama bir kez ulaşıldıktan sonra kapasiteyi artırmak için yapılan her girişimin, gelir toplamındaki ücret-dışı payda göreceli artış getireceğini ifade ederken, fonksiyonel gelir dağılımının tam istihdam düzeyinin altında, reel gelirdeki değişiklikler tarafından nasıl etkileneceği konusunda bir açıklama getirmemektedir.

Modelde en zayıf nokta $Y = P + W$ ilişkisinin *ex post* bir özdeşlik olarak ele alınmasıdır. Oysa, karlar ve ücretler milli gelirin ayrı ayrı fonksiyonudur. Bu fonksiyonel ilişkilerin kabulü halinde marjinal ürün analizinin yardımı olmadan gelir denklemi yazılamaz².

Yine, Y ve S 'nin nasıl belirlendiği modelde açıklanmamakta ve model iki sınıflı bir yapı dışında bir çözüm getirmemektedir. Ayrıca, tasarruf eğilimlerinin neden farklı gelir düzeyleri yerine, farklı gelir kaynakları için farklı tutulduğuna ilişkin inandırıcı bir neden de yoktur³.

Bunun yanında, James Tobin, Kaldor modelini "özel, keyfi ve katı(rijit)" olarak nitelemiştir. Çünkü, Kaldor'da kar gelirlerinin payı, sermaye stoku, üretim ve işgücünün aynı oranda büyümesini gerektiren tam istihdam varsayımına bağlı bulunmaktadır¹.

¹Keynes bu durumu, "Widow's Cruse" olarak adlandırmaktadır.

²Erdoğan ALKİN, İktisat, a.g.e. s. 326

³Harold LYDALL, a.g.e. s.109

Kaldor, "neoklasik modellerde tasarrufların, yatırımları; post-keynezyen modellerde yatırımların, tasarrufları belirlediğini ifade etmiştir. Oysa, tasarruf ve yatırımlar sistemdeki parametreler tarafından eşanlı olarak belirlenmektedir. Bu nedenle, böyle bir ayırım da doğru değildir².

2.1.4.4. ROTHSCHİLD KATKISI

Rothschild, Kaldor modelinden hareketle tam istihdam koşullarında, düşük oranlı bir enflasyon ve hızlı büyümenin olduğu bir durumda, girişimcilerin kararları ve bunların gelir bölüşümü üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır¹.

Hızlı büyüme konjonktüründe, girişimcilerin yatırım talepleri fazladır. Bu talep artışlarının gerekli kaynaklarla(krediler) desteklenmesi durumunda yatırımlar(I) ve dolayısıyla, milli gelir içinde yatırımların payı(I/Y) artacaktır. Bu durumda, ücretlilerin milli gelirden aldıkları paylar azalacağı için işçiler ve işçi sendikaları tepki gösterecektir. Bununla birlikte, artan yatırımlar karşısında ücret payının çok az bir oranda gerilemesine razı olabileceklerdir. Böylece, sorun, yatırım davranışlarının gelir dağılımını etkilemesi yerine, dağılımla ilgili davranışların yatırım kararlarını ne ölçüde sınırlayabileceği olacaktır. Bu durumda;

$$P/Y = \{ \{ I / (S_p - S_w) \} I/Y \} - S_w / (S_p - S_w)$$

şeklindeki Kaldor eşitliği, başlangıçtaki denge durumu için, (I/Y)₀ denge yatırım/hasıla oranını; (W/Y)₀ denge ücret payını gösterdiğinde;

$$(I/Y)_0 = S_p - (S_p - S_w) (W/Y)_0$$

şeklinde de yazılabilir. İşçilerin tasarruf yapmadıkları varsayıldığında, bu denklem;

$$(I/Y)_0 = S_p - S_p (W/Y)_0$$

şeklini alır. İşçi sendikalarının, ücret payı oranında kabul edebilecekleri azalma oranı yüzde olarak (v) ile ifade edildiğinde; Bu (I/Y) oranına bir üst sınır çizecektir. Böylece,

$$\begin{aligned} (I/Y)_{\max} &= S_p - S_p (1 - v/100) (W/Y)_0 \\ &= S_p \{ (1 - (1 - v/100) (W/Y)_0) \} \end{aligned}$$

olacaktır. Buradan, gelir dağılımındaki payların belirlenmesinde yatırımların denge düzeyi ile maksimum düzeyleri arasında değişimi ve tarafların bölüşümle ilgili davranışlarının etkili olabileceği sonucu çıkmaktadır.

Diğer taraftan, artan yatırım talebinin gerçekleştirilmesi için gerekli kredilerin sağlanamaması ve işçi sendikalarının katı tutumları, girişimcilerin tasarruf eğilimlerini artırmalarına neden olabilecektir.

¹James TOBİN, "Toward a General Kaldorian Theory of Distribution" Review of Economic Studies, February 1960, Vol:27, s.119-120

²Kaldor modelinin eleştirisine ilişkin olarak bkz. Hans BREAMS, "Alternative Theories of Pricing, Distribution, Saving and Investment" The American Economic Review, March 1979, Vol:69, s. 161-165

Bu durumda, firmaların temettü politikalarını değiştirerek, toplam karlar içinde dağıtılmayan oranını arttırabilirler. Bu durumda, doğal olarak maksimum (I/Y) oranı biraz yükselmiş olur.

İşçi sendikalarının belli bir ücret payı oranını değil, belirli bir ücret haddini savundukları durum da modelin denklemleri yardımıyla gösterilebilir. Ücret haddi (w), işgücü (L) ile gösterildiğinde;

$$I/Y = s_p \cdot s_p (wL/Y)$$

yazılabilir. Emek verimliliği $Y/L = p$ gösterildiğinde, başlangıç denge durumu için şu ilişki yazılabilir;

$$(I/Y)_0 = s_p \cdot s_p (W_0/P_0) = s_p (1 - W_0/P_0)$$

İşçi sendikalarının, reel ücret haddindeki kısıtlamalara karşı direnç gösterdikleri durumda, emeğin verimliliği yükselirse, maksimum yatırım hasıla oranı sınırı yukarıya doğru kayabilir. Verimlilikte yeni bir artış meydana gelmeden bu sınır aşılsa, işçi sendikalarının ücret artış talepleriyle karşılaşılacaktır. Bu taleplerin karşılanması durumunda, yatırım- hasıla oranının büyümesi engellenecektir. Bununla birlikte, girişimcilerin tasarruf eğiliminin artması durumunda, sözkonusu oranın artma olanağı bulunmaktadır².

Kısaca ifade etmek gerekirse, Kaldor'un modeline katkı niteliğindeki bu yaklaşım yatırım-hasıla oranı, gelir dağılımı ve yatırımların birbirini karşılıklı olarak nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır.

2.1.4.5. PASINETTİ MODELİ

Kaldor modelinin bir uzantısı olan Pasinetti modeli, ekonominin tam istihdam koşullarında büyüdüğü varsayımı altında, büyüme süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm-birikim ilişkilerini incelemektedir. Modelin hareket noktası, Kaldor modelindeki eksikliği gidermektir. Yukarıda açıklandığı gibi, Kaldor modelinde hem işçiler hem de kapitalistler tasarruf yapmakta, kapitalistler biriktirdikleri ve yatırdıkları tasarruflar karşılığında bir kar elde ettikleri halde işçi sınıfı, tasarrufları karşılığında bir gelir (faiz veya kar) elde edememektedir. Pasinetti bunun, işçi sınıfının tasarruflarını kapitalistlere karşılıksız olarak aktarılması anlamına geldiğini, oysa tasarrufların, üretim araçlarının mülkiyetini sağladığını belirterek bu tutarsızlığı düzeltmektedir. Burada da, sınıfsal tasarruf fonksiyonu varsayımı yapılmaktadır. Kapitalistler, yatırım yapan tek sınıf olmaya devam etmekte ve sadece kar geliri sağlamaktadır. İşçi sınıfının tasarrufları ise, onları, üretim araçlarının mülkiyetine ortak etmektedir. Ancak, bu ortaklık, sınıfın dolaysız olarak yatırım yapmaları değil, tasarruflarını belli bir faiz oranı üzerinden kapitalistlere borç vermeleri şeklinde olmaktadır. Dolayısıyla, işçilerin

¹Kurt W. ROTHSCILD, "Theme and Variations: Remark on Kaldorian Distribution Formula" *Kyklos*, Vol:18, No:4, 1965 s.643-656

²Erdogan ALKIN, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, a.g.e. s. 185

aynı oranda, denge büyüme oranında büyüyecektir. Dolayısıyla, g_n denge büyüme oranı ise $g_n = S/K = S_w/K_w$ olacaktır. Buradan;

$$K_w = K (S_w/S) \quad (6)$$

olduğu görülecektir.

Modelde K_w , işçilerin sahip oldukları üretim araçlarının (sermaye stokunun) değeri olarak tanımlanmaktadır. Burada bir konunun açıklanması gerekmektedir. İşçiler tasarruflarıyla ya da tahvil satın alarak kapitalistlere borç verecek, ya da hisse senedi satın alarak üretim araçlarının mülkiyetine sahip olacaklardır. Eğer tahvil satın alıyorlarsa, bunun üzerinden elde ettikleri gelir faizdir. Bu durumda K_w , işçilerin sahip oldukları sermaye stoku değil, ellerinde birikmiş tahvillerin değeridir. Tahviller üzerinden elde edilen faiz oranının kar oranına eşit olması, tahvillerin piyasa değerinin, kapitalistlerin bu tahvillerle finanse ettikleri yatırımların değerine eşit olması demektir. Eğer işçiler tasarruflarıyla hisse senedi satın alıyorlarsa, işçilerin ücret ve kar gelirlerinden aynı oranda tasarruf edebilmeleri ve kapitalistlerle, aynı karı sağlayabilmeleri için, bütün şirket karlarının dağıtılması, karpayı oranının da kar oranına eşit olması gerekir. Bu durumda hisse senetlerinin piyasa değerleri, şirket aktiflerinin, yani sermaye stoklarının değerini yansıtacaktır. Dolayısıyla, işçiler birikmiş tasarrufları üzerinden belli bir faiz geliri elde ettikleri ve faiz oranı(i) kar oranına eşit olduğu zaman:

$$P_w = iK_w = rK (S_w/S) = P(S_w/I^*) = P_{sw}(Y_f - P_c) / I^* = P(I^* - s_c P_c) / I^* \quad (7)$$

ve denge durumunda $S = I^*$ ve de tanım gereği $P = rK$ 'dir. Bu durumda toplam karlar:

$$P = P_c + P(I^* - s_c P_c) / I^* \quad (8)$$

olmaktadır. Bunu P için çözersek:

$$P = (1 / s_c) I^* \quad (9)$$

ve dolayısıyla,:

$$P / Y_f = (1 / s_c) (I^* / Y_f) \quad (10)$$

ve:

$$r = P / K = (1 / s_c) (I^* / Y_f) (1 / v_f) \quad (11)$$

olmakta, v_f tam istihdam sermaye hasıla katsayısını vermektedir.

Modelin denge koşulu, 10 no'lu denklemin çözümünden çıkmaktadır. Bu denklemden 11 no'lu denklemin elde edilebilmesi için $P_c \neq 0$ olmalıdır. P_c negatif olamayacağına göre bu, $P_c > 0$ demektir. Diğer yandan $S = I^*$ olduğu hatırlanırsa:

$$P_c = \frac{I^* - s_w Y_f}{s_c - s_w} \quad (12)$$

yazılabilir Dolayısıyla, denge koşulu:

$$I^* > s_w Y_f \text{ ve } 0 < s_w < s_c \quad (13)$$

veya:

$$I^* < s_w Y_f \text{ ve } 0 > s_w > s_c \quad (14)$$

olmaktadır. Bunlar tek bir koşula indirgenebilir. Böylece,:

$$I^* \neq s_w Y_f \quad (15)$$

elde edilir. Bu modelin sonuçlarının Kaldor modeline oranla daha genel olduğu ifade edilebilir. İşçilerin tasarruf oranı ne olursa olsun, karların milli gelirdeki payının ve kar oranının bu orandan bağımsız olduğunu göstermektedir. Oysa aynı sonuç, Kaldor modelinde sadece, $s_w=0$ olduğunda elde edilebiliyordu. Böylece, karların yatırımlara eşit olması için gerekli koşul sadece $s_c=1$ koşuludur. Kaldor modelinde ise buna ekten $s_w=0$ koşulu da gerekmektedir.

Ancak, işçilerin tasarruf oranından bağımsız olarak belirlenenen şey; milli gelirin sınıflar arasındaki dağılımı değil, karlarla ücretler arasındaki dağılımıdır. Sınıflar arasındaki dağılımı P_c/Y_f ve $(P_w + W) / Y_f$ vermektedir. Böylece, bu modelde, toplumsal sınıf ve gelir tipleri ayırımları arasındaki özdeşlik kaybolmaktadır.

Karların milli gelir içindeki payı, işçilerin tasarruf oranından bağımsız olduğu halde bu modelde de sınıfların payları, bu orandan bağımsız değildir. Nitekim, 12 no'lu denklemden:

$$\frac{P_c}{Y_f} = \frac{1}{s_c - s_w} - \frac{I^*}{Y_f} - \frac{s_w}{s_c - s_w} \quad (16)$$

$$\frac{P_w + W}{Y_f} = \frac{s_c}{s_c - s_w} - \frac{1}{s_c - s_w} - \frac{I^*}{Y_f} \quad (17)$$

elde edilir. Bunlar sırasıyla kapitalist ve işçi sınıfının milli gelir içindeki paylarını vermektedir.

Pasinetti modelinin, Kaldor modelinden ayrılan en önemli sonucu, kar oranının işçilerin tasarruf-eğiliminden bağımsız olmasıdır. Sınıfların milli gelir içindeki payları her iki modelde de aynıdır. Ancak, bu modelde sınıf payları-gelir payları özdeşliği ortadan kalktığı için; Kaldor modelinde aynı zamanda kar payı olduğu halde, Pasinetti modelinde kapitalistlerin payı karlardan farklıdır(küçüktür). Bu durumda, Kaldor modelinde kar oranını veren ifade, bu modelde P_c/K 'yi vermekte olup anlamını yitirmektedir. $s_w = 0$ olduğu zaman, işçilerin tasarrufları ve üretim araçları üzerinde dolaylı ve dolaysız bir mülkiyetleri olmadığı için $P_w = 0$ olacaktır.

Kar payının ve kar oranının işçilerin tasarruf eğilimlerinde farklı olması olgusunu açıklamak için:

$$r = P_w / K_w = P_c / K_c \text{ ve} \quad (18)$$

$$\frac{S_c}{K_c} = \frac{S_w}{K_w} \quad (19)$$

ilişkilerini göz önüne almak gerekmektedir. 18 no'lu denklem, Pasinetti'nin uzun dönem faiz teorisi olarak ifade ettiği ilişkidir. Her iki sınıf da sahip oldukları sermaye stoku oranında kar elde etmektedirler. 19 no'lu denklem ise uzun dönem dinamik denge durumunun bir gereğidir. Tasarruflar tümüyle yatırıldığı için $S_c = I_c$ ve $s_w = I_w$ olmakta ve dolayısıyla, her iki sınıfın sermaye stoku aynı oranda büyümektedir. 18 ve 19 no'lu denklemlerden:

$$\frac{P_w}{S_w} = \frac{P_c}{S_c} \quad (20)$$

ilişkisi çıkmakta ve bu, sınıfların kar paylarının, sınıfsal tasarruflar ile orantılı olduğunu göstermektedir. Nitekim ilgili denklemlerden:

$$\frac{P_w}{s_w(W + P_w)} = \frac{1}{S_c} \quad (21)$$

$$s_w(W + P_w) = s_c P_w \quad (22)$$

$$s_w W = \{ (1 - s_w) - (1 - s_c) \} P_w \quad (23)$$

ilişkileri türetilir. 21 no'lu denklem işçilerin tasarruflarına oranla elde edecekleri karın tamamen kapitalistlerin tasarruf eğilimi tarafından belirlendiğini göstermektedir. Diğer yandan $I^*/K = S/K = S_c / K_c = S_w / K_w$ olduğu için, kapitalistler I^*/K 'yi belirledikleri anda S_w/K_w 'yi de belirlemiş olmaktadır. Böylece, P_c/S_c , P_w/S_w 'yu; I^*/k da S_w/K_w 'yi belirlediği için kar oranı, işçilerin tasarruf eğiliminden bağımsız olarak belirlenmektedir. 22 no'lu denklem aynı noktayı şu şekilde ortaya koymaktadır: işçilerin ve kapitalistlerin toplam sermaye stoku içindeki paylarının sabit kalması için, işçilerin toplam gelirlerinden yapacakları tasarruflar; kapitalistlerin, işçilerin toplam gelirlerinden yapacakları tasarruflara eşit olmalıdır. Aynı nokta 23 no'lu denklemde tasarruf-tüketim ilişkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Eşitlik, işçilerin ücretlerinden yaptıkları tasarrufun, karlardan yaptıkları ek tüketim, karlardan işçilerin yaptıkları tüketimle, yani $(1 - s_w) P_w$ ile; $(1 - s_c) P_w$ arasındaki farktır. Bu ek tüketimin, işçilerin ücretlerinden yapılan tasarrufa eşit olması, kapitalistlerin ve işçilerin tasarruflarına oranla aynı kar elde etmelerinin bir koşuludur. Bu koşul yerine geldiği zaman, işçilerin ve kapitalistlerin toplam sermaye stoku içindeki payları sabit kalacaktır.

Kapitalistlerin tasarruf oranlarıyla, kar payı ve kar oranı arasındaki dolaysız ilişki; bu sınıfın tasarruflarıyla karları arasındaki dolaysız ilişkiden doğmaktadır. $P_c/S_c = 1/s_c$ olduğu için, kapitalistlerin karları belirlenmediği takdirde, toplam karlar da belirlenmemiş olacaktır.

Özet olarak; bu model, tam istihdamda, durağan durum degesinde büyüyen bir ekonomide, gelir dağılımının belirlenmesinde şu sonuçlara ulaşmaktadır¹:

- Tam istihdam milli geliri ve bunun için gerekli yatırımlar dışsal olarak verildiği zaman, denge durumunda toplam karlar ve kar oranı, işçilerin tasarruf eğiliminden bağımsız olarak belirlenmektedir.
- Bu koşullar altında reel ücretler (W) işçilerin tasarruf ve yatırımlarından bağımsızdır.
- İşçilerin tasarruf eğilimlerinin etkilediği tek şey, toplam karların (P) ve dolayısıyla, ulusal gelirin sınıfsal dağılımıdır.

Bu modelde, Kaldor modelinin dengeleyici mekanizması aynı olup bu, fiyat uyum mekanizmasıdır. Aradaki tek fark, S/Yf ve P/Yf ilişkisindedir. Pasinetti modelinde bu ilişki (S/Yf= (sc -sw) P/Yf + sw)'den farklı olarak belirlenmektedir. I*=S olduğu için 10 no'lu eşitlikten:

$$S / Yf = sc (P / Yf)$$

yazılırsa, Kaldor modelinde şekil 1'deki S/Yf doğrusu orijinden geçecek ve eğimi I/sc'ye eşit olacaktır. Modelin denge ve kararlılık koşulları 13 ve 15 no'lu eşitlikte görülmektedir. Denge, ancak, kapitalistlerin karlarının pozitif olması halinde ortaya çıkacağından 15'nolu koşulun gerçekleşmesi gerekir. Ancak, Kaldor modelinde olduğu gibi, burada da 13 no'lu denklem kararlı; 14 ise kararsız denge verecektir. Kapitalistlerin tasarruf oranının işçilerin tasarruf oranını aştığı varsayıldığı zaman, modelde dengenin hem varlığı hem de kararlılığı için gereken tek koşul $sw < I/Yf$ olmaktadır.

2.1.4.6. KALECKİ MODELİ : MONOPOLLEŞME DERECESESİ

Faktör paylarının belirlenmesinde etkili olan faktörlerden birisi de piyasa yapılarıdır. Nitckim, tekelleşme eğilimlerinin bulunduğu ve artma eğilimi gösterdiği piyasalarda, faktör paylarının belirlenmesinde tam rekabet koşullarının etkili olmasının beklenmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, tekelleşmenin var olduğu durumlarda, faktör paylarının nasıl belirlendiğinin ve bunun bölüşüm ilişkileri üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunun incelenmesi gerekmektedir.

Eksik rekabet koşulları altında, firma davranışları ve monopolleşme derecesine bağlı bir fiyatlandırma mekanizmasının faktör payları üzerindeki etkisi ilk kez Michal Kalecki tarafından incelenmiştir. Kalecki modeli, eksik rekabet koşulları altında istihdam düzeyinin, üretim düzey ile belirlendiği ve firmaların eksik kapasite ile çalıştıkları varsayımlarına dayanılarak açıklanmaktadır. Firmalar, aksak rekabetten ötürü, fiyatlarını saptamada kar maksimizasyonu ilkesi yerine rakip firmaların fiyatlarını ve ortalama temel maliyetleri dikkate almaktadır. Temel maliyet: ücret ödemeleri (W) ile üretim aşamasında kullanılacak hammadde ve yardımcı madde ödemelerinin (R) toplamından oluşmaktadır. Böylece, satış fiyatı ile temel maliyet arasındaki fark, firmanın gayri safi kar marjını

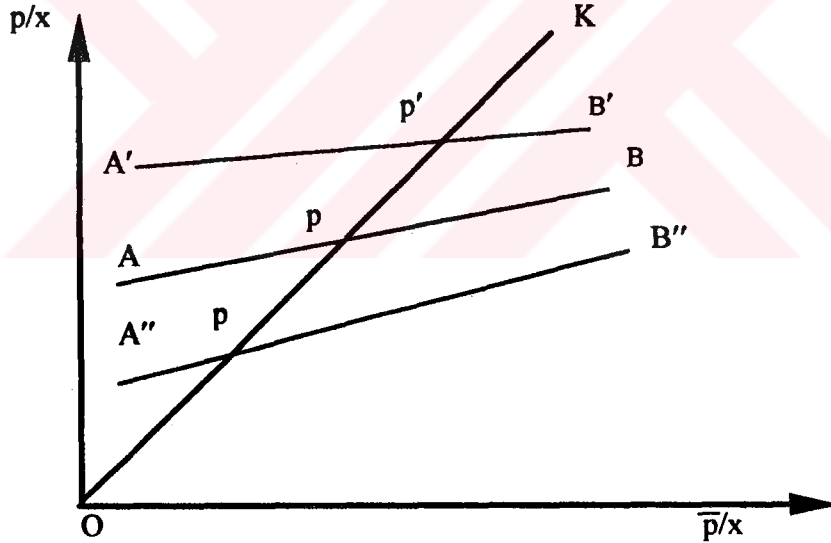
¹Luigi L. PASINETTI, Growth and Income Distribution - Essays in Economic Theory a.g.e.140-145

göstermektedir¹. Yukarıdaki açıklamaya göre, satış fiyatı P , diğer firmaların satış fiyatlarının ortalaması \bar{p} ve birim üretimin temel maliyeti x ise,

$$p = mx + n \bar{p} \quad (1)$$

olmaktadır. Burada m ; fiyat temel maliyet ilişkisinin, n ; fiyat-diğer firmaların satış fiyatları ortalaması ilişkisinin katsayılarıdır. Bu katsayılar ne denli büyük olursa, firmanın satış fiyatı, rakip firmaların ortalama satış fiyatından o denli yüksek olacaktır. Kısa dönemde x ve \bar{p} veridir. Dolayısıyla, Kalecki modelinde bir firmanın satış fiyatıyla rakip firmaların fiyatları arasındaki fark olarak ifade edilen monopol derecesi, m ve n katsayılarının büyüklüğüne bağlı bir göstergedir. Örneğin 1 no'lu eşitlik, yarı-monopolcü bir durumu göstermektedir. Çünkü, tam rekabetin olması durumunda, (p) 'nin (n) 'dan yüksek olması, firmanın üretimi artırıp tam kapasiteye ulaşmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda endüstride faaliyette bulunan bütün firmalar tam kapasiteye ulaşacak ve böylece, fiyatlar arz ve talebi dengeye getirecek, dolayısıyla, firmanın monopol derecesindeki bir artış, o firmanın satış fiyatı ile rakip firmaların satış fiyatları arasındaki farkın büyümesine yol açacaktır². Endüstride monopol derecesi aşağıdaki şekilde de gösterilebilir³.

ŞEKİL 1.4: BİR ENDÜSTRİDE MONOPOL DERECESİ

1 no'lu eşitliğin her iki yanını (x) ile bölündüğünde;

$$p/x = m + n \bar{p}/x$$

bulunur. Yukarıdaki şekilde AB doğrusu bu eşitliği göstermekte, x ekseninde p/x , \bar{p}/x ekseninde p/x bulunmaktadır. $n < 1$ olduğu için AB doğrusu 45 derecelik doğrudan daha yatıktır. (m) ve (n) katsayılarıyla belirlenen doğrunun durumu monopol derecesini göstermektedir. (m) ve (n) deki değişmelerle AB doğrusu, A'B' ne kayarsa, (p) ve (x) veri kabul edildiğinde, firmanın fiyatı daha

¹ A. İlkin BARAY a.g.e. s. 127-132

² Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Michal KALECKİ, Theory of Economic Dynamics, George Allen and Unwin, London, 1954

³ Erden ÖNEY, Bilsay KURUÇ, Bölüşüm, Ankara 1965, s. 54-55

yüksek olacaktır. Dolayısıyla, monopol derecesi artmıştır. Tersine bir gelişme olması, yani AB'nin A''B'' 'ne kayması durumunda ise monopol derecesi azalmış olacaktır.

Görüldüğü gibi, monopol derecesi yükseldikçe (AB'nin OK doğrusunu kestiği nokta yükseldikçe), kesim noktasının apsisi de büyümektedir. Kesim noktalarında $p/x = p/x$ olduğuna göre, bu noktanın apsisi, $(m/1-n)$ e eşittir. Bu nedenle, monopol derecesinin yükselmesi $(m/1-n)$ nin artması demektir.

Belli bir sektörde faaliyet gösteren firmaların temel maliyetleri, monopol dereceleri ve üretim ölçekleri birbirinden farklıdır. Böylece, herhangi bir j sektöründe firmaların fiyat eşitlikleri:

$$P_{1j} = m_{1j} x_{1j} + n_{1j} \bar{p}_j$$

$$P_{2j} = m_{2j} x_{2j} + n_{2j} \bar{p}_j$$

$$\Sigma P_j = \Sigma m_j x_j + \Sigma n_j \bar{p}_j$$

olarak yazılabilir. Sektör ortalaması ise ,

$$\bar{p} = \bar{m} \bar{x} + \bar{n} \bar{p} \quad (2)$$

veya

$$\bar{p} = \frac{m}{1-n} \bar{x} \quad (3)$$

dır. Monopolleşme derecesinin yüksekliği oranında (p/x) ve $(m/1-n)$ de o denli yüksek olacaktır. Sektörün ortalama kar oranı λ ile gösterildiğinde:

$$\bar{p} = (1 + \lambda) x \quad (4)$$

ve 3 no'lu eşitlikten \bar{p} 'nin değeri yerine konulduğunda

$$\lambda = \frac{m+n-1}{1-n} \quad (5)$$

yazılabilir. Görüldüğü gibi, λ , \bar{m} ve \bar{n} 'ye bağlı bulunmakta, yani monopolleşme derecesi arttıkça λ da artmaktadır.

Kalecki'ye göre, bir sektörde fonksiyonel bölüşüm, monopolleşme derecesi ve buna bağlı olarak değişen ortalama kar oranı tarafından belirlenir. Toplam temel maliyet (Q_x), ücret ödemeleri (W) ile üretim aşamasında kullanılacak ham ve yardımcı madde ödemeleri (R)'nin toplamına eşit olacağından,

$$Q_x = W + R \quad (6)$$

yazılabilir. $R/W = k$ olarak tanımlanırsa, $R = Wk$ yazılabilir ve buradan;

$$Q_x = W(1+k) \quad (7)$$

olacaktır. Üretim faaliyeti sonucu elde edilecek gayrisafi kar (Z) ; toplam gelir ile toplam temel maliyet arasındaki farka eşit olacaktır:

$$Z = pQ - W(1 + k) \quad (8)$$

(4), (7) ve (8)'den ücret / kar oranı

$$\frac{W}{Z} = \frac{1}{\lambda(1 + k)} \quad (9)$$

olarak bulunur.

Kalecki'ye göre karlar ve ücretler toplamından oluşan katma değer içindeki emek payını hesaplamak için (8)'den

$$Z + W = pQ - wk \quad (10)$$

ve her iki taraf W'ye bölünürse;

$$\frac{Z}{W} + 1 = \frac{pQ - wk}{W} \quad (11)$$

yazılabilir. Buradan emeğin katma değer içindeki payı,

$$\frac{W}{pQ - wk} = \frac{1}{\lambda(1 + k) + 1} \quad (12)$$

bulunur.

Görüldüğü gibi, bir sektörde emek payının yüksekliği (düşüklüğü) monopolleşme derecesi ve toplam maliyetler içinde ücret-dışı maliyetlerin düşüklüğüne (yüksekliğine) bağlı bulunmaktadır. Kalecki monopol derecesini belirleyen faktörleri de ortaya koymaya çalışmıştır¹. Buna göre, monopolleşme derecesini belirleyen faktörlerin başında yoğunlaşma gelmektedir.

Monopol derecesini, reklam, ilan gibi faktörler de etkileyebilmekte; böylece, fiyat rekabctinin yerini reklam kampanyası almaktadır. Diğer taraftan, toplam maliyetlerinin artışı da karların azalmasına neden olmaktadır. Karların düşmesini engellemek amacıyla, endüstrideki firmaların zimmi bir anlaşmaya gitmeleri ise, fiyatların maliyetlere göre yükselmesine yol açmaktadır.

Sendikaların güçlü olup olmaması da monopolleşme derecesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü, sendikaların güçlü olması ve karların ücretlere oranla yüksek olması, sendikaların ücret artış talepleri bakımından pazarlık gücünü artırır. Böylece, ücret artışları, firmaların daha düşük kar marjlarına razı olmasına yol açarak, monopolleşme derecesini düşürür.

¹Erden ÖNEY, Bilsay KURUÇ, a.g.e., s. 58

Kalecki, monopolleşme derecesindeki değişmelerin, sadece gelirin sermaye sahipleri ve işçiler arasındaki dağılımı yönünden değil, sermaye sahipleri içindeki dağılımı yönünden de önemli olduğunu belirtmektedir. Büyük ölçekli firmaların ortaya çıkmasıyla, monopol derecesinin yükselmesi, diğer endüstrilerden, büyük-egemen firmaların bulunduğu endüstrilere doğru gelir akımı yaratacak; böylece, gelir, büyük firmalara akacaktır.

Görüldüğü gibi, Kalecki'nin bölüşüm modeli sadece farklı üretim faktörleri arasındaki bölüşüm ilişkilerinin incelenmesiyle sınırlı kalmamakta, faktörlerin kendi içindeki ilişkileri de dikkate almaktadır. Bununla birlikte model, bölüşüm sorununa kesin bir çözüm getirmekten uzaktır. Çünkü, model, milli ekonomi düzeyinde değil, sektörel düzeyde kurulmuştur. Dolayısıyla, ekonominin tümünü ele alan analizlerde modelden yararlanmak mümkün değildir. Modelin aksak rekabet ve düşük kapasite varsayımları günümüz koşullarına uygundur. Ancak, istihdam düzeyinin sadece üretim düzeyiyle belirlendiği varsayımı tartışmalıdır. Ayrıca, modelde, faktör fiyatlarında meydana gelebilecek değişmelerin dikkate alınmamış olması da eleştirilebilir. Diğer taraftan, monopolleşme derecesi, faktör paylarını belirleyen tek faktör değildir.

Bu eleştirilere karşın, Kalecki modeli kendisinden önce ortaya konulan modellerden farklı bir bakış açısını ortaya koymuş; bu yönüyle de önemli katkılar getirmiştir. Çünkü, Kalecki'nin monopolleşme derecesi kavramı etrafında oluşturduğu bu yaklaşım, daha önce ele alınan makro-bölüşüm modellerine bir alternatif niteliğindedir. Bu iki yaklaşım arasındaki temel farkı, ilkinde serbest, ikincisinde aksak rekabetin egemen olmasıdır. Monopolleşme derecesi, pratik kapasite düzeyine kadar fiyatı, tümüyle bağımsız olarak belirlemekte ve böylece, daha önceki yaklaşımların aksine, talepten bağımsız bir bölüşüm teorisi oluşturmaktadır.

2.1.4.7. MİTRA MODELİ

Kalecki modeline bağlı olarak geliştirilen monopol derecesi ile ilgili bir diğer teorik yaklaşım da, Ashak Mitra'ya aittir. Bu, Kalecki modelinin istatistiki olarak doğrulanmasına yönelik bir modeldir ve Kalecki'nin monopol derecesi hipotezinin testi üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte, elde edilen ampirik sonuçlar Mitra'nın, Kalecki modelini reddetmesine ve kendisinin Cournot'un "Firma davranış modeline dayalı teorisini" değiştirerek, yeniden kurmasına neden olmuştur¹.

Mitra'nın temel varsayımı, Kalecki gibi, piyasaların eksik rekabet koşullarında çalışıyor olmasıdır¹. i. girişimci, (q_i) birim malı piyasa fiyatı p 'den satabilir. Bu girişimciin maliyetleri üretimin artan bir fonksiyonudur. Böylece, $c_i = c_i(q_i)$ yazılabilir. Buradan kar:

$$\pi_i = pq_i - c_i(q_i) \quad (1)$$

olarak tanımlanabilir. Mitra burada, Cournot'un "her girişimcinin üretim miktarını değiştirmesi durumunda rakiplerinin buna bir tepki göstermeyeceği inancıyla, karlarını maksimize etmeye

¹ C.E. FERGUSON, a.g.e., s. 311-314

çalışacakları" şeklindeki varsayımı uyarlamaktadır. Bu varsayama göre, kar maksimizasyonu için birinci zorunlu koşul bilinen marjinal maliyet marjinal hasılat eşitliğidir.

$$\frac{d\pi_i}{dq_i} = p + q_i \frac{dp}{dq_i} - c_i(q_i) \quad (2)$$

Mitra'nın diğer varsayımları, tek tip talep ve toplam talep fonksiyonunun doğrusal olmasıdır. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse n sözkonusu piyasadaki eksik rekabetle çalışan rakip firma sayısı olduğunda;

$$P = b_0 - b_1 q_i \quad (3)$$

ve,

$$c_i(q_i) = c_0 + c_1 q_i \quad (i = 1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

yazılabilir. Gerekli türevler alınır ve ikinci eşitlikte yerine konur, bütün firma toplamı alınır ve $q = \sum q_i$ olduğunda

$$np - b_1 q - nc_1 = 0 \quad (5)$$

ya da $n(p - c_1) = b_1 q \quad (6)$

(b₁q) 3 no'lu denklemden yerine konulur ve yeniden düzenlenirse;

$$p(1 + 1/n) = c_1 + b_0/n \quad (7)$$

verir. Bu noktada özellikle 4 no'lu denklemden Mitra'nın sabit marjinal maliyet varsayımını kabul ettiği görülür. Bununla birlikte, bundan bağımsız olarak, marjinal maliyet fonksiyonu (c₁):

$$c_1 = g_1 L + g_2 r + kp \quad (8)$$

olarak yazılabilir. Bu eşitlikte L ortalama parasal ücret düzeyi, r ithal malları fiyat düzeyi, g₁ ve g₂ ise, Mitra'nın "emek kotası" ve "ithal kotası" olarak adlandırdığı değişkenlerdir. Sonuçta, Mitra, amortisman ayırımlarının asıl maliyetin bir bölümü ve bütün firmalar için aynı amortisman oranının (k) uygulanabileceğini varsaymaktadır. Böylece, kp birim çıktı başına amortismanı göstermektedir. Reel ücret oranını, $s = L/p$ ile gösterelim. Bunu 8 no'lu eşitlikte kullanır ve 7 no'lu eşitlikte yerine koyduğumuzda;

$$p = \frac{g_2 r + (b_0/n)}{1 + (1/n) - g_1 s - k'} \quad (9)$$

verir. Tanımlardan toplam ücret ödemeleri g₁Lq dır ve net milli gelir;

$$\{(1-k)p - g_2\}g' \quad (10)$$

Ücretlerin milli gelirdeki görelî payı:

$$w = \frac{g_1 L}{(1 - k) p - g_2 r} = \frac{g_1 s p}{(1 - k) p - g_2 r'} \quad (11)$$

dır. Bunu 9 no'lu eşitlikte yerine konur ve yeniden düzenlenirse bu, Mitra'nın emeğin görelî payı konusundaki nihai gösterimini verecektir:

$$w = \frac{sg_1 g_2 r + (sg_1 b_0)/n}{sg_1 g_2 r + \{(1 - k) b_0 - g_2 r'\}/n} \quad (12)$$

Mitra'ya göre son eşitlik bölüşüm teorisinin tüm elemanlarını içermektedir. Özellikle de;

- a) satıcı sayısı (n) ve sıfır talep fiyatı (b₀) piyasa yapısını yansıtmaktadır.
- b) emek kotası (g₁) ve ithal kotası (g₂) üretim yapısını yansıtmaktadır.
- c) ücret-fiyat oranı (s), girdi ve çıktı piyasalarını bağlamaktadır.

Mitra son denklemde üç sonuca dikkat çekmektedir. Birincisi, ücret-fiyat oranında bir artış emeğin görelî payını artıracaktır. Bu sonuç, eşitlikten bağımsız olarak Mitra'nın varsayımlarından da elde edilebilir. Veri bir çıktı ve istihdam düzeyinde ücretlerdeki artış, emeğin görelî payında da bir artışa neden olacaktır. İkincisi, emek kotasında bir artış emeğin görelî payını artıracaktır. Bu sonuç da son denklemde bağımsızdır. Matematiksel bir zorunluluk olarak, çıktı ve reel ücretler sabit kaldığında, istihdamda bir artış emeğin görelî payını artıracaktır. Son olarak, amortisman oranında ya da ithal kotasında bir artış da emeğin görelî payında artışa yol açacaktır. Bu sonuç da Mitra eşitliğinden bağımsızdır. Sabit fiyatlar ve çıktı düzeyinde daha fazla amortisman ve/veya ithalat durumunda daha düşük net milli gelir ve bu payda ne kadar küçük olursa, sonuç o kadar büyük olacaktır.

Mitra modeli kısıtlayıcı varsayımları nedeniyle eleştirilebilir. Çünkü, model tekellerin emeğin görelî payına etkilerini ortaya koymak için hazırlanmış olmakla beraber, monopol derecesindeki değişmelerin etkisi belirlenmemiştir. Böylece, n'deki değişme monopol derecesindeki değişmeyi yansıtmaktadır. Son eşitlikte $\partial w/\partial n$ işareti apriori olarak belirlenmektedir. Dikkate değer bir diğer nokta, son eşitliğin tüm ekonomi için tutulan ampirik bir ifade olarak düşünülmesidir.

2.1.4.8. ROBINSON'UN EKSİK REKABET MODELİ

Bu model belli ölçüde Kaldor ve Pasinetti modeline benzemektedir. Bununla birlikte, Robinson kendisini tam olarak bu modellerin temsilcisi olarak kabul etmemiştir. Ancak, bu model belli ölçüde "derleme" karakteri göstermektedir. Robinson'un kendinden önceki teorilerde ortaya konulan ücret ve kar payının faktör arzı ve bunlar arasındaki ikame elastikiyetine bağlı olduğu görüşünü kabul ettiği

görülmekte; bunlara üç faktör daha eklemektedir. Bunlardan ilk ikisi kısmen veya tümüyle Kalecki modelinden türetilmektedir¹.

Farklı olan varsayım, görelî gelir paylarının işçi ve işverenlerin pazarlık gücüne bağılı olarak belirlenmesidir. Kalecki'den türetilen faktörlerin ilki; eksik rekabet koşulları altında brüt kar marjlarının firmaların fiyat politikaları tarafından belirlenmesi, ikincisi; Kalecki'nin "işçiler kazandıklarını, kapitalistler harcadıklarını kazanır" şeklindeki ifadesi ile özetlenebilir².

Robinson, Kalecki'nin işçilerin tasarruflarının daima sıfır olduğu varsayımını kullanmaktadır. Brüt karlar; brüt yatırımlarla, rantiyerlerin harcamaları toplamına eşittir. Üretim tam kapasite düzeyinde olduğunda fiyatlar, tam rekabette olduğu gibi, arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Ancak, bu istisnai bir durumdur ve sadece satıcı piyasalarında karşılaşılmaktadır. Normalde firmalar tam kapasitenin altında çalışmakta ve ürün fiyatları, fiyat politikalarına, yani Kalecki'nin "monopol derecesi" olarak tanımladığı brüt kar marjlarına bağılı olarak belirlenmektedir. Kar marjları yüksek olduğunda kapitalistlerin brüt yatırım ve tüketim harcamalarından oluşan harcamaları, kar marjlarının daha düşük olduğu duruma göre daha az istihdam yaratacaktır. Modern Keynesyen teorilerde olduğu gibi, burada da yatırım kararlarının kar marjlarından bağımsız olarak yapıldığının varsayıldığı görülmektedir³.

Gerçekte Robinson, rantiyer kesimin harcamalarının sıfır olduğunu varsaymaktadır. Bu durumda, kapalı bir ekonomide toplam karlar, toplam brüt yatırımlara eşit olmaktadır. Ekonomi tam kapasite de çalıştığı durumda, ücretlerin milli gelir içindeki payı, yatırımların milli gelirdeki payına bağılı olmaktadır. Ancak, ekonomi eksik kapasite ile çalıştığı durumda, ücretlerin payı, firmaların fiyat politikaları ve yatırım düzeyinin belirlediği istihdam miktarına bağılı olmaktadır.

Model, bazı basitleştirici varsayımlar altında formüle edilebilir. Bu varsayımlar; eksik kapasite kullanımı, eksik rekabet koşullarının hakim olduğu kapalı bir ekonomi, firmaların girdilerinin sadece homojen emekten oluştuğu ve nihayet her firmanın emek maliyetleri üzerinden aynı kar marjına sahip olduklarıdır. Bu durumda toplam milli gelir;

$$Y = (1 + m) W \quad (1)$$

Burada Y, nominal milli gelir; W, toplam ücret ödemeleri; m, kar marjını göstermektedir. Böylece, toplam karlar (P),

$$P = Y - W = mW \quad (2)$$

¹ Harold LYDALL, A Theory of Income Distribution, a.g.e. s.112-115

² Joan ROBINSON, "Model of Accumulation", Growth Economics (ed. Amartya SEN) Penguin Modern Economics Readings, Middlesex, England, s. 115-141

³Bununla birlikte Keynes'in kendi teorisinde bu varsayım bulunmamaktadır. Çünkü, Keynes'te yatırımı

olacaktır. Toplam karların toplam brüt yatırımlara eşit, yapılan yatırımlarda kar marjlarının her yerde aynı olduğu varsayımı dikkate alındığında ve (W_1) yatırım malları sanayiindeki ücret ödemelerini gösterdiğinde;

$$I = (1 + m) W_1 \quad (3)$$

Böylece,

$$mW = (1 + m) W_1 \quad (4)$$

yazılabilir. Kişi başına ücretler tüm sektörlerde aynı olduğundan; L , toplam istihdamı, L_1 yatırım malları sanayiindeki istihdamı gösterdiğinde;

$$L = \frac{(1 + m)}{m} L_1 \quad (5)$$

yazılabilir. Ancak, bu eşitlik, L serbest değişken olduğunda, yani ekonomi eksik istihdamda bulunduğu geçerlidir. Ekonomi tam istihdama ulaştığında, $L = L^*$ olacak ve L değişken olmaktan çıkacaktır. L_1 dışsal olarak veri kabul edildiğinde, (5) nolu eşitlik;

$$m L^* = (1 + m) L_1 \quad (6)$$

şeklini alacak ve; $\eta = L_1 / L^*$ olduğunda

$$L = \frac{L_1}{L^* + L_1} = \frac{\eta}{1 - \eta} \quad (7)$$

denkleminde ulaşılacaktır. Bu Robinson'u ücret(ya da kar) oranının yatırım-hasıla oranına bağlı olduğu birinci duruma götürmektedir.

Varsayımlarının kısıtlayıcılığı bir tarafa bırakılırsa, bu teoriye ilişkin zorluk, aniden tam istihdama ulaşıldığında, fiyat belirleyici firmaların, fiyat alıcı konuma düşmeleri konusunda herhangi bir açıklama getirmemesidir. Eğer, eksik istihdamda kar marjları sabitse, bunlar tam istihdam durumunda neden birden esnek duruma gelmektedir? Ya da tam istihdam düzeyinde son derece esnek ise, eksik istihdamda neden rijit hale gelmektedir. Aslında, bu sorunlar Kaldor modeli içinde geçerlidir. Yine, fiyat belirleyici firmaların bulunduğu bir ekonomide tam istihdama ulaşıldığında, kar marjları yerine yatırım düzeyinin içsel duruma gelmesi daha olanaklı değil midir? Yatırım talepleri birikecek Ancak, kar marjları az ya da çok sabit kalacaktır. Bunun sonucunda (7) nolu denklem yerine;

$$L = \frac{m}{1 + m} L^* \quad (8)$$

yazılabilecektir.

Robinson, sonuç olarak, tam istihdama ulaşılmadığı durumda, sendikaların pazarlık gücünün kar marjlarının azaltılmasında ve böylece, istihdamın artırılmasında kullanılabileceğini savunmaktadır. Bu

argüman eksik istihdamda, m'nin monopol derecesi ve sendikaların pazarlık gücünün bir fonksiyonu olmadıkça, kar marjlarının sabit olduğu varsayımıyla çelişmektedir. Modelde bu varsayımı destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Başlangıçta düşük kapasite de çalışan ve kar marjlarının hayli yüksek olduğu endüstrilerin bulunduğu kabul edilmektedir. Sendikalar, böyle bir endüstride parasal ücretleri artırmada başarılı olsalar bile, sözkonusu endüstriler fiyatlarını aynı oranda artırmayacaklardır. Bunun sonucunda diğer endüstrilerde de çalışanlar harekete geçecek ve bu olay tekrarlanacaktır. Böylece, monopol güce karşı kullanılan pazarlık gücü, reel ücretleri ve istihdamı artıracaktır.

Bu teorideki eksiklik, kar marjlarını belirleyen başlangıçtaki monopolistik faktörlerin açıklanmasıyla ilgilidir. Diğer taraftan Keynes'in vurguladığı gibi, sendikalar reel değil, parasal ücretler üzerinde pazarlık etmektedir. Paralı bir ekonomide fiyatlar, kar marjlarını sabit bırakacak, para arzı sabit olmadıkça, şekilde ayarlanabilir. Bu durumda karların daraltılmasının tek alternatifi, kapalı bir ekonomide fiyat kontrolleri olabilir. Dolayısıyla, ücretler yükselir ve fiyat düşük tutulursa, kar marjları düşürülebilir. Ancak, bu koşullardan yatırımların etkilenmemesini beklemek doğru olmayacaktır. Sonuçta Robinson işsizlik karşısında parasal ücretlerin artışının zor olduğunu kabul etmiş ve bu da, teorisini zayıflatmıştır.

2.1.5. SENTEZCİ KURAMLAR

Neoklasik ve Keynezyen gelir dağılımı modellerinin eksik yanlarını karşılıklı olarak tamamlamaya çalışarak sentezci görüşler de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunların başlıcaları Weintraub, Ferguson, Findlay ve Robinson modelleridir. Aşağıda, çalışmamız aç.sından önem taşıyan Weintraub ve Robinson modelleri incelenmiştir.

2.1.5.1. WEINTRAUB MODELİ

Sidney Weintraub "Gelir Dağılımı Kuramına Bir Yaklaşım" adlı eserinde fonksiyonel gelir dağılımını, modern gelir ve istihdam kuramında kilit önemi olan bir kavramla, toplam arz fonksiyonu yoluyla çözümlenmeye çalışmıştır. Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlar cinsinden kurulan toplam arz fonksiyonunun, gelir ve istihdam kuramıyla, toplam gelir dağılımı arasındaki köprüyü oluşturduğuna inanmıştır. Modelde, toplam arz şedülü, istihdam düzeyi değiştikçe fonksiyonel gelir dağılımının nasıl değiştiğini göstermekte kullanılırken, toplam talep fonksiyonu, gelirin fonksiyonel dağılımına bağlanmaktadır¹.

Toplam arz fonksiyonu(Z) kavramsal olarak Keynesgil toplam arz fonksiyonu ile özdeştir. Bu, parasal hasılayı istihdam şedülüne bağlayan bir şedüldür. Bu modelde ayrıca, hasıla sabit değil, cari fiyatlarla ölçülmektedir. Her toplam arz fonksiyonunda olduğu gibi, hasıla düzeyiyle ilgili olarak tek

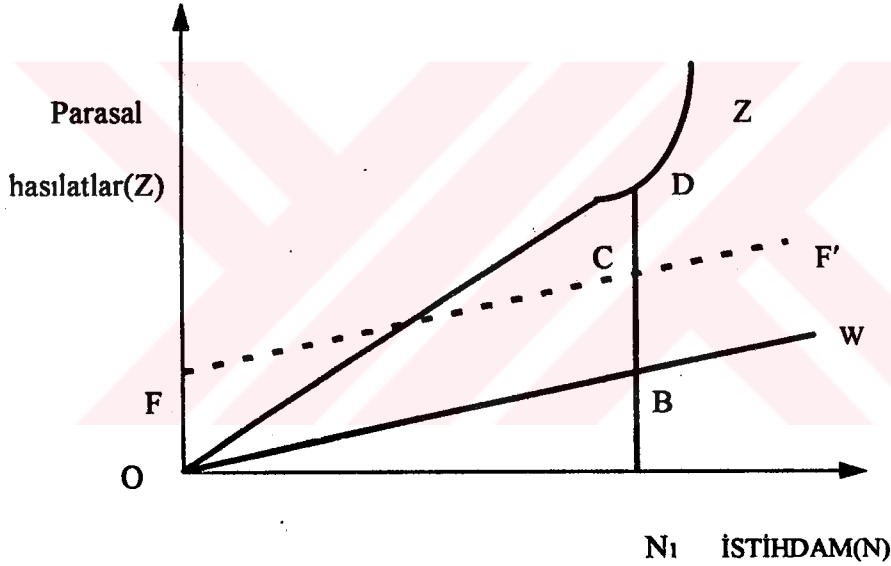
bir istihdam düzeyi bulunmakta ve modelin statik niteliğinden dolayı her istihdam düzeyi de belli bir tek çıktı düzeyine karşılık gelmektedir.

Her gelir düzeyiyle ilgili parasal hasıla aşağıdaki denklem çerçevesinde dağıılmaktadır¹. Buna göre, w , parasal ücret haddi, N , istihdam düzeyi, F , sabit ya da sözleşmeli gelirler ya da ödemeler (kiralara, faiz sözleşmeli maaşlar), R ise bakiye ya da karı temsil ettiğinde:

$$Z = Z(N) = wN + F + R \quad (1)$$

Yazılabilir. Bu denklemde ücret tutarı wN 'ye eşittir. Weintraub, parasal ücretler düzeyinden (w) ayrı olarak toplam ücret ödemelerini göstermek için W simgesini kullanmıştır. Böylece, $W = wN$ yazılabilir. Toplam arzın parasal hasıla cinsinden ölçülebilen bu üç bileşeni milli gelirin; ücretler, sabit gelirler ve kar arasında paylaştığını ifade etmektedir. Ekonominin toplam arz şedülünü oluşturan bu üç gelir türü arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde verilmiştir.

ŞEKİL 1.5: TOPLAM ARZ FONKSİYONU VE GELİR DAĞILIMI

Toplam arz fonksiyonu OZ eğrisiyle gösterilmektedir. OW doğrusu, parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımıyla toplam ücretleri; kesikli çizgiyle gösterilen FF' doğrusu sabit (ya da sözleşmeye bağlı) ödemeleri göstermektedir. W 'yi bu ödemelerin mutlak miktarı kadar aşacak şekilde çizilmiştir. Bakiye gelir ya da kar OZ şedülüyle FF' doğrusu arasındaki farka eşittir. Böylece, $R = OZ - FF'$ olmaktadır. ON_1 istihdam düzeyine kadar hasılanın faktör maliyetleri altında kaldığı, yani ekonominin bu istihdam düzeyine erişinceye kadar karların negatif olduğuna dikkat edilmelidir. Bu, firmaların zarar etmeleri anlamına geldiğinden, ekonominin uzun süre ON_1 'in altında bir istihdam düzeyinde kalamayacağı açıktır. Weintraub toplam arz fonksiyonununun (Z) doğrusal olmadığını savunmakta ve toplam arz esnekliği kavramını Z fonksiyonununun şeklinin bir ölçüsü olarak kullanmaktadır. Weintraub'ın E_z olarak ifade ettiği toplam arz esnekliği, parasal hasıladaki bir değişiklikle istihdamda bir değişiklik arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu, denklem olarak:

$$E_z = \frac{\Delta N}{\Delta Z} \times \frac{Z}{N} \quad (2)$$

şeklinde yazılabilir. E_z katsayısı birden büyük bir değere sahipse ($E_z > 1$) ise, hasılda yüzde 1'lik bir artış istihdamda yüzde 1'den daha fazla bir artış getirecek demektir. Bu, artan verim koşullarında geçerli olacaktır. Öte yandan, toplam arz esnekliğinin birin altında bir değer ($E_z < 1$) alması, hasılda yüzde 1'lik bir artışın istihdamda yüzde 1'in altında bir artış yaratması anlamına gelecektir. Bu ise, azalan verim koşulları altında gerçekleşecek durumdur. Weintraub çözümlemesinin statik niteliğine göre normal durum, azalan verim ilkesinin egemen olduğu ve bu nedenle, E_z değerinin birden düşük olduğu bir durumdur. Bunun doğru olması ve parasal ücretin sabit olduğu varsayımıyla, OZ eğrisi şekilde gösterildiği gibi, yukarı sola doğru bir eğim kazanacaktır. Çünkü, emekte azalan verimin ve parasal ücretlerin bileşimi, daha fazla istihdam sağlandığında birim çıktı başına emek maliyetinin artması demektir. Bunun bir sonucu olarak, artan istihdam hacmine paralel olarak genel fiyat düzeyi yükselcek ve toplam talep fonksiyonu bunu yansıtmak zorunda kalacaktır. Bu, düz-doğrusal fonksiyon, ancak, sabit fiyatlar varsayımıyla mümkündür.

Gelir toplamında değişiklikler oldukça, üç farklı gelirin görece önemlerinde ortaya çıkan değişikliklerin yönü OZ, FF' ve OW eğrilerinin biçimleri hakkında yapılan varsayımlara bağlıdır.

Nitekim Oz eğrisi, şekilde gösterildiği gibi olduğunda, kira geliri elde edenlerin ya da, sabit gelirlilerin görece durumu kötüye gidecektir. Çünkü, mutlak parasal gelir değişmeyecektir. Bu nedenle, fiyatların sabit kalması durumunda bile bu grubun durumu kötüleşecektir. Toplam arz fonksiyonu şekilde gösterilen biçimi alırsa, fiyatlar sabit kalmaz. Gelir sahibi grubun görece durumunda bir düzelmeye zorunlu koşulu, çıktı ve istihdam arttıkça genel fiyat düzeyinde bir düşüş olmasıdır. Fakat, bu olasılık, sabit parasal ücret ve azalan verim varsayımı yapıldığı sürece olanaksızdır.

Şekil, ayrıca, çıktı düzeyi yükseldikçe çıktı toplamındaki ücretler payının (wN/Z) düşeceği bir durumu da göstermektedir. Aslında, çıktı ve istihdam düzeyi değiştikçe, ücretler payının hareketi E_z katsayısı için kabul edilen değere bağlıdır. $E_z > 1$ ise, bu artan verim ya da artan marjinal hasıla demektir. Bu koşullar altında gelir toplamındaki ücret payı artacaktır. Çünkü, yükselen bir marjinal hasıla, sabit bir parasal ücretle birleştiğinde düşen bir fiyat düzeyini ifade eder ve OW eğrisiyle OZ eğrisi arasındaki açık gittikçe azalır².

Öte yandan, $E_z > 1$ varsayımı azalan verimler ya da emek için düşmekte olan marjinal hasılayı gösterir. Bunun sonucu, emeğin gelir toplamındaki görece payında bir düşüş olacaktır. Çünkü, OW ve OZ eğrileri arasındaki açık gittikçe büyümektedir. Kısa dönemde, emek için azalan verimin geçerli olduğu kabul edilirse, istihdam ve çıktı arttıkça, gelir toplamındaki görece emek payında düşme

¹ Bu konuda Bkz. Sidney WEINTRAUB, An Approach to The Theory of Income Distribution, Philadelphia, 1958, s.44

² Sidney WEINTRAUB, a.g.e. s. 47

doğrultusunda bir eğilim olacaktır. Görüldüğü gibi Weintraub'un ulaştığı temel sonuç, azalan verim ilkesinin büyük ölçüde görelî paylar sorununa uygulanmasına dayanmaktadır.

Diğer taraftan kar, bir "artık" olduğundan, gelir toplamındaki görelî payı, öncelikle diğer iki gelir sınıfındaki gelişmeler tarafından belirlenir. Genel kanı, istihdam ve çıktı arttıkça "artık" payının görelî olarak yükseleceği doğrultusundadır. Bu artış, ücret payındaki artışlardan bağımsız olarak doğru olacaktır. Çünkü, üretim arttıkça rant sahibi sınıfın gelir durumundaki görelî düşüşten asıl yararlananlar girişimci gruplar ya da kar geliri elde edenlerdir. Azalan verimler nedeniyle, ücret payı da düşecek olursa, artık payının görelî önemindeki artış daha da büyük olacaktır.

Aslında Weintraub'un görelî paylar kuramı, kısa dönemde ve statik çözümlemenin olağan koşulları altında, gelir ve çıktı düzeyindeki bir artışın (azalan verim ilkesinin egemen olduğunun varsayıldığı ve parasal ücret haddi sabit kaldığı sürece) büyük olasılıkla ücretler aleyhine ve parasal gelirleri sabit kişi ya da grupların kesinlikle aleyhlerine olarak, kar geliri elde edenlerin lehine bir gelir dağılımı değişikliği getireceğini öngörür. Gelir Dağılım Kuramına Bir Yaklaşım'da, Weintraub bu faktörlerin etkilerini içine alacak şekilde genişletmiştir. Örneğin, parasal gelirlerdeki bir artışın ücret payı üstündeki etkisi olumlu ya da olumsuz olabilirken, tekelin genellikle ücretlerin toplam gelirdeki görelî payını düşürme yönünde etki yapacağını öne sürmektedir. Fiziksel sermaye stokundaki değişikliklerin emeğin marjinal verimliliğini artırması gerekir. Ancak, her zaman böyle kesin bir sonuç elde edilmeyebilir. Emek verimliliğine ilişkin olarak Weintraub, görelî emek payındaki bir değişikliğin yalnız marjinal verimlilikteki değişimlere değil, aynı zamanda emeğin marjinal hasılasının ortalama emek hasılasına olan oranına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ortalama emek hasılası aynı oranda artarsa, emeğin marjinal hasılasındaki bir artış ücretlerin görelî payında bir değişiklik getirmeyecektir¹.

Weintraub, görelî paylar kuramı yanında, ekonomik sistemdeki harcama kararlarını gelir dağılımına bağlayan bir toplam talep fonksiyonu(D) da geliştirmiştir. Bu yolla, yalnız gelir ve istihdam düzeyinin gelirin fonksiyonel dağılımını nasıl etkileyeceğini değil, aynı zamanda, bu dağılımın toplam talep fonksiyonu üstündeki etkisinden giderek gelir düzeyinin kendisinin gelir dağılımıyla nasıl ilişkili olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Konunun basitleştirilmesi açısından Weintraub'un toplam talep çözümlemesi iki harcama kategorisiyle, tüketim ve yatırım ile sınırlandırılmıştır. Yatırım harcamalarının (reel yatırımlar cinsinden) sabit, yani gelir düzeyinden bağımsız olduğu kabul edilmiştir. Çözümleme reel fiyatlar cinsinden ele alındığından, yatırım harcamalarının parasal değerleri genel fiyat düzeyiyle birlikte artacaktır.

Weintraub'un toplam talep kavramında en hassas sorun, tüketim harcamaları düzeyidir. Tüketim amacı için yapılan cari harcamalar düzeyini belirleyen faktör, cari harcanabilir gelir yanında, Weintraub, temelde Keynesgil tüketim fonksiyonu ortaya koyar. Denklem olarak bu:

$$C = cY_d + \lambda A \quad (3)$$

şeklinde yazılabilir. Burada c ortalama tüketim eğilimi, λ eldeki kıymetlerden (A) yapılması olanaklı ekşi tasarrufları ifade etmektedir.

Bu denklemde en önemli değişken, harcanabilir gelir (Y_d) olup tüketim ile gelir dağılımı arasındaki zorunlu bağlantıyı oluşturmaktadır. Y_d denklem şeklinde şöyle ifade edilebilir:

$$Y_d = wN + F + kR \quad (4)$$

Yeni değişkenin (k) ifadeye sokulması dışında bu denklemdeki bütün değişkenler daha önce belirtilen anlamlarını ifade etmektedir. Weintraub (k)'yı, karların(R) kişilere fiilen dağıtılan bölümü olarak tanımlamaktadır.

Tüm ekonomi için tüketim fonksiyonu üç esas sınıf gelir sahiplerine (rant gelirliilerine, ücret ve kar gelirliilerine) özgül tüketim harcamalarından oluştuğu için, gelir ve istihdam düzeyi arttıkça bu grupların her birinin gösterebilecekleri olası davranış biçimlerinin incelenmesi gerekmektedir.

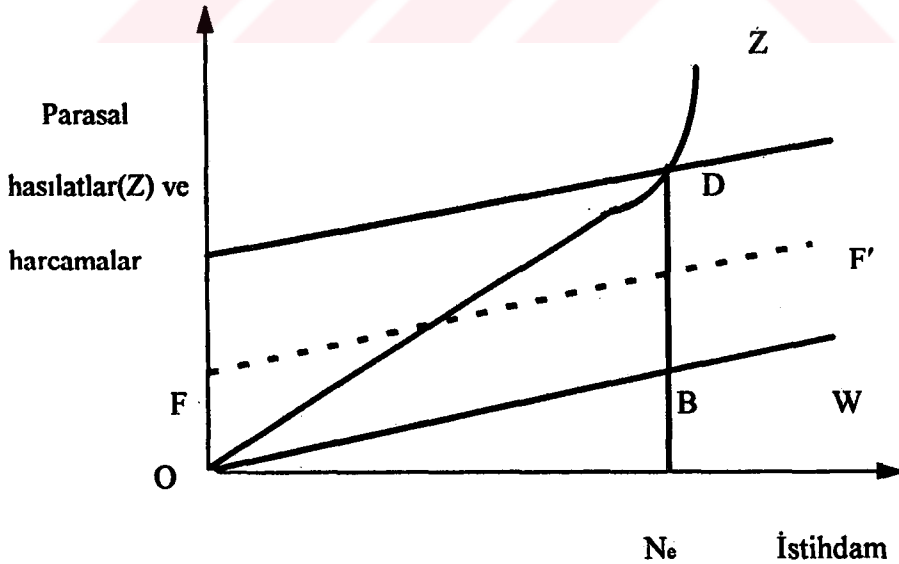
Bu koşullar altında bu grupların gerçek tüketim düzeylerini koruyabilmeleri için cari tüketim harcamalarının artması gerekir. Bu, gelir ve istihdam arttıkça genel fiyat düzeyinin artacağı şeklinde toplam arz fonksiyonunda yer alan varsayımdan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bu grupların tüketim harcamaları eğrisi, sabit parasal gelirleri toplamının temsil ettiği bir mutlak maksimuma doğru eğim gösterecektir. Ortalama tüketim eğilimi gittikçe artacak ve genel fiyat düzeyi yükselişinin bu grupların gerçek tüketimlerini sürdürebilmek için cari parasal gelirlerinin tümünü harcamalarını gerektirdiği noktada, yüzde 100 olacaktır.

Ücretlilerin parasal gelirleri yukarıdaki şekilde OW eğrisiyle gösterilmiştir. Ücretlilerin parasal gelirleri büyüdükçe, mutlak olarak daha fazla miktarda tasarruf yaptıkları kabul edilirse, bunların harcama eğrisinin eğimi, toplam ücret eğrisi eğiminden, büyük bir olasılıkla daha az olsa bile, ücretlilerin tüketim harcamaları, toplam ücret eğrisine (OW) benzer bir eğri boyunca hareket edecektir. Genel fiyat düzeyindeki yükseliş, gelir düzeyi yükseldikçe ücretlilerin tasarruf edilen gelir oranını artırmalarını önleyebilir. Fakat onların gerçek tüketimlerini korumak için parasal harcamalarını yeterli ölçüde artırmalarını olanaksız kılmaz. Öte yandan, daha önce varsayıldığı gibi, ücretlerin toplam gelirdeki görelî payı gelir ve istihdamdaki gelişmelerle düşerse, tasarruf edilen gerçek gelir oranında, sonunda bir düşüş gerektirmeksizin bunun yapılabilmesinin bir üst sınırı vardır. Her ne olursa olsun, ücretliler sınıfının toplam tüketim fonksiyonu, büyük bir olasılıkla, toplam ücreti temsil eden şedülünkünden az düşük bir eğimle yukarı sağa doğru eğimli olacaktır.

Kar geliri sahiplerinin tüketim harcamaları, öncelikle, temettüler şeklinde hissedarlara dağıtılan toplam kar oranına bağlıdır. Ekonominin karların pozitif olduğu (yukarıdaki şekilde ON₁ düzeyindeki) gelir ve istihdam düzeyine erişmesinden sonra bunun bir sabit olduğu kabul edilirse, girişimci sınıfın tüketim deseni büyük ölçüde gelir düzeyinde olacak bundan sonraki artışların, kar üstündeki etkileri tarafından belirlenir. Sabit parasal ücretliler ve rant sahibi sınıf için sabit parasal gelirler konusunda daha önce yapmış olduğumuz varsayım ışığında, kar gelirleri fiyatlar düzeyindeki artıştan daha yüksek bir oranda artacaktır. Bu gerçekleştiğinde, Weintraub, girişimci sınıfın gerçek üretim durumunu, talbe göre dağılmış karlardan elde edilmiş tüketim harcamalarını genel fiyat düzeyindeki artışlarla aynı oranda artırarak, sürdürebileceğini belirtmekte ve bu grubun tüketim harcamasının yukarıdaki şekilde OZ'ye yaklaşık olarak paralel bir eğri üstünde yukarı doğru seyredeceği sonucuna ulaşmaktadır.

Üç ana gelir grubunun tüketim davranış biçimleri tüm ekonomi için tek bir tüketim fonksiyonunda birleştirildiğinde, sonuçta toplam talep fonksiyonundan daha düşük oranda yukarı sağa doğru eğimli bir şedül elde edilmektedir. Şedülün bu durumu, birincil olarak artan fiyatlar karşısında rant sahiplerinin reel tüketim durumlarını koruyamamaları ve girişimci ve ücretli sınıflara özgü kişisel tasarrufların hareket biçimiyle açıklanmaktadır. Ücretlilerin gelirler arttıkça reel gelirden yaptıkları tasarruf oranının düşmesini engellemeleri durumunda bile tüketim harcamalarındaki artış oranı, toplam arz fonksiyonunda yansıyan orandan az olacaktır. Bunun bir sonucu, tüketim fonksiyonunun eğiminin toplam arz şedülü eğiminin altında kalmasıdır.

ŞEKİL 1.6: TOPLAM TALEP VE GELİR DAĞILIMI

Toplam talep şedülünün kurulması tüketim fonksiyonuna, bağımsız yatırım harcamasına eşit büyüklükte bir miktar eklenmesiyle tamamlanır. Bu aşağıdaki şekilde gösterilen D doğrusuyla yapılmıştır. Reel yatırımın sabit olduğu varsayılırsa, cari parasal yatırım harcamaları, gelir ve genel fiyat düzeyiyle birlikte yükselecektir. Tüketim harcaması fonksiyonuna, yatırım harcamasının eklenmesi Weintraub'un toplam arz fonksiyonuna giren fiyat görüntüsünün aynı içerden bir toplam

talep fonksiyonu tanımlar. Denge istihdam ve gelir düzeyi, D ve OZ eğrisinin keştiği noktada belirlenir. Beklenen satış hasılasının, tüketici ve yatırımcı gruplardan gelen harcamalara eşit olacakları bir istihdam ve gelir düzeyi yalnız bu noktada oluşmaktadır.

Bu model sadece işçi sınıfı ile sermayedar sınıfı arasında değil, sermayedar sınıfının iki grubu arasında da çıkar çatışması bulunduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Diğer taraftan, gelir dağılımı sadece arz ya da talep tarafından değil, her iki boyutuyla da ele alması bakımından dikkat çekicidir. Bununla birlikte, model, dağılım sorununu daha çok arz fonksiyonuna(Z) bağladığı için eleştirilebilir.

2.1.5.2. ROBINSON'UN GENEL MODELİ

Bölüşüm, Robinson'un temel ilgi alanı olmamış, yaklaşımları çalışanların gelirlerinin tümünü harcadığı çok özel durumlarla sınırlı kalmıştır. Model, toplam tasarruf ve yatırıma önem verdiği için Keynesyendir. Bununla birlikte, görelî fiyatlar ile emek-sermaye ikamesine de önem verdiği için, aynı zamanda neoklasiktir. Bu nedenle, modelinin basit versiyonu Kaldor modeline benzemekle birlikte, anlamı ve içeriği oldukça farklıdır¹.

Robinson modeli; kapalı bir ekonomide ücret ve kar elde eden işçiler ve girişimcilerin bulunduğu, tüketim ve yatırım malları olmak üzere iki tür malın üretildiği, teknolojik gelişmenin olmadığı, sermaye stoku ve işgücünün durağan durumda aynı oranda büyüdüğü şeklinde, varsayımlara dayanmaktadır.

Bu varsayımlar altında "altın çağ" büyüme yoluna, üretim, yatırım, sermaye ve emeğin aynı oranda büyüdüğünde ulaşılmakta; ücretler, faiz oranı ve görelî fiyatlar sabit kalmaktadır.

Robinson'un modeli cebirsel formda verilebilir. Y; toplam ücret ödemeleri(W) ve toplam karlardan (P) oluşan geliri gösterdiğinde:

$$Y = W + P \quad (1)$$

yazılabilir. Tüketim(C) ise:

$$C = (1 - s_w)W + (1 - s_p)P \quad (2)$$

dir. Bu eşitlik birinci denklemde yerine konularak ücret ödemeleri açısından çözümlerse:

$$W = \frac{I}{s_p - s_p} C - \frac{1 - s_p}{s_p - s_w} Y \quad (3)$$

yazılabilir. Aynı şekilde yatırım harcamaları:

$$I = s_w W + s_p P \quad (4)$$

¹ C.E. FERGUSON a.g.e. s.323-326. Peterson, modeli açıklarken bazı basitleştirmeler ve varsayımlarda değişiklik yapmıştır. Bunlardan en önemlisi Robinson'un $s_w = 0$ ve $s_p = 1$ varsayımı yerine Kaldor'un $0 < s_w < s_p < 1$ varsayımını kullanmasıdır.

olacaktır. Bu karlar(P) için çözüldüğünde:

$$P = \frac{I}{S_p - S_p} I - \frac{S_w}{S_p - S_w} Y \quad (5)$$

3 ve 5 no'lu eşitliklerden görelî paylar:

$$\frac{W}{P} = \frac{I - S_w Y}{C - (1 - S_p) Y} \quad (6)$$

olacaktır. Kar payı ise:

$$\frac{P}{Y} = \frac{I}{(S_p - S_w)} \frac{I}{Y} - \frac{S_w}{(S_p - S_w)} \quad (7)$$

dir. Bu eşitlik Kaldor modelinde kullanılan bölüşüm eşitliği ile aynıdır. Eşitlikler aynı olmakla birlikte, iki teori farklıdır. Çünkü, Kaldor, modelinde, yatırım-hasıla oranının, gelir dağılımından tümüyle farklı olduğunu varsaymaktadır. Kaldor'un ulaştığı eşitlik, görelî faktör paylarını bağımsız olarak belirlenmektedir¹. Bu, Robinson modeli için geçerli değildir. Çünkü, Robinson, modelinde sermaye ve yatırım-hasıla oranı ile kar oranı arasındaki ilişkileri birleştirmektedir. Bu modelde özelliği de üretim tekniği ya da mekanizasyon derecesinin kar oranından bağımsız olduğu varsayımı yapılmamaktadır. Bu nedenle, 7 no'lu eşitlik, sadece kar payı ve yatırım-hasıla oranı arasındaki tek yönlü nedensellik ilişkisini gösteren bir eşitlik değildir.

Bu modelde, görelî payları belirleyen diğer faktörleri ortaya koyabilmek için Robinson'un sermaye stoku kavramının incelenmesi gerekmektedir. Robinson, bu konuyu aşamalı olarak açıklamaktadır. İlk aşamada, sermaye stokunun değeri, a)birim sermayeden beklenen karın uygun öngörülen faiz oranına(notional interest rate) göre hesaplanmış bugünkü değeri ya da b)kullanılan makinaların ömrü boyunca getirmesi beklenen hasılatın uygun öngörülen faiz oranıyla bugünkü değerinin hesaplanmasıyla bulunan birim sermaye oluşum maliyeti olarak iki şekilde tanımlanabilir. "Altın çağ" da, bu iki ölçü aynı olurken öngörülen faiz oranı kar oranına eşit olmaktadır.

Bu şekilde hesaplanan sermaye değeri, mal cinsinden sermayenin değeridir. Bunu işgünü cinsinden sermaye değerine dönüştürmek için mal cinsinden sermaye değeri, işgücü saati ücretine bölünür. Nihayet, Robinson tarafından reel sermaye oranı olarak adlandırılan oran, sermaye malları normal kapasitede çalıştığı durumda işgünü cinsinden sermaye değerinin istihdam edilen işgücüne bölünmesiyle elde edilir. Mal cinsinden sermaye değeri K; işgünü cinsinden değeri K/w ve w reel ücret oranı, L normal kapasite koşullarında istihdam miktarını gösterdiğinde reel sermaye oranı K/wL=k dir.

Reel sermaye oranı ve kar oranı modelin cebrik formülasyonunda birleştirilebilir. r , mal cinsinden sermayenin getiri oranını ifade ettiğinde:

$$r = \frac{P}{K} = \frac{P}{W} \frac{W}{K} = \frac{P}{K} \frac{wL}{K} \frac{1}{k} = \frac{P}{W} \quad (8)$$

ya da, görelî pay oranları getiri oranı ve reel sermaye oranının ürünüdür:

$$\frac{P}{W} = k r \quad (9)$$

Bu eşitliğin yeniden düzenlenmesi ve birinci eşitlik yardımıyla:

$$P = r k (Y - P) \quad (10)$$

elde edilir. Bu eşitlik, kar oranı, getiri oranı ve reel sermaye oranı arasındaki ilişkileri göstermek için çözümlenebilir.

$$\frac{P}{Y} = \frac{1}{1 + (1/rk)} \quad (11)$$

Böylece, daha büyük getiri veya reel sermaye oranı, daha fazla kar payı demektir.

Bununla birlikte, getiri oranı veya reel sermaye oranı ilişkili olduğu için, çok şey doğrudan yapılabilir. Birincisi, "altın çağ"da sermayenin değerinin hesaplanmasında kullanılan öngörülen faiz oranı, getiri oranına eşit olmak zorundadır. İkincisi, getiri oranı, ücret oranıyla bağlantılı olarak, teknik seçimini ve böylece, mekanizasyon derecesini belirlemektedir. Dolayısıyla, 11 no'lu eşitlik, getiri oranı ve reel sermaye oranları değiştiğinde, görelî paylara ne olduğunun belirlenmesinde kullanılabilirken, getiri oranı ve reel sermaye oranlarının hareketleri ortaklaşa belirlenmek zorundadır. Ne yazık ki, bu iki oran arasındaki ilişkileri azaltacak uygun bir matematiksel yol bulunmamaktadır.

Robinson'un bölüşüm teorisi, yetersiz talep ve eksik istihdam durumunu dikkate almaması, sabit girdi katsayıları, tüketim mallarının tek bir mal grubu olarak kabul edilmesi gibi varsayımları nedeniyle eleştirilmiştir.

2.2. TEKNOLOJİK GELİŞME VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Yukarıda incelenen bölüşüm teorilerinden bir çoğunun belirgin özelliklerinden ya da eksikliklerinden biri, teknolojik gelişmenin olmadığı şeklindeki varsayımlarıdır. Bu varsayımın günümüz koşullarıyla uyumlu olmadığı gayet açıktır. Ancak, statik modellerde, böyle dinamik bir olgunun ele alınmasının güçlüğü de ortadadır. Bununla birlikte daha sonraları geliştirilen bazı modellerde teknolojik gelişmenin bölüşüm üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, çalışmamızın bu bölümünde teknolojik gelişmenin bölüşümü etkilemesine ilişkin teorik yaklaşımlar genel hatlarıyla incelenmiştir.

2.2.1. TEKNOLOJİK GELİŞME

Teknoloji, üretim ve üretimde kullanılan faktörler arasındaki ilişkileri, üretim tekniği; belli bir miktar üretim elde edebilmek için kullanılabilen farklı girdi bileşimlerini ifade etmektedir. Teknolojik gelişme ise, "mevcut ürünlerin üretiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünlerin üretilmesi, organizasyon, pazarlama ve yönetim tekniklerinde gelişme ve yenilik şeklinde görülebilecek bir olaydır"¹.

Teknolojik gelişmenin farklı şekillerde tanımlandığı da görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyle ifade edilebilir;

"Teknik değişme yeni makina tasarımları, yeni gereçler, yeni işlemler ya da yeni mal türleri içeren yeniliklerle gerçekleşir. Teknik değişme üretilmekte olan malları olduğu kadar, onları üretme yöntemlerini de etkiler"²

"Teknoloji en basit şekliyle üretilen mallar olarak tanımlanmıştır. İktisatçıların çoğu teknolojiyi, sadece bir üretimde bulunmak için kullanılması gerekli üretim faktörlerini ve bunların arasındaki birleşim oranlarını gösteren bir üretim fonksiyonu olarak tanımlamaktadır"³.

Solow, teknolojik gelişmeyi "üretim fonksiyonunun yukarıya doğru kayması olarak tanımlamaktadır. Üretim fonksiyonunun yukarıya kayması, aynı miktar üretimin daha az üretim faktörüyle gerçekleştirilebileceğini veya aynı miktar faktörle daha fazla üretim elde edilebileceğini göstermektedir. Böylece, emeğin eğitim, sağlık ve yetenek düzeyindeki iyileşmelerin, sabit getiri varsayımının yapılması durumunda ölçek ekonomilerinin, yönetimde ve piyasa organizasyonlarında etkinliğin artması gibi nedenlerle ortaya çıkan verimlilik artışları teknolojik gelişme olarak kabul edilmektedir"¹.

Bu tanıma göre, kullanılan emek ve sermaye gibi temel üretim faktörlerindeki artıştan bağımsız olarak ortaya çıkan üretim artışı teknolojik gelişmeyi vermektedir. Böylece, sorun, kişi başına üretim artışının ne kadarının sermaye birikiminden ne kadarının teknolojik gelişmeden kaynaklandığının belirlenmesi olmaktadır. Bu nedenle, üretim fonksiyonunda teknolojik gelişmeyi diğer faktörlerden ayrı göstermek için

$$Q = f(K, L; t)$$

yazılabilir. Burada t, üretim fonksiyonunda zaman içerisinde meydana gelen teknolojik gelişmeyi ifade etmektedir. Bu tanımlar çerçevesinde teknolojik gelişmeyi aşağıdaki şekiller yardımıyla açıklamak mümkündür.

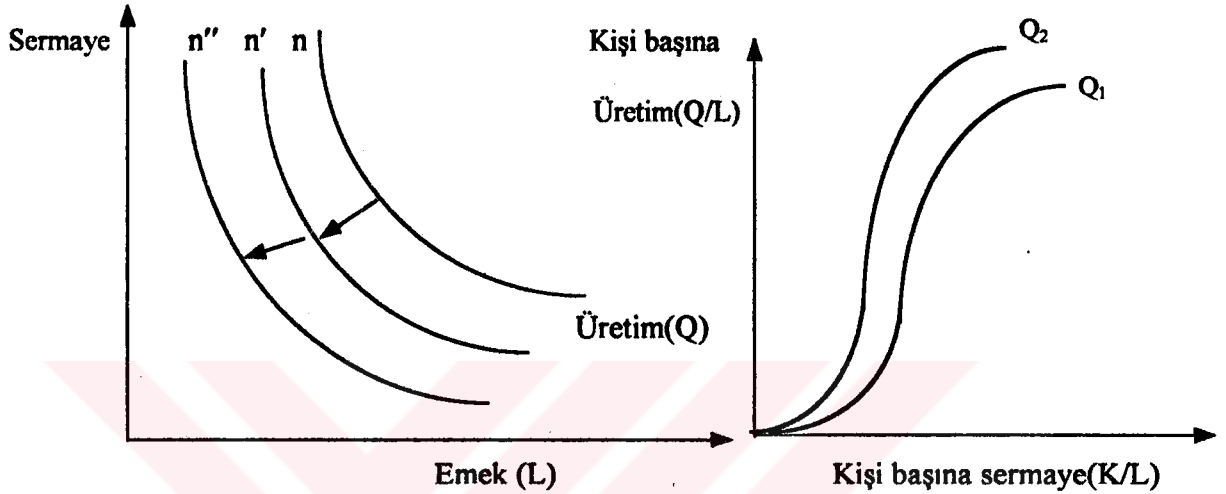
¹Nuri YILDIRIM, Neoklasik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı (Teori ve Türk İmalat Sanayii Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma) Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yayın No:367, Ankara, 1974, s.7

²Joan ROBINSON, John EATWELL, An Introduction to Modern Economics (Revised edition), McGraw-Hill Book Company, London, 1973, s.127

³Vural SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1986, s.162

Şekilde dikey eksen Q/L (kişi başına üretim), yatay eksen K/L (sermaye emek oranı) yer almaktadır. Teknolojik gelişmeyle üretim fonksiyonu yükselmektedir. Üretim fonksiyonunun yükselmesi, üretim miktarının artmasından ve bunu gerçekleştirirken bir faktörün diğerine kıyasla daha fazla artırılmasından kaynaklanabilir. Bu durum, aynı zamanda eş ürün haritasında, eş ürün eğrilerinin orijine doğru yaklaşmalarını ifade eder. Çünkü, teknolojik gelişme sonucu, aynı miktar üretimi daha az faktör kullanarak elde etme olanağı bulunmaktadır

ŞEKİL 1.7: TEKNOLOJİK GELİŞME

Faktör payları ve bölüşüm açısından önemli olan teknolojik gelişme türü, nötr-olmayan teknolojik gelişmedir. Ancak, içerilmiş ve uyarılmış teknolojik gelişmelerle ilgili olarak öne sürülen modellerde bu gelişmelerin faktör payları üzerine etkileri konusunda çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Bu nedenle, aşağıda içerilmiş ve uyarılmış teknolojik gelişme türlerinin faktör paylarıyla ilgili sonuçlarına da kısaca yer verilmiştir.

2.2.2. TEKNOLOJİK GELİŞMENİN SINIFLANDIRILMASI

Teknolojik gelişmenin sınıflandırılması konusunda literatürde değişik görüşler ileri sürülmekle birlikte teknolojik gelişme, genel olarak üç farklı biçimde sınıflandırılmaktadır.

- i) İçerilmiş (embodied) ve içerilmemiş (disembodied) teknolojik gelişme,
- ii) Otonom ve uyarılmış (induced) teknolojik gelişme,
- iii) Nötr ve nötr-olmayan teknolojik gelişme.

Bu sınıflandırma çerçevesinde teknolojik gelişmenin faktör payları üzerine etkileri aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.2.1. İÇERİLMİŞ-İÇERİLMEMİŞ TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM

İçerilmemiş(soyutlanmış) teknolojik gelişme, kullanılan tüm emek ve makinalar üzerinde eşit ve benzer şekilde etkisini gösteren yatırımlardan, dolayısıyla, sermaye stokundan soyutlanmış türden bir teknolojik gelişmedir. Belli bir maliyeti yoktur ve zamanla ortaya çıkmaktadır. İçerilmemiş teknolojik gelişmenin kaynağı genellikle organizasyon ve yönetim alanında ortaya çıkan iyileşmeler olmaktadır¹.

İçerilmiş teknolojik gelişme ise, sermayeden soyutlanmamakta, aksine, sermaye tarafından içerilmektedir. Dolayısıyla, içerilmemiş teknolojik gelişmede homojen olan sermaye bu tür teknolojik gelişmede heterojen olmaktadır. Çünkü, üretime katılan her son makina, en yüksek teknolojiyi temsil ettiği için, kendisinden bir önceki makinadan daha verimli olacaktır. Böylece, sermaye stoku farklı yapım-tarihli(vintage) ve dolayısıyla, farklı verimlilikteki makinalardan oluşan bir stoktur. Bu nedenle, içerilmemiş teknolojik gelişmeden farklı olarak, burada zamanın geçmesi yanında yatırım yapılması da gerekli olmaktadır.

Teknolojik gelişmenin bu şekilde ayırımı, teknoloji gibi geniş kapsamlı bir konu için yetersiz kalmaktadır. Faktör fiyatlarında meydana gelecek değişimler açısından teknolojik gelişme, bu değişimlerden etkilenmemiş (otonom) veya etkilenmiş (uyarılmış) olabilir. Dolayısıyla, içerilmiş veya içerilmemiş teknolojik gelişmeler, otonom veya uyarılmış bir biçimde de ortaya çıkabilecektir. Otonom ve uyarılmış teknolojik gelişmelerin faktör fiyatlarında meydana gelecek değişimlere bağlı olması, bu tür gelişmeleri faktör payları açısından ön plana çıkarmaktadır².

2.2.2.2. OTONOM-UYARILMIŞ TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM

Yenilikleri, uyarılmış ve otonom biçiminde ilk kez sınıflandıran Hicks olmuştur. Otonom teknolojik gelişmeler ülkenin faktör donanımını gözönüne almayan, daha çok bir deha ürünü olan, beklenmedik gelişmelerdir. Hicks'in üzerinde daha çok durduğu uyarılmış teknolojik gelişme ise, ülkenin faktör donatımının uyardığı teknolojik gelişmelerdir³.

Hicks, teknolojik gelişmelerin, artan ücretler nedeniyle genellikle, emek tasarruf edici olarak gelişeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Hicks, emek ve sermaye arasında ikamenin varlığını kabul etmektedir. Bu modelde, emeği pahalı hale getiren, iki faktör arasındaki ikame esnekliğinin düşük olması veya hiç olmaması değildir. Bunun tam tersine, Hicks, faktörler arasındaki tamamlayıcılıktan söz etmekte ve teknolojik gelişmenin, emeğin sermayeyi tamamlamasına olanak vermesi ölçüsünde, sermaye mallarının bollaşmasının, emeğe olan talebi de artıracığı, emeğin fiyatı sermayeye oranla daha fazla artacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte, uyarılmış teknolojik gelişmelerin emek-tasarruflu olması emeğin milli gelir içindeki payını azaltacaktır.

¹Nuri YILDIRIM, a.g.e. s. 10

²A. İlkin BARAY, a.g.e. s. 139

³Şiir ERKÖK, Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları(Basım Sanayii Üzerine Bir Uygulama İle Birlikte),

Uyarılmış teknolojik gelişmelerin faktör paylarının değişimine etkilerini ortaya koymaya yönelik bir diğer yaklaşım ise Kennedy tarafından geliştirilmiştir. Kennedy'ye göre teknolojik gelişme bir birim ürün için gerekli emek miktarını (p) oranında, sermaye miktarını (q) oranında azaltır. Gelişme, p 'nin q 'dan büyük, q 'ya eşit, q 'dan küçük olmasına göre sırasıyla emek tasarruf edici, nötr veya sermaye tasarruf edici olmaktadır¹. Emegın toplam maliyet içindeki payı λ , sermayenin payı γ ile gösterildiğinde, faktör oranları sabit iken bir teknolojik gelişmenin bir birim ürünün üretilmesi sırasında maliyette meydana getirdiği azalma:

$$r = \lambda p + \gamma q \quad (1)$$

şeklinde yazılabilir. Emek maliyetinin sermaye maliyetinden fazla olması ($\lambda > \gamma$) durumunda, ceteris paribus, girişimci emek tasarruf edici; sermaye maliyetinin, emek maliyetinden fazla olması durumunda ise sermaye tasarruf edici yenilik peşinde koşacaktır.

Kennedy'nin modelinde λ ve γ sadece üretim maliyetleri içinde emek ve sermaye maliyetlerinin oranını değil, aynı zamanda faktörlerin milli gelirden aldıkları payı da göstermektedir. Nitekim, $q > p$ olması durumunda $\lambda > \gamma$ olacak ve bu sermaye mallarının ucuzlamasına, sermaye faktörünün milli gelirden daha az pay almasına yol açacaktır. Fakat, aynı zamanda emek pahalılaşacağından, bu kez teknolojik gelişme emek tasarruflu olacaktır. $p > q$ olması durumunda da sermayeden tasarruf edici teknolojik gelişmeler uyarılacaktır.

$p = q$ denge durumu ancak, teknolojik gelişmelerin yalnızca tüketim malları kesiminde meydana gelmesiyle gerçekleşebilir. Sermaye malları kesiminde meydana gelecek her türlü teknolojik gelişme; ister emek, ister sermaye tasarruf edici olsun tüm ekonomi açısından sermaye mallarının maliyetini azaltıcı olacaktır. Bu nedenle, $p = q$ denge koşulu olmaktan uzaktır. Teknolojik gelişmenin sermaye mallarının üretim maliyetinde yaptığı azalma "s" ile gösterildiğinde, sermaye malları kesimindeki teknolojik gelişmede, denge ancak,

$$p = q + s \quad (2)$$

olduğu zaman gerçekleşecektir.

Kennedy ayrıca, sermaye mallarının tüketim malı gibi kullanılabilceği durumu incelemiştir. Bu durumda, tüketim mallarının üretim maliyetinde meydana gelecek r gibi bir azalma sermaye mallarının üretim maliyetindeki s oranındaki azalmaya eşit olacaktır ($r = s$).

$$p = q + s \text{ eşitliği,}$$

$$p = q + r \quad (3)$$

biçiminde yazılabilir. Bu durumda 1 no'lu eşitlik:

¹C.KENNEDY, "Induced Bias in Innovation and the Theory of Distribution", Economic Journal, vol 74,

$$r = \lambda p + \gamma (q + r) \quad (4)$$

olur. Gerekli düzenlemeler yapıldığında:

$$r = \lambda p + \gamma p \quad (5)$$

$$r = (\lambda + \gamma)p = p; \lambda + \gamma = 1 \text{ olacağından}$$

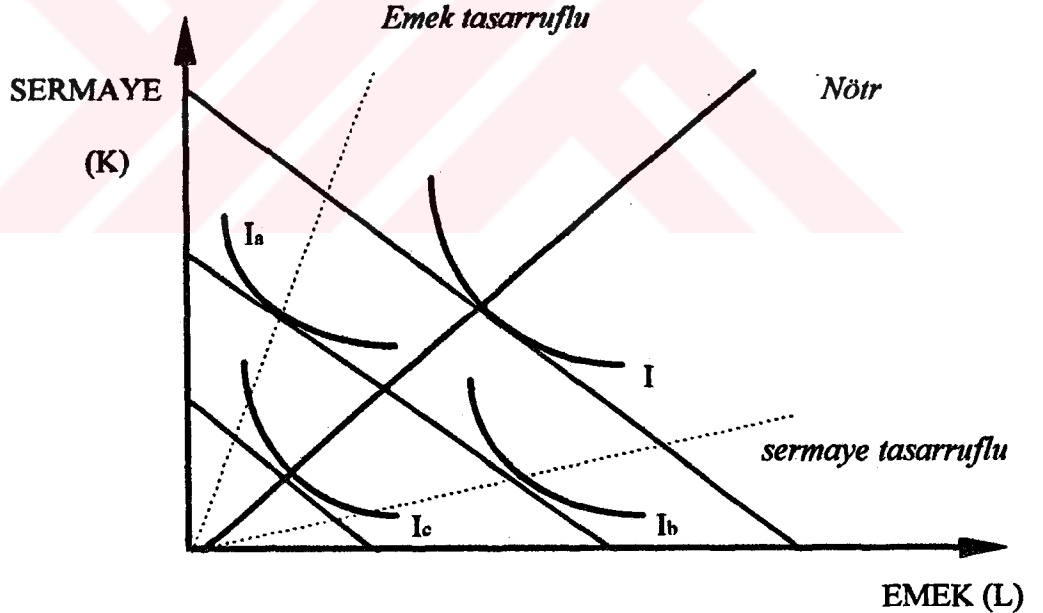
$$r = p$$

yazılabilir. Bu eşitlik, $q = 0$ olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylece, Kennedy teknolojik gelişmelerin her iki faktörden yana uyarılabileceğini ve bunun da faktör paylarını artırıcı, sabit bırakan ve artırıcı şekilde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır¹.

2.2.2.3. NÖTR-NÖTR OLMAYAN TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÖLÜŞÜM

Nötr teknolojik gelişme, sermaye ile emek arasında bir karşılığa yol açmadan, sürekli ve düzenli bir büyüme durumunda, teknolojik gelişmenin olması gereken özelliklerini içermektedir. Bu tür teknolojik gelişmenin tanımı çeşitli büyüme modellerinde farklılık göstermektedir. Nötr ya da nötr olmayan teknolojik gelişme tanımlarını aşağıdaki şekil yardımıyla yapabiliriz².

ŞEKİL 1.8: NÖTR VE NÖTR OLMAYAN TEKNOLOJİK GELİŞME

Şekilde teknolojik gelişme orijine doğru kayan eş ürün eğrileri ile gösterilmiştir. I_c , sermaye-emek oranında başlangıca göre bir değişmeye yol açmamış nötr teknolojik gelişmeyi, I_a , emek tasarruf edici, I_b ise sermaye tasarruf edici teknolojik gelişmeleri ifade etmektedir.

¹C. KENNEDY, a.g.e. s. 544

²M. BLAUG, "A Survey of the Theory of Process-Innovations" *Economica*, February 1963, s. 14

İktisat literatüründe bu tür teknolojik gelişmelerin bölüşüm ve dolayısıyla, faktör payları üzerindeki etkisi Hicks, Harrod ve Solow'un yaklaşımlarıyla açıklanabilmektedir. Bunlar aşağıda incelenmiştir.

2.2.2.3.1. HİCKS YAKLAŞIMI

Teknolojik gelişmenin nötr ve yönelimli biçimindeki sınıflandırılmasını ilk kez Hicks'te görmek mümkündür. Hicks, nötr teknolojik gelişmeyi, sermaye-emek(K/L) oranı aynı kaldığında, sermayenin marjinal verimi ile emeğin marjinal verimi arasındaki oranı değiştirmeyen teknolojik gelişme olarak tanımlamaktadır¹.

Buna göre, emeğin marjinal verimi, sermayenin marjinal veriminden daha hızlı artış gösterdiğinde teknolojik gelişme, sermaye tasarruflu yani, emek kullanımlıdır. Tersine bir durumda yani, sermayenin marjinal verimi, emeğin marjinal verimine göre daha hızlı arttığında, teknolojik gelişme emek tasarruflu, sermaye kullanımlıdır. Dolayısıyla, marjinal verimi artan üretim faktörünün kullanımı artacaktır.

Hicks'in nötr ve nötr-olmayan teknolojik gelişmeler konusundaki görüşlerini faktör paylarıyla ilgili olarak belirttiği ilkeler yardımıyla açıklamak olanaklıdır. Faktör paylarının değişimiyle doğrudan ilgili bulunan bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir².

i) Bir faktörün üretimde kullanılan miktarı artarken, o faktörün talep esnekliği birden büyükse, söz konusu faktörün mutlak payı (reel gelirleri) artar.

ii) Bir faktörün üretimde kullanılan miktarındaki artış, diğer tüm faktörlerin de mutlak payını artırır.

iii) Bir faktörün üretimde kullanılan miktarı artarken, o faktörün ikame esnekliği birden büyükse, söz konusu faktörün milli gelir içindeki görelî payı artar.

Üretim faktörlerinin, üretimde kullanılan miktarları dikkate alınarak geliştirilmiş bu ilkeler, teknolojik gelişme ve faktörlerarası ikame konularıyla, bölüşüm konusunu bütünleştiren ilkeler olmaktadır. Bu çerçevede, nötr ve nötr-olmayan teknolojik gelişmelerin faktör paylarına etkisi Şekil 10'da incelenmiştir.

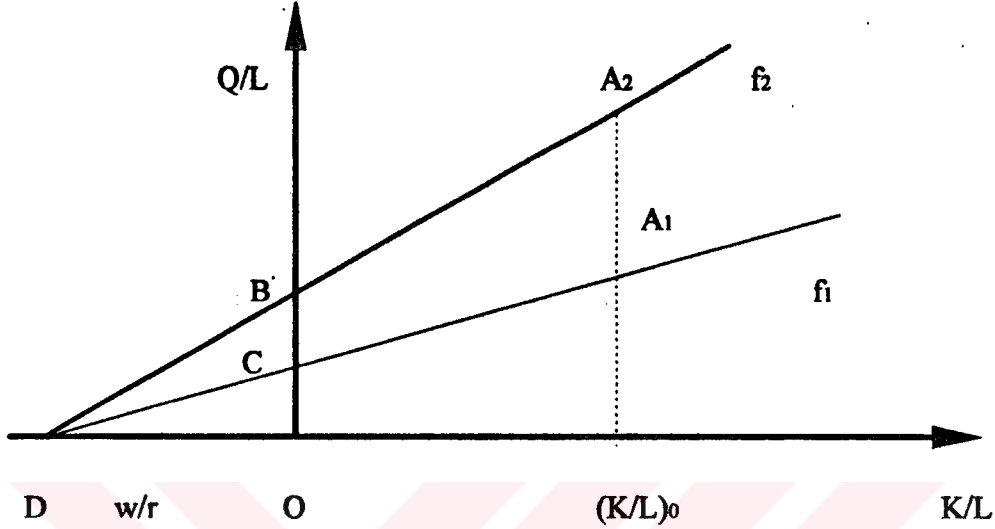
Şekilden görülebileceği gibi, teknolojik gelişme sonucunda üretim fonksiyonu f_1 'den f_2 'ye kayarken K/L oranı değişmemiştir. Dolayısıyla, aynı girdi miktarıyla daha fazla üretim yapılmaktadır. Şekilde OD aralığı w/r oranını vermektedir. Bu oranın aynı zamanda marjinal teknik ikame oranını(MP_L/MP_K) verdiği ve tam rekabet piyasası koşulları altında marjinal verimliliklerin faktör fiyatlarına eşit olduğu dikkate alındığında, sabit bir K/L oranında faktörlerin marjinal ürününü aynı

¹Şiir ERKÖK, a.g.e. s. 63

²J. R.

oranda artıran teknolojik gelişme Hicks-nötr olmaktadır¹. Dolayısıyla, Hicks-nötr teknolojik gelişme sonucunda, emek ve sermayenin marjinal verimlilikleri artarken, bunlar arasındaki oran değişmemektedir.

ŞEKİL 1.9: HİCKS NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME

Buradan hareketle, K/L oranı sabit iken w/r oranını değiştiren teknolojik gelişmenin yönelimli, yani emek-kullanımlı veya emek-tasarruflu olacağı sonucuna ulaşılabilir. Böylece, sözkonusu teknolojik gelişme faktör paylarını değiştirecektir. Hicks, herhangi bir faktörden tasarruf sağlayan teknolojik gelişmenin sözkonusu faktörün milli gelir içindeki payını azaltacağını ifade etmektedir². Çünkü, Hicks nötr olmayan ve emek-tasarruflu bir teknolojik gelişme, sermayenin marjinal verimliliğini yükselterek, faktör paylarını sermaye lehine değiştirecektir. Teknolojik gelişmenin sermaye-tasarruflu olması durumunda ise, emeğin marjinal verimliliği yükselecek ve faktör payları emek lehine değişecektir.

Bu yaklaşımın geçerliliği ölçeğe göre sabit getiri olması koşuluna bağlıdır. Aksi takdirde, yaklaşım emek ve sermaye kullanımlı teknolojik gelişme durumlarında geçerli olmamaktadır. Çünkü, K/L oranı sabit varsayıldığından, teknolojik gelişmenin özellikle verimlilik üzerine etkisini incelemek mümkün olmayacaktır³.

2.2.2.3.2. HARROD YAKLAŞIMI

Harrod tipi nötr teknolojik gelişme, sermaye-hasıla oranının sabit kalması koşulunda, sermayenin marjinal verimini değiştirmeyen teknolojik gelişmedir¹. Sermaye-hasıla oranı değişmediği sürece sermayenin marjinal verimi, tam rekabet koşulları altında, kar oranına eşit olacaktır. Ölçeğe göre sabit getirinin varsayılması durumunda, zaman içinde karların da sabit kalacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

¹Şiir ERKÖK, a.g.e. s. 63

²J.R. HICKS, *The Theory of Wages*, a.g.e. s.122

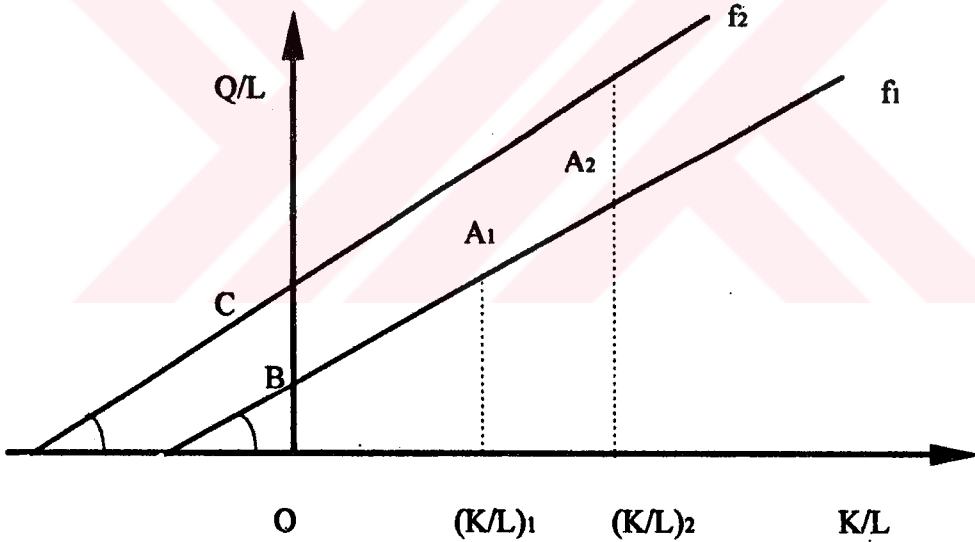
³Muzaffer DEMİRCİ, *Büyüme Teorileri II*, Ege Üniversitesi Resmi Teksir Yayınları No:69, İzmir 1981, s.68

Bu modelde dengeli büyüme, sermaye ve işgücünün milli gelirden aynı oranda pay alması şeklinde tanımlanmaktadır. Harrod, Hicks'ten farklı olarak sermaye-hasıla oranının sabitliği, sermayenin marjinal veriminin değişmezliği üzerinde durmuştur. Bu durumda, Harrod anlamda nötr teknolojik gelişme, etkisini yalnızca emek faktörü üzerinde gösterecektir. Bu nedenle, Harrod tipi nötr teknolojik gelişmeye "emek arttırıcı" teknolojik gelişme de denilmektedir².

Harrod tipi nötr teknolojik gelişmeyi aşağıdaki şekil yardımıyla açıklayabiliriz³. Şekilden görülebileceği gibi, teknolojik gelişme sonucunda üretim fonksiyonu f_1 'den f_2 'ye kaymıştır. Üretim fonksiyonu kayarken A_1 ve A_2 noktalarında üretim fonksiyonunun eğimi, yani sermayenin marjinal verimliliği(r) sabit kalmıştır. Bu nedenle, α açıları ve bunların tanjantı Q/K oranı değişmemektedir.

Bununla birlikte, teknolojik gelişme K/L oranını artırmış ve kişi başına ücretler OB 'den OC 'ye yükselmiştir. Böylece, w/r oranı artarken L/K oranı azalmıştır. Bu durumda, faktör payları oranı değişmeyecektir. Diğer taraftan, Harrod nötr teknolojik gelişme emeğin ortalama verimliliğini artırırken, sermaye-hasıla katsayısını sabit bırakmaktadır.

ŞEKİL 1.10: HARROD TİPİ NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME

Bu açıklamalar çerçevesinde Harrod tipi nötr olmayan teknolojik gelişmeyi, sabit bir kar oranında sermaye-hasıla katsayısını değiştiren teknolojik gelişme şeklinde tanımlamak mümkündür. Böylece, kar oranı sabitken, sermaye-hasıla katsayısının artması; sermaye kullanımlı, sermaye-hasıla katsayısının azalması; sermaye tasarruflu teknolojik gelişmeyi ifade etmektedir. Birinci durumda teknolojik gelişme sermaye payını artıracak(emeğin payını azaltacak), ikinci durumda ise azaltacaktır(emeğin payı artacak). Nötr teknolojik gelişme durumunda ise, faktör payları sabit kalacaktır.

¹F.H. HAHN, R.C.O. MATTHEWS, "The Theory of Economic Growth: A Survey", *Economic Journal*, vol:74, 1964, s. 827

²Şiir ERKÖK, a.g.e. s.64

³Y. s. 11-12

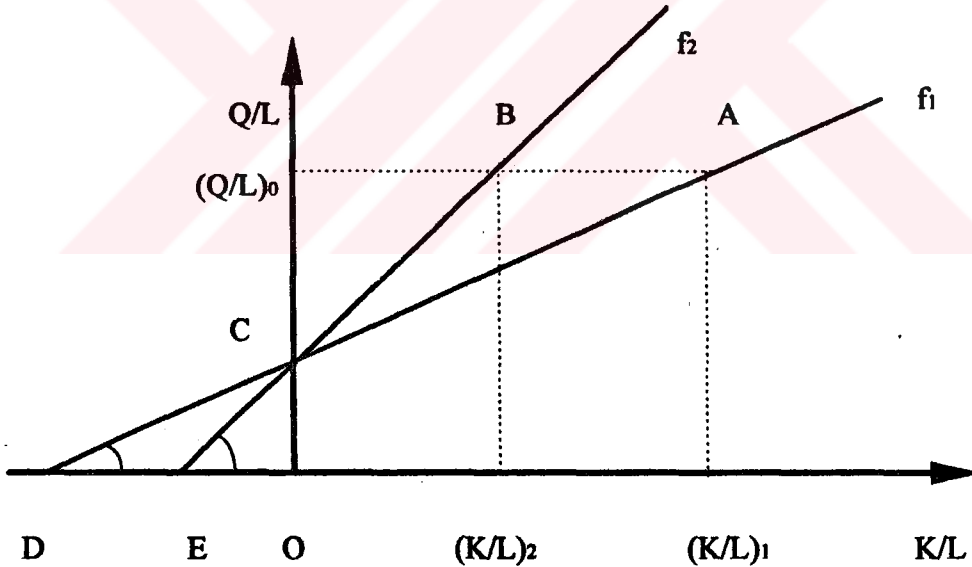
2.2.2.2.3. SOLOW YAKLAŞIMI

Solow tipi nötr teknolojik gelişme, sabit bir ücret haddinde ($w=MPP_L$) emeğin ortalama verimliliğini (Q/L) sabit bırakan teknolojik gelişme olarak tanımlanmaktadır¹. Harrod tipi nötr teknolojik gelişme emeğin, Solow tipi nötr teknolojik gelişme ise, sermayenin etkinliğini artırmaktadır. Dolayısıyla, Solow-nötr teknolojik gelişme Harrod modelinin simetriği olmaktadır. Bu tür teknolojik gelişme aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekilde, teknolojik gelişmeyi üretim fonksiyonunun f_1 'den, f_2 'ye kayması göstermektedir. Böylece, aynı miktar kişi başına üretim (Q/L_0) daha az K/L ile gerçekleştirilebilmektedir. Bunun yanında, sermayenin marjinal verimliliği artarken (A noktasından B noktasına geçilmesiyle teğetin eğimi artması), kişi başına ücret C noktasında sabit kalmıştır. Teknolojik gelişme öncesinde faktörlerin marjinal verimlilikleri oranını gösteren OD aralığına karşılık gelen w/r oranı, üretim fonksiyonunun f_2 'ye kaymasıyla birlikte azalmış ve OE düzeyine inmiştir.

Buna karşılık w/r oranındaki azalma L/K oranının artış ile karşılandığından faktör payları değişmemektedir.

ŞEKİL 1.11: HARROD TİPİ NÖTR TEKNOLOJİK GELİŞME

Böylece, ücretlerin sabit olduğu bir durumda teknolojik gelişme faktör paylarını kişi başına üretimdeki gelişmeler yoluyla etkilemektedir. Emeğin payı: $\pi_L = wL/Q = w/(Q/L)$ şeklinde yazıldığında, ücretlerle ortalama verimlilik arasındaki ilişkiler faktör paylarının değişimini belirleyecektir². Buna göre, sabit ücret düzeyinde Q/L oranı artması emek tasarruflu teknolojik gelişme anlamına geleceğinden emek payı azalacaktır (sermaye payı artacak). Tersine Q/L azalması emek kullanımını teknolojik gelişmeyi ortaya koyacak ve Böylece, emek payı artacaktır (sermaye payı

¹Nuri YILDIRIM, a.g.e. s. 33

²s. 152

azalacak). Faktör paylarının değişmemesi için ise Q/L oranının sabit kalması(nötr teknolojik gelişme)gerekmektedir.

Yukarıda nötr ve nötr olmayan teknolojik gelişmeye ilişkin olarak belirtilen görüşler, teknolojik gelişmenin üretim faktörlerinin milli gelir içindeki payının sabit kalması ve/veya değişmesi koşullarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

2.3. DIŞA AÇIK EKONOMİ VARSAYIMINA DAYALI BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Dış ticaretin gelir dağılımı üzerine etkileri konusunda geliştirilen teoriler genelde kur ve dış ticaret politikasıyla ilgili olmuştur. Ayrıca, Heckscher, Ohlin ve Samuelson tarafından serbest dış ticaretin üretim faktörlerinin milli gelirden aldığı paylar üzerindeki etkisi ortaya koymaya yönelik yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Heckscher bu konudaki yazısını 1919 yılında yazmış, bu görüşler daha sonra Ohlin tarafından 1933 yılında yazılan eserle geliştirilmiştir¹. Samuelson, Ohlin versiyonunu eleştirmiş ve Heckscher'in fikrine geri dönmüştür. Aynı sonuçlara Lerner tarafından daha önce ulaşılmış olmasına karşın yayınlanamamıştır².

Bölüşüm ilişkilerini etkileyen iktisat politikalarının inceleneceği ikinci bölümünde dış ticaret politikaları konusu ayrıntılı olarak ele alınacağından burada sadece serbest dış ticaretin faktör payları üzerindeki etkilerini ortaya koymaya yönelik yaklaşımlardan faktör donanımı teorisi değerlendirilmiştir.

2.3.1. HECSHER YAKLAŞIMI

Heckscher, dış ticaretin üretim faktörlerinin fiyatları, yani bölüşüm üzerindeki etkilerinin incelenmesi gereğine işaret etmiş, bu konuyu araştırmanın kişileri ister istemez ülkelerin karşılıklı maliyetleri arasındaki farkı açıklamaya götüreceğini ifade etmiştir. Heckscher'e göre üretim faktörlerinin fiyatlarının ülkelere göre farklılaşmasının başlıca nedeni, faktörlerin ülkeler arasında hareketsiz olmalarıdır³.

Bu durumda, ülkelerde farklı maliyetlerin ortaya çıkmasının temel nedeni, bir ülke içinde faktörlerin göreceli kıtlığı veya bolluğu olmaktadır. Uluslararası ticarete başlamanın önkoşulları farklı göreceli kıtlık, yani alışveriş yapan ülkelerde üretim faktörlerinin göreceli fiyatlarının farklı olması, aynı zamanda farklı mallarda üretim faktörleri arasında farklı orantıların bulunması olarak özetlenebilir.

Üretim faktörleri arasında ikame olanağı, ülkelerin aynı malı farklı üretim teknikleri kullanarak üretebilmeleri olanağını veya olasılığını akla getirir, bu da faktör fiyatlarının göreceli olarak farklı

¹Zeyyat HATİPOĞLU, *Temel Uluslararası İktisat*, Beta Basım, Yayımlar ve Dağıtım A.Ş. İstanbul 1993, s. 41

²Necati MUMCU, *Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme*, İ.Ü. Yayınları No:1477, İstanbul 1969, s.43

³E. HECKSCHER, "The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income" *Readings in International Trade*, (ed. H.S.ELLIS, L.S. METZLER), George Allen and Unwin, London 1966, s.278-280

olmalarının dış ticareti açıklamakta kullanılamayacağı sonucunu doğurmaktadır. O halde, bir malın ülkeler arasında karşılaştırmalı maliyetinin farklı olabilmesi için o malın iki ülkede de ayrı üretim tekniği ile üretilmesi yeterli değildir. Üretimde kullanılan emek-sermaye oranının değişmeden kalabilmesi için faktörlerin birbiri yerine de kullanılmaması gerekmektedir.

Heckscher, bu koşullar altında dış ticaretin ulusal gelirin faktörler arasındaki dağılımını etkileyebileceğini ifade etmektedir. Heckscher'e göre, dış ticarete başlanmasıyla, ihraç malında yoğun olarak kullanılan üretim faktörleri miktarı iç pazarda üretilen mallarda azalırken, ithal malı üretiminde kullanılan üretim faktörleri miktarında bolluk görülür. Böylece, dış ticaret yerli malların üretiminde kullanılan değişik üretim faktörleri açısından, bir yandan kıtlığı artırırken, diğer yandan kıtlığı azaltmaktadır.

Bu şekilde, üretim faktörleri arasında göreceli kıtlığın veya bolluğun değişme göstermesi için ülkeler arasında faktör akışkanlığının olmaması yeterli koşul değildir. Bunun dışında faktör arzının da faktör fiyatlarındaki değişmeden etkilenmemesi, yani faktör arzının fiyat esnekliğinin sıfır olması gerekmektedir.

Heckscher'e göre, dış ticaretin başlaması için, ayrıca, ülkelerdeki faktörlerin göreceli kıtlığının birbirinden farklı olması gerekmektedir. Bu koşul iki ülke arasında ticaretin genişlemesi açısından da gereklidir. Ancak, iki ülke arasında faktörlerin göreceli kıtlığı arasındaki fark ortadan kalktığında dış ticaret sona ermeyecektir. Başlayan dış ticaret sürecektir, ancak, dış ticaret hacmindeki artış duracaktır. Böylece, üretim faktörlerinin göreceli fiyatlarındaki fark, faktör akışkanlığının olmaması durumunda da ortadan kalkacaktır. Heckscher'e göre böyle bir sonucun ortaya çıkması, iki ülkede de aynı malın, aynı üretim tekniğiyle üretilmesi ve bu tekniğin öngördüğü orantının ötesinde, faktörler arasında ikame olanağının bulunmaması varsayımlarıyla sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır¹.

Heckscher'in bu yaklaşımı Ohlin'in de katkılarıyla, faktör donatımı kuramı olarak adlandırılan yeni bir dış ticaret kuramının ortaya çıkmasına neden olmuştur².

2.3.2. OHLİN YAKLAŞIMI

Bertil Ohlin, bölgelerarası ticaret ile uluslararası ticaret arasında bir paralellik kurmuştur. Ohlin'e göre, "bölge" kendi kendine yetebilme özelliğine sahip olan, bölge içinde üretim faktörlerinin tam akışkan, buna karşılık bölgeler arasında faktör akışkanlığının olmadığı veya belli kısıtlar altında gözlemlendiği, diğer bölgelerden kendine özgü faktör donatımı ile ayrılabilen bir yerdir. Bölge tanımına en uygun düşen örnek ise, "ülke"lerdir. Ohlin, bölgeler arası ticareti uluslararası ticaretin basitleştirilmiş ve soyut biçimi olarak incelemiştir³.

¹E. HECKSCHER, a.g.e. s. 288

²Şiir E. YILMAZ, Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Gazi Üniversitesi Yayınları No:178, Ankara 1992, s. 120

³ Bertil OHLİN, Interre ional and International Trade, Harvard University Press, Cambridge 1967, s. 5

Ohlin'e göre, her bölge, her ürünü yetiştirmeye elverişli değildir. Bir ülkenin bazı malları daha kolay üretebilmesi sözkonusyken, güçlkle ve pahalıya mal üretmekte ısrar etmesi, zaman ve kaynak israfından başka bir şey değildir. O halde, her ülke, maliyet üstünlüğüne sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşmalıdır.

Ülkelerin maliyet üstünlüğünü belirleyen ise o bölgenin faktör donanımıdır. Örneğin, Avusturalya'da tarımsal alanların geniş olmasına karşılık; emek, sermaye ve değerli madenler Britanya'dan daha azdır. Dolayısıyla, Avusturalya büyük miktarda tarımsal alan gerektiren ürünlerin üretimine daha uygundur. Buna karşılık, Britanya ise, diğer üretim faktörlerine daha çok gereksinim gösteren malların üretiminde avantajlıdır. İki ülke de kendi tüketimlerini karşılamaya yönelik üretim yapmaya kalktığında, tarımsal ürünler Avusturalya'da ucuz, mamul mallar ise, göreceli olarak daha pahalıdır. Britanya için ise tam tersi bir durum geçerli olacaktır¹.

Ohlin'e göre "iki bölge arasında ticaretin olabilmesi için bölgeler arasında mal ve faktör fiyatları göreceli olarak farklı olmalıdır. Bu bölgenin her türlü malı diğer bölgelerden daha ucuza üretmesi düşünülemez. Bununla birlikte, böyle bir durumun var olduğunu ve A bölgesinin her malı daha ucuza ürettiği ve her iki bölge arasında mal ticareti dışında herhangi bir hizmet alışverişi veya sermaye hareketi olmadığını kabul edersek, B bölgesi her türlü gereksinimini A bölgesinden karşılayacak; A'dan B'ye ihracat yapılacak, Ancak, karşılığında B'den A'ya hiçbir mal ve hizmet ihraç edilmeyecektir. Bu durumda, kısa süre içinde A'nın parası değer kazanacağından, A malları B parası cinsinden pahalılaşacak ve A ülkesi maliyet üstünlüğünü elinden kaçırmış olacaktır. Dolayısıyla, ancak, B'nin A'ya satacak malı olduğunda iki ülke arasında ticaret mümkün olabilecektir².

İki bölge arasında ticaretin olabilmesi, ikisi arasında mal ve faktör düzeyinde göreceli fiyatların farklı olmasını gerektirir. Bu koşul, bölgeler arası ticaretin başlaması için gerekli bir koşul olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü, bu fiyat farkını ortadan kaldırmayacak talep koşullarının da olması gerekir. Talep, aradaki eşitsizliği bozacak durumdaysa, değişim oranına etki ederek fiyatlar arasındaki farkın ortadan kalkmasına neden olabilir. Bu nedenle, Ohlin, talebin göreceli faktör fiyatları arasındaki farkı koruyan, aynen yansıtan bir özellik göstermesi gerektiğini savunmuştur. Bir başka deyişle, talep veri olmalıdır. Bu durumda, ticareti yönlendiren faktör oranları ve onların her bölgede yer alacağı göreceli fiyatlardır.

Faktör fiyatları arasındaki bu fark, dış ticarete yol açarken, dış ticaret de faktör fiyatlarını ortadan kaldıran bir etki yaratır. Bunu bir örnekle açıklamak mümkündür: Diyelimki bir ülkede toprak alanı fazla, buna karşılık nüfus yoğunluğu düşük; bir başka bölgede ise nüfus yoğun toprak kıt olsun. Birinci bölge, toprağın yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşıp, o malları ihraç ederken, emekçe yoğun üretilmesi gereken malların üretimini azaltır. Çünkü, bu malları ithal etmek daha avantajlıdır. İkinci bölgede ise ücretler düşük, toprak kiralaları yüksektir. Bu bölge emekçe yoğun

¹B. OHLİN, a.g.e. s. 7

²B.OHLİN a.g.e. s. 8

malların üretiminde uzmanlaşırken, üretiminde toprağın ağırlıklı olduğu malların üretimini terkeder. Çünkü, bu malları ucuz olarak birinci bölgeden ithal etmek daha avantajlıdır. Bölgeler arasında faktör yoğunlukları itibariyle uzmanlaşmaya gidilmesi sonucu birinci bölgede toprağa talep artarken, emeğe yönelen talepte önemli bir azalma görülür. Adeta toprak, ticaret öncesi duruma göre kıt faktör olmaya başlarken, emek görelî olarak bollaşır. İkinci bölgede ise tersi bir süreç yaşanır.

Bu sürecin böyle sürüp gitmesi sonucu birinci bölgede toprak rantları, ikinci bölgede ise işçi ücretleri yükselmeye, buna karşılık birinci bölgede işçi ücretleri düşerken, ikinci bölgede rantlar azalmaya başlar. Böylece, bölgeler arasındaki faktör fiyatlarında eşitlenmeye doğru bir gidiş görülür. Her iki bölgede de faktörlerin görelî kıtlığında bir azalma ortaya çıkar.

Faktör fiyatlarında dolayısıyla, da mal fiyatlarında kendini gösteren bu eşitlenme eğilimi, tam bir eşitlenmeye olanak vermez. Çünkü, başta taşıma giderleri olmak üzere ticareti etkileyen bir sürü etken bu eşitlenmenin mutlak anlamda ortaya çıkmasına engel olur.

Ohlin'e göre, ticaretin yararlarını da, bu faktör fiyatlarının eşitlenme süreci ışığında değerlendirmek gerekir. Bölgeler arası mal hareketleri faktörlerin hareketsiz oluşundan ileri gelen dezavantajları en aza indirir. Böylece, çoğu coğrafi nedenlerden kaynaklanan bölgeler arasındaki faktör fiyatları farkı, mal hareketleri sonucunda giderilir¹.

Heckscher, dış ticaret yoluyla ülkeler arasındaki faktör fiyatlarının eşitlenebileceğinden söz ederken, bu eğilimin, bir malın iki ayrı ülkede aynı teknoloji ile üretilmesi varsayımı altında ortaya çıkabileceğini ifade etmişti. Ohlin, böyle bir varsayımı dile getirmekten kaçınmış, bir malın iki ülkede farklı teknoloji ile üretilmesini, genel kurala istisna oluşturabilecek olaylar gibi ele almayı yeğlemiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoremi, Heckscher ve Ohlin'e atfedilen dış ticaret teorisinin ya da modelinin iki teoreminden biridir. Birinci teorem, karşılaştırmalı maliyet farkları ya da göreceli mal fiyatları yapısındaki farkları esas etken olarak ülkelere göre verilmiş faktör oranlarındaki farklılığa bağlar. Her ülke kendisinde verili ve bol olan, yani fiyatı daha düşük olabilen faktörün daha fazla kullanılabileceği üretimde uzmanlaşır. İkinci teorem, faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoremidir. Bu teoriye göre, uluslararası faktör hareketi olmadan dahi malların serbest dış ticareti ile faktör fiyatları eşitlenmeye gider²

Leontief, Heckscher-Ohlin teoremini doğrulamak üzere giriştiği çalışması sonucunda, diğer ülkelere göre sermaye donanımı bakımından en zengin ülke olan ABD'nin emek yoğun mallar ihraç edip, sermaye yoğun mallar ithal ettiği biçiminde çelişkili bir sonuca varmıştır. Leontief'in bu beklenmedik sonuca getirdiği açıklama, emeğin verimliliğine dayanmaktadır. Bu görüş bir anlamda teoriyi

¹B. OHLIN, a.g.e. s. 29

kurtarmıştır¹. Çünkü, bir Amerikan emek yılı, üç yabancı emek yılına eşittir. Amerikan emeğinin diğer ülkelerin emeğinden daha verimli olmasının nedeni, sadece emek başına düşen sermaye miktarındaki büyüklükle değil, fakat daha iyi bir örgütlenme, girişim zihniyeti, uygun çalışma ortamı gibi özelliklerde yatmaktadır. Bu üç faktör, ABD’de, sermaye etkinliğindeki artışa göre daha yüksek bir emek verimliliği artışı doğurmaktadır².

2.3.3. SAMUELSON YAKLAŞIMI

Heckscher-Ohlin teorisine dayanan faktör fiyatları eşitliği, ülkelerin kendi içlerinde gelir dağılımı üzerinde önemli etkiler yaratır. Bu etki ilk kez W.F. Stolper ve P.A. Samuelson tarafından ortaya konularak incelenmiştir³.

Samuelson, Heckscher ve Ohlin’in ortaya attığı, faktör fiyatlarının dış ticaret yolu ile eşitlenmesi görüşünü dağınıklıktan kurtaran ve bu eğilimin hangi varsayımlar ve ne gibi koşullar altında ortaya çıkacağını açıklayan iktisatçıdır. Samuelson’un varsayımlar şunlardır⁴:

1. İki ülke vardır: ABD ve Avrupa
2. Gıda ve giyecek maddeleri olmak üzere iki mal vardır.
3. Her mal emek ve toprak olmak üzere iki üretim faktörü ile üretilir. Ölçeğe göre sabit getiri vardır. Üretim fonksiyonu birinci dereceden homojendir ve Euler teoremine uygundur.
4. Azalan marjinal verimlilik yasası geçerlidir.
5. Mallar emek ve sermaye yoğunlukları bakımından farklıdır: gıda mallarında toprak göreceli olarak daha fazla, giyeceklerde emek göreceli olarak daha fazla kullanılır. Ücretler ve rantlar olarak düşünüldüğünde, giyeceklerde ücretlerin ranta oranı, gıda maddelerindeki oranından daha büyüktür.
6. Emek ve toprağın iki ülkede de, nitelik bakımından özdeş oldukları ve üretim fonksiyonlarının iki ülkede aynı olduğu varsayılmıştır.
7. Uluslararası mübadelede malların serbestçe hareketini engelleyen hiçbir faktör yoktur. Bununla birlikte, üretim faktörleri bir ülkeden diğerine yer değiştirmemektedir.
8. İki ülke de bu iki üretim faktörünü kullanarak mallardan belli bir miktar üretir. Her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu malda uzmanlaşma gibi bir eğilimi vardır. Ancak, bu eğilim tam bir uzmanlaşma sağlamaz.

¹Romney ROBINSON, "Factor Proportions and Comparative Advantage", Readings in International Economics, (ed. R. E CAVES, H.G. JOHNSON) Richard D. Irwing Inc. London, 1968, s. 4

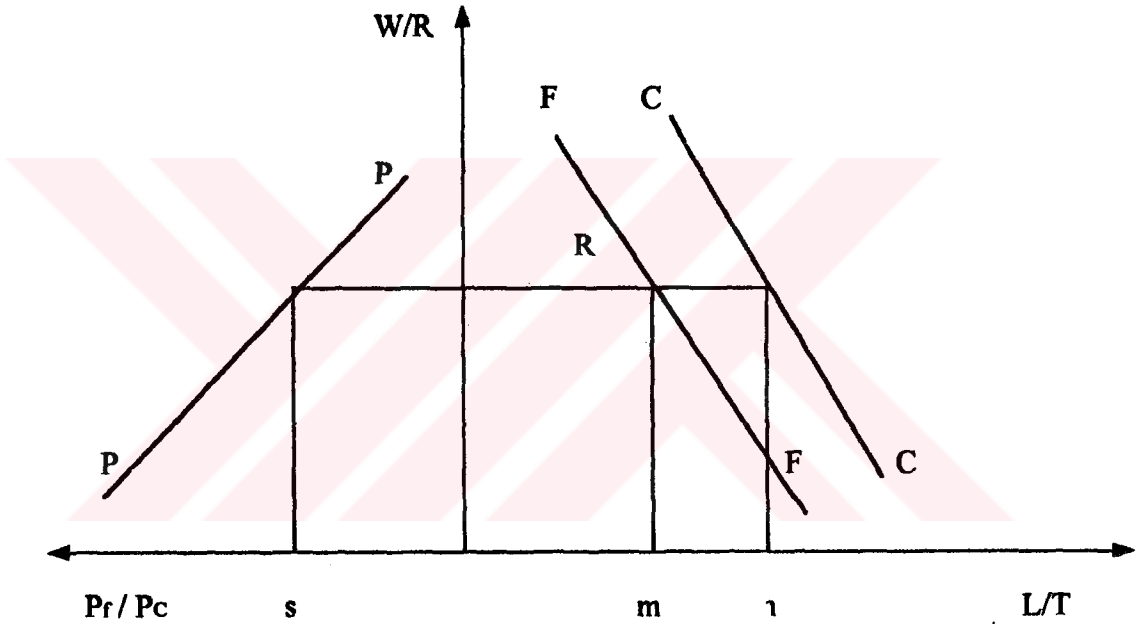
²Cevdet ERDOST, Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982, s. 23

³Bu çalışma ilkez "Production and Real Wages" Review of Economic Studies, Vol:9, November 1941’de, daha sonra ise yeniden Readings in the Theory of International Trade, George Allen and Unwing, London 1966 içinde yayınlanmıştır.

⁴Paul A. SAMUELSON, "International Faktör-Price Equalisation(Once Again)", Readings in International Economics, (ed. R. E CAVES, H.G. JOHNSON) Richard D. Irwing Inc. London, 1968, s.59

Samuelson, faktör fiyatları eşitliğini geometrik olarak göstermektedir. Aşağıdaki diyagramda yatay eksenin, orijinin sağında kalan kısmı emek/toprak oranını; dikey eksen, reel ücret /reel rant oranını veya emek ve toprağın birbirine göre marjinal fiziki verimliliklerini; yatay eksenin solunda kalan kısmı iki malın göreceli fiyatlarını göstermektedir. Mallardan biri tarımsal mal, diğeri sınai bir mal olsun. Tarımsal mal toprak yoğun, sınai mal emek-yoğundur. FF eğrisi, bütün W/R oranlarında faktörlerin nasıl birleştirilmesi gerektiğini tarımsal mal için, CC eğrisi de sınai mal için göstermektedir. Bütün göreceli faktör fiyatlarında, sınai malın üretiminde toprağa göre emek daha fazla kullanılmaktadır. Bu, CC eğrisinin FF'nin sağında gösterilmesiyle ifade edilmektedir. Azalan verimler yasası gereği yani, emek-rant oranı artarsa, ücret rant oranı düşeceğinden CC ve FF eğrileri sağa doğru azalan bir eğim göstermektedir.

ŞEKİL 1.12: DIŞ TİCARET VE BÖLÜŞÜM

Göreceli faktör fiyatlarıyla, göreceli mal fiyatları arasında tek bir ilişki vardır: rantlara göre ücretler düşük olunca sanayi mal/tarımsal mal fiyat oranı da düşük olacaktır. Diğer bir deyişle, ücretler göreceli olarak düşerken, toprak yoğun tarımsal malın göreceli fiyatı artar. Bu durum, grafikte PP eğrisi gösterilmektedir.

Yukarıdaki varsayımlar altında CC ve FF eğrileri her iki ülke için de aynı olacaktır. Ülkelerin faktör oranları veya zevkleri farklı ise, ülkeler ticareten önce eğriler üzerinde farklı noktalara sahip olacaklardır. Ticaret başlayınca ortak bir ürün-fiyat oranı meydana gelecektir (örneğin S gibi bir nokta) Buna uyan ücret/rant oranı da R olacaktır. Bu oran, her ülkedeki faktör oranlarını yani sırası ile m ve n'yi verir. Aynı endüstri, iki ülkede de aynı faktör bileşimine sahiptir. Farklı faktör oranları, endüstrilerin farklı büyüklükte olmasına neden olacaktır. Kapital-yoğun olan endüstri kapitali bol olan ülkede daha büyük; emek yoğun olan endüstri emeği bol olan ülkede daha büyük olacaktır. Marjinal verimlilikler her iki ülkede de aynıdır. Faktör oranları farklı ise, zevklerin her iki ülkede aynı olduğu

varsayımı altında, toprağı bol olan ülke ticaretten önce S'nin sağında bir mal fiyatı oranına ve R'den yüksek bir ücret/rant oranına sahip olacaktır. Emeğı bol ülkede tersi bir durum sözkonusudur.

Buradan hareketle, Samuelson, belirli varsayımlar altında, malların serbest ticaretinin, ticarete bulunan ülkelerde bütün üretim faktörleri fiyatlarını mutlak ve göreceli olarak eşitleyeceğı sonucuna ulaşmaktadır.

Ayrıca, ticaretteki engellerin kaldırılması durumunda, ülke içinde göreceli olarak daha bol olan üretim faktörünün milli gelir içindeki payı artarken, kıt olan faktörün payında bir azalma olacaktır. Serbest dış ticaret nedeniyle, kıt üretim faktörünün gelirinde meydana gelen düşüş, ülkenin refahında bir azalma yaratmayabilir. Çünkü, bol üretim faktörünün dış ticaret aracılığıyla sağlayacağı kazanç, kıt faktörün uğradığı kayıptan daha fazla olacağı için toplum açısından refah düzeyinde bir azalma olmaz. Bununla birlikte, konunun üretim faktörleri ve onların sınıfsal çıkarları açısından ele alınması durumunda durum değişmektedir. Çünkü, emeğin kıt olarak bulunduğu bir toplumda serbest dış ticaret, emek gelirlerinin düşmesine neden olur. Eğer bu ülkelerde işçi sendikaları kuvvetli ise, serbest dış ticarete karşı çıkacaklardır. Çünkü, serbest dış ticaret gelir dağılımını işçi sınıfı aleyhine değiştirecektir¹. Bu görüş, koruyucu dış ticaret politikası taraftarları tarafından sıkça kullanılmıştır.

Yukarıda incelenen yaklaşımlar, daha çok, dış ticaretin gerekçelerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesini açıklarken, ülke içinde faktörlerin paylarındaki değişimi yeterince incelememişlerdir. Bununla birlikte genel olarak dış ticaret, ülkenin göreceli olarak daha fazla sahip olduğu üretim faktörünün kullanımını artıracığı için ulusal gelirden alacağı pay da artacak, dolayısıyla, gelir dağılımı onların lehine değişmiş olacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, dış ticaret ülke içinde gelir dağılımının değişmesinde önemli rol oynayabilmektedir. Bununla birlikte sadece dış ticaretin yapılması değil, yukarıda da ifade edildiğı gibi, dış ticarete ilişkin düzenlemeler de gelir dağılımı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu düzenlemeler çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulacaktır.

3. BÖLÜŞÜM, BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ VE BÖLÜŞÜM TEORİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde yapılan incelemeler sonucunda bölüşüm, gelir dağılımı, bölüşüm ilişkileri kavramlarının iç içe girdiğı ve bu açıdan bir kavram kargaşasının bulunduğu görülmüştür. Literatürde mevcut bu kavram kargaşasının gerisinde yatan en önemli öge, yapılan değerlendirmelere yoğun olarak ideolojilerin dahil edilmesidir. Bunun yanında, iktisadi ekollerin, taşıdıkları ideolojilerin de etkisiyle, ekonomik konulara yaklaşımlarının farklılığı(paradigma farkı) da bu kargaşa üzerinde etkili olmuştur. Öyleki, klasikler büyüme sürecinde faktör paylarının gelişimini incelerken, faktör paylarını aynı zamanda sınıf temeline de dayandırmışlardır. Oysa neoklasik iktisatçılar, sınıfsal boyutu gözardı ederek bölüşümü sadece faktör fiyatlandırması olarak açıklamışlardır.

Keynezyen iktisatçılar, keynezyen ekolün temel yaklaşımına uygun olarak, konuyu makro boyutta ele almış ve gelirin fonksiyonel dağılımı üzerinde durmuşlardır. Bir başka deyişle, neoklasik ekolün mikro boyutta faktör fiyatlandırması olarak üzerinde durdukları bölüşüm olgusunu, benzer içerikte ancak, makro boyutta ele almışlardır. Böylece;

- Klasikler, faktör payları ve bunun sınıfsal içeriği,
- Neoklasikler, sadece faktör fiyatlandırması,
- Keynesyenler ise, gelirin paylaşımını fonksiyonel anlamda ele almışlardır.

Bu açıklamalardan, gelir dağılımı ve bölüşüm kavramlarının aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, ister sınıfsal bölüşüm, ister faktör fiyatlandırması, isterse fonksiyonel gelir dağılımı olsun, bunların gerçekleştiği bir süreç bulunmaktadır: bölüşüm ilişkileri. Bir başka deyişle, gelir dağılımı veya aynı anlama gelmek üzere bölüşüm, bölüşüm ilişkilerinin belirlediği bir sonuçtur.

Bölüşüm ilişkileri, sanayileşme süreciyle birlikte üretim ilişkilerinin karmaşık bir yapı kazanmasına bağlı olarak önemli ölçüde değişmiş ve de karmaşık bir hal almıştır. Bunun yanında bir taraftan tarımdan sanayi toplumuna, diğer taraftan da sanayileşme sürecini tamamlayıp bilgi toplumuna geçmekte olan ülkeler ve bu ülkelerdeki gelir dağılımı yapıları değerlendirildiğinde, bölüşüm ilişkilerinin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak önemli değişiklikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Gelişmişlik düzeyleri yanında, ülkenin büyüklüğü, coğrafi koşulları, sektörlerin gelişmişlik düzeylerinde ve bunların bölgesel dağılımındaki farklılıklar da bölüşüm ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olabilmektedir.

Bunların ötesinde ülkenin sosyo-kültürel yapısı ve insanlar arası ilişkilerin karakteristik özellikleri de bölüşüm ilişkileri üzerinde belirleyicidir. Nitekim, ülkelere göre fakirlik sınırının, gelir dağılımı dengesizliklerine gösterilen tepkilerin ve hükümetlerin bu konudaki politika tercihlerinin farklılaşabilmesi bunu ortaya koymaktadır.

Bu nedenle, tek-tip evrensel bölüşüm ilişkilerinden bahsetmek mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte, sınıflar arası ilişkiler açısından bir değerlendirme yapıldığında, bazı temel bölüşüm ilişkilerinin bulunduğu görülmektedir. Ancak, sınıf kavramının içeriğinde ve sınıf ayrımında ortaya çıkan güçlükler de bu ilişkilerin tanımlanmasını güçleştirmektedir.

Diğer taraftan, incelediğimiz bölüşüm teorileri de günümüzün karmaşık bölüşüm ilişkilerini açıklamaktan uzaktır. Dolayısıyla, bir ülkedeki bölüşüm ilişkilerini tek tip bir ilişkiye bağlayarak açıklamak yerine, sınıflar, bölgeler ve sektörler arasındaki ilişkileri ayrı ayrı değerlendirmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Ayrıca, konu, eğer gerçekten sınıf tabanına dayandırılmak isteniyorsa, yukarıda ifade edilen ve farklı bölüşüm ilişkilerine zemin oluşturan bölüşüm türlerinin kendi içinde sınıfsal bir yapıya

dönüştürülmesi gerekmektedir. Ancak, gerek sahip olunan istatistiki verilerin yetersizliği, gerekse varolan verilerin böyle bir analize uygun olmaması konumuz açısından önemli sıkıntılar ve kısıtlar yaratmaktadır.

Bu çerçevede, en azından ülkelere göre bölüşüm ilişkilerinin farklı yapı ve sistemler tarafından belirlendiği dikkate alınarak, teorilerin ortaya koyduğu kısıtlı, bölüşüm ilişkilerini belli yönleriyle ele alan yaklaşımlardan farklı olarak gerçeğe inmek gereği bulunmaktadır. Bu çerçevede;

- kapalı ekonomi varsayımına dayalı bölüşüm kuramları,
- teknolojik gelişme varsayımına dayalı bölüşüm kuramları,
- Açık ekonomi varsayımına dayalı bölüşüm teorileri,

şeklinde üçlü gruptandırma ile çok sayıdaki bölüşüm teorisinin incelenmesi sonucunda bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olan faktörler belirlenmiştir. Buna göre:

- Ülkede mevcut ekonomik sistem,
- Ülkenin genel olarak gelişmişlik düzeyi,
- Ekonominin dışa açıklık düzeyi,
- Nüfus yapısı ve nüfus artış hızı,
- Doğal kaynaklar ve sektörel yapı,
- Üretim faktörlerinin dağılımı,
- Piyasa yapıları,
- Ekonomik konjonktür,
- Farklı ekonomik kesimlerin örgütlenme düzeyi ve bunlara ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler,
- Farklı ekonomik kesimlerin tüketim, tasarruf ve yatırıma ilişkin davranış yapıları,
- Teknolojik yapı ve bunda ortaya çıkan değişimler,
- Yatırım miktarı, yatırımların sektörel ve bölgesel dağılımı,
- Sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi ve şirketlerin halka açıklık oranının,

bölüşüm ilişkileri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelir dağılımı(bölüşüm) üzerinde belirleyici olduğu görülmüştür. Bu öğelerin saptanması, aynı zamanda, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik politikalar için seçenekleri de ortaya koymuştur.

Literatürde, üzerinde durulan konunun daha çok fonksiyonel bölüşüm olmasına karşın, çalışmamızda fonksiyonel yanında sektörel ve bölgesel bölüşüm de ele alınacaktır. Bunun temel

gerekçesi, bir ülkede bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi ve bunun sonucunda daha adil bir bölüşümün gerçekleştirilmesi için uygulanacak politikaların bir bütün olarak ele alınmasının daha anlamlı olmasıdır. Ayrıca, bir anlamda, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel bölüşüme bağlı olarak belirlenen ve bölüşümdeki dengesizliği ortaya koyan kişisel gelir dağılımının etkilenmesi için de sadece tek boyutlu yaklaşım yeterli değildir. Çalışmanın izleyen ikinci bölümünde bölüşüm ilişkileri dolayısıyla bölüşüm üzerinde etkili olabilecek politikaların incelenmesi sonucunda bu gereklilik daha da belirginleşecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde iktisat politikaları, bölüşüm ilişkileri üzerine etkileri açısından değerlendirilecektir. Bununla birlikte, literatürde üzerinde durulan konunun daha çok gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik politikalar olduğu görülmektedir. Gelir bölüşümünün, bölüşüm ilişkilerinin bir sonucu olduğu dikkate alındığında, gelir bölüşümüne yönelik politikaların aynı zamanda bölüşüm ilişkilerini de içerdiği kabul edilebilir. Çünkü, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi gelirin oluşum¹ ve gelirin yeniden bölüşümüne müdahaleyi kapsamaktadır.

Çalışmamızda esas olarak iktisat politikalarının piyasa sisteminde oluşan gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik etkileri ele alınacaktır. Çünkü, merkezden yönetimli ekonomilerde gelir bölüşümü sorununun bulunmadığı kabul edilmektedir². Bunun yanında, 1980'li yılların sonlarına doğru Doğu Bloğunun yıkılmasıyla piyasa sisteminin egemen ekonomik sistem konumuna gelmesi ve ülkemizde de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ekonomik sistem tercihinin piyasa sistemi yönünde belirlenmiş olması, böyle bir yaklaşımı daha anlamlı kılmaktadır.

1. BÖLÜŞÜM POLİTİKALARININ ÖNEMİ VE GEREĞİ

Bir ülkede sosyal barışın sağlanması ve korunması toplumsal amaçlar içinde üzerinde özellikle durulan bir konudur. Bunun sağlanması ise, büyük ölçüde gelir bölüşümünün adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belli bir noktanın altına düşmemesine bağlı bulunmaktadır. Bununla birlikte, adil gelir bölüşümü, tanımlanması güç ve subjektif değerlendirmeye açık bir kavramdır. Ancak, herşeye karşın adil gelir bölüşümünü farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan bölüşüm olarak tanımlayabiliriz.

Diğer taraftan, sosyal barışın sağlanması, adil gelir bölüşümünü gerektirirken, gelir bölüşümünün kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, devlet tarafından gelir bölüşümüne müdahale "sosyal devlet" in bir gereği olarak görülmektedir.

Bilindiği gibi, sosyal hasılanın yatırımlarda kullanılan bölümü arttıkça bugünün tüketim olanakları azalmakta, yaşayan kuşağın yaşam düzeyi düşmektedir. Fakat, yatırımlar geleceğin üretim olanaklarını artırmaktadır. Yatırımlar için gerekli tasarruflar, yüksek gelirlilerce gerçekleştirildiği ölçüde, ekonomik büyüme ile birlikte servet dağılımında yeni dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, büyüyen ekonomilerde, servet dağılımında artan dengesizliğin en önemli nedenleri gelir

¹ Bu, bir anlamda üretim sürecine ve bu süreç sonunda ortaya çıkan bölüşüme müdahaleyi içermektedir.

² Kuşkusuz, bu hayli tartışmalı bir konudur. Ancak, çalışmamızın içeriği bunun incelenmesini aşmaktadır.

bölüşümü ve gelirin kullanım biçimidir. Gelir bölüşümü, servet dağılımının yapısına, gelirin kullanım biçimi de gelir bölüşümüne sıkı biçimde bağlıdır.

Bir ülkede gelir bölüşümünün dengesiz olması durumunda yeni oluşacak servetin tümüne yakın bir bölümü yüksek gelirli grupların elinde toplanacaktır. Sanayileşmiş veya sanayileşmekte olan piyasa ekonomilerinde üretim malları ve parasal sermayeyi elinde bulunduran girişimcilerin geliri yüksektir. Buna karşın, genellikle bağımlı çalışan ya da küçük serbest meslek sahibi olan geniş halk kesimlerinin gelirleri, bunlara oranla, çok düşüktür. Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, tasarruf ve dolayısıyla, servet birikiminin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, servet dağılımı yüksek gelirli grupların lehine bozulmaktadır. Böylece, düşük gelir-düşük servet-yeniden düşük gelir kısır döngüsü sürekli olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla, etkin bir yeniden bölüşüm önlemlerinin alınmadığı piyasa ekonomilerinde, servet artışının büyük bir bölümü, serveti yüksek grupların eline geçmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise, buna ek olarak, düşük gelirli grupların elinde bulunan servet, özellikle de toprak, hızlı nüfus artışı ve miras hukukunun etkisiyle parçalanmaktadır. Bunun sonucunda marjinal bir ölçüğe düşen araziler, yüksek gelirli grupların eline geçmekte ve bu, mülksüzleşme sürecini hızlandırmaktadır. Servetle gelir arasındaki karşılıklı neden-sonuç ilişkisi, yukarıda ifade edildiği gibi, bir servet-gelir-servet döngüsü yaratmaktadır.

Bu nedenle, düşük gelirli grupların gelir düzeyleri önemli ölçüde düzeltilse bile, gelirin kullanım biçimi değişmez ve tümüne yakın bir bölümü tüketim harcamalarında kullanılmaya devam edilirse, varolan dengesizlik devam edecektir. Çünkü, gelir artışının tümünün tüketime gitmesi, servet oluşumunu engelleyeceği gibi, müteşebbis karlarının ve dolayısıyla tasarruf ve servet birikiminin artmasına da neden olacaktır.

Görüldüğü gibi, bölüşüm ilişkileri ve buna bağlı olarak oluşan gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü, bölüşüm sürecinin kendi akışına bırakılması, sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve politik boyutlarıyla da önemli sorunlar ortaya çıkarabilme potansiyeli taşımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, çağdaş toplumun gereği olarak, devlet, bölüşüm sürecine ve/veya bunun sonucu olan gelir ve servet dağılımına müdahale etmek durumundadır.

2. POLİTİKA TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Bölüşüme yönelik politikaların belirlenmesinde birçok faktör etkili olabilmektedir. Bu faktörleri en geniş anlamda ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörler şeklinde sıralamak mümkündür.

2.1. EKONOMİK FAKTÖRLER

Bölüşüm, üretime dayalı bir olgu olması nedeniyle özde ekonomik içeriklidir. Bununla birlikte, toplumsal yaşam ve sosyal barış açısından taşıdığı önem nedeniyle aynı zamanda sosyal bir olaydır. Bu nedenle, bölüşümü, bir anlamda, sosyo-ekonomik bir olgu olarak da tanımlayabiliriz.

Bölüşüm ilişkileri ve bunun sonucunda oluşan gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik politika tercihlerinin belirlenmesinde etkili olan faktörlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Bunların en önemlileri; devletin ekonomi içindeki yeri, gelişmişlik düzeyi, ekonomik sistem, ekonomik konjonktür ve izlenen büyüme stratejisidir.

Devletin ekonomi içindeki yeri, rolü ve iktisat politikalarının sürekli değişmesi gelir bölüşümünü etkilemektedir. Ayrıca, devletin yapmış olduğu kalkınma planları, bu planlarda öncelik verilen bölgeler ve sektörler, özel sektöre yönelik teşvikler ve desteklerle bunlarda ortaya çıkan değişiklikler, gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir.

Gelişmişlik düzeyi arttıkça ülkede gelir bölüşümü daha adil olmakta ya da en azından asgari gelir düzeyi yükselmektedir. Bunun yanında, gelişmiş ülkelerde devletin topladığı vergi miktarı ve dolayısıyla, gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik olarak kullanılabilir kaynaklar daha fazladır. Ayrıca, gelişmiş bir ekonomik yapı, devletin de etkin yapılanmasına hizmet edeceğinden, bu amaçla kullanılabilecek araçların ve dolayısıyla, politikaların etkinliği artacaktır.

Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümünün düzeltilmesi için gerekli kaynakları toplamak ve bu amaçla gerekli düzenlemeleri yapmak büyük zorluklar taşımaktadır. Bir kere gelişmenin sağlanabilmesi için gerekli sermaye birikiminin oluşması, özünde, adil gelir bölüşümünün sağlanmasını güçleştirmektedir. Buna paralel olarak, devletin içindeki vergi tabanı ve gelirleri ile devletin yapılanması ve etkin olarak faaliyette bulunabilmesi için gerekli kurumsal ve yasal düzenlemeler genelde yetersiz kalmaktadır.

Bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olan bir diğer faktör de ülkenin ekonomik sistemidir. Merkezden yönetimli bir ekonomik sistem bir tarafa bırakılırsa, piyasa sisteminin geçerli olduğu bir ülkede, bu sistemin etkin işleyip işlememesi, sosyal devlet anlayışının geçerliliği ve/veya uygulanabilirliği de bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olacaktır.

Ekonomik konjonktür de bölüşüm üzerinde etkili olabilecek bir ögedir. Nitekim, ekonominin krize girdiği bir dönemde üretim ve dolayısıyla istihdam azalacağı için, fonksiyonel gelir bölüşümü emek aleyhine bir gelişme gösterecektir. Yine, uzun süren bir enflasyonist dönem gelir bölüşümünün sabit gelirli ücretliler aleyhine bozulmasına neden olabilecektir.

Görüldüğü gibi, gerek ekonominin genişleme, gerekse daralma ve kriz dönemleri gelir bölüşümünün ücretliler aleyhine bozulmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, gelir bölüşümünün, ekonominin hızlı büyüdüğü enflasyonist dönemlerde, daralma ve bunalım dönemlerine göre daha

düşük oranda ücretliler aleyhine bozulduğu ifade edilebilir. Çünkü, hızlı büyüme dönemleri enflasyonist de olsa, istihdam artışı sağlayacağı için toplam ücret ödemeleri artacaktır.

Büyüme stratejileri genelde, ithal ikameci sanayileşme ve ihracata yönelik sanayileşme olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu stratejilerin gelir bölüşümü üzerindeki etkileri farklı olabilmektedir. Birinci yaklaşımda iç talebe dayalı bir büyüme öngörüldüğü için, ücretlilerin milli gelirden aldığı payın artması gereği bulunmaktadır. Bir başka deyişle, iç piyasanın dinamik kalması, talep artışına, bu ise, en önemli tüketici grubu oluşturan dar ve sabit gelirli kesimlerin gelirlerinin artırılmasına bağlı bulunmaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı ihracata yönelik sanayileşme stratejinin “ucuz emeğe dayalı” bir nitelik taşıması, reel ücretlerin düşük tutulması gerçeğini ortaya çıkaracağı için, bu kesimin milli gelirden aldığı pay azalacaktır.

2.2. POLİTİK FAKTÖRLER

Bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik iktisat politikalarını, başta hükümet olmak üzere politik karar birimleri belirlemektedir. Dolayısıyla, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde politik faktörler birincil öneme sahip bulunmaktadır. Bu faktörlerden birincisi, iktidar partilerinin ideolojik görüşleriyle ilgilidir. Siyasi yelpazenin farklı noktalarında bulunan partilerin ekonomik ve toplumsal amaç tercihlerine ilişkin öncelikleri farklılaşabilmektedir. Bunu aşağıdaki tablo yardımıyla açıklayabiliriz.

Tablonun incelenmesinden görülebileceği gibi, gelir bölüşümü sosyal demokrat partiler açısından birincil öncelikte bir ekonomik amaç olurken, liberaller açısından üçüncü, muhafazakarlar açısından ise, önemsiz derecede bulunmaktadır.

TABLO 2.1: SİYASİ PARTİLER VE TERCİH ÖNCELİKLERİ

Amacın Önemlilik Derecesi	Sosyal Demokratlar	Merkezciler	Muhafazakarlar
1. Çok önemli	<ul style="list-style-type: none"> Tam istihdam Gelir Bölüşümü 	-----	Para istikrarı
2. Çok Önemli ya da önemli	Büyüme	<ul style="list-style-type: none"> Büyüme Para istikrarı 	----- Ödemeler dengesi
3. Önemli	-----	<ul style="list-style-type: none"> Tam istihdam Gelir bölüşümü 	<ul style="list-style-type: none"> Büyüme Tam istihdam
4. Önemli ya da az önemli	Para istikrarı	Ödemeler dengesi	-----
5. Az önemli	Ödemeler dengesi	-----	-----
6. Önemsiz	-----	-----	Gelir bölüşümü

KAYNAK: Hüsnü ERKAN, *Ekonomi Politikasının Temelleri (İkinci baskı)*, Aydın Yayınevi, İzmir, 1990, s. 161

Devletin ekonomik nitelikli kararları yanında bizatihi politik içerikli gelişmeler de gelir bölüşümünü etkileyebilmektedir. Örneğin, politik istikrarsızlık ya da kısa aralıklarla iktidarların değişmesi, bir başka ifadeyle, politik konjonktür ekonomik alanı yoğun olarak etkilemektedir. Böylece, politik konjonktürün yüksek olduğu seçim dönemlerinde, kamu kesiminde çalışan ve nüfusun önemli

bir kısmını oluşturan dar ve sabit gelirli kesimlere verilen ücret artışları yüksek olmaktadır. Kamu kesiminde yapılan ücret artışları işçi sendikaları tarafından özel kesimde çalışanlar için de baz alınmakta ve böylece, ülke geneline yansımaktadır.

Destekleme kapsamındaki tarım ürünlerinin sayısı ve bunların taban/tavan fiyatları seçim, dönemlerinde büyük ölçüde artırılmaktadır. Kısacası, hangi görüşe sahip olurlarsa olsun, partiler seçim dönemlerinde, oy potansiyeli yüksek kesimlere gelir transferine yönelmektedir.

Bunların yanında, uluslararası boyutta ortaya çıkan politik gelişmeler, örneğin aralarında yoğun ekonomik ilişkinin bulunduğu iki komşu ülke arasında savaş çıkması, bu ülkeye yönelik üretim ve ticareti olumsuz yönde değiştirerek gelir artışını ve buna bağlı olarak gelir bölüşümünü etkileyebilecektir.

Ayrıca, uluslararası boyutta yapılan ekonomik içerikli politik amaçlı anlaşmaların da (GATT, Gümrük Birliği, korumacılık, çifte vergilendirmenin önlenmesi vb) gelir bölüşümü üzerinde etki yapması sözkonusu olabilmektedir.

2.3. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER

Ekonomik faaliyetler ve bunun sonucunda ortaya çıkan ilişkiler sosyo-kültürel ortamda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, bu ortam bölüşüm ilişkilerini etkilediği gibi, bölüşüm ilişkileri de bu ortamı etkilemektedir.

Bölüşüm üzerinde etkili olan sosyo-kültürel faktörlerin başında örgütlenme düzeyi ve bunun önkoşulu olan örgütlenme kültürü gelmektedir. Demokrasinin vazgeçilmez bir ögesi olan örgütlü toplumda, farklı kesim ve gruplar arasındaki çıkar çatışmaları belli bir noktada uzlaşmanın sağlanmasıyla çözülmektedir. Bu bağlamda, çıkar çatışmasının tipik bir yansımasını oluşturan gelir bölüşümünün adil bir düzeyde gerçekleşebilmesinde, tarafların örgütlenme düzeyinin belirgin bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca, işverenler etkin bir şekilde örgütlenirken, işçi veya temsilcileri olan sendikaların örgütlenmesinde etkinlik sağlanamadığında, gelir bölüşümü işverenler lehine bozulabilecektir. Bu nedenle, ekonomik çıkar gruplarının örgütlenme ve demokrasi kültürü açısından belli bir eşik düzeyi aşmaları gerekmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik demokrasi için, siyasi demokrasi kültürü yerleşmiş olmalıdır. Çünkü, örgütlenemeyen kesimler, politik karar sürecine, yani parlamentoya yeterince temsilci göndermeyeceklerinden, çıkarılan yasaların belli çıkar gruplarına hizmet etmesini önleyemeyeceklerdir. Diğer taraftan, sadece örgütlenme ve demokrasi kültürünün yerleşmesi yeterli olmayıp, bunun işletilebilmesi için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin de yapılmış olması gerekecektir.

Bir diğer sosyo-kültürel olgu olan ilişki sistemi de bölüşüm üzerinde etkili olabilmektedir. İnsanlar arasında dayanışma kültürünün yaygınlığı gelir bölüşümü adaletsizliğine karşı tepkiler üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bu durumda, kişilerin gelir bölüşümünün bozulmasına karşı tepki sınırı yukarıya taşınabilmektedir.

Yine kadercilik kültürünün yaygın olması¹, çalışma motivasyonu ve reel gelir düşüşlerine yönelik tepkiler ve bunların politik karar sürecine yansıtılma derecesi ve şekli üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi ve böylece, adil bir gelir bölüşümünün sağlanması için, genelde ülkenin ve özelde de sosyal yapının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi halde, ülkenin özellikleri ve koşullarını dikkate almayan politikaların başarılı olma şansı bulunmayacaktır.

Kuşkusuz, politika tercihleri üzerinde etkili olabilen bir çok faktör daha bulunmaktadır. Ancak, bütün bu sosyo-kültürel olguların burada ele alınması mümkün değildir. Ayrıca, ülkeler ve bazende bölge bazında değişebilen bu öğelerin etkilerini ampirik olarak ortaya koymak da mevcut koşullarda olası değildir.

3. BÖLÜŞÜM POLİTİKALARININ ETKİ ALANLARI

Bölüşümü düzenlemeye yönelik politikaları incelemeden önce, bunların etkileme alanlarının genel olarak ortaya konulması, politikaların değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır. Hükümetler, alternatif politika müdahaleleri arasında geniş bir tercih şansına sahiptir. Bir toplumda farklı grupların gelir düzeyi ve bunun artışı bir bütün olarak ekonominin genel dengesinin bir parçası olarak belirlenmekte ve devlet bu sisteme farklı noktalardan müdahale edilebilmektedir. Bu anlamda devletin müdahale alanlarını üç gruba ayırmak mümkündür².

i- Gelirin fonksiyonel dağılımı veren; faktör fiyatları, faktör gelirlerinin belirlendiği faktör piyasaları,

ii- Faktör piyasasındaki dengeyle yakından bağlantılı olan; nihai malın kompozisyonu, faktör talebinin yapısını ve dolayısıyla, faktör gelirlerini etkileyen mal piyasaları,

iii- Toplum içinde fonksiyonel bölüşümü kişisel dağılıma dönüştüren; fiziki sermaye ve bireysel yetenekleri de içeren ve zamanla bunun deseninde ortaya çıkan gelişmelerin gelir bölüşümünde ortaya çıkan değişmelerin önemli bir belirleyicisi olduğu menkul kıymet piyasaları.

Birçok ülkede hükümetler bu alanlara müdahale etmektedir. Bu alanlara yapılan müdahalelerin hangisinin daha faydalı olacağı birçok faktöre bağlıdır. Ayrıca, politik ve kurumsal yapı, tercih edilecek müdahale alanlarının belirlenmesinde önemli rol oynayabilmektedir.

4. BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN İKTİSAT POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İktisat politikaları, bölüşüm ilişkileri üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etki yapmaktadır. Bununla birlikte, literatürde genellikle süreç politikası aracı olan maliye ve para politikalarının gelir bölüşümü üzerine etkileri değerlendirilmektedir. Ayrıca, ekonomik sistem sorunlarının aşıldığı ve

¹ Buna tipik örnek olarak Doğunun mistik felsefesi olan "bir lokma, bir hırka" anlayışı verilebilir.

² Montek S. AHLUWALIA, "The Scope for Policy Intervention", Redistribution With Growth, World Bank,

liberal ekonomi felsefesinin egemen olduğu ÷lkelerde uygulanan ve gelişmekte olan ÷lkelere önerilen politikaların içeriğinde de bunu görmek mümkündür. Oysa, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde kullanılabilecek politikaların, özellikle gelişmekte olan; ekonomik sisteni ve ekonomik yapı sorunları bulunan ÷lkelerde, çok daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesi gereği bulunmaktadır.

Bu yaklaşımdan hareketle çalışmamızda, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde etkili olabilecek iktisat politikaları ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen boyutlarıyla ayrı ayrı ele alınacaktır.

4.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik süreç politikası, üretici ve tüketicilerin üretim, tüketim, yatırım, tasarruf gibi değişkenlere ilişkin planlarının yönlendirilmesi, uyarılması ve etkilenmesi için kullanılan araçlardan oluşmaktadır. Bunlar, daha çok, üretici ve tüketicilerin plan değişkenlerini uyararak dolaylı etki yapmaları nedeniyle piyasa ekonomisiyle uyumlu araçlardır. Görüldüğü gibi, ekonomik süreç politikası üretici ve tüketicilerin kararlarının etkilenmesi yoluyla ekonomik alanda istenen amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir¹. Genellikle, kısa ve orta dönemli olan ekonomik süreç politikaları maliye, para, dış ticaret, fiyat ve miktar politikası araçlarından oluşmaktadır. İzleyen bölümde bu araçlar ve bölüşüm ilişkileri üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

4.1.1. MALİYE POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Mali araçlar, sınırlı istisnalar dışında, doğrudan doğruya gelirleri artıran veya azaltan değişkenler olarak görülmüş ve bu nedenle, bölüşüm konularında, iktisat politikasının gelir bölüşümünü dolaylı olarak etkileyen diğer araçlarından daha fazla önem verilmiştir. Bu ise, kamu maliyesi-gelir bölüşümü ilişkilerinin para politikasının, dış ticaret rejiminin, fiyat kontrollerinin gelir bölüşümüne etkilerine oranla, çok daha fazla işlenmesine neden olmuştur².

Bu yaklaşım, çağdaş devlet anlayışının özünü temsil eden sosyal refah devletinin gerçekleştirilmesinde adil gelir bölüşümünün önem kazanmasına paralel olarak devletin ve bu bağlamda, maliye politikasının ön plana çıkmasını daha da belirginleştirmiştir³.

Kamu maliyesi, milli gelirin tüketici birimler arasındaki bölüşümünü üç yönde değiştirebilmektedir¹. Bunlardan birincisi devletin girişimci ve işveren olarak piyasa ekonomisi kuralları içinde kullandığı üretim faktörlerinin fiyatını ödeyerek fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olmasıdır. İkincisi, devletin piyasa mekanizmasından farklı olarak geliri yeniden dağıtmasıdır. Böylece, devlet bir “yeniden dağıtım mekanizması” olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü olarak burs, sosyal yardım, teşvikler gibi karşılıksız transferlerden bahsedilebilir.

¹Hüsnü ERKAN, *Ekonomi Politikasının Temelleri*, (İkinci baskı), Aydın Yayınevi, İzmir 1990, s. 199

²Korkut BORATAV, *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı*(Kavramlar ve Metot Meseleleri), Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 117

³Halil NADAROĞLU, *Kamu Maliyesine Giriş*, Vize, 1981, s. 120

Gelir bölüşümünün gerçekten değiştirilmesi istendiğinde, bunun en kısa ve etkili yolu, eşitsizliklerin bölüşüm sürecinde ortadan kaldırılmasıdır. Bununla birlikte, uygulamada devletler gelir bölüşümünü, yeniden bölüşüme dayanarak değiştirmek eğilimindedir. Bunun temel nedeni, uyandırdığı tepkilerin daha az olması ve piyasanın işleyişini bozmamasıdır.

Bölüşüm ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, maliye politikası ile daha çok yeniden dağılımla ilgili önlemlerin önplana çıktığı görülmektedir. Çünkü, devlet, maliye politikası aracılığıyla gelirin yeniden bölüşümünü önce vergiler, daha sonra da harcamalar yoluyla değiştirmektedir. Ancak, birinci bölümde görüldüğü gibi, Kaldor ve Boulding tarafından geliştirilen bölüşüm kuramları, birincil bölüşümün, gelirin kullanım şeklinden de etkilendiğini ortaya koymuştur. Böylece, devletin vergi gelirleri ve özellikle harcamalar yoluyla birincil gelir bölüşümünü de etkilediği ifade edilebilir. Bu etki, devletin bölüşümü düzenleme amacından bağımsız olarak gerçekleşmektedir². Bir başka deyişle, devlet istese de istemese de, vergi ve harcamalarıyla bölüşümü etkilemektedir. Aşağıda maliye politikası araçlarının bölüşüm ilişkileri üzerine etkileri incelenmiştir.

4.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI

Vergi politikaları, vergi oranları ve vergilerin bileşimine(dolaylı-dolaysız) bağlı olarak, daha çok, fonksiyonel ve kişisel bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte, bazı vergi istisna ve muafiyet uygulamalarıyla, sektörel ve bölgesel bölüşümü de etkileyebilmektedir. Bu nedenle vergi politikaları gelir bölüşümünü tüm boyutlarıyla etkileme potansiyeline sahiptir.

Günümüzde vergiler gelir, servet ve harcamalar gibi çok geniş bir alandan alınmaktadır. Bu nedenle, hemen hemen herkesin vergi mükellefi olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, bu çok geniş alana yayılan ve çok sayıda olan vergilerin, gelir bölüşümü üzerine etkileri farklı olabilmektedir.

Kamu harcamalarının karşılanması amacıyla devlete gelir sağlamanın yanında, vergilerin sosyal amaçla da kullanılabileceği ilk kez A. Wagner tarafından ileri sürülmüştür³. Çeşitli grupların satın aldığı tüketim ve yatırım malları miktarında verginin neden olduğu değişmelerin karşılaştırılması, verginin gelir bölüşümü üzerindeki etkisini ortaya koyar. Buna göre vergi değişmeleri;

- çeşitli grupların tüketim ve yatırım harcamalarının düzeyini,
- çeşitli gruplar için değişik önem taşıyan tüketim mallarının fiyatlarını ve yatırımların maliyetlerini etkileyerek gelir bölüşümünü değiştirir.

Ayrıca, vergi politikası yoluyla gelirin yeniden bölüşümünde, verginin yapısı ve teknik özelliklerine göre farklı boyutlarda olmakla birlikte, vergilerin dolaylı ve dolaysız olmasının farklı etkiler yaratması sözkonusudur. Dolaylı vergilerin düşük gelir gruplarının, doğrudan vergilerin ise,

¹ İsmail TÜRK, a.g.e. s. 9

² Ömer A. AKSU, a.g.e. s. 53

³ Sabri TEKİR, Vergi Teorisi, Akıselim Matbaası, İzmir 1990, s. 20

yüksek gelir gruplarının aleyhine olduğu genelde kabul edilen bir görüştür¹. Bunun yanında, dolaylı vergilendirme, dolaysız vergilendirmenin daha yüksek bir dağılım adaleti anlamındaki yeniden dağıtıcı etkisini azaltmaktadır².

Hazineye vergi hasılatı olarak giren her lira, ekonomi içindeki birimlerden birisine bir liralık yük anlamına gelir. Bu yüke, parasal dolaysız yük denir. Bu vergi, ilk ödeyen tarafından başkalarına devredilebilir. Yansıma analizi, verginin nihai olarak kimin tarafından ödendiğini belirleme amacına yöneliktir. Vergi yükünü faktör veya mal fiyatlarını artırarak alıcılara devretmeye, “ileriye yansıtma”, fiyatları azaltarak satıcılara devretmeye ise, “geriye yansıtma” denilmektedir³.

Vergilerin bölüşüm üzerine etkilerinin daha iyi ortaya konulabilmesi için, bu yansıma mekanizmasının değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca, belli bir gelir grubundan gelir transferi yapmak amacına yönelik olarak konulan vergi ve/veya artırılan vergi oranı, bu verginin yansıtılması olanaklarının varolması durumunda kendisinden beklenen amacı gerçekleştiremeyecektir. Bu nedenle, vergi politikası yoluyla bölüşüm düzenlenmesinde dikkatli ve seçici davranma gereği bulunmaktadır.

4.1.1.1.1. KİŞİSEL GELİR VERGİSİ

Gelir vergisi, gerçek kişilerin belirli bir dönemde çeşitli kaynaklardan elde ettikleri irat ve kazançların safi tutarı üzerinden, kişisel ve aile durumları gözönünde tutularak alınan artan oranlı, subjektif ve dolaysız bir vergidir⁴. Artan oranlı olması nedeniyle, bu vergilerin kişisel bölüşümü eşitleme yönünde etkide bulunduğu kabul edilmektedir.

Bunun yanında, gelir vergisinde asgari geçim indirimi uygulamasıyla, gelirin belirli bir kısmının vergi dışı tutulması, düşük gelirli grupların, genelde, bu vergiden muaf tutulmaları sonucunu doğurmaktadır. Böylece, bir kez daha, düşük gelirliiler lehine bir durum yaratılarak, kişisel gelir bölüşümü daha adil hale gelmesi sağlanabilecektir.

Gelir vergisinin, bölüşümün daha adil olmasını sağlayabilmesi, her çeşit gelir ve iratları içeren genel bir vergi olması ve yansıtılamaması durumunda geçerlidir. Bu nedenle, gelir vergisi yasalarında vergiden kaçınmaya olanak verecek boşluklar bulunmamalıdır. Aksi halde, istisna ve muafıklar, götürü usulle vergilendirmeler, sadece vergi karşısında eşitlik ilkesini değil, gelirin bölüşümünü de bozar.

Bunun yanında, vergilendirme tekniği açısından her çeşit kazanç ve iratlara vergi tarhiyatı aynı yöntemle yapılmalıdır. Genellikle, vergi tarhiyatının kaynaktan kesme yöntemiyle yapılması durumunda vergi kaçakçılığı olmazken, beyana dayanan vergi tarhiyatı vergi kaçakçılığına elverişlidir. Bu nedenle, gelir vergisinin gelir bölüşümünü eşitliğe götürmesi için beyana dayanan vergi tarhiyatında,

¹ Abdurrahman AKDOĞAN, Kamu Maliyesi, Gazi Üniversitesi Yayın No: 135 Ankara 1989, s. 376

² Heinz HALLER, Maliye Politikası- Teorik esasları ve Temel Problemleri, (Çev. Salih TURHAN) Faktülter Matbaası, İstanbul 1974, s. 293

³ Boratav, a.g.e. s. 160

⁴ Şerafettin AKSOY, Vergi Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s. 175

beyanların doğruluğunun denetlenmesi büyük önem taşımaktadır. Aksi halde, bu yöntemle vergilendirme fonksiyonel bölüşüm dengesizliğini de artırabilecektir.

4.1.1.1.2. KURUMLAR VERGİSİ

Kurumlar vergisi, belirli bir dönemdeki iktisadi faaliyetler sonucunda gelir elde eden kurumların toplam safi kazançları üzerinden alınan dolaysız bir vergi olması¹ nedeniyle daha çok fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Kurumlar vergisi gelir vergileri grubunda yer aldığından yansımaları oldukça güçlü olan vergilerdir. Artan oranlılık ilkesi, ödeme gücü ilkesinin sadece gerçek kişiler için geçerli olması nedeniyle bu vergide uygulanamamaktadır.

Kurumların faaliyet döneminde elde ettikleri safi kazancın belli bir oranında ödenen kurumlar vergisinin, gelir bölüşümü üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için, sermaye yapısı ve hisse senetlerinin çeşitli gelir grupları arasındaki dağılımının incelenmesi gerekir. Nitekim, bir şirketin, halka açık anonim şirket olmaması durumunda, hisse senetlerinin yüksek gelir gruplarında bulunduğu ve bu nedenle, kurumlar vergisinin kişisel gelir bölüşümü eşitsizliklerini de giderme yönünde etkide bulunduğu ifade edilebilir².

4.1.1.1.3. SERVET VERGİLERİ

Kişisel gelir bölüşümünde ortaya çıkan dengesizliklerin önemli nedenlerinden biri, servet dağılımının dengesiz olmasıdır. Bu nedenle, gelir bölüşümünde servete bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesinde arazi, bina gibi belirli bir servet üzerinden alınan ve dolaysız olan servet vergileri önem kazanmaktadır. Bu vergilerle gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları servetin tamamı vergilendirilmektedir. Bu tür vergiler, değer artışları üzerinden alındığı gibi, veraset vergileri ve istisnai servet vergileri şeklinde de olabilmektedir¹.

Servet artış vergileri, servetin değerinde kişisel çabalarla oluşan artışlar yerine, genelde ekonomik konjonktür ve bazı istisnalara bağlı olarak ortaya çıkan artışlardan alındığı için, genelde fazla tepkiyle karşılaşmamaktadır. Servetin değerinde ortaya çıkan artış, gelir bölüşümünü servet sahibi lehine bozacağından, alınan vergiler bu bozulmayı belli ölçüde giderecektir. Aksi halde, servet dağılımındaki dengesizliğe bağlı kişisel gelir bölüşümü adaletsizliği daha da artacaktır.

Vergilendirme yolu ile gelir bölüşümünün etkilenmesinde veraset ve intikal vergisi önemli bir rol oynamaktadır. Veraset vergisi, servet dağılımında bir dereceye kadar bir dengeleme sağlar. İntikal vergisi ise, servetten elde edilen gelirlerin, belirli kişiler ve ailelerde toplanmasını engellemesi nedeniyle, kişisel gelir bölüşümü üzerinde tekrar denkleştirici bir etkiye sahip olur. Ancak, bunun için servetin beyan değeri yerine, cari değerinin dikkate alınması, istisna hadlerinin düşük ve vergi oranının yeterince yüksek olması gerekir.

¹Şerafettin. AKSOY, a.g.e. s. 320

²İsmail TÜRK, Maliye Politikası, a.g.e. s. 212

Bir diğ er servet vergisi türü olan istisnai servet vergileri, genelde olağanüstü hallerde(savaş, kriz gibi), devletin gerekli harcamaları yapabilmesi için alınmaktadır. Bu durumda, sözkonusu verginin kişisel gelir bölüşümünü olumlu yönde etkileyeceği ifade edilebilir.

Servet dağılımının, gelirin yeniden bölüşümü için düzenlenmesi isteniyorsa, yeni oluşan servetin de dikkate alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi, servetin yeniden oluşumu, tasarruflar tarafından belirlenir. Bunun hacmi ise, veri bir tasarruf eğiliminde, gelir düzeyine bağlı bulunmaktadır. Gelir bölüşümünün çok bozuk olması durumunda, tasarruflar, geliri yüksek küçük bir grup tarafından yapılabilir. Böylece, sözkonusu grubun serveti daha da artacak ve bunun sonucunda kişisel gelir bölüşümü daha da bozulacaktır. Yeniden dağıtıcı bir gelir vergilendirmesi gelişmeyi frenleyebilmekle birlikte, durdurmak ya da tümüyle tersine çevirmek olanağına sahip değildir. Fakat, Bu durumda, küçük gelir sahiplerine, tasarruf ettikleri taktirde, vergi kolaylıkları sağlamak suretiyle, servet oluşumu için olanak tanınabilir².

Literatürde yan etkileri konusunda yoğun tartışmaların bulunmasına karşın, servet üzerinden alınan vergilerin ilk etkilerinin ekonomide servet ve kişisel gelir bölüşümünü eşitleme yönünde olduğu, genelde, kabul edilmektedir.

4.1.1.1.4. GİDER VERGİLERİ

Üretilen, satılan ve tüketilen mal ve hizmet üzerinden alınan gider vergileri, kişisel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Bu vergilerin temel özelliği, gelir ve servetin elde edilmesi süreci yerine, bunların harcanması sırasında, birey ayrımı yapılmaksızın alınmasıdır. Dolayısıyla, üzerine gider vergisi konulmuş malları satın alanlar, bu malları kullanmayanlara oranla daha fazla vergi ödeyecektir³. Bu vergileri ödeyenlerin, gelir düzeylerine bakılmaksızın, aynı oranda vergi alınması, gelir düzeyi düşük ve buna bağlı olarak tüketim eğilimleri yüksek kesimler aleyhine bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle, gider vergilerinin, kişisel gelir bölüşümünü bozucu yönde etkide bulunduğu ifade edilebilir.

Bu olumsuz etkinin ortadan kaldırılabilmesi için gider vergisi konulan malların ve bu malları tüketen kesimlerin özelliklerini dikkate alarak, vergi oranının farklılaştırılması ve/veya verginin kaldırılması önerilmektedir. Bu çerçevede, gider vergilerinin kendi içinde genel ve özel gider(tüketim) vergileri şeklinde ayrıldığı görülmektedir.

Genel tüketim vergileri, üretim sürecinin her aşamasında(yayıllı tüketim vergileri) ve/veya sadece bir aşamasında(toplu tüketim vergileri) alınabilen genel nitelikteki vergilerdir. Yayıllı tüketim vergilerinde her aşamada vergi alındığı için vergiye baz olan aynı matrahın birkaç kez vergilendirilmesi sözkonusu olmaktadır⁴. Bu durum, imalatçı işletmelerin dikey entegrasyona giderek

¹İsmail TÜRK, Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s.168

²Heinz HALLER, a.g.e. s. 294

³Akif ERGİNAY, Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s.121

⁴Arif NEMLİ, Kamu Maliyesine Giriş, Güray Matbaası, İstanbul 1979, s. 210

tekel oluşturmalarına yol açmakta ve verginin nihai tüketiciye yansıtılması sonucunu doğurmaktadır. Toplu tüketim vergilerinde de verginin tek aşamada alınması yansımaya sorununa neden olmaktadır. Böylece, genel tüketim vergilerinin kişisel yanında fonksiyonel gelir bölüşümünü de bozucu etki yarattığı ifade edilebilir.

Genel tüketim vergilerinin yukarıda ifade edilen sakıncalarını ortadan kaldırmak amacıyla, katma değer vergisi geliştirilmiştir. Malların üretim ve dağıtımına ilişkin her aşamasında alınması nedeniyle, yayılı tüketim vergisine benzeyen katma değer vergisinin temel özelliği, her aşamada mükelleflerin kendinden önce ödenen vergiyi, kendi ödeyeceği vergiden mahsup etmesidir. Bu yapısı nedeniyle, mükelleflerin birbirini kontrol etmesi sonucunu doğurur. Kaçakçılığın ortaya çıkmasını önemli ölçüde engelleyen bu yapıya karşın, verginin nihai tüketiciye yansıtmasını engellemek güçtür. Bu nedenle, kişisel gelir bölüşümünü bozucu etkiler yaratmaktadır. Ancak, katma değer vergisinin mallara göre farklılaştırılabilmesi ve böylece düşük gelir gruplarının bütçeleri içinde önemli yer tutan tüketim mallarında düşük oranların uygulanması suretiyle, kişisel gelir bölüşümü açısından olumlu etkiler yapabilmektedir.

Gider vergilerinin bir diğer türü olan ve lüks tüketim malları üzerinden alınan özel tüketim vergileri ise, daha dar kapsamlı vergilerdir. Bu vergilerin yüksek gelirli grupların kullandığı tüketim malları üzerine uygulanması durumunda, kişisel gelir bölüşümünü düzeltici etkiler yapması olasıdır.

Kısaca, gider vergilerinin, genelde kişisel gelir bölüşümü üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ve bunun giderilmesi amacıyla getirilen düzenlemelerin de yansıtma, kaçak gibi nedenlerle beklenen iyileşmeyi sağlayamadığı gibi fonksiyonel gelir bölüşümünü de girişimciler lehine bozduğu ifade edilebilir.

4.1.1.1.5. NEGATİF GELİR VERGİSİ

Negatif gelir vergisi kavramı ilk kez Milton Friedman ve Daniel Moynihan tarafından ortaya atılmıştır. İlk anda yadırganan bir kavram olan negatif gelir vergisi, bir tür sosyal transfer harcamasını ifade etmektedir. Ancak, uygulandığı ve tekniği itibarıyla vergiyi andırmaktadır¹.

Daha çok gelişmiş ülkelerde görülen bu uygulamada, belirli bir düzeyin altında geliri olan bireylerden vergi alınmazken, geriye doğru bir ödemede bulunmaktadır. Böylece, fakirliğin azaltılması amaçlanmaktadır. Transfer harcamalarından temel farkı, geliri düşük olanlara dağıtık ve değişik karakterdeki dolaylı yardımlar yerine, vergi gibi hesaplanan bir yıllık ödeme yapılmasıdır. Negatif kavramının kullanılmasının nedeni de, devletin mükellef, vatandaşın ise, alacaklı olmasıdır².

Negatif gelir vergisi, yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, kişisel gelir bölüşümündeki dengesizliklerin azaltılması amacına yöneliktir. Ancak, bu uygulama, fakirlik çizgisinin

¹Halil NADAROĞLU, Kamu Maliyesi Teorisi(6. Baskı) Sermet Matbaası, İstanbul 1985, s. 121

²Türkan ÖNCEL, "Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Yayın No:3127/497 İstanbul 1982, s. 5

belirlenmesinde uygulanacak ölçütler ve finansman kaynağının nereden sağlanacağı konusunda önemli sorunları da birlikte getirmektedir. Uygulamanın gelişmiş ülkelerde görülmesinin temel nedeni de budur.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde dolaysız vergilerin kişisel ve fonksiyonel gelir bölüşümünün düzeltilmesi açısından olumlu etki yapabilmesi için;

- a) Artan oranlı olması,
- b) verginin yansıtılmaması,
- c) yüksek oranda vergi ödeyenlerin, devletten aldıkları hizmetlerin vergi bedeline eşit veya fazla olmaması,
- d) yüksek gelirli grupların birçok vergi kolaylık ve gider indirimlerinden yararlanmamaları gerekmektedir.

Dolaylı vergilerin gelir bölüşümünü olumlu yönde etkileyebilmesi için ise;

- a) daha çok yüksek gelirli grupların tükettiği mallara uygulanması,
- b) yansıma olanaklarının engellenmesi gereklidir.

Ayrıca, her iki tür vergi uygulamaları sonucunda toplanılan vergilerin düşük gelirli gruplara yönelik olarak kullanılması, kişisel gelir bölüşümü daha adil olması açısından önem taşımaktadır.

4.1.1.2. HARCAMA POLİTİKASI

Kamu harcama politikasının, gelir bölüşümü üzerine etkisinin ortaya konulmasında harcama kalemlerinin etkilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü, genelde cari, transfer ve yatırım harcamaları olarak sınıflandırılan kamu harcamalarının gelir bölüşümüne etkileri, farklı içerik ve boyutlarda olabilmektedir.

Gelirin yeniden bölüşümü açısından kamu harcamalarını, yeniden bölüşümü sağlayan harcamalar ve diğer harcamalar şeklinde sınıflandırmak da mümkündür. Bu çerçevede, mal ve hizmet ile ilgili cari giderleri (çğitim, sağlık gibi) yeniden dağıtıcı harcamalar olarak sayabiliriz. Bunlar yanında ailelere, sanayi ve ticari girişimlere yönelik olarak yapılan cari transfer harcamaları da, yeniden dağıtıcı harcamalardır¹.

4.1.1.2.1. CARİ HARCAMALAR

Ekonomik niteliklerine göre cari ve reel harcamalar olarak ikiye ayrılan cari harcamalar, gelir bölüşümü üzerinde farklı etkiler yapmaktadır. Devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesi için piyasadan satın aldığı mal ve hizmetlere yapılan harcamalar, reel harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür harcamalarla, devlet efektif talep üzerinde doğrudan doğruya etkide

¹ Selahattin TUNCER, a.g.e. s. 56

bulunduğu için istihdam ve dolayısıyla, milli gelir düzeyini yükseltir. Ekonomik konjonktürün normal bir gelişme gösterdiği dönemlerde, kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla yapılan bu harcamalar, kriz dönemlerinde durgunluğun aşılması ve belirli sosyal grupların gelirlerinin artması yönünde etkide bulunurken kişisel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır.

Bu harcamalar sonucunda verilen mal ve hizmetlerden, karşılıksız veya maliyetinin altında bir bedelle yararlandığında, bireylerin geliri, hizmetlerin kendilerine karşılıksız gelen bölümü kadar artacaktır. Bu etkinin ölçülebilmesi için ise, bu giderlerin ölçüklübilir ve bölünebilir olması gerekmektedir. Eğitim ve sağlık harcamaları bu açıdan en önemli harcama kalemlerini oluşturmaktadır. Devlet, sözkonusu harcamalardan, düşük gelir gruplarının daha fazla oranda yararlanmasını sağlayarak kişisel gelir bölüşümü üzerinde etki yapma şansına sahiptir.

Diğer taraftan, daha çok bölünemez nitelikte harcamaları (genel idare harcamalar, adalet, savunma) ifade eden cari harcamalar sonucunda sağlanan hizmetlerin herkese açık olması, bunların gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinin nötr olduğu görüşünün ağırlık kazanmasına neden olmuştur.

4.1.1.2.2. TRANSFER HARCAMALARI

Transfer harcamaları, daha çok birey ve ailelere yönelik olarak karşılıksız yapılan harcamalardır. Bu harcamalar, gelir bölüşümü üzerinde olumlu veya olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Dolayısıyla, bu harcamaları oluşturan kalemlerin gelir bölüşümü üzerindeki etkilerini ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir;

Bazı sektörlere, düşük gelirli kişi ve ailelere verilen nakti ve/veya ayni yardımlar (tarım sübvansiyonları, emeklilik, işsizlik sigortası vb), transfer harcamaları içinde gelir bölüşümü açısından en önemli harcamalardır. Bunlar gelir bölüşümü üzerinde, fiyatların düşmesiyle değil, gelirin artmasıyla etkili olmaktadır.

Tarım sektörüne ve düşük gelirli ailelere verilen yardımlar, hem sektörel hem de kişisel gelir bölüşümünde varolan eşitsizlikleri azaltma yönünde etkide bulunur. Bununla birlikte, üretim ve ihracata verilen destek ve primler, genellikle, piyasa için üretimde bulunan imalatçı ve ihracatçı gibi yüksek gelir düzeyindeki kişilere yöneldiği için¹, fonksiyonel gelir bölüşümünü girişimciler lehine bozmaktadır. Ancak, bunlara verilen yardımlar üretimin ve istihdamın devamı veya artışı anlamına geleceği için, ücretliler açısından da bazı olumlu etkiler yaratabilmektedir.

Transfer harcamalarının bir diğer önemli kalemi ise, devlet tahvili ve bonolarına ödenen faizlerdir. Faiz ödemelerinin gelir bölüşümü üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için, tahvilleri elinde bulunduran kesimlerin gelir düzeyi ile verilen reel faiz düzeyinin bilinmesi gerekmektedir. Ancak, düşük gelir gruplarının tasarruf eğiliminin düşük olduğu ve tahvillerin satılabilmesi için pozitif reel

¹SelahattinTUNCER, a.g.e. s. 61

faiz verilmesi gerektiği dikkate alındığında, bu harcamaların fonksiyonel gelir bölüşümünü sermaye lehine bozacağı ifade edilebilir¹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, transfer harcamaları gelir bölüşümü üzerinde önemli rol oynayabilmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde büyüme ön plana çıktığı için, transfer harcamalarının bölüşüm boyutu, genelde, gözardı edilmektedir.

4.1.1.2.3. YATIRIM HARCAMALARI

Kamu yatırımları(ulaşım, enerji vb.) gelişme sürecinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü, büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için, bir ülkede kamu tarafından gerçekleştirilen altyapı yatırımlarının belirli bir eşik düzeyini aşması gerekmektedir. Bunun yanında, özel kesimin yapamadığı ve verimli yatırımlar olarak adlandırılan bazı büyük sanayi yatırımlarının da yine devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekli olabilmektedir.

Bu harcamaların, çarpan mekanizmasıyla ekonomide önemli etkiler yaratması ve dolayısıyla, gelir bölüşümünü etkilemesi sözkonusudur². Nitekim, kamu yatırım harcamaları sektörel, bölgesel ve kullanılan teknolojiye bağlı olarak fonksiyonel bölüşümü etkileyebilmektedir. Örneğin, kamu yatırımlarının geri kalmış bölgelere kaydırılması, bu bölgenin gelişmesine dolayısıyla, bölgesel gelir bölüşümü farklılıklarının azaltılmasına hizmet edecektir. Benzer bir durum, yatırımların sektörel dağılımı için de geçerlidir.

Görüldüğü gibi, kamu harcamalarındaki bir artış, hasılanın dağılımını iki yönde etkilemektedir. Bunlardan ilki, kamu hizmetlerinin artması ve hizmet genişlemesinden çeşitli grupların farklı oranlarda yararlanması, ikincisi ise, devlete kaynak sağlayan ek kamusal harcamaların, çeşitli gruplar tarafından piyasadan alınan tüketim ve yatırım mallarını farklı oranlarda azaltmasıdır. Bunların dışında, devlet harcamalarındaki artış, çeşitli gruplara faktör ödemeleri olarak gideceğinden, faktör fiyatlarını ve faktör istihdamını etkileyerek üretici gelirlerinin dolayısıyla da fonksiyonel gelir bölüşümünü de değiştirmektedir³.

Yukarıdaki açıklamalardan vergisel önlemlerin toplayıcı, kamu harcamalarının dağıtıcı yönde etkili olmaları nedeniyle, kamu harcamalarının, gelirin yeniden bölüşümünde daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, harcamalar yoluyla düşük gelir gruplarının gelir düzeyi ve yaşam standardının değiştirilmesi, daha etkili bir yöntemdir.

Vergi ve harcama politikalarının gelir bölüşümü üzerindeki etkilerini birlikte değerlendirdiğimizde, vergi politikasıyla yüksek gelir gruplarının gelirleri azaltılarak, harcama politikasıyla, düşük gelir

¹Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. S. DANZİGER, R. HAVEMAN ve R. PLOTNİC, "How Income Transfer Programs Effect Work, Saving and the Income Distribution: A Critical Review" *Journal of Economic Literature*, Vol. XIX, September 1981, s.s. 975-1028

² N. OKUNO, A. YAKITA, "Public Investment and Income Distribution: A Note", *Quartely Journal of Economics*, February 1981, s. 171

³Korkut BORATAV, a.g.e. s. 151

gruplarının gelirleri artırılarak kişisel gelir bölüşümünde belli bir dengenin sağlanmasına çalışıldığı ifade edilebilir.

4.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKASI

Kamu kesiminin önemli gelir kaynaklarından biri olan borçlanma; miktar, yöntem ve maliyet(faiz) boyutlarıyla, gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir¹. Borçlanmanın gerek ülke ekonomisine, gerekse bölüşüm üzerine etkileri, borcun kaynakları (iç ve dış borçlanma) dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Ancak, dış borçlanmanın etkileri daha çok uluslararasıdaki gelir bölüşümüyle ilgili olduğu için çalışmamızda ele alınmayacaktır.

Borçlanmanın gelir bölüşümü üzerine etkilerinin incelenmesinde öncelikle değerlendirilmesi gereken konu, borçlanmanın gönüllü veya zorunlu olmasıdır. Gönüllü borçlanmada, birey ve kurumlar harcamalarını kısarak değil, daha önceden biriktirmiş oldukları tasarruflarıyla devlete borç verirler. Böylece, borçlanma, ilk etkisi yönünden, gelir ve servet dağılımını değil, sadece mevcut tasarruf ve servetin kullanım şeklini değiştirir. Zorunlu borçlanma, birey ve kurumların tasarruflarından değil, gelirlerinden beslenir ve vergilendirmeye benzer etkiler yaratır.

Diğer taraftan, borçlanma karşılığında ödenen faizlerin fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde sermaye lehine önemli etkileri bulunmaktadır. Borç faizleri, transfer harcamaları arasında yer almasına karşın, yarattığı etkiler, yukarıda ifade edilen diğer transfer harcamalarından tümüyle farklı özellik göstermektedir. Ayrıca, zorunlu borçlanma dışında, kamu borçlanma kağıtlarını ellerinde bulunduranlar, genellikle yüksek gelir grubunda yer alan bireyler ve kurumlardır. Bu nedenle, ödenen faizlerin pozitif reel faiz olması durumunda, gelir bölüşümü yüksek gelirli gruplar lehine değişecek ve böylece kişisel gelir bölüşümü bozulacaktır.

Borçların, vergi gelirleriyle ödeneceği gözüntüne alındığında, vergi verenler ve tahvil satın alanların farklı olması durumunda faiz ödemeleri yoluyla bazı gelir gruplarına transfer yapılmış olacaktır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin büyüklüğüne bağlı olarak bu etki, daha da artacaktır. Bu nedenle, kamu borçlanması, yüksek gelir gruplarının gelirlerinin daha da artması ve böylece kişisel gelir bölüşümünün daha da bozulması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla, gelir bölüşümünün düzeltilmesini amaçlayan bir politikanın, kamu açıklarını kapatmak için borçlanma yerine vergileri kullanması daha uygun olacaktır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, gelir(vergi), harcama ve borçlanma politikalarına ilişkin uygulamaların bütçe aracılığıyla yapıldığı ifade edilebilir. Bu nedenle, bütçe politikasının bir bütün olarak gelirin yeniden bölüşümü konusunda önemli bir araç olduğu söylenebilir.

¹Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz, Selahattin TUNCER, a.g.e. s.62-65, İsmail TÜRK, Maliye Politikası, a.g.e. s.218-220, Aytaç EKER ve diğerleri, Maliye Politikası, a.g.e. s.254-56

4.1.2. PARA POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Genel iktisat politikasının bir parçası olan para politikası, bir ekonomide para miktarının üretim miktarına oranla daha az ya da çok artmasına neden olarak fiyat istikrarsızlığına yol açmaktadır¹. Bu ise, üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi temel ekonomik değişkenler aracılığıyla bölüşüm ilişkilerini etkilemektedir.

Bilindiği gibi, günümüz ekonomilerinde para ve parasal değişkenlerin önemi artmıştır. Takas ekonomisinden paralı ekonomiye, buradan da kaydi para ve elektronik paraya geçiş şeklinde yaşanan süreç, bölüşüm ilişkileri üzerinde dolaylı, fakat, önemli etkiler oluşturmaktadır. Bölüşüm ilişkileri, paralı ekonomiye geçişle birlikte yoğun bir değişim yaşamış; öztüketime dayalı, kapalı aile ekonomisinden piyasaya yönelik, uzmanlaşmaya dayalı üretim, bölüşüm ilişkilerini karmaşık hale getirmiştir. Bölüşüm ilişkileri üzerinde oluşturduğu bu etkiler, para politikalarının önemini ortaya koymaktadır.

Ancak, literatürde, para politikalarının bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkisi konusu yeterince incelenmemiştir. Bunun temel nedeni, para politikalarının değil, para politikaları sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin(enflasyon, işsizlik, büyüme hızı vb) bölüşüme etkileri üzerinde durulmasıdır. Çalışmamızın bu bölümünde para politikası araçları kısaca açıklandıktan sonra bunların, bölüşüm ilişkileri üzerinde yarattığı etkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.1.2.1. REESKONT POLİTİKASI

Reeskont politikası, Merkez bankasının dolaşımdaki aktif para miktarını ve dolayısıyla, fiyatlar genel düzeyi ile ekonomik konjonktürü etkilemek amacıyla kullandığı klasik araçlardan biridir².

Bu politikanın, reeskont oranının artırılması ve reeskont koşullarının ağırlaştırılması yönünde kullanılması sonucunda ekonomide daralma yaşanacaktır. Bu durum, firmaların finansman yapılarına bağlı olarak, üretim maliyetlerini artırabilir ve dolayısıyla maliyet itişli bir enflasyon yaratabilir. Aksi durumda, yani reeskont olanaklarının kolaylaştırılması durumunda ise, ekonomide bir genişleme ve buna bağlı olarak da talep itişli bir enflasyon yaşanabilecektir. Dolayısıyla, reeskont politikasının çok dikkatli bir şekilde kullanılması gereklidir. Reeskont politikasının enflasyonist etkiler yaratması nedeniyle orta vadede, dolaylı olarak, kişisel gelir bölüşümünün bozulması yönünde bir etki yaptığı söylenebilir.

Diğer taraftan, reeskonta kabul edilecek senetlerin niteliği ve miktarına bağlı olarak belli kesimler lehine gelir avantajları yaratabilir. Ayrıca, küçük ve orta ölçekli işletmelere bu açıdan bir kolaylık sağlanması suretiyle fonksiyonel gelir bölüşümünün girişimciler lehine değişmesi sözkonusu olacaktır. Bu konu, selektif kredi politikasıyla da bağlantılı olarak aşağıda, ayrıca değerlendirilecektir.

¹Ali ÖZGÜVEN, *İktisat Bilimine Giriş*(5. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul 1983, s. 365

²Ergül HAN, *İktisada Giriş 2*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1994, s. 81

4.1.2.2. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ

Merkez bankalarının bono, tahvil satın almak ya da satmak suretiyle bankaların kasa likiditelerini, dolayısıyla, ödünç verebilecekleri fonların miktarını etkilemeye yönelik olan açık piyasa işlemleri politikası fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır.

Nitekim, açık piyasa işlemleri, kredi hacmini etkilemesi yanında, tahvil fiyatlarına, dolayısıyla faiz oranına etki yapmaktadır. Merkez bankasının açık piyasada tahvil satın alması, tahvile talebi artıracığından, diğer koşullarda bir değişiklik yoksa, tahvil fiyatlarının yükselmesine, faiz oranının düşmesine neden olur; merkez bankasının tahvil satması tahvil arzını artıracığından, diğer koşullarda bir değişiklik yoksa, tahvil fiyatlarının düşmesine, faiz oranının yükselmesine yol açar. Tahvil piyasasının geliştiği ülkelerde, açık piyasa işlemleri politikası reeskont politikasından daha etkili bir para politikası aracıdır.

Bu açıklamalardan görülebileceği gibi, açık piyasa işlemleri politikasının fonksiyonel gelir bölüşümü üzerindeki etkisi faiz oranlarındaki değişmeye bağlı bulunmaktadır. Nitekim, açık piyasa işlemlerinin daraltıcı yönde uygulanması durumunda faiz oranları yükseleceği için, faiz geliri elde edenlerin lehine bir değişme sözkonusu olacaktır.

4.1.2.3. YASAL KARŞILIKLAR POLİTİKASI

Yasal karşılıklar politikası da, yukarıda açıklanan diğer para politikası araçları gibi, fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü, Merkez bankasının, bankaların kabul ettikleri mevduata karşılık, bulundurmaları yükümlü oldukları yasal karşılık oranını (kasa likiditesi ve munzam karşılık oranını) değiştirmek yoluyla, bankaların ödünç verebilecekleri fonların miktarını etkilemeye yönelik bir politikadır. Merkez bankasının yasal karşılık oranını yükseltmesi, bankaların kredi verme olanaklarını azaltır; yasal karşılık oranını düşürmesi ise, bankaların kredi verme olanaklarını artırır.

Yasal karşılık politikasının, iskonto ve açık piyasa işlemleri politikasında olduğu gibi, doğrudan bir fiyat etkisi bulunmamaktadır. Ancak, yasal karşılık oranlarının yükseltilmesi ya da düşürülmesi sonucu, bankaların gelir getiren aktiflerinin miktarının değişmesi, bankaların gelirini olumsuz ya da olumlu yönde etkileyebilir.

Yasal karşılıkların artırılması durumunda bankaların verebileceği kredi miktarı azalacak, aksi durumda ise, artacaktır. Birinci durum, faiz oranlarının yükselmesi, ikinci durum ise, düşmesi sonucunu doğurabilecektir. Bu durum, faiz ödeyenler açısından olumsuz etki yapacaktır. Ancak, karşılık oranlarının düşürülmesi durumunda genişleyecek olan kredi olanakları nedeniyle, kredi faizlerinin düşürülebilmesi, piyasa yapısına da bağlı bulunmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, zorunlu karşılık politikası, kredi hacmi ve faiz oranları yoluyla, fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir.

4.1.2.4. SELEKTİF KREDİ POLİTİKASI

Bazı ekonomik amaçlara ulaşmak için para ve kredinin sektörler arasındaki dağılımının düzenlenmesi amacıyla kullanılan selektif kredi politikası, sektörel ve bölgesel gelir bölüşümünü etkilemektedir. Nitekim, bu politikada, kredilerin sektörler arasındaki dağılımına ilişkin öncelikler belirlenmekte; kalkınmaya katkısı büyük olan ve ilk aşamada gelişmesi istenen sektörlerle ucuz ve fazla miktarda kredi verilmesi yoluna gidilmektedir. Bir başka deyişle, selektif kredi politikasında, ekonominin kredi kaynakları, saptanan öncelik sırasına göre dağıtmakta ve her kesim yine önceden belirlenen limitler içinde kredi almaktadır. Bunun yanında, öncelikler çerçevesinde, verilecek kredilerde farklı faiz oranları uygulanabilmektedir¹.

Bunun yanında, birçok ülkede bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için de kredi politikası kullanılmaktadır. Geri kalmış bölgelere yönelik krediler, hem miktar hem de fiyat(faiz) açısından daha uygun koşullarda verilmekte ve böylece, bölgesel gelir dengesizliklerinin azaltılmasına çalışılmaktadır.

Kısacası, diğer para politikası araçlarıyla karşılaştırıldığında selektif kredi politikası, özellikle sektörel ve bölgesel gelir bölüşümü üzerinde etkilidir. Bu nedenle de, gelir bölüşümünün yeniden düzenlenmesinde kullanılabilecek etkili bir araçtır.

4.1.2.5. DİĞER PARA POLİTİKASI ARAÇLARI

Merkez bankası, yukarıda açıklanan politika araçları yanında, banka kredilerinin, devletçe izlenen ekonomik ve sosyal politika amaçlarına göre dağılımını sağlamak amacıyla, çeşitli önlemlere başvurabilir. Bunlardan başlıcaları, kredi tavanları, faiz oranlarının kontrolü, bankalar arası kredilerin sınırlandırılması gibi araçlardır². Yukarıda belirtilen para politikası araçlarıyla karşılaştırıldığında, bu araçların daha çok doğrudan müdahaleleri içerdiği görülmektedir. Bu nedenle, sözkonusu araçlar piyasa ekonomisiyle uyumlu olmasa da, gelir bölüşümünün istenilen yönde değiştirilmesinde, dolaylı araçlara oranla daha etkilidir. Bu etkinin ne kadar ve hangi yönde olacağı ise, araçların kullanım yönü ve dozuna bağlıdır.

Para politikasının bu araçları yanında, hazine bonoları, mevduat sertifikaları, finansman bonusu, repo, bankalararası para piyasası gibi para piyasası araçları¹ da gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak, bu araçlar da sonuçta faiz, kredi miktarı ve para arzı üzerinde etkili olacaktır. Bu nedenle, gelir bölüşümü üzerinde yukarıda ifade edilen para politikası araçlarına benzer etkiler yaratacakları söylenebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, para politikalarının gelir bölüşümü üzerindeki etkileri daha çok dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, unutulmaması gereken nokta, takas ekonomisinden para

¹Tevfik PEKİN, Makro Ekonomi, Bilgehan Matbaası, İzmir1993, s. 59

²Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız IMF, The Adoption of Indirect Instruments of Monetary Policy, Occasional Paper 126, Washington 1995, s.3-6

ekonomisine geçişle birlikte bölüşüm ilişkilerinin karmaşık hale gelmesi ve reel gelişmelerin yanında parasal gelişmelerin de bu ilişkilerde önemli değişimler yaratmasıdır. Öyleki, reel anlamda gelir bölüşümü daha adil hale gelmiş olsa bile, parasal değişkenler aracılığıyla kaynak aktarım mekanizması yaratılabilmektedir. Bu nedenle, reel değişkenler yanında, parasal değişkenlerin de bölüşüm ilişkilerinin analizinde dikkatle incelenmesi gerektiği ifade edilebilir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, para politikasının temelde üç değişkeni etkilediği ortaya çıkmaktadır. Bunlar, kredi miktarı ve dağılımı, kredinin fiyatı(faiz) ve para arzıdır. Bu nedenle, para politikalarının gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde bu değişkenlerde ortaya çıkacak gelişmelerin dikkate alınması konumuz açısından daha anlamlı olmaktadır.

Kredi miktarının ve dolayısıyla para arzının artması ekonomide genişletici bir etki yaratacağından bu, geleceğe ilişkin beklentilerin olumlu olması ve yatırımların artması sonucunu doğurabilecektir. Böylece, yatırımların teknoloji yoğunluğuna bağlı olarak(emek ya da sermaye yoğun olması) istihdam artışı gerçekleşecektir. Dolayısıyla, ek istihdama bağlı olarak, toplam ücret ödemeleri artacağı için fonksiyonel gelir bölüşümünde kısmi bir düzelme gerçekleşebilecektir. Bu süreçte, gelir bölüşümünde ortaya çıkacak iyileşmenin düzeyi, aynı dönemde yatırım artışı nedeniyle ortaya çıkacak enflasyon düzeyine bağlı olacaktır. Ayrıca, yeni yatırımlar girişimcilerin de gelirlerini artıracaktır. Dolayısıyla, genişletici bir para politikasının fonksiyonel gelir bölüşümü üzerindeki net etkisinin belirlenmesi oldukça güçtür. Ancak, daraltıcı para politikası uygulanması durumunda işsizlikte bir artış olacağı dikkate alındığında, genişletici para politikasının ücretliler üzerinde göreceli olarak daha olumlu olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, uygulanacak politikalara bağlı olarak, faizlerde ortaya çıkacak gelişmeler de fonksiyonel gelir bölüşümünü etkileyecektir. Ancak, burada özellikle dikkate alınması gereken nokta, reel faiz oranlarıdır. Çünkü, nominal faizlere dayalı bir analiz yanlış değerlendirmelere yol açabilecektir. Dolayısıyla, faizlerin gelir bölüşümü üzerindeki etkisi reel faizlere bağlıdır. Reel faiz verilmesi durumunda bu, borç verenler lehine, aksi durumda ise, borç alanlar lehine bir gelir aktarımına yol açacaktır.

Ayrıca, reel faiz uygulaması, kredi kullanan işletmelerin maliyetleri üzerinde artırıcı etki yaratacağından maliyet enflasyonuna neden olabilecek, bu da, piyasa yapısı ve maliyet artışlarını fiyatlara yansıtma olanaklarına bağlı olarak, sabit gelirli aleyhine bir durum ortaya çıkaracaktır. Böylece, bir taraftan sermaye kesimi gelirlerinin artması, diğer taraftan, ücretli kesimin gelirlerinin enflasyon nedeniyle erimesi, fonksiyonel gelir bölüşümünde bozulmaya neden olacaktır.

Sonuç olarak, para politikalarının kredi miktarı, faiz oranı ve bunların hem nedeni hem de sonucu olarak para arzı üzerinde etkili olduğu; kredi politikasının daha çok sektörel, faiz oranlarının ise, fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

4.1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik faaliyetlerin temel amacının, toplumun gereksinimlerini veri kaynak ve olanaklarla en yüksek düzeyde karşılamak olduğu dikkate alındığında, dış ticaret politikasının da aynı amaçlara ulaşmak için uygulanan politikaların bir diğer boyutunu oluşturduğu ifade edilebilir¹. Konumuz açısından dış ticaret politikasının amaçlarından birinin, gelir bölüşümünde istenmeyen bir değişmeye yol açmaksızın, kişi başına reel gelirden artış sağlamak olduğu söylenebilir. Dış ticaret politikalarının sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde önemli etkiler yapacağı açıktır. Aşağıda, bu etkiler ithalat, ihracat ve döviz politikaları alt başlıkları altında değerlendirilmiştir.

4.1.3.1. İTHALATLA İLGİLİ POLİTİKALAR VE BÖLÜŞÜM

İthalata yönelik çok sayıda politika aracı kullanılmaktadır. Ancak, bu çalışmada tüm bu araçların incelenmesi ve bunların gelir bölüşümü üzerine etkilerinin ortaya konulması mümkün olamayacağı için, geniş uygulama alanı bulan politikalar değerlendirilmiştir.

4.1.3.1.1. GÜMRÜK TARİFELERİ

Gümrük tarifeleri, ürün ve/veya sektör bazında farklılaştırılarak, tarife uygulanan üretimi koruyarak sektörel, bu sektörde faaliyette bulunan girişimcileri koruyarak da fonksiyonel gelir bölüşümünü değiştirebilmektedir.

Gümrük tarifeleri, yabancı malların bir ülkeye girişinde ad volarem(değere göre) veya spesifik(miktara göre) alınan vergilerdir. Bir malın ülkeye giriş fiyatını doğrudan etkiledikleri için, ithalatın kısılmasını ve/veya artırılmasını mümkün kılmaktadır. Bunlar, devlete gelir sağlamak, gelişmekte olan endüstrileri korumak, yerli ve yabancı endüstriler arasında rekabet çeşitliği kurmak, ekonomide çeşitli sosyal tabakalar arasında gelir bölüşümünü düzenlemek amacıyla alınmaktadır².

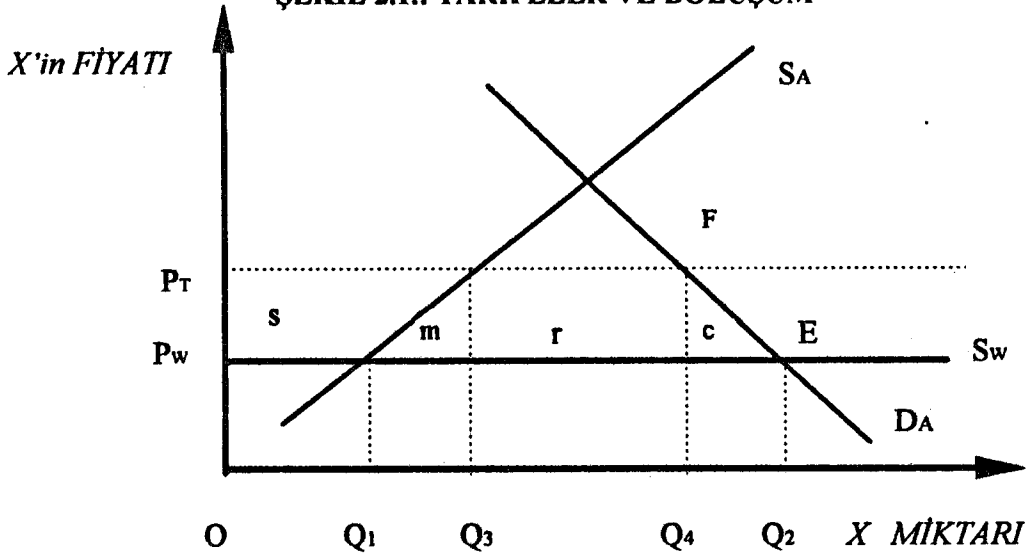
Gümrük tarifesiyle ekonomiye müdahalenin gelir bölüşümüne etkisi şekil 2.1 yardımıyla incelenebilir³. Şekilde, A ülkesinde X malına talep DA doğrusu, arz ise, SA doğrusu olarak verilmiştir. A ülkesindeki X malı arz ve talebinin, dünya fiyatlarını etkilemediği ve OPw fiyatında ithalatın arz esnekliğinin sonsuz olduğu varsayımı altında, A'nın X malı ithalatı Pw-Sw doğrusu ile gösterilmektedir. Serbest ticaret koşulları altında X malı piyasasında denge, E noktasında oluşmaktadır. Serbest ticaretle belirlenen OPw dünya fiyatları düzeyinde toplam tüketim OQ₂'dir. Bunun OQ₁ kadarı yerli üreticiler tarafından üretilirken, Q₁Q₂ kadarı ithal edilmektedir.

¹Onur KUMBARACIBAŞI, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yayın No:37, Ankara 1976, s. 147

²İsmail TÜRK, Maliye Politikası, a.g.e. s. 218

³David ROBERTSON, Uluslararası Ticaret Politikası, (Çev. Ayşe TRAK) Macmillan İktisat Serisi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul 1982 s. 23 ve 32

ŞEKİL 2.1.: TARİFELER VE BÖLÜŞÜM

X malı ithalatına belli bir oranda ad valorem tarife uygulandığında A ülkesinde X'in fiyatı OP_T 'ye yükselecektir. Bu fiyat artışı sonucu X'in tüketimi OQ_4 'e düşerken, üretim OQ_3 'e yükselir. Yerli X malını üreten girişimciler, tarifenin sağladığı koruma sonucunda, üretimlerini ve gelirlerini ($OQ_1 \times OP_w$ 'den $OQ_3 \times OP_T$ 'ye) artırmaktadır. Satış gelirlerindeki artış, kısmen yabancı üreticilerin zararı ($O_1Q_3 \times OP_w$) kısmen de yerli tüketici rantının ($s+m$) azalmasıyla sağlanır. Burada (s), korumacılık sonucu daha yüksek fiyat ve üretim düzeyinden sağlanan kar artışını, (m) ise, artan üretimin getirdiği ek maliyetleri göstermektedir. Yerli tüketim O_2Q_4 kadar azalarak yabancı üreticiler için $Q_2Q_4 \times OP_w$ kadar ek bir zarara ve tüketici rantında c alanı kadar bir düşüşe yol açmıştır. Hükümet ise, tüketici artığının azalışı sonucunda r alanı ($Q_3Q_4 \times P_wP_T$) kadar bir gümrük tarifesi geliri elde etmektedir. Gümrük tarifesi sonucu tüketici artığında meydana gelen toplam düşüş P_TP_wEF alanıyla gösterilebilir. Bu, yerli üreticilerin kar artışlarıyla (s) hükümetin artan gelirleri (r) arasında bölüşülmektedir.

Bu şekilde, gümrük tarifelerinin yol açtığı zarar, refah açısından, korumacılık sonucu üretim maliyetinin artışı gösteren (m) ve gümrük tarifesinin fiyat artırıcı etkisinin doğurduğu tüketici rantı kayıplarını gösteren (c) alanlarıyla belirtilmiştir. Korumacılığın yol açtığı zararlar A ülkesinde arz ve talep eğrilerinin eğimlerine yani, fiyat esnekliğine bağlıdır.

Gümrük vergilerinin üretim, gelir, tüketim ve gelir bölüşümü olmak üzere dört farklı etkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yukarıda açıklandığı gibi, ithalatta bir mal üzerine gümrük vergisi konulması, o malın yurt içi fiyatının yükselmesine yol açar. İç fiyatların yükselmesi ise, yerli üretimin genişlemesine, tüketimin kısılmasına ve milli gelirin tüketicilerden girişimcilere doğru yeniden dağılmasına neden olur.

Çalışmanın birinci bölümünde ortaya konulduğu gibi, Stolper-Samuelson teoremi, iki üretim faktörü, iki mal üzerine kurulmuş Heckscher-Ohlin modeli, hiç dış ticaret yapılmayan bir durumdan serbest ticarete geçiş durumunda, kıt faktörün elde ettiği gelirin hem görece hem de mutlak olarak düşeceğini gösterir. Buna göre, gümrük tarifeleri, üretiminde kıt faktörün daha çok kullanıldığı malın

fiyatını artırarak sözkonusu faktöre, diğer faktörün zararına, bazı yararlar sağlamış olmaktadır. Doğal olarak, ekonominin dışa açılması, uluslararası ticarete katılan diğer ülkelerde daha bol bulunan faktörlerin gelirlerini artıracak ve böylece fonksiyonel gelir bölüşümünü değiştirecektir. Bunun için, Stolper-Samuelson teoremi, gümrük tarifelerinin reel ücretleri, ucuz yabancı işgücünün rekabetinden koruyacağı yolundaki yaygın görüşlere dayanak olarak kullanılmıştır. Oysa, gümrük tarifesi uygulayan bir ülkenin, serbest ticaret durumuna göre yoksullaşmış olacağı görülmektedir. Ayrıca, korumacılık, ticaret hadlerini de etkileyeceğinden, korunan malın fiyatının mutlaka yükselmesi gerekmektedir. Fiyatların yükselmemesi durumunda da, korunan üretim faktörünün gelirinin artması mümkün olamayacaktır.

Diğer taraftan, devletin gümrük gelirlerini kullanılış biçimi o ürün ve faktör fiyatlarını etkileyecektir. Nitekim, elde edilen tarife gelirlerinin belli bir üretim faktörünün gelirini artıracak yönde kullanılması durumunda, sözkonusu faktörün geliri artacaktır. Hatta tarifeler nedeniyle gelirleri düşen kesime aktarılması durumunda tarife sonrası ortaya çıkan gelir kaymaları nötralize edilebilecektir¹.

Ayrıca, ekonomide toplam harcamaların bileşimi değişecektir. Gümrük tarifesi uygulamasına giren malların talebinin esnek olması durumunda, bu mallar için yapılan toplam harcamalar düşecek ve diğer koşullarda bir değişiklik olmadığı kabul edildiğinde, diğer mallar için yapılan harcamalar artacak; sonuçta da fiyatlar ve gelirler değişecektir. Talep esnekliğinin düşük olması durumunda, tarife uygulanan mallar için yapılan harcamalar artacak, ekonomideki diğer harcamalar azalacaktır. Bu durumda, tamamlayıcı ve ikame mallar için yapılan harcamaların bileşimi de değişecektir. Diğer taraftan, tarifeler genellikle ulusal refahı düşürmektedir. Bunun yanında, yerli firmaların ürün kalitesini artırma yönündeki çabalarını sınırlandırmaktadır². Dış ticarete çarpıklara yol açan değişik tipte önlemlerin daha ayrıntılı analizlerine literatürde rastlamak mümkündür³.

Yukarıdaki açıklamalardan görülebileceği gibi, gümrük tarifeleri, bir taraftan fonksiyonel bölüşümü girişimciler lehine, diğer taraftan da tarifelerin uygulandığı ürünlere bağlı olarak sektörel gelir bölüşümünü korunan sektörler lehine değiştirmektedir.

4.1.3.1.2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR

Son yirmi yılda dış ticaret politikası için kullanılan araçlarda büyük bir artış ve çeşitlilik ortaya çıkmış ve bu yeni araçlar, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde gümrük tarifelerinden çok daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu tarife-dışı araçların önemli bir kısmı, ithalatın kısıtlanmasına yönelik

¹ W.M. CORDON, *Trade Policy and Economic Welfare*, Oxford University Press, London 1974, s. 98

² Gene M. GROSMAN, Hendrik HORN, "Infant-Industry Protection Reconsidered: The case of Informational Barriers to Entry", *Quarterly Journal of Economics*, November 1988, s. 786

³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz R. E. BALDWIN, *Non-tariff Distortion of International Trade*, Allen and Unwin, London, 1970 ve G. and V. CURZON, *Hidden Barriers to International Trade*, Trade Policy Research Centre, London, 1971

olurken, bir kısmı da, ihracatın ve diğer döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi amacına hizmet etmektedir. Aşağıda, tarife-dışı araçlar ve bunların bölüşüm üzerine etkileri incelenmiştir.

4.1.3.1.2.1. KOTALAR

Kotalar, sektörel bölüşüm üzerinde, tarifelere oranla daha etkili olan bir dış ticaret politikası aracıdır. Çünkü, kotaların ithalat üzerindeki daraltıcı, yani yerli sektörleri koruyucu etkisi tarifelere oranla daha belirgindir. Ayrıca, bu uygulama sonucunda ortaya çıkacak kıtlık rantları, fonksiyonel bölüşümü karlarını artırma imkanına sahip olacak girişimciler lehine bozacaktır.

Kotaların bölüşüm üzerindeki bu etkileri, uygulamanın içeriğine bağlı olarak değişecektir. Nitekim, hükümetlerin ithal edilecek mal hacmini fiziki miktar veya değer olarak sınırlandırmalarına kota (quota) adı verilmekte ve bunlar global veya tarife kotaları şeklinde belirli süreler için düzenlenmektedir. İthalatı kotaya bağlı mallardan, ayrıca, gümrük vergisi de alınabilmektedir¹.

Kotalar ithalatı kısıtladıkları ölçüde, yerli sanayii dış rekabetten korumakta ve ödemeler bilançosunu düzeltici etki yapmaktadır. Tarifelerin başarılı olamadığı durumlarda veya hemen sonuç almak için ithalat, miktar olarak sınırlandırılmaktadır. Gümrük vergilerinin etkisini gösteren şekilden izlenebileceği gibi, X malının ithalatı, ya Q_3Q_4 miktarına eşit bir miktar kısıtlamasıyla ya da ülke içi fiyatları OP_w 'den OP_T 'ye yükselten P_wP_T kadar bir gümrük tarifesi uygulayarak Q_3Q_4 miktarında sınırlandırılabilir. Doğal olarak, bunun uygulamada gerçekleşebilmesi için, gümrük tarifelerini belirleyen yetkililerin, hem yerli arz ve talep hem de yabancı arz eğrilerini bilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yetkililer, mümkün olduğu sürece, ithalat hacmini sınırlandırmak için, daha kesin sonuçlar veren miktar kısıtlamalarına başvurmayı yeğlemektedir.

Daha önce gösterilen Şekil 2.1'de, uluslararası fiyatlarla, kota uygulamasından sonra oluşan yerli fiyatlar arasındaki fark, yani OP_T ile OP_w arasındaki fark, ithalat lisansı sahibi girişimcilerin, yerli piyasada birim başına elde ettikleri karı göstermektedir. Lisanslar açık artırmaya çıkarılsa, ithalatçılar ithal izni elde etmek için birim ithalat başına P_wP_T kadar bir ödeme yapmaya hazır olacaklardır².

Kotalar, ithal malının arzını kısıtlayarak yurtiçi satış fiyatını, ithalat fiyatının üzerinde yükseltirken bu, kota karlarını kimin alacağı sorusu gündeme gelmektedir. Kotalarla gümrük tarifeleri arasındaki belli başlı farklardan birisi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kota yerine, ona eşdeğer oranda bir gümrük tarifesinin konulması durumunda ortaya çıkan ranta vergi geliri olarak hazine el koymaktadır. Ancak, girişimciler genellikle, kotaya tabi malları düşük dünya fiyatından alıp, ülke içinde yüksek fiyatlardan satarak kıtlık rantını kendilerine alacak ve böylece, sağladıkları kazançlarla ülkede fonksiyonel gelir bölüşümündeki eşitsizlikleri artıracaklardır.

Diğer taraftan, kıtlık rantının her türlü durumda girişimcilere gitmesi mümkün olmayabilir. Karşı ülkedeki ihracatçıların piyasa üzerinde tam kontrol sağlayacak biçimde örgütlenmiş olmaları,

¹Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. H. SEYİDOĞLU a.g.e 300-305

²David ROBERTSON, a.g.e. s. 40

ithalatçıların dağınık ve birbiriyle rekabet etmesi durumunda, ihracatçılar, mallarını yüksek fiyattan satarak bu karların kendilerinde kalmasını sağlayabilir. Aksine, ithalatçıların örgütlenmiş, ihracatçıların dağınık olması durumunda kıtlık rantı ithalatçılara gidecektir.

İthalatın lisansa bağlı olması monopsoncu yapının oluşmasında temel ögedir. Dolayısıyla, dış ticaret yanında, dış ticarete konu olan mallara ilişkin piyasa yapılarının da dış ticaret politikalarının fonksiyonel bölüşüm üzerine etkilerinin değerlendirilmesinde dikkate alınması gerekmektedir.

4.1.3.1.2.2. İTHALAT YASAKLARI

Kota uygulamasında belirli bir miktar ithalata izin verilirken, ithalatın yasaklanması durumunda sözkonusu malın ülkeye girmesi tümüyle önlediği için, bu politikanın sektörel ve fonksiyonel bölüşüm üzerindeki etkileri daha belirgin olacaktır. Nitekim, kota uygulaması veya diğer önlemler yerine, ithalatın yasaklanması, sözkonusu malın fiyatında önemli oranda bir artış meydana getirecektir. Böylece, ortaya çıkacak korumanın, tüketimin kısılması ve gelir bölüşümünü girişimciler lehine değişmesi şeklindeki etkileri daha şiddetli olacaktır. Dolayısıyla, ithalatın yasaklanmasının bölüşüm üzerine etkilerinin, diğer dış ticaret politikası önlemlerine oranla daha güçlü olacağı ifade edilebilir.

4.1.3.1.3. TARİFE BENZERİ ARAÇLAR

İthalatın kısılmasına yönelik bu araçlar da tarifeler gibi, ithal fiyatının artırılması yoluyla etkili olmaktadır. Aşağıda bunların başlıcaları ve bölüşüm üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

4.1.3.1.3.1. İTHALAT TEMİNATLARI

İthalatçı firmaların, ithalat değerinin belli bir oranını teminat olarak önceden yatırmaları şeklinde uygulanmaktadır. Bu oranda yapılacak değişiklikler, ithalat miktarı üzerinde sınırlandırıcı etki yaratmaktadır. Ayrıca, teminat yatırma yükümlülüğü, ithalatçıların ödeme olanaklarını sınırlandırarak, ithalatın geçici olarak azalmasına neden olur. Belli bir miktar para yatırmak zorunda kalan girişimciler, hem bu miktarı kazanç sağlayabilecekleri yatırımlarda kullanamadıkları için, hem de mali güçleri sınırlandığı için kayba uğrayacaktır. Bu kaybın kısmen karşılanması için, girişimcilerin ithal malı fiyatlarını artırmaları sözkonusu olabilecektir. Bu fiyat artışının gerçekleşmesinin bölüşüm üzerine etkileri gümrük tarifelerinin etkilerine benzer olacak, yani fonksiyonel bölüşüm girişimciler lehine bozulabilecektir.

4.1.3.1.3.2. İTHAL İKAMESİ ENDÜSTRİLERİNE SÜBVANSİYONLAR

Yerli üreticilerin korunmasında, dış ticaretin engellenmesine veya pahalılaştırılmasına yönelik politikalar yerine, ithal ikamesi sanayilerine bazı destekler verilmesi şeklinde gerçekleştirilen uygulamalardır. Burada temel yaklaşım, belli sektörlerde üretilen ürünlerin serbest ticarete konu olması ve dünya fiyatlarından satılması, bu fiyatla koruma fiyatı arasındaki farkın üreticiye sübvansiyon olarak verilmesidir. Böylece, tüketicilerin daha ucuza mal almaları sağlanırken, ithal

ikamesi endüstrilerinde de üretimin devam etmesi mümkün olabilmektedir¹. Dolayısıyla, ithal ikamesi endüstrilerine sübvansiyonlar, bazı sektörler teşvik verilmesi boyutuyla sektörel, girişimcilere gelir aktarımı yoluyla fonksiyonel, düşük gelirli grupların ucuza mal tüketiminin sağlanması nedeniyle de kişisel gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir.

Gümrük tarifesi ve kotalara oranla yarattığı olumsuz etkilerin az olması, bu tür uygulamaların daha fazla önerilmesine neden olmaktadır. Ancak, sözkonusu sübvansiyonların kaynağı olan vergilerin kimlerden alındığı ve bu yolla korunan sektörde üretilen malların kimin tarafından tüketildiği, uygulamanın sektörel ve kişisel bölüşüm üzerindeki etkilerini belirleyecektir.

Bunların yanında, ithalatta standartlar, sağlık koşulları, çevre ve ekolojik etkiler vb. birçok yeni korumacılık önlemlerinin uygulandığı görülmektedir. Bu tür uygulamalar da, yukarıda ifade edilen birçok ithalat politikası gibi, ithalatın azaltılarak, pahalı hale gelmesinden tümüyle yasaklanmasına kadar geniş bir yelpazede etkide bulunabilmektedir. Dolayısıyla, bu araçların bölüşüm üzerine etkisi, sözkonusu yelpazenin neresinde bulunduğuna bağlı olarak değişecektir.

Üretim yardımları, ithal ikameci endüstrilerin korunmasında, tarifeler ek tüketim maliyeti getirdiği için, tarifelere oranla daha az maliyetlidir. Bununla birlikte, hükümetler; tarifelerin kamu gelirlerini, üretim yardımlarının ise, harcamaları artırması ve üretim yardımlarının etkisinin gümrükler kadar belirgin olmaması nedeniyle, tarifeleri yeğlemektedir².

4.1.3.2. İHRACATLA İLGİLİ POLİTİKALAR

İhracata yönelik olarak uygulanan politikaların amacı genelde, ihracatın artırılmasıdır. Bununla birlikte, bazı malların ihracatında, zaman zaman kısıtlama(kota) veya yasaklama getirildiği görülmektedir. Aşağıda bu politikalar ve bölüşüm üzerine etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1.3.2.1. İHRACAT VERGİLERİ

İhracat vergileri ihracatçı sektörleri ve bu ihracatı gerçekleştiren girişimciler üzerinde etkili olan ve dolayısıyla sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümünü etkileyebilen bir politikadır. Bu vergiler daha çok gelişmekte olan ülkelerde, genellikle belirli mallarda uygulanmaktadır³. Bu ülkeler gelir sağlamak, ticaret hadlerini lehlerine çevirmek, hammaddelerin işlenerek ihracatının teşviki gibi çeşitli nedenlerle ihracat vergisi uygulamaktadır. Şekil 2.2.'de ihracat vergilerinin etkileri gösterilmiştir⁴.

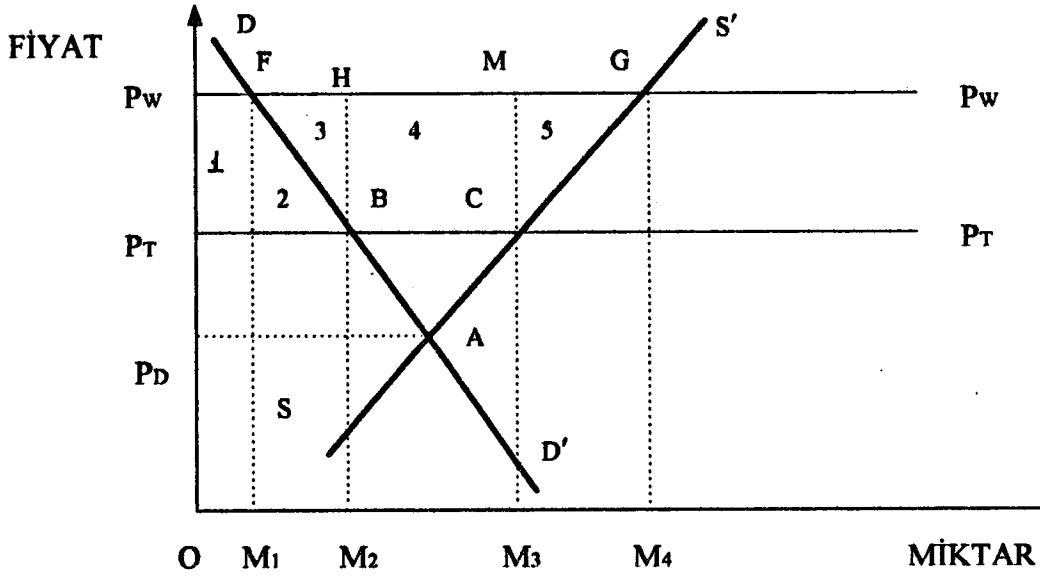
¹Halil SEYİDOĞLU, a.g.e. s.313

²Miltiades CHACHOLIADES, International Trade Theory and Policy, McGraw-Hill International editions, Singapore 1978 s. 158

³Bu mallara örnek olarak, Brezilya ve Kolombiya'nın kahve, Gana'nın Kakao, Srilanka'nın çay, Burma ve Tayland'ın Pirinç ve Pakistan'ın hint keneviri ihracatına koyduğu ihracat vergileri verilebilir.

⁴Miltiades CHACHOLIADES, a.g.e. s. 191

ŞEKİL 2.2: İHRACAT VERGİLERİNİN ETKİLERİ

Şekilde bir malın ülke içi talebini DD' , arzını SS' , denge fiyatını P_D vermektedir. Talep esnekliğinin sonsuz ve herhangi bir ticaret kısıtlaması olmadığı varsayımları altında, iç fiyatların dünya düzeyine (P_w) yükselmesi gerekir. Daha düşük herhangi bir fiyatta, ihracatçılar sınırsız miktarda mal satın alarak, dünya piyasalarında satmak isteyecektir. P_w dünya fiyatında yerli üretim M_4 düzeyinde olacak ve bunun M_1 kadarı iç piyasada tüketilirken geriye kalan bölümü ihraç edilecektir.

Belli bir oranda ihracat vergisi konulması durumunda, üreticiler için net birim ihracat fiyatı (birim başına gelir) P_T 'ye düşecek ve aradaki fark ($P_w - P_T$) vergi geliri olarak hazineye gidecektir. Bu durumda, P_T fiyatının üzerinde ihracat yapmak mümkün olamayacağı için ülke içi fiyatlar P_T 'ye ve bu bağlı olarak üretim M_3 düzeyine düşerken, tüketim M_2 'ye yükselecektir. Bu vergi sonrasında ihracat M_1M_4 düzeyinden M_2M_3 düzeyine gerilemiştir.

Sonuçta üretici sektörün elde ettiği gelir 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı alanların toplamı kadar azalırken; 4 numaralı alan devlet tarafından toplanan vergileri, 1 ve 2 numaralı alan ek tüketici rantını, 3 ve 5 numaralı alanlar ihracat vergisinin yarattığı kayıpları göstermektedir. Burada 3 numaralı alan ihracat vergisinin ülke içindeki tüketim artışına giden kısmını, 5 numaralı alan ise, üretimdeki düşmeye bağlı olarak ortaya çıkan kayıpları vermektedir. Dolayısıyla, gelir, ihracat vergisi konulan malı üreten sektör ve girişimcilerden yerli tüketici ve devlete doğru yeniden dağılmıştır. Bir başka deyişle, ihracat vergisi sektörel, fonksiyonel ve kişisel gelir bölüşümünü etkilemiştir.

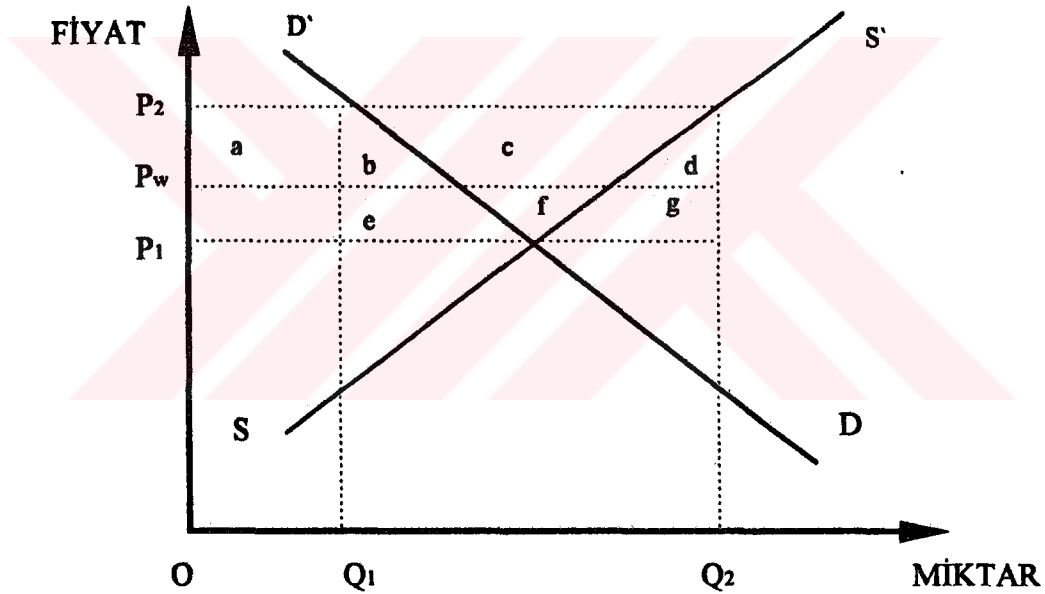
4.1.3.2.2. İHRACAT TEŞVİKLERİ

İhracat teşviklerinin bölüşüm üzerindeki etkileri, ihracat vergilerinin tam tersi yönde ortaya çıkmaktadır. İhracat, genellikle, uluslararası piyasalarda rekabet şansının sağlanması, döviz girişinin artırılması ve istihdam olanaklarının genişletilmesi amaçlarıyla özendirilmektedir. Bu özendirilmeler yoluyla, bir taraftan ihracatçıların üretim maliyetlerinin düşürülmesi, diğer taraftan da üretimin

artması gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle, ihracatı özendirme önlemleri, maliyetleri düşürerek veya gelirleri artırarak ihracatı karlı kılan tüm önlemleri içermektedir. Bunlar, ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, ihracatta prim sistemi, ihracatta vergi iadesi ile vergi indirim ve muafiyeti, girdi teşvikleri ve devlet pazarlama yardımları olmak üzere dört başlık altında toplanabilir¹. Bu önlemlerin işlevleri dikkate alındığında, tümüne ihracat sübvansiyonları adını vermek mümkündür.

Teşviklerin etkileri şekil 2.3. yardımıyla açıklanmıştır. Burada DD' iç talebi, SS' ise, ülke içi arz eğrisini göstermektedir. Sübvansiyonların sonucunda ihracat fiyatı P₁'e düşerken iç piyasadaki fiyatlar P₂'ye yükselmektedir. Böylece, ithalatçı ülkede fiyatlar düşerken ihracatçı ülkede yükselmektedir. Buna bağlı olarak, ihracatçı ülkede, bir taraftan dış ticaret hadleri aleyhe dönerken ve diğer taraftan, üretici rantı artmakta, tüketici rantı azalmaktadır. Ayrıca, sübvansiyon uygulaması sonucunda üretici rantı (a+b+c+d) kadar artarken tüketici rantı (a+b) kadar azalmaktadır. Ödenen toplam sübvansiyon miktarı ise, (b+c+d+e+f+g) alanı kadardır.

ŞEKİL 2.3: İHRACAT TEŞVİKLERİNİN ETKİSİ

Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden dolayı katlanılan zarar $(P_w P_1 \times Q_2 Q_1)$ alanına eşittir. Bu durumda, toplam kazanç, kayıptan küçük olacaktır². Artan rekabet gücünün sağladığı istihdam olanakları bir avantaj olurken, sübvansiyon ödemelerinin bütçe üzerinde yaratacağı enflasyonist baskı da gözönüne alınmak durumundadır³. Dolayısıyla, sübvansiyon verilecek sektörlerin seçiminde çok dikkatli olunması gerekmektedir.

İhracat sübvansiyonları bir tür negatif ihracat vergisidir ve burada başlıca amaç, yabancı harcamaları yerli ürünlere yönlterek ihracatın artırılmasıdır. Bu nedenle, fiyatların ülke

¹Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1984, s. 286-287

²Üretici rantı(a+b+c) - Tüketici rantı(a+b) - (e+f+g) - Dış ticaret haddi kaybı(d) = c - (e+f+g+d) < 0 olduğu için.

³Emin ERTÜRK, Uluslararası İktisat, Ekin Kitabevi, İstanbul 1996, s.118

ihracatçılara oranla büyük ölçüde düşürülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sübvansiyonlar dış ticaret hadlerini olumsuz etkilemektedir.

Yukarıda ifade edilen teşvik önlemleri iç piyasada tüketicileri olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü, bir taraftan sübvansiyon ödenen malların ihracatı sonucu iç piyasada arzın azalmasına bağlı olarak daha yüksek fiyat ödemekte, diğer taraftan da sübvansiyonların maliyetini, ödedikleri vergilerle karşılamaktadırlar. Dolayısıyla, ihracat teşvikleri fonksiyonel gelir bölüşümünü girişimciler lehine, emek aleyhine değiştirmektedir.

4.1.3.2.3. İHRACAT KOTALARI VE YASAKLARI

İhracat konusunda devletin müdahalesi genellikle, dış satımı özendirme amacına yöneliktir. Bununla birlikte, devlet özellikle askeri veya siyasi amaçlarla belirli malların ihracatını yasaklayabilmektedir. Ekonomik açıdan ise, yerli sanayinin ihtiyacı olan hammaddelerin ihracatının engellenmesi, geniş halk kitlelerince tüketilen gıda maddelerinin içerde arz yeterliliğinin sağlanması, arzı tükenmekte olan doğal kaynakların korunması, dış fiyatları yükseltmek amacıyla ihracatın sınırlandırılması veya tümüyle yasaklanması yoluna gidilebilmektedir¹. Dolayısıyla, bu tür uygulamalarda iç piyasanın gereksinimleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, ülkeler aralarında anlaşarak (gönüllü ihracat kısıtlamaları) da ihracatlarını kısıtlayabilmektedir. Bu tür gönüllü ihracat kısıtlamaları, ihracat kotalarıyla benzer etki yaratmaktadır.

Bu politikalar sonucunda ihracatı yasaklanan malı girdi olarak kullanan sektörler ve/veya tüketiciler daha düşük fiyat ödeyecekleri için avantaj elde edeceklerdir. Bu durum, sektörel ve kişisel gelir bölüşümünün değişmesine neden olacaktır. Söz konusu malların üreticileri ise, bir taraftan ihracat şansını, diğer taraftan da, ihracat nedeniyle, ülke içinde arz daralmasına bağlı olarak ortaya çıkacak fiyat artışlarının getireceği olumlu koşullardan yararlanamayacaktır. Bu durumda, makro boyutta genel etki, bu ürünün üreticilerinin uğrayacağı kayıp ile ihracat yapılmamasından yararlanan kesimlerin sağlayacağı kazancın büyüklüğüne bağlı olacaktır.

4.1.2.3. DÖVİZ POLİTİKASI

Bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olan bir diğer dış ticaret politikası aracı ise, döviz politikasıdır. Daha çok, sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olan döviz politikası, kur politikası ve kambiyo kontrolü başlıkları altında incelenmiştir.

¹Vural SAVAŞ, İktisat Politikasına Giriş, a.g.e. s. 406

4.1.2.3.1. KUR POLİTİKASI

Kur politikalarını para politikalarından ayırmak oldukça güçtür. Çünkü, para miktarı, satınalma gücü ve dolaşım hızının etkilenmesine yönelik politikalar kurlar üzerinde etkili olurken, kurlarda ortaya çıkacak herhangi bir değişme de ülke içindeki parasal gelişmelere yansiyacaktır¹.

Kur politikası, ulusal para ile yabancı paralar arasındaki oranın belirlenmesine yönelik uygulamaları içermektedir. Bu nedenle, döviz kurları gerçekçi, eksik veya aşırı değerlendirilmiş olabilir. Bu üç farklı durumda ortaya çıkan sonuçlar ve bunların bölüşüm ilişkileri üzerine etkilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.1.2.3.1.1. GERÇEKÇİ KUR POLİTİKASI

Gerçekçi kur politikası, ülkenin ekonomik ilişkilerde bulunduğu ülkelerle arasındaki enflasyon farkının hesaplanıp, belli bir zaman içerisinde kurlara yansıtılması yoluyla, ulusal paranın değer kazanmasına veya kaybetmesine yol açmayacak bir kur politikası olarak tanımlanabilir².

Ülkelerin dış ticarete rekabet şanslarını devam ettirebilmeleri için, fiyat artışlarının, döviz kurlarına yansıtılması gerekir. Böylece, iç ve dış fiyat farklılaşması döviz kurları yardımıyla giderilmiş olacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi, yani gerçekçi kur politikası uygulanması durumunda, kurların gelir bölüşümü üzerinde bir etki yaratması sözkonusu olmayacaktır. Bir başka deyişle, kur politikasının gelir bölüşümü üzerinde belirgin bir değişiklik yaratabilmesi için reel kurlardan sapmanın olması gerekmektedir. Aşağıda bu durumlar incelenmiştir.

4.1.2.3.1.2. EKSİK DEĞERLENMİŞ KUR POLİTİKASI

Eksik değerlendirilmiş kur politikası, döviz kurlarının ülkeler arasındaki enflasyon oranları farkından daha az arttırılması, yani döviz kurlarının olması gereken değerinin altında kalmasıdır. Bu politika, ulusal paranın reel satınalma gücünü arttırarak, sözkonusu ülke için yabancı ülkelerin mal ve hizmetlerini ucuzlaması sonucunu doğurur³. Ancak, bu durumda, ihraç malları pahalı hale geleceğinden ekonominin dış rekabet gücü azalır. İhracat üzerindeki bu caydırıcı etki, diğer önlemlerle (vergi indirimi, teşvikler vb.) giderilmediği sürece, ihracatın azalması ve talebin fiyat esnekliğine bağlı olarak da dış pazarların kaybedilmesi riski ile karşı karşıya kalınacaktır.

¹ Paul EINZIG, *A Text Book on Monetary Policy*, MacMillan St. Martin's Press, London 1972, s. 367

²Bunu ölçmek için kullanılan başlıca gösterge, satınalma gücü paritesidir. Bu parite cari hesabin dengede olduğu bir baz yılda nominal denge kuru bir ülke ve ülkenin ticaret yaptığı ülkeler arasındaki enflasyon farkı hesaplanarak bulunur. Yaklaşımına göre dünya fiyat endeksinin iç fiyat endeksi ile olan oranının nominal döviz kuru ile çarpımından oluşan rasyo denge döviz kurunu verir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. DEVARAJAN, LEWIS, ROBINSON, "External Shocks, Purchasing Power Parity and the Equilibrium Exchange Rate", *The World Bank Economic Review*, Vol:7, No:1, 1993, s. 45-46, İ.B. KRAVİS, A.W. HESTON, R. SUMMERS, *International Comparisons of Real Product and Purchasing Power*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1978 ve DİE, *Satınalma Gücü ile Milli Gelir DİE* Yayın No: 1856, Ankara 1996

³Harun BAL, "Kambiyo Politikaları, Dış Ticaret ve Enflasyon", *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl:8, Sayı: 85-86, Nisan-Mayıs 1993, s. 34

Eksik değerlenmiş kur politikasının sektörel bölüşüm açısından ilk etkisi, maliyetleri yüksek ve rekabet güçlükleri olan ihracatçı sektörler üzerinde olacaktır. Eksik değerlenmiş kur nedeniyle, dış piyasalarda pahalı hale gelen üretim kollarında maliyetlerin düşürülememesi ve dış talep esnekliğinin yüksek olması durumunda, dış piyasalarda satış zorlukları ile karşılaşılacaktır. Bu durumdan, bir taraftan ihracata yönelik yeni yatırımlar, diğer taraftan da mevcut ihracatçı işletmeler olumsuz etkilenecektir¹.

Diğer taraftan, eksik değerlenmiş kur politikası, yabancı ülkelerin mallarını ucuz hale getirdiğinden ihracatın aksine ithalatı özendircektir. Ayrıca, değer üzerinden hesaplanan gümrük vergisi (advolerem) ve katma değer vergisi gibi vergiler kurların düşük olması nedeniyle azalacak ve böylece, ithalat artışı için ikinci bir etken ortaya çıkacaktır.

Görüldüğü gibi, eksik değerlenmiş kur politikası, ihracatçı sektörler aleyhine, ithalatçı sektörler lehine bir durum yaratmaktadır. Bu durumda, ihracatçı sektörlerin kullandığı üretim tekniğine bağlı olarak sahip oldukları faktör yoğunlukları, fonksiyonel gelir bölüşümünün hangi faktör lehine veya aleyhine değişeceğini belirleyecektir. Ayrıca, eksik değerlenmiş kur politikası ithalatı ucuzlatacağından, ithal mallarını kullanan tüketiciler ile ithal girdi kullanan işletmeler avantaj sağlayacaktır. Bu nedenle, sektörel ve fonksiyonel bölüşüme etkileri açısından, ithalat deseninin önem taşıdığı söylenebilir.

Diğer taraftan, bu politika, dış borç ödemelerinin ulusal para karşılığını azaltarak, bütçe açığını daraltması ve anti-enflasyonist etkiler yarattığı için bir çok ülkede enflasyonla mücadele aracı(nominal çıpa) olarak da kullanılmaktadır. Bunun başarılı olması ölçüsünde fonksiyonel gelir bölüşümünün emek gelirleri aleyhine değişmesi engellenebilecektir.

4.1.2.3.1.3. AŞIRI DEğERLENMİş KUR POLİTİKASI

Aşırı değerlenmiş kur politikası, döviz kurlarının enflasyon oranları farkından fazla artması, diğer bir deyişle, döviz kurunun olması gerekenden daha yüksek belirlenmesidir. Aşırı değerlenmiş kur politikası dış ticaret üzerinde, yukarıda açıklanan eksik değerlenmiş kur politikasının tersi etkilere sahiptir. Uzun süre ve belirgin bir biçimde aşırı değerlenmiş kur politikası izlenen bir ekonomide, ihracatçı ve döviz üreten sektörler gelişirken dış ticaret bilançosu fazlalık verir ve döviz rezervleri artar.

Aşırı değerleme, devalüasyon oranıyla bağlantılıdır ve aşırı değerlendirme için, ülkeler arasındaki enflasyon farkının üzerinde bir devalüasyon yapılması gerekmektedir. Böylece, fiyat düzeyinde, devalüasyona bağlı olarak ortaya çıkacak yükselme, aynı zamanda, veri gelirden yapılan toplam harcamaları, bu geliri marjinal harcama eğilimi yüksek olan gruplardan marjinal harcama eğilimi düşük olan gruplara vermek suretiyle azaltacaktır. Bu durumda, S. Alexander, sabit gelirlilerden

¹Kemal KURDAŞ, "Kambiyo Kuru Politikası ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme, 1968, s. 378

ekonominin diğ er bölümüne, ücret alanlardan kar alanlara, vergi ödeyecilerden devlete olmak üzere üç gelir kaymasından söz etmektedir¹.

Devalüasyon sonucu, fiyatları yükselen tüketim malları ise, ücret geliri elde edenler reel gelir kaybına uğrayacaktır. Bu reel gelir kaybı, kar elde edenler eline geçiyorsa, bunların yatırım güdülleri, reel gelir kaybına uğrayanların tüketim taleplerindeki azalmadan daha fazla artmış olabilir. Vergi ödeyenlerden devlete doğru bir gelir kayması, devlet harcamalarının vergi gelirlerine bağlı olmadığı bir durumda, toplam harcamaları çok etkin bir şekilde kısacaktır. Ayrıca, vergilerin artan oranlı olması durumunda, kur politikası yüksek gelirli gruplar lehine yeniden gelir bölüşümü yarattığında, devletin gelir vergisi hasılatı artacaktır².

Görüldüğü gibi, kur politikalarının bölüşüm üzerindeki etkileri çok karmaşıktır. Ülkenin üretim ve dış ticaret yapısı, reel kurlardan sapmanın derecesi, mallara olan iç ve dış talebin fiyat esnekliği, diğ er politika uygulamalarının yönü, kur politikalarının bölüşüme etkileri üzerinde belirleyici olacaktır.

4.1.2.3.2 KAMBIYO KONTROLÜ

Kambiyo kontrolü, fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olan bir diğ er dış ticaret politikası aracıdır. Daha önce ifade edildiği gibi, tarife ve kotalar bir ülke içinde ve dışında belli bir malın arzını ve fiyatını doğrudan etkileyebilen araçlardır. Kambiyo kontrolü ise, ithalat yapan ülkede kullanılacak yabancı para (döviz) miktarının kısıtlanarak, iç piyasada fiyatları dolaylı olarak etkilemek amacıyla kullanılabilir. Bunun başarılı olabilmesi için kota sisteminin de uygulanması gerekmektedir. Döviz kontrolü de, diğ er kısıtlayıcı önlemler gibi, ekonomideki ihracat olanakları ile ithal gereği arasındaki yapısal dengesizlik nedeni ile zorunlu olarak uygulanan bir önlemdir. Bu mekanizmanın amaca uygun işleyişini sağlamak için ulusal paranın konvertibilitesinin de kaldırılması gerekmektedir. Şekil 2.4, döviz kontrolünün ekonomi üzerindeki dolaylı etkilerini göstermektedir³.

Şekilde (AA) eğrisi, ithal edilebilecek herhangi bir (X) malının arz eğrisini, (TT) ise, ithalatçıların bu mal için talep eğrisini göstermektedir. (AA) eğrisi, yerli üretim arzı ile ilgili değildir. Öte yandan (TT) eğrisi de tüketicinin talebini göstermemektedir. Her iki eğrinin kesiştiği (D) noktası malın ülke içindeki (P) fiyatını ve ithal edilen (OB) miktarını vermektedir. Burada, döviz kurlarının sabit tutulduğu ve (X) malına olan ekonomi içi toplam talebin, ithalatın kısılması durumunda karşılanamayacağı varsayılmıştır.

Belli bir dönemde, ülkede (X) malı ithali için gerekli olan döviz miktarı (OPDB alanı) döviz kontrolü uygulaması sonucu, yarıya indirildiği takdirde, kullanılacak döviz miktarı (OECB) olacaktır. Yeni talep eğrisinin (C) noktasından geçmesi gerekecektir. Bu yapay talep eğrisi (T'T')

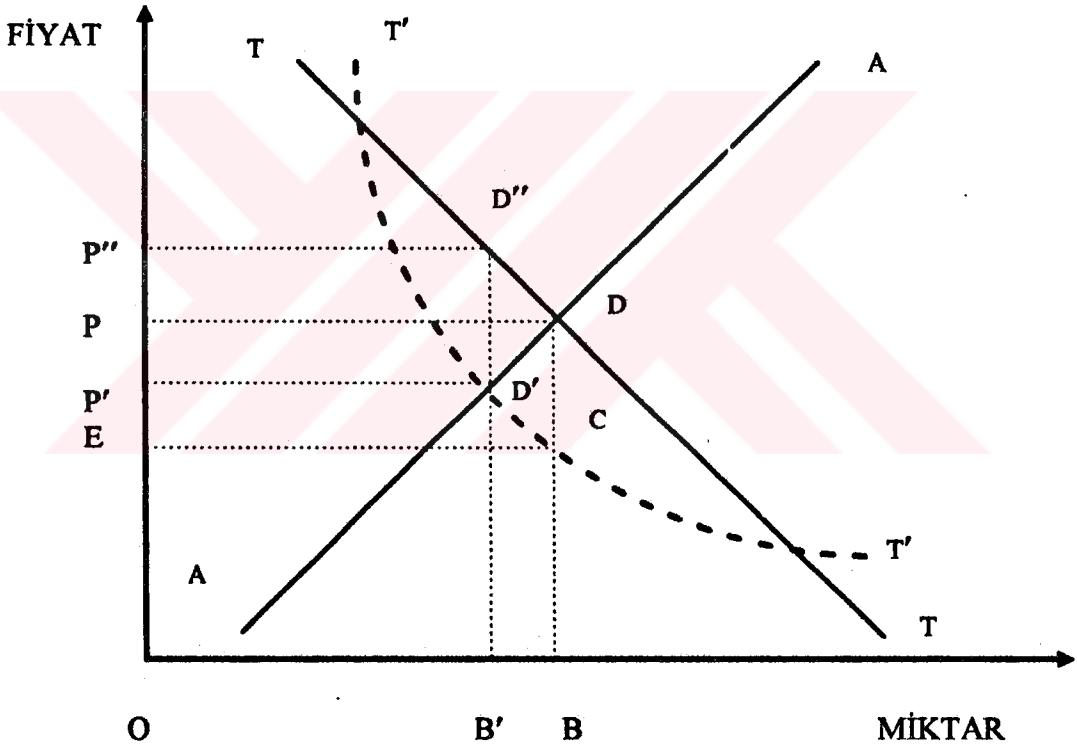
¹ Fritz MACHLUP, "Devalüasyonun Analizinde Göreli Fiyatlar ve Toplam Harcama", (Çev. Necati MUMCU), *Devalüasyon* (Seçme Yazılar) İstanbul Üniversitesi Yayın No:1508, İstanbul 1971, s. 15

²Fritz MACHLUP, *International Monetary Economics*, George Allan and Unwin Ltd, London 1970, s. 179-180

³ Onur KUMBARACIBAŞI, a.g.e. s. 164

çizildiğinde, yeni fiyat dengesi ($T'T'$) talep eğrisi ile eski arz eğrisi (AA) kesiştiği (D') noktasında oluşurken fiyat (P') olacaktır. Başka bir deyişle, talebin döviz kontrolü ile azaltılması sonucunda (X) malının yabancı arz fiyatı düşecektir. Ancak, döviz miktarı azaltılmış olmakla birlikte, (X) malına duyulan toplam talepte değişiklik olmadığı için, ithal edilen mal miktarı (OB')'ye düşmüş olduğu halde denge noktası (D'') olacak ve dolayısıyla, fiyat da iç piyasada (P'') noktasında oluşacaktır. Arzla talep arasındaki dengesizlik fiyatın artması ile giderilmiş olacaktır. Bu durumda ithalatçılar ($P'P''$) kadar veya ($P'P''D'D''$)nin sınırlandığı alan kadar kar edeceklerdir. Kuşkusuz, bu karın miktarını tüketici talebinin ve yabancı arzın esneklikleri belirleyecektir. Bu esnekliklerin düşüklüğü oranında ithalatçıların yapay karları artacaktır. Döviz kontrolü sonucu ithal malı fiyatları artacağı için bu önlemlerin de etkisi kotaların etkisinin benzeri olacak, dolayısıyla fonksiyonel gelir bölüşümü girişimciler lehine değişecektir.

ŞEKİL 2.4: KAMBYO KONTROLÜNÜN ETKİLERİ

Yukarıda açıklamalar ışığında, dış ticaret politikalarının, dış dengenin sağlanması yanında, bölüşüm ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve/veya değiştirilmesi amacıyla da kullanılabilir. Ayrıca, serbest ticaretin, gelir bölüşümünü, ihracat sektörleri dolayısıyla, bu kesimde çalışanlar lehine ve ithalata rakip kesimlerde çalışanlar aleyhine değiştirmesi beklenmektedir¹. Korumacı politikaların izlenmesi durumunda ise, ters yönde etkiler ortaya çıktığı şeklinde bir genelleme yapılabilir. Buna bağlı olarak, birinci grupta yer alanlar serbest ticaret, ikinci grupta yer alanlar koruyucu dış ticaret politikaları uygulanmasını isteyecektir. Dış ticaret politikasını belirleyen

¹Douglas L. KRUSE, "International Trade and the Labor Market Experience of Displaced Workers" *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 41, No:3 April 1988 s. 415

hükümetler ise, bu politikaları oluştururken siyasi görüşleri yanında, destek aldıkları ve/veya almayı beklemedikleri çeşitli üretici gruplarının baskılarıyla da karşılaşacak ve bunlar arasında bir denge kurmak durumunda kalacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, dış ticaret politikası araçları miktar ve/veya fiyat etkileri yoluyla ithalat ve ihracatın artırılması, azaltılması veya yasaklanmasını sağlamaktadır. Böylece, dış ticaret sektörel, bölgesel, fonksiyonel ve bunlara bağlı olarak da kişisel gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir. Bunun yanında, dış ticaret politikaları dış ticaret hadleri yoluyla milli gelir düzeyi üzerinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla, gelir bölüşümünde ortaya çıkan değişimler; bazı üretim faktörlerinin göreceli payının artmasını sağlarken, dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi durumunda, bu artış mutlak gelir artışı anlamına gelmeyebilir. Bu nedenle, dış ticaret ve politikalarının etkilerinin değerlendirilmesinde çok dikkatli olmak gerekmektedir.

4.1.4. FİYAT POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Fiyat politikaları, üretim faktörleri veya sektörlerin milli gelirden alacağı payın belirlenmesinde, dolayısıyla sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde doğrudan etkili olabilecek araçlardan biridir. Nitekim, ekonomide etkinliğin sağlanması amacıyla kullanılan fiyatların, hiç de istenmeyen ölçüde, gelir bölüşümünü bozması sözkonusu olabilmektedir¹. Fiyat politikaları, genelde tarım ürünlerinin, devlet tarafından ve piyasada özel girişimciler tarafından üretilen malların fiyatlarına müdahale şeklinde uygulanmaktadır. Bu farklı uygulamalar ve bunların bölüşüm üzerine etkileri aşağıda incelenmiştir.

4.1.4.1. TARIMSAL DESTEKLEME FİYAT POLİTİKALARI

Sektörel gelir bölüşümünün düzenlenmesinde kullanılabilir araçların başında tarımsal destekleme fiyat politikası gelmektedir. Bu politika, girdi ve ürün fiyatlarının düzenlenmesi şeklinde uygulanmaktadır².

Tarımsal destekleme fiyat politikasının en önemli ikilemi, fiyatların üreticiyi özendirerek kadar yüksek, alt gelir gruplarını koruyacak kadar düşük olmasıyla ilgilidir. Çünkü, tarımsal üretimi artırmak amacıyla verilen yüksek fiyatlar, tüketicilerin reel gelirlerinin azalmasına ve özellikle düşük gelirli grupların zor durumda kalmasına neden olacaktır. Ayrıca, göreceli olarak gıda fiyatlarında ortaya çıkacak küçük bir artış, kentlerde ve kırsal kesimde yaşayan düşük gelirli grupların temel gereksinimlerini karşılayabilmelerini güçleştirmekte, böylece, kişisel gelir bölüşümünün ve buna bağlı olarak sosyal barışın bozulmasına neden olabilmektedir. Bunun yanında, bazı ülkelerde devlet, tarım ürünleri fiyatlarını, kentlerde ücretlerin yükselmesini önlemek ve böylece, gıda ürünleri üreticileri

¹J. E. MEADE, "Economic Efficiency and Distributional Justice" Perspective on The Economic Problem, A Book of Readings in Political Economy, (ed. Arthur MAC EWAN, Thomas E. WEISSKOPF, Prentice-Hall Inc. New Jersey 1970, s. 233

²Harold F. BREIMYER, "Agriculture and the Political Economy" Challenge, November-December 1985 s.

dışındaki kamu ve özel girişimcilerin büyümesini desteklemek amacıyla, düşük tutmaktadır. Bir başka deyişle, tarımsal fiyat politikası ücretleri düşük tutarak sanayileşmeyi özendirmek amacını da taşıyabilmektedir¹.

Bu koşullar, devletin tarımsal üretim, pazarlama, tüketim sürecine müdahale etmesi ve başta gıda açısından kendine yeterliliğin sağlanması olmak üzere, üretimde istikrarın sağlanması, üretici gelirlerinin belli düzeye getirilmesi gibi birçok amaçla tarımın, gerek fiyat, gerekse üretim girdileri yoluyla desteklenmesi sonucunu doğurmuştur. Tarımsal fiyat destekleri ise, dolaylı veya doğrudan yapılmıştır. Fiyat oluşumuna dolaysız müdahale; fiyat sübvansiyonu ve fiyat desteği, dolaylı müdahale ise, üretimde kullanılan girdilere sübvansiyon verilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir². Bu uygulamalar ve bölüşüm açısından etkileri aşağıda değerlendirilmiştir.

4.1.4.1.1. FİYAT SÜBVANSİYONU

Genelde tüketiciyi korumak amacıyla verilen sübvansiyonlar, işletmelerin ürettikleri mal veya hizmetlerin daha ucuza veya fiyatları yükseltmeden tüketicilere satabilmelerini sağlamak amacıyla verilmektedir³. Bununla birlikte, fiyat sübvansiyonları, hem tüketicilerin, hem de üreticilerin birlikte korunması sonucu doğurmaktadır. Ayrıca, bunlar, tarım ürünleri fiyatlarında görece istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır.

Aşağıdaki şekil 2.5. de fiyat sübvansiyonlarının etkileri verilmiştir⁴. S_0 arz eğrisi ile D_0 talep eğrisinin birbirleriyle kesiştiği noktada fiyat, P_0 düzeyinde oluşur. Bu fiyattan talep edilen ürün miktarı ise, Q_0 'dır. Fiyat istikrarını sağlamak, üretici ve tüketicileri korumak amacıyla devlet'in birim ürün başına belli bir miktar (P_2-P_1) sübvansiyon vermesi durumunda bunun devlete maliyeti P_2MLP_1 dikörtgeninin belirlediği alan kadar olacaktır.

Sübvansiyonlu fiyat, önceki görece fiyat yapısını bozacağından, bu kesime yeni üreticilerin girmesine yol açacaktır. Bu uygulamadan üreticilerin elde edeceği toplam kazanç, kesime yeni gelen üreticilerin üretici rantı kadar olacaktır. Şekilde bu alanı P_0KLP_1 göstermektedir.

Buna karşılık, tüketicilerin sağlayacakları kazanç ise, P_0KMP_2 alanı kadar olacaktır. Çünkü, sübvansiyon uygulaması üretimin piyasa fiyatını P_0 düzeyinden P_2 düzeyine düşürecektir. Yeni fiyat, ürünü, önceki fiyattan tüketme olanağı bulamayan potansiyel tüketicilerin, tüketim taleplerini de

¹Paul STREETEN, "Transitional Measures and Political Support for Food Price Policy Reform" Food Policy, Integrating Supply, Distribution and Consumption, (edt. J.P.GITTINGER ve diğerleri), John Hopkins University Press, London 1987, s. 277

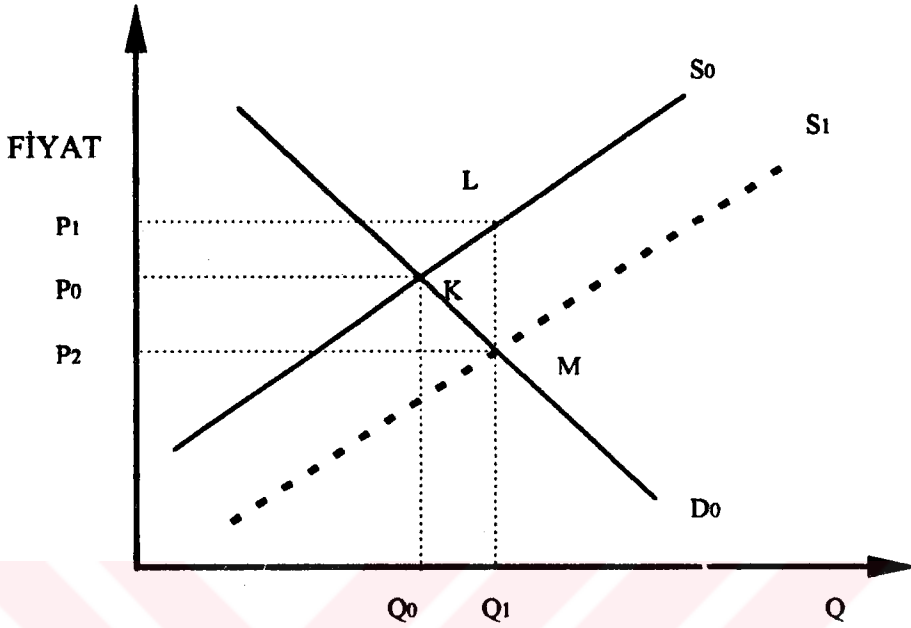
²Bu konuda Ayrıca, Bkz, Gülten KAZGAN, Tarım Ürünleri Destekleme Politikası, Amaçlar, Sorunlar ve Çözümler" 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliği (cilt V), DPT yayınları, Ankara 1981, s. 255-264

³ Tevfik Pekin, Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın, No: 64/41, İzmir, 1973, s. 50

⁴İsmail BULMUŞ, Tarımsal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 113, Ankara 1978, s. 54

efektif hale getirecek, yani kişisel gelir bölüşümünü olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca, P_0 fiyatından tüketimde bulunabilmiş olanların da tüketici rantları artacaktır.

ŞEKİL 2.5: FİYAT SÜBVANSİYONLARININ ETKİLERİ

Şekilden, üreticilerin ve tüketicilerin sübvansiyon uygulamasından elde ettikleri toplam kazancın, devletin sübvansiyon uygulaması dolayısıyla katlandığı toplam giderlerin altında kaldığı görülmektedir. Bu durum, fiyat sübvansiyonu uygulamasının net bir toplumsal refah kaybına (KML) yol açtığını göstermektedir.

Diğer taraftan, sübvansiyonlu fiyat, üretim miktarının Q_0 düzeyinden Q_1 düzeyine çıkmasına yol açmıştır. Üreticiler artan üretimle birlikte, kullandıkları üretim faktörlerini de arttıracaklardır. Tarım kesiminde, esnek olmayan bir işgücü faktör arz eğrisinin söz konusu olması durumunda, fiyat sübvansiyonu uygulaması, tarımsal işçi ücretlerinin artmasına yol açarak emek gelirlerinin iyileşmesini sağlayarak, fonksiyonel bölüşümü değiştirebilir. Fiyat sübvansiyonu uygulamasının devlete olan maliyeti, üretimdeki artışla doğru orantılı olarak artacaktır. Bu uygulamanın bölüşüm üzerindeki etkisi, ödemelerin, kaynağına (vergi, borçlanma) bağlı olacaktır.

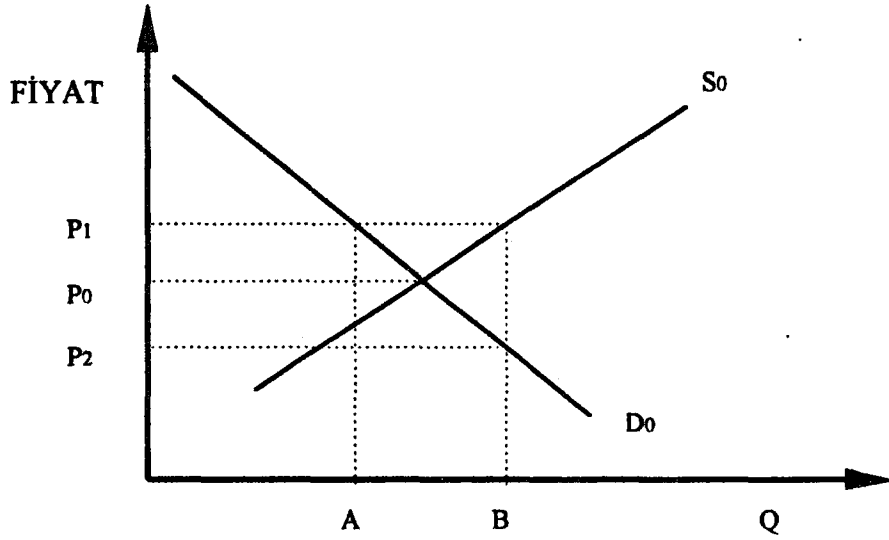
4.1.4.1.2. FİYAT DESTEĞİ

Devlet'in tarım ürünleri fiyat oluşumuna müdahalede başvurduğu bir diğer yöntem, fiyat desteğidir. Bu uygulamada devlet, belirli bir ürün için, ürünün piyasa fiyat düzeyinin üstünde bir fiyat belirlemekte ve bu fiyattan kendisine getirilen ürünü satın almaktadır. Fiyat desteğinin bölüşüme etkileri aşağıdaki şekilde verilmiştir¹.

Arz ve talebin oluşturduğu piyasa fiyatı P_0 'dir. Devlet, piyasa fiyatının üstünde bir fiyat (P_1) belirlediğinde, bu fiyattan tüketicilerin talep edeceği miktar OA'ya düşerken, arz miktarı OB düzeyine çıkacaktır. Bu durumda, AB kadar bir arz fazlası oluşacak ve bu fazlalığın devlet tarafından

satın alınması gerekecektir. Dolayısıyla, bu uygulama devlete gerek satın alma gerekse depolama ve pazarlama maliyetleri nedeniyle büyük yükler getirmektedir.

ŞEKİL 2.6:FİYAT DESTEĞİNİN ETKİLERİ

Bu uygulamanın piyasalarda yaptığı etkiler, malın fiyat esnekliğine bağlı olarak destekleme fiyat uygulamasının bölüşüm üzerindeki etkisini belirleyecektir. Nitekim, tarım ürünlerinin düşük gelirli grupların bütçesinde daha büyük yer tutması, fiyat desteği uygulamasının, daha çok, ücretliler aleyhine fonksiyonel gelir bölüşümünü değiştirmesine neden olacaktır. Böylece, bir taraftan fonksiyonel gelir bölüşümü ücretliler, diğer taraftan da kişisel gelir bölüşümü düşük gelirli gruplar aleyhine bozulacaktır. Ayrıca, tarım ürünlerini girdi olarak kullanan diğer sektörler de bu uygulamadan olumsuz yönde etkilenecek ve böylece sektörel gelir bölüşümü de tarım lehine değişecektir.

4.1.4.1.3. GİRDİ FİYATLARINA SÜBVANSİYONLAR

Devlet, üretim faktörleri ve girdilerin maliyetini düşürmek için çiftçilere sübvansiyon vermektedir. Böylece, girdi kullanımı ve buna bağlı olarak üretimin artması amaçlanmaktadır. Doğal olarak bu uygulama sektörel gelir bölüşümünü tarım lehine değiştirecektir. Ancak, tarımda kullanılacak girdilerin daha çok sanayi malı(gübre, ilaç, traktör vb) olması nedeniyle, sübvansiyonlar sanayi sektöründe de gelir artışına neden olacaktır. Dolayısıyla, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların sektörel bölüşüm üzerindeki net etkisini ortaya koymak güçtür.

Diğer taraftan, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonlardan daha fazla yararlananlar, genelde, büyük ölçekli tarım işletmeleridir. Çünkü, küçük ölçekli aile işletmelerinin üretim ve iş hacminin küçük olması, bu işletmelerin sübvansiyonlardan elde edeceği yararları sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla bu uygulama tarım içindeki büyük-küçük üretici arasındaki gelir bölüşümünü büyükler lehine bozacaktır.

Tarımsal destekleme fiyat politikaları başlığı altında değerlendirilen fiyat sübvansiyonu, fiyat desteği ve girdi sübvansiyonlarının tarım-içi bölüşüme etkileri açısından karşılaştırılması durumunda;

Ürettiği ürünün bir kısmını pazarlayan ve diğer bir kısmını kendi tüketen aile işletmeleri bakımından, girdilere sübvansiyon verilmesi yöntemi ile fiyat sübvansiyonu ve desteği yöntemleri arasında, doğuracağı sonuçlar bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Fiyat sübvansiyon veya desteği, pazarlanan ürün miktarını; buna karşılık girdilere sübvansiyon verilmesi kullanılan girdileri baz almaktadır. Buradan, tarımsal ürünün tamamına yakın bölümünü piyasa için üreten ekonomilerde, fiyat sübvansiyon veya desteği yönteminin, buna karşılık, toplam üretim içinde pazarlama oranı düşük ürünlerde, girdilere sübvansiyon verilmesinin, fiyat desteğine göre küçük üretici için daha uygun olduğu ifade edilebilir.

Bununla birlikte, fiyat sübvansiyon veya desteği yöntemi ile girdilere sübvansiyon verilmesi yöntemi arasında karşılıklı üstünlük ve sakıncaların değerlendirilmesinde, kendi tüketimi için üretim yapan küçük işletmelerin, üretim için kullandığı toplam girdiler içinde sübvansiyon konusu girdilerin oransal payını da dikkate almak gerekir. Tarım tekniklerinin oldukça geri ve geleneksel olduğu ekonomilerde, sübvansiyon konusu olabilecek tohumluk, gübre, ilaç, tarımsal kredi gibi tarımsal girdilerin oransal payı yok denecek kadar düşüktür. Bu durumda, ucuz girdi, fiyat sübvansiyon veya desteği seçeneğine oranla daha üstün sayılamaz.

Her ülkenin ve belki de bölgenin tarımsal yapısı, üretici tipolojisi, pazara açıklık gibi ögeler tarımsal destekleme yöntemi ve miktarının belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle, global destekler yerine bölgeye, ürüne ve üretici özelliklerine dayalı bir destekleme politikasının uygulanması sektör içindeki bölüşüm yapısının düzenlenmesinde daha faydalı olacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, tarımsal ürün fiyat politikaları, tarım ürünleri fiyatları ve üretici gelirlerini artırmayı, en azından düşürmemeyi amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi, ya daha yüksek fiyat, ya da daha yüksek vergilerle, tarım ürünlerini alan firmaları ve/veya tüketicilerin tarımsal destekleme programlarını finanse etmelerine neden olmaktadır. Bu anlamda, sözkonusu uygulamalar, tarım dışından tarıma kaynak aktarılması demektir. Öte yandan, firmaların, destekleme nedeniyle tarım ürünleri fiyatlarında ortaya çıkan artışı fiyatlarına yansıtılabildiği durumda, destekleme tüketiciler tarafından finanse edilecektir.

Diğer taraftan, birçok gelişmekte olan ülkede kalkınma, büyük ölçüde tarımsal gelişmeye bağlı bulunmaktadır. Çünkü, gelişmekte olan ülkeler yüksek ve sürdürülebilir kalkınma için tarımda verimlilik artışını belli bir düzeye çıkarmak durumundadır. Bu nedenle, tarım, ülke içinde gelir bölüşümü yanında, genel olarak ulusal gelirdeki artışta oynadığı rol de dolaylı olarak istihdam, üretim ve gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır¹.

¹Helen HUGHES, "Agricultural Development, Growth, and Equity" *Economic Impact*, 1989/1 s.12

4.1.4.2. KİT ÜRÜNLERİ FİYATLARI POLİTİKASI

Devlet sanayileşme sürecinde ekonomiye müdahale ederken, bazı alanlarda da bizzat üretim yapmak zorunda kalmaktadır. Genelde, özel kesimin gücünü aşan ve/veya karlı bulmadığı sektör ve bölgelerde devlet, yatırım ve üretim yapmaktadır. Buna bağlı olarak, devletin ekonomi içinde yeri ve önemi artarken, uyguladığı fiyat politikaları bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede, devletin ürettiği malların özelliği ve bu malları kullanan kesimler üzerinde yaratacağı etkilerin değerlendirilmesi bölüşüm ilişkileri açısından önem taşımaktadır¹. Bu nedenle, devletin ürettiği tüketim, ara ve yatırım mallarına ilişkin fiyat politikalarının ayrı ayrı değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Buna göre, devletin ürettiği tüketim mallarının genelde düşük gelir gruplarına yönelik olması ve bunların fiyatlarının piyasa fiyatının altında tutulması kişisel gelir bölüşümünün düzelmesi yönünde etki yaratacaktır.

Diğer taraftan, gelişme sürecinde devletin, özellikle yatırım ve ara malları üretiminde daha büyük rol oynadığı görülmektedir. Bu durumda, devlet, yatırım mallarını ucuz fiyatla sağlamak suretiyle, yatırımları teşvik ederken, ara malları fiyatlarının düşük tutulmasıyla da üretim maliyetlerinin düşürülmesinde etkili olabilmekte ve girişimciler için önemli avantajlar sağlamaktadır. Bir başka deyişle fonksiyonel gelir bölüşümü, girişimciler lehine değişmektedir. Devletin tam tersi bir fiyat politikası uygulaması durumunda ise, ortaya çıkan sonuçlar da ters yönde olacaktır.

Bunun yanında, devlet, teşvik etmek istediği bölge veya sektörler için ucuz ara ve yatırım malı sağlayarak bölgesel ve sektörel gelir bölüşümünü de etkileyebilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, devletin ürettiği malların fiyatlarını düşük veya yüksek tutması, bunların fiyatlarını sektör ya da bölgelere göre farklılaştırılması yoluyla belli kesimlere veya bölgelere kaynak aktarılabilir. Bunun yanında, benzer malları üreten özel birimler, devletin yarattığı rekabet nedeniyle, fiyatlarını istedikleri şekilde ayarlama şansına sahip olamamakta ve böylece devlet, girişimcilerin de ucuz fiyatla mal satmasını sağlayarak, fonksiyonel gelir bölüşümünün, emek aleyhine bozulmasını, belli ölçüde de olsa engellemektedir.

4.1.4.3. PİYASA İÇİN ÜRETİLEN MALLARIN FİYATLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK POLİTİKALAR

Devletin, zaman zaman piyasada üretilen malların fiyatlarına da müdahale ettiği görülmektedir. Özellikle hiper-enflasyon döneminde, fiyatların dondurulması ve narh² şeklinde karşılaşılan bu

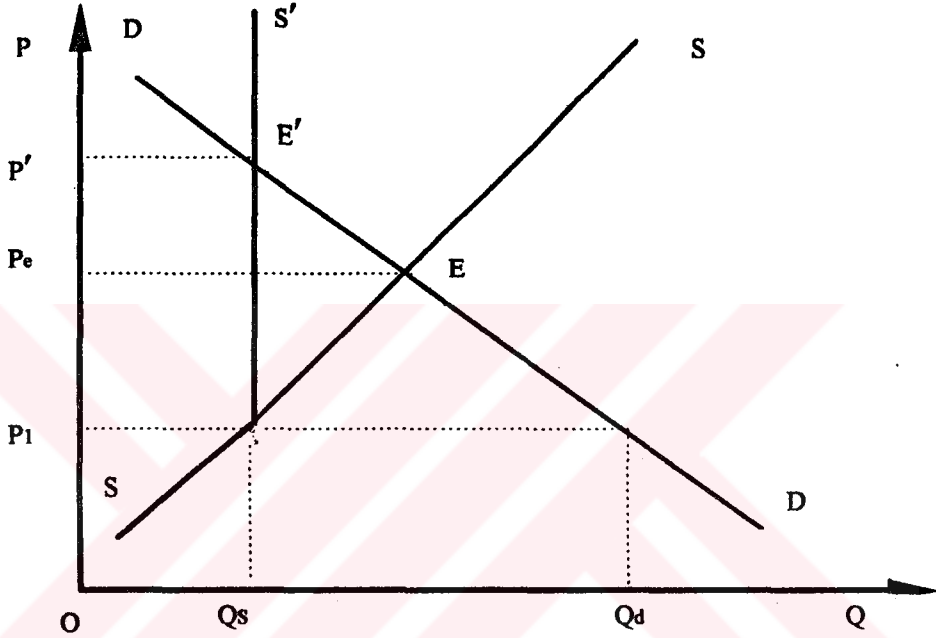
¹Devlet, kamusal ve yarı kamusal nitelikli birçok mal ve hizmet de üretmektedir. Bunların etkileri izleyen bölümlerde ele alınacağı için burada sadece piyasaya yönelik olarak üretilen malların fiyatlarına ilişkin politikaların etkileri değerlendirilecektir.

²Narh kelimesi "tespit edilmiş fiyat" anlamında kullanılmaktadır.

uygulama, fiyat artışının yavaşlatılarak, dar ve sabit gelirliiler üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin azaltılarak, kişisel gelir bölüşümünün düzenlenmesini amaçlamaktadır.

Narh uygulaması, yasaların verdiği yetkiye dayanılarak, fiyatların devlet veya bağlı kurumları tarafından belirlenmesidir. Özellikle, ekmek, et ve süt gibi temel gıda maddeleri bu tür uygulamalara konu olmakta ve satıcıların sözkonusu malları belirlenen fiyatın üzerinde satması yasaklanmaktadır¹. Aşağıda narh uygulamasının sonuçları şekil 2.7. yardımıyla açıklanmaktadır².

ŞEKİL 2.7: NARH UYGULAMALARININ ETKİLERİ

Piyasa fiyatı P_e düzeyinde iken devletin narh uygulaması sonucunda fiyatlar P_1 düzeyine gerilemiş ve arz Q_s 'ye düşerken, talep Q_d 'ye yükselmiştir. Bunun sonucunda talep fazlası ortaya çıkarken, arz eğrisi dikey hale gelerek (SS)'den (SS') ne dönüşmüştür. Böylece, P_1 fiyatından Q_s kadar mal arzedilmekte ve bu miktar arz için piyasa fiyatı P' 'e 'ye yükselmektedir. Talebin arzdan fazla olması sonucunda, piyasada kıtlık ortaya çıkarken, aynı zamanda karaborsa doğmaktadır. Dolayısıyla, narh uygulamasının beklenen etkileri yaratması için üreticilerin üretimlerini daraltmaması ve karaborsanın önlenmesi gerekli olmaktadır.

Bu uygulamada en önemli sorun fiyatın hangi düzeyde belirleneceğidir. Çünkü üreticilere belirli kar marjı bırakılmaması durumunda, üretim tümüyle durabilecek ve böylece, beklenenin aksine enflasyonist süreç daha da hızlanacaktır.

Bu uygulama kontrollerin başarılı olması ölçüsünde tüketicilerin lehine olurken, üreticiler, fiyatların piyasa fiyatlarından sapma derecesine bağlı olarak zarar etmektedir. Benzer uygulamalara

¹Fethi AÇIL, Genel Ekonomi Dersleri, a.g.e. s. 199

²Roger L. MILLER, Economics Today(second edition), Canfield Press, San Francisco 1976, s. 169

kiralar ve kar oranlarının belirlenmesinde de karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla, narh uygulmasının, başarılı olması ölçüsünde, seçilen mal ve hizmetlere de bağlı olarak, kişisel gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar lehine değiştirdiği ifade edilebilir.

4.1.5. MİKTAR POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Miktar politikaları, genelde, tarımsal üretimin farklı nedenlerle kontrol edilmesi amacından doğmaktadır. Bunun yanında, diğer sektörlerde ve dış ticarete de benzer uygulamalar görülmektedir. Aşağıda bu politikalar ve bölüşüm üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

4.1.5.1. TARIMDA MİKTAR POLİTİKALARI

Devletin uyguladığı ve yukarıda açıklanan destekleme yöntemlerinin en önemli özelliği, getirdiği finansman yüküdür. Bu yükün azaltılması ve gereksiz ve/veya kalitesiz ürünlerde üretimin azaltılması amacıyla kota uygulamasına gidildiği görülmektedir.

Kotanın temelinde arz ve talep miktarının belirlenmesi yatmaktadır. Ayrıca, üretimin azaltması, ürünün piyasa fiyatını yükseltecektir. Tarım ürünlerinin talebi genelde esnek olmadığı için, üretilen toplam ürünün azalması, üreticinin elde edeceği toplam geliri artıracaktır. Bundan sağlanacak ikinci bir yarar, üretimin azaltılması yoluyla toplam üretim giderlerinin azalacak olmasıdır. Böylece, her iki durumda da gelir bölüşümünün tarım lehine değişeceği ifade edilebilir.

4.1.5.1.1. EKİM ALANININ BELİRLENMESİ(ALAN KOTALARI)

Alan kotalaması, ürüne tahsis edilecek toplam alanın sınırlandırılması ya da sözkonusu ürün için her bir işletmenin ekime ayıracağı alanın sınırlandırılması biçiminde olabilir. Birinci durumda alan kotalaması global, ikinci durumda ise, bireysel bir nitelik gösterir. Beklenen yararların sağlanması açısından bireysel kotalama daha etkindir.

Bireysel alan kotalaması uygulamasında, çiftçiler işledikleri toplam arazinin ancak, belirli bir oranını sözkonusu ürünün ekimine ayırabilir. Toplam tarımsal ürünler arzı sınırlandırılmak isteniyorsa, bu durumda, kotayı aşan toprak miktarı ya nadasa bırakılır ya da başka amaç veya ürünlerde kullanılır. Bu durumda, üreticiler kotalamanın getireceği kayıpları azaltmak amacıyla daha çok düşük verimli marjinal arazileri üretim dışı bırakacaktır.

Buna göre, ekim alanlarının sınırlandırılması sonucu, arz eğrisi sola kayacaktır. Uygulamanın beklenen sonuçları gerçekleştirebilmesi için talep eğrisinin esnekliğinin birden küçük olması gerekmektedir. Böylece, arz eğrisinin sola kayması, üretici gelirlerini artırırken, sektörel gelir bölüşümü tarım lehine değişecek ve bu uygulama sonucunda toplum açısından bir net refah kaybı sözkonusu olacaktır.

4.1.5.1.2. ÜRETİM MİKTARININ BELİRLENMESİ(MİKTAR KOTALARI)

Miktar kotaları da, yukarıda açıklanan alan kotalamasına benzer bir etki doğuracaktır. Ancak, alan kotalamasında bazı arazilerin atıl kalması sözkonusu olurken, miktar kotasında sözkonusu araziler diğer ürünlerin üretilmesinde kullanılabilir. Bu nedenle, daha üstün bir araç konumundadır. Bununla birlikte, miktar kotasının ülke ekonomisi açısından ortaya çıkaracağı başlıca olumsuz etki, serbest kalacak üretim faktörlerinin, diğer alanlara kayması sonucu diğer ürünlerin arzının artmasıdır. Bu sakıncanın giderilmesi için belli başlı ürünlerin, özellikle de ikame ürünlerin tümüne kota uygulaması getirilmelidir. Aksi halde, sektörel bölüşüm kadar, tarım içinde de farklı ürünleri üreten üreticiler arasındaki gelir bölüşümü(üretimi artan ve azalan ürünlerin göreceli fiyat değişmelerine bağlı olarak) de değişecektir.

Kota uygulamaları, gerek alan gerekse miktar boyutuyla King Kanununun tipik bir uygulamasıdır. Kota sonucunda üretimde ortaya çıkacak azalışa bağlı fiyat artışının yaratacağı gelir artışı ile, üretim miktarında daralmanın getireceği gelir azalışı, uygulamanın üreticiler, dolayısıyla sektörel gelir bölüşümü üzerindeki net etkisini verecektir.

4.1.5.2. DIŞ TİCARETTE KOTA UYGULAMALARI

Bu konuya ilişkin açıklamalar dış ticaret politikaları ve bölüşüm başlığı altında incelendiği için burada tekrar ele alınmamıştır.

4.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik sistem ve düzen, bir toplumun amaçları, davranışları ve kurumları bütününden oluşmaktadır¹. Ekonomik sistem ve düzen politikası ise, arzulanan ekonomik düzenin gerçekleştirilmesi veya varolan ekonomik düzenin korunması ve geliştirilmesine yönelik uygulamaları içerir. Bu alandaki araçlar, etkileri daha çok uzun dönemde ortaya çıkan, yasal düzenlemeler şeklindedir. Ekonominin çevresel koşullarını belirleyen ekonomik sistem ve düzen politikasının bir diğer özelliği, bunların ekonomik bütün için temel düzenlemeler olmasıdır².

Ekonomik düzen politikaları, doğal olarak yeğlenen ekonomik sisteme göre farklılaşmaktadır. Bu çalışmada piyasa ekonomisinde uygulanan sistem ve düzen politikaları ve bunların bölüşüm üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.2.1. MÜLKİYET DÜZENİNE İLİŞKİN POLİTİKALAR

Ekonomik düzenleri birbirinden ayıran en önemli özellik, mülkiyet hakkı ve bunun uygulama derecesidir. Kapitalist düzende mülkiyet, doğal haklardan kabul edilmekte ve bircyler menkul, gayri menkul mallar ile fikri haklara bunlar üzerinde her türlü kullanım olanağına sahip bulunmaktadır.

¹ Vural SAVAŞ, Ekonomik Düzen(Nedir, Nasıl Değişir), Modern Ekonomi Yayınları No:1, İstanbul 1970, s. XIII

² Hüsnü ERKAN, İktisat Politikasının Temelleri, a.g.e. s. 178

Bununla birlikte, mülkiyet hakkı sınırsız olarak tanınmamış, çeşitli önlemlerle sınırlandırılmış veya kontrol altına alınmıştır.

Bölüşüm açısından, özel mülkiyet hakkının sınırlandırılması veya özel mülkiyete el konulması (istimlak gibi) şeklindeki uygulamalar önem taşımaktadır. Ayrıca, özel mülkiyetin miras yoluyla yeni kuşaklara geçme hakkının verilmesi veya verilmemesi, daha başlangıç koşullarında bireyler arasında servet ve buna bağlı olarak gelir bölüşümü farklılığı üzerinde belirleyici olmaktadır.

Servet dağılımındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması için mülkiyetin sınırlandırılması, servetsiz kesimlere servet dağıtılması da bir yöntem olarak kullanılabilir. Bunun için üzerinde en çok durulan, tartışılan konu, toprak reformudur. Toprak reformu ile büyük toprak mülkiyetinin sınırlandırılmasının yanısıra, topraksız bireylerin toprak sahibi olmasıyla gelir eşitsizlikleri azaltılabilmektedir.

Servet dağılımındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması konusunda üzerinde durulan bir diğer konu da verasetin sınırlandırılmasıdır. Ayrıca, birikmiş servetin veraset yoluyla kuşaktan kuşağa geçmesi, servet birikiminin devamına hatta artmasına neden olmaktadır. Başlangıçta fırsat eşitsizliği yaratan bu durumun kaldırılması konusunda yapılan tartışmalar yüzyıllardır sürmektedir.

Aşağıda, çalışmamızın konusuna paralel olarak, günümüz piyasa ekonomisi koşullarında, gelir bölüşümünü etkileyebilecek başlıca mülkiyet düzenlenmelerinden olan toprak reformu ve özelleştirme politikaları değerlendirilmiştir.

4.2.1.1. TOPRAK REFORMU

Bilindiği gibi, gelir bölüşümü bir yönüyle servet dağılımına bağlıdır. Servet ögçlerinin başında ise, toprak gelmekte ve bu alanda mevcut dengesizliğin giderilebilmesi amacıyla toprak reformu yapılmaktadır¹. Toprak reformunda, belirli bir büyüklüğün üzerindeki topraklar kamulaştırılarak, devletin elindeki arazilerle birlikte, belirli sınırlar içinde, geçimini sağlayacak ölçüde topraksız veya az toprağı olan kişilere dağıtılmaktadır. Kamulaştırma bedelsiz veya bir bedel karşılığında, dağıtım da yine, karşılıksız veya karşılığı devlete uzun vadede ödenmek koşuluyla yapılabilir. Bu durumda, toprak reformu, toprakların mülkiyet ve tasarruf şeklini etkilemekte, mülkiyet dağılımını değiştirmektedir. Bu şekilde, tarım arazileri, onu işleyen veya işleyecek olanlara dağıtılırken, tarımsal üretim yapmayan ancak, arazi sahibi olan kişilerin toprakla ilgisi de koparılmaktadır.

Toprak reformunun konumuz açısından önemli olan amacı, topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmak, yeteri kadar toprağı olmayanları da tüketimlerine yetecek üretimi sağlayacak büyüklükte topraklandırarak, yoksulluktan doğan sorunları ortadan kaldırmak, tarımda servet ve dolayısıyla, gelirin yeniden bölüşümünü sağlamaktır. Bu nedenle, toprak reformu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe başarılı bir yeniden bölüşüm politikasının en önemli koşullarından biri

¹Jan TİNBERGEN, *Income Distribution (Analysis and Policies)*, North-Holland Publishing Company, Netherlands 1975, s. 147

olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz, toprak reformu, gelir bölüşümünü toprağı olmayan veya işsiz olan kesimler lehine değiştirecektir¹.

Bununla birlikte, toprak reformunu gerçekleştirmek, büyük toprak sahiplerinin politik karar sürecini etkileyebilmeleri ve/veya bizzat bu süreç içinde olmaları, küçük çiftçilerin birleşerek bu tür talepleri örgütlü olarak ortaya getirememeleri gibi nedenlerle, güçtür. Bu durum, yetersiz servet, yetersiz gelir, yetersiz eğitim ve bilinçlenme, yetersiz örgütlenme ve yetersiz gelir şeklinde bir kısır döngüye işaret etmektedir.

4.2.1.2. ÖZELLEŞTİRME

Sosyal devlet uygulamaları sonucunda, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomi içindeki kamu kuruluşlarının yeri genişlemiş, ancak, 1970'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler bu kuruluşların özelleştirilmesini gündeme getirmiştir. Gerek geniş kitlelere yönelik olarak ürettikleri çok sayıdaki mal ve sağladıkları istihdam olanakları, gerekse üretim alanlarında faaliyette bulunan özel firmaların, fiyatlarının kontrolü gibi birçok açıdan etkili olan kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, bölüşüm ilişkileri açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü, özelleştirilen kuruluşlarda ortaya çıkan gelişmelerden, özelleştirme yöntemine kadar geniş yelpazedeki birçok uygulama, gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir. Bu etkileri şu şekilde özetlemek mümkündür;

Kamu kuruluşlarında, genelde aşırı istihdam, yani gizli işsizlik bulunmaktadır. Özelleştirme sonucunda gizli işsizlerin işten çıkarılmasıyla, işsizlik artacaktır. Böylece, özelleştirmenin ilk etkisi, işsizliğin artması, çıkarılan işçilere belli oranda tazminat ödemesi yapılırsa bile, toplam ücret ödemelerinin azalması, yani fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine değişmesi olacaktır.

Diğer taraftan, özelleştirme yöntemi ve kuruluşun özelleştirme bedeli de önem taşımaktadır. Blok satış yöntemiyle yapılan özelleştirmede, kuruluşun gerçek piyasa değerinin altında satılması durumunda, bir taraftan istihdam azalışı yoluyla toplam ücret ödemeleri azalırken, diğer taraftan da sermaye gruplarına yeni ve ucuz bir gelir kaynağı sağlanmış olacaktır. Oysa, özelleştirmede, sermaye piyasası yoluyla halka açılma veya çalışanlara devir yöntemleri uygulanDığında, özelleştirme, çalışanların iş olanaklarının devamı yanında, sermayeden pay alarak yeni bir gelir kaynağı elde etmelerine neden olabilecektir.

Bunlara ek olarak, özelleştirilen kuruluşun faaliyette bulunduğu sektörde, piyasa yapısı da özelleştirmenin bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkisinde belirleyici olabilecektir. Tekel konumundaki bir kuruluşun blok satış yoluyla özel tekel konumuna getirilmesi, satın alanlar açısından mülkiyet sahipliği yanında piyasanın tek egemeni olmak gibi bir avantaj da getirecektir. Bu durumda, bir taraftan sözkonusu kuruluş, piyasada fiyatları belirlenme yoluyla büyük bir avantaj sağlayacak ve böylece, fonksiyonel gelir bölüşümü girişimciler lehine değişecektir.

¹Lutz HOFFMANN, Kurt Von RABENAU, "Distribution Policy in Developing Countries: The Aspect of Growth" Economics, Vol:20, 1979, s. 25

Kısaca belirtmek gerekirse, kamu mülkiyeti ve bundaki değişiklikler fonksiyonel gelir bölüşümü açısından etkin bir politika aracı olabilmekte; üretim, istihdam, fiyat istikrarı, temel mallar arzının garantilenmesi ve sosyal devlet uygulamaları boyutlarıyla önem taşımaktadır.

4.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI

Piyasa ve rekabet politikalarının konumuz açısından önem taşıyan amacı, piyasaların ve burada yaşanan rekabet sürecinin düzenlenerek, girişimcilerin aşırı karlar elde etmeleri ve buna bağlı olarak fonksiyonel gelir bölüşümünün girişimciler lehine büyük ölçüde değişmesinin engellenmesidir. Bu amaçla piyasaların düzenlenmesine yönelik olarak kullanılan başlıca araçlar, piyasaya giriş ve çıkışların, piyasa yapısı ve davranışlarının, piyasa işlemlerinin değişkenleri olan fiyat, miktar, kalite ile piyasa koşullarının düzenlenmesi şeklinde sayılabilir¹.

Rekabet politikası ise, rekabet sürecinin düzenlenmesi, etkilenmesi ve yönlendirilmesine ilişkin kamusal kurum ve organların faaliyetlerini kapsamaktadır. Bunun yanında, piyasa sisteminin fonksiyonel işlerliği açısından gerekli olan, rekabet hukukuna ilişkin çevresel koşulların yaratılması ile bunların içeriğinin bireysel olaylara ilişkin olarak uygulanması ve bu sayede etkin rekabet sürecinin varlığı ve geliştirilmesidir. Rekabet olmadan, sözleşme özgürlüğünün ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin varlığı, refahı olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü, ekonomik gücün kötüye kullanılmasına dayalı sözleşmeler, ekonomik birimlerin özgürlük alanının sınırlandırılmasına, uyumlaştırılmış davranışlarla diğer ekonomik birimleri sömürme stratejilerinin geliştirilmesine yol açmaktadır². Nitekim, etkin rekabetin bulunmadığı durumlarda, fonksiyonel gelir bölüşümü, genelde, emek aleyhine bozulmaktadır. Rekabet politikası araçları genel olarak, yasaklayıcı önlemler, kötüye kullanmanın önlenmesi ve piyasa yapısının değiştirilmesine yönelik araçlardan oluşmaktadır.

Piyasa ve rekabete ilişkin olarak kullanılan politika araçlarının, piyasada rekabetçi bir yapının oluşturulması ve/veya bu yapının korunmasına yönelik olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, izlenecek politikaların bölüşüm üzerindeki sonuçlarını, rekabetçi bir piyasa yapısının olması ya da olmaması durumlarına göre ayrı ayrı değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Piyasalarda tekelleri bir yapı söz konusu olduğunda, girişimciler aşırı kar elde edebilmektedir. Çünkü, monopolcü firma malını, üretim maliyetlerine göre değil, piyasa koşullarına göre en yüksek fiyattan satmaktadır. Bunun yanında, monopollerin, ihracat yapmaları durumunda, dış piyasalara ucuza sattıkları mallardan doğan zararı, iç piyasa fiyatlarına yansıtılabilmektedir³. Böylece, monopoller tüketicilerin refahını azaltarak, girişimcilere hak edilmemiş gelirler sağlamaktadır.

İşgücü için, tam istihdam koşullarının geçerli olduğu durumda rekabet, ücretlerin yükselmesi, çalışma koşullarının iyileşmesi sonucunu doğurur. Ancak, işsizliğin olması durumunda rekabet tam

¹Hüsnü ERKAN, Sosyal Piyasa Ekonomisi:Ekonomik Sistem ve Piyasa ekonomisine İşlerlik Kazandırılması, Silm Ofset, İzmir 1987, s. 100-107

²Hüsnü ERKAN, a.g.e. s. 174-175

³Şerif HULUSİ, İktisadi Buhran ve Monopoller, Ataç Kitabevi, Toplum Bilim Dizisi, İstanbul 1965, s. 66

tersi etki yapacaktır. Çünkü, rekabetçi firmalar maliyetleri düşürmek için ücretleri azaltacak ve çalışma koşullarına gerektiğince önem vermeyecektir. Bu koşullar altında rekabet, emeğin yaşam standardını düşürecektir. Diğer taraftan, tekel durumundaki firma, işgücü açısından belirli nitelikler gerektiren bir alanda faaliyette bulunuyorsa, bu alanda yetişmiş işgücünün tek alıcısı konumunda olacağı için, ücretleri düşük tutacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, tekeller, fonksiyonel gelir bölüşümünü girişimciler lehine değiştirir. Çünkü, gerek emek gerekse diğer girdilerin sağlanmasında firmaların fiyatları düşük tutarak maliyetlerini düşürmesi ve malını satarken de yüksek fiyat istemesi, karlarını aşırı düzeye yükselmesine olanak tanımaktadır. Böylece, ucuz emek, ucuz girdi sağlayanların görelî geliri düşecek, tekelcinin artacaktır. Ayrıca, ücretlilerin reel geliri, artan fiyatlar nedeniyle düşerken, bu şirkette pay sahibi olanların karları ise, artacaktır. Dolayısıyla, tekelden olumlu yönde etkilenen küçük bir kesim, zarar görenler ise, büyük bir kesim olacaktır¹. Böylece, tekelci yapı, bir taraftan fonksiyonel bölüşümü girişimciler lehine değiştirirken, diğer taraftan da zengininin daha zengin, fakirin daha fakir olmasına yol açacak, yani kişisel gelir bölüşümünün de bozulmasına ortam hazırlayacaktır.

4.2.3. İŞLETME VE İŞYERİ DÜZENİ POLİTİKALARI

İşletme ve işyeri düzeni politikaları, işgücünün yönetime katılması ve/veya sermayeye ortak olmasını sağlayabilmesi boyutuyla fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Bunun için gerek işçi, gerekse işverenin işletme içindeki görev ve yetkilerinin belli yasal normlarla bağlanması gerekmektedir. Bu sorun iki aşamada karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, üretim sürecinin geçtiği işyeri düzeni aşamasında ve ikinci olarak işletmeye ilişkin karar ve politikaların oluşturulduğu girişimcilik aşamasıdır. Böylece, birinci aşamada çalışanların işyeri düzeninin oluşturulması ve yönetime katılması, girişimcilik aşamasında ise, işletmenin üretim ve yatırım plan ve kararlarına katılma konusu gündeme gelmektedir².

İşyerinin mekansal düzenlenmesine ilişkin olarak alınacak önlemler, bölüşüm ilişkilerinden çok, işgücünü sağlık, uygun ergonomik koşullar ve dolayısıyla, da verimlilik açısından etkileyecektir. Oysa işgücünün, işletmede belli bir pay alması ve dolayısıyla, karar sürecine katılması yönünde bir düzenleme yapıldığında bu, bölüşümün ücretliler lehine değiştirilmesi anlamına gelebilecektir. Çünkü, bir taraftan pay sahibi olmanın getireceği motivasyon, diğer taraftan, temettü dağıtımından alacağı pay, işgücünün görelî durumunu iyileştirebilecektir.

¹ Clair WILCOX, "Competition Versus Monopoly" *Economic Issues and Policies*(edt. Arthur L. GREY, John E. ELLIOT), Houghton Mifflin Company, Boston 1965, s. 231-238

²Hüsnü ERKAN, a.g.e. s.79

4.2.4. İŞGÜCÜ PİYASASI VE ÜCRET POLİTİKALARI

Bölüşüm ilişkileri açısından önem taşıyan bir diğer konu ücret ve işgücü piyasasına ilişkin düzenlemelerdir. Ücretler piyasa koşullarında değil, toplu pazarlık ve sözleşmelerle belirlenmektedir. Ancak, toplu pazarlık düzeninin kurumsal çerçevesini belirleyen devletin, asgari ücretle, bir alt sınır çizerken, ücret oluşumunu toplu pazarlığa bırakmadığı görülmektedir. İzleyen bölümde gerek ücret, gerekse işgücü piyasasına ilişkin düzenlemelerin bölüşüm üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

4.2.4.1. İŞGÜCÜ PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

İşgücü piyasasına ilişkin düzenlemelerin temel amacının, **fonksiyonel bölüşümde emek aleyhine** ortaya çıkacak değişmelerin engellenmesi olduğu söylenebilir. Nitekim, devletin işgücü piyasasına müdahalesi, asgari ücretin belirlenmesiyle sınırlı kalmamakta, işsizliğin korunması, işçi ve işverenlerin örgütlenmesi konularını da kapsamaktadır. Bununla birlikte, bazı ülkelerde, özellikle işçilerin örgütlenmesi konusunda devletin farklı politikalar izlediği; bazılarının örgütlenmeyi özendirirken bazılarının engelleme yoluna gittiği görülmektedir¹. Ülkedeki demokrasi kültürüyle de bağlantılı olan bu uygulamalar, bir taraftan işgücü piyasası üzerinde etkili olurken diğer taraftan da bölüşümün farklı kesimler lehine değişmesi konusunda belirleyici olabilmektedir.

Bu çerçeve içinde devletin, işçi ve işveren kesimlerinin örgütlenmesi ve toplu pazarlık² sürecinde ücret oluşumuna yapacağı müdahaleler yoluyla da fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olabileceği ifade edilebilir. Bu etkiler örgütlü emek piyasasında genelde geçerli olduğu kabul edilen iki taraflı tekel(bilateral monopol) yapısı içinde incelendiğinde, emek faktör alıcısı bir monopson ve faktörün tek satıcısı monopol'un olduğu piyasa yapısı çift taraflı monopol olarak tanımlanmaktadır³.

İşgücü piyasasına devlet müdahalesi ve bunun fonksiyonel bölüşüm üzerine etkileri iki boyutuyla değerlendirilmek durumundadır. Bunlardan birincisi, işçi ve işverenlerin örgütlenmesi konusunda getirilecek yasal ve kurumsal düzenlemelerdir. Ayrıca, devletin taraflardan birine örgütlenme konusunda kısıtlama getirmesi, bu kesimin aleyhine etki yapacaktır. İkinci olarak, toplu pazarlık sürecini ve buna bağlı olarak da alınacak kararları etkileyebilir. Nitekim, toplu pazarlık görüşmelerinin sonucunda herhangi anlaşmaya varılmaması durumunda devlet hakem olarak müdahalede bulunarak anlaşma sağlayabilmektedir⁴. Bu durumda, devletin anlaşma koşullarını bir

¹ C.J. PARSLEY, "Labor Unions and Wages: A Survey" *Journal of Economic Literature*, vol. XIX, No:3, Marc 1980, s. 176

²Toplu pazarlık(Collective Bargaining) çalışma ilişkilerinde bir taraftan işçileri temsilen işçi sendikaları, diğer taraftan da işverenler olarak iki tarafın ücret ve çalışma koşullarını belirlemek için sürdürdükleri pazarlıkları açıklamaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem KORAY, *Endüstri İlişkileri*, BASİSEN Eğitim ve Kültür Yayınları:22, İzmir 1992

³Kalman J. KOHEN, Richard M. CYERT, *Firma Teorisi: Piyasa Ekonomisinde Kaynak Bölüşümü*, (Çev. Aziz KUTLAR), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 1, Sivas 1995, s. 220

⁴Heinz AHRENS, "The Social Elements in the Social Market Economy", *Social Market Economy-An Economic System for Developing Countries*,(edt Winfried JUNG), Konrad Adenauer Stiftung, Auflage 1990, s. 106-107

taraf lehine belirlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu etkinin yönü, genellikle politik konjonktüre göre; seçim dönemlerinde oy potansiyeli yüksek olan ücretliler lehine değişebilmektedir.

İşgücü piyasasına yönelik düzenlemelerin etkinliği, başta ekonominin sektörel yapısı olmak üzere, sendika anlayışı, sendikalaşma oranı, ücretlileşme oranı gibi değişkenlere de bağlı bulunmaktadır. Sendikaların ücret artışları konusunda etkili olup olmadığı üzerinde farklı görüşler bulunmakla birlikte, genelde bu etkinin olumlu olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır¹.

4.2.4.2. ÜCRET DÜZENLEMELERİ

Fonksiyonel gelir bölüşümünde ücretlerin göreceli durumunun düzenlenmesinde genelde üç araç kullanılmaktadır. Bunlar; asgari ücret, kamu kesimi ve özel sektörde çalışanların ücretlerinin belirlenmesine ilişkin düzenleme ve müdahalelerdir². Ancak, uygulamada bölüşüm ilişkileri açısından asgari ücrete ilişkin düzenlemeler, kapsamının genişliğine bağlı olarak, daha fazla önem kazanmaktadır.

Asgari ücret, çalışanlara sosyal açıdan uygun bir asgari yaşam düzeyi sağlamaya yeterli olan, diğer taraftan da işverenlerin daha düşük ücret ödemelerini engellemeye yönelik zorunlu ücrettir³. Bu tanımdan hareketle asgari ücretin ekonomik olmaktan çok sosyal içerikli bir ücret olduğu söylenebilir.

Asgari ücret uygulamasının amaçlarının bilinmesi, bölüşüm üzerine etkisinin değerlendirilmesi yönünden önem taşır. Bu amaçlar; düşük gelirli çalışanları daha iyi bir hayat standardına ulaştırmak, ücretlerin düşürülmesi yönündeki rekabeti ortadan kaldırmak, ekonomik faaliyetlerin duraklama veya gerileme dönemlerinde ücretlerin düşmesini önlemek, genelde yüksek tüketim eğilimine sahip düşük gelirli grupların satınalma olanaklarının artırılması yoluyla ekonomik büyümenin özendirilmesi şeklinde sıralanabilir⁴.

Bu amaçlar çerçevesinde asgari ücret düzenlemeleri, bu gruptaki ücretli sayısına da bağlı olarak, fonksiyonel gelir bölüşümünü ücretliler lehine değiştirilmesinde etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, asgari ücretle çalışanlara belirli bir hayat standardının sağlanması yanında, diğer ücret gruplarının ücretlerinin belirlenmesinde, gerek düzey gerekse artış oranı açısından bir gösterge olmasıyla daha da belirginleşmektedir.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Tove H. HAMMER, David L. WAZETER, "Dimensions of Local Union Effectiveness", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol:46, No:2 January 1993 ss. 302-319 ve Dale L. BELMAN, Paula B. VOOS, "Wage Effects of Increased Union Coverage: Methodological Considerations and New Evidence", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol:46, No:2 January 1993, ss. 368-380, Thomas. E. MACURDY, John H. PENCAVEL, "Testing Between Competing Models of Wage and Employment Determination in Unionized Markets", *Journal of Political Economy*, Vol:94, No:3 1986, ss. 3-39

²Felix PAUKERT, Derek ROBINSON(ed.) *Income Policies in the Wider Context- Wage, Price and Fiscal Initiatives in Developing Countries*, International Labor Organization, Geneva 1992, s. 86

³Metin KUTAL, *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*, İstanbul 1969, s. 6

⁴Neil W. CHAMBERLAIN, Donald E. CULLEN, *The Labor Sector*, MacGraw-Hill Book Company, New York 1971, s. 469

Asgari ücretin bölge, işkolu veya ülke geneli olmak üzere farklı şekilde düzenlenebildiği de görülmektedir¹. Bu durumda, asgari ücret emek ve diğer gelir grupları yanında ücretlilerin, sektörler ve bölgeler arasındaki gelir bölüşümünü de etkileyebilmektedir.

Asgari ücretin gelir bölüşümü üzerindeki etkileri konusunda önemli tartışmalar bulunmaktadır. Nitekim, Dünya Bankası, asgari ücretin nitelikli ve niteliksiz ücretliler arasındaki farkı ve dolayısıyla eğitim ve öğretim talebini azalttığını, ayrıca, kayıtlı ve kayıt dışı sektörler arasında ücret koşulları açısından haksız rekabet doğurduğunu ileri sürmektedir².

Bunların yanında, asgari ücret uygulamasının bir diğer önemli etkisi de, talep edilen işgücünün niteliğiyle ilgilidir. Asgari ücret uygulaması sonucunda işverenin işçi çıkarması gerektiğinde nitelikli olmayan işçiden başla eğiliminde olacağından ve buna bağlı olarak ücretliler arasındaki gelir farklılığı açılacaktır³. Bu değişimin gerisinde yatan nedenler; sanayi üretimi ve mesleklerdeki değişiklik, emek talebinin daha iyi eğitim almış kişilere yönelmesi ve teknolojik gelişmenin daha nitelikli emeğe gereksinim göstermesidir⁴.

Bununla birlikte, yüksek orandaki işsizlik, daha düşük ücretten çalışmak isteyen çok sayıda insanın bulunması, kaçak işçi çalışmayı gündeme getirmektedir. Bu nedenle, devletin ve sendikaların çok yoğun bir denetim yapması gereği bulunmaktadır. Ancak, önemli boyutlarda işsizliğin bulunması, bu ücretin düşük olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda, asgari ücretin kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getirmesi mümkün olamamaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde yapılan ampirik araştırmalar da bunu doğrular nitelik taşımaktadır⁵.

Yukarıda belirtildiği gibi, asgari ücret yanında kamu kesiminde çalışanlara yönelik ücret politikaları da bölüşüm üzerinde etkili olabilmektedir. Nitekim, kamu kesiminde çalışanların ücretlerinde yapılan artışlar, toplam istihdam içinde kamunun payına bağlı olarak, olarak toplam ücret ödemelerini artırır. Ayrıca, bu ücret artışları, bir gösterge niteliği taşıyacağı için, özel kesim de bu ücret artışlarına uymak durumunda kalacaktır. Bu, kamu ve özel kesim arasında, nitelikli eleman konusunda rekabetin bulunduğu durumlarda daha da belirginleşmektedir.

Diğer taraftan, devlet, asgari ücret dışında, yasal düzenlemeler yoluyla özel kesimde ücret ve ücret artışlarının belirlenmesi konusunda etkili olabilir. Ayrıca, yüksek enflasyon dönemlerinde ücretlerin enflasyon oranında artırılması uygulamasına gidilmesi⁶ ücretlerin reel olarak düşmesini engelleyebilecektir.

¹Asım YÜCEL, *Emek Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler*, Kalite Matbaası, Ankara 1980, s. 71

²The World Bank, *World Development Report 1987*, s. 123

³Donald S. WATSON, *Price Theory and Its Uses*(third edition), Houghton Mifflin Company, Biston 1972, s. 493

⁴Martin Neil BAILEY ve diğerleri, *Growth With Equity*, The Brookings Institution, Washington 1993, s. 63

⁵Susumu WATANABE, "Minimum Wages in Developing Countries: Myth and Reality", *International Labour Review*, Vol.113, No:3, May-June 1976, ss. 345-358

⁶Bu uygulama literatürde eşel-mobil sistemi olarak bilinmektedir.

Ücretlere yönelik bu düzenlemelerin fonksiyonel gelir bölüşümünü emek lehine değiştirmesi için, devletin üretilen malların fiyat oluşum sürecine de müdahale etmesi gerekecektir. Aksi halde, girişimciler ücret artışlarını fiyatlara yansıtacaklar ve böylece, ücret artırımları beklenen işlevi yerine getiremeyecektir. Bir başka deyişle, fonksiyonel gelir bölüşümünün emek lehine değişmesi için yapılan ücret düzenlemeleri amacına ulaşmayacaktır.

Kısaca belirtmek gerekirse, devlet, ücret oluşum sürecine müdahale ederek, fonksiyonel bölüşümü doğrudan etkileyebilmektedir. Bu açıdan, devletin sahip olduğu en önemli olanak, devletin işçilere sosyal hasıladan daha fazla bir pay sağlamak düşüncesiyle, ücretleri bizzat saptaması ve işgücü piyasasında işçi ve işveren sendikaları arasında ücret konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda, işçiler lehine karar vererek ücret artışlarını gerçekleştirmesidir.

4.2.5. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Bireyin; hastalık, kaza ve annelik, işsizlik gibi geçici olarak gelir kaybına yol açan olaylar veya çeşitli nedenlerle(hastalık, kaza, yaşlılık vb.) işgöremezlik sonucu ortaya çıkan sürekli gelir kaybı ve yine çeşitli nedenlerle ortaya çıkan gider artışlarına karşı korunmasını amaçlayan¹ sosyal güvenlik politikaları, fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır². Bu etki, sosyal güvenlik harcamalarının finansman yöntemine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, sosyal güvenlik politikalarının gelir bölüşümü üzerindeki etkisinin daha çok ödenen primlere bağlı olduğu söylenebilir.

Sosyal güvenlik primlerinin gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde, primlerin sadece çalışanlar değil, işverenler tarafından tümü ya da belli bir oranının ödenmesi ve devlet katkısının bulunduğu durum dikkate alınmalıdır. Çünkü, sadece çalışandan prim alınması durumunda bu uygulama, fonksiyonel bölüşümü etkilemeyecektir. Ayrıca, bu tür bir uygulama fazla rastlanan bir durum değildir.

İşverenlerin prim ödemesine katılması durumunda, bunun gelir bölüşümü üzerindeki etkisi ise, işverenlerin ödediği primlerin kaynağına ve bunu fiyatlar yoluyla tüketicilere yansıtılma ya da maliyet ögesi olarak vergiden düşme olanaklarının varlığına bağlı bulunmaktadır. Ayrıca, teorik olarak, işverenlerin ödedikleri primleri geriye doğru yansıtarak ücretleri düşürme olanakları bulunmaktadır.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Sait DİLİK, Sosyal Güvenlik, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayınları, Ankara 1991 Kenan TUNÇOMAĞ, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul 1987, Turan YAZGAN, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi, İstanbul 1979, Ali Nazım SÖZER, Sosyal Sigorta İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991, A. Can TUNCAY, Sosyal Güvenlik Dersleri, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul 1982, Orhan TUNA, Nevzat YALÇINTAŞ, Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988,

²Sosyal güvenlik harcamaları, ücretlilerin kendi içindeki gelir bölüşümünü de(ödenen primle alınan prim arasında fark olması, hastalıklı insanlara yapılan harcamaların daha fazla olması vb. nedenlerle) etkilemektedir. Ancak, sosyal güvenlik politikalarının bölüşüme etkileri, çalışmamızın sistematigine koşut

Diğer taraftan, ödedikleri sigorta primleri, işletmelerin maliyetlerini etkilemektedir. Bu nedenle, emek yoğun işletmelerin yükü artmakta, buna bağlı olarak, emek yoğun işletmeler cezalandırılmış, işletmelerin merkezileşmesi ve otomasyonu özendirilmiş olmaktadır. Bu ise, bir taraftan istihdamı olumsuz yönde etkilerken, diğer taraftan da sigortasız işçi çalıştırma eğilimini artırmaktadır¹.

Devletin primlerin ödenmesine katkıda bulunması durumunda da, primlerin kaynağına bağlı olarak, gelir bölüşümü etkilenecektir. Bu primlerin kaynağının vergiler olması durumunda vergi ödeyenlerden ücretlilere doğru bir kaynak akışı gerçekleşecektir.

4.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik süreç ve sistem politikalarından sonra bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olabilecek bir diğer iktisat politikası ise, ekonomiyi sektörel ve mekansal açılarından istenen yönde etkileyip, yönlendirme ve şekillendirmeyi amaçlayan, ekonomik yapı politikasıdır. Bu politikalar, sektörel ve bölgesel bölüşüm yanında fonksiyonel ve kişisel gelir bölüşümünü de etkileyebilmektedir. Bu nedenle, bölüşümün istenen yönde değiştirilmesinde ekonomik yapı politikaları büyük önem kazanmaktadır. İzleyen bölümde ekonomik yapı politikaları ve bunların bölüşüm üzerine olası etkileri değerlendirilmiştir.

4.3.1. ALT YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Altyapı, en geniş anlamda, işbölümünün olduğu bir toplumda, ekonomik birimlerin hizmetinde olan, faktör gelirlerini benzer faaliyetler için birbirine eşitleyerek, amaca uygun kaynak dağılımını ve ekonomide mümkün olan en yüksek gelir düzeyine ulaşmayı sağlayan ekonominin tüm maddi, kurumsal ve personel donatım ve teçhizat toplamı olarak tanımlanmaktadır². İzleyen bölümde bu farklı altyapı öğelerinin içeriği, etkileri ve bunlara bağlı olarak bölüşüm üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

4.3.1.1. DOĞAL ALT YAPI

Doğal altyapı, bir ekonominin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü doğal zenginlikleriyle, doğal koşulları kapsamaktadır. Su kaynakları, deniz, nehir göl, orman, arazi, arazinin yapısı, iklim ve maden kaynakları bir ülkenin sahip olabileceği doğal altyapı öğeleridir. Doğal altyapı, ekonomik faaliyetlerin önkoşuludur ve ekonomik faaliyetlerin düzeyinin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Tarih boyunca tarım, ticaret ve ulaştırma için daha uygun ön koşulların var olduğu yerleşim yerleri, daha yoğun ekonomik gelişmelere kaynaklık etmiştir¹. Bunun yanında, sanayi sektörünün temel girdileri olan maden, petrol ve orman ürünleri gibi hammadde ve aramaları da doğal altyapı

¹Ali GÜZEL, Ali Rıza OKUR, Sosyal Güvenlik Hukuku(Yenilenmiş 3. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1992, s. 62-63

²R. JOCHIMSEN, Theorie der Infrastruktur, Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung, Mohr, Tübingen 1966 s.100

sağlamaktadır. Ayrıca, arazi altyapısı ve iklim, ekonomik faaliyetlerle yerleşim yerlerini belirleyen önemli öğelerdir. Bunlar, ticaret konusu olmadığı gibi, yeniden üretilmeyen kamusal mallardır².

Kısaca ifade etmek gerekirse, doğal alt yapı, genellikle, veri niteliğindeki öğeleri içermektedir. Dolayısıyla, başlangıç itibarıyla ekonomik faaliyetlere olanak tanıdığı ve/veya elverişli olduğu ölçüde bölgesel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan, doğal altyapı sektörel yapı üzerinde de etkili olacağı için, sektörel bölüşümü de belirleyecektir. Bu nedenle, doğal altyapı, veri olmakla birlikte ekonomik faaliyetlerin niteliği, içeriği ve dağılımı üzerinde birincil düzeyde etkili olurken, bölüşüm ilişkilerini belirleyebilmektedir.

Bu çerçeve içinde, doğal altyapının sağladığı potansiyellerin kullanılması veya getirdiği olumsuzlukların giderilmesi amacıyla izlenen politikaların, bölgesel ve sektörel gelir bölüşümü üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

4.3.1.2. MADDİ ALT YAPI

Maddi altyapı ekonomi literatüründe yaygın olarak kullanılan sosyal sabit sermaye ile eşanlamlıdır. Bu kavramdan, bir ekonominin enerji, yol ulaşım, haberleşme alanlarındaki bütün yatırım, donatım ve işletme araçlarıyla, doğal kaynakların ve ulaşım yollarının korunması; ayrıca, kamu yönetimi, eğitim, araştırma, sağlık ve sosyal hizmetler için gerekli bina ve donatım anlaşılmaktadır³. Böylece, bir ekonominin toplam fiziki sermaye stoklarından mal ve hizmet üretiminde genellikle ön hizmetler olarak üretime girerek yararlanılan bölümü, maddi altyapıyı oluşturmaktadır. Maddi altyapı ekonomik faaliyetin düzey ve bütünleşme derecesine hem doğrudan hem de dolaylı olarak etki etmektedir. Aynı zamanda, ön hizmetler olarak bir yandan toplumdaki işbölümü ve teknolojik gelişme düzeyinin, diğer yandan da, coğrafik alan olarak ekonominin genişliğinin bir fonksiyonudur⁴.

Bu altyapı harcamalarından, doğrudan verimli olanlar, üretime yönelik altyapı yatırımları olarak ele alınmakta ve genellikle, üretim birimlerine, aramalar şeklinde hizmetleri sunan stoklara katılmaktadır. Buna karşılık, doğrudan verimli olmayan altyapı harcamaları, tüketime yönelik altyapı yatırımları olarak ele alınmakta ve genellikle, tüketicilere nihai mallar şeklinde sunan stoklara katılmaktadır. Böylece, birinci grup altyapı üretime, yani girişimciye; ikinci grup altyapı tüketiciye yani ev halkına yöneliktir⁵.

Maddi altyapının bölüşüm açısından önemi istihdam, fiyat ve gelir etkileriyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, altyapı yatırımları ile birlikte nitelikli ve nitelsiz işgücü dağılımı etkilenmektedir. Özellikle

¹Hüsnü ERKAN, Sosyo-ekonomik Bölgesel Gelişme (Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Kavram Matbaası, İzmir 1987, s. 52

²D.R. HAURİN, "The Regional Distribution of Population, Migration and Climate", The Quarterly Journal of Economics, Vol: cxc, 2, s. 293

³Jan TİNBERGEN, Shaping the World Economy, New York 1962, s.17

⁴Hüsnü ERKAN, Sosyo-ekonomik Bölgesel Gelişme, a.g.e. s. 41

⁵Hüsnü ERKAN, a.g.e. s. 62

kıt olan nitelikli işgücü, yatırım süresince belli bir altyapı projesine bağlı kalmakta ve o süre içinde başka bir alanda üretime katılması olanaksızlaşmaktadır. Buna bağlı olarak, her altyapı projesi ile birlikte, işgücünün dağılımı etkilenmektedir.

Ayrıca, her yatırım sürecinde olduğu gibi, altyapı yatırımlarının bölge içinde ve dışında gelir yaratma etkileri sözkonusudur. Yatırım süreci içinde üretim faktörlerinin kullanımıyla oluşan gelir etkisi dolaylı olarak da ortaya çıkmaktadır. Örneğin altyapı yatırımları sonucunda kar ve gelirleri yükselen özel birimlerin yeni yatırımlara girişi, ek gelir etkisi yaratırken, yeni iş alanları yoluyla istihdam açısından da katkı sağlamaktadır.

Altyapının olgunlaşma döneminde oluşan gelir bölüşümü etkisi, finansman etkisi yoluyla da gerçekleşmektedir. Fakat bu etkinin kesin olarak ölçülmesi zordur. Ancak, ölçme zorluğuna karşın kişisel ve fonksiyonel gelir bölüşümünü etkilediği ifade edilebilir. Ayrıca, altyapı yatırımları, bölgesel gelir bölüşümünü de etkilemektedir. Bu etki, bölgelerin gelişme düzeyine bağlı olarak değişmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, maddi altyapıya ilişkin tercihler, bölgesel gelişme, yeni istihdam olanakları, özel sektöre ihale olanakları, finansman yöntemi ve bunun yansımaları yoluyla sektörel, bölgesel ve fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır.

4.3.1.3. PERSONEL ALT YAPI

Personel altyapı, sosyo-ekonomik gelişmenin, beşeri sermaye olarak da bilinen insan ögesini kapsamaktadır. Bu kavramdan, işbölümüne dayanan bir ekonomide, sayı ve özellikleri açısından kişilerin, ekonomik faaliyetin düzeyi ve bütünleşme derecesine katkıları yönünden yetenekleri anlaşılmaktadır¹. Bu alanda yapılan harcamalar personel altyapı yatırımlarını oluşturmaktadır. Bilgi ve beceri birikimleri ile birlikte, ekonominin sahip olduğu nitelikli, niteliksiz işgücü donanımı, personel altyapı donatımını vermektedir.

Personel altyapı harcamalarının kaynak dağılımı, fiyat, dolaylı ve dolaysız gelir etkisi ile istihdam etkileri sözkonusudur. Bu nedenle, devletin bu alana yönelik olarak izlediği politikalar bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Bu politikalar ise, genelde eğitim ve sağlık alanlarında yoğunlaşmaktadır². Bu nedenle, çalışmamızda eğitim ve sağlık politikaları ve bunların bölüşüm üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

4.3.1.3.1. EĞİTİM POLİTİKASI

Gelir bölüşümündeki eşitsizliğin kaynaklarından birisi de emek niteliğinin farklı olmasıdır. Emek niteliğindeki farklılık, genetik özelliklere bağlı, zeka düzeyi ve fiziksel yapıdaki farklılıklar yanında, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmamış olmasından kaynaklanabilmektedir. İşgücünün eğitim düzeyi ve

¹R. JOCHIMSEN, a.g.e. s.133-145

²Hüsnü ERKAN, Sosyo-ekonomik Bölgesel Gelişme, a.g.e. s. 42

yetenekleri, kişisel gelir bölüşümünü belirleyen önemli bir ögedir. Doğal etkenleri değiştirme şansının bulunmadığı dikkate alındığında eğitim ön plana çıkmakta ve buna bağlı olarak eğitim olanaklarının eşit dağılımı için gerekli düzenlemelerin yapılması önem kazanmaktadır.

Bu önem, bölüşüm ilişkileri ve bunun sonucunda oluşan gelir bölüşümü ile eğitim arasında yoğun bir ilişkinin bulunduğu dikkate alındığında daha da belirginleşmektedir. Çünkü, bir taraftan eğitim düzeyi geliri belirlerken, diğer taraftan da gelir, eğitim düzeyi üzerinde belirleyici olmaktadır. Ayrıca, yapılan çalışmalar ulusal gelirde ortaya çıkan artışlar üzerinde, eğitim niteliğinde ortaya çıkan değişmelerin önemli rolü olduğunu ortaya koymaktadır¹. Bu nedenle, gelir eşitsizliklerinin ortaya çıkmasında eğitimde fırsat eşitliğinin önemi büyüktür.

Bununla birlikte, gelir eşitsizliğinin giderilmesinde eğitimde fırsat eşitliği tek başına yeterli olamamaktadır. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışma, 30 yıllık bir süre içinde eğitimde fırsat eşitliği tanıyan uygulamalara karşın, gelir bölüşümünde herhangi bir değişme olmadığını ortaya koymuştur². Dolayısıyla, eğitimde fırsat eşitliği kadar, eğitim sonrası işe başlama koşullarındaki farklılıklar da, gelir bölüşümünde dengesizliğe neden olabilmektedir.

Devletin eğitime yönelik olarak kullanabileceği temelde üç politika aracı bulunmaktadır³. Bunlardan birincisi, eğitime başlama ile ilgili tüm engelleri ve sınırlamaları ortadan kaldırarak, herkese eğitimde eşit şans tanımaktır. İkincisi, devletin, eğitim araç ve gereçleriyle ilgili olanakları artırması, sonucusu ise, devletin doğrudan ve dolaylı olarak eğitim giderlerini üzerine almasıdır.

Bu politikaların tümü gelir bölüşümünün düşük gelirli gruplar lehine veya aleyhine değiştirilmesinde etkili olabilmektedir. Ayrıca, devletin sağladığı eğitim olanaklarının düşük gelir gruplarına ücretsiz, buna karşılık yüksek gelir gruplarına belli bir ücret karşılığında verilmesi ve/veya ücretsiz eğitim olanaklarının yüksek gelir gruplarından elde edilen vergilerle karşılanması, bir taraftan yüksek gelirli gruplardan düşük gelir gruplarına kaynak aktarımına, diğer taraftan da kişisel gelir bölüşümünde eğitimde fırsat eşitsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin azalmasına katkıda bulunacaktır. Buna karşılık, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması, varolan gelir dengesizliğinin daha da artması sonucunu doğuracaktır.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Theodore W. SCHULTZ, Investment in Human Capital, The Free Press, New York 1971, ve The Economic Value of Education, Columbia University Press, New York 1963, Edward F. DENISON, The Sources of Economic Growth in The United States and Alternative Before Us, New York 1968, Charles S. BENSON, The Economics of Education, Houghton Mifflin, Boston 1968, Jacob MINCER, "Human Capital and The Labor Market: A Review of Current Research," The Economic Value of Education, (ed. Mark BLAUG), a.g.e. s. 27-35

²Samuel BOWLES, Herbert GINTIS, John SIMMONS, "The Impact of Education on Poverty: The U.S. Experience," International Development Review, XVIII, 1976, S. 6-10

³Ömer A. AKSU, Gelir ve Servet Dağılımı, İ.Ü. Basımevi, İstanbul 1993, s. 54

4.3.1.3.2. SAĞLIK HARCAMALARI POLİTİKASI

Sağlık alanına yönelik harcamalar, işgücünün korunması ve yeniden üretimi için zorunludur. Bu nedenle, devlet tarafından bu hizmetlerin ücretsiz ya da değerinin altında bir ücretle karşılanması yoluna gidilmektedir.

Sağlık alanında yapılan harcamaların bölüşüm üzerindeki etkisi bu harcamaların finansman kaynağına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu harcamaların vergilerle karşılanması durumunda, vergi mükelleflerinden sağlık hizmetini alanlara doğru bir gelir aktarımı olmaktadır. Bunun yanında, sosyal güvenlik çerçevesinde işverenlerin de bu harcamalara katılması durumunda işverenlerden çalışanlara gelir aktarımı ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu gelir aktarımının boyutları, işverenlerin bu harcamaları vergiden düşürmesi ve/veya mal fiyatları aracılığıyla tüketicilere yansıtma olanaklarının varlığına bağlıdır.

Daha önce, sosyal politikalar alanında bu konular incelendiği için burada daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak, genel olarak kamu sağlık harcamalarının düşük gelir gruplarına kaynak aktarılmasında, dolayısıyla kişisel gelir bölüşümünün düzenlenmesinde kullanılabilecek önemli bir araç olduğu söylenebilir.

4.3.1.4. KURUMSAL ALTYAPI POLİTİKASI

Kurumsal altyapı bir toplumda ekonomik birimlerin faaliyet planlarının hazırlanması, karara bağlanması, uygulanması ve kontrolü için genel çerçeveyi oluşturan, zaman içinde yerleşmiş ve geliştirilmiş olan norm örgütlenme biçimleri ve yöntemleri kapsamaktadır. Böylece, ekonominin idari örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni ile kişilerin alışkanlıkları, davranışları, düşünce yöntemleri ve temel toplumsal değer yargıları (özgürlük, adalet ve eşitlik) kurumsal altyapıyı oluşturmaktadır¹.

Kurumsal altyapının oluşturulması, genellikle doğrudan harcama gerektirmemektedir. Ancak, bunların oluşturulması sürecinde, özellikle personel ve maddi altyapı ile işyeri donanımına harcamalar yapılmaktadır. Örneğin, güvenlik hizmetleri de dikkate alındığında, kurumsal bürokratik örgütlenmenin ekonomide yarattığı istihdam önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, kurumsal alt yapı hizmetleri fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde, istihdam ve toplam ücret ödemelerinin artması şeklinde etkide bulunmaktadır.

4.3.2. TEŞVİK POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik birimlerin plan verilerinin, parasal veya mali araçlarla etkilenecek amaçlara uygun olarak yönlendirilmesi teşviklerle sağlanmaktadır. Böylece, ekonomik birimler özendirilmekte veya engellenmektedir². Bu çerçevede, teşvikleri, genel olarak, işletmelere sağlanan çeşitli kolaylıklar olarak tanımlamak mümkündür.

¹R. JOCHIMSEN, a.g.e. s. 117

²Hüsnü ERKAN, Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e. s. 200

Teşvikler genelde iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki, kamu tarafından doğrudan sağlanan desteklerdir. İkincisi ise, işletmelerin bazı yükümlülüklerinin azaltılması veya kamu tarafından desteklenmesidir. Teşvik politikalarının uygulama alanları ise, sektörel iyileştirme, zor durumdaki işletmelere yardım, Ar-Ge harcamalarına destek, bölgesel kalkınma politikaları, yatırım teşvikleri, işletmeler için istihdam ve eğitim yardımları, uluslararası yatırımlar ve ihracatı geliştirmeye yönelik programlardır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar ise, genel olarak sübvansiyonlar, ucuz kredi olanakları, devlet garantileri, özel hisse senetleri ve vergi kolaylıklarıdır¹.

Görüldüğü gibi, teşvik politikaları, daha önce incelenen iktisat politikası araçlarının farklı amaçlarla kullanımını içermektedir. Yukarıda ifade edilen bir çok teşvik aracı daha önceki bölümlerde (vergi kolaylıkları, sektörel sübvansiyonlar vb.) incelendiği için, bu bölümde teşvik önlemlerinin bölüşüm üzerindeki genel etkileri değerlendirilecektir.

Teşviklerin farklı amaçlarla, farklı kesimlere kaynak aktarımına neden olduğu ifade edilebilir. Ancak, teşviklerin etkileri sadece belli bir alana kaynak aktarımıyla değil, aynı zamanda, bu kaynakların sağlanması yoluyla da ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, kaynakların aktarıldığı alanlar yanında, bu kaynakların sağlama yöntemi de bölüşüm açısından etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca, verilen teşviklerin belli koşullara bağlanması (belli bir üretim, istihdam ve ihracat garantisi gibi) da bölüşümü etkilemektedir².

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teşvik önlemlerine başvurulmasının bir diğer nedeni de, özel kesim tarafından bazı geri kalmış bölgelerin geliştirilmesidir. Dolayısıyla, bu şekilde kaynak dağılımının yeniden yönlendirilmesi sözkonusu olmaktadır. Bu durumda, gelişmesi istenen bölgelerde yatırımlar teşvik edilerek bölgesel gelir dengesizliklerin belli bir ölçüde azalması sağlanacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, teşvik araçlarıyla, genel olarak, mevcut bir iktisadi faaliyetin devamının sağlanması veya yeni faaliyet alanlarının yaratılması ve ayrıca, bunların belli bir sektör ve/veya bölgeye yönlendirilmesi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, üretim ve istihdam yoluyla fonksiyonel, kaynakların farklı sektörlerle yönlendirilmesiyle sektörel ve bunların mekansal dağılımının farklılaştırılmasıyla da bölgesel gelir bölüşümü etkilenebilmektedir.

4.3.3. SANAYİLEŞME-BÜYÜME POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Sanayileşme, genel olarak hammaddelerin sürekli olarak taşınabilir ve tüketilebilir ürünler haline getirilmesi olarak tanımlanmaktadır³. Sanayileşme ekonomik kalkınmanın temel aracı olarak

¹ Aytaç EKER, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Doğu Matbaacılık, Ankara 1995, s. 54-55

² İşsizliğin yoğun olduğu ülkelerde emek yoğun tekniklerin kullanıldığı sektörlerde daha büyük oranda teşvik verildiği görülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. F. Gerard ADAMS, Vijaga G. DUGGAL, "General Versus Industry-Specific Industrial Policy: Quantifying the National and Sectoral Impacts", Industrial Policies for Growth and Competitiveness; Volume II, Empirical Studies, (Edt. F. Gerard ADAMS) D.C. Heath and Company, Toronto 1985, s. 31-47

³ Ali ÖZGÜVEN, İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Kilit Kitabevi, İstanbul 1988, s. 117

görülmekte ve bu nedenle de kalkınma ile eş anlamlı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, sanayileşme için uygulanan politikalar ülkelere ve zamana(dönemlere) göre farklılıklar göstermektedir¹. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde genelde ithal ikameci ve ihracata ya da dışa açık sanayileşme stratejileri izlenmiştir. Bu nedenle, çalışmamızda bu iki farklı sanayileşme stratejisi, bölüşüm üzerine etkileri açısından incelenmiştir.

4.3.3.1. İTHAL İKAMECI SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

İthal ikameci sanayileşme stratejisi, uluslararası piyasalarda rekabet edebilir bir düzeye gelinceye kadar yurt içi üretimin, dış ticaret politikaları, çeşitli parasal ve mali araçlarla korunmasını öngörmekte ve bu nedenle, içe dönük sanayileşme politikası olarak da adlandırılmaktadır². Bu stratejide, kurulacak yerli sanayilerde ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlar yeterince dikkate alınmamakta ve zaman içinde aşamalı olarak tüketim, ara ve yatırım mallarının ülke içinde üretilmesine çalışılmaktadır. Bu strateji sanayileşme yanında dışa bağımlılığın azaltılması, döviz tasarrufu ve sermaye birikiminin artırılması amaçlarını da taşımaktadır.

Sanayileşme politikaları, sanayi sektörüne ve bu sektörde faaliyette bulunacaklara kaynak aktarımını gündeme getirmektedir. Bunun yanında, girişimciler, ithal ikameci stratejinin önemli bir ögesi olan korumacılık nedeniyle önemli rantlar elde edebilmektedir. Öte yandan, bu aşamada, piyasa yapısının teknelci eğilimlere açık olması, iç piyasada gerek girdi temini, gerekse fiyat belirleme boyutuyla da ek rantların oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Böylece, sektörel gelir bölüşümü sanayi, fonksiyonel gelir bölüşümü girişimci ve sermaye lehine değişmektedir.

Ayrıca, önemli bir talep ögesi olması ve yüksek oranlı oy potansiyelleri nedeniyle ücretli kesimin yaptığı politik baskılar asgari ücret ve kamu kesimindeki ücret artışlarında verimlilik-ücret ilişkisinin kurulmasını engelleyebilmektedir. Teknelci piyasa yapılarının bulunması ve ücret artışlarının mal fiyatları yoluyla tüketiciye yansıtma olanaklarının varlığı, girişimcilerin ücret artışları karşısında daha esnek olmalarına neden olacaktır. Bu durumda, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin, fonksiyonel gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinin farklı boyutları itibarıyla değerlendirilmesi gerekli olacaktır. Bunlar;

- sanayileşmenin finansman kaynakları,
- sanayileşmenin getirdiği ek istihdam olanakları ve bunun toplam ücret ödemelerine etkisi,
- mal fiyatlarında ortaya çıkan değişiklikler,
- Korumacılığın düzeyi ve yaygınlığıdır.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. R.B. SUTCLIFFE, *Industry and Underdevelopment*, Addison-Wesley Publishing Company, London 1971, H.B. CHENERY, "Patterns of Industrial Growth" *American Economic Review*, September 1960 A. GERSCHENKON, "The Typology of Industrial Development as a Tool of Analysis", *Continuity in History*, Cambridge University Press, Massachusetts 1968, s. 80

² Harry JOHNSON, *Economic Policies Toward Less Developed Countries*, George Allen and Unwin Ltd. London 1967, s. 68

Sanayileşme sürecinde gerek kamu tarafından doğrudan, gerekse kamu tarafından özel sektöre aktarılan kaynaklarla dolaylı olarak gerçekleştirilen yatırımların bölüşüm üzerine etkileri, finansman yöntemine bağlıdır. Bu yatırımların vergiler yoluyla karşılanması durumunda, vergi sistemi ve vergi kaynaklarının dağılımı önem kazanmaktadır. Nitekim, vergi sisteminde artan oranlılık ilkesinin işletilmemesi, dolaylı vergilerin ağırlıklı olması ve girişimciler açısından yoğun olarak istisna ve muafiyet hükümlerinin bulunması durumunda, sanayileşmenin finansmanını daha çok ücretliler sağlamış olacaktır.

Diğer taraftan, sanayileşme yatırım, yatırım ise yeni istihdam olanakları anlamına gelmektedir. Yeni istihdam olanakları sadece yapılan yatırımla sınırlı kalmayarak, sözkonusu alanla bağlantılı olan sektörlerde de istihdam artışı sağlayacaktır. Dolayısıyla, yatırım yapılan sektörde kullanılan üretim tekniği (emek yoğun veya sermaye yoğun olması) ile sektörün diğer sektörlerle ileri ve geri bağlantıları, istihdam üzerinde belirleyici olacaktır. Bu durum, yatırım tercihlerinin belirlenmesinde dikkate alınan önceliğe bağlı olarak, bölüşüm üzerindeki etkisini ortaya koyacaktır. Nitekim, ileri ve geri bağlantısı yüksek, emek yoğun tekniğin ağırlıklı olarak kullanıldığı bir sektöre yapılacak yatırımla, bağlantıları zayıf, teknoloji yoğun üretim yapan sektöre yapılacak yatırımın gelir artışı ve bölüşüm üzerindeki etkileri farklı olacaktır. Bu durumda, tercihlerin ve piyasa koşullarının etkili olacağı açıktır.

Sanayileşme için gerekli kaynakların sağlanmasında emisyon yoluna başvurulması durumunda ise, enflasyon ortaya çıkacağı için, dar ve sabit gelirli olan emek aleyhine bir gelişme olacaktır.

Dış borçlanmaya başvurulması durumunda bölüşüm üzerinde ortaya çıkacak etkiler, anapara ve faiz ödemelerinin finansmanında uygulanacak stratejiye bağlıdır. Böylece, vergi politikası, para politikası ve dış ticaret politikalarının daha önce açıklanan etkileri gündeme gelecektir.

4.3.3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

İhracata yönelik sanayileşme ile bir ülkenin serbest dış ticaret koşullarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretim yapması öngörülmekte ve bu amaçla da dış piyasalarda rekabet şansı bulunan sektörler teşvik edilmektedir. Yukarıda açıklanan ithal ikameci sanayileşme stratejinde temel amaç ithal edilen ürünlerin ülke içinde üretilmesiyle döviz tasarrufunun sağlanması iken, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde ihracatın dolayısıyla, döviz gelirlerinin artırılması için çaba harcanmaktadır¹.

Dış piyasalara ve dolayısıyla, dış talebe dayalı bu sanayileşme stratejisinde uygulanan başlıca politikalar; gerçekçi kur, reel faiz uygulaması, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere reel fiyat uygulaması, sanayicilere sağlanan ithalat kolaylıkları ve ihracat teşvikleridir. İhracata yönelik

¹ Gülten KAZGAN, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1992, s. 92

sanayileşme stratejisinde amaçların gerçekleştirilmesi ihraç edilebilecek mal ve hizmet fazlasının varlığı ve bunun dünya piyasalarındaki rekabet koşullarında satılabilmesine bağlıdır¹.

Bu stratejinin bölüşüm üzerine etkilerinin değerlendirilebilmesi için öncelikle ekonomi üzerindeki genel etkilerinin değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu etkiler; kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklerin olduğu bölgelere kayması, emek faktörünün bol bulunduğu ülkelerde istihdamın artması, ek talep nedeniyle kapasite kullanımının artması, ölçek genişlemesi, dış rekabetin getirdiği verimlilik artışı ve teknolojik yenilenme şeklinde sıralanabilir²

Dünya Bankasının bir raporuna göre, dış ticaret, gelir bölüşümünü daha adil duruma getirmektedir. Bu yargıyı destekleyen üç teorik argüman geliştirilmiştir³;

- Emek yoğun mal ihracatının artması, istihdamı teşvik etmektedir.
- Açıklık, sermaye yoğun sanayiler lehine olan taraflılığı elimine etmektedir.
- İç piyasaya yönelik stratejiler, ithalat lisansı elde edenler ile iç piyasada tekel gücünü istismar eden ayrıcalıklı kesimler lehinedir.

Diğer taraftan, bazı Neo-Marksist iktisatçılar, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine bozacağına inanmaktadır. Bunun yanında, dış piyasalarda rekabet edilebilmesi amacıyla ihracatçı sektörlerde çalışanlara düşük ücret verileceği için, fonksiyonel gelir bölüşümünde emek aleyhine görece bir bozulma görülecektir. Yine, ihracata bağlı ithalat artışı, ithal edilen ürünleri üreten geleneksel küçük işletmeleri yok edeceği ve ihracatçı sektörler bu istihdam azalışını (sermaye yoğun olacakları için) ikame edemeyeceğinden işsizlik artacaktır. Bunlara bağlı olarak, yukarıda ifade edilen yazarlar, ekonomi daha fazla dış ticarete yöneldikçe fonksiyonel gelir eşitsizliğinin artacağını savunmaktadır⁴.

İthal ikamesi veya ihracata yönelik sanayileşme politikaları birlikte değerlendirildiğinde, her ikisinin de sektörel ve fonksiyonel bölüşümü etkilediği görülmektedir⁵. Bu durumda, sektörel bölüşüm açısından sanayileşme politikalarının değerlendirilmesinde dikkate alınacak ölçütler;

- iç ticaret hadlerinde ortaya çıkan değişimler,
- sektörel ileri ve geri bağlantı katsayılarındaki değişimler,

¹ Hüseyin.A.EGELİ, Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye'nin Sanayileşme Politikası, (Yayınlanmamış Doktora tezi), İzmir 1991, s. 31

² Ann O. KRUEGER, Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, NBER, Conference Series, Vol.1, New York, 1974, s. 287

³F. BOURGUIGNON, C. MORRISON, Ekternal Trade and Income Distribution, OECD, Paris 1989, s.13

⁴Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz, S. AMİN, L'accumulation à l'échelle mondiale: critique de la théorie du sous-développement, Antropos, Paris 1970 ve G. FRANCK, Dependent Accumulation and Underdevelopment, Norton Book Company, London 1978

⁵John A.Del ROCCİLİ, Priscilla LUCA, "Regionalized Analysis of Industrial Policy", Industrial Policies for Growth and Competitiveness; Volume II, Empirical Studies, (edt. F. Gerard ADAMS) D.C. Heath and Company, Toronto 1985, s. 49

- istihdamın sektörel dağılımındaki değişimlerdir.

Buradan her iki sanayileşme politikasında, büyümesi istenen sektörlerin gelişimi için kamu tarafından aktarılan kaynaklar(vergi kolaylıkları, ucuz kredi, karşılıksız arsa vb.) yanında, sektörel bazda fiyatlarda yapılacak düzenlemeler bazı etkiler yaratabilecektir. Nitekim, devlet, tarım sektörüne yönelik destekleme alımları ve fiyat politikalarını bu amaçla kullanabilmektedir. Örneğin, taban fiyat politikası yoluyla sanayide girdi olarak kullanılan tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması ya da devletin üreticiden satın aldığı ürünleri düşük fiyatla sanayicilere vermesi şeklindeki uygulamalar, doğal olarak, sektörel bölüşüm ilişkilerini etkileyecektir.

Diğer taraftan, uygulanan sanayileşme politikalarıyla birlikte sektörler arası girdi-çıkı ilişkileri ve dolayısıyla, bağımlılık düzeyi değişmektedir. Sanayileşmenin, özellikle ileri aşamalarında sınai üretim deseni daha çok tarım dışı girdi kullanımı(petro-kimya, demir-çelik, elektronik vb.) gerektirmekte ve bu nedenle, sanayide kullanılan toplam girdi miktarı içinde tarımın payı düşmektedir. Tarım sektörünün gelişmesi durumunda ise, tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü, tarımsal gelişme, üretimde sanayide üretilen modern girdilerin(gübre, traktör ve ekipmanları, tarımsal ilaç vb.) kullanımının artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, gelişme sürecinde sanayi sektörünün tarıma bağımlılığı azalırken, tarımın sanayi sektörüne bağımlılığı artmaktadır. Bu durum, sanayileşme sürecinde tarımdan sanayi sektörüne fiyat mekanizması yoluyla yapılan kaynak aktarımının, daha sonraki aşamalarda tarımda kullanılan girdiler yoluyla devamı anlamına gelebilmektedir. Bu farklı içerikli ancak, sonuçları büyük ölçüde benzer olan süreçte devletin doğrudan ve/veya dolaylı müdahaleleri, sektörel bölüşüm ilişkileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan gelir bölüşümü açısından büyük önem taşımaktadır.

Sanayileşme politikaları, sektörel istihdamın da değişmesine neden olmaktadır. Bu değişim sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam içindeki payının artması, tarımın ise, azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, hem sektörel hem de fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilmektedir. Ayrıca, sanayileşme sonucunda bir taraftan GSMH'nin sektörel dağılımı değişirken, diğer taraftan da istihdamın tarım dışı sektörlerle kayması ücretlileşme oranı ve dolayısıyla, ücret payını değiştirmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan görülebileceği gibi, sanayileşme stratejileri ve bu çerçevede, uygulanan politikalar, daha önce açıklanan çok sayıdaki ekonomi politikası araçlarından farklı ölçü ve içerikte yararlanmaktadır. Bu nedenle, sanayileşme, başta sektörel olmak üzere fonksiyonel, bölgesel ve bunların sonucu ortaya çıkan kişisel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Ancak, bu etkilerin yönü ve düzeyi uygulanacak politika araç bileşimi ve ülkelerin kendine özgü koşullarına bağlıdır. Ayrıca, farklı gelir grubu ve sınıfların örgütlenme düzeyi ve bunlara ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemelerle bunların politik karar mekanizmaları üzerindeki etkileri de önem taşımaktadır. İzleyen bölümde, yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde, iktisat politikalarının bölüşüm üzerindeki etkileri genel olarak değerlendirilmiştir.

5. İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın ikinci bölümünde, bölüşüm üzerinde etkili olan iktisat politikaları, literatürde bulunandan daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Nitekim, iktisat politikalarının, genelde ekonomik süreç, özelde de maliye politikası boyutuyla bölüşüm üzerine etkilerini kısmi olarak değişik çalışmalarda bulabilmek mümkün iken, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen politikalarının tümünün bölüşüm üzerine etkilerinin ele alındığı bir kaynak bulunmamaktadır. Bu nedenle, birçok iktisat politikasının, özellikle de ekonomik sistem ve düzen ile ekonomik yapı politikalarının bölüşüm üzerine etkisinin ortaya konulmasında, önemli eksikliklerle karşılaşmıştır. Bu eksikliklerin aşılabilmesi için, öncelikle sözkonusu iktisat politikası araçlarının genel etkileri değerlendirildikten sonra, bölüşüm üzerine etkilerinin ayrıştırılması yoluna gidilmiştir. Kuşkusuz, zorunlu olarak kullandığımız bu yaklaşım, çalışmanın hacmini artıran bir öge olmuştur. Ayrıca, aşağıda ortaya konulan ve bir anlamda çalışmanın ikinci bölümünde yapılan incelemelerin özeti niteliğini taşıyan yukarıdaki tablolar da, konunun bu boyutta ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablolarda, iktisat politikalarının, bölüşüm üzerine etkileri, ekonomik süreç, yapı, ekonomik sistem ve düzen ayrımında, kullanılan araç, etki alanı, etkilediği gelir türü, etki yöntemi ve etkilediği bölüşüm türü yönünden değerlendirilmiştir. Burada, kişisel gelir bölüşümü, büyük ölçüde fonksiyonel, sektörel ve bölgesel bölüşümün bir sonucu olarak belirlendiği için, ele alınmamıştır.

TABLO 2.2: EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

TABLO 2.3: EKONOMİK YAPI, SİSTEM-DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

POLİTİKA	Etki kanalı(X)	Etki alanı(Y)	Etkilediği gelir türü				Etki yöntemi		Etkilenen Bölüşüm Türü					
			W	P	I	R	dolaylı	doğrudan	FB	SB	BB			
<u>SİSTEM-DÜZEN POL.</u>														
MÜLKİYET	toprak reformu özelleştirme istimlak miras hukuku	servet servet servet servet	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
PIYASA-REKABET	giriş-çıkış rekabet	üretim-fiyat fiyat		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
İŞLETME-İŞYERİ	Yönetim şekli şirket türü	servet-gelir servet	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
İŞGÜCÜ PİYASASI	toplu pazarlık	gelir	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ÜCRET	asgari ücret kamu maaşları	gelir gelir	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
SOSYAL GÜVENLİK	prim kesintisi sigorta ödemeleri	gelir gelir	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
<u>YAPI POL</u> <u>ALTYAPI</u>														
• MADDİ	yatırım	üretim-istihdam- gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
• PERSONEL	eğitim	gelir	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
TEŞVİK	yatırım	üretim-istihdam- gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
SANAYİLEŞME	Σ X	Σ Y	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

W=Ücret P=Kar I=Faiz R=Rant R=Rent Rant
 FB=Fonksiyonel bölüşüm SB=Sektörel bölüşüm BB=Bölgesel bölüşüm

KAYNAK: KAYNAK: Çalışmanın bu bölümünde yapılan incelemeler çerçevesinde tarafımızdan geliştirilmiştir.

TABLO 2.3: EKONOMİK YAPIL, SİSTEM-DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

TABLO 2.2: EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

POLİTİKA	Etki kanalı	Etki alanı	Etkilediği gelir türü				Etki yöntemi		Etkilenen Bölüşüm Türü			
			W	P	I	R	dolaylı	doğrudan	FB	SB	BB	
SÜREC POL. MALİYE • VERGİ	oran	gelir-fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	bileşim	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	özel uygulamalar	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
• HARCAMA	personel	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	transfer	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	yatırım	istihdam	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
• BORÇ	Yöntemi	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	reel faiz oranı	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
PARA-KREDİ	para arzı	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	kredi dağılımı	yatırım	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	reel faiz oranı	gelir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
DIŞ TİCARET	tarife	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	kota	miktar	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	yasak	miktar	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	reel kur	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
FİYAT	tarım ürünleri	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	KİT fiyatlar	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	özel kesim(narh)	fiyat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
MIKTAR	üretim alanı	miktar	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	üretim miktarı	miktar	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

W=Ücret P=Kar I=Faiz R=Rant FB=Fonksiyonel bölüşüm SB=Sektörel bölüşüm BB=Bölgesel bölüşüm
 KAYNAK: Çalışmanın bu bölümünde yapılan incelemeler çerçevesinde tarafımızdan geliştirilmiştir.

Tabloların incelenmesinden görülebileceği gibi, süreç ve yapı politikaları daha çok gelir üzerinde etkili olan araçları, sistem ve düzen politikaları servet üzerinde etkili olan araçları kapsamaktadır. Dolayısıyla süreç ve yapı politikaları bölüşüm açısından ikincil, sistem ve düzen politikaları ise ^{birincil} ikincil düzeyde gelir dengesizliklerinin düzenlenmesinde kullanılabilir. Buradan sistem ve düzen politikalarının gelirin kaynağına yönelik önlemleri içerdiği ifade edilebilir.

Bunun yanında, ücretlilerin gelirleri, daha çok, maliye politikasının vergi ve harcama politikaları ile, işgücü piyasasına ilişkin uygulamalardan etkilenmektedir. İktisat politikalarının hemen hemen tamamı karlar üzerinde etkili olurken, faiz gelirleri de yine maliye politikasının etki alanındadır. Rantlar da birçok politika aracı tarafından etkilenmekle beraber, mülkiyete ilişkin düzenlemeler daha belirleyici olmaktadır.

Diğer taraftan, sistem ve yapı politikaları daha çok doğrudan etkili olurken, süreç politikaları dolaylı etkiler yaratmaktadır.

Bu tablolar, aynı zamanda, bölüşümde verilen önceliğe (fonksiyonel, sektörel, bölgesel) bağlı olarak hangi politikaların daha uygun olabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim, fonksiyonel bölüşümün düzenlenmesinde çok sayıda araç kullanma şansı bulunurken, sektörel ve özellikle de bölgesel bölüşümün düzenlenmesinde kullanılabilir sınırlı sayıda araç bulunmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesinde, teorik olarak kullanılabilir çok sayıda araç kullanılabilirken, bu araçların, önceliklere göre farklılaştırılması gereği bulunmaktadır. Kuşkusuz, rasyonel bir bölüşüm politikası konseptinin, bu araçların tümünü dikkate alarak belirlenmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1963-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde bölüşümü etkileyen iktisat politikalarının değerlendirilmesine yönelik bu çalışmada, temel inceleme dönemi 1963-1996 olarak alınmıştır. Bu dönemin, izlenen ekonomi politikalarındaki belirgin dönüşümler nedeniyle, ithal ikameci büyüme dönemi(1963-1979) ve ihracata yönelik büyüme dönemi(1980-1996) şeklinde incelenmesi daha anlamlı bulunmuştur.

1. TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEMDE(1963-1996) UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Türkiye, sanayileşme sürecine geç başlamış ve bu nedenle, sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış, gelişmekte olan bir ülkedir. Cumhuriyet sonrasında sanayileşme konusunda bilinçli politikalar uygulanmaya başlanmasına ve aradan geçen 74 yıllık döneme karşın, Türkiye, gerek üretim ve gerekse bölüşüm yönünden sanayi toplumu özelliklerini tam olarak taşımayan ve bu nedenle düalizmin yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir.

Ülkemizde 1961 Anayasa'sı ile "Planlı" kalkınma modeli benimsenmiştir. 1963-1979 döneminde ithal ikameci büyüme-sanayileşme stratejisi kapsamında öncelikle tüketim, daha sonra da ara ve yatırım mallarında kendine yeterliği sağlamaya yönelik politikalar izlenmiştir. Dünya ekonomik konjonktürünün de sağladığı bazı avantajlar nedeniyle bu politikalar, 1970'li yılların sonlarına kadar devam ettirilebilmiştir.

Ancak, bir taraftan ülke içinde artan ekonomik sıkıntılar ve yoğunlaşan siyasi krizler, diğer taraftan, dünya ekonomisinde ortaya çıkan gelişmeler, uygulanan ithal ikameci politikaların daha fazla sürdürülmesine olanak vermemiştir. Bu nedenle, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Önlemleri ile yaklaşık 17 yıldır uygulanan politikalar terkedilerek, ihracata yönelik büyüme stratejisine yönelinmiştir. Ülkemizde, ekonomi politikalarının genel çerçevesini de belirleyen bu değişiklik, yeni bir oluşum ve yapılanmayı kaçınılmaz kılmıştır. Çünkü, artık, iç talep yerine dış talep, korumacılık yerine rekabet ve dünya piyasalarıyla entegrasyon ön plana çıkmıştır.

Çalışmamızda, bu büyüme stratejileri çerçevesinde izlenen iktisat politikalarının bölüşüm üzerindeki etkileri izleyen bölümde değerlendirilmiştir. Ancak, izlenen iktisat politikalarının bölüşüm üzerindeki etkilerinin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için, öncelikle, ülkemizde bölüşüm ilişkilerinin temel özelliklerinin bilinmesi yararlı olacaktır.

2. TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olan ögeler, sadece ekonomi ile sınırlı değildir. Ekonomi politikalarının en üst düzeydeki belirleyicisi konumunda olan siyasetçiler ve toplumun sosyo-kültürel yapısı da bölüşüm ilişkileri üzerinde etkili olmaktadır. Bir başka deyişle, bölüşüm üzerinde, temel iktisadi değişkenler kadar, bu değişkenleri etkileyen politik kararlar ve bölüşüm ilişkilerinin gerçekleştiği zemini oluşturan sosyo-kültürel yapı da dikkate alınmak durumundadır.

Türkiye'de sınıflı bir toplum yapısı oluşmamıştır. Bu, bir ölçüde, tarihsel gelişim sürecinde mülkiyet sahipliğinin 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bulunmamasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi, tarım toplumunda sınıflı yapıyı belirleyen, toprak; sanayi toplumunda sermaye sahipliği ve bilgi toplumunda bilgidir¹. Sınıflı toplum yapısının yeterince belirgin olmaması, ülkemizde bölüşüm ilişkilerinin, gelişmiş batı ülkelerinden farklı bir içerikte değerlendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Sınıflı toplum yapısının bulunmamasına bağlı olarak ortaya çıkan önemli bir nokta da, gelir gruplarının, gelişmiş ülkelere oranla çok daha büyük ölçüde birbiriyle içiçe girmiş olmasıdır. Bir başka deyişle, ülkemizde gelir kategorilerini birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek güçtür. Nitekim, bir bireyin, ücret, kar, rant ve faiz gelirine aynı anda sahip olabilmesi söz konusudur. Mevcut verilerin bunu ortaya koyabilecek düzeyde olmamasına karşın, bunu gözlemlemek olanaklıdır. Diğer taraftan, kayıt dışılığın çok yaygın olması ve marjinal sektörlerin varlığı, bölüşüm ilişkilerinin açık olarak ortaya konulmasını güçleştirmektedir.

Sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan nedenlerle, toplumsal dayanışma alanında Türkiye'ye özgü ilişkilerin bulunması, gelir bölüşümündeki dengesizliklere karşı tepkilerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu dayanışma mekanizmalarının başlıcaları, akrabalık, hemşehrilik, arkadaşlık, yardımsever olma özelliğidir. Oysa, batılı ülkelerde, yardımlar, daha çok, kurumsal bir yapı içinde ve kredi organizasyonları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde de bu kurumların bulunmasına karşın, kurumlaşmamış yardımların önemini sürdürdüğü görülmektedir.

Diğer taraftan, ülkemizde kapitalist bölüşüm ilişkilerinin tam olarak yerleşmediği görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak, henüz sanayileşmenin, dolayısıyla sanayi toplumuna özgü bölüşüm ilişkilerinin tam olarak yerleşmemesi gösterilebilir. Bu durum, ücret/sermaye çatışması yanında tarım/sanayi, tarım/ticaret ve sanayi/rantiye çatışmasını da beraberinde getirmektedir. Kuşkusuz, bu çatışmalar tüm kapitalist toplumlar için geçerlidir. Ancak, ülkemizde, bu çatışmaların düzeyi ve içeriği, yukarıda ifade edilen nedenlerle sanayileşmiş batılı ülkelerden farklılık göstermektedir.

Bununla birlikte, ülkemizde de, bölüşüm ilişkileri sonuçta, kesimler arasında kaynak aktarımının sağlandığı bir süreçtir. Bu aktarım alanları ise;

¹Hüsnü ERKAN ve Diğerleri, TOPSES, Sosyal Alan (III. cilt) İzmir 1997

- emek geliri elde edenlerden sermayeye,
- tarımdan diğer sektörler,
- sanayi ve tarım sektöründen rantıye kesimlere,

şeklindedir. Ülkemizde bu mekanizmada etkili olan önemli bir öge devlettir. Gerek ekonomideki üretici konumu, gerekse vergi ve bunların harcanması boyutlarıyla devlet bölüşüm ilişkilerinde belirleyici konumda bulunmaktadır. Ülkemizde devletin, ekonomide, hem ekonomi politikası hem de ekonomik karar birimi olarak yerinin, benzer ülkelere oranla daha fazla olduğu dikkate alındığında, bu durum daha da belirginleşmektedir.

Öte yandan, sanayileşmenin henüz istenen düzeye gelememesi, tarım ve kamu kesiminde gizli işsizlik ve genel olarak da açık işsizlik oranının yüksek olması, ülkemizde ücretlileşme oranının düşük olmasına neden olmaktadır. Bu duruma, sınıflı toplum yapısının belirgin olmaması eklendiğinde, bölüşüm ilişkilerinin daha dar bir alanda, ancak, daha yoğun ve karmaşık olarak gerçekleştiği ifade edilebilir.

Bu açıklamalardan görülebileceği gibi, ülkemiz koşullarında, bölüşüm süreci ve bunun sonucunda ortaya çıkan gelir bölüşümünü birbirinden ayırmak, net olarak ortaya koymak oldukça güçtür. Bu nedenle çalışmamızda, yukarıda ifade edilen kesimler arasında ortaya çıkan bölüşüm ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak belirlenen gelir bölüşümü aynı anlamda kabul edilecektir. Böylece, ülkemizde 1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikaları, bölüşüm üzerine etkileri açısından değerlendirilecektir.

3. 1963-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızda, inceleme dönemi olan 1963-1996; 1963-79 ve 1980 sonrası olmak üzere iki ayrı dönem olarak ele alınmıştır. Bunun temel nedeni, daha önce de açıklandığı gibi, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte, 1963 yılında uygulamaya başlanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesi ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikalarında belirgin değişiklikler yapılmasıdır.

3.1. İTHAL İKAMECİ BÜYÜME STRATEJİSİ DÖNEMİ(1963-1979) POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜME ETKİLERİ

Bu dönemde, ithal ikameci büyüme stratejisinin temel öğeleri, devletin öncü olduğu bir sanayi yatırım programı, ithalat kısıtları, aşırı değerlenmiş Türk lirasıdır. Bu dönemde bölüşüm açısından, ayrı politika uygulamaları sözkonusu olmazken, ithal ikameci stratejinin işçel tutarlılık koşulları

çerçevesinde, ikincil boyutta bazı politikalar izlenmiştir. Kalkınma planlarının incelenmesinden de bunu görmek mümkündür¹.

İthal ikameci sanayileşmede ekonomi politikaları, ithal ikameci sanayilere kaynak aktarımı ve gelirin yeniden bölüşümünü sağlayan uygulamaları önplana çıkarmaktadır. Sanayiye kaynak aktarımının sağlanmasında koruyucu dış ticaret rejimi, özendirici para ve maliye politikaları kullanılmaktadır. Bu şekilde, ihracatçı sektörlerden, ithal girdi kullanan sanayiye kaynak aktarımı sağlanırken, dövizin ithalatçılara dağıtımı tahsisler yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Bu dönemde, geliri yeniden dağıtıcı politikalarla, iç pazar geliştirilmeye ve bunun için de, ücretlilere ekonominin gerektirdiği ölçüde alım gücü kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylece, ücretler sadece maliyet değil, aynı zamanda talebi etkileyen önemli bir öge olarak değerlendirilerek, asgari ücretin yüksek tutulması ve toplu pazarlık sisteminin yaygınlaştırılması konusunda gelişmeler sağlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ithal ikameci sanayileşme stratejisi, içerdiği selektif ve yoğun denetim politikalarıyla bölüşüm üzerinde önemli etkiler yaratmış ve bunun gerçekleştirilmesinde devlet kilit bir noktada bulunmuştur. İzleyen bölümde, 1963-79 döneminde uygulanan iktisat politikaları ve bunların bölüşüm üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Bu bölümde, 1963-79 döneminde uygulanan ekonomik süreç politikalarının bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkileri, çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulan çerçeveye bağlı olarak maliye, para, fiyat, dış ticaret ve miktar politikaları alt başlıklarıyla incelenmiştir.

3.1.1.1. MALİYE POLİTİKALARI

Maliye politikaları, gelir bölüşümünün düzenlenmesinde üzerinde en çok durulan politika olmuştur. Bu durum, devletin gerek gelir ve borçlanma gerekse harcamalar yoluyla bölüşüm üzerinde, bilinçli bir politika uygulanmasa da, etkili olmasından kaynaklanmaktadır. İzleyen bölümde 1963-79 döneminde uygulanan maliye politikalarının bölüşüm üzerindeki etkileri vergi, harcama ve borçlanma altbaşlıkları halinde değerlendirilmiştir.

3.1.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

1960 sonrası planlı büyüme olgusu, vergilere, klasik fonksiyonu olan kaynak sağlama yanında, kaynak dağılımını plan hedeflerine göre düzenleme görevini de yüklemiştir. Böylece, vergi bağışıklıkları(yatırım indirimi, ihracat muafiyeti, gümrük muafiyeti veya taksitlendirilmesi vb.) ile

¹Bu konuda, Kalkınma planlarının belirlediği hedefler arasında gelir ve refahın adil dağılımı konusunda bazı öngörüler yapılmıştır. Ancak, kanımızca, sanayileşme dolayısıyla büyümenin bu amacı kendiliğinden gerçekleştireceği düşüncesi, Kalkınma Planlarında da etkili olmuştur.

sermaye birikimi ve yatırımların özendirilmesi ve dolayısıyla fonksiyonel gelir bölüşümünün sermaye lehine değişmesi sağlanmıştır.

Bu dönemde, vergiler açısından önemli bir gelişme, Vergi Reform Komisyonu kurulması ve bu Komisyon'un vergi ile ilgili hemen her konuda görüş hazırlamasıdır. Komisyonunda özellikle tarımın vergilendirilmesi konusunda çalışmalar yapılmış, ancak, Maliye yetkilileri ve Odalar Birliği temsilcilerinin karşı çıkmasıyla bu tasarılar uygulamaya aktarılamamış ve bunun sonucunda tarım sektörünün vergilendirilmesi engellenmiştir¹. Bu durum, gerek nüfus gerekse istihdam açısından büyük önemi olan tarımın, politik tercihler üzerinde belirleyici olması ve sektörel bölüşüm açısından kendisine avantaj sağlaması şeklinde değerlendirilebilir.

Vergi politikası açısından 1970 yılı, önemli değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur. 1970 Tarihli Finansman Kanunu çerçevesinde; Taşıt alım vergisi, İşletme vergisi, Gayri menkul kıymet artış vergisi, Spor-toto vergisi, Emlak vergisi ve Bina inşaat vergisi olmak üzere bir dizi yeni vergi çıkarılmıştır. 1970 yılında çıkarılmasına karşın Emlak vergisi 1972 yılında uygulamaya geçirilebilmiştir. 1972 yılında ayrıca, tasarruf bonolarını yüzde 3 oranında mali denge vergisine dönüştüren Kanun uygulamaya konulmuştur. Bunlar, yasanın adından da anlaşılacağı gibi, kamu finansmanının sağlanmasına yönelik vergilerdir. Ancak, ne amaçla alınırsa alınsın, bu yeni vergilerin, daha çok, sermaye ve rantıye kesimi vergilendirmeyi amaçlayan vergiler olması, fonksiyonel gelir bölüşümünü emek lehine değişmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde vurgulandığı gibi, vergi politikalarının bölüşüm açısından etkileri, özellikle vergi oranları(artan oranlılık), vergi gelirlerinin dağılımı(dolaylı-dolaysız), istisna ve muafiyetler açısından ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde, gelir vergisi oranları değerlendirildiğinde, artan oranlı vergi sisteminin bulunduğu ve gelir dilimlerinin çok küçük oranlara bölündüğü görülmektedir. Bu tür uygulama, gelir bölüşümünün daha dengeli olması açısından olumludur.

TABLO 3.1:1963-1996 DÖNEMİNDE GELİR VERGİSİ ORANLARI(%)

GELİR	1962	1963-79	GELİR	1962	1963-79
2500	10.0	10.0	90000	31.7	35.1
5000	15.0	12.5	1000000	40.7	36.1
7500	16.7	15.6	1500000	45.5	41.4
10000	17.5	16.2	2000000	49.1	44.8
15000	21.7	19.2	3000000	53.3	48.8
20000	23.7	20.6	4000000	57.5	51.6
25000	25.0	21.5	5000000	60.0	53.4
30000	27.5	23.7	6000000	60.0	55.3
40000	30.6	26.6	7000000	60.0	56.7
50000	32.5	28.2	8000000	60.0	58.1
60000	34.6	30.2	9000000	60.0	59.2
70000	36.6	32.3	10000000ve +	60.0	60.0
80000	38.4	33.9			

KAYNAK: Bütçe Gelirleri Yıllığı ve Resmi Gazetelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹Bu dönemde Türkiye'ye gelip bu raporları inceleyen İngiliz iktisatçı Kaldor, komisyonu büyük sermayeye tavizler vermekle suçlamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Bülent SOYLAN, "Türk Vergi Sistemi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:10, s. 2797

Artan oranlı vergileme sisteminin, ikinci bölümde açıklanan gerekçelerle, Kurumlar vergisi için uygulanamadığı ifade edilmişti. Ancak, 1968 yılından itibaren kurumlar vergisi oranlarının artırılmış olması, fonksiyonel gelir bölüşümünde sermaye aleyhine getirilmiş bir düzenleme olarak kabul edilebilir.

TABLO 3.2: KURUMLAR VERGİSİ ORANLARI

DÖNEM	Sermaye şirketleri ve kooperatifler		Diğer KV ORANI
	KV ORANI	Gelir vergisi stopajı	
1960-1967	20	20	35
1968-1979	25	20	35

KAYNAK: Vergi Kanunları ve bunlarda yapılan değişiklikler dikkate alınarak tarafımızdan derlenmiştir.

Bununla birlikte, sanayileşmenin temel hedef seçildiği bu dönemde, yatırımların özendirilmesi amacıyla önemli vergi indirimlerinin gerçekleştirilmesi, kurumlar vergisindeki artışların etkilerini azaltmıştır. Nitekim, kurumlar vergisinden yatırım indirimleri, gümrük vergi ve resimlerinden bağışıklık veya bunların 5 yıla kadar taksitlendirilmesi ve ihracatta vergi iadesi bunun örnekleridir. Ayrıca, vergi tecilleri, vergi cezalarından indirimler, vergi afları bu alanda daha çok sermaye lehine getirilen düzenlemeler arasında sayılabilir¹. Dolayısıyla, bu istisna ve muafiyetler, yansıtma mekanizmasıyla birleşerek, vergilerin geliri yeniden dağıtıcı rolünü olumsuz olarak etkilemiştir².

Vergi politikasının gelir bölüşümü üzerine etkilerini ortaya koyabilmek açısından ele alınması gereken bir diğer konu, vergi gelirlerinin dağılımıdır. Bu amaçla, vergi gelirleri ve bunların dağılımı Tablo 3.3. de verilmiştir. Tabloda 1963-79 döneminde vergi gelirlerinin nominal olarak önemli oranda arttığı görülmektedir. Ancak, bu dönemde reel olarak dolaylı vergiler 2.6 kat, dolaysız vergiler 6.7 kat artarken, toplam vergi gelirlerindeki reel artış 3.5 kat olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı vergilerden dolaysız vergilere kayma anlamına gelen bu değişim, ilk bakışta bölüşüm açısından olumlu olarak kabul edilebilir. Ancak, hızlı fiyat artışına karşın, gelir vergisindeki istisna ve muafiyetlerin aynen korunmasıyla reel tutar aşımıştır. Aynı şekilde, vergi tarifesinin dilimleri de hiç değiştirilmemiş ve nominal gelir düzeyleri ve vergi tutarları arasındaki oran sabit kalırken, aynı reel gelir düzeyinin tabii olduğu gelir vergisi yükü giderek artmıştır. Bir başka ifadeyle, gelirler, fiyat artışları dolayısıyla şişerken, artan oranlı tarife dolayısıyla ücretliler, her geçen yıl daha yüksek bir vergi yüküne katlanmak durumunda kalmışlardır. Bu durum özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında daha da belirginleşmiştir. Buna, gelir vergisi içinde ücretlilerin payının yüzde 65 dolayında³ olduğu eklendiğinde, dolaysız vergilere kaymanın fonksiyonel bölüşüm açısından, beklenildiği gibi, emek lehine olumlu etki yapmadığı ifade edilebilir.

¹Oğuz OYAN, *Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye 1980-1982*, V Yayınları, Ankara 1989, s. 50

²Memduh YAŞA, *İktisat, Maliye, Politika*, Nur Ofset, İstanbul 1982, s. 193

³Bu konuda Bkz. Nurgül ÖZGİRGIN, *Türkiye'de Ücretlilerin Vergi Yükü*, 1 ayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ 1979, s.93 ve *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-78*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980, s. 62

Bunların dışında, gelir dengesizliğinin temel kaynağının, dengesiz servet dağılımı olduğu dikkate alındığında, ülkemizde servet vergilerinin bu açıdan bir dengeleme sağlayacak boyutta bulunmadığı görülmektedir. Servet vergisi hasılatının, Tablo 3.3'ten görülebileceği gibi, toplam vergi gelirleri içindeki payının çok düşük olması, servet dağılımının, gelir dengesizliğine kaynaklık ettiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 3.3:1963-1980 DÖNEMİ VERGİ GELİRLERİ VE DAĞILIMI (Milyon TL)

YILLAR	Top. Vergi geliri	T.V.Geliri/ GSMH	VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI		
			Gelir vergileri	Servet vergileri	Harcama vergiler,
1963	8424.0	12.6	33.8	1.2	65.0
1964	9292.0	13.0	33.5	1.5	65.0
1965	10294.6	13.4	32.7	2.3	65.0
1966	12464.1	13.6	33.2	1.8	65.0
1967	14882.4	14.6	34.3	2.7	63.0
1968	16239.5	14.4	34.5	2.5	63.0
1969	19114.0	15.3	34.4	1.6	64.0
1970	23002.9	15.5	35.4	2.6	62.0
1971	31424.7	16.3	35.9	2.1	62.0
1972	39012.9	16.2	37.3	1.7	61.0
1973	51957.8	16.7	41.3	1.2	57.5
1974	65156.5	15.2	45.1	1.2	53.7
1975	95008.8	17.6	45.7	1.3	53.0
1976	127055.2	19.0	48.4	1.2	50.0
1977	168248.8	19.2	51.8	1.2	47.0
1978	246419.7	19.8	56.5	0.9	42.6
1979	406000.0	18.6	56.3	0.7	43.0

KAYNAK: Bütçe Gelirleri Yıllığı, (çeşitli yıllar)dan yararlanılarak hazırlanmıştır

Bu açıklamalar ışığında, 1963-79 döneminde uygulanan vergi politikalarının, sermaye birikimini hızlandırmak amacıyla sermaye kazançlarını daha az vergilendirmeyi amaçladığı ve dolayısıyla fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine bozucu nitelikte olduğu söylenebilir.

3.1.1.1.2. HARCAMA POLİTİKALARI

Devletin harcama politikası, kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir bölüşümünü, yani tüm bölüşüm türlerini etkilemesi nedeniyle, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu harcamaların gelişimi ve farklı kalemler arasındaki dağılımının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, 1963-79 döneminde kamu harcamalarının dağılımı Tablo 3.4. de verilmiştir. Tablodan cari harcamaların ilk sırada yer aldığı, bunu genellikle yatırım harcamalarının izlediği görülmektedir.

1963-79 döneminde personel ve yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının önemli oranda dalgalandığı, iç ve dış borç anapara ve faiz ödemeleri payının ise gerilediği görülmektedir. Bununla birlikte, ücretlilerin ulusal gelirden aldığı payın belirlenmesinde etkili olan personel harcamalarının, GSMH içindeki payında az da olsa bir gerileme sözkonusudur. Bu nedenle, kamu kesiminde kamu personel harcamalarında ortaya çıkan azalmanın ücretliler aleyhine bir durum yarattığı ifade edilebilir.

TABLO 3.4: KAMU HARCAMALARININ DAĞILIMI(%)

YILLAR	Personel/ K.bütçe	Personel/ GSMH	Borç faiz ve anapara/ K.bütçe	Borç faiz ve anapara/ GSMH	Yatırım/ K.bütçe	Yatırım/ GSMH
1963	38.1	6.9	7.2	1.3	28.7	5.2
1964	37.9	7.2	7.4	1.4	26.4	5.0
1965	38.9	7.3	7.3	1.4	27.8	5.2
1966	38.3	7.0	7.2	1.3	29.0	5.3
1967	37.4	6.9	7.8	1.4	27.9	5.2
1968	36.2	7.0	7.4	1.4	28.6	5.5
1969	31.9	6.6	7.9	1.6	27.0	5.6
1970	38.7	7.6	9.2	1.8	24.2	4.7
1971	41.6	8.0	10.0	1.9	21.3	4.1
1972	38.9	8.1	10.3	2.2	18.8	3.9
1973	31.7	6.2	7.9	1.6	21.9	4.3
1974	28.7	5.5	7.1	1.4	25.5	4.9
1975	27.8	5.5	6.9	1.4	27.0	5.4
1976	30.4	6.8	5.1	1.2	30.7	6.9
1977	18.9	5.0	4.0	1.1	33.1	8.7
1978	20.0	4.1	3.7	0.8	30.2	6.1
1979	28.9	5.2	3.0	1.0	28.4	5.1

1963-74 yıllarına ilişkin veriler, Hazine yardımı dahil başlangıç ödeneklerine, 1975-79 Hazine yardımı dahil fiili harcamalara göre hesaplanmıştır.

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri(1924-91)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kamu harcamalarının gelir bölüşümüne etkileri, harcamaların genel idare, sağlık, eğitim, altyapı ve güvenlik şeklindeki fonksiyonel ayrımında, daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde de ifade edildiği gibi, düşük gelirli gruplar açısından devletin karşılıksız verdiği eğitim ve sağlık hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü, karşılıksız olarak verilmesi durumunda, bu hizmetler, yararlananların gelirlerini reel olarak arttırmaktadır. Ayrıca, kişisel gelir bölüşümü eşitsizliğinin önemli kaynaklarından biri olan eğitimde fırsat eşitsizliğinin giderilebilmesi de, devletin bu alandaki yatırımlarına bağlı bulunmaktadır.

TABLO 3.5: KAMU HARCAMALARININ FONKSİYONEL DAĞILIMI(%)

YIL	G.idare	Sağlık	Eğitim	Altyapı	Güvenlik
1963	13.2	6.6	22.8	29.7	28.4
1964	12.3	5.8	23.6	27.5	30.8
1965	11.9	6.1	22.8	27.4	31.8
1966	10.7	6.1	23.5	29.9	29.7
1967	14.9	4.2	22.5	29.9	28.5
1968	13.5	7.6	26.3	27.1	25.6
1969	13.7	7.7	25.6	28.0	24.9
1970	15.8	8.2	23.9	25.1	24.4
1971	15.5	7.6	23.5	25.8	23.9
1972	16.1	8.4	22.6	27.1	25.8
1973	17.8	5.5	23.8	26.6	26.2
1974	17.4	5.7	24.6	27.5	28.0
1975	17.5	4.8	21.6	27.2	28.9
1976	18.8	4.4	21.3	27.2	28.4
1977	20.6	4.5	20.7	27.5	26.7
1978	21.2	4.0	19.5	28.0	27.3

KAYNAK: Cumhuriyet Dönemi Türkiye ekonomisi, Akbank Yayınları s.590

Bölüşüm açısından taşıdığı öneme karşın, Tablo 3.5'ten görülebileceği gibi, kamu harcamaları içinde yaklaşık yüzde 30 dolayında paya sahip olan eğitim ve sağlık harcamalarının 1975 yılından sonra azalmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişme ekonominin bunalıma girmeye başladığı dönemlerde kamu harcamaları içinde, öncelikle bu tür harcamalarda kısıtlamaya gidildiğini ortaya koymaktadır.

Böylece, kişisel gelir bölüşümünün düşük gelir gruplarında yer alanlar lehine değiştirilmesinde etkili olabilecek bir aracın etkin kullanılmadığı söylenebilir. Ancak, yine de, bu alanlara yönelik harcamaların oranı, daha sonra görüleceği gibi, 1980 sonrası döneme oranla yüksek düzeyde seyretmiştir.

3.1.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKALARI

1963-79 döneminde, iç ve dış finansman açıkları sürekli gündemde olmuş ve bunların kapatılması önemli bir sorun haline gelmiştir. Özellikle öngörülen yatırımlar için vergi gelirlerinin yetersiz kalması, iç finansman açığını önemli boyutlara çıkarmıştır. Bu amaçla, sürekli olarak uzun vadeli borçlanmaya gidileceği vurgulanmasına karşın kısa vadeli borçların hızlı artışı engellenememiştir. Bunun sonucunda, KİT açıklarının kapatılmasına yönelik Hazine Kefaletine Haiz Bonolar ile Hazinesinin diğer finansman açıklarını kapatmaya yönelik Hazine Bonoları ve emisyon, Merkez Bankasının, Hazineye verdiği kısa vadeli avansları büyük ölçüde artırmıştır. Bu gelişme, özellikle 1970'li yıllarda, hızlı parasal genişlemeye neden olarak, enflasyonist bir süreç yaratmış ve böylece kamu açıklarının kapatılmasının bedeli dar ve sabit gelirli ücretlilere yüklenmiştir.

Diğer taraftan, kamu tarafından girişimcilere verilen kredilere uygulanan faizlerin 1963-71 döneminde reel olarak çok düşük, 1972-79 döneminde ise reel olarak negatif olması, bu kesime kaynak aktarıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, izleyen bölümde verilen Tablo 3.7.'den görülebileceği gibi, kredi faizlerinin, mevduata uygulanan faizlerden düşük olması, bu dönemde bankacılık sisteminde kamu bankalarının ağırlıkta bulunduğu dikkate alındığında, aradaki farkın doğrudan devlet tarafından karşılandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, gerek iç gerekse dış borçlanmanın girişimci kesime kaynak aktarımında kullanıldığı ifade edilebilir. Bunların geri ödenmesinde nihai kaynağın vergiler olduğu ve 1963-79 döneminde vergi gelirlerinin önemli bir kısmının ücretlilerden sağlandığı gözönüne alınırsa, kamu borçlanmasının fonksiyonel gelir bölüşümünü ücretliler aleyhine bozduğu görülecektir.

Planlı dönemde öngörülen büyüme düzeyinin iç kaynaklarla gerçekleştirilmesi mümkün görülmemiştir. Nitekim, iç tasarrufların yetersiz olması ve ihracat artış hızının ithalatın gerisinde kalması, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında, dış borçlanmayı artırmıştır. Bunun yanında, özellikle yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarını ülkeye çekebilmek açısından "Döviz çevrilebilir Mevduat Hesabı" uygulamasına gidilmiş ve 1975'ten sonra bu hesapların banka kaynaklarına

doğrudan katkısı yüzde 20'yi aşmış, 1977'den itibaren ise geri ödemelerin başlamasıyla gerilemiştir¹. Kısa vadeli ve yüksek faizli olan bu krediler, 1970'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan borçlanma krizi üzerinde etkili olmuştur². Bunun sonucunda, ülke dışına reel kaynak transferi gerçekleşmiş ve böylece ülke içinde paylaşılabilir gelir düzeyi gerilemiştir. Ayrıca alınan dış borçların, negatif faizli kredi olarak girişimcilere aktarılması, dış borçlanmanın da fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine değişmesine neden olan bir sürece dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Planlı dönemin 1963-79 yıllarını kapsayan bölümünde iç ve dış borçlar önemli oranda artmıştır. Reel iç borçlanma faizlerinin genellikle negatif olması, kamu kesimine; dış borçlanmada ödenen faizlerin yüksek olması ise, yabancı ülkelere kaynak aktarımını gündeme getirmiştir. Kamu kesiminin sahip olduğu kaynakları, ucuz kredi şeklinde girişimcilere aktarması ise, borçlanmanın finansmanın daha çok ücretli kesim tarafından karşılandığını, dolayısıyla kamu borçlanmasının nihai olarak fonksiyonel bölüşümü emek aleyhine bozacak özellikler taşıdığını ortaya koymaktadır.

3.1.1.2. PARA VE KREDİ POLİTİKALARI

Planlı dönemin başlangıcında, ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak mali sistemin yapısı ve kullanabileceği araçlar sınırlı kalırken, bankacılık sisteminin işlevi mevduat toplayarak kredi vermek şeklinde klasik çerçevede kalmıştır.

Planlı dönemde, para arzındaki artışın reel milli gelirden yüksek olmaması hedeflenmiştir. Ancak, 1964 yılında uygulanan yanlış para politikası sonucu büyüme hızının düşmesi, Merkez Bankasının vadeli mevduatlara uygulanan zorunlu karşılıklar ve öncelikli kredilere uygulanan reeskont oranlarını düşürmesine yol açmıştır. Bu uygulama, büyüme hızının artması sonucunu doğurmuştur.

Bu dönemde, parasal genişleme daha çok özel kesime yöneltilmiş ve enflasyon büyüme hızının bir hayli altında seyretmiştir. Böylece, ücretlilerin durumunda, artan istihdama bağlı olarak, görece bir iyileşme sağlanabilmiştir. Bununla birlikte, Tablo 3.6'dan görülebileceği gibi, 1971 yılından itibaren enflasyon(GSMH deflatörü) artmaya başlamış ve 1973 yılında uluslararası rezervler ve özel kesime giden Merkez Bankası kredilerinin yükseltilmesiyle para arzı artmıştır. Bu gelişmelere, ithalatın sübvansede edilmesi ve TL'nin aşırı değerlenmesi de eklenince, parasal genişleme ithal talebinin artması sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, döviz çevrilebilir mevduat uygulamasına geçilmesiyle ülkeye döviz girişi artmış ve bu parasal genişlemeye yeni bir ivme kazandırmıştır. Buna, artan KİT açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanımı eklenmiştir. Böylece 1976-79 döneminde Merkez Bankası kredileri ortalama yüzde 70 oranında artmıştır³. Büyük ölçüde emisyon

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz, DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 108

²Rıdvan KARLUK, "Dış Finansmanın İkinci Kaynağı: Dış Borç", Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s. 218

³Hurşit GÜNEŞ, "Türkiye Ekonomisinde Para Politikası" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.11, s. 128

yoluyla sağlanan ve negatif faizle verilen bu krediler, girişimciler açısından olumlu sonuçlar yaratırken, enflasyonun arttırması, ücretli kesimi olumsuz etkilemiştir.

TABLO 3.6: 1963-79 DÖNEMİNDE PARASAL GELİŞMELER(Milyon TL)

YIL	M1	Reel endeks	M2	Reel endeks	M1/GSMH	M2/GSMH	GSMH Deflatörü
1963	12167	100.0	13738	100.0	5.49	4.86	5.7
1964	13999	112.3	15797	112.2	5.09	4.51	2.6
1965	16434	125.9	19085	129.4	4.67	4.02	4.3
1966	19780	141.8	23442	148.9	4.62	3.90	6.4
1967	22682	152.9	27101	161.8	4.47	3.74	6.5
1968	25968	168.3	31398	180.2	6.31	5.22	3.9
1969	30127	181.3	36566	194.9	6.09	5.01	7.2
1970	35400	198.8	44300	220.3	5.87	4.69	8.5
1971	43600	206.9	56600	237.9	5.99	4.61	17.4
1972	52900	228.5	70900	271.3	5.94	4.43	10.2
1973	69800	250.2	90300	286.7	5.72	4.42	21.1
1974	88800	243.3	113300	274.9	6.05	4.75	30.5
1975	117600	266.0	146600	293.6	5.88	4.71	21.2
1976	150400	294.7	181200	314.4	5.77	4.79	15.3
1977	209200	331.0	243600	341.3	5.30	4.55	24.0
1978	283700	305.4	328100	312.8	5.80	5.02	46.7
1979	444400	272.3	527700	286.3	6.47	5.45	75.6

KAYNAK: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*'den yararlanılarak hazırlanmıştır.,

1963-79 döneminde, mevduat ve kredi faizleri, yetkili parasal kurumların kontrolünde tutulmuştur. Bir başka deyişle, piyasa ekonomisi kuralları uygulanmamıştır. Bu durum faizlerin düşük tutulmasına yol açarken, tasarrufların artmasını ve bankacılık sistemine girmesini engellemiştir. Bunun sonucunda, kredilerin tayinlanması gündeme gelmiş ve bu da sektörel ve bölgesel bölüşüm üzerinde etkili olmuştur.

Diğer taraftan, Tablo 3.7'den görülebileceği gibi, 1970'li yılların sonlarına doğru artan enflasyona karşın, reel faizlerin negatif düzeyde kalması, tasarruf artışı ve bunların bankacılık sistemine girişinin yetersiz kalmasına neden olurken, altın, gayrimenkul ve mal stoklaması şeklindeki spekülasyon alanlara yönelimi artırmıştır. Üretken yatırımlardaki artış hızının gerilemesine neden olan bu gelişme, yeni istihdam olanaklarını da azaltmış ve buna bağlı olarak işsizlik artmıştır.

TABLO 3.7: FAİZ ORANLARININ GELİŞİMİ

Yıllar	Reeskont		kredi(Genel)		Mevduat(1)	
	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel
1964	7.5	6.5	10.5	9.5	3.0	2.0
1969	7.5	0.5	10.5	3.5	3.0	4.0
1970	9.0	2.0	11.5	4.5	4.0	3.0
1973	8.0	-12.0	10.5	-9.5	6.0	-14.0
1974	9.0	-21.0	11.5	-18.5	6.0	-24.0
1979	10.0	-54.0	16.0	-48.0	9.0	-55.0

(1) Bir yıla kadar vadeli mevduatlara uygulana faizlerdir.

Reel değerler 1963=100 bazlı HDTM TEFE endeksine göre hesaplanmıştır.

KAYNAK: TCMB, *Aylık Bülten*, 12.1972 s.49, 11-12 1977 s.49 ve 12.1978 s.49'dan yararlanılarak hazırlanmıştır

Söz konusu dönemde, yukarıda ifade edildiği gibi, iç tasarrufların yetersiz kaldığı, yüksek oranlı faizlerle, özellikle kamu tarafından, dışarıdan borçlanıldığı ve kredi veren bankalar arasında kamuya ait olanların önplanda olduğu dikkata alındığında, kamu eliyle girişimcilere kaynak aktarımı daha da belirginleşmiştir.

Para politikasının sektörel bölüşüm açısından önem taşıyan bir diğer boyutu da, kredilerin sektörel dağılımıdır. Banka kredilerinin dağılımını gösteren Tablo 3.8. incelendiğinde, kredilerin yaklaşık yüzde 10'unun kamu, kalanının ise, özel kesime açıldığı görülmektedir. Özel kesime açılan kredilerin yüzde 60 dolayındaki kısmı, ticari kesime verilirken, tarım ve özellikle de sanayi gibi üretken kesimlere verilen kredilerin payı çok düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum, sanayileşmenin öncelikli amaç olarak ele alındığı bir dönem için çelişki oluştururken, 1980 sonrası dönemde kökleşen rant ekonomisinin temellerini ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Bu şekilde, kamu bankalarının ağırlıkta olduğu bir dönemde, kredilerin üretken alanlara yönlendirilememesi, ticari kesimin kendi kendini besler duruma getirilmesi, uygulanan kredi politikasının önemli bir eksikliği olarak değerlendirilebilir.

TABLO 3.8:1963-78 DÖNEMİNDE BANKA KREDİLERİNİN DAĞILIMI (%)

YILLAR	1963-67	1968-72	1973-77	1978
ÖZEL	85.2	90.7	90.0	90.7
Tarım	22.0	22.0	21.5	16.8
sanayi	3.8	5.1	3.9	4.5
Esnaf	2.1	2.9	3.3	4.7
Konut	9.5	5.9	2.8	2.4
Ticaret	49.0	54.8	58.3	62.5
KAMU	14.8	9.3	10.0	9.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0
KREDİ	85.0	196.6	726.0	294.4
(Milyar TL)				

KAYNAK: DİE, İstatistik Yıllığı, 1968, 1973 ve 1979'dan yararlanılarak hazırlanmıştır

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1963-79 dönemi, genişletici para politikasının uygulandığı, faiz ve kurların reel olarak düşük tutulduğu, kamu egemenliğinin belirgin olduğu bir dönemdir. Bu koşullara bağlı olarak, 1970'li yılların sonlarına doğru enflasyon artış trendine girmiştir. Buna göre Türkiye, Planlı dönemde 1970 yılından itibaren çift haneli enflasyonla tanışmıştır. Böylece, Merkez Bankası kaynakları ve dış borçlanmaya dayalı parasal genişleme süreci, ücretlilerden sermaye kesimine doğru, yeni bir gelir aktarım mekanizması olarak enflasyonu devreye sokmuş ve böylece fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine bozulmasına ortam hazırlanmıştır. Bu süreç, başlangıçta parasal genişmeye dayalı talep enflasyonu şeklinde gelişirken, 1970'lerin sonlarına doğru, artan petrol fiyatları ve üretim için gerekli ithal girdilerin sağlanamaması nedeniyle maliyet enflasyonu ile desteklenmiş, yani daha da belirginleşmiştir.

3.1.1.3. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

1963-79 döneminde uygulanan dış ticaret politikaları, ithal ikameci sanayileşme stratejisi çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bölümde dış ticaret politikaları ithalat, ihracat ve kur politikaları alt başlıklarıyla incelenmiştir.

3.1.1.3.1. İTHALAT POLİTİKALARI

Bu dönemde, uygulanan ithalat politikaları, iç talebin ithalat yerine, yerli üretimle karşılanması ve dış dengenin sağlanması amacıyla yönelik olmuştur. Böylece, korumacılık amacı önplana çıkarken, kotalar, gümrük tarifelerine oranla daha fazla kullanılmıştır. Bununla birlikte, 1964 yılında 474 Sayılı Yasa ile tarifelerde değişiklik yapılmış ve tarife cetvelinde işlemeyen kalemlerin vergilerini azaltıp, fazla işleyen kalemlerin artırmış ve böylece ortalama vergiler yükseltilmiştir¹.

Bu dönemde, kota sistemi adı altında, ithalat lisansları, firmaların üretim kapasiteleriyle orantılı olarak dağıtılmış ve ithalatın üç ayrı liste üzerinden yapılmasına olanak sağlanmıştır. Bunlar; Tablo 3.9'dan görüldüğü gibi, liberasyon listeleri, tahsisli ithal malları listeleri(kota listeleri) ve anlaşmalı ülkeler kontenjan listelerinden oluşmaktadır. Liberasyon listesinde yer alan malların ithalatına herhangi bir sınırlama getirilmezken, tahsisli listede yer alan malların ithali, tahsis edilen döviz miktarıyla sınırlandırılmıştır. Bu listelerde yer almayan malların ithali ise yasaklanmıştır².

TABLO 3.9: PROGRAMLANMIŞ İTHALATIN LİSTELERE GÖRE DAĞILIMI (Milyon \$)

YILLAR	LİBERASYON		TAHSİSLİ		ANLAŞMALI		TOPLAM
	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay	
1963	262	57	132	28	63	13	457
1964	239	49	169	35	70	14	479
1965	247	52	159	33	69	14	475
1966	393	48	217	35	94	15	604
1967	326	51	196	31	105	16	627
1968	361	53	202	30	108	16	670
1969	344	53	189	29	104	16	638
1970	367	56	192	29	95	14	654
1971	556	60	265	29	105	11	926
1972	708	58	412	34	100	8	1220
1973	1161	55	479	23	78	4	1717
1974	2524	73	697	20	223	7	3443
1975	2919	69	1163	27	161	4	4243
1976	3320	73	1143	25	91	2	4554
1977	4062	77	1160	22	65	1	5287
1978	3201	79	784	19	64	2	4048
1979	3397	76	973	22	109	2	4479

KAYNAK: Halil SEYİDOĞLU, a.g.e. s. 53

Malların listelere göre dağılımında, sanayiinin korunması ve teşviki amacıyla uygun davranılmıştır. Nitekim, ülke içinde üretimi olmayan hammadde, ara malları ve zorunlu mallar liberasyon listesine,

¹Cem ALPAR, Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, İ.T.İ.A. Yayını Ankara, 1974, s. 87

²Halil SEYİDOĞLU, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s. 50

ülke içinde üretimine başlanmış ancak, yeterli olmayan mallar arz açığı oranında kota listesine konulmuştur. Ülke içinde yeterince üretilen mallar ise yasak listesine alınmıştır¹.

Bu uygulamalar, makro planda, ithalatı, toplam mevcut döviz miktarına eşitleyici rol oynarken, mikro ekonomik çerçevede ise iki fonksiyon üstlenmiştir². Bunlardan ilki, yurt içi üretim kapasitesinin karşılayamadığı talep oranında ithalata izin vererek, yerli sanayinin korunması, ikincisi ise mevcut sınırlı dövizin, plan ve yıllık programlardaki sektörel önceliklere göre dağıtılmasıdır. Böylece, sektörel bölüşüm, korunan sektörler lehine değişirken, yarattığı rantlar aracılığıyla fonksiyonel bölüşüm üzerinde de etkili olmuştur.

Bu dönemde ihracatçı tarım, ithalatçı sanayi olduğu için korunan sektör sanayi olurken, tarım bu politikalarından zarar görmüştür. Çünkü, korunan sanayi sektörü, dış rekabet olmadığı için, istediği fiyat ve kalitede malı satarak ek rantlar elde ederken, ithalat kotaları da ticari kesime rant dağıtım olanağı sağlamıştır. Bu dönemde, ithalat listelerinde yer alan malların yerlerinin değiştirilmesi ve/veya listeye dahil edilip çıkarılması önemli rantların doğmasına neden olmuştur. Bu rant gelirleri, sektörel gelir bölüşümünü daha çok hizmetler sektörü lehine değiştirmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde, hizmetler sektörünün hızla gelişmesinde, uygulanan ithalat politikaları da etkili olmuştur³. Bu nedenle, 1963-79 döneminde uygulanan ithalat politikalarının sektörel gelir bölüşümünü sanayi ve daha çok da hizmetler lehine değiştirdiği ifade edilebilir.

3.1.1.3.2. İHRACAT POLİTİKALARI

Türkiye, başta enerji(petrol) olmak üzere dış girdi bağımlılığı yüksek olan bir ülkedir. Bu nedenle, döviz kazandırıcı işlemler önem kazanmakta ve buna bağlı olarak ihracatın teşviki gündeme gelmektedir. Nitekim, Planlı dönemle birlikte ihracatın teşviki amacıyla 1963 Tarihli, 261 Sayılı Yasa ve bu yasaya dayanarak çok sayıda kararname çıkarılmıştır. 1964 yılından itibaren verilmeye başlanan bu teşvikler, genel olarak vergi, kredi, ihracatta döviz tahsisi, transfer kolaylıkları şeklinde gerçekleştirilmiştir⁴.

İhracatın teşvikinde kullanılan en önemli mali araç, vergi iadesidir ve yukarıda ifade edilen 261 Sayılı yasa ile ülkemizde bu uygulama getirilerek, sanayi ürünleri ihracatının desteklenmesi amaçlanmıştır. Tablo 3.10'da, 1964-79 döneminde bu amaçla verilen vergi iadesi miktarları gösterilmiştir.

¹ Ann O. KRUGER, Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, National Bureau of Economic Research, New York 1974, s. 146

²DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara 1990, s. 5

³Ann O. KRUGER, "The Political Economy of Rent-Seeking Society", American Economic Review, Vol.64, No.3, June 1974, s. 295

⁴İhracatı Teşvik Tedbirleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1981, s. 13

**TABLO 3.10 : 1964-1980 DÖNEMİNDE İHRACATTA
VERGİ İADESİ(milyon TL)**

<i>YILLAR</i>	<i>Vergi iadesine tabi ihracat</i>	<i>Yapılan vergi iadesi</i>	<i>Vergi iadesi oranı</i>
1964	103.6	12.1	11.7
1965	303.5	29.3	9.7
1966	219.7	27.5	12.5
1967	250.4	24.9	9.9
1968	247.8	57.9	23.4
1969	1426.5	208.3	14.6
1970	1732.9	290.1	16.7
1971	1957.1	413.1	21.1
1972	3209.7	718.9	22.4
1973	7379.8	1052.9	14.3
1974	6479.3	919.5	14.2
1975	7402.0	1385.6	18.7
1976	14433.9	3117.5	21.6
1977	16563.1	3448.6	20.8
1978	19727.3	2949.2	14.9
1979	24579.4	3290.1	13.4

KAYNAK: T.C. Merkez Bankası Kayıtları

Vergi iadesi dışında ihracatçılar, ihracat amaçlı üretim için gerekli ithalatta, gümrük vergisi, diğer vergi resim ve harçlardan 471 Sayılı Kanun'la muaf tutulmuştur. Bu dönemde, ayrıca, 6802 Sayılı Gider Vergileri Kanunu ile ihraç edilen mallar için istihsal vergisi bağışıklığı tanınmıştır. 2362 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu da, sanayi ürünleri ile yaş meyve ve sebze ihracatından elde edilen gelirlerin belirli oranlarını kurum kazançlarından istisna etmiştir.

Bu şekilde uygulanan ihracatı özendirme önlemlerinin, ithal ikameci politikaların ihracatçı üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesi amacıyla yönelik olduğu ifade edilebilir. Bu dönemde, en büyük ihracatçı sektörün tarım olduğu dikkate alındığında, bu uygulamaların sektörel gelir bölüşümünü daha çok tarım lehine değiştirdiği ortaya çıkmaktadır.

3.1.1.3.3. KUR POLİTİKALARI

Bu dönemde uygulanan sabit kur politikası, 1970'li yılların ilk yılları dışında, yurtdışı fiyatların üzerinde artan ülke içi fiyatları nedeniyle, Türk lirasının aşırı değerlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum, doğal olarak, ihracatçı sektörlerin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Ancak, 1970 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ve teşvik önlemleriyle, bu olumsuz etki bir ölçüde azaltılmıştır.

Bu dönemin bir diğer özelliği, kur politikasında yapılan düzenlemelerin daha çok katlı kur uygulaması şeklinde gerçekleştirilmesidir. Böylece, üretken sektörler olan tarım ve sanayiye, kullandığı temel girdileri(petrol, gübre) daha ucuza elde olanağı sağlanmıştır. Ayrıca, turizm gelirleri için daha yüksek kur uygulanması, bu girişimcilerin reel gelirlerinin artması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla bu dönemde kur politikası gerek sektörel, gerekse fonksiyonel bölüşümü etkilemiştir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, genel olarak, 1963-1979 döneminde eksik değerlendirilmiş kur politikası uygulamasına gidilerek ithal ikamesi sanayilerinin teşvik edilmesine çalışıldığı ifade edilebilir¹. Nitekim, eksik değerlendirilmiş kur politikası, bir taraftan ithal ikameci yatırımlar için gerekli ithal girdilerin düşük fiyattan ithaline, diğer taraftan da ihracatı caydırarak kaynakların ithal ikamesi sanayilere kaymasına yol açmıştır. Ancak, bu uygulamayla yabancı ara ve yatırım mallarının ucuza sağlanması, bu alanda ülke içinde yapılacak yatırımları caydırmıştır. Kurlardaki eksik değerlenmeyi Tablo 3.11'den görmek mümkündür.

Tablodan, 1963-1979 döneminde reel kurların sürekli olarak gerilediği ve 1980 yılında yapılan büyük oranlı devalüasyonla birlikte az da olsa bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Benzer durum, gerek AET'nin altı üyesi, gerekse ticaret yaptığımız tüm ülkeler karşısında da geçerlidir. TL'deki aşırı değerlemeyi gösteren son üç sütundan, aşırı değerlemenin Avrupa ülkelerine karşı daha büyük oranda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

TABLO 3.11. 1963-80 DÖNEMİNDE REEL KURLAR

YILLAR	NDK (1)	İFİ-NDK (2)	SGP-Dolar (3)	İFİ-NDK Altılar(6)	Tüm ortaklar(7)	Aşırı değerlendirme		
						Dolar	altılar	Tüm ortaklar
1963	9.00	9.00	9.00	9.00	9.00	-	-	-
1964	9.00	8.89	8.89	9.10	9.04	1.2	-1.1	-0.4
1965	9.00	8.23	8.31	8.64	8.55	7.7	4.0	5.0
1966	9.00	7.85	8.24	8.36	8.34	8.4	7.1	7.3
1967	9.00	7.29	7.73	7.72	7.74	14.1	14.2	14.0
1968	9.00	7.07	7.64	7.47	7.57	15.1	17.0	15.9
1969	9.00	6.59	7.39	7.19	7.30	17.9	20.1	18.9
1970	10.89	7.49	8.67	8.68	8.76	20.4	20.3	19.6
1971	13.43	7.95	9.54	9.48	9.64	29.0	29.4	28.2
1972	14.00	7.02	8.85	8.71	8.88	36.8	37.8	36.6
1973	14.00	5.83	8.33	8.01	8.17	40.5	42.8	41.6
1974	13.83	4.44	7.54	7.42	7.55	45.5	46.3	45.4
1975	14.33	4.11	7.57	7.16	7.49	47.2	50.0	47.7
1976	15.70	3.96	7.67	7.65	7.91	51.1	51.3	49.6
1977	17.87	3.63	7.41	7.61	7.92	58.5	57.4	55.7
1978	24.19	3.22	7.09	6.99	7.36	70.7	71.1	69.6
1979	33.50	2.72	6.75	6.48	6.84	79.8	80.6	79.6

(1) Nominal döviz kuru, (2) 1963=100 bazlı TEFE ile iç fiyatlara indirgenmiş nominal döviz kuru, (3) ABD enflasyonuna göre düzeltilmiş satın alma gücü paritesi ile dolar (4) İFİ-NDK'nın Kurucu 6 AET ülkesinin enflasyonuna göre düzeltilmesiyle elde edilen TL'nin satın alma gücü paritesi (5) Türkiye'nin tüm ticaret ortaklarına TL'nin değerindeki değişimleri vermektedir.

KAYNAK: T.C Merkez Bankası *Yıllık Raporları* ve Halil SEYİDOĞLU, a.g.e. s.120'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu veriler, ülkemizde 1963-1979 döneminde izlenen kur politikası yoluyla ithalatçıya kaynak aktarıldığını, ihracatçıdan ise kaynak transferi yapıldığını ortaya koymaktadır. Çünkü, eksik değerlendirme, ihracatçı sektörlerin dünya piyasalarında rekabet şansını azaltarak ihracat artışını engellemiş, böylece, ihracata bağlı olarak iç piyasada ortaya çıkacak arz daralmasının yaratacağı fiyat

¹Erdoğan ALKİN, "Kur Politikası" 2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliği, DPT Yayınları, Ankara 1981, s.291-92

artışları engellenmiştir. Bu durumda, en büyük ihracatçı sektörün tarım olduğu dikkate alındığında, kur politikasının, sektörel gelir bölüşümünü tarım aleyhine değiştirdiği ortaya çıkmaktadır.

1963-79 döneminde uygulanan dış ticaret politikalarının temel özelliği, iç piyasanın korunmasıdır. Bu uygulamalar tüketicilerin daha pahalı ve düşük kaliteli mal satın almak durumunda kalmasına neden olmuştur. Ancak, iç talebin yerli üretimle karşılanmaya çalışılması, yatırım ve dolayısıyla istihdam artışı sağlamıştır. Böylece, toplam ücret ödemelerinin artması, ulusal gelir içinde ücretlilerin payının artmasına ortam hazırlamıştır. Emeğin, maliyetten çok, talep boyutunun önplana çıktığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi döneminde, uygulanan dış ticaret politikalarının emek lehine sonuçlar yarattığı, sermaye kesiminin, aleyhlerine olan bu gelişmeyi, devletten sağladıkları olanaklarla göğüsleyebildiği ifade edilebilir.

3.1.1.4. FİYAT POLİTİKALARI

Fiyat politikaları sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde doğrudan etkili olmaları nedeniyle bölüşümün istenen yönde değiştirilmesinde kullanılabilecek önemli bir araçtır. İzleyen bölümde, ülkemizde 1963-79 döneminde izlenen fiyat politikaları, tarım ürünleri destekleme fiyatları ve KİT ürünleri fiyat politikaları alt başlıkları halinde incelenmiştir.

3.1.1.4.1. TARIMSAL DESTEKLEME FİYATLARI

Türkiye’de, tarım kesimindeki nüfusun fazlalığı ve küçük üreticiliğin yaygınlığı, tarım sektörünün populist politikalara daha fazla açık olması sonucunu doğurmaktadır. Buna bağlı olarak, özellikle seçim dönemlerinde, destekleme kapsamının genişletilmesi, oy potansiyeli fazla olan ürünlerde yüksek oranlı fiyat artışları gündeme gelmektedir.

Tarımsal üretim içinde önemli yeri olan bazı ürünlerin destekleme fiyat endeksleri Tablo 3.12’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlar önemli oranda farklılıklar göstermektedir. Tarım ürünlerinin kendi içinde göreceli fiyatlarını farklılaştıran bu gelişme, ürünlerin arz ve talep koşulları kadar ürünlerin politik gelişmelere duyarlılığıyla da ilgilidir. Nitekim, bazı ürünleri yetiştiren üreticilerin sayısı ve üreticilerin özellikleri destekleme fiyatlarının artışında etkili olabilmektedir¹.

Tarım ürünleri fiyatları ile GSMH deflatorünün karşılaştırılması durumunda, 1963-79 döneminde, tabloda yer alan birçok ürünün fiyat artışlarının düşük kaldığı görülmektedir. Bu fark, 1970’li yıllara kadar daha belirgin iken, 1970’li yıllarda fark azalmıştır. Bu gelişme, 1970’li yılların özellikle ikinci yarısında yaşanan ve populist fiyat politikalarına uygun politik konjonktürle yakından ilgilidir.

¹Tek ürüne dayalı olarak geçimini sağlayan üreticilerin dolayısıyla da hükümetlerin destekleme fiyatlarına duyarlılığı daha yüksek olmaktadır. Bu ürünlere örnek olarak çay, fındık, tütün, Orta Anadolu için buğday verilebilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Yaşar UYSAL, “Türkiye’de Tarımsal Desteklemenin Değerlendirilmesi: Nispi Fiyatlar ve Kar Marjları”, İzmir Ticaret Borsası Dergisi, Sayı:8 Yıl 1994, s. 10-16

Buradan, uygulanan destekleme fiyat politikasının, sektörel bölüşümü, genelde, tarım aleyhine değiştirdiği söylenebilir.

TABLO 3.12: SEÇİLMİŞ BAZI ÜRÜNLERİN DESTEKLEME FİYAT ENDEKSLERİ

ÜRÜNLER	1963	1965	1967	1970	1975	1977	1979
Buğday	100.0	104.5	109.5	122.8	330.7	459.3	643.1
Arpa	100.0	110.7	120.2	142.7	356.3	425.2	812.9
Pamuk	100.0	96.6	101.6	115.7	339.4	452.0	654.7
Tütün	100.0	98.0	89.5	85.7	257.6	508.6	688.0
Ş.Pancarı	100.0	111.0	111.0	157.5	354.3	496.1	874.0
Ayçiçeği	100.0	131.0	148.8	153.5	438.8	537.6	891.3
Fındık	100.0	98.8	97.2	138.6	281.0	309.9	420.1
Kuru İncir	100.0	87.7	83.1	123.1	467.7	1163.1	2269.2
Deflatör(*)	100.0	107.3	122.0	146.3	363.4	519.5	1341.5

(*)1987=100 bazlı GSMH deflatörünün 1963=100 bazlı hale dönüştürülmesiyle elde edilmiştir.

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997*, s. 20 ve Ergün KİP, a.g.e. s.23-25'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1963-79 döneminde, tarım ürünlerinde görece fiyatların bozulduğu ve bunun daha çok şeker pancarı, ayçiçeği ve tütünde yoğunlaştığı ve bu ürünleri yetiştiren üreticilerin özellikleri dikkate alındığında, fiyat artışlarındaki farklılığın üretimi yönlendirmekten çok, üreticiyi yönlendirmeyi amaçladığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, 1963-79 döneminde uygulanan tarımsal destekleme fiyat politikası, incelenen ürünler açısından, tarımdan diğer sektörler kaynak aktarması yanında, tarımın kendi içinde de fiyatları(iç görece fiyatlar) populizme açık ürünler¹ lehine bozduğu söylenebilir..

3.1.1.4.2. KİT FİYATLARI POLİTİKASI

Bu dönemde devlet, KİT'ler aracılığıyla, hem üretici hem de yatırımcı olarak önemli işlevler yürütmüştür. Çünkü, kalkınma planları çerçevesinde, KİT'ler, sanayileşme ve yatırım programının en önemli aracı olarak görülmüştür. Bu kuruluşlar, stratejik olarak ana kimya, gübre, petrol ürünleri ve makina sanayii gibi temel girdi üreten ara ve yatırım malları açısından önem taşımıştır. Ayrıca, başta tekstil ve gıda gibi tüketim ve ulaştırma(demiryolları, şehiriçi ulaşım vb.) gibi hizmetler alanlarında önemli bir yere sahiptirler.

Devletin, sanayi üretimi içindeki büyük ve stratejik konumu, KİT ürünleri fiyatları politikasını, özellikle de kaynak aktarımı açısından, belirleyici konuma getirmektedir². Bu nedenle, kamu ve özel kesim fiyat artışları ve bunların ürün bazında farklılaşması bölüşüm açısından önemli sonuçlar

¹Bu kavram, üretici sayısının çokluğu nedeniyle oy potansiyeli yüksek olan ve bu durumun politikacılar tarafından destekleme kapsamı ve fiyatlarının belirlenmesinde dikkate alındığı, dolayısıyla politik konjonktüre duyarlılığı yüksek ürünler için kullanılmıştır. Bu konu için Bkz. Yaşar UYSAL, *Bütüncül Tarımsal Büyüme Modeli*, İzmir 1996

²Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*(3. baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990, s.113

doğurmaktadır. Yapılan çalışmalar, devletin düşük KİT fiyatları politikasıyla, bu ürünleri kullanan üretken sektörler ek rantlar sağladığını ortaya koymaktadır¹.

Bu durum, ithal ikameci sanayileşme döneminde(1963-79) korunmaya alınmış bir iç pazar ve ucuz hammadde üreten kamu sektörü sayesinde girişimcilere yüksek rant ve kar sağlamıştır. Buna karşılık da girişimciler, ücretlerin yükselmesine göz yummuştur. Bir başka deyişle, fonksiyonel bölüşümde ücret payındaki artışların sanayici tarafından kabullenilmesinin gerisinde yatan, ithalata ve stratejik girdilere devlet tarafından getirilen denetim sonucunda girişimciler lehine yaratılan rantlar olmuştur².

3.1.1.5. MİKTAR POLİTİKALARI

1963-79 döneminde miktar politikaları, yukarıda incelendiği gibi, daha çok dış ticaret alanında, özellikle de ithalatta kullanılmıştır. Bunun yanında haşhaş gibi sınırlı bazı ürünlerde de üretim miktarının sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak, etkilediği ürün sayısının, yerli üretim artışının gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde, sınırlı tutulması nedeniyle bu uygulamalar, bölüşüm açısından önemli değişiklikler getirebilecek boyuta ulaşmamıştır.

3.1.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik sistem politikaları daha çok yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. İzleyen bölümde, 1963-79 döneminde bu çerçeveye giren düzenlemelerin bölüşüm üzerine etkileri mülkiyet, piyasa ve rekabet, işgücü piyasası ve sosyal güvenlik politikaları başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3.1.2.1. MÜLKİYETE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Çalışmanın ikinci bölümünde yapılan açıklamalarda mülkiyete ilişkin düzenlemeler, toprak reformu ve özelleştirme alt başlıkları halinde değerlendirilmiştir. Ülkemizde 1963-79 döneminde özelleştirme açısından herhangi bir gelişme olmaması nedeniyle, bu bölümde, sadece toprak mülkiyetine ilişkin politikalar değerlendirilecektir.

Cumhuriyet döneminde, devletin toprak mülkiyetine müdahaleleri, 1940'lı yıllara kadar, daha çok göçmenlere toprak verilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Daha sonra 1946 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Ancak, bu Yasa tümüyle uygulanamamış, büyük toprakların istimlak edilip küçük çiftçilere dağıtılması mümkün olamamıştır. Bununla birlikte, 1947-67

¹ DİE, çoğunluğu sanayi kesiminde yer alan kamu kesimi üretici kuruluşlarına özgü TEFİE'yi 1981'den sonra hesaplamaya başlamıştır. 1981 öncesi için alt sektör fiyat endekslerinden hareketle (ve bazı cesur varsayımlarla) 1973'e kadar uzanan bir seri Oktay Varlıer tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre 1973-77 döneminde KİT ürünlerinin düşük fiyatlandırılmasına devam edilmiş, ancak, 1977-79 döneminde özel kesim ve KİT arasında KİTalehyine olan fiyat farklılığının düzeyi azalmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. "Faktör ve Mal Piyasalarında Diğer Politika Ögeleri ve Gelir Bölüşümü" Yeniden Dağıtım Mekanizmaları (edt. Korkut BORATAV) İstanbul 1994, s. 136

²Erinç YELDAN, Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, (Bir Genel Denge Modeli ve Alternatif Stabilizasyon Önerileri), Harb-İş Sendikası, Araştırma Raporu, Ankara 1994, s. 4

döneminde 401 bin aileye, istimlak dışında sağlanan 1.9 milyon hektar arazi dağıtılmıştır¹. Ancak, bu uygulama, iftçilerin toprak dağıtımından sonra gerekli araç-gereç ve ekipmanla donatılmamaları nedeniyle başarılı olamamıştır².

12 Mart 1971 müdahalesinden sonra kurulan hükümet birçok tartışmadan sonra, 13.6.1973 tarihinde İkinci Toprak Reformu Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu Kanuna dayanarak, 3.2 milyon hektarlık arazi, 540 bin aileye dağıtılmıştır.

Bu uygulamalarla, toprak dağılımındaki değişimleri ortaya koyabilmek açısından aşağıda Tablo 3.13 verilmiştir. Buna göre daha az toprağa sahip olanların oranı önce artmış (yüzde 40.7'den yüzde 44.2'ye yükselmiş) daha sonra azalmıştır(yüzde 28.1'e düşmüştür). Bunun yanında, sözkonusu grubun sahip olduğu toprak oranı önemli oranda azalmıştır. Buradan, özellikle 1970-80 arasında 20 dekarдан küçük mülklerin daha çok parçalandığı ve işletme büyüklüğünün azaldığı ifade edilebilir. Benzer bir gelişme 21-50 dekar ölçeğindeki işletmeler için de geçerlidir. Orta büyüklükte kabul edilebilecek işletmelerde(51-500 dekar) toprak dağılımı 1963-70 arasında daha çok eşitsiz duruma gelmiştir. 1970-80 arasında ise, bu eşitsizlik az da olsa azalmıştır. Benzer bir değerlendirme büyük ölçekli işletmeler için de geçerlidir.

TABLO 3.13: MÜLK TOPRAKLARININ DAĞILIMI (%)

Toprak Dilimi (Dekar)	1963		1970		1980	
	Hane	Gelir	Hane	Toprak	Hane	Toprak
1-20	40.7	11.3	44.2	10.4	28.1	4.1
21-50	28.1	17.7	28.7	16.8	33.1	16.0
51-100	18.1	22.2	15.6	21.0	20.8	21.3
101-200	9.4	22.2	7.8	19.6	11.9	23.9
201-500	3.2	15.9	3.1	19.6	5.4	22.5
501+	0.5	10.7	1.2	11.2	0.9	12.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
T. toprak (bin hektar)	2965.2	15961.8	3059.0	17065.0	3493.8	22357.4

KAYNAK: DPT, IV. BYKP, DİE, 1970 ve 1980 Genel Tarım Sayımından yararlanılarak hazırlanmıştır

Bu veriler 50 dekarдан az mülklerde toprak dağılımının giderek daha eşitsiz hale geldiği, 50 dekarдан büyük işletmelerde ise eşitsizliğin azaldığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle 1963-80 döneminde mülkiyet değişim süreci küçüklerin daha da küçülmesi, orta ve büyüklerin daha da toplulaşması şeklinde gerçekleşmiştir.

Kanımızca, bu gelişmede, küçük mülklerin daha çok aile işgücüne dayalı olarak faaliyet göstermesi ve buna bağlı olarak çocuklara "geleceğin işgücü" olarak bakılmasının etkisi büyüktür. Ancak, bu aynı zamanda, toprağın daha çok kişi arasında paylaşılmasına neden olmaktadır. Ayrıca, hızlı göçe bağlı olarak kentlerde yaşamını sürdüren aileler, köylerindeki toprağı elinden çıkarmamaktadır. Bunun

¹Reşat AKTAN, "Türkiye'nin Toprak Reformu Meselesi", *İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi*, İstanbul 1975, s.22

²Reşat AKTAN, *Türkiye Ziraatinde Prodüktivite*, MPM Yayınları, Ankara 1966, s. 52.

gerisinde ise ekonomiden çok sosyo-kültürel faktörler bulunmaktadır. Ancak, kentlerde yaşam koşulları ve bunda ortaya çıkacak gelişmeler bu süreci etkilemektedir. Kentleşme ve hızlı göçün olduğu 1980 sonrası döneme ilişkin gelişmelerin incelendiği izleyen bölümde, bunu değerlendirmek mümkün olabilecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan, ülkemizde toprak dağılımında büyük oranda eşitsizlik bulunduğu görülmektedir. Toplam istihdam içinde tarım sektörünün en büyük yeri alması, toprak dağılımındaki dengesizliğe bağlı olarak, kişisel gelir bölüşümünün düşük gelirli kesimler aleyhine bozulduğunu ortaya koymaktadır.

3.1.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI

Türkiye’de 1994 yılına kadar rekabet düzeni ve rekabetin işleyişi dolayısıyla piyasaların fonksiyonel işlerliğini sağlayacak yasal ve kurumsal düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle, ülkemizde bilinçli bir rekabet ve piyasa düzeni politikasının ithal ikameci dönemde uygulanmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ithal ikameci sanayileşme döneminde rekabetin etkin olarak işlemesi ve piyasaların fonksiyonel işlerliğe kavuşturulması mümkün olamamıştır.

Bu dönemde yüksek koruma duvarları nedeniyle yabancı firmaların rekabetinin engellendiği dikkate alındığında, oligopolcü ve/veya tekeli piyasa yapılarının oluşumuna uygun zemin hazırlanmış, devlet tekelleriyle bu süreç daha da belirginleşmiştir. Öyleki, 12 Mart döneminde ekonomi politikasının temel özelliğini büyük sanayiinin teşviki, tekelleşmenin desteklenmesi ve böylece ölçek ekonomilerinden yararlanılması oluşturmuştur¹. Doğal olarak bu uygulamalar fonksiyonel bölüşümün girişimci ve sermaye lehine değişmesine neden olmuştur.

Bu konuda 1980 öncesi döneme ilişkin sınırlı sayıdaki çalışma, rekabeti sınırlandırıcı davranışların ülkemizde yoğun olarak bulunduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Bağrıaçık tarafından yapılan çalışma, üretilen toplam sanayi mallarının yüzde 88.3’ünde piyasa egemenliğinin olduğunu ortaya koymaktadır². Bu piyasa yapıları, ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği gibi, kaynakların etkin kullanımını engellemesi yanında, girişimcilerin ek rantlar elde etmesine ve böylece tüketicilerin fiyat ve kalite yönünden zarar görmesine neden olmaktadır.

Bu açıklamalar ışığında ülkemizde 1963-79 döneminde tekeli yapıların yoğun olarak bulunduğu, hatta bu yapının devlet eliyle yaratıldığı ve dolayısıyla girişimciler lehine fonksiyonel gelir bölüşümünü değişmesine ortam hazırlandığı ifade edilebilir.

¹OECD, *Economic Surveys-Turkey*, Paris 1970, s. 30

²Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Atila BAĞRIAÇIK, *Türkiye Sanayiinde Pazar Hakimiyeti, Dünya Yayınları*, İstanbul 1983, E. ÖZSUNAY, “Pazar Ekonomisinde Rekabetin Önemi ve Türkiye’de Karteller, Tekeller, Oligopoller ve Rekabeti Sınırlayıcı Uygulamalara Karşı Alınacak Önlemler”, *II. Türkiye İktisat Kongresi, Cilt VII, İç Ticaret ve Hizmetler Komisyonu Tebliğleri*, DPT, Ankara 1981 ve İ. TEKELİ, S. İLKİN, A. AKSOY, Y. KEPENEK, *Concentration in Turkish Manufacturing Industry*, ESA, Working Paper No:18 Ankara 1980

3.1.2.3. İŞGÜCÜ PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

İşgücü piyasasına ilişkin düzenlemeler, fonksiyonel gelir bölüşümünde emeğin dolayısıyla emek kullanan girişimcilerin ve sermayenin alacağı payın belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu alana ilişkin düzenlemeler, izleyen bölümde sendikalar, toplu pazarlık ve ücret düzenlemeleri şeklinde değerlendirilecektir.

3.1.2.3.1. SENDİKALAR VE TOPLU PAZARLIK ALANINDAKİ DÜZENLEMELER

Toplu pazarlık sistemi ülkemizde tüm kurumları ile ancak, 1961 Anayasası'ndan sonra kabul edilen ve 1963 yılında uygulamaya başlanan 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasalarıyla işlemeye başlamıştır. Bu yasalar, Anayasa'nın "sosyal devlet" ilkesini kabul etmesi(Md.2), sendikalaşma hakları ile birlikte toplu pazarlık ve grev haklarını öngörmesine(md. 46-57) bağlı olarak, Parlamento tarafından çıkarılmıştır.

1961 Anayasası, sadece işçi ve işverenlere değil, tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı tanınmış ve 1965 yılında 624 sayılı yasa ile memurların da bu haktan yararlanması sağlanmıştır. Ancak, 1971 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle memurların sendika kurması yasaklanmıştır.

İşçi ve işverenlere sendikal hakların tanınması sonucunda işçi sendikalarının üye sayısı artmış, bunun sonucunda, sendikaların maddi gücünde de belirgin bir gelişme görülmüştür. Buna karşın, işçilerin örgütlenme konusunda gösterdikleri gelişme, işverenlerin de sendika kurması konusunda hızlı adımlar atması sonucunu doğurmuştur¹.

Tablo 3.14'den görülebileceği gibi, 1963 yılından itibaren sendika ve sendikalı çalışan sayısı, 1976 yılı dışında, sürekli artış göstermiştir. Bu artış, sendikalaşma oranının yükselmesine neden olmuş ancak, bu oran 1973 yılından itibaren gerilemiştir. Bu gerileme, sendikalaşma oranındaki artışın, istihdam artışının gerisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Kanımızca, bu gelişme, sendikaların ideolojik olarak ayrılmasının çalışanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiyle bağlantılıdır.

Sendikalı üye sayısının artması grev sayısının da, özellikle 1977-79 döneminde artmasına yol açmış ve bu grevler daha çok özel kesimde yoğunlaşmıştır. Grevlerin artması, doğal olarak, kayıp işgünü sayısının da artması sonucunu doğurmuştur. Diğer taraftan, 1963 yılında grev ve lokavt haklarının toplu pazarlık sistemi içinde düzenlenmesinden sonra ülkemizde çok sayıda toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır. Nitekim, 1963-79 döneminde yıllık ortalama 1600 dolayında toplu iş sözleşmesi imzalanırken, sözleşme yapılan işyeri sayısında da önemli artışlar görülmüştür.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Kemal SÜLKER, 100 Soruda İşçi Hareketleri, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, Meryem KORAY, Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES Yayınları, İstanbul 1994, Metin KUTAL, "Türkiye'de Toplu Pazarlık Sistemi 1963-1993", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.11, s. 248 ve M. Şehmus GÜZEL, Türkiye'de İşçi Hareketi(1908-1984), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996

TABLO 3.14: 1963-1980 DÖNEMİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDA GELİŞMELER

YIL	İşsizlik oranı(%)	Sözleşme sayısı	Sendika sayısı	sendika üye sayısı	send. oranı	Grev Sayısı		Kaybolan İşgünü sayısı	
						Kamu	Özel	Kamu	Özel
1963	3.3	96	565	295710	16.3	1	6	3488	8767
1964	3.5	1078	595	338769	17.0	6	75	11488	181354
1965	3.6	872	668	360285	17.6	5	38	15466	225088
1966	3.6	1152	704	374058	18.9	5	34	29714	380095
1967	4.7	2339	798	834680	20.0	40	51	137302	66477
1968	5.1	1332	755	1057928	21.3	9	50	54425	137771
1969	5.8	1419	797	1193908	22.4	22	60	122478	235321
1970	6.3	1516	737	2088219	19.6	50	61	120705	139633
1971	6.6	1442	631	2362787	20.0	30	67	100850	195100
1972	6.2	1606	642	2672857	20.1	4	10	17991	129594
1973	6.6	1921	637	2658393	20.0	7	15	215387	264470
1974	7.1	1724	675	2878624	19.7	22	23	256082	213996
1975	7.4	1893	781	3328633	17.3	13	77	231048	871634
1976	8.7	1979	800	3269356	16.7	22	83	399466	1368735
1977	9.8	2033	863	3807577	16.0	29	138	1316326	4461879
1978	9.8	1870	912	3897290	15.7	27	148	153478	1445427
1979	8.6	2070	750	5465109	16.1	46	144	714425	1502922

KAYNAK: Petrol-İş yıllıkları (çeşitli yıllar) ve Tuncer BULUTAY, Employment, Unemployment and Wages in Turkey, a.g.e. s.261-62'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

1963-79 döneminde sendikalaşma alanında ortaya çıkan gelişmeler, işçi kesiminin büyük oranda örgütlenmesini sağlamıştır. Üye sayısı artan sendikaların mali açıdan da güçlendiği görülmüştür. Bunun yanında, 1970'li yılların sonunda sendikali işçi sayısının, toplam seçmen sayısının yüzde 20-25'ine ulaşması, sendikaların siyasi karar birimlerini etkileme gücünü arttırmıştır. Bu gelişmelerin bölüşüm açısından ortaya çıkarması beklenen sonuç, ücretlerin reel olarak artmasıdır. İzleyen bölümde bu konu değerlendirilmiştir.

3.1.2.3.2. ÜCRET DÜZENLEMELERİ

Ülkemizde, sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi işçi hakları, benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelere oranla daha erken verilmiştir. Buna bağlı olarak reel ücretlerde belirli oranda artış sağlanmıştır. Ayrıca, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin iç talebi önplana çıkaran özelliği, bu sürece katkıda bulunmuştur. Bu konunun değerlendirilmesinde asgari ücret, memur maaşları ve ortalama ücretlerdeki gelişmeler incelenmiştir.

Ülkemizde, daha önce sınırlı ve bölgesel düzeyde uygulanan asgari ücret 1969 yılında genelleştirilmiş ve tüm iller gelişmişlik düzeyine göre altı gruba ayrılarak asgari ücretler bölge bazında iki yılda bir belirlenmiştir¹. Bu ücret, sendikasız işkollarında ücretin saptanmasında bir alt sınır olması yanında, toplu iş görüşmelerinde de gösterge olarak kullanılmıştır.

¹Ülkemizde asgari ücret ilk kez 1936 tarihli İş Yasasında yer almış, ancak, uygulama 1951 yılında çıkarılan yönetmelikle yerel yönetimlerin oluşturacağı komisyonlara bırakılmıştır. Buna bağlı olarak, ilk uygulama Çukurova bölgesinde tarım işçileri için yapılmış, ancak, gerekli ekonomik ve sosyal koşulların dikkate alınmaması nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, a.g.e. s.389-91

Tablo 3.15'ten, asgari ücretin 1963-79 dönemindeki gelişimi incelendiğinde, bir kaç yıl dışında reel olarak 1963 düzeyini koruduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1969-71 ve 1978-79 dönemlerinde reel asgari ücrette bir gerileme yaşanmıştır. Benzer bir durum memur maaşları ve ortalama ücretler için de geçerlidir. 1969-71 döneminde ücretlerdeki gerileme, daha çok, 1971 askeri muhtırasının getirdiği kısıtlamalar, 1978-79 döneminde ise yaşanan ekonomik bunalımla ilgilidir.

TABLO 3.15:1963-1980 DÖNEMİNDE REEL ÜCRETLERİN GELİŞİMİ^(TL)

YIL	Reel net ortalama ücret (aylık)	Endeks	Reel memur ücreti (günlük)	Endeks	Reel Net Asgari Ücret (aylık)	Endeks
1963	463.8	100.0	33.33	100.0	243.5	100.0
1964	501.2	108.1	33.26	99.79	254.0	104.3
1965	527.4	113.7	31.80	95.41	251.3	103.2
1966	521.2	112.4	29.34	88.03	254.2	104.4
1967	499.1	107.6	25.72	77.17	255.2	104.8
1968	531.5	114.6	24.22	72.67	250.2	102.9
1969	562.6	121.3	23.11	69.34	329.1	135.2
1970	565.5	121.9	38.45	115.36	304.9	125.2
1971	521.4	112.4	32.31	96.94	255.2	104.8
1972	483.3	104.2	28.00	84.01	285.4	117.2
1973	503.2	108.5	24.56	73.69	247.5	101.6
1974	493.5	106.4	24.16	72.49	314.4	129.1
1975	484.3	104.4	22.99	69.93	257.5	105.7
1976	523.0	112.8	21.62	64.87	303.2	124.5
1977	509.8	109.9	22.19	66.58	240.6	98.8
1978	416.3	89.8	18.66	55.99	247.0	101.4
1979	336.9	72.6	18.93	56.80	228.7	93.9

KAYNAK: *Petrol-İş Yıllıkları ve DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992 ve İstanbul Geçinme endeksinden yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Yukarıda vurgulandığı gibi, aynı dönemde faiz oranları reel olarak negatif düzeylerde tutulurken, işçi ücretlerinin, 1969-71 ve 1978-79 dönemi dışında, yüksek tutulması, özellikle, özel kesimde emek yerine sermaye kullanımını artırmıştır. Buna, sendikacılık faaliyetlerinin gelişmesi de eklendiğinde, sözkonusu süreç daha da hızlanmıştır¹.

Bu eğilim, hızlı nüfus artışının da etkisiyle işsizliğin yoğun olarak artması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, ülkemizde Kalkınma planlarında sanayileşmeye büyük önem verilirken, işsizliğin üzerinde yeterince durulmaması, sanayileşmeyle birlikte bu sorunun da aşılabileceğinin varsayıldığını ortaya koymaktadır. Oysa, sermaye yoğun yatırımlar, yeterli istihdam imkanı yaratmaktan uzak kalmıştır. Dolayısıyla, reel ücretlerde artış sağlanırken, artan işsizlik, toplam ücret ödemelerinin daha da artmasını engellemiş ve bunun sonucunda emeğin ulusal gelirden aldığı pay düşük kalmıştır.

3.1.2.4. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Sosyal güvenlik uygulamaları fonksiyonel gelir bölüşümünün emek, kişisel gelir bölüşümünün de düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesinde etkili olan bir politikadır. 1961 Anayasası, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, sosyal sigortalara ilişkin gelişmeler açısından başlangıç olmuştur.

¹Halil SEYİDOĞLU, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:2, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s. 342

Nitekim, Anayasa'nın 48 maddesi " Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindedir." demektedir. Buna bağlı olarak, 1964 yılında kabul edilip 1965 yılında yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, bu dönemde sosyal güvenlik alanında sağlanan gelişmelerin kaynağını oluşturmuştur. Bu yasayla, işçi sigortaları terimi yerine sosyal sigortalar terimi getirilmiş ve böylece toplumun tümünü kapsayan bir sosyal güvenlik sistemi hedeflenmiştir.

TABLO 3.16: SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARININ KAPSADIĞI NÜFUS

	1960	1965	1970	1975	1979
SSK	--	3835055	5783854	8236422	10234689
Emekli Sandığı	--	2444255	3701202	5188846	6216628
BAĞ-KUR	--	--	--	3270733	4355173
Özel sandıklar	--	48280	84490	108630	168980
Sağlık hizmetleri bakımından sosyal sigortalar kapsamı	--	6327590	9569546	13093998	16620297
GENEL TOPLAM	1599607	6327590	9569546	16357933	209754701
Sigortalı nüfus oranı(%)	5.8	20.2	26.9	41.6	47.9
Sağlık kapsamındaki nüfus oranı(%)	5.8	20.2	26.9	33.3	37.9

(*) Veriler aktif sigortalı, aylık alanlar ve bağımlıları kapsamaktadır.

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997*, s. 166-67

506 sayılı Yasa, sigortalının eş ve çocuklarına, malul ve yaşlıların eş, çocuk, ana ve babalarına, dul ve yetimlere de hastalık hallerinde sağlık yardımı yapılması düzenlenmiştir. Bu yasa, başlangıçta, tarım işleri ve ev hizmetlerinde çalışanları dışarıda bırakmış, ancak, daha sonra 1977 yılında 2100 sayılı yasa ile bu gruba giren kişiler de kapsama dahil edilmiştir¹.

Bu düzenlemeler sonucunda sosyal sigorta kapsamındaki nüfus büyük oranda artış göstererek 1965 yılında 3.8 milyon, 1979 yılında da 10.2 milyon kişiye ulaşmıştır.

Sosyal güvenlik politikalarının fonksiyonel bölüşüm üzerindeki etkisi, gerekli prim ödemelerinin kimler tarafından karşılanacağı ile yakından ilgilidir. Ülkemizde SSK için kesilen primlerde 1970-72 döneminde işçi payı yüzde 9, kurum payı yüzde 12-17, 1973-74'te yüzde 10 ve yüzde 13-18, 1975-80 döneminde ise işçi payı yüzde 12, kurum payı, yüzde 16-21 olmuştur. Bu veriler, işveren katkısının daha fazla olması nedeniyle, SSK prim sisteminin, az da olsa, ücretliler lehine belirlendiği anlamına gelmektedir.

Sosyal güvenlik kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer kurum Emekli Sandığı'dır. Çeşitli kesimler için oluşturulmuş emeklilik kurumlarının 1950 yılında Emekli Sandığı çatısı altında birleştirilmesiyle oluşturulan bu Kurum, devlet ve devlet katkısıyla kurulmuş kurumlarda memurlar ve hizmetliler açısından yaşlılık, malütlük ve ölüm sigortaları işlevlerini karşılamaktadır. Bu kuruluşun görevlerine, 1972 yılında yürürlüğe giren 1425 sayılı Yasayla sağlık hizmetlerinin verilmesi ve 1976 yılında 2022 sayılı yasa ile de 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesizlere aylık bağlanması eklenmiştir. 1980 yılına kadar Kurum için memurlardan yüzde 8, devletten yüzde 14 oranında prim

¹ Alpaslan İŞIKLI, "Sosyal Güvenlik" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt. 8, s. 2143

kesilmiştir. Bu kuruma bağlı olanların sayısı 1965-79 döneminde yaklaşık üç kat artarak 6.2 milyona yükselmiştir.

Esnaf ve sanatkarlar ve diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu(BAĞ-KUR), 1972 yılında yürürlüğe giren 1479 sayılı yasa ile kurulmuştur. Bağ-kur, üyelerine malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortası olanakları tanımaktadır. 1979 yılı sonunda bu kurumun üye sayısı 4 milyonu aşmış bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü gibi, sosyal güvenlik alanındaki düzenlemelerin önemli bir kısmı planlı dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu olumlu gelişmelere karşın, kurumların sağladığı hizmetlerin farklılığı önemli sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca, verilen emekli ücretlerinin düzeyi ve sağlık hizmetlerinin kalitesi henüz yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Ancak, 1963-79 döneminde sosyal güvenlik alanında sağlanan gelişmeler, ücretli kesimin gelir düzeyinde dolaylı olarak(sağlık giderlerinin karşılanması, geçici çalışmama durumunda da ödeme yapılması gibi) katkı yapmıştır.

3.1.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ekonomik yapı politikaları, bölüşümü tüm boyutlardan yani, sektörel, bölgesel, fonksiyonel ve kişisel gelir bölüşümü açısından değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu durum, kalkınma sürecinde önemli yapısal değişimler yaşayan ülkemiz açısından daha da belirginleşmektedir. Bu nedenle, ülkemizde bu alana yönelik olarak uygulanan politikaların incelenmesi, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1.3.1. ALTYAPI POLİTİKASI

Çalışmamızın ikinci bölümünde altyapı politikalarının bölüşüm üzerine etkileri, en geniş anlamda; doğal, maddi, personel ve kurumsal olmak üzere dört boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise, taşıdıkları önem ve istatistiki veri olanaklarına bağlı olarak, 1963-79 döneminde izlenen altyapı politikalarının bölüşüm üzerine etkileri maddi altyapı(yatırım) ve personel altyapı başlıklarıyla incelenmiştir.

3.1.3.1.1.MADDİ ALTYAPI(YATIRIM) POLİTİKALARI

Ülkemizde maddi altyapı konusunda düzenli verilerin bulunması ve bölüşüm üzerinde önemli etkiler yapma potansiyeli taşıması nedeniyle sadece yatırım politikası değerlendirilmiştir. Yatırım politikası, yatırım miktarı, yatırımların sektörel ve bölgesel dağılımı ve kullanılan teknolojiye bağlı olarak sektörel, bölgesel ve fonksiyonel gelir bölüşümünde etkili olmaktadır. 1963-79 döneminde gerçekleştirilen yatırım miktarlarını gösteren Tablo 3.17. incelendiğinde, 1988 yılı fiyatlarıyla, 1963 yılında 5.4 trilyon olan toplam yatırım miktarının 1979 yılında 20 trilyona yaklaştığı görülmektedir. 1963-79 döneminde yatırımlar imalat sanayii ve konut dışında kamu ağırlıklı olmuştur. Bu durum, kamu öncülüğünde sanayileşme stratejisinin önemli ölçüde uygulandığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, kalkınma planlarında gerçekleşen yatırımlar, her üç plan döneminde de hedeflenenin altında kalırken, özel kesimde, İkinci Plan dışında hedefler aşılmıştır¹.

TABLO 3.17: 1963-79 DÖNEMİNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

(1988 fiyatlarıyla milyar TL)

SEKTÖR	1963	1970	1975	1979
Tarım	623.2	1008.6	1522.4	1162.7
Maden	225.7	379.8	681.6	1049.1
İmalat	1993.3	3841.0	7521.5	6451.3
Enerji	256.8	964.8	1419.4	2917.3
Ulaştırma	785.3	1505.9	3236.0	3167.3
Turizm	23.9	83.0	86.9	100.6
Konut	788.3	2037.5	2328.6	3512.8
Eğitim	279.0	368.5	501.0	305ç2
Sağlık	56.9	126.5	174.7	162.7
Diğer Hiz.	390.8	575.1	1033.5	865.7
TOPLAM	5443.1	10890.8	18505.7	19694.7

KAYNAK: TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990, s.23

Sektörel gelir bölüşümü açısından önem taşıyan, kamu ve özel kesim yatırımlarında öncelik sırasını gösteren Tablo 3.18. incelendiğinde, kamu kesimi yatırımlarında ilk sırayı 1970 yılına kadar ulaştırma, daha sonra ise imalat sanayii, özel kesimde ise 1979 yılına kadar imalat sanayii yatırımlarının aldığı görülmektedir. Diğer öncelikli alanlar kamu kesiminde ulaştırma, enerji, tarım, eğitim ve madencilik, özel kesimde ise konut, tarım ve ulaştırma olmuştur. Bu tablo, 1963-79 yıllarında yatırımların, daha çok, temel altyapı ağırlıklı sektörlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Maddi altyapı alanında gerçekleştirilen yatırımların, genelde plan hedeflerine ulaşamaması ve daha çok sınırlı istihdam olanağı sağlayan sektörlerde yoğunlaşması, işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur. İşsizlik oranının artması fonksiyonel gelir bölüşümünde emek payının daha fazla artmasını engellemiştir.

TABLO 3.18: SABİT SERMAYE YATIRIMLARINDA ÖNCELİKLER

YILLAR	I. ÖNCELİK		II. ÖNCELİK		III. ÖNCELİK		IV. ÖNCELİK	
	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL
1963	U	I	I	K	T	T	Eğ	U
1966	U	I	I	K	T	T	Eğ	U
1970	I	I	U	K	E	U	T	T
1973	I	I	U	K	E	T	T	U
1975	I	I	U	K	E	U	T	T
1978	I	I	U	K	E	U	M	T
1979	I	K	E	I	U	U	M	T

I: İmalat sanayii U: Ulaştırma K: Konut T: Tarım M: Madencilik
E: Enerji Eğ Eğitim:

KAYNAK: TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990, s.23

Yatırımlar, fonksiyonel yanında, bölgesel gelir bölüşümü açısından da önem taşımaktadır. Çünkü, gerek kamu, gerekse özel kesim yatırımlarının yoğunlaştığı bölgeler, daha hızlı gelişme göstermektedir. Aslında, burada bir paradoks, en azından özel kesim yatırımları için, bulunmaktadır.

Nitekim, özel kesim, yatırım için gelişmiş bölgeyi tercih etmekte ve böylece başlangıçta yatırımlar dengesiz dağıldığı için, dengesiz dağılım giderek artmaktadır. Bu durumda bölgesel gelişmişlik farklarının giderilebilmesi için kamu yatırımları önem kazanmaktadır.

Bu konuya ilişkin değerlendirme yapmaya olanak tanıyacak yeterli veri, 1963-79 dönemi için bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yalnızca programlanan kamu kesimi yatırımlarının illere göre dağılımını veren sadece bir yayın bulunmaktadır². Bu veriler, gerçekleşen değil programlanan yatırımları verdiği ve geri kalmış bölgelerde gerçekleşme oranları genelde düşük olduğu için, yetersizdir. Bu çalışmadaki verilerden yararlanılarak hazırlanan Tablo 3.21 aşağıda verilmiştir.

Burada 67 il, gelişmiş(27 il) ve geri kalmış(40) il olarak ikiye ayrılmıştır. Gelişmiş 27 il, 1970 nüfus sayımına göre, nüfusun yüzde 56.7'sini kalan 40 il ise yüzde 43.3'ü barındırmaktadır³. Tablodan, geri kalmış bölgelerde yapılması programlanan yatırımların toplamdaki payının, Birinci Plan döneminde yüzde 34.7 iken Üçüncü Plan döneminde yüzde 28.3'e düştüğü görülmektedir. Ayrıca, bölgesel gelişme açısından kilit konumundaki imalat sanayii yatırımları da geri kalmış bölgelerde düşük düzeyde kalmıştır. Öte yandan 1965-75 döneminde verilen teşvik belgelerinin sadece yüzde 8.5'i toplam yatırım tutarının da yüzde 9.4'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine verilmiştir⁴.

TABLO 3.19: PLANLANAN KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL VE BÖLGESEL DAĞILIMI(%)

SEKTÖR	I. PLAN		II. PLAN		III. PLAN	
	40 il	27 il	40 il	27 il	40 il	27 il
Tarım	34.7	65.3	40.6	59.4	36.0	64.0
Maden	39.2	60.8	34.5	65.5	39.0	61.0
İmalat	18.0	82.0	12.1	87.9	17.6	82.4
Enerji	42.9	57.1	47.0	53.0	35.7	64.3
Ulaştırma	40.3	59.7	30.0	70.0	29.6	70.4
Turizm	10.3	89.7	15.2	84.8	15.9	84.1
Konut	33.9	66.1	27.6	72.4	28.8	71.2
Eğitim	39.0	61.0	33.1	66.9	30.9	69.1
Sağlık	43.5	56.5	32.4	67.6	39.4	60.6
Diğer Hiz.	46.1	53.9	28.6	71.4	36.3	63.7
TOPLAM	34.7	65.3	28.6	71.4	28.3	71.7

KAYNAK: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Akbank Yayınları, İstanbul 1980, s.68

Bu verilerden, bölgesel gelir bölüşümündeki dengesizliklerin azaltılmasında önemli rolü bulunan kamu sabit sermaye yatırımlarının, 1963-79 döneminde, bu amaca yeterince hizmet etmediği ifade edilebilir. Oysa, devletin, bu bölgelerdeki yatırımlarını artırarak, özel kesim için çekici ortam hazırlaması ve böylece bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunması gerekmektedir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. III.BYKP, s.29 ve IV.BYKP, s.36

² DPT, Planlı Dönemde Yatırımların İllere Göre Dağılımı, Yayın No:1488, Ankara 1976

³ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Akbank Yayınları, İstanbul 1980, s.68

⁴ DPT, Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı hizmetlerin Teşviki, Yayın No:1576, Ankara 1977, s.182

3.1.3.1.2. PERSONEL ALTYAPI(EĞİTİM) POLİTİKASI

Gelir bölüşümündeki dengesizliklerin orta ve uzun vadede düzeltilmesinde eğitim politikası önem taşımaktadır. Çünkü, eğitim düzeyi bireylerin iş yaşamındaki konumunu(işçi, memur, yönetici) belirleyen en önemli öğedir. Bu nedenle, özellikle düşük gelirli(işçi, memur, küçük çiftçi) kesimlere parasız eğitim verilmesi, eğitim farklılığına bağlı kişisel gelir bölüşümü dengesizliklerinin azaltılmasında etkili olmaktadır.

Ülkemizde eğitimin finansmanının, 1963-79 döneminde devlet tarafından karşılanmasına devam edilmiştir. Milli eğitimin finansman kaynakları genel ve katma bütçelerden ve bazı diğer kaynaklardan karşılanmıştır. Özel sektör 1963-79 döneminde eğitim alanına gerek yasal düzenlemenin bulunmaması, gerekse karlı olmaması nedeniyle yeterince girememiştir.

Bu arada 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 22. maddesine göre ilköğretim, devlet okullarında parasızdır. Bu yasanın 27. maddesi, ilköğretimlerini tamamlayan her öğrenciye, ortaöğretime devam etme ve öğretimin olanaklarından, eğilim ve yetenekleri ölçüsünde yararlanma hakkı tanımaktadır. Yine aynı yasanın 38. maddesi ise yükseköğretimin paralı olduğunu belirtmektedir.

Ülkemizde bütçe içinden eğitime ayrılan pay, 1963-79 döneminde ortalama yüzde 18-20 düzeyinde kalmıştır. Bunun yanında, eğitim alanında yapılan yatırımların toplam sabit sermaye yatırımları içindeki yeri değerlendirildiğinde, çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır¹. Nitekim, 1963-1979 döneminde toplam sabit sermaye yatırımları 5.5 kat artış gösterirken eğitim alanında yapılan yatırımlar sadece 4 kat artış göstermiştir. Tüm ülkelerin eğitime ayırdığı kaynaklar artarken, ülkemizde tersine bir durum yaşanması, sistemin içinde bulunduğu sorunların kaynağını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir.

Diğer taraftan, gerek kamu, gerekse özel kesimin eğitime verdiği önemi ortaya koymak açısından yatırım tercihlerindeki öncelikler değerlendirilebilir. Yukarıdaki Tablo 3.18'in incelenmesinden görülebileceği gibi, 1963 sonrası dönemde eğitim alanında yapılan yatırımlar, özel kesim açısından hiçbir yıl ilk dört sırada yer almamıştır. Kamu kesimi yatırımları açısından da eğitime verilen öncelik eğitim sisteminin içinde bulunduğu altyapı yetersizliğinin kaynağını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Eğitim politikalarının, bölüşüm açısından etkilerini değerlendirebilmek için eğitimdeki nicel gelişmelerin incelenmesi faydalı olacaktır. Bu amaçla verilen tablo 3.20'den ülkemizde ilkokulun zorunlu olması nedeniyle, okullaşma oranı 1980 yılında yüzde 100 dolayına yükselmiş, ortaokullarda

¹ Yaşar UYSAL, Saadet KAHYA, "Sorunların Temel Nedeni: Yatırım Tercihleri", İzmir Ticaret Borsası Dergisi, sayı:8 yıl: 1995 s. 24

bu oran yüzde 45'e yaklaşırken, lise ve dengi okullarda yüzde 29, yükseköğretimde ise, yüzde 7 düzeyinde gerçekleşmiştir

TABLO 3.20: OKULLAŞMA ORANLARI

DÜZEY	1950	1960	1970	1980
İlkokul	55.0	67.0	102.0	99.6
Ortaokul	6.0	19.0	31.7	42.2
Lise-dengi	4.6	9.0	17.7	28.9
yüksek	1.5	3.4	6.8	7.4

KAYNAK: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Halkın eğitim düzeyi incelendiğinde, 1980 yılında, yüzde 24.5'inin okul mezunu olmayan, yüzde 56.2'sinin ilkokul, yüzde 8.4'ünün ortaokul, yüzde 7.5'inin lise ve yüzde 3.3'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Eğitim, gelir bölüşümünde iyileşmenin sağlanması ve fırsat eşitliği açısından önem kazanmaktadır. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında, 1963-79 döneminde mevcut eğitim sisteminin, mevcut gelir dengesizliklerini azaltmak bir yana daha da artırdığı görülmektedir. Bunda rol oynayan temel faktörler ise, sınav sistemine dayalı bir eğitimin, maddi olanakları yüksek olan kesimler lehine işlemesi ve kırsal kent okullarındaki eğitimin kalitesi arasında belirgin farklar bulunması olmuştur.

TABLO 3.21: TÜRKİYE'DE EĞİTİM DÜZEYLERİ(%)

YIL	Okul mezunu olmayan	ilkokul mezunu	ortaokul mezunu	lise mezunu	yükseköğretim mezunu
1970	36.6	50.7	6.4	4.6	1.7
1980	24.5	56.2	8.4	7.5	3.3

KAYNAK: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dolayısıyla, eğitim sistemi, fonksiyonel yanında sektörel gelir bölüşümü açısından da olumsuzluklar yaratmaktadır. Çünkü, tarım kesiminde eğitim düzeyinin artması, bilinçli ürün tercihi ve girdi kullanımı sağlayacağı için, verim dolayısıyla gelir artışına olanak sağlayacaktır. Bunun yanında, bilinçlenme, ürünlerin daha iyi zamanlama ve yöntemlerle pazarlanmasına hizmet edeceğinden, üretici-tüketici zincirindeki araçlara geçecek rant azalacak, üretici geliri artacaktır. Bu nedenle, eğitim politikaları sadece fonksiyonel gelir bölüşümü açısından değil, istihdamın yarısından fazlasının tarım sektöründe bulunduğu dikkate alındığında, sektörel gelir bölüşümü açısından da önemli değişimler yaratabilecek niteliktedir.

Ayrıca, tarım kesiminde gizli işsiz konumunda bulunan bireylerin, sanayi ve hizmetler kesiminde istihdam edilebilmeleri de, yine, eğitime bağlıdır. Daha sonra ortaya konulacağı gibi, sanayi ve hizmetler kesiminde kişi başına gelir, tarımın 4-5 katı daha fazladır. Bu durumda, tarım dışında istihdam edilecek bireyin geliri, tarıma oranla önemli oranda artacaktır. Bir başka deyişle, ücretli kesim için bir hinterland niteliği taşıyan, tarım sektöründeki küçük üretici ve/veya gizli işsizlerin, ücretli konuma geçmeleri, bir taraftan sözkonusu bireylerin gelirlerinin artması, diğer taraftan da ücretlileşme oranını artırarak ulusal gelir içinde emeğin payının artmasında etkili olabilecektir.

Bu nedenle, eğitim politikası, bölüşüm açısından kilit bir konumdadır. Ancak, 1963-79 döneminde eğitim alanında önemli gelişmeler kaydedilmesine karşın, bu gelişmelerin fırsat eşitliği sağlayamaması nedeniyle, gelir bölüşümünü olumsuz etkilediği görülmektedir.

3.1.3.2. TEŞVİK POLİTİKALARI

Teşvik politikaları sektörel, bölgesel ve verildiği kesime bağlı olarak fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olmaktadır. Ülkemizde Planlı dönemle birlikte benimsenen ithal ikameci sanayileşme stratejisine uygun olarak 1963 yılından bu yana sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla yoğun teşvikler uygulanmıştır. Bu uygulamaları, yatırımların teşvikine yönelik önlemler, gümrük tarifeleri, kotalar, aşırı değerlendirilmiş kurlar şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu uygulamaların gerçekleştirilebilmesi amacıyla 27.6.1963 Tarih ve 474 Sayılı "Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Kakkında Kanun" çıkarılmıştır. 1973 yılından itibaren de teşvik önlemleri, bir "teşvikler tablosu" içinde toplanmış olarak Yıllık Kalkınma programlarında yayımlanmıştır. Planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar yatırımların teşviki amacıyla vergi, gümrük ve kredi önlemleri olmak üzere temelde üç araç kullanılmıştır¹.

Diğer taraftan 933 Sayılı "Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun" uyarınca DPT içinde "Teşvik ve Uygulama Dairesi" 1968 yılı başından itibaren "Teşvik Belgesi" dağıtmaya başlamıştır. Bu belgeyi alan girişimciler, kredi ve döviz konusunda devlet yardımı görmüş, vergi ve yatırım indiriminden de yararlanmışlardır².

Yatırımların artırılması ve yönlendirilmesinde kullanılan en önemli vergi önlemi, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir geçici vergi istisnası şeklindeki yatırım indirimidir. Bu uygulamada yatırımın özsermayeden karşılanan kısmı, yasanın belirlediği oranlarla çarpılacak miktarların vergi matrahından düşülmesi şeklinde uygulanmıştır. Bu dönemde, sınai yatırımlarda özsermaye payının yüzde 30'u, tarımsal yatırımlarda yüzde 40'ı ve geri kalmış yörelerde yapılan yatırımların yüzde 50'si yararlanmışlardır. Bu uygulamadan yararlanmanın önkoşulu, yukarıda belirtildiği gibi, Kalkınma Planlarına uygun yatırım yapılmasıdır³.

Teşvik amaçlı gümrük önlemleri ise, gümrük vergi ve resim harçlarından bağışıklık, bu vergilerin taksitlendirilmesi, ve vergi oranlarının farklılaştırılmasını kapsamaktadır. Mevcut hükümet 1969 yılında yayımlanan bir Kararname ile tam bağışıklık önlemlerini yeniden uygulamaya koymuş ve 1977 yılına kadar gümrük bağışıklığı yatırım malları ve hammaddelere uygulanırken, bu tarihten başlayarak yalnızca yatırım mallarına uygulanmaya başlanmıştır.

¹ Halil SEYİDOĞLU, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:2, Turhan Kitabevi, Ankara 1982, s. 43

² Erdiñ TOKGÖZ, "İktisadi Gelişme Tarihi (1923-1980)", Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s. 19

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Orhan BALI, Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Kredilendilmesi, Ankara 1977

Bu dönemde, ayrıca, gümrük vergi ve resimlerinin beş yıla kadar taksitlendirilmesine gidilerek, yatırımcılara bir anlamda orta vadeli kredi sağlanmıştır.

Aynı dönemde krediler açısından getirilen kolaylık, 1970 yılında çıkarılan bir Kararname ile düzenlenmiştir. Buna göre ihracat garantisi veren yatırımcıların, bankalardan alacakları orta ve uzun vadeli krediler, banka muamele vergisi, ipotek harcı, noter harcı, damga harcı ve diğer vergi, resim ve harçlardan muaf tutulmuştur. Böylece ihracatın özendirilmesi amaçlanmıştır. Diğer bir kredi önlemi ise, 1970 yılından itibaren uzun, orta ve kısa vadeli kredilerde faiz farkı uygulaması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Planlarda öncelik tanınan yatırımlarla, ihracatın finansmanına giden kredilere faiz farkı iadesi yapılmıştır. Bu uygulama 1977 yılı programı ile değişikliğe uğramış; sektör ve alt sektörlerde farklı oranlarda ödeme yapılmıştır¹.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, 1963-79 döneminde teşvikler dağınık, sürekli değişen ve yasal düzenlemelerden çok idari kararlara bağlı olarak uygulanmıştır. Bu durum bir taraftan belirsizlik yaratmış, diğer taraftan da teşviklerin subjektif ölçütlere göre dağıtılmasına ortam hazırlamıştır. Bu durumda, merkezi otoriteye ve bürokratlara yakın olmak bazı teşvik rantlarının elde edilmesinin önemli bir aracı olmuştur.

Maddi altyapıya ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı bölümde ifade edildiği gibi, yatırımların artışında teşvik önlemlerinin önemli katkısı olmuştur. Ancak, teşviklerin sektörel dağılımında dengesizlikler görülmüş ve bu durum özellikle dokuma, giyim ve gıda sanayiinde atıl kapasite yaratmıştır. Ayrıca, yatırımların geri kalmış bölgelere yönlendirilmesinde yeterince başarılı olunamamıştır².

Bu çerçevede 1963-79 döneminde verilen teşviklerin gerek sektörel gerekse bölgesel bölüşüm açısından olumsuz gelişmeler yarattığı, ayrıca teşviklerin sermaye kesimine aktarılmasıyla fonksiyonel gelir bölüşümünün de etkilendiği ifade edilebilir.

3.1.4. 1963-1979 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Ülkemizde, bölüşüm konusunda 1963-79 dönemine ilişkin yeterli veri bulmak güçtür. Mevcut veriler ise, bölüşüm ilişkilerinin karmaşık yapısı ve kayıt dışı ekonominin yaygınlığı nedeniyle güvenilir olmaktan uzaktır. Ayrıca, mevcut verilerin, diğer ekonomik verilerle karşılaştırıldığında, çok yetersiz kalması, bölüşüm konusunun üzerinde yeterince durulmadığı şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır.

1963-79 döneminde Türkiye’de gelir bölüşümü ile ilgili çalışmalar düzenli olarak yapılmamıştır. Bu alanda ilk kapsamlı çalışma, 1963 yılı verileriyle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kısıtlı çalışmayı 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri

¹Halil SEYİDOĞLU, a.g.e. s.45-46

²IBRD, *Turkey:Prospects and Problems of an Expanding Economy*, Washington, 1975, s. 60

Enstitüsü'nün yürüttüğü araştırma ile 1973 yılında yine Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nce yapılan araştırma izlemiştir. Aynı yıl içinde DİE tarafından 1970 nüfus sayımı sonuçlarına göre bir çalışma daha yapılmıştır¹. İzleyen bölümde, bu verilere bağlı olarak, 1963-79 döneminde gelir bölüşümünde ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmiştir.

3.1.4.1. FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Fonksiyonel gelir bölüşümü, toplam gelirin üretime katkısı olan üretim faktörleri arasındaki dağılımını vermektedir. Ülkemizde 1963-79 dönemine ilişkin olarak düzenli bir zaman serisi şeklinde gerçekleştirilen "tek çalışma" Süleyman Özmucur'a aittir². Bu çalışmaya göre, ülkemizde fonksiyonel gelir bölüşümü aşağıda verilmiştir³.

1963-79 döneminde, yurtiçi faktör gelirleri 57.1 milyar TL'den, 1.8 trilyon TL'ye yükselirken, faktör gelirlerinin dağılımında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Nitekim, Tablo 3.22'den görülebileceği gibi, tarım dışı faktör gelirlerinin bölüşümü incelendiğinde, kar-faiz-kira gelirlerinin payının görece olarak daha fazla olduğu ancak, 1977 yılına kadar ücret payında belirgin bir artışın yaşandığı görülmektedir.

TABLO 3.22: GELİRİN FONKSİYONEL BÖLÜŞÜMÜ (1963-1979)

Yıllar	Yurtiçi faktör geliri (milyar TL)	Tarımdışı faktör geliri (milyar TL)	Tarım dışı faktör gelirlerinin dağılımı		
			Ücret (%)	Kar- faiz- kira (%)	TOPLAM (%)
1963	57.1	33.6	36.6	63.4	100.0
1964	60.7	37.2	38.7	61.3	100.0
1965	64.4	41.5	41.9	58.1	100.0
1966	77.1	49.2	42.5	57.5	100.0
1967	84.6	55.4	43.5	56.5	100.0
1968	94.2	63.6	43.4	56.6	100.0
1969	103.9	71.1	45.9	54.1	100.0
1970	122.1	84.2	45.1	54.9	100.0
1971	156.9	107.8	45.6	54.4	100.0
1972	192.9	134.4	45.3	54.7	100.0
1973	248.3	176.0	44.5	55.5	100.0
1974	345.7	241.3	42.6	57.4	100.0
1975	438.4	303.6	45.5	54.5	100.0
1976	562.1	386.3	47.6	52.4	100.0
1977	747.9	530.1	51.9	48.1	100.0
1978	1119.2	820.8	48.0	52.0	100.0
1979	1894.8	1433.9	43.3	56.7	100.0

KAYNAK: Süleyman ÖZMUCUR, a.g.e. s. 5

Bu gelişme, daha önce açıklanan ve ithal ikameci sanayileşme döneminde iç talebin canlı tutulması amacıyla ücret paylarının artırılması gerektiği şeklindeki savı doğrular niteliktedir. Bunun yanında,

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. DİE, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları 1987 ve DPT, Gelir Dağılımı ve Politikaları, ÖİK Raporu, Ankara 1994

² Bkz. Süleyman ÖZMUCUR, Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1948-1991, Boğaziçi Üniversitesi İstanbul 1991

³ Özmucur çalışmasında faktör gelirlerini önce tarım ve tarım dışı olarak, daha sonra da tarım dışı gelirleri ücret ve kar-faiz-kira şeklinde ikiye ayırmıştır. Tablodaki veriler, sözkonusu çalışmada yer alan tarım dışı faktör gelirleri dikkate alınarak türetilmiştir.

1970'li yılların ikinci yarısında ücret payındaki önemli artışlar politik konjonktürle de yakından ilgilidir. Ancak, ücret payında 1968-79 döneminde görece bir gelişme olmasına karşın, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yine düşük düzeyde kalmıştır.

Süleyman Özmucur, daha sonra çalışmasını yeni milli gelir serisiyle yenilemiş, ücret ve ücret dışı gelirler ayrımını tarım için de getirmiştir¹. Bu çalışmasıyla Özmucur, tarımda ücretli çalışanları da dikkate alarak milli gelir içinde ücret payını daha sağlıklı olarak ortaya koymuştur. Bu çalışmada yer alan veriler de, fonksiyonel bölüşümde yukarıda ifade edilen gelişmelere paralel sonuçlar ortaya koymaktadır.

3.1.4.2. SEKTÖREL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Sanayileşmenin kalkınmayla özdeşleştirildiği ve bunun planlar yoluyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı 1963-79 döneminde, sektörel gelir bölüşümünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunun en önemli göstergesi GSYİH'nın sektörel dağılımındaki değişimdir. Nitekim, Tablo 3.23'den görülebileceği gibi, 1963 yılında tarımın GSYİH içindeki payı yüzde 40'a yakın iken, bu pay 1979 yılında yüzde 20'lere kadar gerilemiştir. Bununla birlikte, sanayileşmenin hedeflendiği ve bu çerçevede yoğun çabaların harcandığı bir dönemde, sanayi sektörünün GSYİH içindeki payındaki gelişme yüzde 7 gibi düşük bir düzeyde kalmıştır. Tarımın payındaki önemli gerileme ve sanayi sektörü payındaki düşük artışa karşılık, bu dönemde, hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı önemli oranda artış göstermiştir.

TABLO 3.23: GSYİH'DA SEKTÖR PAYLARI (Faktör Fiyatlarıyla%)

YIL	GSYİH PAYLARI			İSTİHDAM PAYLARI		
	TARIM	SANAYİ	HİZMET	TARIM	SANAYİ	HİZMET
1963	39.3	16.0	44.7	76.8	8.8	14.4
1964	36.9	16.9	46.2	76.0	8.9	15.1
1965	34.0	18.4	47.6	74.9	9.2	16.0
1966	34.5	18.5	47.0	73.7	9.7	16.6
1967	32.8	19.3	48.0	72.3	10.4	17.3
1968	30.7	20.1	49.3	69.2	11.8	19.1
1969	29.7	20.3	49.9	67.6	12.6	19.8
1970	29.3	19.1	51.6	70.2	10.2	19.6
1971	29.5	19.8	50.7	69.3	10.5	20.2
1972	28.7	19.7	51.6	68.3	10.7	20.9
1973	27.5	20.1	50.7	67.2	11.0	21.8
1974	28.5	20.7	51.6	66.1	11.3	22.6
1975	29.1	20.0	52.4	65.1	11.5	23.4
1976	29.6	19.2	50.7	64.0	11.7	24.3
1977	27.6	19.8	51.0	63.1	11.9	25.0
1978	25.3	23.0	51.2	62.5	12.0	25.5
1979	23.1	23.8	52.5	62.5	11.8	25.7

KAYNAK: TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990, s.13

Sektörel bölüşümde ortaya çıkan gelişmenin daha doğru değerlendirilebilmesi için, aynı dönemde istihdam yapısındaki değişmelerin de gözönüne alınması gerekmektedir. Tablo 3.23.'ün

¹ Süleyman ÖZMUCUR, "Yeni Milli Gelir Serisi Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı", 1968-1994, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt:23, Sayı:1, 1996, s. 85-127

incelenmesinden, tarımın istihdam içindeki payında ortaya çıkan gerilemenin, GSYİH'daki gerilemeye oranla düşük kaldığı anlaşılmaktadır.

Sanayi sektöründe ise tersine bir gelişme ortaya çıkmış, sanayideki istihdam artışı, GSYİH içindeki payındaki artışın gerisinde kalmıştır. Hizmetler sektöründe ise, neredeyse bire bir değişme sözkonusu olmuş, istihdam ve GSYİH payındaki artış yüzde 11 dolayında gerçekleşmiştir.

TABLO 3.24: 1962-1980 DÖNEMİNDE ÜRETİM VE İSTİHDAM ARTIŞLARI(Kat)

SEKTÖR		1963-67	1968-72	1973-78	1979
TARIM	A	1.161	1.182	1.198	1.065
	B	0.995	0.989	0.994	0.998
	C	1.167	1.195	1.205	1.067
SANAYİ	A	1.680	1.518	1.697	0.971
	B	1.220	1.179	1.212	0.987
	C	1.377	1.287	1.400	0.983
MADENCİLİK	A	1.437	1.268	2.573	0.823
	B	1.250	1.129	1.250	0.983
	C	1.150	1.123	2.058	0.837
İMALAT	A	1.721	1.550	1.581	0.984
	B	1.213	1.160	1.207	0.984
	C	1.419	1.336	1.309	1.000
ENERJİ	A	1.574	1.472	2.189	1.089
	B	1.375	1.318	1.672	1.031
	C	1.145	1.117	1.309	1.056
HİZMETLER	A	1.419	1.463	1.523	1.042
	B	1.262	1.263	1.181	1.029
	C	1.124	1.158	1.280	1.013
GSYİH T. İSTİHDAM	A	1.361	1.382	1.469	1.030
	B	1.062	1.051	1.077	1.004
	C	1.281	1.315	1.364	1.003

A: Sektör üretimindeki artış, B: çalışan sayısındaki artış C: A / B

KAYNAK: DPT Beş Yıllık Kalkınma Planları ve SEYİDOĞLU, a.g.e. s.71'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 3.24.'de yer alan 1963-1979 dönemine ilişkin veriler, sektörel bölüşüm açısından önemli sonuçlara işaret etmektedir. Buradan, tarımda emek verimliliğinin arttığı görülmektedir. 1963-79 döneminin tamamında diğer sektörlerde de benzer bir gelişme yaşanırken en hızlı verimlilik artışı imalat sanayiinde ortaya çıkmıştır. Bu veriler, tarım sektörünün GSYİH içindeki payının gerilemesinde, sektördeki verim artışının, diğer sektörlerin gerisinde kalmasının bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönemde, tarım sektörünün istihdam içindeki payının yeterince düşürülememesi ve/veya diğer sektörlerin istihdam kapasitesinin yeterince arttırılmaması, tarım sektöründe fakirleşme sürecini hızlandırmıştır. Aşağıdaki Tablo 3.25'den görülebileceği gibi, sektörel bazda ortalama gelirlerde ortaya çıkan değişimler de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim 1963 yılında tarımda ortalama gelir 2460 TL iken, 1979 yılında 16.7 kat artarak 41081 TL'ye yükselmiş, tarım dışı gelirler aynı dönemde 20.6 kat artarak 202.8 bin TL'ye yükselmiştir. Bu gelişme, tarım ve tarım dışı gelirler arasındaki paritenin açılması sonucunu doğurmuştur. Öyleki, 1963 yılında 4 olan parite 1979 yılında 4.9'a yükselmiştir.

TABLO 3.25:SEKTÖREL BAZDA ORTALAMA GELİRLER(Yıllık, TL)

YILLAR	ORT. GELİR	TARIM(1)		TARIM DIŞI(2)		2 / 1
		PAY	ORT.GELİR	PAY	ORT.GELİR	
1963	4401	41.19	2460	58.81	9837	4.00
1964	4577	38.67	2431	61.33	10318	4.24
1965	4749	35.83	2366	64.17	10853	4.59
1966	5564	36.19	2834	63.81	12261	4.33
1967	5976	34.53	2941	65.47	13122	4.46
1968	5609	32.44	3045	67.56	14341	4.71
1969	7024	31.58	3238	68.42	15255	4.71
1970	8073	31.08	3708	68.92	17208	4.64
1971	10094	31.31	4676	68.69	21393	4.58
1972	12066	30.32	5420	69.68	25877	4.77
1973	15101	29.13	6524	70.87	32858	5.04
1974	20451	30.20	9170	69.80	43722	4.77
1975	25217	30.76	11529	69.24	53352	4.63
1976	31927	31.28	15193	68.72	64039	4.22
1977	41947	29.12	19013	70.88	83152	4.37
1978	61987	26.66	26319	73.34	122123	4.64
1979	103603	24.33	41081	75.67	202843	4.94

KAYNAK: PETROL-İŞ Yıllığı 86, s.46'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1963-79 döneminde sektörel gelir bölüşümü, gizli işsizliğin azaltılamaması nedeniyle, verimlilik artışına rağmen tarım aleyhine bozulmuştur. Bu durum tarım açısından fakirleştiren büyüme sürecini ifade etmektedir. Kuşkusuz, gelişme sürecinde tarımın ulusal gelirden aldığı payın azalması beklenen bir gelişmedir. Ancak, sektörün taşıdığı istihdam yükünün gelir payına koşut olarak azaltılamaması, bir başka deyişle, diğer sektörlerdeki gelişmenin istihdam açısından yetersiz kalması, çiftçilerin görel olarak fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur.

3.1.4.3. BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Türkiye geniş yüzölçümü ile birbirinden farklı topoğrafik ve iklim koşullarına sahip bölgelerden oluşmaktadır. Buna ek olarak ulaşım olanakları ve pazara yakınlık gibi ögeler, bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Doğal koşullardaki değişkenlikler yanında, daha önce açıklandığı gibi, yatırımların bölgesel dağılımındaki dengesizlikler, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasından çok, artması yönünde etkide bulunmuştur. Nitekim, Tablo 3.26'dan da bunu görmek mümkündür.

TABLO 3.26:GSYİH'NİN BÖLGESEL DAĞILIMINA İLİŞKİN ÇALIŞMA SONUÇLARI

BÖLGELER	AÜSBF (1968)	DPT (1973)	ÖZÖTÜN			
			1975	1976	1977	1978
İç Anadolu	23.06	23.4	19.66	19.66	20.07	19.63
Karadeniz	14.71	25.8	12.56	12.39	12.48	12.24
Ege-Marmara	39.30	37.7	44.23	44.15	43.24	44.38
Akdeniz	14.43	13.4	13.99	14.08	14.15	14.12
Doğu-Güneydoğu	11.5	9.9	9.56	9.72	10.06	9.63

KAYNAK: DPT, Gelir Dağılımı 1973, T.BULUTAY, S. TİMUR, H. ERSEL, Türkiye'de Gelir Dağılımı -1968- ve Erdoğan ÖZÖTÜN, Türkiye Gayri Safı Yurtıclı Hasılası(İller İtibarıyle), DİE Yayınları 1971

1963-79 döneminde bölgesel gelir bölüşümü ilişkin düzenli veriler olmadığı gibi, mevcut verilerin elde edilmesinde kullanılan yöntemler ve kapsam da farklılık göstermektedir. Bu nedenle, farklı

çalışmaların verilerini karşılaştırmak çok anlamlı görülmemektedir. Dolayısıyla her çalışmanın verileri kendi içinde değerlendirilmelidir.

Tabloda ver alan farklı çalışmalara ilişkin ortak özellik, GSYİH içinde Ege-Marmara Bölgesinin ilk sırada, 1973 yılına ilişkin çalışma dışında, İç Anadolu bölgesinin ikinci, Karadeniz ve Akdeniz Bölgelerinin üçüncü ve dördüncü sıralarda yer almasıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ise, GSYİH içinde en düşük paya sahip bölgelerimizdir.

Bu veriler, bölgelerin gelişmişlik düzeyi gözönüne alındığında doğal karşılanabilir. Çünkü, bölgelerin sahip olduğu potansiyeller ve nüfus miktarı farklıdır. Bu nedenle, daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, fert başına düşen gelir düzeyinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Tablo 3.27 düzenlenmiştir.

TABLO 3.27: BÖLGELERE GÖRE FERT BAŞINA GELİR

BÖLGELER	AÜSBF (1968)	ÖZÖTÜN			
		1975	1976	1977	1978
İç Anadolu	9731	10965	13562	17642	24949
Karadeniz	9226	10236	12668	16455	23590
Ege-Marmara	8816	20201	24854	30596	44383
Akdeniz	8283	11717	14533	18499	26526
Doğu-Güneydoğu	9253	7154	9019	11897	16483
TÜRKİYE	11076	12914	15999	20375	29434

KAYNAK: DPT, *Gelir Dağılımı 1973*, T.BULUTAY, S. TİMUR, H. ERSEL, *Türkiye'de Gelir Dağılımı -1968- ve Erdoğan ÖZÖTÜN, Türkiye Gayri Safı Y irtici Hasılası (İller İtibarıyla), DİE Yayınları 1971*

1968 yılında yapılan çalışmanın verilerine göre bölgeler arasında fert başına düşen gelir açısından büyük farklılıklar bulunmadığı, beklenenin aksine, Doğu-Güneydoğu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde fert başına düşen gelirin Ege-Marmara ve Akdeniz bölgesinin üzerinde bulunduğu görülmektedir. Bu durum, Ege-Marmara bölgesinin İstanbul ve İzmir, İç Anadolu bölgesinin Ankara'yı kapsamamasıyla ilgilidir¹. Ayrıca, nüfus miktarlarının farklılığı da gözardı edilmemelidir.

Özötün tarafından yapılan çalışmanın, 1975-78 yıllarını kapsayan verileri ise, bölge bazında fert başına düşen gelirden önemli farklılıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, 1975-78 döneminde Ege-Marmara bölgesinde fert başına düşen ortalama gelir sürekli olarak diğer bölgelerin üzerinde kalmıştır. Bu verilerin bölgesel gelir farklılıkları açısından gerçeğe daha yakın olduğu ifade edilebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1963-79 döneminde uygulanan iktisat politikaları, bölgesel gelir bölüşümünde herhangi bir iyileşme sağlayamamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde uygulanan yatırım ve

¹ Bu çalışmada İstanbul, İzmir ve Ankara için ayrı hesaplama yapılmış ve bunlar bölgesel gelir bölüşümü hesaplarına yansıtılmamıştır. Tarafımızdan bu illere ilişkin verilerin de kapsanmasıyla yapılan hesaplamada Ege-Marmara için ortalama fert başına düşen gelir 25657 TL, Ankara için 13838 TL olarak bulunmuştur. Bu verilerle yapılacak karşılaştırmada bölgeler arasında fert başına düşen gelir açısından büyük farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

yatırım teşvik politikalarının, bölgesel gelir bölüşümü dengesizliklerini azaltmada başarılı olamadığı ortaya çıkmaktadır.

3.1.4.4. KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Kişisel gelir bölüşümüne ilişkin veriler, daha önce sözü edilen çalışmalar dikkate alınarak aşağıdaki Tablo 3.28'de verilmiştir. Buradan ülkemizde kişisel gelir bölüşümünün önemli ölçüde bozuk olduğu görülmektedir. Nitekim, 1963 yılına ilişkin çalışmada en düşük-en yüksek gelirli grup arasındaki fark 12.7 kat düzeyindedir. Bu yıl için üst gelir grubunda yer alan 4.ve 5. dilimlerin toplam içindeki payı yüzde 75.5, ilk üç grupta yer alanların payı ise yüzde 24.5'tir.

TABLO 3.28: 1963-1973 DÖNEMİNDE KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ

GELİR GRUBU	RESMİ VERİLER			M.CELASUN	
	1963	1968	1973	1973	1978
En düşük % 20	4.5	3.0	3.5	2.8	2.8
İkinci % 20	8.5	7.0	8.0	7.2	6.9
Üçüncü % 20	11.5	10.0	12.5	12.8	13.6
Dördüncü % 20	18.5	20.0	19.5	22.1	21.4
En yüksek % 20	57.0	60.0	56.5	55.2	55.9
Enyüksek/En düşük	12.7	20.0	16.1	19.7	19.9

1963 Yılı DPT, 1968, AÜ, SBF. 1973 DPT verileridir.

1968 yılı verilerine göre kişisel gelir bölüşümü daha da bozuktur. Öyleki, yüksek gelirli iki grubun payı yüzde 80'e çıkarken, orta ve düşük gelirli grubun payı yüzde 20'ye gerilemiştir. 1973 yılı verileri, 1968 yılına oranla görece olarak daha dengeli bir dağılım göstermektedir. Bu veriler orta gelir grubunda yer alan kesimlerin durumlarında 1963-78 döneminde önemli bir iyileşmenin olmadığı ortaya koymaktadır.

Celasun tarafından yapılan çalışmaya ilişkin veriler, Tablo 3.29'dan görüldüğü gibi, 1973-78 döneminde kişisel gelir bölüşümünde belirgin bir değişimin olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında Celasun tarafından gerçekleştirilen çalışmada kişisel gelir bölüşümü, tarım ve tarım dışı olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Buna göre, ülkemizde tarım kesiminde kişisel gelir bölüşümü, tarım dışına göre oldukça bozuktur. Nitekim, tarımda en düşük-enyüksek gelir grupları arasındaki gelir farkı, hem 1973 hem 1978 yılında 24.6 kat iken, tarım dışında bu 9.7 kat olarak gerçekleşmiştir.

TABLO 3.29: SEKTÖREL BAZDA KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ

GELİR GRUBU	1973			1978		
	Türkiye	Tarım	T.dışı	Türkiye	Tarım	T.dışı
En düşük % 20	2.75	2.48	4.97	2.84	2.48	4.97
İkinci % 20	7.15	5.97	9.50	7.33	5.97	9.50
Üçüncü % 20	12.83	10.79	14.45	12.99	10.79	14.55
Dördüncü % 20	22.06	19.69	22.39	22.13	19.69	22.39
En yüksek % 20	55.21	61.07	48.59	54.71	61.07	48.89
Enyüksek/En düşük	20.1	24.6	9.7	19.2	24.6	9.8

KAYNAK: Merih Celasun, a.g.e. s. 56

Bu veriler, sözkonusu dönemde toprak dağılımında ortaya çıkan gelişmelerin sonuçlarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, daha adil bir gelir bölüşümünün sağlanması için,

tarımın ekonomi içinde öneminin, özellikle istihdam boyutuyla azaltılmasının kaçınılmazlığı ortaya çıkmaktadır.

1963-1979 döneminde uygulanan iktisat politikalarının gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinin genel hatlarıyla değerlendirilmesinden sonra, 1980 sonrası ekonomi politikaları ve bu politikaların gelir bölüşümü üzerindeki etkileri incelenecektir. Böylece 1963-1996 döneminde izlenen iktisat politikalarının, 1963-79 ve 1980-96 alt dönemlerinde gelir bölüşümü üzerinde yarattığı etkiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir. Buna bağlı olarak gelir bölüşümünün düzeltilmesine yönelik politika seçenekleri daha net ortaya konulabilecektir.

3.2. İHRACATA YÖNELİK BÜYÜME STRATEJİSİ DÖNEMİ(1980-1996) İKTİSAT POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜME ETKİLERİ

1970'lerin ikinci yarısında başlayan ve daha sonra artarak devam eden ekonomik istikrarsızlık sonunda, yapısal dönüşümler içeren bir istikrar paketinin uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Kararları, bir yandan yüzde 100'ü aşan enflasyonun kontrolü, ülkede mevcut kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi süreç politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve devletin küçültülmesi gibi ekonomik sistemle ilgili amaçları ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik faaliyetler önem kazanmıştır. Bu çerçevede öncelikle alınan kararlar; ihracatın hızla artırılmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulanması, enflasyonun kontrol altına alınması, monetarist para ve kredi politikasının uygulanması, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesidir. Bunların yanında, ekonominin doğal kanunları içinde gelişmesine ortam hazırlanması, ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması, kamu açıklarının kapatılması, KİT fiyatlarının piyasa kurallarına göre belirlenmemesi, temel mallar kapsamının daraltılarak sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrollerinin ve fiyat tespit komisyonunun kaldırılması yönünde uygulamalara başlanmıştır¹.

Bu önlemlerin temel amacı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terkedilerek, ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin uygulamaya konulmasıdır. Bu durum, 1963-1980 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının büyük ölçüde tersi yönde politikaların uygulanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bölüşüm ilişkileri açısından da, 1980 sonrası dönem, önemli gelişmelere sahne olmuştur.

3.2.1. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

1980 sonrası dönemde uygulanan ekonomik süreç politikalarında, 1963-79 dönemine oranla önemli değişimler görülmüştür. Nitekim, 1980 sonrası para politikalarının, maliye politikalarına oranla daha fazla ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Bunun temel nedeni ise, 24 Ocak kararlarıyla birlikte

¹ DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, DPT Yayın No:1736, Ankara 1980, s.13-17

uygulamaya başlanan istikrar politikalarının, sözkonusu dönemde, dünyada egemen olan monetarist yaklaşımdan etkilenmiş olmasıdır. Bu etkilenme, kuşkusuz, uygulanacak politikaların belirlenmesinde önemli rol oynayan IMF'nin önerileriyle yakından ilgilidir. İzleyen bölümde, bu çerçevede uygulanan politikalar ve büyüme üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

3.2.1.1. MALİYE POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde uygulanan maliye politikaları dört ana eksen etrafında değerlendirilebilir¹: (i)arz iktisadı doğrultusunda uygulamaya konulan ve sermaye gelirlerini vergisel teşviklerle kayırmaya yönelik olan “gönüllü tasarruf politikası, (ii) mali yükleri yeniden dağıtmayı hedefleyen vergi yükü kaydırma politikaları, (iii)kaynak tahsislerini yapısal uyum programı doğrultusunda yönlendirmeye dönük mali teşvik ve kamu harcamaları politikası, (iv) kamu sosyal harcamalarını tayinlamaya ve sosyal hizmet üretimini belirli ölçülerde piyasaya aktarmaya yönelik politikalar. Görüldüğü gibi bu eksenler, büyüme üzerinde önemli etkiler yaratabilecek özellikler taşımaktadır. İzleyen bölümde bu etkiler vergi, harcama ve borçlanma alt başlıkları halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2.1.1.1. VERGİ POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde uygulanan vergi politikaları, vergi oranları, vergi hasılatının bileşimi(dolaylı-dolaysız), istisna ve muafiyetler ve enflasyon vergisi gibi araçlarla büyüümü etkilemiştir. Nitekim, gelir vergisi oranı yüzde 40'tan başlatılmış, vergi kaçacağını önlemek amacıyla çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Bunların ardından, 1982 yılında yapılan değişikliklerle gelir vergisi oranının, kademeli olarak 1985 yılına kadar yüzde 25'e düşürülmesi öngörülmüştür. Bu yıl içinde ayrıca “Hayat Standardı Esası” getirilmiş ve böylece, gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin “zarar” etmeleri durumunda bile, belli oranda vergi vermeleri sağlanmıştır. Ancak, vergi hasılatının düşüklüğü ve denetim olanaklarının yetersizliği, bu vergilere ilişkin beyanlara bir taban getirme zorunluluğu yaratmıştır.

1980 sonrasında, maliye politikası açısından ortaya çıkan önemli bir gelişme de belli kamu gelirlerini bütçe dışına taşıyan özel fon uygulamasının hızla genişletilmesidir. Aynı harcama usulleri olan ve yasama denetimi dışında kalan bütçe dışı fon sisteminin, Başbakanlık ve bağlı kuruluşlarca kullanılması sözkonusu olmuştur. Bu uygulama, kaynak aktarımında, siyasi otoriteye verilmiş en önemli araç konumuna gelmiş ve bu, kaynakların belli sermaye gruplarına aktarılmasına olanak sağlamıştır.

1984 yılının Kasım ayında 3065 sayılı Katma Değer Vergisi çıkarılarak harcamalar üzerindeki 8 vergi kaldırılmıştır². Böylece, daha yaygın ve etkin bir harcama vergisi düzenine geçilmiş ve kamu

¹Oğuz OYAN, “Türkiye’de Maliye Politikaları”, Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s.130

²Bu vergiler; Dahilde alınan istihsal vergisi, İşletme vergisi, Şeker istihlak vergisi, Nakliyat vergisi, PTT Hizmetleri vergisi, İthalde alınan istihsal vergisi, İlan ve reklam harcamaları vergisidir.

harcamalarının kaynağı ve yükü, kazanç üzerinden alınan vergilerden tüketim üzerinden alınan vergilere doğru kaydırılmıştır. Bu durum, 1980 sonrası dönemde iç talebin daraltılması amacıyla da örtüşmektedir.

Katma değer vergisi, gerek geniş matrahı gerekse ad valorem tarife yapısı ile kamu gelirleri açısından diğer vergilerden üstündür. Bunun yanında, enflasyonla birlikte sağladığı hasılatın artıyor olması, bu vergiyi kamu gelirleri açısından daha önemli bir hale getirmektedir¹. Ancak, dar ve sabit gelirliler açısından konu değerlendirildiğinde, gelirin önemli bir kısmını tüketmek durumunda olan bu kesimin ödediği verginin sürekli artması sözkonusudur. Böylece, bir taraftan artan fiyatlar, diğer taraftan buna bağlı olarak artan vergi ödemeleri sözkonusu kesimin 1980 sonrası dönemde kötüleşen durumunu açıklayan önemli bir öge olmaktadır. Böylece, katma değer vergisi, fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine değiştirmiştir.

Bu dönemde ayrıca, 1984 Tarih ve 2978 sayılı “Ücretlilere Vergi İadesi hakkında Kanun” çıkarılmış ve bu uygulama daha sonraları çiftçiler, ticari ve mesleki kazanç sahiplerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Böylece, sözkonusu kesimlerin gelirlerinde belli bir oranda artış sağlanmıştır.

Diğer taraftan, 1980’li yıllarda sıkça başvuru alan vergi affi düzenlemeleri, 1990 ve 1992 yıllarında çıkarılan 3639 ve 3787 sayılı yasalarla sürdürülmüştür. Bu uygulamalar sürekli af beklentisi yaratarak, vergilerin zamanında ödenmemesi eğiliminin yerleşmesinde etkili olmuştur. 1980-1994 döneminde 6 kez vergi affi çıkarılması, bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır². Vergi borcu bulanan ve dolayısıyla aflardan yararlananların daha çok girişimciler olması, bu kesime vergi politikaları yoluyla avantaj sağlandığını ortaya koymaktadır.

1993 yılında iktidara gelen hükümet, vergi reformu yapmayı öngörmüş, ancak düzenlemeler gelir ve kurumlar vergisinde bazı istisnaların kaldırılması, vergiye esas dilimlerin yükseltilmesiyle sınırlı kalmıştır. Kurumlar vergisinde yüzde 46 olan, ancak istisna ve muafiyetler nedeniyle efektif olarak yüzde 10-15 düzeyinde kalan yasal oran yüzde 25’e indirilmiştir. Böylece, teorik de olsa, fonksiyonel bölüşümde girişimciler lehine bir düzenleme yapılmıştır.

1994 ekonomik krizinin ardından, Mayıs 1994’de kabul edilen 3986 sayılı yasayla, bir defaya mahsus olmak üzere “ekonomik denge vergisi” uygulamaya konulmuştur. Bu vergi 1993 yılında mükellef olanların yanısıra, TBMM veya Bakanlar Kurulu üyesi sıfatıyla ücret geliri elde edenlerle, 1993 yılında 600 milyon lirayı aşan ücret geliri elde edenleri de kapsamaktadır³. Burada üzerinde durulması gereken konu, ücretliler içinde, alt ve üst gruplar arasındaki farkın büyüklüğüdür. Çünkü, 1993 yılında, yıllık asgari ücret tutarı yaklaşık 30 milyon lira iken, ekonomik denge vergisi alınması

¹İzzettin ÖNDER, “Katma Değer Vergisi” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 10, s. 2811

²Faruk GÖZÜBÜYÜK, “Siyasi Karar Alma Süreci ve Türk Vergi Sistemindeki Etkileri” *Vergi Sorunları*, sayı:102, yıl: 1994, s. 138

³Yaşar UYSAL, İsmail MAZGİT, *1995 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi*, TÜGİK Yayınları, İzmir 1995, s. 20

öngörülen ücretli grup arasında, 20 katı aşan bir fark bulunmaktadır. Bu durum, 1980 sonrası dönemde nitelikli eleman ve düz işçiler arasındaki ücret farkını ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır.

Net Aktif Vergisi ise, gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri ile serbest meslek grubuna yönelik olmuştur. Vergi, bilanço esasına göre defter tutanlarda, bilançolarının net aktifleri, işletme hesabı esasına göre defter tutanlarda hesap dönemi sonu itibariyle çıkarılan envanter ve amortisman kayıtlarında yer alan varlıkları üzerinden veya 1993 yılı hesap dönemindeki gayri safi hasılatları üzerinden alınmıştır. Böylece, ülkemizde planlı dönemde ilk kez, girişimcilerden böyle yüksek oranda bir vergi alınmıştır. Ancak, alınan vergilerin, çok yüksek faizle sağlanabilen (söz konusu dönem için yıllık bileşik yüzde 406 faizle) kamu borçlarının geri ödenmesinde kullanılması, bu vergilerin faiz geliri elde edenlere transfer edilmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla, bu uygulama sermaye kesimine kaynak aktarımı anlamına gelmektedir.

- 1980 sonrası dönemde uygulanan vergi politikasının nicel sonuçlarından ilki, vergi gelirlerinin dolaylı-dolaysız ayrımıyla ilgilidir. Tablo 3.30.'dan görülebileceği gibi, 1980 sonrası dönemde vergilerin bileşimi dolaylı vergiler lehine kaymıştır. Dolaylı vergiler, tüm kesimleri kapsamına karşın, iç talebin önemli ögesini oluşturan ücretliler ve kentsel/kırsal küçük girişimci, özellikle de bu vergileri yansıtmaya olanağı bulamayan kesimlerin vergi yükünü ağırlaştırmıştır.

TABLO 3.30: VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI(%)

YILLAR	Dolaylı(1)	Dolaysız(2)	1/GSMH	2/GSMH
1980	37	63	5.4	8.9
1983	41	59	6.1	7.5
1984	42	58	5.3	5.9
1985	52	48	7.2	4.7
1986	48	52	8.4	5.7
1987	50	50	8.8	5.8
1988	50	50	8.7	5.5
1989	47	53	8.3	6.3
1990	48	52	8.9	6.5
1992	50	50	10.4	7.3
1993	51	49	10.4	7.2
1994	52	48	10.4	8.1
1995	57	43	10.5	6.5
1996	60	40	11.2	6.6

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997 s.86

1980 sonrasında uygulanan vergi politikası, enflasyonist süreçten yararlanarak ücretliler üzerine "enflasyon vergisi" yüklemiştir. Enflasyonun ücretlileri etkilemesi¹;

- 1987'den itibaren gelir vergisi tarife dilimlerinin enflasyonun oldukça altında genişletilmesi, ücretlileri giderek vergi tarifesinin üst basamaklarına iterek, fiili ortalama vergi yüklerinin artması,
- Ücretliler için, gelir vergisi içinde uygulanan özel indirim mekanizmasının enflasyonun aşınmasına terk edilmesiyle, reel düzeyinin 1981'dekinin dörtte biri düzeyine düşürülmesi,

¹Oğuz OYAN, "Türkiye'de Maliye Politikaları", *Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler)*, a.g.e. s. 132

yoluyla gerçekleşmiştir. Ülkemizde enflasyon vergisinin, bazı çalışmalara göre, GSMH'nın yüzde 4-5'i düzeyine yükseldiği ifade edilmektedir¹.

Vergi gelirleri içinde, dolaylı vergilerin payının artması yanında, 1980 sonrası dönemde girişimciler için getirilen istisna, muafiyet ve teşvik uygulamalarıyla, vergi sistemi fonksiyonel bölüşümü emek aleyhine, daha adaletsiz hale getirmiştir. Teşvik sisteminde bu boyutlara varan gelişmelere paralel olarak, sermaye gelirlerinden alınan vergilerin efektif olarak azalmasına dayalı yeni bir tür kaynak transferi mekanizmasının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun en önemli göstergesi, kurumlar vergisinin bütçe gelirleri içindeki payının gerilemesidir. Burada çarpıcı olan, bu gerilemenin 1988 yılından itibaren ortaya çıkmasıdır. Bu tarih, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte uygulamaya başlanan ve reel ücretlerin geriletilmesi yoluyla sermaye kesimine kaynak aktarım olanaklarının bittiği yıldır. Dolayısıyla, 1988 sonrasında, bu kaynak aktarım mekanizması, vergi politikasıyla ikame edilmiştir.

Bu durum, sözkonusu tarihten sonra kamu açıklarında ortaya çıkan hızlı artışın gerisinde yatan öğeleri ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır². Ülkemizde vergi adaletini bozan bu uygulamayı hafifletmek için vergi yükünün sermaye geliri üzerine çekilmesi ve bu amaçla da istisna ve muafiyetlerin kaldırılması gerekmektedir.

TABLO 3.31: GENEL BÜTÇE GELİRLERİNİN DAĞILIMI(%)

	1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995	1996
VERGİ	82.2	84.1	84.8	88.4	82.2	81.3	75.2	78.9	77.8	83.1
-Gelir.	50.8	48.3	39.2	43.9	42.1	40.3	35.8	37.3	32.4	32.5
-Kurumlar	4.9	11.2	11.7	14.7	10.2	7.9	5.4	5.9	7.4	8.6
-Servet	0.8	1.7	1.2	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.6	0.7
-Mal ve Hizmetler.	22.6	23.1	27.9	27.6	24.8	27.2	25.5	28.8	30.8	35.7
-Dış ticaret	8.0	11.1	16.5	17.6	14.6	13.1	13.2	12.0	14.0	14.2
VERGİ DIŞI NORMALGELİR	15.5	13.7	10.1	8.1	7.7	4.4	5.0	6.5	6.2	6.3
ÖZEL GELİR VE FONLAR	1.2	1.3	2.3	0.2	8.9	13.5	18.8	13.9	15.1	10.2
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

KAYNAK: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri(1924-1991) ve DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, s.86'da yararlanılarak hazırlanmıştır.

1980 sonrası dönemde vergilerin daha adil bir gelir bölüşümü sağlamada etkisiz kaldığının bir diğer göstergesi de, vergi gelirleri içinde servet vergilerinin payıdır. Nitekim, 1987 yılından sonra, vergi gelirleri içinde zaten düşük olan servet vergilerinin payı daha da azalmıştır. Tablo 3.31.'den görülebileceği gibi, servet vergisi gelirlerinin düşük kalması yanında, mal ve hizmetlerden alınan

¹Bu konuda 1963-1983 için G. TABELLİNİ, "Explaining Fiscal Policies and Inflation in Developing Countries" *Journal of International Money and Finance*, no:10 1991, s. 137-148 ve 1980-94 dönemi için Ahmet ULUSOY, Murat ÇETİN, "Türkiye'de Enflasyon Vergisi Gelirlerinin Boyutu", *Vergi Sorunları*, sayı:98, yıl:1996, s. 80

²Erişç YELDAN, *Türkiye Ekonomisinde Krizin Oluşumu(Bir Genel Denge Analizi ve Alternatif Stabilizasyon Öncelikleri)*, Araştırma Raporu, Harb-İş Sendikası, Ankara 1994, s.11

vergilerin payının artması, özel gelir ve fonların payında ortaya çıkan gelişmeler, bir bütün olarak 1980, özellikle de 1989 sonrasında dönemde vergi politikasının fonksiyonel bölüşümü emek aleyhine değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, gelirin yeniden bölüşümünde önemli araçlardan biri olan ve daha çok emek gelirlerinin artırılmasında kullanılması beklenen vergiler, ülkemizde sermaye lehine kullanılmıştır. Bu uygulama, 1980 sonrası ücretlilerin göreceki durumundaki kötüleşmenin kaynaklarından birini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, 1984 yılında, tasarrufları teşvik etmek, mali sisteme işlerlik kazandırmak amacıyla faiz gelirlerine uygulanan vergi kesintileri (stopaj) yüzde 30'dan yüzde 20'ye, 1983 yılında yüzde 15 olan Banka Muamele Vergisi 1984 yılında yüzde 3'e, 1986 yılında ise yüzde 1'e indirilmiştir. Böylece, faiz geliri elde edenlerin vergi yükü azaltılmıştır. Asgari ücretin yüzde 25 oranında vergilendirildiği ülkemizde, faiz gelirlerinin bu oranda düşük vergilendirilmesi, vergi politikasının, bir kez daha, beklenenin tersine fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine değiştirdiğini ortaya koymaktadır.

3.2.1.1.2. HARCAMA POLİTİKALARI

Bu dönemde, kamu harcamalarıyla ilgili politikaları 1980-87 ve 1988 sonrası olarak iki ayrı dönemde incelemek gerekmektedir. Çünkü, birinci dönemde yol, enerji gibi alt yapı yatırımları, ikinci dönemde ise, populist içerikli yatırımların ön plana çıktığı dönemdir¹.

1980 sonrasında uygulanan arz yönlü politikaların önceliklerinden biri de, devletin bölüşüm öncelikli politikalarının sınırlandırılması olmuştur. Bu çerçevede geriletelen kamu harcamaları ve yatırımlarının özel üretim ve yatırımlar tarafından ikame edilmesi için, daha önce de ifade edilen, büyük özel tasarrufları artıracak ve yatırım maliyetlerini düşürecek vergisel teşviklere ağırlık verilmiştir¹. Bir başka deyişle, 1980 sonrası dönemde, girişimcilere kaynak aktarımının gerisinde yatan düşünce, kamu yatırımlarının özel kesim tarafından ikame edilmesi olmuştur.

Kuşkusuz, bu yaklaşım, fonksiyonel gelir bölüşümünde girişimciler lehine değişim yaratmıştır. Ancak, özel kesim yatırımlarının kamu yatırımlarına bağımlılığının, yani aralarındaki tamamlayıcılık ilişkisinin gözardı edilmesi, özel yatırım harcamaları artışının düşük kalmasına neden olmuştur. Böylece, yeni istihdam olanakları artışının yetersiz kalması, bölüşümün emek aleyhine değişmesine yol açmıştır.

Kamu cari harcamaların GSMH içindeki payı, 1980-88 döneminde azalmış, 1989 yılından itibaren ise artış göstermiştir. Emegün ulusal gelir içindeki göreceki durumu açısından önem taşıyan en önemli cari harcama kalemi, personel harcamalarıdır. Tablo 3.32. den görüldüğü gibi, 1980-88 döneminde, konsolide bütçe ve GSMH içindeki personel harcamalarının payı, yaklaşık yüzde 25 oranında gerilemiştir. Ancak, bu süreç daha fazla sürdürülememiş ve 1989 yılından itibaren artmaya başlayan personel harcamaları, 1992 yılında, dönemin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bununla birlikte, 1993

¹Metin TOPRAK, Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995, Turhan Kitabevi, Ankara 1996, s.40

yılında bu süreç tekrar tersine dönmüş, personel harcamalarının bütçe içindeki payı, 1980 yılı düzeyinin de gerisine düşmüştür.

TABLO 3.32: CARI HARCAMALAR(Milyar TL) ve DAĞILIMI(%)

YIL	T. Cari harcama	Cari/ GSMH	PERSONEL		DİĞER CARI	
			personel/ K.Bütçe	personel/ GSMH	D.cari/ K.Bütçe	d.cari/ GSMH
1980	495	9.33	31.7	6.44	14.2	2.89
1981	638	7.95	26.2	4.96	15.8	2.99
1982	720	6.79	27.6	4.17	17.4	2.62
1983	1068	7.67	25.7	4.81	15.2	2.86
1984	1490	6.72	23.7	4.04	15.7	2.68
1985	2095	5.93	24.0	3.61	15.4	2.32
1986	3051	6.00	22.5	3.60	14.8	2.40
1987	4537	6.00	23.6	4.00	12.1	2.10
1988	7444	5.80	24.1	3.90	11.4	1.90
1989	16607	7.20	33.0	5.40	10.7	1.80
1990	33380	8.40	39.4	6.70	10.3	1.70
1991	60403	9.50	37.8	7.80	8.5	1.80
1992	114221	10.30	42.4	8.50	9.1	1.80
1993	204829	10.30	34.9	8.50	7.3	1.80
1994	346469	8.90	30.4	7.00	8.2	1.90
1995	644149	8.20	29.4	6.40	8.3	1.80
1996	1305000	8.80	24.7	6.60	8.4	2.20

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı, *Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri(1924-91)* ve DPT, *Ekonomik Göstergeler, Mayıs 1997*'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

1980 sonrası dönemde kamu harcamaları içinde, reel olarak artış gösteren kalem, Tablo 3.33'den görülebileceği gibi, transfer harcamaları olmuştur. Bu artışın gerisinde yatan temel öge ise, 1980 yılında konsolide bütçe harcamaları içinde yüzde 3 dolayında olan faiz ödemelerinin yüzde 40 düzeyine yaklaşmasıdır.

Bu dönemde KİT'lere yapılan transferler ve vergi iadesi payları gerilerken, 1992 yılına kadar benzer bir eğilim gösteren sosyal güvenlik harcamaları bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır. Bu gelişme, sosyal güvenlik kurumlarının artan zararlarıyla ilgilidir.

Faiz ödemeleri, 1987 yılından itibaren büyük artış göstermiştir. Sermaye kesimine transfer niteliğindeki faiz ödemelerinin bu şekilde artması, gelir bölüşümünü üretken olmayan sermaye(rantiye) lehine bozmuştur. Oysa, çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulduğu gibi, transfer harcamaları, özelliği gereği gelir bölüşümünü düzenlenmesinde kullanılacak en önemli araçlardan biridir. Ancak, kanımızca, 1980 sonrası dönemde gelir bölüşümünün düzeltilmesi gibi bir amaç önplana çıkarılmamıştır. Çünkü, gelir bölüşümünü düzeltebilecek bir araç, beklenenin tam tersi bir amaçla kullanılmıştır. Kamu kaynaklarının üretken yatırımlar yapan girişimciler yerine, faiz geliri elde edenlere aktarılması, yatırımların düşük düzeyde kalması ve üretim artışının yavaşlaması yanında, artan taleple enflasyonist sürecin hızlanmasında etkili olmuştur.

TABLO 3.33:KONSOLİDE BÜTÇE İÇİNDE TRANSFER HARCAMALARININ PAYI
(milyar TL ve %)

YILLAR	TOPLAM HARCAMA	Faiz ödemeleri(%)		DİĞER TRANSFERLER(%)			
		İÇ	DIŞ	KİT'lere	V. iadesi	Sos.güvenlik	Diğer
1980	398	2.1	0.9	18.8	0.5	4.1	10.6
1981	572	2.7	2.2	12.6	2.1	3.7	14.3
1982	548	2.1	3.3	14.0	0.0	4.2	10.5
1983	1071	3.1	5.0	11.7	7.2	4.4	9.7
1984	1603	4.7	7.0	7.4	10.1	3.3	9.9
1985	2188	4.7	8.0	3.4	13.7	4.0	7.5
1986	3490	7.9	8.4	1.7	13.7	3.5	7.6
1987	5864	9.9	7.9	3.8	13.0	3.3	8.2
1988	10421	15.0	8.7	4.8	10.0	3.6	7.5
1989	16378	13.4	8.3	3.2	7.5	3.7	6.9
1990	24911	14.3	6.5	1.9	5.3	1.8	7.3
1991	52714	13.0	5.5	9.4	5.0	1.2	6.4
1992	78198	13.8	4.4	3.7	4.9	1.8	6.8
1993	227259	19.1	4.9	5.3	4.4	2.8	10.3
1994	478039	26.0	7.3	2.3	3.5	4.4	9.8
1995	974720	27.8	5.9	2.7	3.7	6.3	10.6
1996	2415200	33.7	4.5	1.2	2.8	8.7	10.2

KAYNAK: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler 1950-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu nedenle, kamu açıkları ve bunun finansman şekli, fonksiyonel gelir bölüşümünü ücretliler ve belli ölçüde girişimciler aleyhine, sermaye(rantiye) lehine değiştirmiştir. Ancak, bu süreçten en çok etkilenen kesimin ücretliler olduğu açıktır. Çünkü, daha sonra da açıklanacağı gibi, girişimciler bu sürece, üretken alanlardan, spekülasyon alanlara kayarak uyum sağlamış ve bir anlamda üretimden kaynaklanan karlarda ortaya çıkan azalmayı, faaliyet dışı gelirlerle(repo, tahvil, bono) ikame etmiştir.

3.2.1.1.3. BORÇLANMA POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde, borçlanma politikasının bölüşüm üzerine etkilerinin ortaya konulmasından önce bu alanda ortaya çıkan gelişmelerin değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu dönemde, mali serbestleştirme programıyla birlikte pozitif reel faiz uygulamasına geçilmiş, bunun sonucunda tasarruflar bankacılık kesimine ve bunlar aracılığıyla da kamu kesimine aktarılmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında mali serbestleşme çerçevesinde gelişen mali piyasalarla, tasarruflar bu piyasalara çekilmiş ve böylece Hazine borçlanma gereksinimi Merkez Bankası yerine, bu piyasalardan karşılanmıştır.

Diğer taraftan, yasal olarak devlet tahvili ve bono almakla yükümlü olan Emekli sandığı, SSK gibi bazı kamu kurumlarının yanında 1984 yılında yürürlüğe giren 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile KİT'lerin de yedek akçelerinden bir bölümüyle Devlet tahvili, Hazine bonusu ve Gelir Ortaklığı Senetleri alması zorunluluğu getirilmiştir. Bu borçlanma senetlerine verilen faizlerin düşük kalmasına bağlı olarak KİT'lerin sahip olduğu fonlar ucuza Hazineye aktarılırken, kendilerinin piyasa faiz oranından borçlanması bu kurumların mali yapısını iyice bozmuştur. Böylece, bir taraftan ücretlilerden toplanan fonların reel olarak erimesi, diğer taraftan da, bu kurumların üyelerine (ücretli ve emekliler) daha yüksek ücret ve daha kaliteli hizmet (sağlık) vermeleri engellenmiştir.

1980 yılların başında reel ücretlerin gerilemesi, destekleme fiyatlarındaki artışların düşük tutulması ve KİT fiyatlarının maliyet koşulları dikkate alınarak belirlenmesi, kamu açıklarının görece olarak düşük kalmasını sağlamıştır. Bu durum Merkez Bankası kaynaklarının zorlanmasını da engellemiştir. Bunun sonucunda enflasyon oranında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Enflasyonun en çok etkilediği kesimin ücretliler olduğu dikkate alındığında, bu gelişmenin emek lehine olduğu kabul edilebilir. Ancak, sözkonusu dönemde reel ücretlerin de büyük oranda gerilemesi (yaklaşık yüzde 25), enflasyonun artmasının da, düşmesinin de bedelinin bu ücretlilere ödetildiğini ortaya koymaktadır.

1980'lerin ilk yarısındaki bu koşullar, ikinci yarıda değişmeye başlamış, 1985 yılından sonra dış borçlanma azalmış ve 1988 yılından sonra da negatif düzeye gelmiştir. Bunun sonucunda, kaynak gereksiniminin giderilmesi amacıyla, 1985 yılında ihaleli tahvil ve bono satışları önce bankalara, borsa bankerlerine ve tüzel kişilere, 1986 yılından itibaren de özel kişilere başlatılmıştır. Bankacılık kesiminin devlet tahvil ve bonolarına olan talepleri bir yandan bazı yasal düzenlemelerle zorunlu tutulmuş, diğer taraftan uygulanan faiz politikaları ile getirilen vergi istisna ve muafiyetlerle özendirilmiştir¹. Böylece, sermaye kesimi için yeni ve yüksek getirili bir gelir alanı yaratılarak, fonksiyonel bölüşümün sermaye lehine değişmesine ortam hazırlanmıştır.

1989 yılından sonra kamu açıklarının finansmanı, dış borç olanaklarının bulunmamasının da etkisiyle, büyük ölçüde iç borçlanmaya kaydırılmıştır. Bir taraftan artan açıklar, diğer taraftan enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan sıkı para politikaları, piyasada nakit darlığına yol açarken, kamu borçlanmasında faizler artmış, vadeler kısalmıştır. Buna aşırı değerlendirilmiş kur politikasının da eklenmesiyle, borçlanmada yeni bir yönelim, "sıcak para" gündeme gelmiştir. Böylece ülke içi yanında ülke dışındaki spekülörlere de kaynak aktarımı yapılmıştır. Bu durum 1988-91 yılları arasında negatif olan iç borçlanma reel faizlerinin 1991 sonrasında yüzde 20'leri aşmasıyla daha da belirginleşmiştir. Yaşanan kamu açıklarına bağlı bunalım, sermaye kesiminin zengin edilmesine ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda faiz ödemelerinin bütçe içindeki payı, Tablo 3.34 den görüldüğü gibi, rekor düzeye çıkmıştır.

Bu şekilde, reel faizlerin yükselmesi, özsermaye yapısı zayıf işletmelerin finansman maliyetinin artmasına neden olmaktadır. Bir taraftan, bu maliyetlerin gider yazılabilmesi, diğer taraftan enflasyonist süreç ile oligopolcü piyasa yapılarının yoğunluğu, bu maliyetlerin tüketicilere yansıtılabilmesine ortam hazırlamaktadır. Bu gelişme, fonksiyonel bölüşümde müteşebbislerin lehine sonuç verirken, yüksek reel faizler, faaliyet dışı gelirlere yönelmeyi ve dolayısıyla üretken yatırımların azalmasını gündeme getirmektedir.

¹Hülya KIRMANOĞLU, "İç Borçlanma", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 13, s. 671

TABLO 3.34: İÇ VE DIŞ BORÇLANMAYA İLİŞKİN TEMEL GÖSTERGELER

YILLAR	FAİZ ÖDEMELERİ (Milyar TL)			Faiz ödemeleri/ Kon.Bütçe	Faiz ödemeleri/ Vergi gelirleri	Anapara+faiz ödm /Vergi gelirleri
	İÇ	DIŞ	TOPLAM			
1980	22	9	31	3.5	4.2	11.9
1981	41	34	75	5.4	6.3	21.1
1982	34	53	87	6.1	6.7	28.2
1983	80	131	211	9.2	10.9	29.2
1984	177	264	441	15.7	18.6	39.9
1985	247	428	675	14.9	17.6	58.8
1986	649	682	1331	19.7	22.3	67.0
1987	1260	1006	2266	22.5	25.0	84.6
1988	3159	1819	4978	29.3	35.0	94.4
1989	5115	3144	8260	27.2	32.3	84.9
1990	9613	4353	13966	25.3	30.8	67.2
1991	16941	7132	24073	24.9	30.6	81.1
1992	30545	9753	40298	23.1	28.5	90.5
1993	92518	23952	116470	33.1	44.1	123.0
1994	233168	65117	298285	40.0	50.7	150.5
1995	475519	100597	576115	41.3	53.1	175.4
1996	132900	178000	1507000	56.9	68.5	214.0

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-97'den yararlanılarak hazırlanmıştır.*

1980 sonrası dönemde kamu borçlanma politikasında ortaya çıkan bu gelişmeler vergi ve harcama politikası tercihlerinin bir sonucudur. Çünkü, bu dönemde kamu harcamaları, gelir artışından çok borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu uygulama, kuşkusuz, fonksiyonel bölüşüm açısından önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Nitekim, bu uygulama sonucunda devlet, kendi eliyle bir rantıye grubu yaratmış ve daha sonra da bu kesimi sürekli beslemek zorunda kalmıştır. Faiz gelirlerinin milli gelir içindeki payında ortaya çıkan gelişmeler de bunun somut göstergesidir.

3.2.1.2. PARA VE KREDİ POLİTİKALARI

Reel faiz, kredilerin dağılımı(sektörel, bölgesel) ve enflasyon yoluyla bölüşümü etkileyen para politikalarında, 1980, özellikle de 1983 sonrası dönemde önemli değişimler görülmüştür. Bunlardan ilki, faizler üzerindeki kontrollerin kaldırılarak ve reel faiz uygulamasına geçilmesidir. Bu dönemde, parasal yetkililer tarafından, genellikle, kısa dönem faizler, uzun dönem faizlerin üzerinde tutularak, enflasyonun uzun dönemde ineceği izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır¹.

1987 yılında Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine geçerek para piyasalarında kullanabileceği bir önemli araca sahip olmuştur. 1988 yılında TL'nin dövizle ikamesinin yaygınlaşması üzerine 4 Şubat istikrar önlemleri ile TL cazip hale getirilmeye çalışılmış ve bunun için döviz hesaplarına sağlanan bazı avantajların kaldırılması yoluna gidilmiştir. Ekim 1988 tarihinde mevduat faizlerinin serbest bırakılmasıyla bankalar arasında faiz yarışı başlamış ve buna bağlı olarak para ikamesi tersine dönmüştür. Yükselen faizlerin kredi talebini düşürmesi üzerine, bankalar topladıkları tasarrufları

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. A. DEMİRÇELİK, *Özel Finans Kurumları*, SPK Araştırma Raporu No:AGD/8622, Ankara 1986 ve Hurşit GÜNEŞ, "Türkiye Ekonomisinde Para Politikası" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 11, s.128

kamu menkul kıymetlerine yönlendirmiştir¹. Böylece, tasarrufların üretken yatırımlara kanalize edilerek, yeni istihdam olanaklarının yaratılması engellenmiştir. Buna bağlı olarak artan işsizlik, fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine değişmesine neden olmuştur.

1989 yılı Türk mali sistemini açısından dönüm noktası olmuştur. Bu tarihte Türk Parasını Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar yayımlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kararla tam konvertibiliteye geçişin ilk adımları atılmış, kambiyo rejiminde serbestlik artırılarak 1990 yılı Şubat ayında tam konvertibiliteye geçilmiştir². Bu uygulamalar, sermaye için yeni gelir alanları yaratmıştır.

1994 yılı başında ortaya çıkan mali kriz ve buna eklenen uluslararası rayting kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi, döviz ikamesini hızlandırmış bunun sonucunda TL büyük oranda devalüe edilirken, üç özel banka batmıştır. Döviz ikamesinin önlenmesi amacıyla kamu borçlanma senedi faizleri rekor düzeyde (yıllık bileşik yüzde 406) artırılmıştır. Bu durum sermaye kesimine büyük oranda reel kaynak aktarımı sağlayarak, fonksiyonel bölüşümü sermaye lehine değiştirmiştir. İzleyen yıllarda para politikaları ve özellikle de faiz politikası, kamu kesimi borçlanma gereğine bağlı olarak şekillenmiştir. 1996 yılı sonunda bu süreç hala devam etmektedir. Dolayısıyla, 1980-1996, para piyasalarında serbestleşmenin yoğunlaştığı, buna bağlı olarak fonksiyonel bölüşüm açısından sermaye lehine belirgin değişmelerin ortaya çıktığı bir dönem olurken, bugün mevcut durum sözkonusu sürecin devam edeceğini ortaya koymaktadır.

Bölüşüm açısından önem taşıyan parasal gelişmelerden biri de emisyon hacmidir. Bu dönemde emisyon hacminin nominal olarak büyük oranda artmasına karşın, reel olarak önemli bir artış kaydetmemiştir. Dar ve geniş para arzı tanımları açısından bir değerlendirme yapıldığında en hızlı gelişmeyi M2 ve döviz tevdiat hesaplarını da içeren M2Y'nin gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu gelişme mali krizin yaşandığı 1994 yılında daha da hızlanmıştır. Bu durum, ülkemizde para ikamesine bağlı ortaya çıkan hızlı kur artışı ve yüksek reel faiz yoluyla sermayenin önemli spekülasyon gelir kaynaklarına sahip olabildiğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Bu politikalar sonucu, bölüşüm açısından önem taşıyan faizlerin Tablo 3.35 verilen gelişimi değerlendirildiğinde, 1981 yılında faizlerin serbest bırakılmasına paralel olarak mevduata uygulanan reel faizin, 1981, 1984, 1989 ve 1994 yılları dışında, pozitif olduğu görülmektedir.

Ayrıca reeskont faizlerinin, gerek mevduat faizi gerekse enflasyonun sürekli olarak altında kalması ve bankalar lehine olan farkın 1992 yılından itibaren çok yüksek düzeye çıkması, 1990'lı yıllarda sermaye kesimine kaynak aktarımının yeni bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, mevduat ve borçlanma araçlarında çeşitliliğin arttığı, 1980 sonrası dönemde, faiz ödemeleri reel

¹Z. ADA, "Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı(1980-1990)", 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, Cilt I, DPT yayınları Ankara 1992, s. 2

²Sevdi YILDIRIM, U. Oğuz ALTUN, "Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi:1980-1993 Deneyimi", Türkiye'de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü:1980 Sonrası Dönemin Değerlendirilmesi, SPK Yayın No:17, Ankara 1995, s. 83

olarak yaklaşık 11 kat artışıdır. Bu artış, fonksiyonel bölüşümünün sermaye lehine bozulması sonucunu doğurmuştur.

TABLO 3.35: FAİZLERİN GELİŞİMİ

YIL	Tas.mev. faizi(1)	TCMB reeskont oranı (2)	İnterbank gecelik faizi	TEFE(DİE) (3)	Reel faiz (1-3)	Top.faiz ödemeleri (milyar TL)	Reel endeks
1980	33.0	26.0	-	-	-	74.6	100.0
1981	35.0	31.5	-	37.6	-2.6	245.6	227.9
1982	50.0	31.5	-	29.2	20.8	55.1	401.5
1983	45.0	48.5	-	30.4	14.6	802.8	461.1
1984	45.0	52.0	-	50.4	-5.4	1475.2	570.3
1985	55.0	52.0	-	43.2	11.8	2485.0	628.3
1986	48.0	48.0	39.09	29.6	18.4	3187.5	594.3
1987	58.0	45.0	42.36	32.5	25.5	4012.1	560.4
1988	83.9	54.0	46.77	70.5	13.4	9607.0	790.6
1989	58.8	54.0	26.87	64.0	-5.2	16576.9	777.4
1990	59.4	50.7	62.72	52.3	7.1	23946.6	712.4
1991	72.7	54.5	59.87	55.3	17.4	43136.3	806.2
1992	74.2	54.5	67.77	62.1	12.1	78466.4	897.0
1993	74.8	54.5	69.93	58.4	16.4	159399.7	1088.8
1994	95.6	64.0	92.05	120.7	-25.1	-	-
1995	92.3	57.0	106.31	86.0	6.3	-	-
1996	92.5	57.0	74.33	75.9	16.6	-	-

Faiz oranları yılın son ayında cari olan oranları yansıtmaktadır. Tasarruf mevduat

Faiz oranı için 1 yıl vadeli tasarruf mevduat faiz oranı, İnterbank faiz oranı için gecelik

Faiz oranı aylık ortalama değeri verilmektedir.

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997*, s.78

Bölgesel bölüşüm açısından önem taşıyan, mevduat ve kredilerin 1980-95 dönemindeki bölgesel dağılımı Tablo 3.36'dan incelendiğinde, Marmara ve Ege'nin, gerek mevduat gerekse kredilerin yüzde 50'sinin üzerinde bir pay aldığı görülmektedir. Tabloda dikkati çeken bir diğer önemli nokta, 1994 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi geri kalmış bölgelerde kredilerin, toplanan mevduatın altında kalmasıdır. Dolayısıyla, sözkonusu bölgelerden, beklenenin tersine, diğer bölgelere tasarruf aktarımı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum bölgesel bölüşüm açısından önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkarken, bölgesel gelir bölüşümünün bozulmasında kredi politikasının rolünü ortaya koymaktadır.

TABLO 3.36: MEVDUAT VE KREDİLERİN BÖLGESEL DAĞILIMI

BÖLGE	MEVDUAT					KREDİ				
	1970	1980	1990	1994	1995	1970	1980	1990	1994	1995
Ortakuzey	22.1	20.8	26.5	22.3	21.8	23.8	21.5	25.8	27.5	25.8
Ege	13.5	12.9	12.5	13.8	13.4	13.8	14.3	12.4	11.7	12.7
Marmara	39.1	44.9	42.3	42.0	44.7	35.6	37.2	37.7	43.1	43.2
Akdeniz	6.5	7.2	6.1	7.5	7.3	10.5	12.5	11.5	9.4	9.6
Kuzeydoğu	1.8	1.5	1.0	1.0	0.8	1.8	1.2	0.8	0.5	0.6
Güneydoğu	1.4	1.2	1.1	1.0	0.9	1.9	1.4	0.8	0.5	0.6
Karadeniz	7.9	5.6	4.7	5.2	4.7	7.2	5.3	6.8	4.8	4.6
Ortadoğu	3.3	2.2	2.0	2.3	2.0	1.8	1.9	1.5	0.9	1.1
Ortaguay	4.4	3.7	3.8	4.9	4.4	3.6	4.4	2.7	1.6	1.8

KAYNAK: Bankalar Birliği, *Yıllık Raporları (çeşitli yıllar) yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Para politikasının, gelir bölüşümü üzerine etkisi enflasyon yoluyla da gerçekleşmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulduğu gibi, enflasyon fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine bozmaktadır. Ülkemizde enflasyon oranı 1983 yılına kadar gerilemiş, daha sonra artmaya başlayarak 1988-93 döneminde yüzde 60-70, sonrasında da yüzde 80'ler düzeyine yerleşmiştir. Bu durum enflasyonun dar ve sabit gelirliiler üzerindeki olumsuz etkisinin artarak devam ettiği ve para politikaları aracılığıyla ücretli kesimden diğer kesimlere(faiz geliri elde edenler ve maliyet artışlarını fiyatlara yansıtma olanağı bulunan girişimciler) kaynak aktarıldığını ortaya koymaktadır. Nitekim, 1980 yılında GSMH içinde yüzde 2 dolayında olan faiz payının 1990'lı yıllarda yüzde 10'u aşması bunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, 1980 sonrası uygulanan para politikalarının, fonksiyonel bölüşümü sermaye lehine değiştirdiği, rant ekonomisinin bizzat devlet tarafından yaratılarak, reel yatırım ve istihdam artışının düşük kalmasına neden olduğu ifade edilebilir.

3.2.1.3 SERMAYE PİYASASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Sermaye piyasasına ilişkin düzenlemeler, sermayenin tabana yayılması ve böylece fonksiyonel bölüşümde sermaye lehine ortaya çıkan değişimin, belli ölçüde de olsa, sınırlandırılması açısından önem taşımaktadır. Ancak, ülkemizde 1980'li yıllara kadar, bu yönde bir etki yapabilecek düzeyde bir gelişme sağlanamamıştır.

Diğer taraftan, ülkemizde bankacılık alanında oligopolcü bir yapının varlığı, bankaların kaynak dağıtımında etkin olmalarını engellemiştir. Bu nedenle, 1980 sonrası dönemde, sermaye piyasasının kurulması ve geliştirilmesi, ticari bankacılık alanında rekabetçi yapının yerleştirilmesinde etkili görülmüştür. Ayrıca 1980-82 döneminde yaşanan "banker" furyası, sözkonusu bankerlerin, henüz oluşmamış tahvil piyasasını zorlayarak, mevcut koşullarda çok yüksek getiriler vaat etmesi, tasarruf sahiplerini, hatta servet sahiplerini bu alana çekmiştir. Ancak, bankerlerin vaatlerinin yerine getirememeleri ve yaşanan kriz sonucunda 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 1982 yılı başında yürürlüğe girerek, sermaye piyasasına ilişkin düzenlemeler için temel dayanak oluşturmuştur. Bu piyasanın gelişmesi için gerekli kurumsal düzenlemelerden sonra, vergisel teşvikler getirilerek bu gelişme hızlandırılmaya çalışılmıştır¹. 26 Aralık 1985 tarihinde açılan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, hisse senedi piyasasının yaygınlaşması açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Sermaye piyasasının gelişimini hızlandırmak için, 1986 yılında kurumların dağıttığı temettünün menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesinden vazgeçilmiştir. Bu uygulama ile, temettü dağıtımını teşvik edilmiş ve firmalar, bir tür örtülü sermaye kullanarak karlarını faiz getirisine dönüştürmüştür. Finansal yapıları özsermaye aleyhine bozulan kurumlar, hem piyasada talep yaratarak faizlerin yükselmesinde etkili olmuş, hem de bu faizleri gider yazarak, bir yandan mamul fiyatını yükseltmiş,

¹DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, a.g.e. s. 20

diğer taraftan da kurumlar vergisi matrahını aşındırmıştır¹. Böylece, fonksiyonel bölüşümün sermaye ve girişimciler lehine değişmesine ortam hazırlanmıştır.

1981 tarihli 2499 Sayılı yasanın işlevini yitirmesi nedeniyle 1992 yılında 3794 sayılı değişiklik yasası getirilmiş ve buna bağlı olarak menkul kıymet ihracatı kolaylaştırılmış, "halka açık şirket" kavramı getirilmiş, yeni yatırım araçları(repo, açığa satış, kredili menkul kıymet alım-satımı) getirilmiş ve SPK'nın denetimleri artırılmıştır².

1980 sonrası dönemde sermaye piyasasında ortaya çıkan bu gelişmelerin bölüşüm üzerine etkilerinin değerlendirilebilmesi için Tablo 3.37 verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, toplam mali varlıklar 1980 yılında bir trilyon lira dolayında iken, bu rakam 1995 yılında 3.7 katrilyona çıkmıştır. Bu veriler 4.8 katlık bir reel artışa karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, mali liberalleşmeye paralel olarak, sermaye için yeni gelir olanakları yaratılmıştır.

TABLO 3.37: MALİ VARLIKLARIN GELİŞİMİ(Milyar TL)

	1980	1983	1985	1987	1990	1993	1995
TOP. Mevduat	745	3083	8766	20507	85500	422928	2205905
TL	745	3083	7999	16439	65806	250928	1117905
Döviz			767	4068	19694	172000	1088000
Menkul Kıymet	261	708	2282	7461	41446	382863	1497785
KAMU	190	416	1672	5361	25370	270993	1202333
Bono	49	56	490	1923	5469	64488	631298
Tahvil	141	360	1032	2407	18801	190505	511769
Diğer			150	1031	1100	16000	59266
ÖZEL	71	292	610	2100	16077	11869	295452
Hisse senedi	43	233	513	1614	14476	71286	223804
VDMK						36583	6785
Diğer	28	59	77	486	1601	4000	4863
TOPLAM	1006	3791	11048	27968	126946	805791	3703690

KAYNAK: DPT *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır*

Diğer taraftan mali varlıkların GSMH içindeki payı, 1989 ve 1990 yılındaki çok az bir gerileme dışında, sürekli artış göstermiş ve 1980 yılında yüzde 19'luk oran 1995 yılında yüzde 47.2'ye yükselmiştir. Bankacılık sektörüne ait mali araçların toplam mali varlıklar içindeki yeri 1987 yılına kadar genellikle artış göstermiş ve bu tarihten itibaren azalmaya başlamıştır. Ayrıca, toplam mevduatlar içinde döviz mevduatlarının payı 1985 yılında yüzde 6.9 iken 1995 yılında yüzde 30'u aşmıştır¹. Bu gelişme, daha önce de ifade edildiği gibi, büyük oranlı ve hızlı para ikamesi için ortam hazırlamış ve bunun sonucunda ortaya çıkan finansal krizler, sermaye kesimine büyük rantlar sağlamıştır. Ayrıca, finansal alanda ortaya çıkan krizlerin üzerlerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltmak için girişimcilerin, küçülmeye yönelmesi, işçi çıkarımını gündeme getirmiştir. Böylece, bir yandan sermaye gelirleri artarken, diğer yandan da ortaya çıkan işsizliğin toplam ücret ödemelerini

¹İzzettin ÖNDER, "Vergi Düzeni ve Reformu", *Maliye Yazıları*, Ocak-Mart 1994, sayı:42, s. 10

²Selim SOYDEMİR, "Sermaye Piyasası ve Borsa(1981-1994)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 11. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 120-21

azaltması, fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine bozulmasına katkıda bulunmuştur. 1994 yılında yaşanan finansal kriz ise, bunun somut bir göstergesi olmuştur.

Tablo 3.37'den menkul kıymetlerde belirgin bir artış görülmekle beraber, bu artış daha çok kamu kağıtlarından kaynaklanmış, özel kesim menkul kıymet kağıtlarında önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Nitekim, Sermaye Piyasası 1982-94 yılları arasında nominal olarak 658 trilyon lira kaynak yaratmış ve bu kaynakların yüzde 94'ü kamu, yüzde 6'lık kısmı özel kesim tarafından kullanılmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası mali alanda gerçekleştirilen önemli değişiklikler, yurtiçi kaynakların finans sektöründe yoğunlaşması ve rant ekonomisinin belirginleşmesi şeklinde bir etki yaratmıştır. Buna bağlı olarak, sermaye kesiminin gelirleri reel olarak büyük artışlar gösterirken, sanayi katma değeri içinde faiz giderlerinin payı da büyük artış göstermiştir.

Böylece, temel fonksiyonu şirketlere fon aktarmak olan sermaye piyasası bu amacı gerçekleştirilememiştir. Diğer taraftan, sermaye piyasasının mali sistem içindeki payının küçük kalması, tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak iktisadi gelişmenin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine hizmet etmesini engellemiştir². Böyle bir ortamda, sermayenin tabana yayılması ve bu şekilde fonksiyonel gelir bölüşümünde iyileşme sağlanması amacının gerçekleştirilmesi de mümkün olamamıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bu durum, ülkemizde, sermaye piyasasının tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi ve sermayenin tabana yayılması işlevi yerine, kamu kesimi için bir borçlanma alanı haline getirildiğini ifade etmektedir. Daha önce, kamu gelir ve harcama politikalarıyla kamunun daha adil bölüşüm açısından bir katkı sağlayamadığının ortaya çıktığı dikkate alındığında, 1980 sonrası bölüşüm sorununun gündemden çıkarıldığı bir kez daha görülmektedir. Oysa, sermaye piyasası bu amaçla kullanılabilir önemli bir araçlardan biri konumundadır.

3.2.1.4. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Sektörel ve fonksiyonel gelir bölüşümü üzerinde etkili olan dış ticaret politikalarında, 24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisiyle önemli değişiklikler görülmüştür. İzleyen bölümde, 1980 sonrası dönemde izlenen dış ticaret politikalarının bölüşüm üzerine etkileri ihracat, ithalat ve kur politikaları alt başlıkları halinde incelenmiştir.

3.2.1.4.1. İTHALAT POLİTİKALARI

24 Ocak 1980'de ithalat rejimi yeniden düzenlenmiş, izleyen yıllarda bu alanda yapılan düzenlemeler sürekli liberalleşme yönünde olmuştur. Ayrıca, 1987 yılında Avrupa Topluluğuna tam

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. G. SAK, Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework and Evaluation of Turkish Experience in the 1980's, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara 1994

²Rüya ESER, "Sermaye Piyasasında Yaratılan Kaynaklar ve Dağılımı", Türkiye'de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü:1980 Sonrası Dönemin Değerlendirilmesi, a.g.e. s. 45-46

üyelik için yapılan müracaat sonrası ithalat politikaları, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'den doğan yükümlülükler çerçevesinde belirlenmiştir. 6 Mart 1995 tarihinde imzalanan ve Gümrük Birliği'nin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlayacak yöntem ve süreleri kapsayan Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, Topluluk ülkelerine uygulanan gümrük vergileri 31 Aralık 1995 tarihinde sıfırlanmış ve ithalattan alınan tüm fonlar kaldırılmıştır¹. Böylece, girişimcilerin yüksek koruma duvarları arkasında, büyük oranlı kar marjlarıyla faaliyette bulunma olanakları ortadan kalkmıştır. Fonksiyonel bölüşümü girişimciler aleyhine değiştirmesi beklenen bu gelişme, devletin sağladığı yeni olanaklarla telafi edilmiştir. Bir başka deyişle, girişimciler, dış ticaret politikalarına bağlı olarak değişen koşulların yarattığı olumsuz etkileri, içsel çözümlerle(devletten yardım alma gibi) gidermişlerdir.

Aslında, 1980 sonrası dönemde ithalatta koruma engellerinin kaldırılmasıyla, yerli sanayiinin yeni bir dinamizm kazanarak dünya piyasalarında rekabet edebilmesi amaçlanmıştır. 1996 yılı başında başlayan Gümrük Birliği ile bu konuda en önemli adım atılmıştır. Ancak, 1980'li yıllara kadar gümrük duvarları arasında, korunarak üretim yapmaya alışmış yerli sanayinin, rekabet gücünü artırmak için gerekli çabayı(teknolojik yenilenme vb.) göstermemesi nedeniyle, gümrük birliğinin, çok sayıda firmanın iflasına yol açması beklenmektedir. Bu durum, girişimciler aleyhine görülse de, iç piyasanın, sanayi ürünlerinde tamamen dışa açılmasının bölüşüm üzerine etkilerini değerlendirebilmek için yeterince zaman geçmemiştir.

1980 sonrası dönemde uygulanan ithalat politikaları sektörel gelir bölüşümünü de değiştirmiş, 1980 sonrası dönemde ithalatta liberalleşme tarım sektörünü büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. Nitekim, 1980 öncesi dönemde, sadece arz yetersizlikleri durumunda tarım ürünleri ithalatı yapılırken, 1980 sonrası dönemde bazı tarım ürünlerinin(et, buğday, pirinç gibi) fiyatlarında ortaya çıkan artışları yavaşlatmak amacıyla "terbiyevi ithalat" adıyla da ithalat yapılmasına izin verilmiştir. Gümrük vergileri ve fonların indirilerek tarımda korumanın azaltılmasıyla, başta Avrupa Birliği olmak üzere birçok ülkeden, yüksek oranda sübvansiyonlu, ucuz tarım ürünleri ithal edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler düzeyinde desteklenmeyen tarım sektörü, artan haksız dış rekabet sonucu, daha da fakirleşmiştir.

Bu uygulama, ülkemizde tarım sektörünün yapısal özelliklerinin bilinmediği ve/veya dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, ülkemizde tarım ürünleri fiyatlarındaki artışın nedeni üretici değil, üretim-tüketim zincirinin uzunluğuna bağlı yüksek oranlı aracı karları ve girdi fiyatlarının hızlı artmasıdır¹. Bu dikkate alınmadan, rekabet gücü zayıf olan ancak, aktif nüfusun yarısını barındıran tarım sektörü, ucuz ithal tarım ürünleri ile rekabete sokulmuş ve sektörde fakirleşme süreci, hızlı artan nüfusun da etkisiyle, derinleşmiştir. Aracı kesim(tüccarlar) ve tarıma dayalı sanayiler ise, bu uygulamayla ucuz tarımsal ürün ve hammadde sağlayarak, ithal ürünlerin sağladığı ek rantlardan

¹ N. Lerzan ÖZKALE, "Dış Ticaret", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 12. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 319

yararlanmışlardır. Ayrıca, ucuz tarımsal hammadde ithaline karşın, ürün fiyatlarında paralel bir düşüş yapmamaları, karların daha da artması sonucunu doğurmuştur. Görüldüğü gibi, 1980 sonrası dönemde ithalat politikaları sektörel bölüşümü sanayi ve hizmetler sektörü lehine, tarım aleyhine değiştirmiştir.

3.2.1.4.2. İHRACAT POLİTİKALARI

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine bağlı olarak 1980 sonrası dönemde uygulanan ihracat politikaları, daha çok teşvikler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kredi, vergi iadesi ve döviz kullanımı şeklinde verilen bu teşviklerinin en önemli ögesi, ihracatta vergi iadesi olmuştur. Bu uygulamayla üretim sırasında ödendiği kabul edilen vergilerin, yapılan ihracata orantılı olarak geri ödenmiştir. Teşvikler, hayali ihracatı ortaya çıkarmış ve böylece çok büyük tutarlara ulaştığı tahmin edilen paralar, girişimci ve bazı sermaye gruplarına aktararak fonksiyonel bölüşüm bozulmuştur.

Ancak, 1985 yılından itibaren, vergi iadesi, GATT sübvansiyon koduna uyulması zorunluluğu nedeniyle, oran ve kapsam olarak küçültülmüş, 1988 yılında ise uygulamadan kaldırılmıştır. Vergi iadesi oranları ve kapsamı daraltılırken, girişimcilere doğrudan ödemeler 1985-87 döneminde Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu aracılığıyla sürdürülmüştür². Böylece, GATT'ın bölüşüm açısından girişimciler aleyhine getirdiği düzenlemelerin etkileri giderilmiştir.

İstihsal vergisinden muafiyet kapsamında ise, ihraç mallarının üretiminde kullanılan girdiler vergiden muaf tutulmuştur. İstihsal vergisinin kaldırılmasıyla bu uygulama, KDV muafiyetine dönüşmüş, 1985'ten itibaren, imalatçılar tarafından, ihraç edilmeleri koşuluyla, ihracatçıya yapılan satışlarda KDV ödenmemesi öngörülmüştür. Kurumlar Vergisinde 1980 yılında uygulamaya konulmuş istisna oranı 1991'de yüzde 16, 1992'de ise yüzde 8'e düşürülmüştür³. Görüldüğü gibi, 1980 sonrasında ihracat politikaları sürekli olarak girişimciler lehine düzenlemelere sahne olmuş, böylece fonksiyonel bölüşümün girişimciler lehine bozulmasına ortam hazırlanmıştır.

İhracat kredisi yoluyla ihracata sağlanan faiz sübvansiyonu, doğrudan desteklerin sağlandığı yıllarda azaltılırken, doğrudan desteğin daraltıldığı yıllarda genişleme eğilimi göstermiştir. 1988 yılının ilk aylarında İhracat Kredi Bankası kurulmuş(Eximbank), banka ihracatçılara yeni kredi olanakları getirmiştir. Ayrıca ihracat sigorta kurumu yerleşmeye başlamıştır.

¹Yaşar UYSAL, Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İzlenen Tarım Politikalarının Tarım Sektörlü Üzerine Etkisi,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1990, s.171

²Bu zorunluluklar GATT anlaşmasının 6, 16 ve 23. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda Bkz. Deniz ALTINALEV, "1980-1990 Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Ürünleri İhracatımızda Meydane Gelen Gelişmeler ve İhracatın Geliştirilmesinde İGEME'nin Rolü", 1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM Yayınları, Ankara 1991, s.234

³Gülten DEMİR, Devlet-Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. İstanbul, 1994, s. 93

TABLO 3.38: İHRACAT TEŞVİKLERİ

YILLAR	Krediler (milyar TL)	Vergi iadesi (%)	Döviz kullanımı (milyon \$)(1)	Döviz taahhüdü (milyon \$)(2)	1 / 2 (%)
1980	69.7	6.9	186.4	1810	10.3
1981	159.3	9.7	424.8	3303	12.9
1982	384.0	15.6	585.7	3957	14.8
1983	553.9	18.1	905.1	5205	17.4
1984	506.6	19.3	1395.9	4318	32.3
1985	-	12.7	2054.1	4937	11.0
1986	-	10.2	2815.6	7567	37.2
1987	-	8.5	2971.1	6903	43.0
1988	-	8.5	3146.4	7751	40.6
1989	-	-	3479.4	9331	37.3
1990	-	-	3897.6	12044	32.4
1991	-	-	4406.0	12761	34.3
1992	-	-	4910.0	13253	37.0
1993	-	-	6220.0	16295	38.3
1994	-	-	7052.0	14934	47.2
1995	-	-	11148.0	21959	50.7

KAYNAK: DPT, VI. BYKP Öncesinde Gelişmeler 1984-1988, s. 236, 1994 Yılı Programı, s. 40 ve 1997 Yılı Programı s.141

Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde uyguladığı ihracat teşviklerini iki döneme ayırma olanağı bulunmaktadır. Çok sayıda teşvik türünün uygulandığı, TL desteğinin ağırlıklı olduğu 1980'li yılların ortalarına kadar süren ilk dönem, temel yaklaşım olarak döviz kullanımının benimsendiği sonraki yıllar¹. Bu çerçevede 1980-95 yıllarını kapsayan dönemde verilen ihracat teşvikleri yukarıdaki Tablo 3.38'de gösterilmiştir. Buradan 1988 yılında vergi iadesinin kaldırılmasından sonra döviz kullanımı artışı anlaşılmaktadır. Böylece, yavaşlayan ihracat artışına bağlı olarak, döviz kullanımı/döviz taahhüdü oranı yüzde 50 düzeyine kadar(1995) yükselmiştir. Dolayısıyla, ihracatçılara, yaptıkların ihracatın yarısı oranında döviz kullanımı sağlanmıştır.

Bu uygulamalar, döviz kazandırıcı faaliyetlerde(ihracat, turizm gibi) bulunan girişimcilere büyük oranda kaynak aktarılmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, özellikle tarımsal ürünlerde, teşviklerin üretim yerine ihracata verilmesi, yani teşviklerin üretimden kopuk olması, teşviklerin üretim artışına hizmet etmesini engellemiştir. Dolayısıyla teşvik uygulamaları, sektörel gelir bölüşümünü bozucu etki yaratmıştır.

1980 sonrası dönemde, vergi gelirlerinin büyük bir bölümünü ödeyenlerin ücretliler olduğu dikkate alındığında, makro anlamda olumlu kabul edilen ihracat artışının geri besleme(feed-back) etkisiyle fonksiyonel bölüşümü emek aleyhine bozduğu daha da netleşmektedir.

¹Bu dönemleme DPT'nin döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik konusundaki yasal değişikliklere dayalı ve buna bağlı olarak verileri düzenlemesine bağlı bulunmaktadır. Bu konuda Bkz. Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, a.g.e. s. 285.

3.2.1.4.3. KUR POLİTİKASI

Kur politikaları, sektörel gelir bölüşümü üzerinde etkili olabilen önemli bir araçtır. Sabit kur sistemi yerine esnek kur sisteminin uygulanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, yaşanan gelişmeler(ani kur artışları vb.) kur politikasının sektörel yanında fonksiyonel gelir bölüşümü açısından da dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Nitekim, 1980'li yıllarda ihracatın artırılmasında teşvikler yanında kur politikası da yoğun olarak kullanılmıştır. Bu amaçla 1980 yılı başında döviz kurlarının ihracatçı sektörler aleyhine seyredecek şekilde düşük değerlenmesi uygulamasında vazgeçilmiştir. Bu yıl içine yapılan yaklaşık yüzde 33 oranındaki yüksek devalüasyondan sonra kurlar, sürekli olarak, ihracatın rekabet gücünü koruyacak, dünya piyasalarında çapraz kur değişiklikleriyle uyumlu olacak şekilde belirlenmiştir¹.

1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Karar ile, daha da belirginleşen sermaye hareketleri serbestisi Türkiye'yi kambiyo rejimi büyük ölçüde serbest ülkeler arasına sokmuş ve 1990 yılında konvertibiliteye geçilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Bu karara göre, yabancı şirketlere Türkiye'de, yerli şirketlere de yabancı ülkelerde menkul kıymetlerini pazarlayabilme olanağı sağlanmıştır². Bu kararların alınmasından sonra, 1993 yılında, hem kurların hemde faizlerin düşük tutulmaya çalışılması ve 1994 yılı başında, uluslararası rayting kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle döviz krizi yaşanmış ve bu kriz sonucunda TL'nin değeri büyük ölçüde düşmüştür. Bunun sonucunda, büyük ölçüde dövize yönelmiş olan sermaye kesimi büyük kazanç elde etmiştir.

Tablo 3.39'dan kur politikalarının, 1995 yılına kadar, 1985, 1989 ve 1990 yılları dışında ihracatçı lehine uygulandığı görülmektedir. 1995 ve 1996 yıllarında ise TL'nin aşırı değerlemesi sözkonusudur. Ancak, dönem başı(1980) ve dönem sonu olarak bir karşılaştırma yapıldığında TL'nin eksik değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle 1980-96 dönemi, genel olarak, ihracatçı lehine kur politikasının izlendiği dönem olmuştur.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, dış ticaret politikalarının, döviz kazandırıcı hizmetlere, kur ve teşvik politikası aracılığıyla girişimcilere yeni gelir kaynakları yarattığı görülmektedir. Nitekim 1980-88 döneminde ihracatta verilen vergi iadesi, kurumlar vergisine yakın bir düzeye gelmiştir. Herhangi bir ihracat yapılmadan(hayali ihracat gibi) da girişimcilere ihracat teşvikleri yoluyla kaynak aktarıldığı dikkate alındığında, fonksiyonel bölüşümün girişimci ve sermaye lehine bozulduğu görülmektedir.

¹M. ALTINKEMER, "Merkez Bankası Bünyesindeki Döviz Piyasaları ve Döviz Kurlarının Belirlenmesi" TCMB Üç Aylık Bülten 1991/II, Ankara 1991, s. 177

²Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet KIZIL, "Türk Kambiyo Mevzuatında Liberalleşme ve Bunun Uluslararası İlişkilerimize Yansıması", 1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM Yayınları, Ankara 1991, s. 88-136 ve DPT, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, a.g.e. s. 18

TABLO 3.39: KURLARIN GELİŞİMİ

YILLAR	TL/\$	TL/\$ (%) (1)	TEFE (%) (2)	(2-1)
1980	89.25	155.00	98.75	-56.25
1981	132.30	48.24	35.45	-12.79
1982	184.90	39.76	26.53	-13.23
1983	280.00	51.43	29.73	-21.70
1984	442.50	58.04	49.53	-8.51
1985	574.00	29.72	41.63	11.91
1986	755.90	31.69	27.93	-3.76
1987	1018.35	34.72	36.77	2.05
1988	1813.46	78.08	64.55	-13.53
1989	2311.37	27.46	67.30	39.84
1990	2927.13	26.64	52.25	25.61
1991	5074.83	73.37	54.00	-19.37
1992	8555.85	68.59	61.40	-7.19
1993	14.458.03	68.98	60.30	-8.68
1994	38810.00	167.03	149.9	-17.43
1995	56587.52	45.8	65.6	19.8
1996	104297.0	84.3	84.9	0.6

ABD Dolar kuru yıl sonu itibariyle alınmıştır.

TEFE (%) - TL/\$ (%) [(2-1)] = (-) TL'nin eksik değerlendirildiğini

(+) aşırı değerlendirildiğini göstermektedir

Kaynak: TCMB Yıllık Rapor çeşitli sayılar, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bunun yanında uygulanan teşvik politikalarının daha çok parasal teşviklerden oluşması, ihracat artışının yatırım artışına değil, kapasite artışına dayandırılması, artan nüfusa yeterli yeni istihdam olanaklarının yaratılmasını engellemiştir. Böylece, artan işsizlik, emek aleyhine gelir bölüşümünün bozulmasına yol açmıştır.

3.2.1.5. FİYAT POLİTİKALARI

1970'lerin sonlarına doğru ortaya çıkan üretim darboğazları piyasada ikili fiyat oluşumuna (piyasada geçerli fiyat ve karborsa fiyatı) ortam hazırlamıştır. Böylece stokçuluk ve karborsa fiyatları girişimcilerin büyük oranlı gelir elde etmelerine neden olmuştur. Bu ortamda alınan 24 Ocak kararları, fiyatlama süreciyle ilgili olarak da önemli düzenlemeler getirmiştir.

Bunun için fiyatların idari kararlarla belirlenmesi, Fiyat Kontrol Komitesi'nin kaldırılmasıyla aşılırken, KİT'lerin temel mal ve hizmet dışındaki ürün fiyatlarının da serbestçe belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca, tarım ürünleri destekleme kapsamının daratılması ve bu ürünlerin fiyatlarının piyasa koşullarında belirlenmesi öngörülmüştür. Bu düzenlemelerin bölüşümle ilgili sonuçları izleyen bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2.1.5.1. TARIM ÜRÜNLERİ DESTEKLEME FİYATLARI

Sektörel gelir bölüşümünde tarım payının belirlenmesinde etkili olan tarımsal destekleme fiyat politikaları, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine bağlı olarak önemli oranda değişen bir diğer

politika olmuştur. Nitekim, 1980'li yıllarda destekleme kapsamındaki tarım ürünü sayısı azaltılırken¹, destekleme fiyatlarının belirlenmesinde, seçim dönemleri dışında, dünya fiyatları baz alınmaya başlanmıştır. Sübvansiyonların, devlet üzerindeki yükünün kaldırılması amacıyla da Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kurulmuştur.

Bu dönemde, dış talep ön plana çıkarıldığı için, nüfusun yaklaşık yarısını bünyesinde barındıran tarımın yerli sanayi için talep yaratma fonksiyonu gözardı edilerek, dünya piyasalarında rekabet için, ucuz hammadde ve ücretlerin düşük tutulabilmesi amacıyla da ucuz gıda sağlama fonksiyonu ön plana çıkarılmıştır. Böylece, tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulmasıyla, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesine ortam hazırlana, sektörel bölüşüm tarım aleyhine bozmuştur.

Bunun yanında, seçim dönemlerinde, tarım ürünleri ve üreticilerin özellikleri dikkate alınarak uygulanan populist politikalar, fiyat artışlarının yüksek oranda gerçekleşmesine neden olmuştur. Tablo 3.40. da destekleme fiyatlarının gelişimi verilmiştir. Buradan, buğday, arpa, şeker pancarı, tütün gibi ürünler dışında, destekleme kapsamındaki ürün sayısında sürekli bir dalgalanma olduğu görülmektedir.

TABLO 3.40: 1980-1996 DÖNEMİNDE DESTEKLEME FİYATLARI(TL/Kg)

ÜRÜNLER	1980	1983	1985	1987	1990	1993	1996
Buğday(1)	10.2	29.0	62.5	96.8	503.0	1843.0	22654.0
Arpa(1)	8.9	21.0	51.4	79.7	389.0	1615.0	15005.0
Çavdar(1)	8.5	18.0	49.9	78.1	416.0	1517.0	14500.0
Mısır(1)	-	-	-	86.4	442.0	1600.0	18250.0
Yulaf(1)	-	-	-	-	417.0	1185.0	14094.0
Pamuk(2)	50.0	95.0	232.0	345.0	-	32615.0	-
Tütün(3)	111.7	282.2	537.5	537.5	7707.0	32615.0	187352.0
Ş.Pancarı(4)	3.1	6.75	14.0	22.8	142.0	556.0	4840.0
Ayçiçeği(5)	30.0	61.0	135.0	202.0	-	4000.0	-
Fındık(6)	110.0	175.0	700.0	1200.0	-	14200.0	-
Kuru İncir(7)	50.0	94.0	180.0	400.0	-	-	-
Ç.K.Üzüm(8)	85.0	158.0	290.0	570.0	-	-	-
Zeytinyağı(9)	125.0	-	-	-	-	-	-
Tiftik(10)	765.0	-	-	4250.0	11000.0	4000.0	-
Antepfıstığı(11)	300.0	-	-	670.0	2200.0	40017.0	-
S.Fasulyesi(5)	-	63	132.0	192.0	-	4161.0	-
Haşhaş kapsülü(1)	33.0	48.8	49.9	-	2488.0	9000.0	73718.0

(1) TMO, ortalama alım fiyatıdır. (2) Ege ve Antalya St. 1 kütlü pamuk fiyatıdır. (3) Tekel ortalama alım fiyatıdır.

(4) T. Şeker Fab. AŞ. ortalama alım fiyatıdır. (5) Destekleme alım fiyatıdır. (6) yüzde 50 randımanlı tombul kabuklu fındık fiyatıdır. (7) 10 gr rüfuzlu 53-56 adetli, 6/a ısmahlı fiyatıdır. (8) numara naturel çekirdeksiz kuru üzüm fiyatıdır. (9) 5 asit lampant zeytin yağı fiyatıdır. (10) Birinci kaliteoğlak cnsi tiftiğin fiyatıdır. (11) yüzde 100 içli ve analizli kuru kırmızı kabuklu antepfıstığı fiyatıdır.

KAYNAK: *Beş yıllık Kalkınma Planları'ndan Yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Tarım ürünlerine yönelik fiyat politikasının daha gerçekçi değerlendirilebilmesi amacıyla bazı ürünlere ilişkin olarak oluşturduğumuz reel destekleme fiyat endeksi Tablo 41'de verilmiştir. Buradan, tütün dışındaki ürünlerin reel fiyat endeksinde, bazı dönemlerde gerileme görülmektedir. Bu durum,

¹1982 yılında 22 olan destekleme kapsamındaki ürün sayısı 1990 yılında 10'a düşürülmüş, bu yıldan sonra tekrar artarak 24'e kadar yükseltilmiştir. 1994 yılında ise kapsam daraltılarak 8'e düşürülmüştür. 1996 sonu itibarıyla destekleme kapsamındaki ürün sayısı 9'dur.

özellikle 1990-95 döneminde daha belirgindir. Ancak, 1996 yılında reel fiyat endeksi dönemin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu gelişme sözkonusu dönemde iktidarda bulunan siyasi parti ve politik konjonktürle yakından ilgilidir.

TABLO 3.41: TARIM ÜRÜNLER DESTEKLEME FİYAT ENDEKSİ

YIL	Buğday	Arpa	S.Pancarı	Tütün
1980	100.0	100.0	100.0	100.0
1981	126.7	103.9	100.7	105.9
1982	121.1	95.9	98.1	110.3
1983	121.2	104.7	93.5	117.4
1984	129.4	141.0	82.5	112.3
1985	114.1	115.3	85.7	105.7
1986	103.8	103.5	80.9	145.5
1987	98.6	94.9	77.7	219.3
1988	100.0	94.8	93.8	209.7
1989	102.4	98.0	98.0	195.1
1990	102.8	98.6	100.9	163.4
1991	99.3	99.1	102.4	245.6
1992	92.8	96.7	102.3	198.6
1993	87.0	93.4	92.7	195.8
1994	84.7	74.5	92.3	179.9
1995	95.3	79.2	131.4	178.3
1996	165.9	125.2	132.1	--

Sürekli destekleme kapsamında olduğu için bu ürünler seçilmiştir. Reel değerler 1987=100 bazlı GSMH deflatörüne göre hesaplanmıştır.

KAYNAK: Tablo 3.62'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde uygulanan tarımsal destekleme fiyat politikası, bazı ürünler ve bazı yıllar dışında, üretici gelirlerinin görece olarak azalmasına neden olmuş, bir başka deyişle, tarımdan diğer sektörler için kaynak aktarılarak sektörel bölüşüm tarım aleyhine bozulmuştur.

3.2.1.5.2. KİT ÜRÜNLERİ FİYATLARI

1980 Kararlarıyla KİT'lerin verimli çalışmasının sağlanması ve bunların zararlarının devlet tarafından yapılacak sübvansiyonlarla karşılanmaması öngörülmüştür. Bu çerçevede KİT'lerin uygulayacağı fiyat politikasının piyasa koşullarına uygun olması ve fiyatların belirlenmesinde siyasi otoritenin etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu gelişme, KİT fiyat politikasının başta fonksiyonel olmak üzere, sektörel ve kişisel gelir bölüşümünün değişmesinde etkili olmuştur.

1980-82 döneminde gerçekleştirilen uygulamalar bu yönde olmuş, ancak, 1983 yılından itibaren KİT fiyatları politik olarak belirlenmeye başlamıştır. Nitekim, 1980-1992 döneminde kamu ve özel sektör fiyat hareketleri arasındaki farklılık bunu ortaya koymaktadır. Genel ve sektör bazında kamu ve özel kesim TEFE'nin birbirine oranlanmasıyla elde ettiğimiz veriler(kamu-özel kesim ticaret hadleri) Tablo 3.42 ve 3.43. de verilmiştir. İki ayrı tablonun verilmesi, sözkonusu dönemde endekslerin baz yıllarından yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır. 1980-92 dönemine ilişkin veriler, kömür madenleri, petrol ürünleri, petro-kimya ve ana metal sektörlerinde -bazı yıllar dışında- kamu fiyat artışlarının özel sektörün çok gerisinde kaldığını göstermektedir. Bu süreç özellikle 1988 sonrası

dönemde daha belirgindir. Sözkonusu yıl, ihracatta vergi iadesi uygulaması ve aşırı değerlendirilmiş kur politikasının terkedildiği, reel ücretlerle belirgin artışların gerçekleştiği yıldır. Dolayısıyla, bu uygulamaların kaldırılmasıyla girişimcilere kaynak aktarımı açısından ikame uygulamalara başvurulduğu; bu amaçla da KİT fiyatlarının kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

TABLO 3.42: KAMU / ÖZEL KESİM TEFE ORANLAMALARI (1981-92)

YIL	GENEL	Kömür	Petrol ürünleri	Petro-kimya	Ana Metal
1981	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1982	102.0	88.1	82.5	99.7	93.3
1983	98.5	97.7	73.7	104.7	94.0
1984	96.1	87.3	77.1	105.4	90.0
1985	106.2	75.3	81.6	111.2	83.9
1986	104.0	71.4	81.7	101.6	81.1
1987	94.3	73.5	87.3	80.2	82.0
1988	94.6	74.1	85.7	77.4	76.4
1989	93.6	84.3	79.8	82.7	76.7
1990	96.6	78.8	87.0	100.0	84.2
1991	103.6	69.9	97.9	93.8	88.7
1992	104.4	58.7	90.4	90.4	100.9

Tabloda yer alan veriler sektör bazında TEFE'de yer alan kamu ve özel kesim rakamlarının birbiriyle oranlanmasından elde edilmiştir.

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995 ve 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

1989-92 yıllarında ortaya çıkan bu durum yeni endekse göre düzenlenmiş Tablo 3.43'den de görülebilmektedir. Diğer taraftan, KİT zararlarında önemli sıçramaların da bu yıllara karşılık gelmesi dikkat çekicidir¹. Bu veriler kamu kesiminden, KİT'lerin zarar etmesi pahasına, girişimcilere kaynak transferi anlamına gelmektedir.

TABLO 3.43: KAMU / ÖZEL KESİM TEFE ORANLAMALARI (1987-96)

YIL	GENEL	Kömür	Petrol ürünleri	Petro-kimya	Ana Metal
1987	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1988	99.9	98.3	100.9	111.6	84.1
1989	100.1	96.6	94.0	101.9	87.3
1990	104.1	91.4	95.2	115.7	97.5
1991	109.8	91.3	97.0	111.7	98.1
1992	112.8	88.2	84.7	108.5	98.7
1993	108.9	108.2	76.1	99.8	103.8
1994	110.2	111.2	76.1	97.7	96.7
1995	100.8	100.4	89.3	99.5	106.5
1996	107.6	96.7	94.2	109.1	112.2

Tabloda yer alan veriler sektör bazında TEFE'de yer alan kamu ve özel kesim rakamlarının birbiriyle oranlanmasından elde edilmiştir.

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995 ve 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bilindiği gibi, bu zararlar emisyon, vergi ve borçlanmayla karşılanmaktadır. Daha önce açıklandığı gibi ülkemiz vergi gelirleri içinde en büyük pay ücretlilere aittir. Borçlanmanın finansmanı(faizi) da vergilerle karşılanmaktadır. Emisyon ise enflasyona yol açmakta ve bunun yükü de yine dar ve sabit gelirli ücretlilere yüklenmektedir.

¹KİT'lerin zararları için Bkz. DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, Ankara 1997, s.108.

Bütün bunlar birlikte dikkate alındığında, özel kesime kaynak aktarmak amacıyla uygulanan düşük KİT ürünleri fiyat politikasının yarattığı zararların, dolaylı olarak, büyük ölçüde, ücret ve maaş geliri elde edenler tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, 1980 sonrası dönemde uygulanan KİT fiyatlandırma politikalarının, fonksiyonel gelir bölüşümünü girişimciler lehine, emek gelirleri aleyhine değiştirdiği ortaya çıkmaktadır.

3.2.1.6. MİKTAR POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde liberalleşme yönünde uygulanan politikalar daha çok sektörel bölüşüm üzerinde etkili olan miktar politikalarının uygulama alanını daraltmıştır. Bunun en önemli göstergesi ithalatta kota uygulamasının terk edilmesi olmuştur. Ancak, tarım ürünlerinin üretim ve ihracatına yönelik bazı kısıtlamalara gidildiği de görülmüştür.

Bunun en önemli uygulama alanı buğday ve pamuk üretimi olmuştur. Nitekim, bu ürünlerin ihracatına değişik yıllarda kota getirilmiş ve/veya Destekleme Fiyat İstikrar Fonu'na yapılan kesintiler yükseltilerek bu ürünlerin ihracatı, fiyatlar dünya fiyatlarının üzerine çıkarılarak, fiili olarak engellenmiştir. Böylece, sektörel gelir bölüşümünün tarım aleyhine değişiminde destekleme fiyatları yanında miktar politikaları da devreye sokulmuştur.

Söz konusu uygulamaların buğday ve pamuk üzerinde yoğunlaşması, bu ürünlerin özelliği ve ülkemiz ekonomisi için taşıdıkları önemle yakından ilgilidir. Çünkü, buğday ülkemizde temel gıda maddesi iken, pamuk toplam ihracatın yaklaşık yüzde 40'ını sağlayan tekstil ve konfeksiyon sektörünün ana girdisidir. Dolayısıyla, bu uygulama, gıda güvenliğinin sağlanması ve tekstil-konfeksiyon sektörünün korunmasını amaçlamaktadır.

Ancak, bu politikanın tarım aleyhine olduğu söylenebilir. Çünkü, ihracatı engellenen bu ürünler, iç piyasada kaldığı için, ihracatın yaratacağı arz daralmasına bağlı fiyat artışları engellenmiştir. Böylece, anti-enflasyonist olan bu politikanın, tarım üreticilerine finanse ettirildiği görülmektedir. Bu, 1980 sonrası dönemde ucuz emeğe dayalı karşılaştırmalı üstünlükler yoluyla ihracat artışı sağlanması şeklindeki genel politikayla da uyumludur. Bir başka deyişle, ucuz emeğe dayalı maliyet avantajlarının yaratılmasında gıda maddeleri, dolayısıyla tarımdan yararlanılmış; sektörel bölüşümün tarım aleyhine bozulması, fonksiyonel bölüşümde emek aleyhine ortaya çıkan değişimin sürdürülmesinde kullanılmıştır.

Diğer taraftan, 26 Kasım 1993 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kararla ihtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi için ekim alanları daraltılmıştır. Bu amaçla, ekilmeyen tütün alanları için üreticiye tazminat ve ekilecek ürünlerin satın alınmasında doğrudan prim ödenmesinin sağlanması" ilkesini getiren Kararname çıkarılmıştır. Bu uygulamayla 320 bin ton düzeyine yükselen tütün üretiminin 180 bin tona çekilmesi hedeflenmiştir.

Yaklaşık yüzde 56 oranında bir üretim daralmasına neden olan bu uygulama, tütün üretimi gerçekleştirilen alanlarda, hiçbir ürünün getirisinin tütüne eşit olmaması nedeniyle, üreticinin fakirleşmesi anlamına gelmektedir. Üreticinin zararının karşılanması amacıyla yapılan ödemeler ise, düzensiz ve geçikmeli olarak verildiği için, üreticinin zararını giderecek boyutta gerçekleşmemiştir. Ayrıca, üretimdeki azaltmanın, gerçek tütün üreticisi ve kaliteli tütün arazileri belirlenmeden, masa başında oransal olarak hesaplanması, uygulamanın ilk yıllarında üretimin, verilen kotanın da altına düşmesine, dolayısıyla üretici kaybının öngörülenden fazla gerçekleşmesine neden olunmuştur. Bu uygulamanın, makro sonuçları ise, sektörel bölüşümün tarım aleyhine gelişmesine katkıda bulunması olmuştur.

Görüldüğü gibi, 1980 sonrası dönemde uygulanan miktar politikaları daha çok tarım ürünleriyle ilgili olmuş ve üreticinin fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla, tarımın, 1980 sonrası dönemde, “sanayi için ucuz hammadde sağlama” fonksiyonu yanında, miktar politikalarıyla da fakirleşmeye itildiği ifade edilebilir.

3.2.2. EKONOMİK SİSTEM VE DÜZEN POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

Ülkemiz ekonomik sistem ve düzen politikalarında 1980 sonrası dönemde köklü dönüşümler yaşanmıştır. Piyasa sisteminin etkin işletilmesi yönünde uygulanan ve/veya uygulanmaya çalışılan politikalar, fonksiyonel ve sektörel gelir bölüşümü, önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Bu amaçla gerçekleştirilen yasal-kurumsal düzenlemeler ve bunların bölüşüm üzerine etkileri aşağıda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.2.2.1. MÜLKİYET DÜZENLEMELERİ

1980 sonrası dönemde mülkiyet alanındaki düzenlemeler daha çok kamu mülkiyeti, yani özelleştirmeye ilişkin olarak gerçekleştirilmiştir. Genelde, fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olması gereken bu düzenlemeler yanında, toprak mülkiyeti alanında da belirgin değişimler yaşanmıştır. İzleyen bölümde, bu alanlarda yapılan düzenlemelerin bölüşüm üzerine etkileri değerlendirilmiştir.

3.2.2.1.1. TOPRAK REFORMU

Gelir eşitsizliklerinin önemli kaynaklarında biri de, toprak dağılımının dengesiz olmasıdır. Bu durum, daha önce de vurgulandığı gibi, tarım sektörü içinde gelir bölüşümü, diğer sektörlerle oranla daha bozuk olması sonucunu doğurmaktadır.

1980 sonrası dönemde, tarım arazilerinin dağılımında dengesizlik, hızlı nüfus artışına bağlı olarak, artmaya devam etmiştir. Bu, 1980 ve 1991 yılında yapılan Tarım Sayımı sonuçlarını gösteren Tablo 3.44'ün incelenmesinden de anlaşılmaktadır.

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre tarım işletmelerinin yüzde 32'den fazlası 20-40 dekar büyüklükteki işletmelerden oluşmaktadır. Bu işletme çokluğunu yüzde 19'luk payla 10-19 dekar

grubu izlemektedir. Buna göre, 1991 yılında 1-40 dekar aralığında bulunan işletmelerin toplam işletme sayısı içindeki payı yüzde 67 iken, bunların işlediği alan, toplam arazinin yüzde 22'sine karşılık gelmektedir. Aynı grubun 1980 Tarım sayımındaki durumu değerlendirildiğinde işletme oranının yüzde 60.6, toprak payının da yüzde 19.5 olduğu görülmektedir.

TABLO 3.44: TARIM İŞLETMELERİNDE ÖLÇEK YAPISI(%)

İşletme büyüklüğü (dekar)	1980		1991	
	İşletme	Toprak	İşletme	Toprak
5'ten az	7.23	0.20	6.34	0.28
5-9	6.70	0.69	9.61	1.07
10-19	14.13	2.96	18.96	4.28
20-49	32.56	15.96	32.13	16.49
50-99	21.07	21.42	17.98	19.94
100-199	11.99	23.98	9.66	20.99
200-499	5.46	22.73	4.38	19.82
500-999	0.77	8.04	0.61	6.39
1000-2400	0.007	1.59	0.26	5.91
2500-4999	0.01	0.55	0.05	2.79
5000+	0.001	2.16	0.01	2.04
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0
T. arazi (milyon hektar)	3.43	199.0	4.09	211.0

DİE, Genel Tarım Sayımları 1980-1991'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu veriler, 1980 sonrası dönemde hem işletme sayısı hem de toprak payı açısından bir artışı ifade etmektedir. Ancak, hanehalkı sayısındaki artışın toprak artışından yüksek olması nedeniyle işletme başına ortalama toprak miktarı 18.7 dekardan 16.9 dekara düşmüştür. Buradan ülkemiz tarım sektöründe küçük üreticiliğin egemen olduğu ve küçük üreticilikte, işletme ölçeğinin de küçüldüğü anlaşılmaktadır.

Toprak payının en yüksek olduğu grup yüzde 20.9'luk oranla 100-199 dekar aralığıdır. Ancak, burada da işletme başına düşen ortalama alan 116 dekardan 112 dekara düşmüştür. İşlenen toprakların yaklaşık yüzde 20'si ise 200-499 dekar aralığında yer almakta ve bu topraklar yüzde 4.3'lük hanehalkının elinde bulunmaktadır. 500 dekarın üzerinde araziye sahip işletmelerin hanehalkı içindeki oranı yüzde birin altında iken, bunlar toprakların yaklaşık yüzde 17'lik bölümüne sahiptir. Bu grupta işletme başına düşen toprak miktarı 1980 yılında 908 dekar iken 1991 yılında 950 dekara yükselmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980-91 döneminde ülkemizde küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinde ortalama toprak miktarının azaldığı, büyük işletmelerde ise arttığı görülmektedir. Dolayısıyla orta ve küçük ölçekli işletmelerde küçülme, büyükler ise büyüme süreci yaşamaktadır. Bu nedenle, toprak dağılımındaki adaletsizlik artmaya devam etmektedir.

Daha önce vurgulandığı gibi, ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak sürekli gündemde kalan ancak, bir türlü gerçekleştirilemeyen toprak reformu, 1980 sonrasında gündemde tamamen çıkmıştır. Ancak, hızlı nüfus artışı ve Miras Hukukuna bağlı olarak ortaya çıkan tarım arazilerinde

küçülmeye 1980'li yıllarda göç olgusu da eklenmiştir. Başlangıçta kente göçenler arazilerini elden çıkarmamak konusunda direnç gösterse de, zorlaşan yaşam koşulları bu arazilerin elden çıkarılması ve böylece mülksüzleşme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Büyük ölçekli işletmelerin sahip olduğu toprak miktarının artmasının kaynağı, büyük ölçüde, bu şekilde açıklanabilir.

Bu koşullarda ülkemizde toprak reformu, sadece büyük tarım arazilerinin küçük ve topraksız üreticilere dağıtılması değil, aynı zamanda, bazı arazilerin toplulaştırılmasını da gerekli kılmaktadır. Ayrıca, ülkemizde arazilerin önemli bir kısmı halen Hazine arazisi konumundadır. Bu arazilerin bir kısmı işlenmezken önemli bir kısmı da işgal edilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde, toplulaştırma, dağıtma ve Hazine arazilerinin ihtiyacı olan üreticilere dağıtılması şeklinde üç boyutlu bir toprak reformu politikası izlenmesi gerekmektedir. Böylece, bir taraftan tarım sektörü içindeki düşük ve yüksek gelirli grup arasındaki dengesizlikler giderilebilecek, diğer taraftan etkin kullanılmayan Hazine arazilerinin tarımsal üretimde kullanılmasıyla ortaya çıkacak gelir artışı, tarımın sektörel bölüşüm içindeki durumunu görece olarak iyileştirecektir.

3.2.2.1.2. ÖZELLEŞTİRME

Planlı dönemle birlikte benimsenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi, ekonomi içinde devleti merkezi bir konuma getirmiştir. Bu durum, 1970'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkan krizlerin sorumlusunun da devlet olduğu şeklindeki düşüncelerin yoğunlaşmasına ve bu nedenle devletin küçültülmesi gereğine ilişkin argümanlara temel oluşturmuştur.

1980 sonrası dönemde, öncelikle, piyasa ekonomisinin uygulama alanının genişletilmesi ve devletin ekonomi içindeki yerinin küçültülmesi amacıyla gündeme gelen özelleştirme, daha sonra özelleştirilmesi öngörülen KİT'lerin zarar etmeye başlamasıyla adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak, 1980 sonrasında sürekli gündemde olmasına karşın gerçekleştirilen özelleştirmenin boyutu, gündemdeki yerine eşdeğer olamamıştır. Çünkü, 1980'li yıllarda devletin ekonomi içindeki rolü, hedeflenenin tam aksine, içeriği farklılaşmış da olsa artarak devam etmiştir. Bu gelişmelerin bölüşüm üzerindeki etkisi¹;

- KİT'lerin sanayi sektöründe üretim, istihdam ve fiyatlama politikaları,
- devlet borçlanmalarındaki artış ve faizlerin belirlenmesinde kamunun artan önemi,
- ihracat ve yatırım teşvikleri yoluyla merkezi bürokrasinin rant paylaşımında artan rolüyle belirginleşmiştir.

Bu dönemde, idame yatırımlarını dahi gerçekleştirilemeyen imalatçı KİT'lerin öncelikle özelleştirilmeleri gündeme gelmiştir. Ancak, yasal düzenlemelerin yeterince yapılmaması nedeniyle bir çok özelleştirme Anayasa Mahkemesi'nden dönmüştür². Ancak, artan bütçe açığı ve ortaya çıkan kriz

¹Erişç YELDAN, a.g.e. s.11

²Gülten DEMİR, a.g.e. s. 118

sonucunda alınan 5 Nisan 1994 Kararlarında da özelleştirmeye özel bir önem verilmiş, hızlı bir özelleştirme yapılması, ayrıca, KİT'lerin iştirakleri, gayrimenkul, dinlenme tesisleri ve lojmanlarının satışı da öngörülmüştür. Ancak, bugün gelinen noktada alınan kararların büyük ölçüde yerine getirilemediği görülmektedir. Tablo 3.45. de ortaya konulan veriler de, bunu doğrular bir nitelik taşımaktadır.

TABLO 3.45: ÖZELLEŞTİRME GELİR VE GİDERLERİ (Bin dolar)

	1985-89	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1985-96
Blok satış	17013		30302	317665	365922	178253	264816	168129	1342099
Gecikmeli halka satış	119450		13070	92600					225120
Halka arz	13090	320580	72773		23929	2733			433106
İMKB'de satış	9882	165071	106933	12617	141367	66550	19698	1989	524105
Uluslararası borsalara arz						316305			316305
Tesis satışı/devri	23667	361	83		16143	1360	155742	51832	249187
Rehinli hisse satış geliri							28950	31469	60419
Faiz gelirleri							3270	4304	7573
Kapsamdaki kuruluşlara verilen anapara faiz ödeme							9671	2389	12060
Diğer gelirler							1565	30	1595
Borçlanma							279212	3776	282988
BRÜT GELİR	183102	486012	223161	422882	547362	565200	762922	263916	3454557
İMKB'de alımlar	-1467	-113584		-678		-18515			-134243
NET GELİR	181635	372429	223161	422204	547362	546686	762922	263916	3320314
Özelleştirme gideri	-46881	-12949	-26958	-222066	-50259	-46648	-170240	-108217	-684218
Özelleştirme gelir-gider farkı	134753	359480	196203	200138	497103	500037	592683	155699	2636096

KAYNAK: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kayıtlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan 1985-96 döneminde gerçekleştirilen özelleştirmeler sonucu elde edilen toplam brüt gelirin 3.4 milyar dolar olduğu ve bu gelirin yaklaşık yüzde 40'ının, blok satıştan sağlandığı görülmektedir. Blok satışı, İMKB'de satış ve halka arz izlemektedir. Dolayısıyla, bölüşüm ilişkileri açısından sermayenin tabana yayılması ve böylece fonksiyonel bölüşümün daha adil hale getirilmesinde önem taşıyan özelleştirmenin, bu amaca hizmet etmediği, kamu açıklarının kapatılması amacının ön plana çıktığı görülmektedir.

Bunun yanında, İMKB yoluyla özelleştirilen bazı kurumlar, birincil piyasada satışını izleyen gün, ikincil piyasada, yüzde 50-100 fazla fiyatla satılabilmektedir. Böylece, KİT'lerin, genelde gerçek değerlerinin altında devredilmesi, sermaye kesimine yeni bir kaynak aktarma yöntemi olarak özelleştirmenin kullanıldığı düşüncesini uyandırmaktadır. Çalışmamızda incelenen 1963-1996 döneminde, devletin, genelde bu işlevi, farklı içerik ve yöntemlerle de olsa, sürekli olarak üstlendiği dikkate alındığında, bu savın, önemli ölçüde geçerli olduğu vurgulanabilir.

Ülkemizde 1980 sonrası dönemde özelleştirmenin bu derece ön plana çıkmasının, kamu açıklarının karşılanması için gerçek çözüm olan vergi reformu yerine, KİT'lerin satışının önplana çıkarılmak istenmesiyle de ilgili olduğu ifade edilebilir. Öte yandan belli bir gelişme ve sermaye düzeyine ulaşan ve bu süreçte kamu iktisadi kuruluşlarından sağlanan girdilerle beslenen özel girişimcilerin, devlet

kurumlarını rakip olarak istememeleri ve kamu tekelerinin sağladığı rantı ele geçirme düşüncelerinin de etkili olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmeler, kesimler arası kaynak aktarımında özelleştirmenin önem kazandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, özelleştirilen KİT'lerde çalışan personel sayısının azaltıldığı düşünülürse, özelleştirmenin sermayenin tabana yayılması amacıyla kullanılmamasının getirdiği olumsuz etkiler yanında, bu kurumlardaki istihdam azalışının getirdiği ücret kayıplarının da fonksiyonel bölüşümü emek aleyhine değiştirdiği ifade edilebilir.

3.2.2.2. PİYASA VE REKABET POLİTİKALARI

Türkiye'de 1994 yılı sonuna kadar rekabeti düzenleyen bir ayrı bir mevzuatın bulunmaması ve yürürlükte bulunan mevzuatın uygulamaya konulamaması, tekeli ve oligopolistik piyasa yapılarının oluşumuna ortam hazırlamıştır. 1963-79 döneminde yüksek koruma duvarları arkasında, ücretlerin görece yüksekliğine bağlı olarak canlı talebin bulunduğu iç piyasaya yönelik üretimin yerleştiği alışkanlıkların etkisiyle, tekeli ve oligopolistik piyasa yapılarının oldukça belirginleştiği söylenebilir. Dolayısıyla, Türkiye, kamu ve özel tekellerin yoğun olarak bulunduğu, dolayısıyla, fonksiyonel bölüşümün sermaye ve girişimci lehine değişmesine ortam hazırlayan piyasa yapılarıyla karşılaşmıştır.

Bu şekilde piyasalarda tekelleşmenin artması, bölüşüm açısından sermaye lehine gelişmeler için ortam hazırlamıştır. Çünkü, ürünlerin fiyatlamasında mark-up oranlarının yükseltilebilmesi ve/veya arz üzerinde kontrol sağlanması, karların artmasına olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak, tekellerin politik karar birimleri üzerinde etkili olarak, bazı politikaları (özellikle rekabet düzenlemeleri ve dış ticaret politikaları) kendi lehlerine çevirebilmeleri, bölüşüm ilişkilerinde girişimci için olumlu gelişmeler sağlamaktadır.

Tablo 3.46.'dan görüldüğü gibi, İmalat sanayiinde yoğunlaşma derecesinde 1985-1992 yıllarını kapsayan 12 yıllık dönemde genelde önemli bir gelişme gözlenmemekle beraber, alt sektörlerde zaman içinde bazı değişiklikler olmuştur. Buradan, 1985-92 yılları arasında imalat sanayiinin yüzde 35'inde yoğunlaşmanın arttığı, yüzde 43'ünde azaldığı ve yüzde 22'sinde önemli bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir. Yoğunlaşmanın arttığı sektörlerin 1985'indeki ortalama yoğunlaşma oranları kritik düzeyin üzerindeyken, 1992'de yüzde 65 gibi bir düzeye çıkmış, azalış görülen sektörlerin ortalama oranları ise görece olarak makul bir düzeye, yüzde 44'e düşmüştür¹. Yoğunlaşmada artış olan sektörlerin önemli bir kısmının tüketim malı üreten sektörler olması ise dikkat çekicidir².

¹ İmalat sanayiinin alt sektörlerinden birinde faaliyet gösteren en büyük dört firmanın üretimleri toplamının, alt sektör üretiminin yüzde 50'sini geçmesi durumunda firma yoğunlaşma oranının kritik düzeyi aştığı ve piyasada oligopolistik yapının oluştuğu kabul edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1995, s. 191

² Erol KATIRCIOĞLU, "Türkiye'de Tekelleşme", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 13. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 691, Bu konuda ayrıca Bkz. Süleyman ÖZMUCUR, Productivity and Profitability: The Turkish Case, Bogaziçi Univertitesi Yayınları, İstanbul 1992

Bu veriler, bir taraftan dünya ekonomisinde globalleşme yönünde ortaya çıkan gelişmeler, diğer taraftan dış ticaretin liberalizasyonu yönünde alınan önlemlere karşın, ülkemizde iyi işleyen bir rekabet ortamının henüz yeterince sağlanmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, oligopol karlarının oluşması ve tüketiciye olması gerekenden daha pahalıya mal satılması, dolayısıyla bölüşümün girişimciler lehine değişmesi anlamına gelmektedir.

TABLO 3.46: İMALAT SANAYİNDE YOĞUNLAŞMA

Yoğunlaşmada değişim	Sektör sayısı	Oran(%)	1985	1992
ARTIŞ	20	35	52.8	65.1
AZALIŞ	36	43	55.9	44.1
SABİT	18	22	74.6	74.8
TOPLAM	83	100	-	-

KAYNAK: Erol Katırcıoğlu, a.g.e. s. 657

Bu sorunların giderilmesi amacıyla, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun 13-12-1994 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında da, Gümrük Birliği için gerekli şartların oluşturulması çerçevesinde, Sınai Mülkiyet ile Fikri ve Telif Haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu Kanunu uygulayacak olan Rekabet Kurumu ve Rekabet Kurulu'nun oluşturulması 1996 yılı sonuna kadar gerçekleştirilememiştir.

Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında, imalat sanayiinde yoğunlaşma düzeylerinin, ülkemizde sermaye lehine varolan gelir eşitsizliklerinin artışına yol açtığı ve bunu önleyebilecek yasal-kurumsal düzenlemelere işlerlik kazandırılmadığı görülmektedir.

3.2.2.3. İŞGÜCÜ PİYASASI VE ÜCRET POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde, bir taraftan sendikal faaliyetlerin kısıtlanması, diğer taraftan ihracat artışının gerçekleştirilmesi için iç talebin daraltılması ve reel ücretlerin geriletilmesi yönünde uygulanan politikalar, daha çok işgücünün görelî durumunun düzenlenmesinde kullanılacak işgücü piyasası ve ücret politikalarının beklenenin tersi yönde sonuçlar ortaya çıkarmasına neden olmuştur.

3.2.2.3.1. SENDİKALAR VE TOPLU PAZARLIK ALANINDAKİ DÜZENLEMELER

1963 yılında benzer gelişme düzeyindeki ülkelere göre oldukça ileri sayılabilecek haklara sahip olan işçi kesimi, 1980 sonrasında dönemde 1982 anayasası ve 1983 İş Yasasına konulan maddeler aracılığıyla, bu haklardan büyük ölçüde mahrum bırakılmıştır¹. Bu çerçevede, sendika özgürlüğü, toplu sözleşme ve grev hakkında sınırlamaların yanısıra, sendika ve sendikacılıkla ilgili kısıtlamalara gidilmiştir.

Nitekim, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasası'na göre toplu sözleşme yetkisini alabilecek sendikaların işyeri ya da işletmedeki işçilerin çoğunluğunu üye kaydetme zorunluluğuna ek

olarak, o iş kolunda çalışan işçilerin de yüzde 10'unu temsil etme niteliğine sahip olma zorunluluğu getirilmiştir. İşkolu barajı olarak adlandırılan bu hüküm, sendikaların sayısında önemli azalmaya neden olmuştur. 1982 Anayasası çerçevesinde, özgür toplu pazarlık düzeni ancak, 1984 yılında işlerlik kazanabilmiştir.

Ayrıca, 1982 Anayasasına göre işçiler ancak, toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında grev hakkına sahip olabileceklerdir. Böylece sözkonusu Yasa ile grev hakkının sınırları daraltılmış, grev ve lokavt yasakları artırılmıştır. Ancak, 1988 yılında grev yasaklarından bir kısmı kaldırılmıştır. Bu arada 1983 yılından itibaren işçi ve işverenlerin grev ve lokavta başvurmadan önce resmi arabulucudan geçmeleri zorunlu tutulmuştur. Arabulucunun da, toplu sözleşmenin imzalanmasını sağlayamaması durumunda greve gidilebilmektedir.

Görüldüğü gibi, 1980'li yıllarda gerçekleştirilen düzenlemeler işgücünün örgütlenmesine önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bunun sonucunda işgücü piyasasında ortaya çıkan gelişmeler daha çok emek aleyhine(düşük reel ücret gibi)olmuştur. Bu uygulamalar sonucu, 1981-83 yılları arasında, yasaklar nedeniyle, herhangi bir grev yapılamamış, 1987-91 dönemi ise grevlerin en yüksek sayıya ulaştığı yıllar olmuştur. Tablo 47'den görülebileceği gibi, 1986 yılından itibaren sendikalaşma oranında belirgin düşme yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, örgütlenme düzeyi gerileyen ücretlilerin, ücret belirleme sürecindeki etkinliği azalmış, izleyen bölümde ortaya konulacağı gibi, özellikle 1980-88 döneminde reel ücretlerde önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Buna bağlı olarak sözkonusu dönemde fonksiyonel bölüşüm emek aleyhine bozulmuştur.

TABLO 3.47: 1980-1996 DÖNEMİNDE SENDİKAL GELİŞMELER

YIL	Lokavtlar			sendika sayısı	sendikalaşma oranı	Sendika sayısı		Kaybolan işgünlü	
	Sayı	işçi sayısı	kaybolan işgünlü			Kamu	Özel	Kamu	Özel
1984	-	-	-	138	19.5	3	1	2252	2695
1985	3	184	13700	99	20.3	-	21	-	194296
1986	-	-	-	97	20.8	-	21	-	234940
1987	221	10384	484600	91	20.6	4	303	341360	1620580
1988	112	13729	1085000	80	19.9	9	147	1054089	838566
1989	7	10770	190800	82	19.4	7	164	2258633	652774
1990	41	58439	1188100	81	16.3	20	438	1363850	2102700
1991	25	60936	1188700	98	15.5	22	376	1189428	2619926
1992	11	2284	158500	106	14.4	48	50	761629	391949
1993	9	1437	286800	116	13.1	9	40	75468	499273
1994	4	552	104900	118	11.8	12	24	30553	212036
1995	5	4047	162512	109	10.5	70	50	4249920	588321
1996	3	3761	160368	110	9.1	7	31	79251	195071

KAYNAK: Grevler için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, sayı:1-17, Lokavtlar için DİE İstatistik Yıllığı 1993 ve TCMB, Yıllık Rapor 1996'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Diğer taraftan, 1980 sonrası dönemde, işgücü piyasasında ortaya çıkan iki önemli gelişme daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sözleşmeli personel uygulaması, diğeri ise taşeronlaşmadır. 1984 yılından itibaren ilgili yasada, KHK ile yapılan düzenleme sonucu KİT'lerde sözleşmeli personel

çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece, çalışanlar işçi ve memur olarak ayrıldığı gibi, sözleşmeli personel statüsü de ayrılmıştır. Bu personel, hazırlanan özel bir sözleşmeyle çalıştırılmakta, memur ve işçilerin yararlandığı birçok haktan yararlanmaları engellenmektedir. Böylece, bu statüde çalışanlar, başta sendikalaşma olmak üzere bazı sosyal güvenlik olanaklarından mahrum bırakılırken, makro boyutta fonksiyonel bölüşümün emek aleyhine gelişmesine ortam hazırlanmıştır.

Taşeronlaşma uygulamasında ise, işyerlerinde müeahhit(taşeron) aracılığıyla işçi istihdamı gerçekleştirilmektedir. Böylece, bir taraftan sendikalaşma olanağı bulunmayan ve görelî olarak düşük ücret alan işçilerin çalıştırılma olanağı elde edilirken, diğer taraftan da sendikalaşma engellenmektedir. Taşeron şirketlerde çalışan işçiler ise birçok sosyal haktan(ikramiye, yakacak, çocuk yardımı vb.) yararlanamamaktadır. Bu uygulama ayrıca, sigortasız kaçak işçi çalıştırmayı yaygınlaştırmaktadır. Bu açıklamalar, 1980 sonrası dönemde fonksiyonel bölüşüm içinde ücretlilerin durumunun kötüleşmesinde rol oynayan faktörleri ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

3.2.2.3.2.. ÜCRET POLİTİKALARI

İhracata yönelik sanayileşme sürecinde, iç pazarın öneminin azalması ve dış pazarların önplana çıkmasıyla, ücretlerin maliyet ögesi olma niteliği önplana çıkmıştır. Çünkü dış piyasalarda rekabet için, düşük ücretler önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Ayrıca, ücretlerin düşük tutulması, tüketim harcamalarının kısılarak, enflasyonun kontrol altına alınması, ihraç edilebilir ürün fazlası sağlanması ve kaynakların emek yoğun yatırımlara yönlendirilerek daha fazla istihdam sağlanmasının bir yolu olarak da görülmektedir¹. Bir başka deyişle, bir taraftan reel ücretlerin düşük tutulması yoluyla fonksiyonel bölüşüm içinde ücret payı azaltılırken, diğer taraftan da istihdam artışıyla, bu payın artması ve/veya korunması beklenmektedir.

Ücret politikasının yasal çerçevesini oluşturan düzenlemelerin getirdiği kısıtlamalar altında, 1980'li yılların sonlarına kadar düşük ücret politikası uygulandığını asgari ücret ve diğer ücretlere ilişkin verilerden görmek mümkündür. Fiili enflasyonun, her yılın başında hükümet tarafından açıklanan enflasyon tahminlerinden daima daha yüksek düzeylerde oluşması, ücret fiyat ilişkisinin çalışanlar aleyhine gelişmesine neden olmuştur². Bu durum 1989 yılına kadar belirgin olarak devam etmiş, hemen hemen her yıl seçimin yapıldığı 1990'lı yıllarda reel ücretlerde görelî bir artış kaydedilmiştir. Bu süreçte sendikalar, politik konjonktürden de yararlanarak, reel ücretleri, öncelikle kamudan başlayarak artırmışlardır.

Bununla birlikte, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda alınan 5 Nisan Kararlarıyla, kamu giderlerinin azatılması için, kamu kesiminde maaş artışlarının bütçe ödenekleriyle sınırlı

¹Gülten DEMİR, a.g.e. s. 112

²T. DERELİ, "Toplu Pazarlık Düzeninde Ücretler, Enflasyon ve Artan Grevler", İktisat Dergisi, Ocak 1991 s. 14

tutulması ve kamu kesimi istihdamının daraltılması öngörülmüştür. Bu kararlar sonucunda reel ücretlerde gerileme yaşanmış, buna bağlı olarak fonksiyonel bölüşüm emek aleyhine bozulmuştur.

Asgari ücretin, 1980 sonrası dönemde gelişimi daha yakından incelendiğinde iki dönüm noktası dikkati çekmektedir. Bunların ilki reel ücretin artmaya başladığı 1990 yılı, diğeri ise, gerilediği ekonomik kriz yılı 1994'tür. 1996 yılında ise asgari ücret, politik konjonktürün de etkisiyle yeniden artmıştır.

Kamu ve özel kesimde günlük ücret gelişimleri, Tablo 3.48'de verilmiştir. 1981-88 yıllarını kapsayan dönemde reel ücretler belirgin bir şekilde gerilemiş, 1989 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 1988 yılında kamu kesiminde reel günlük ücretler yarı yarıya düşmüştür. Özel kesimde de reel ücretlerde gerileme olmakla birlikte, kamu kesimi kadar büyük oranlı gerileme yaşanmamıştır. Asgari ücrette olduğu gibi, 1994 yılında ücretler tekrar gerilemeye başlamış ve 1996 yılı sonunda 1981 reel düzeyine ulaşamamıştır.

TABLO 3.48: KAMU VE ÖZEL KESİMDE ÜCRETLER(TL/Gün)

YIL	Net Asgari ücret	netreel asgari ücret	Endeks	KAMU			ÖZEL		
				Ücret	Reel Ücret	Reel endeks	Ücret	Reel Ücret	Reel endeks
1981	7196.0	153.7	100.0	1169.5	407.3	100.0	936.1	326.0	100.0
1982	7193.9	141.5	92.1	1461.8	388.9	95.5	1425.4	379.2	116.3
1983	10946.6	163.9	106.6	1904.2	385.6	94.7	2263.5	458.3	140.6
1984	16420.9	151.8	98.8	2446.9	333.9	82.0	2714.0	370.3	113.6
1985	27999.9	134.4	87.4	3058.6	287.8	70.7	3485.6	328.0	100.6
1986	28037.4	144.8	94.2	3629.0	253.7	62.3	4186.7	292.7	89.8
1987	49094.2	143.5	93.4	5362.0	269.9	66.3	5847.3	294.3	90.3
1988	83766.0	140.9	91.7	8011.3	229.9	56.4	10108.5	290.1	89.0
1989	141975.0	135.1	87.9	18746.0	317.2	77.9	18725.6	316.8	97.2
1990	261954.0	146.8	95.5	39554.1	409.1	100.4	40487.4	418.7	128.4
1991	502921.0	166.9	108.6	97303.0	606.2	148.8	90943.4	566.6	173.8
1992	907839.0	181.9	118.3	180983.6	662.9	162.8	161671.0	592.1	181.6
1993	1563473.0	192.5	125.2	323272.7	712.8	175.0	270181.6	595.8	182.8
1994	2759429.0	155.0	100.8	599130.6	640.4	157.2	476458.4	509.3	156.2
1995	5514192.0	150.1	97.7	750710.6	414.5	101.8	675841.0	373.1	114.4
1996	11084652.0	178.3	116.0	974422.4	299.9	73.6	877241.7	270.0	82.8

KAYNAK: PETROL-İŞ Yıllığı 95-96 s.339 ve DİE, Tüketici Fiyatları endeksinden(1979=100 bazlı hale dönüştürülerek) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu veriler, 1980 sonrası dönemde ücretlerin bastırılmasına dayalı, kaynak aktarım mekanizmasının yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu kaynak transferinin sağlanmasında, ücret artışlarının düşük tutulması yanında, kontrollü olarak sürdürülen fiyat enflasyonu da etkili olmuş ve böylece fonksiyonel bölüşüm önemli oranda emek aleyhine bozulmuştur.

3.2.2.3.3. ZORUNLU TASARRUF UYGULAMASI

1980 sonrası dönemde ücretlerle ilgili olarak getirilen bir diğer düzenleme, 1 Nisan 1988'de 3417 sayılı "Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun"un çıkarılarak zorunlu tasarruf uygulamasına başlanması olmuştur.

Bölüşüm açısından, işveren katkısının daha büyük olması nedeniyle olumlu olarak görülebilecek bu uygulama, toplanan paralara ödenen nemaların piyasa koşullarına göre çok düşük kalmasıyla, beklenen işlevi yerine getirememiştir. Nitekim, Tablo 49'dan görülebileceği gibi, zorunlu tasarrufların getiri oranı, enflasyonun çok altında kalmıştır. Uygulama döneminde, ortalama bileşik faizin yüzde 70 olduğu varsayımıyla yapılacak bir hesaplama göre, Fon'da birikmesi gereken paranın 1.5 katrilyonu bulması gerekirken, mevcut paranın bu değer in üçte bir oranında olduğu görülmektedir. Bu durum, zorunlu tasarrufların fonksiyonel bölüşümün emek lehine değiştirilmesinden çok, sözkonusu uygulama döneminde büyük oranda artan kamu açıklarının ucuza kapatılması amacıyla kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir.

TABLO 3.49: ZORUNLU TASARRUF HESABI VE GELİŞMELER(Milyar TL)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	T-Ağustos 94	Eyl-94 Tem-96	Genel toplam
Anapara(1)	245.1	1514.5	4062.4	7415.5	14936.8	25074.1	71874.2	80702.8	152577.0
Nema(2)	2.3	131.0	183.5	981.5	4090.2	8161.7	54133.1	332476.9	386610.0
Toplam	247.4	1645.4	4245.9	8397.0	19027.0	33235.8	126007.3	413179.7	539187.0
2 / 1(%)	0.9	8.6	4.5	13.2	27.4	32.6	75.3	412.0	-
Enflasyon(*)	75.4	69.6	63.6	66.0	70.1	66.01	106.3	429.9	-
FARK	-74.5	-61.0	-59.1	-52.8	-42.7	-33.5	-31.0	-17.9	-
Nema endeksi	100.0	108.6	113.6	128.6	163.8	217.1	380.6	1948.8	-
Enf endeksi	100.0	169.6	277.5	460.6	783.5	1301.3	2684.7	14226.0	-

Eylül-Aralık 94,95 ve Ocak-Temmuz 1996 birikimli enflasyon oranıdır.

KAYNAK: *PETROL-İŞ 95-96, s.136 ve DİE İstatistik Yıllığı, Çeşitli yıllar*

Buna ek olarak 1994 yılında Yüksek Planlama Kurulu'nun aldığı bir kararla Hesapta bulunan dövize endeksli Kamu Ortaklığı İdaresi tahvillerini ve gelir ortaklığı senetlerini TL'ye çevirilmiştir. Sözkonusu işlemin yapıldığı dönemde dolar kuru 34 bin TL iken, çevirme işlemi 1993 yıl sonu kuru olan, 14.400 TL'den yapıldığından, hesapta bulunan para 52 trilyon Lira azalmıştır. Görüldüğü gibi, bu Fon'un amacı ile uygulama arasında büyük bir çelişki bulunmaktadır.

3.2.2.4. SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Düşük gelirli gruplar açısından önem taşıyan sosyal güvenlik alanında 1980 sonrası dönemde büyük gelişmeler sağlanmış ve SSK kapsamına alınan çalışanların sayısında artışlar gerçekleşmiştir. Tablo 50'den, sigortalı sayısının 1980 yılında 21.8 milyon iken 1995 yılında 51.1 milyona yükseldiği ve böylece sigortalı nüfusun toplam nüfusun yüzde 82.3'ü düzeyine yükseldiği görülmektedir. Sağlık kapsamındaki nüfus oranında da önemli artış olmakla beraber, sigortalı nüfusa oranla düşük kalmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi konusunda önemli gelişmeler yaşanmış, ancak, bu kurumların aktüeryal dengelerinin bozulması, primlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan yasal engeller, bu kurumları, trilyonlarca lira zarar eder hale getirmiştir. Bunun sonucunda da, kişisel gelir bölüşümünde düşük gelirli gruplar açısından, özellikle sağlık hizmetleri ve çalışmama durumlarında yapılan ödemeler boyutuyla önem taşıyan

sosyal güvenlik alanında önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Nitekim, sürekli zarar etmeleri, bu kurumlardan emekli maaşı alanların reel ücretlerinin gerilemesine neden olmuştur.

TABLO 3.50: SOSYAL SİGORTA PROGRAMLARININ KAPSADIĞI NÜFUS

	1980	1983	1985	1987	1990	1993	1995
Aktif sigortalı	4683339	5161151	5766390	6558823	7057953	7863673	8153277
İsteğe bağlı aktif sigortalı					406019	530911	1059814
Tarımdaki aktif sigortalılar			263118	549413	826482	953779	1046698
Aylık alanlar (Emekli, dul, yetim)	1100771	1714010	2066522	2434459	3068375	3822639	4426051
Bağımlılar	15946118	18335698	21785903	25312048	29878669	34084213	36501573
Genel toplam	21860906	25210859	29881933	34642037	41237498	47255215	51187413
Sigortalı nüfus oranı	48.9	52.3	59.0	65.5	72.7	78.7	82.3
Sağlık kapsamındaki nüfus oranı	38.4	39.8	42.1	45.7	54.4	61.6	65.8

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, a.g.e. s. 166

Ayrıca, birçok işverenin sigorta primlerini zamanında ve/veya hiç ödemeyerek, sözkonusu primleri düşük faizli(geçikme faizinin piyasa faiz oranından düşük olması nedeniyle) kredi olarak kullanmaları, çalışanlar lehine getirilen uygulamadan da girişimcilerin faydalanması sonucunu doğurmuştur.

Kapsamın genişlemesi, muhtaç kişilere ücretsiz sağlık hizmetleri verilmesi, özellikle de tarımın kapsama dahil edilmesi kişisel ve sektörel bölüşüm açısından önemli ve olumlu gelişmelerdir. Ancak, sosyal güvenlik kurumlarının verdiği hizmetlerin kalitesi, emeklilik maaşlarının düşük kalması, sosyal güvenlik kurumlarının bölüşümün düzenlenmesinde beklenen işlevleri yerine getirmelerini engellemiştir.

3.2.3. EKONOMİK YAPI POLİTİKALARI VE BÖLÜŞÜM

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine bağlı olarak 1980 sonrası dönemde ekonomik yapı politikalarında da önemli değişimler görülmüştür. Bölüşüm üzerinde tüm boyutlarıyla(sektörel, fonksiyonel, bölgesel ve kişisel) etkili olabilecek uygulamaları içeren bu politika değişiklikleri izleyen bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2.3.1. ALT YAPI POLİTİKALARI

Çalışmanın ikinci bölümünde altyapı politikaları ve bu politikaların bölüşüm üzerine etkileri doğal, maddi, personel ve kurumsal altyapı politikaları alt başlıkları halinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde, ülkemizde uygulanan ekonomi politikaları ile ülkemiz veri altyapısı dikkate alınarak maddi, personel ve kurumsal altyapı politikaları ve bunların bölüşüm üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

3.2.3.1.1. MADDİ ALTYAPI(YATIRIM) POLİTİKALARI

Çalışmamızın bu bölümünde maddi altyapı politikasına ilişkin olarak öncelikle sabit sermaye yatırımlarının gelişimi ve sektörel dağılımı incelenecek, daha sonra bunların bölüşüm üzerine etkileri değerlendirilecektir.

1980-1994 dönemine ilişkin sabit sermaye yatırımlarının gelişimi Tablo 3.51’de verilmiştir. Buna göre 1980-83 döneminde yatırımlar sabit kalmış, 1984-87 döneminde artış kaydetmiş, 1988 yılından itibaren ise, özellikle kamu kesimi sabit sermaye yatırımlardaki düşüşler nedeniyle azalmıştır. Bu dönemde özel kesim yatırımlarında ortaya çıkan gerilemede ihracat ve yatırım teşviklerinin azaltılması etkili olmuştur. 1990-93 döneminde, artış hızı düşen sabit sermaye yatırımlarında 1994 yılında görece bir artış kaydedilmiştir.

TABLO 3.51: 1980-94 DÖNEMİNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(1988 yılı fiyatlarıyla milyar TL)

SEKTÖR	1980	1983	1985	1987	1990	1992	1994
Tarım	1185.3	1706.8	1488.6	1865.2	1793.0	1716.0	2018.0
Maden	936.9	1159.9	1742.1	716.0	577.0	528.0	612.8
İmalat	6158.9	4556.6	4616.1	3868.5	5185.0	5298.0	7096.8
Enerji	2606.3	3142.1	3069.8	3258.4	2712.0	2360.0	1718.7
Ulaştırma	2634.5	3596.1	5008.8	5933.1	6061.0	6468.0	7188.4
Turizm	83.8	104.7	274.5	647.1	1060.0	922.0	941.9
Konut	2886.4	2082.5	2692.6	4956.0	6447.0	5812.0	16608.9
Eğitim	323.9	399.7	500.8	680.4	889.0	1071.0	1175.3
Sağlık	155.1	164.5	172.9	264.3	462.0	591.0	797.5
Diğer Hiz.	803.4	973.8	1086.2	2371.0	1930.0	2586.0	2709.0
TOPLAM	17774.5	17887.1	20982.5	24560.3	27116.0	27356.0	40867.1

KAYNAK: TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990, s. 23 ve *Ekonomik Rapor 1994*, s. 35

1980 yılında toplam sabit sermaye yatırımları içinde yaklaşık yüzde 29 payı olan imalat sanayii yatırımları, 1989 yılında yüzde 14’e düşmüş, 1993 yılında azda olsa artış kaydetmiştir. 1980-95 döneminde kamu kesimi imalat sanayii yatırımları ise toplam kamu yatırımları içinde büyük düşüşler yaşayarak yüzde 26’dan yüzde 4’e kadar gerilemiştir. Madencilik alanına yapılan yatırımların da düşmesiyle kamu kesimi üretken alanlardan büyük ölçüde çekilmiştir.

Tarım sektörüne yapılan kamu yatırımları, 1980-84 döneminde bir artış kaydetmiş ancak, izleyen yıllarda bir durgunluk görülmüştür. Özel kesimin bu alana yaptığı yatırımlar ise bu dönemde çok büyük oranda gerilemiş ve 1995 yılı yatırımları, 1980’nin yüzde 30’u düzeyine inmiştir. Toplam istihdamın yarısını, nüfusun ise yaklaşık yüzde 40’lık bölümünü bünyesinde barındıran bir sektöre yapılan yatırımların bu derece düşük kalması, sektördeki yetersiz büyümenin de gerekçelerinden birini açıklamaktadır. Bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak kırsal alandan göç hızlanırken, sektörde fakirlik daha da derinleşmiştir. Bir başka deyişle, 1980-94 döneminde yatırım politikaları sektörel bölüşümün tarım aleyhine değişmesinde etkili olmuştur.

Kamu ve özel kesimin yatırım öncelikleri ise Tablo 3.52’de verilmiştir. Buradan, 1987 sonrasında gerek kamu gerekse özel kesimde yatırım önceliklerinde önemli değişimler gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim, bu yıla kadar kamu ve özel kesimde imalat sanayii yatırımları ilk sırada yer alırken, bu tarihten sonra kamu kesimi ulaştırma özel kesim ise konut yatırımlarına ağırlık vermiştir.

TABLO 3.52: SABIT SERMAYE YATIRIMLARINDA ÖNCELİKLER

YIL	I. ÖNCELİK		II. ÖNCELİK		III. ÖNCELİK		IV. ÖNCELİK	
	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL
1980	I	K	E	I	U	U	M	T
1982	E	I	I	K	U	U	M	T
1985	U	I	E	K	I	U	M	T
1987	U	K	E	I	T	U	I	T
1989	U	K	E	I	T	U	Eğ	Tu
1990	U	K	E	I	T	U	Eğ	Tu
1993	U	K	E	I	Eğ	U	T	T
1995	U	K	E	I	T	U	Eğ	T
1996	U	K	E	I	Eğ	U	T	T

I: İmalat sanayii U: Ulaştırma K: Konut T: Tarım M: Madencilik
E: Enerji Eğ: Eğitim Tu: Turizm

KAYNAK: TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1990, s. 23 ve *Ekonomik Rapor 1994*, s. 35

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980’li yıllarda kaynaklar, üretken yatırımlar yerine ticaret, ulaştırma ve iletişim gibi hizmetler sektörüne yönlendirilmiştir. Kamu ve özel kesim arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi nedeniyle özel kesim yatırımları da bu alanlara kaymıştır. Dolayısıyla, 1980’li yıllarda kamu yatırımlarının imalat sanayiinde çekilmesinin özel kesim tarafından giderileceği savı gerçekleştirilememiştir. Üretim ve istihdam kapasitesi yüksek sektörlere yapılan yatırımların düşük kalması, istihdam artışını da sınırlarken, fonksiyonel bölüşümde emek lehine ortaya çıkacak olası düzelmeyi engellemiştir.

Böylece, Türkiye, 1980 sonrası dönemde sanayileşmeyi tamamlamadan, tarım ağırlıklı bir ekonomik yapıdan hizmetler ağırlıklı bir yapıya geçmiştir. Bu durum gelişme süreci açısından “çağ atlamak” olarak nitelendirilmiş olsa da, sınai üretimde belli bir aşamaya gelmeden yaşanan bu durum, 1990’lı yıllarda ortaya çıkan ekonomik sorunların, kamu dengelerindeki bozulmanın da etkisiyle kökleşen spekülatif rant ekonomisinin temellerinin atılmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte, ülkenin hemen hemen her yerine temel altyapı öğeleri olan elektrik, su, yol telefon götürülmesi, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri açısından olumlu etkiler yapmıştır. Ancak, bir taraftan artan terör, diğer taraftan Irak’a uygulanan uluslararası ambargo bu yatırımların beklenen etkiyi yapmasını engelleyerek, bölgesel gelir bölüşümü dengesizliklerinin azaltılmasını engellemiştir.

Diğer taraftan, yatırımlardan çekilen kaynaklar tüketime yönelmiş ve buna bağlı olarak büyüme, tüketim itişli olmuştur. Böylece fiyat artışları hız kazanırken, ihracat yavaşlamış, ithalat ise patlama yapmıştır. Bu gelişmelerin konumuz açısından taşıdığı önem, artan enflasyon ve işsizlik boyutuyla ortaya çıkmaktadır. Böylece enflasyon yoluyla bölüşüm ilişkilerinde dar ve sabit gelirli ücretlilerden

sermaye kesimine kaynak aktarılırken, işsizliğin artması ücret geliri elde edenlerin milli gelir içindeki payının düşük kalmasında etkili olmuştur. Ayrıca, sektörel, bölgesel bölüşümü ve teknolojik yapısına bağlı olarak fonksiyonel gelir bölüşümünü etkileyebilen yatırımların, bu potansiyelinden 1980 sonrası dönemde yeterince yararlanılamamıştır. Dolayısıyla 1980-96 dönemi yatırım politikaları ve tercihleri fonksiyonel bölüşümde emek, sektörel bölüşümde de tarım ve sanayi aleyhine gelişmelere yol açmıştır.

3.2.3.1.2. PERSONEL ALTYAPI(EĞİTİM) POLİTİKALARI

Eğitim de fırsat eşitliği, kişisel gelir bölüşümünün daha adil hale getirilmesinde etkili olan bir faktördür. Bu nedenle eğitime yönelik politikalar ve özellikle de eğitim yatırımları önem kazanmaktadır. Ancak, kamu sosyal harcamaları içinde en önemli kalem olan eğitim harcamaları 1980-96 döneminde yeterince artırılamamıştır. Yüzde 2 dolayında bir nüfus artış hızına sahip olan ve nüfusunun yarısına yakın bir kısmı eğitim çağında bulunan ülkemizde, bu gelişme, insan sermayesinin gelişimi üzerinde olumsuz etki yaparak, eğitimi, maddi olanakları iyi olan kişilere yöneltmektedir. Böylece fırsat eşitliği ve sosyal adalet ilkelerinden uzaklaşmaktadır. Sağlık ve kültür harcamalarının da yetersiz olduğu dikkate alındığında, kamu sosyal hizmetlerinin fırsat eşitliğini ve kişisel gelir bölüşümünü bozucu bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir.

Ülkemizde, daha sonra da değinileceği gibi, gelir bölüşümü bozuk olduğu için, ortaya çıkan gelişme S. Peltzman ve M. Olson'un tezlerini doğrulamaktadır. Bu tezlere göre, eğitimde fırsat eşitliği sağlamaya yönelik kamu harcamaları ile gelir bölüşümü arasından doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kişisel gelir bölüşümü düzeldikçe, sözkonusu harcamalar artar, bozuldukça azalır. Nitekim, ülkemizde kişisel gelir bölüşümünün bozuk olması, düşük gelirlili grupların eğitim harcamalarını sınırlandırarak, eğitime bağlı gelir artışından yararlanmalarını engellemekte, buna bağlı olarak düşük gelir-yetersiz eğitim-düşük gelir kısır döngüsü yaratmaktadır.

1980 sonrası dönemde eğitim politikalarının bölüşüm yönünden değerlendirilebilmesi açısından sabit sermaye yatırımları ve kamu harcamaları içinde eğitime ayrılan payın incelenmesi faydalı olacaktır. Daha önce verilen Tablo 3.51 ve 3.52'den görülebileceği gibi, 1980-94 döneminde eğitim yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı yüzde 2-3 gibi çok düşük bir oranda kalmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen yatırımların yüzde 90'ı aşan kısmı kamu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bir ülkede, eğitime verilen önemi ortaya koyması bakımından kullanılacak bir diğer gösterge de devlet bütçesinden eğitime ayrılan paydır. Tablo 53'den görülebileceği gibi, bütçe içinden eğitime ayrılan pay 1993 yılı itibariyle yüzde 18.1 düzeyindedir. 1994 yılından itibaren bu pay gerilemeye başlamış ve 1996 sonunda 9.8 düzeyine inmiştir¹. Bu rakamın GSMH'ya oranı ise yüzde 4 dolayında bulunmaktadır. Tüm ülkelerin eğitime ayırdığı kaynaklar artarken, ülkemizde tersine bir durum

yaşanması, sistemin içinde bulunduğu sorunların kaynağını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir.

Toplam eğitim bütçesi içinde yükseköğrenime giden pay yüzde 22.5 düzeyinde iken, bu rakamın GSMH'ya oranı binde 9 gibi çok küçük düzeyde kalmaktadır. Kişi başına yapılan eğitim harcamalarının gelişimi incelendiğinde, 1993 yılında yeni kurulan çok sayıdaki üniversite nedeniyle artan yatırımlar sonucunda, dolar bazında önemli bir artışın gerçekleştirildiği görülmektedir.

TABLO 3.53: BÜTÇEDEN EĞİTİME AYRILAN PAY

YILLAR	Eğitimin bütçe içindeki payı	Eğitimin GSMH içindeki payı	Yük.öğ. Eğ. Büt. içindeki payı	Yük.öğ. Top. Büt. içindeki payı	Yük.öğ. GSMH içindeki payı	Kişi başına Top Eğ. Harc. (\$)
1975	17.0	2.67	19.4	3.3	0.52	30
1980	16.1	2.21	24.9	4.0	0.55	30
1985	12.3	1.72	24.4	3.0	0.42	21
1990	17.1	2.80	22.8	3.9	0.56	67
1993	18.1.0	4.01	22.5	4.1	0.90	114

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997*, s. 179 ve TÜSİAD, *Türkiye'de Eğitim ve Bilimi Teşvik Politikaları* a.g.e. s. 178

1980 sonrası dönemde uygulanan eğitim politikalarının bölüşüm üzerine etkileri genel olarak değerlendirildiğinde, sınava dayalı yapısıyla eğitim sisteminin fırsat eşitliği sağlamaktan uzak olduğu söylenebilir. Çünkü, sınavda başarılı olma, özel dersler ve dershanelerden yararlanma düzeyiyle doğru orantılıdır ve kişinin eğitime yaptığı yatırımla dolayısıyla bu yatırımı yapabilenlerle sınırlı kalmaktadır. Üniversiteye giriş sınavlarında, sırasıyla fen liseleri, özel yabancı liseler, özel Türk liseleri ve Anadolu liseleri'nin diğerlerine göre daha çok başarılı olmaları bu yatırımın sonucudur. Kişisel bölüşüm çerçevesinde düşük gelir gruplarında yer alan kesimlerin bu yatırımı gerçekleştirmek olanaklarından yoksun kalması, eğitime bağlı bölüşüm dengesizliğinin, beklenenin aksine, artmasına neden olmaktadır.

Bunların yanında, ülkemizde gerek ilköğretimde gerekse ortaöğretimde çok sayıda özel okul bulunduğu ve bunların sayısının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Ancak, ücretlerinin çok yüksek düzeyde olması, bu okulların daha çok yüksek gelir gruplarına hitap eden bir özellik kazandırmıştır. Ayrıca, bu okulların devlet okullarındaki başarılı öğretmenleri kendilerine çekmeleri, özel okullarla devlet okulları arasında eğitim kalitesi yönünden büyük farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, mevcut yapısı ile özel okullara ilişkin önemli sorunların bulunduğu, yüksek gelir grubunda yer alan öğrencilerin daha kaliteli eğitim aldığı, dolayısıyla kişisel bölüşümdeki dengesizlikte, özel-devlet okulu ayrımının da etkili olduğu söylenebilir.

Bütün bu gelişmeler, ülkemizde 1980 sonrası dönemde uygulanan eğitim politikasının, kişisel gelir bölüşümündeki adaletsizliği artırma yönünde etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kişisel gelir bölüşümünün daha adil duruma getirilmesi için, herkese eğitim ve öğretim sunulabilecek

ortamı yaratıcı, her eğitim kademesinde ve özellikle yüksek öğrenime girişteki yığılmaları önleyici, fırsat eşitliğini olumsuz yönde etkileyen sistem dışı özel kurslara duyulan gereksinimi ortadan kaldıracı, zorunlu eğitim dışında, her kademedeki hizmetten yararlananların maddi güçleri ölçüsünde eğitimin finansmanına katılımını sağlayıcı düzenlemeler yapılmamalıdır.

3.2.3.1.3. KURUMSAL ALTYAPI POLİTİKALARI

24 Ocak kararlarıyla kurumsal altyapı alanında da önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler izleyen yıllarda da devam etmiştir. Bu gelişmeler, geleneksel olarak bürokrasiye verilmiş olan yetkilerin, siyasi karar birimlerine kayması sonucunu doğurmuştur. Devletin rant yaratan faaliyetlerinin(artan kamu açıkları ve yüksek reel faiz uygulaması) yoğun olarak devam ettiği bir ortamda, ekonomik karar alma ve uygulama süreçlerinde, tarafsız konumdaki bürokrasinin yetkilerinin azaltılması, siyasi iktidara son derece esnek kullanabileceği yetki ve kaynak sağlanmasına olanak tanımıştır. Böylece, kaynakların yönlendirilmesi ve aktarımında daha subjektif etkenlerin rol oynaması sözkonusu olmuştur. Buna 1983-91 döneminde liberal orta sağ bir partinin iktidarda bulunduğu eklendiğinde, fonksiyonel bölüşümün sermaye lehine değişmesinde etkili olan bir faktör daha ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.2. TEŞVİK POLİTİKALARI

Teşvik politikaları, vergisel teşviklerden, ihracat ve ithalat teşviklerine kadar çok geniş bir alanda uygulama olanağı bulmaktadır. Bunların önemli bir kısmına yukarıda değinildiği için, bu bölümde sadece yatırım teşvik politikaları ve tarıma yönelik doğrudan destekleme politikaları değerlendirilecektir.

3.2.3.2.1. YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI

Yatırım teşvikleri bölgesel ve sektörel bölüşüm ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, girişimcilere kaynak aktarılması ve teknoloji tercihi konusunda bazı düzenlemeler getirilerek belli sayıda istihdam garantisi istenmesi durumunda, yatırım teşvikleri fonksiyonel bölüşümü de değiştirebilmektedir.

1980 sonrası, yatırım teşvikleri açısından oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Nitekim, Tablo 3.54'den görülebileceği gibi, 1980 yılında 1.9 trilyon lira değerinde yatırım, teşvik kapsamına alınırken, 1995 yılında bu rakam 27.5 trilyona yükselmiş, 1996 yılında gerileyerek 10.3 trilyona düşmüştür. 1995 yılında teşvik miktarında ortaya çıkan büyük oranlı artışta, 1996 yılı başında yürürlüğe giren Gümrük Birliği etkili olmuştur.

1980 sonrası dönemde teşvik politikalarında ortaya çıkan en önemli gelişme, teşviklerin sektörel dağılımıyla ilgili olmuştur. Nitekim, Tablo 3.55'den görülebileceği gibi, 1980 yılında teşvikler içinde imalat sanayii yüzde 78.1 ile ilk, tarım ve hizmetler sektörü ikinci ve üçüncü sırayı alırken, 1981

yılından itibaren hizmetler sektörü ilk sıraya yükselmiştir. 1990 yılından sonra ise tekrar imalat sanayiine verilen yatırım teşvikleri ön plana çıkmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, 1980'li yılların sonunda imalat sanayiinde kapasite kullanımı artışına bağlı büyüme sürecinin sonuna gelinmiştir. Bu nedenle üretim artışının sağlanabilmesi yeni kapasitelere gereksinim doğmuştur.

TABLO 3.54: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN GELİŞİMİ (Milyar TL)

YILLAR	Cari	Reel	Reel endek
1980	207.0	1986.7	100.0
1981	1046.0	6876.1	346.1
1982	513.2	2589.0	130.3
1983	571.2	2263.1	113.9
1984	1105.2	2921.7	147.1
1985	3531.4	6392.8	321.8
1986	5129.3	6846.5	344.6
1987	6830.3	6830.3	343.8
1988	11653.3	5834.5	293.7
1989	11992.8	4026.5	202.7
1990	22684.0	4831.3	243.2
1991	38131.0	5102.2	256.8
1992	30711.0	2513.5	126.5
1993	229248.0	11211.1	564.3
1994	214032.0	5049.9	254.2
1995	2187011.0	27572.1	1387.8
1996	1436563.0	10349.1	520.9

1989, 1992 ve 1996 yılına ilişkin veriler Ocak-Eylül dönemine ilişkindir
Reel değerler 1987=100 bazlı GSMH deflatörüne göre hesaplanmıştır.

KAYNAK: DPT, *Yıllık Programlar 1983-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Ayrıca, 1989 kurların aşırı değerlemesinden vazgeçildiği, reel ücretlerin artmaya başladığı ve ihracatta vergi iadesinin kaldırıldığı yıldır. Bu nedenle, 1989 yılında girişimcilere verilen bu dolaylı teşviklerin, yatırım teşvikleriyle, özellikle imalat sanayii için, ikame edilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

TABLO 3.55: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

YIL	Tarım	Maden	İmalat	Enerji	Hizmet
1980	13.3	1.8	78.1	0.2	6.6
1981	4.5	2.9	48.6	0.1	44.0
1982	4.9	2.8	42.1	0.2	50.1
1983	4.0	5.6	49.2	0.5	40.7
1984	2.1	20.3	52.8	2.4	22.4
1985	1.1	3.9	26.0	42.8	26.2
1986	0.7	5.9	38.7	4.0	50.6
1987	2.3	7.6	37.5	9.4	43.2
1988	1.1	2.0	49.2	9.3	38.4
1989	2.6	3.2	41.3	2.5	50.4
1990	10.5	2.7	68.9	2.0	15.8
1991	1.5	3.6	62.6	4.3	28.0
1992	1.8	3.2	62.9	1.7	30.4
1993	1.1	2.8	69.5	5.6	21.0
1994	1.0	2.0	60.1	4.9	32.0
1995	0.4	0.6	87.6	2.4	9.1
1996	2.0	0.9	75.0	4.2	17.9

1989, 1992 ve 1996 yılına ilişkin veriler Ocak-Eylül dönemine ilişkindir

KAYNAK: DPT, *Yıllık Programlar 1983-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Sektörel önceliklerdeki değişme yanında, sözkonusu yıl reel yatırım teşvik miktarının yüzde 20 oranında artırılması da bu savı desteklemektedir. Diğer taraftan, 1995 yılında imalat sanayiine verilen teşvikler gerek oran, gerekse değer olarak 1980 sonrası dönemde en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Tablo 3.56'dan teşviklerin bölgesel dağılımının, çok dengesiz olduğu görülmektedir. Marmara bölgesi, dönem boyunca yatırım teşviklerinin ortalama yüzde 40'ın üzerinde pay almıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yönelik teşviklerin payı, birkaç istisna yıl dışında yüzde 5'in altında kalmıştır. Böylece bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında etkin olarak kullanılabilir bir araç, beklenenin aksine artırma yönünde kullanılmıştır. Dolayısıyla, teşviklerin dağılımında mevcut eğilimin devam etmesi durumunda bölgeler arası gelir farkları artmaya devam edecektir.

TABLO 3.56: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

YIL	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu	Belirsiz
1980	38.8	14.1	9.3	13.6	20.0	2.3	1.9	-
1981	51.4	16.1	6.9	12.1	5.7	3.5	4.2	-
1982	57.8	10.4	7.1	8.9	8.0	2.3	5.5	-
1983	52.4	10.7	8.1	14.4	2.6	1.6	10.2	-
1984	46.3	11.3	19.2	8.3	5.8	3.8	5.4	-
1985	35.6	16.7	27.5	7.5	4.2	1.4	7.2	-
1986	39.9	25.9	8.1	9.8	6.4	3.0	6.6	-
1987	28.6	8.2	14.8	11.6	4.3	1.4	5.4	25.7
1988	43.1	11.5	14.5	10.5	3.7	2.7	11.7	2.4
1989	47.0	10.1	13.1	14.7	4.6	3.6	6.9	0.0
1990	33.7	6.3	8.8	11.8	5.5	10.8	22.6	0.4
1991	31.2	17.5	10.7	11.6	4.9	4.4	12.6	7.1
1992	52.6	16.9	9.5	8.4	6.9	2.2	1.3	2.3
1993	43.8	18.2	8.7	11.7	7.8	1.5	5.4	2.9
1994	46.7	9.2	12.0	7.8	6.5	4.4	5.4	7.9
1995	40.5	10.7	12.6	16.0	2.6	3.1	14.1	0.4
1996	49.2	11.5	10.0	11.7	4.3	2.2	9.6	1.0

1989, 1992 ve 1996 yılına ilişkin veriler Ocak-Eylül dönemine ilişkindir

KAYNAK: DPT, *Yıllık Programlar 1983-1997'den yararlanılarak hazırlanmıştır*

Diğer taraftan 11.12.1984 tarih ve 84/8857 sayılı BKK ile kalkınmada 1. 2. derece öncelikli iller saptanmış ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için bu bölgelerde fizik ve sosyal altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve yatırımların teşviki amaçlanmıştır¹. Halen devam etmekte olan bu uygulamayla birçok teşvik(yatırım indirimi, vergi muafiyeti, ucuz kredi vb.) verilmiştir. Ancak, bu teşvikler yeterince denetlenemediği için amaç dışı kullanım ortaya çıkmıştır. İzleyen bölümlerde bölgesel gelir bölüşümüne ilişkin veriler incelenirken, bu teşviklerin etkinliği daha iyi değerlendirilebilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde yatırım teşvikleri reel olarak, özellikle 1990'lı yıllarda büyük artış göstermiştir. Bu teşvikler 1981-89 döneminde daha çok hizmetler sektörüne, bu tarihten sonra ise imalat sanayiine yönelmiş ve böylece sektörel bölüşüm tarım aleyhine bozulmuştur.

¹Gülcan ERAKTAN, "1980 Sonrası Tarım Politikası ve AET'ye Uyum Olanakları" *1980 Sonrası Türk Tarımı Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar*, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 87, Ankara 1987, s. 90

Teşviklerin bölgesel dağılımı ise, mevcut bölgesel gelir bölüşümü yapısını daha da bozucu nitelik kazanmıştır. Bu nedenle, yatırım teşviklerinin bölüşüm öncelikleri dikkate alınmadan uygulandığı ifade edilebilir.

3.2.3.2.2. TARIMA YÖNELİK DOĞRUDAN DESTEKLER

Sektörel bölüşüm üzerinde etkili olan bir diğer politika da, tarıma verilen doğrudan desteklerdir. 1980 sonrası dönemde tarım sektörünün büyüme performansında olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Destekleme kapsamının daraltılması, sübvansiyonların azaltılması ve ithalatta liberalleşme, bu süreçte etkili olan faktörlerin başında gelmektedir. Bu gelişmeler, özellikle hayvancılık kesimini krize itmiştir. Buna bağlı olarak hayvansal üretim maliyeti içinde yüzde 70 dolayında payı olan yem giderlerini azaltmak ve sanayi yemi kullanımını teşvik etmek amacıyla, 1985 yılı başından itibaren fatura bedelinin yüzde 20'si oranında bir sübvansiyon getirilmiş, bu oran 1987 yılında yüzde 25'e yükseltilmiştir. 1988 yılında tekrar kilogram başına(40 TL/kg) verilmeye başlanan bu sübvansiyon 16.8.1989 tarihinde kaldırılmıştır. Süt üretimini teşvik etmek amacıyla da 1987 yılından itibaren litre başına 25-35 TL teşvik primi ödenmesine başlanmıştır¹.

1 Temmuz 1986 tarihinden sonra, 86/10715 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kimyasal gübre ithalat ve ihracatındaki bütün kısıtlamalar kaldırılmış ve gübre fiyatlarının oluşumu piyasa koşullarına bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren gübreye verilen desteğin yöntemi değiştirilmiştir. Para, Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları ile gübre cinslerine göre kg başına ödenecek destekleme miktarları belirlenerek, çiftçiye, belirlenen bu destekler miktarı kadar satış yapılması ve satışı gerçekleştiren gübre üreticisi veya dağıtıcısı kuruluşların TC Ziraat Bankasına verecekleri beyanname üzerinden kendilerine DFİF'ten destekleme ödemesi şeklinde devam edilmiştir.

Bu uygulama 14 Eylül 1994 tarih ve 22051 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 94/5999 sayılı BKK ile değiştirilmiş, gübre üreticisi veya dağıtıcısı yerine desteğin doğrudan üreticiye yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, destekleme kilogram başına değil(bu uygulamayla verilen destek ortalama yüzde 19'luk bir orana karşılık gelmekteydi), üreticilere, tüm çeşitler dahil olmak üzere, satın aldıkları kimyasal gübrelere ait KDV'li fatura fiyatının yüzde 20'si oranında destekleme yapılmaya başlanmıştır.

Daha sonra 94/6107 sayılı BKK ile, 15.10.1994 tarihinde gübre destekleme ödemesi oranı, 14.9.1994 tarihinden geçerli olmak üzere yüzde 30'a, 26 Ekim 1995 tarihinden itibaren de 95/7422 sayılı BKK ile yüzde 50'ye yükseltilmiştir².

19 Aralık 1985 tarih ve 18963 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Tohumculuğun Teşviki hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararıyla destekleme ödemeleri yapılmaya başlanmıştır. Gübre yanında

¹TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor 1988-1989, Ankara 1990, s. 154

²TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996, Ankara 1997, s. 217

29.4.1987 tarihinden itibaren üreticilere satın aldıkları zirai ilaç ve veteriner ilaçlarının fatura bedellerinin yüzde 20'si oranında destekleme ödemesi yapılmaya başlanmıştır.

Bu sübvansiyon uygulamaları yıllar itibariyle değişiklik göstermiş, gübre, ilaç, süt ve tohum sübvansiyonları 1996 yılına kadar düzenli olarak verilmiştir.

TABLO 3.57:T.C. ZİRAAT BANKASI TARAFINDAN YAPILAN DESTEKLEME ÖDEMELERİ

	(milyon TL)											
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Gübre	-	86644.1	346980.2	449560.6	737480.6	1219859.9	1638142.8	2390361.1	3310938.7	21647.3	9200000.0	44900000
Yem	27757.3	62183.4	115.0	206238.4								
Tohum	-	-	6845.5	9586.4	9336.7	11310.6	11465.6	21158.8	32435.0	170.3	70.0	194.0
Süt	-	-	17794.3	20870.8	44394.4	106215.8	124101.3	155305.8	102730.0	1663.3	1800000	4800000
Et	-	-	-	-	-	24138.3	31858.0					
İlaç	-	-	8990.1	8044.7	12215.0	73502.0	82870.7	143638.0	111096.2	486.8	1100000	2600000
P. Hayvan	-	10.5	6613.8	12046.2	18626.5	55479.5	95213.2	154940.8	99200.5			
Suni T.	-	-	11.6	17.5	17.5	22.0	30.6	32.5	14.5			
İdamızlık	-	-	779.3	2256.2	1686.7	2396.5	5275.7	17953.9	1597.2			
T.Bel.H.	-	-	-	-	-	-	19403.1	35483.1	9075.2			
Toplam	-27757.3	148938.1	503063.4	708621.0	823757.6	1492925.01	2008361.4	2918874.3	3667087.0	23959.7	12800000	52600000

KAYNAK: TZOB, *Zirai ve İktisadi Rapor 1992-1993*, s. 387, *Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996*, s. 216

Tablo 3.57.'nin incelenmesinden görülebileceği gibi, doğrudan destekleme uygulamaları çerçevesinde tarım sektörüne büyük ölçüde kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir. Ancak, uygulanan fiyat ve dış ticaret politikalarıyla sektörden aktarılan kaynağın daha büyük oranlara ulaşması, yapılan büyük oranlı nominal destekleme ödemelerinin tarımdaki fakirleşmeyi önlemesine yetmemiştir.

3.2.4. 1980-1996 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Yukarıda yapılan açıklamalar, 1980 sonrası dönemde, ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının, 1963-79 dönemine oranla önemli farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Yaşanan ekonomik kriz sonucunda, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelinmesiyle ortaya çıkan politika değişiklikleri fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir bölüşümü üzerinde önemli değişiklikler yaratmıştır.

1980 sonrası dönemde gelir bölüşümü konusunda yapılan çalışma sayısı çok sınırlıdır. TUSİAD 1986 yılında, DİE 1987 ve 1994 yıllarında, DPT 1994 yılında ve Süleyman Özmucur 1996 yılında gelir bölüşümü araştırmaları yapmıştır¹. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler, uygulanan politikalar çerçevesinde aşağıda değerlendirilmiştir.

3.2.4.1. FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Daha önce vurgulandığı gibi, ülkemizde faktör gelirlerinin dağılımını 1963-1994 döneminde yıl bazında düzenli olarak ortaya koyan tek çalışma, Süleyman Özmucur'a aittir. Ancak, 1980-93 dönemini kapsayacak şekilde, faktör gelirlerini daha ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışma da DPT tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. DİE, *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı*, a.g.e. s.5, DPT, *Gelir Dağılımı ve Politikaları*, Ankara 1994, *Petrol-İş Yılığ 95-96*, a.g.e. s. 375-86

Özmucur tarafından gerçekleştirilen çalışmanın Tablo 3.58’de verilen sonuçlarına göre, tarım dışı faktör gelirleri içinde maaş ve ücretler 1989 yılına kadar, 1980 yılına göre genelde gerilemiş, 1990 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Ancak, bu trend 1992 yılından itibaren tekrar tersine dönmüş ve ücretlerin payı ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında, 1980 yılı düzeyine gerilemiştir. Kar, rant ve faiz gelirlerini içeren diğer faktör gelirlerindeki değişme ise, genelde, ücretlerde ortaya çıkan gelişmenin tersi yönde değişmiş ve bunun sonucunda 1980 yılına oranla 1994 yılında yaklaşık yüzde 5 oranında artış kaydetmiştir.

TABLO 3.58.: 1980 SONRASI DÖNEMDE FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (ÖZMUCUR)

Yıllar	Yurtiçi faktör geliri (milyar TL)	Tarım'ışı faktör geliri (milyar TL)	Tarım dışı faktör gelirlerinin dağılımı		
			Ücret	Kar- faiz- kira	TOPLAM
1980	4721.0	3420.6	34.7	65.3	100.0
1981	7117.8	5309.4	33.3	66.7	100.0
1982	9492.0	7251.5	30.8	69.2	100.0
1983	12433.9	9657.3	29.1	70.9	100.0
1984	19875.3	15413.7	26.4	73.6	100.0
1985	31364.6	24757.0	25.8	74.2	100.0
1986	44647.0	35016.4	29.8	70.2	100.0
1987	64239.0	51374.0	33.5	66.5	100.0
1988	110954.0	89385.0	30.1	69.9	100.0
1989	194918.0	158081.0	30.3	69.7	100.0
1990	331828.0	264398.0	37.9	62.1	100.0
1991	530429.0	436344.0	42.1	57.9	100.0
1992	923408.0	762891.0	41.7	58.3	100.0
1993	1580379.0	1310476.0	39.5	60.5	100.0
1994	3114331.0	2574895.0	30.3	69.7	100.0

KAYNAK: Süleyman ÖZMUCUR, a.g.e. s. 5

DPT tarafından gerçekleştirilen çalışma, Özmucur'un çalışmasından, ücret dışı faktör gelirlerini kendi içinde kira, faiz ve kar olarak ayırması nedeniyle farklılık göstermektedir. Tablo 3.59’da sonuçları verilen bu çalışmaya göre, tarım dışı kesimde, toplam maaş ve ücretlerin payı 1980’de yüzde 25.2 iken, bu yıldan sonra azalma eğilimine girerek 1986’da yüzde yüzde 17 düzeyine gerilemiş ve 1989 yılından itibaren artarak, 1991 yılında dönemin en yüksek düzeyi olan yüzde 35.4’e ulaşmıştır. İzleyen yıllarda gerileme görülmekle birlikte, dönemin ilk ve son yılları arasında toplam ücretlerin payı yaklaşık yüzde 7 oranında artmıştır.

Kira gelirleri, 1980 yılında toplam gelirlerden yüzde 8.9 oranında pay alırken, bu kesimin payı dönem içinde gerileyerek 1993’de 3.5 düzeyine düşmüştür. Faiz gelirlerinin faktör gelirleri içerisindeki payı, 1980’de yüzde 1.6 iken, ara yıllardaki küçük dalgalanmalar gözardı edilirse, 1993 yılında yüzde 9.9 düzeyine yükselmiştir. Bu gelişmede, mali piyasalardaki liberalizasyon, tasarruf araçlarında sağlanan çeşitlenme ve yüksek kamu iç borçlanmasının önemli etkileri olmuştur.

Kar geliri elde edenleri içeren diğer faktör gelirleri grubunun payı, 1980-87 döneminde 11 puanlık artış göstermiş, ancak 1993 yılında tekrar 1980 düzeyine gerilemiştir. Bu gerileme ücretler ve faizlerde ortaya çıkan artıştan kaynaklanmıştır.

TABLO 3.59.:1980 SONRASI DÖNEMDE FONKSİYONEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DPT)

YIL	Tarım	maaş-ücret	Kira	Faiz	Diğer
1980	27.10	25.24	8.97	1.60	37.09
1981	24.89	22.14	8.04	3.48	41.44
1982	23.16	20.01	8.13	5.89	42.81
1983	21.84	21.74	8.15	6.49	41.78
1984	22.18	19.40	7.56	7.46	43.41
1985	20.92	17.26	7.78	7.95	46.09
1986	20.81	17.02	7.24	7.13	47.79
1987	18.81	20.26	6.16	6.21	48.55
1988	18.14	20.91	4.70	8.58	47.67
1989	17.87	24.86	3.87	8.40	44.99
1990	18.78	28.91	3.38	7.09	41.84
1991	16.13	35.49	3.72	7.98	36.67
1992	15.65	34.82	3.80	8.34	37.40
1993	14.87	33.61	3.55	9.95	38.02

KAYNAK:DPT, *1980-93 Döneminde Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler*, Ankara 1994, s.16

Fonksiyonel gelir bölüşümünde ortaya çıkan gelişmeleri ortaya koyabilmek için kullanılabilecek bir diğer veri ise, İstanbul Sanayi Odası tarafından gerçekleştirilen 500 Büyük Sanayi Kuruluşuna ilişkin anket sonuçlarıdır. 1982 yılından itibaren düzenli olarak yayınlanmaya başlanan anket sonuçlarından yararlanarak hazırladığımız Tablo 3.60. aşağıda verilmiştir.

**TABLO 3.60: 500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA KATMA DEĞERİN PAYLAŞIMI
(Sabit fiyatlarla %)**

YIL	Ücret		faiz		Kira		Kar		Top.sermaye geliri	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1982	49.4	36.2	17.1	26.5	0.1	0.6	33.4	36.7	50.6	63.8
1983	66.7	38.0	24.8	26.4	0.2	0.5	7.3	35.3	32.3	62.3
1984	44.5	32.2	5.9	28.0	0.1	0.6	48.1	39.2	54.0	67.7
1985	39.4	30.2	14.3	28.8	0.2	0.6	44.7	39.2	59.3	68.6
1986	24.6	25.4	17.8	36.2	0.1	0.6	55.3	37.0	73.2	73.8
1987	21.4	23.4	27.5	28.5	0.1	0.4	45.8	47.3	73.4	76.1
1988	19.2	26.2	33.4	30.9	0.1	0.4	42.9	43.1	76.4	74.4
1989	26.4	29.5	24.6	23.6	0.1	0.4	41.6	45.6	66.3	69.6
1990	33.1	30.2	22.2	18.3	0.2	0.4	33.7	45.6	56.1	64.2
1991	46.9	32.2	34.0	22.6	0.2	0.7	0.8	35.6	35.0	58.9
1992	40.2	27.5	32.5	18.9	0.2	0.6	8.0	43.5	40.6	62.9
1993	35.6	24.1	31.8	17.6	0.1	0.6	10.2	47.6	42.1	65.9
1994	29.6	24.5	25.7	20.6	0.1	0.7	30.3	47.6	56.1	69.0
1995	20.6	20.4	12.9	20.6	0.1	0.6	54.8	51.5	67.8	72.8

KAYNAK: ISO, *500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi* ilgili yıllar ve DIE, TEFE, *Özel İmalat Sanayii* verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Burada dikkati çeken ilk nokta, katma değer içindeki ücret payında ortaya çıkan gelişmelerin, yukarıda verilen DPT ve Özmucur'un çalışmasıyla paralellik göstermesidir. Bu nedenle, kapsam ve yöntemleri farklı da olsa, trend açısından birbirleriyle uyumlu oldukları ve 1980 sonrası dönemde gelir bölüşümünü emek lehine bozulduğu ifade edilebilir.

500 büyük sanayi kuruluşunda yaratılan katma değer içinde faizin payı, genel olarak, kamu kesiminde artış gösterirken, özel kesimde azalmıştır. Bu dönemde kira payında önemli bir gelişme görülmemiştir. Karlarda ortaya çıkan gelişme incelendiğinde, özel kesimde, 1991 yılı dışında artış, kamu kesiminde ise 1990 yılında itibaren düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken nokta, 1990 yılından itibaren KİT fiyatlarında görece olarak düşük gerçekleşen fiyat artışları yoluyla, özel girişimcilere kaynak aktarımının net bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Ayrıca, ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında, uygulamaya konulan net aktif vergisine karşın, özel kesim karlarında herhangi bir gerileme olmazken, kamuda artmıştır. Kamu kesimi karlarında ortaya çıkan artışın, aynı yıl KİT fiyatlarına yapılan yüksek oranlı zamlardan, özel kesimde istisnai ve yüksek oranlı bir vergi uygulamasına karşın, kar oranlarının değişmemesinin ise, işgücü çıkarımının getirdiği maliyet tasarrufundan kaynaklandığı ifade edilebilir. Bunun yanında, özel kesimin, kamuda gerçekleşen fiyat artışlarına uygun olarak zam yapma geleneğinin de bu süreçte etkisi bulunmaktadır.

Bu gelişmeler, 1994 yılı krizinin bedelinin, neredeyse tümünün ücretli kesime yansıtıldığını ortaya koymaktadır. 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra da benzer bir durumun yaşanmış olması, istikrar önlemlerinin, ücretli kesim aleyhine politikalar içerdiğini, dolayısıyla, geçici de olsa, istikrarın sağlanmasında en büyük rolün emekçi kesimin fakirleştirilmesine verildiği görülmektedir. Bu dönemde, toplam sermaye gelirlerinin ulaştığı düzey de, bu savı doğrular bir nitelik taşımaktadır.

TABLO3.61:500 BÜYÜK SANAYİ KURULUŞUNDA REEL KARLARIN GELİŞİMİ
(Milyon TL)

	Faaliyet dışı reel karlar	Endeks	Reel bilanço karı	Endeks
1982	18438.9	100.0	120558.0	100.0
1983	28558.4	154.9	145743.8	120.9
1984	33875.8	183.7	162762.5	135.0
1985	38349.3	208.0	159068.6	131.9
1986	55405.8	300.5	179815.5	149.2
1987	55123.8	299.0	307914.0	255.4
1988	66672.1	361.6	263006.1	218.2
1989	85145.1	461.8	274552.2	227.7
1990	102249.8	554.5	306998.6	254.6
1991	111212.5	603.1	217622.1	180.5
1992	145762.7	790.5	375000.9	311.1
1993	206012.8	1117.3	505895.0	419.6
1994	293840.2	1593.6	537758.3	446.1
1995	267125.7	1448.7	574445.6	476.5

KAYNAK: ISO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi ilgili yıllar ve DİE, TEFE, Özel İmalat Sanayii verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

1980 sonrası dönemde, Türkiye ekonomisinin karşılaştığı önemli sorunlardan birisi de, üretim yerine faiz gelirlerinin ön plana çıkmasıdır. Bu gelişme, öyle belirginleşmiştir ki, Türkiye ekonomisi "rant ekonomisi" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bütçe açığının dolayısıyla, kamu kesimi borçlanma gereğinin artması, reel faizlerin çok yüksek düzeylere çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, üretim yaparak kar elde etme çabası, anlamını büyük ölçüde yitirmiş, firmalar, kaynaklarını yatırım yerine, yüksek reel faizli kamu borçlanma senetlerine yöneltmiştir. Böylece,

firmaların faaliyet dışı karlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Bu gelişmeyi 500 büyük sanayi kuruluşuna ilişkin verilerden de görmek mümkündür. Nitekim, yukarıdaki Tablo 3.61'in incelenmesinden, 1982-95 döneminde, reel bilanço karlarınının 4.7 kat, faaliyet dışı karların 14.4 kat arttığı ortaya çıkmaktadır.

Girişimcilerin, kaynaklarını yatırım yerine, ranta yöneltmesi, istihdam artışının düşük kalmasına neden olmuş, bunun sonucunda artan işsizlik, ücret gelirlerinin fonksiyonel gelir bölüşümü içindeki payının gerilemesi sonucunu doğurmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde uygulanan politikalar, özellikle kamu borçlanma politikası, bir taraftan girişimcilere, yüksek oranlı faiz geliri sağlayarak, diğer taraftan da ücretleri baskı altında tutarak, emeğin ulusal gelirden aldığı payın gerilemesine neden olmuştur. Bu süreç, yetersiz yatırım, yetersiz istihdam ve bastırılmış ücretlere ek olarak, girişimciye aktarılan rantlar, sermaye ve emek gelirleri arasındaki farkın açılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, devlet, Anayasa'da belirtilen "sosyal devlet"ten beklenenin tersine, uygulamalar gerçekleştirmiştir.

3.2.4.2. SEKTÖREL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

1980 sonrası dönemde uygulanan ve ekonomide yapısal değişiklikler yaratabilecek özelliklere sahip politikalar, sektörel bölüşümü de önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim, tarım sektörünün GSMH içindeki payı yüzde 40'ı aşan oranda gerilemiş, bunun sonucunda tarımın ekonomi içindeki önemi, ulusal gelire katkı açısından azalmıştır. Bununla birlikte, sanayi sektörünün payı, beklediği ölçüde artmamıştır.

TABLO 3.62: GSMH VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

YIL	GSMH'nin dağılımı			İstihdamın dağılımı		
	TARIM	SANAYİ	HİZMET	TARIM	SANAYİ	HİZMET
1980	24.8	22.0	53.1	62.2	11.6	25.7
1981	23.3	22.9	53.8	61.6	11.8	26.1
1982	23.3	23.3	53.4	61.0	11.9	26.6
1983	22.1	23.8	54.1	60.7	12.3	26.5
1984	20.7	24.4	54.8	59.4	12.5	27.6
1985	19.8	24.9	55.3	58.6	12.8	28.2
1986	19.4	25.9	54.7	57.4	13.3	28.8
1987	17.7	25.7	56.6	56.2	13.7	29.7
1988	18.9	25.8	55.4	54.9	14.1	30.6
1989	17.2	26.5	56.3	49.1	15.1	35.5
1990	16.8	26.4	56.9	46.0	15.8	37.9
1991	16.5	27.0	56.5	46.5	15.1	38.1
1992	16.2	26.9	56.9	43.9	17.5	38.2
1993	14.8	26.9	58.3	44.7	15.6	39.4
1994	15.7	27.0	57.3	44.6	16.4	38.7
1995	14.8	28.0	57.2	46.5	15.5	37.8
1996	14.4	27.8	57.8	44.8	16.1	38.9

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1993 ve Türkiye İstatistik Yıllığı 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu sürecin bölüşüm üzerine etkilerinin değerlendirilebilmesi için, Tablo 3.62'de verilen sektörel istihdamdaki gelişmelerin de dikkate alınması gerekmektedir. Buradan, tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun, GSMH içindeki payına paralel olarak azaltılmadığı görülmektedir. Büyük oranda

gizli işsizliğin bulunduğu sektörde, istihdamın yeterince azaltılmaması, diğer sektörlerde gerçekleştirilen yatırımların yetersiz, dolayısıyla ek istihdam olanaklarının sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır.

Bunun sonucunda, sektörel bazda kişi başına gelir düzeyleri önemli farklılıklar göstermiştir. Tablo 3.63'ün incelenmesinden görülebileceği gibi, 1980 yılında tarımda 1.3 milyon lira olan kişi başına gelir, 1996 yılı sonunda 1.6 milyon liraya yükselmiştir. Aynı dönemde, kişi başına gelir sanayi sektöründe 8.8, hizmetler sektöründe 7.6 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu gelişmeler sonucunda sektörler arası kişi başına gelir pariteleri önemli oranda değişmiştir. Buna göre, 1980 yılında sanayi sektöründe kişi başına gelir, tarımdan 4.7 kat iken, bu oran 1996 yılında 5.3 kata yükselmiştir. Böylece, tarım kesiminde bulunanların durumu daha da kötüleşmiştir.

TABLO 3.63: SEKTÖREL BAZDA KİŞİ BAŞINA GELİR(1987 yılı fiyatlarıyla Bin TL)

YIL	TARIM	SANAYİ	HİZMET	SANAYİ/ TARIM	HİZMET/ TARIM	HİZMET/ SANAYİ
1980	1327.3	6323.0	6861.3	4.76	5.17	1.09
1981	1303.5	6709.4	7112.3	5.15	5.46	1.06
1982	1348.6	6910.2	7107.6	5.12	5.27	1.03
1983	1340.3	7132.6	7510.3	5.32	5.60	1.05
1984	1351.1	7547.7	7696.5	5.59	5.70	1.02
1985	1349.3	7750.9	7847.1	5.74	5.82	1.01
1986	1415.5	8124.9	7947.1	5.74	5.61	0.98
1987	1426.3	8446.8	8601.1	5.92	6.03	1.02
1988	1543.7	8200.9	8142.5	5.31	5.27	0.99
1989	1459.0	7318.5	6622.0	5.02	4.54	0.90
1990	1645.4	7547.2	6766.8	4.59	4.11	0.90
1991	1658.1	8345.6	6894.2	5.03	4.16	0.83
1992	1774.0	7356.3	7162.3	4.15	4.04	0.97
1993	1726.1	9005.4	7707.9	5.22	4.47	0.86
1994	1630.3	7675.0	6894.7	4.71	4.23	0.90
1995	1556.5	8879.4	7411.3	5.70	4.76	0.83
1996	1646.9	8870.6	7605.0	5.39	4.62	0.86

Kişi başına gelir verileri sektörel istihdamın sektörel GSYİH'ya oranlanmasıyla bulunmuştur. Veriler 1987=100 bazlı GSMH deflatörü kullanılarak reelleştirilmiştir.

KAYNAK: *DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995 ve İstatistik Yıllığı 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.*

Hizmetler/tarım paritesi, az da olsa, tarımın lehine bir gelişme göstermiş olmasına karşın, hala 4.6 gibi yüksek bir düzeyde bulunmaktadır. Aynı dönemde, hizmetler/sanayi arasında kişi başına gelir paritesi, sanayi lehine gelişme göstermiştir. Kanımızca, bu süreçte, sanayi sektörünün, faaliyet gelirlerindeki artış etkili olmuştur. Bir başka deyişle, repo, kamu borçlanma senetleri gibi rant alanlarına yönelen sanayi kesimi, gelirlerini hızla artırmış ve böylece, hizmetler alanına giren gelirlerden pay almaya başlamıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde, sektörel gelir bölüşümü, tarım aleyhine gelişmeye devam etmiş, üretici önemli ölçüde fakirleşmiştir. Sanayi kesimi ranta yönelerek gelirlerini artırırken, hizmetler kesimi bazı gelirlerini sanayi ile paylaşmak zorunda kalarak, kişi başına gelirden görece olarak sanayinin gerisinde kalmıştır.

3.2.4.3. BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Türkiye, geniş coğrafi yapısı içinde bölgeler arasında önemli gelişmişlik farkları bulunan bir ülkedir. Bu nedenle, bölgesel gelir bölüşümündeki farklılıkların giderilmesi, ülkemize özgü bazı sorunlara(terör) bağlı olarak daha da önem kazanmaktadır. Ancak, ülkemizde bu konuya gereken önemin verilmediği görülmektedir.

1980 sonrası dönemde bölgesel gelir bölüşümü konusunda yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1979-86 dönemi kapsayan E. Öztün'ün çalışması, diğeri ise, 1987-95 dönemini kapsayan S. Küçükçiftçi ve S. Özdemir'in ortak çalışmasıdır.

Öztün tarafından gerçekleştirilen çalışmanın Tablo 3.64'de verilen sonuçlarına göre, GSYİH içinde Ege ve Marmara bölgelerinin yüzde 50'nin üzerinde pay aldığı, bu bölgeleri İç Anadolu ve Karadeniz'in izlediği görülmektedir. Bölgelerin sahip olduğu doğal ve beşeri kaynakların farklılığı nedeniyle, bu dağılımdan çok, bu dağılımın gösterdiği gelişme önem kazanmaktadır.

TABLO 3.64 :1979-1986 DÖNEMİ GSYİH'İNİN BÖLGELER ARASI DAĞILIMI
(1979 yılı fiyatlarıyla)

BÖLGE	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Marmara ve Ege	51.55	51.60	52.86	53.46	54.14	55.21	55.52
Akdeniz	9.49	9.56	9.63	9.40	9.37	8.65	8.65
İç Anadolu	19.69	19.42	19.28	19.02	18.91	18.71	18.67
Karadeniz	10.99	10.76	9.95	10.07	9.90	9.50	9.41
Doğu-G.doğu	8.28	8.66	8.29	8.06	7.68	7.93	7.75
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

KAYNAK: Erdoğan ÖZÖTÜN, *Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı 1979-1986*, İSO Yayınları, İstanbul 1988, s.335

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında, Ege ve Marmara dışında kalan bölgelerin, GSYİH içindeki payının, genelde azaldığı anlaşılmaktadır. Tabloda dikkati çeken bir diğer önemli nokta da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin GSYİH içinde, zaten düşük olan paylarının daha da gerilemesidir. Bölgesel gelir bölüşümünde 1987-95 döneminde ortaya çıkan gelişmeler ise Tablo 3.65'da verilmiştir.

TABLO 3.65:GSYİH'İNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

	1987	1988	1990	1992	1994	1995
Marmara	35.26	35.00	35.86	36.35	35.63	36.74
İç Anadolu	16.91	16.83	16.19	16.20	16.26	16.02
Ege	16.58	16.80	16.48	16.37	17.24	17.15
Akdeniz	11.96	11.87	12.37	11.93	12.24	12.22
Karadeniz	9.97	9.85	9.73	9.78	9.42	9.15
GD. Anadolu	5.23	5.56	5.40	5.59	5.40	5.23
D.Anadolu	4.09	4.09	3.97	3.77	3.81	3.49

S. Küçükçiftçi, S. ÖZDEMİR, "Türkiye 'de Sektörel Yapının Bölgearası Karşılaştırması 1987-1995", *PETROL-İŞ Yıllığı 95-96*, s. 405-419'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmada, Ege ve Marmara bölgelerinin ayrılmış olması daha sağlıklı bir değerlendirmeye olanak vermektedir. 1987-95 döneminde Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin GSYİH'dan aldığı pay artarken, görece olarak geri kalmış bölgelerde tersine bir durum yaşandığı anlaşılmaktadır.

Böylece, bölgesel gelir bölüşümü sözkonusu dönemde daha da bozulmuştur. Bu gelişme, bölgesel gelir bölüşümünün düzenlenmesine yönelik politikaların, varsa, yetersiz ve/veya yanlış olduğunu anlamına gelmektedir.

Bölgesel gelir bölüşümünde ortaya çıkan gelişmelerin daha iyi değerlendirilmesi için kullanılabilir bir gösterge de bölgesel bazda gayrisafi ürün değerleridir. Şenesen tarafından il bazında gerçekleştirilen¹ gayrisafi ürün değerlerini bölge bazına dönüştürerek hazırladığımız veriler Tablo 3.66'de verilmiştir. Buradan, bölge bazında kişi başına gayrisafi ürün değerlerinin genelde artış gösterdiği, ancak bölgeler arasında büyük farklılıkların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda, ülkemizde bölgeler arası gelir bölüşümü daha da bozulmuştur.

TABLO 3.66: BÖLGESEL BAZDA KİŞİ BAŞINA GAYRISAFİ ÜRÜN DEĞERLERİ
(1987 fiyatlarıyla Bin TL)

YILLAR	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Güneydoğu	Doğu
1980	1603.9	1224.0	1139.9	916.3	788.1	581.3	504.8
1981	1680.1	1217.9	1171.6	898.8	801.1	636.8	510.8
1982	1731.5	1270.0	1178.9	923.1	783.3	569.5	516.8
1983	1773.5	1272.0	1134.9	905.5	798.7	560.5	502.7
1984	1783.5	1369.3	1159.1	957.6	812.9	554.2	480.2
1985	1859.7	1455.0	1133.1	959.2	812.2	590.7	518.8
1986	1985.0	1521.4	1197.0	1008.3	852.9	595.7	533.0
1987	1978.6	1525.0	1316.3	1086.2	910.3	827.7	468.9
1988	1929.7	1542.0	1295.4	1090.4	917.1	857.0	548.3
1989	1982.6	1485.6	1308.4	1024.7	943.4	783.7	527.7
1990	2090.4	1567.4	1376.9	1113.7	949.7	856.5	568.8
1991	2073.8	1529.1	1307.7	1178.3	976.6	841.0	555.8
1992	2150.9	1593.0	1358.1	1183.9	1008.9	851.5	579.8
1993	2271.0	1614.9	1447.0	1262.4	1042.5	860.3	568.1
1994	2115.7	1648.9	1355.0	1214.4	1040.8	787.3	567.1
1995	2287.1	1724.5	1413.0	1270.0	1083.3	711.3	563.7

Ümit ŞENESEN, "Türkiye'de İllere Göre Gelir Dağılımı: 1975-1995", *PETROL-İŞ Yıllığı 95-96*, s. 387-404'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse ülkemizde, bölgesel gelir bölüşümü, konuya gereken önemin verilmemesi nedeniyle bozulmaya devam etmektedir. Bunun sonucunda, göç olgusu artarak devam etmekte, bölgesel gelir bölüşümü dengesizliği, fonksiyonel ve kişisel gelir bölüşümünde dengesizliğin artması sonucunu doğurmaktadır. Bir başka deyişle, göç olgusuyla birlikte, mekansal gelir bölüşümü dengesizliği, sınıfsal gelir dengesizliğine dönüşmektedir.

3.2.4.4. KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Tablo 3.67'den, 1987 yılında haneler, elde ettikleri gelir büyüklüklerine göre, en düşük gelirden, en yüksek gelire doğru sıralanarak yüzde 20'lik eşit gruplara ayrıldığında, en düşük yüzde 20'lik gelir grubunda bulunan hanelerin, toplam gelirden aldıkları payın yüzde 5.2, en yüksek gelir grubuna giren yüzde 20'lik grubun ise yüzde 49.9 düzeyinde olduğu görülmektedir. 1994 yılı anket sonuçları ise, ilk yüzde 20'ye giren hanelerin toplam gelirden aldığı payın yüzde 4.9 oranına gerilediğini, en yüksek yüzde 20'ye giren grubun payının ise, yüzde 54.9'a çıktığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.67. ayrıca, kentsel yerlerde gelirin daha adaletsiz bölüştüğünü, 1987-94 arasında bu dengesizliğin daha da arttığını ortaya koymaktadır. Kırsal alanlarda ise, aynı dönemde, tersine bir gelişme yaşanmıştır. Bu veriler, kırsal kesimde gelirin daha adaletli bölüştüğü izlenimini yaratmaktadır. Ancak, gözardı edilmemesi gereken, gerçekte gelir bölüşümünün kır-kent ayrımında adaletsiz olduğu, kırsal kesimin aldığı düşük payın, kendi içinde biraz daha adaletli dağıldığıdır. Çünkü, gelir bölüşümü anketlerinde, kentsel yerlerde yaşayan hanelerin toplam içindeki payı yüzde 56.2 iken, toplam gelirin yüzde 68.9'unu aldığını göstermektedir. Kırsal yerlerde ise yüzde 43.8 oranında hanehalkı payı olan haneler, toplam kullanılabilir gelirden yüzde 31.1 pay almaktadır¹.

TABLO 3.67:1980 SONRASI DÖNEMDE KİŞİSEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ

HANE HALKI	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Birinci % 20	5.24	4.9	5.43	4.8	5.21	5.6
İkinci %20	9.61	8.6	9.33	8.2	10.03	10.1
Üçüncü %20	14.06	12.6	13.6	11.9	14.98	14.8
Dördüncü %20	21.05	19.0	20.71	17.9	21.97	21.8
Beşinci %20	49.95	54.9	50.93	57.2	47.82	47.7
Gini katsayısı	0.43	0.49	0.44	0.51	0.41	0.41

KAYNAK: DİE, 1987 ve 1994 Gelir Dağılımı Anket Sonuçları

Diğer taraftan gini katsayısında ortaya çıkan gelişmeler de, ülke bazında ve kentsel alanlarda gelir eşitsizliğinin arttığını, kırsal kesimde ise değişmediğini ortaya koymaktadır. Toplam faktör gelirleri içinde, emek payında önemli oranda gerileme yaşandığı, bölgesel gelir bölüşümünün daha adaletsiz hale geldiği dikkate alındığında, kişisel gelir bölüşümünde ortaya çıkan bu gelişmenin, doğal olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda yapılan açıklamalar genel olarak değerlendirildiğinde, ülkemizde 1980 sonrası dönemde uygulanan politikaların fonksiyonel gelir bölüşümünü, emek, sektörel gelir bölüşümünü tarım, bölgesel gelir bölüşümünü geri kalmış bölgeler ve kişisel gelir bölüşümünün de düşük gelirli gruplar aleyhine değiştirdiğini anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle emekten, tarımdan ve geri kalmış bölgelerden kaynak aktarıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu ise, ülkemizde ortaya çıkan ve sosyal barışı tehdit noktasına getiren, terör, gecekondulaşma, etnik çatışma gibi sorunların, bir anlamda, kaynağını da ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu verilerle, dünyanın en adaletsiz gelir bölüşümüne sahip ülkelerden biri konumuna gelen Türkiye'nin, gelir bölüşümü konusuna gereken önemi vermesinin zorunluluğunu da ortaya koymaktadır.

4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkilerini ortaya koymaya yönelik çalışmamızda, ekonomik sistem-düzen, süreç ve yapı politikaları ayrımında yapılan

¹Ümit ŞENESEN, "Türkiye'de İllere Göre Gelir Dağılımı:1975-1995", *PETROL-İŞ Yıllığı* 95-96, s. 387-404

incelemelerden sonra, bölüşüm üzerinde etkili olan politika değişkenleri belirlenmiştir. Ancak, bazı değişkenler, ülkemiz veri altyapısının, bazıları da ölçme olanaklarının yetersizliği nedeniyle değerlendirmeye alınamamıştır.

Bu çerçevede, belirlediğimiz değişkenlere ilişkin ekonometrik analizler yapmadan önce iki ayrı test yapma gereksinimi doğmuştur. Bunlardan ilki, korelasyon testidir. Bu test, kullandığımız değişkenler arasındaki korelasyon düzeyi ve yönünün belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Böylece, çalışmada incelenen ve ölçülebilir olan politika değişkenlerinden bölüşüm üzerinde büyük oranda etkili olanların belirlenmesi amaçlanmıştır. Korelasyon yönü ise, politika değişkenlerinin farklı bölüşüm göstergelerini ne yönde (olumlu-olumsuz) etkilediğini ortaya koymuştur. Test sonuçlarına (korelasyon matrisi) bağlı olarak, oluşturulacak modeller için anlamlı değişkenler belirlenmiştir.

Model değişkenlerinin belirlenmesinden sonra, yaptığımız ikinci test, Cointegrasyon testi olmuştur. Kullandığımız zaman serisinin 30 yılı aşkın bir dönemi kapsamı (1963-1996), bu testin yapılmasını anlamlı kılmıştır. Kullanılan zaman serisinin durağanlığını ölçen ve böylece serinin içerdiği dönemde yapısal değişmelerin varlığını test eden bu yöntemle² elde edilen sonuçlar, dönem ayrımı yapılmasını gerekli kılmıştır. Bir başka deyişle, incelenen dönemde (1963-96) yapısal değişimin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu, aynı zamanda, çalışmamızın ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkilerinin incelendiği üçüncü bölümünde kullanılan 1963-79 ve 1980-96 dönemi ayrımının uygun olduğu sonucunu da ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, değişkenler arasında nedenselliğin yönünün belirlenmesinde kullanılan Granger nedensellik testi (Granger test for causality)³ de çalışmamızda, modellerin oluşturulması sürecinde kullanılmıştır. Böylece, politika değişkenlerine bağlı olarak oluşturulan modellerde hangi değişkenin bağımlı, hangisinin bağımsız değişken olarak alınması gerektiği test edilerek, bunların belirlenmesinde hata payının azaltılmasına çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan tüm veriler 1987=100 bazlı GSMH deflatörü ile reelleştirilmiştir. Kurulan modellerde ise, genelde, elde edilen regresyon katsayılarının doğrudan elastikiyeti vermesi nedeniyle logaritmik kalıp tercih edilmiştir. İstatistik testler (t, F, DW) 0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirmeye alınmıştır.

İzleyen bölümde, 1963-79, 1980-94 ve 1963-1994 dönemi ayrımında, ölçülebilir iktisat politikası araçlarının fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir bölüşümü üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kişisel gelir bölüşümüne yönelik bir analiz yapılamaması, mevcut veri sayısının (gözlem)

¹Türk-İş 97 Yılı (96'dan 97'ye Değişimin Dinamikleri), Ankara 1997, s. 208

²Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. C.W.J. GRANGER, "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, vol.55, No.2 1987, s.251-276 ve H. KANG, "Common Deterministic Trends, Common Factors, and Co-integration," *Advances in Econometrics*, (edt.Fomby and Rhotes) London 1988, s.249-269

³Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. C.W.J. GRANGER, "Some Properties of Time series Data and Their Use in Econometric Mode Specification," *Journal of Econometrics*, Vol.16 No.1, 1981 s. 121-130

analiz yapmaya yeterli olmamasıdır. Ayrıca, çalışmanın inceleme dönemi 1963-1996 olmasına rağmen modeller, 1963-1994 dönemine ilişkin olarak oluşturulmuştur. Bu da, yine bölüşüme ilişkin en son verilerin 1994 yılına kadar gelmesiyle ilgilidir.

4.1. FONKSİYONEL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR

Fonksiyonel bölüşüme ilişkin analizlerde S. Özmucur tarafından yapılan çalışmaların sağladığı veriler kullanılmıştır. Özmucur, yaptığı ilk çalışmada, faktör gelirlerini, 1948-1991 dönemi için eski milli gelir serisiyle, ikinci çalışmasında ise 1968-1994 dönemi için, yeni milli gelir serisiyle hesaplamıştır. Çalışmamızda bütünlüğü sağlamak açısından, ikinci çalışmadaki 1991-94 dönemine ilişkin veriler, faktör gelirlerindeki cari artış oranları dikkate alınarak, eski seriye eklenmiştir.

Özmucur, çalışmasında faktör gelirlerini öncelikle tarım ve tarım dışı, tarım dışı gelirleri de ücret-maaş ve diğerleri(kar-rant-faiz) şeklinde ayırmıştır. Çalışmamızda kullanılan bölüşüm ayırımına uygun olarak bu bölümde fonksiyonel bölüşüm, ücret ve ücret dışı(kar-rant-faiz) olmak üzere ikili bir ayırımla değerlendirilecektir.

4.1.1. VERGİ POLİTİKALARI

Vergi politikalarının, vergi oranı, vergilerin bileşimi(dolaylı-dolaysız ayırımı) ve yansıtma olanaklarının varlığına bağlı olarak bölüşüm üzerinde etkiler yarattığı çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde vurgulanmıştır. Ülkemizde vergi oranlarının ekonometrik analiz yapmaya olanak verecek sayıda(gözlem) değişiklik göstermemiş olması, vergilerin yansıtılma düzeyinin ölçülememesi, vergi politikalarının bölüşüme etkilerinin değerlendirilmesinde dolaylı ve dolaysız vergilerle sınırlı kalınmasına neden olmuştur. Ayrıca, ülkemizde 1980 öncesi ve sonrası vergi politikalarında dolaysız ve dolaylı vergilerle ilgili değişikliklerin olması böyle bir analizi anlamlı kılmaktadır. Bu amaçla yapılan analiz sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

$$\text{Log Faktör Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log dolaysız vergiler} + c \text{ Log Dolaylı vergiler}$$

şeklindeki logaritmik-doğrusal modele ilişkin sonuçlar Tablo 4.1'den incelendiğinde, 1963-79 ve 1980-94 döneminde ücret payı ile vergiler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Nitekim, değişkenlerin katsayı tahminlerinin anlamlılığını gösteren t istatistiğine ilişkin değerler (1963-79 için, $t_{hes} = 2.217 > t_{tab} = 2.145$ ve 1980-94 için $t_{hes} = 2.637 > t_{tab} = 2.179$) anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin ne kadarını(yüzde) açıkladığını veren determinasyon katsayıları ise 1963-79 için yüzde 79, 1980-94 için yüzde 49 olarak hesaplanmıştır. Modelin bütün olarak anlamlılığını veren F istatistiğine ilişkin hesap değerleri de tablo değerlerinin (1963-79 için, $F_{hes} = 27.9 > F_{tab} = 3.74$ ve 1980-94 için $F_{hes} = 5.90 > F_{tab} = 3.89$) üzerindedir. Bir başka deyişle, kurulan model, bütün olarak anlamlıdır. Diğer taraftan değişkenler arasında otokorelasyonun varlığını test eden Durbin-Watson istatistiğine ilişkin veriler de otokorelasyon bulunmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim, 1963-79 için $d_L = 1.133$; $d_U = 1.381$; $4 - d_U = 2.619$; $DW_{hes} = 1.79$ olması

(1.381<1.79<2.619) modeldeki değişkenler arasında otokorelasyon bulunmadığı anlamına gelmektedir. 1980-94 dönemi için $d_L=1.077$; $d_U=1.361$; $4-d_U=2.495$; $DW_{hes}=1.47$ olması nedeniyle (1.361<1.47<2.639) benzer bir sonuç bulunmaktadır¹. Standart hata düzeyi ise 1963-79 dönemi için 0.07, 1980-94 için 0.15 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 4.1: VERGİ POLİTİKALARININ FONKSİYONEL BÖLÜŞÜME ETKİSİ

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	c	t_{tab}	R^2	q	F	DW
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	0.679	0.012	0.336	2.145	0.79	0.07	3.74	1.79
			(0.163)	(2.217)			0.15	(27.9)	
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	-1.16	0.828	-0.334	2.179	0.49	0.24	3.89	1.47
			(3.436)	(2.637)			0.12	(5.90)	
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.137	-0.037	0.073	2.045	0.06	0.10	3.32	0.25
			(0.350)	(0.438)			0.16	(1.08)	
1963-79	Kar-rant-faiz payı	4.18	0.087	-0.154	2.145	0.14	0.05	3.74	1.09
			(1.525)	(1.359)			0.11	(1.20)	
1980-94	Kar-rant-faiz payı	4.32	-0.299	0.276	2.179	0.73	0.09	3.89	2.06
			(3.172)	(5.556)			0.04	(16.5)	
1963-94	Kar-rant-faiz payı	1.36	0.164	0.145	2.045	0.54	0.08	3.32	0.19
			(2.021)	(1.133)			0.12	(17.4)	

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $t_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını, F, F istatistiğini (parantez içindeki hesap, diğeri 0.05 düzeyinde tablo değeri olmak üzere) ve DW, Durbin-Watson istatistiğini göstermektedir.

Bu veriler, 1963-79 döneminde dolaylı vergilerin ücret payını açıklamada 1980-94 dönemine oranla daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, beklenenin aksine, 1963-79 döneminde dolaylı vergiler, ücret payı üzerinde olumlu etkide bulunmuştur. Oysa, dolaylı vergilerin, fonksiyonel bölüşümü ortalama tüketim eğilimi yüksek ücretliler aleyhine değiştirmesi beklenir. Bu durumda, 1963-79 döneminde ücretlilere sağlanan olanakların(ücret artışı, transferler vb.) dolaylı vergilerin olumsuz etkilerini giderecek düzeyde bulunmasıyla açıklanabilir. Bir başka deyişle, ücretlilerin ödeği dolaylı vergiler, ücret artışı ve transfer harcamaları yoluyla, daha büyük bir miktarda ücretlilere kaynak aktarımında kullanılmış, böylece vergi politikası ücretliler lehine yeniden bölüşüm amacıyla kullanılmıştır.

1980-94 döneminde ise, ücret payını, dolaysız vergiler olumlu, dolaylı vergiler olumsuz yönde etkilemiş dolaylı vergilerdeki yüzde 1'lik artış, ücret payını yüzde 0.334 azaltırken, dolaysız vergilerdeki yüzde 1'lik artış, ücret payını yüzde 0.828 artırmıştır. Bu dönemde, katma değer vergisinin uygulamaya konulduğu ve buna bağlı olarak dolaylı vergilerin büyük oranda arttığı dikkate alındığında, vergi politikasında 1980 sonrası dönemde dolaylı vergilere kayma şeklinde ortaya çıkan değişimin, beklenildiği gibi, ücretliler aleyhine olduğu anlaşılmaktadır.

Dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile kar-rant-faizden oluşan sermaye gelirleri arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki 1980-94 dönemi için bulunmuştur. Buna göre, sözkonusu dönemde dolaysız vergilerdeki yüzde 1'lik artış, sermaye gelirlerini yüzde 0.299 oranında azaltırken, dolaylı vergilerdeki yüzde 1'lik artış sermaye gelirlerini yüzde 0.276 oranında artırmıştır. Dolaysız vergilerin etkisi teorik

¹ İzleyen modellerde, q, t, F ve DW istatistiklerine ilişkin veriler ayrı ayrı değerlendirilmeyecek, sadece modelin istatistiki olarak anlamlılığına ilişkin genel sonuç(anlamlı-anlamsız) verilecektir.

olarak beklendiği şekilde ortaya çıkarken, dolaylı vergilerdeki artışın sermaye payını artırması dikkat çekicidir. Aynı dönemde, dolaylı vergilerin ücret payını olumsuz etkilediği dikkate alındığında, sözkonusu vergilerin sermaye lehine sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmaktadır. Kanımızca, bu gelişme, dolaylı vergilerin nihai tüketiciye yansıtılması ve verginin ortalama tüketim eğilimi yüksek ücretli kesime ödetilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, özünde dar ve sabit gelirli ücretliler aleyhine olan dolaylı vergilerin bu etkisi, analiz sonuçlarıyla da görülmektedir.

4.1.2. KAMU HARCAMA POLİTİKALARI VE FAKTÖR PAYLARI

Devlet, vergiler yanında cari, personel, transfer harcamaları yoluyla da bölüşüm üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu amaçla oluşturulan modeller, transfer ve personel harcamaları için istatistiki olarak anlamlı, cari harcamalar ve kamu yatırım harcamaları anlamsız sonuçlar vermiştir.

4.1.2.1. PERSONEL HARCAMALARI

Ücret payı ile personel harcamaları arasında anlamlı istatistiki ilişkinin bulunduğu;

$$\text{Log Ücret Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (personel harcamaları)}$$

şeklindeki logaritmik modele ait regresyon katsayıları incelendiğinde, personel harcamalarında ortaya çıkan yüzde birlik artışın ücret payını, 1963-79 döneminde yüzde 1.437, 1980-94 döneminde yüzde 0.357, 1963-94 döneminde ise yüzde 0.570 oranında artırdığını ortaya koymaktadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, ulusal gelir içinde ücret payının belirlenmesinde doğrudan etkili olan kamu personel harcamalarının etkisinin, 1980 sonrası dönemde dörtte bir oranında azalmasıdır.

TABLO 4.2: KAMU PERSONEL HARCAMALARI VE ÜCRET PAYI

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	-1.90	1.437 (5.485)	2.131	0.66	0.26
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	6.27	0.357 (6.817)	2.160	0.78	0.05
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.53	0.570 (6.395)	2.042	0.57	0.08

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{tab} 0.05 güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

Ayrıca, determinasyon katsayısının 1980 sonrası dönem için(0.78), 1980 öncesine oranla(0.66) daha yüksek olması, personel harcamalarının ücret payının belirlenmesinde daha etkili duruma geldiğini, ancak, bu gelişmenin, ücretliler lehine yeterince kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Bu gelişme, 1980 sonrası dönemde reel ücretlerin azaltılarak ucuz emeğe dayalı karşılaştırmalı üstünlük elde edilerek ihracat artışı sağlanması yönündeki politikaların, kamu kesimi ücret politikalarıyla da desteklendiğini ortaya koymaktadır. Kamu kesimi ücretlerinin, özel kesim ücret artışlarında da gösterge olarak kullanıldığı dikkate alındığında bu destek daha da belirginleşmektedir.

4.1.2.2. TRANSFER HARCAMALARI

Fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olan bir diğer harcama kalemi ise, transfer harcamalarıdır. Transfer harcamaları ile faktör payları arasındaki ilişkiyi gösteren,

$$\text{Log Faktör Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (transfer harcamaları)}$$

şeklindeki logaritmik modele ait istatistiki veriler aşağıdaki Tablo 4.3'den incelendiğinde, transfer harcamalarıyla ücret payı arasında 1963-79 ve 1963-1994 dönemlerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Nitekim, 1963-79 döneminde, transfer harcamalarında ortaya çıkan yüzde 1'lik artış ücret payını yüzde 0,22 oranında artırmıştır. 1963-94 yıllarını kapsayan dönem bütününde ise, transfer harcamaları ücret payını olumsuz etkilemiş ve bu harcamalarda ortaya çıkan yüzde 1'lik artış ücret payını yüzde 0.14 oranında azaltmış, yani transfer harcamaları daha çok emek dışı faktörlere verilmiştir. Ancak, 1963-94 döneminde transfer harcamalarının ücret payı üzerindeki belirleyiciliği azalmıştır. Nitekim, 1963-79 döneminde 0.75 olan determinasyon katsayısı, 1963-94 döneminde 0.19'a düşmüştür. Buradan, 1980 öncesinde transfer harcamalarının daha çok ücretliler lehine kullanıldığı ifade edilebilir.

TABLO 4.3: TRANSFER HARCAMALARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	1.783	0.222 (6.835)	2.145	0.75	0.03
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	5.003	-0.231 (1.508)	2.179	0.14	0.15
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.340	-0.140 (2.659)	2.045	0.19	0.05
1963-79	Kar-rant-faiz payı	3.565	0.009 (0.388)	2.145	0.09	0.02
1980-94	Kar-rant-faiz payı	2.214	0.224 (3.499)	2.179	0.48	0.06
1963-94	Kar-rant-faiz payı	1.615	0.286 (7.664)	2.045	0.66	0.31

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{tab} 0.05 güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir

Ücret payı ile transfer harcamaları arasında 1980-94 döneminde yüzde 5 değil, ancak, yüzde 15 güven düzeyinde ve yüzde 14'lük bir determinasyon katsayısıyla(R²=14) istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır ve regresyon katsayısının işareti negatiftir. 1963-79 döneminde hem dolaylı vergilerin, hem de transfer harcamalarının ücret payını olumlu, 1980-94 döneminde de her ikisinin olumsuz etkilediği dikkate alındığında, transfer harcamalarının fonksiyonel bölüşümün düzenlenmesinde önemli bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sermaye gelirleriyle transfer harcamaları arasında 1963-79 dönemi için istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken, 1980-94 ve dönem bütünü için anlamlı ilişki bulunduğu görülmektedir. Nitekim, 1980-84 döneminde transfer harcamalarında ortaya çıkan yüzde 1'lik artış, sermaye gelirlerini yüzde 0.224, 1963-94 döneminde ise yüzde 0.286 oranında arttırmıştır.

Bu veriler, fonksiyonel gelir bölüşümünün daha adil duruma getirilmesine yönelik olarak kullanılabilir olan transfer harcamalarının, sermaye gelirlerinin artırılmasına, yani bölüşüm dengesizliğinin daha da artmasına hizmet ettiğini ortaya koymaktadır.

4.1.3. İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

İşgücü piyasasına yönelik politikalar, daha çok, örgütlenmeye yönelik düzenlemeleri içermektedir. Nitekim, işçi ve işverenlerin örgütlenmesinin teşvik edilmesi veya engellenmesi yönündeki politikalar, fonksiyonel bölüşüm üzerinde etkili olmaktadır. Bu amaçla uygulanan politikaların yansımaları ise, sendikacı çalışan sayısı ve sendikalaşma oranı üzerinde olmaktadır.

Literatürde, bu konuda değişik yaklaşımların sürekli gündemde olması nedeniyle çalışmamızın, gerek iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkilerinin teorik olarak ele alındığı ikinci, gerekse ülkemizdeki gelişmelerin değerlendirildiği üçüncü bölümde sendikaların emek payının artırılmasındaki rolleri değerlendirilmiştir. Ülkemizde, 1980 öncesi ve sonrası dönemde bu alanda önemli kurumsal düzenlemelerin yapılmış olması, bu değişikliklerin ücretler üzerindeki etkisinin değerlendirilmesini anlamlı kılmaktadır. Bu alanda gerçekleştirilen düzenlemelerin en önemli yansıması, sendikalaşma oranındaki gelişmelerdir. Bu nedenle, yaptığımız ekonometrik analiz sonucunda elde ettiğimiz regresyon denklemleri Tablo 4.4'de verilmiştir.

$$\text{Ücret payı}(W/Y) = a + b \text{ (sendikalaşma oranı)}$$

şeklindeki regresyon denklemine ilişkin istatistikler değerlendirildiğinde, 1963-79 ve 1963-94 dönemi için anlamlı bir ilişkinin, istatistiki olarak bulunmadığı görülmektedir. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya koymuştur¹.

Bununla birlikte, 1984-94 döneminde, yüzde 90 güvenle (0.10 güvensizlik düzeyi için $t_{tab}=1.833 < t_{hes}=2.097$), sendikalaşma ve ücret payı arasında istatistiki olarak anlamlı, ancak ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. 1980-83 döneminde sendikacılık faaliyetlerinin yasaklanmış olması nedeniyle, 1984-94 dönemini baz alarak yaptığımız bu analiz sonuçları, sözkonusu dönemde, sendikacılık oranında gelişmelerin ücretlilerin göreceli durumunu kötüleştirdiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 4.4: SENDİKALAŞMA VE ÜCRET PAYI

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t_{tab}	R^2	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	31.83	-0.089 (0.186)	2.131	0.002	0.478
1984-94	Ücret Payı(W/Y)	33.41	-0.655 (2.097)	2.262	0.252	0.312
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	28.00	-0.094 0.416	2.042	0.001	0.416

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $t_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

¹Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ataman AKSOY, "Wages, Relative Shares, and Unionization in Turkish Manufacturing", *The Political Economy of Income Distribution in Turkey*, (edt. E. ÖZBUDUN, A. ULUSAN), Holmes & Meier Publisher, New York,

Kanımızca, bu gelişme 1984 sonrası dönemdeki sendikacılık anlayışıyla yakından ilgilidir. Çünkü, bu dönemde sendikalar, başarı ölçütü olarak, yüksek oranlı ücret artışını kabul etmişlerdir. Bunun sonucunda işverenler, yüksek oranlı ücret artışlarını; fiyatlarla tüketicilere yansıtabilme olanaklarının varlığı nedeniyle kabul ederken, işçi çıkarımı ve daha önce açıklanan taşeronlaşma ve kaçak işçi çalıştırmaya yönelmiştir. Bu nedenle, sendikaların davranış yapıları, ücretli kesimin aleyhine sonuçlar doğurmuştur. İşgücü piyasasında, sendikaların davranış şekillerini değiştirmeleri, devletin de taşeronlaşmayı önlemeye yönelik önlemler alması, ücret payının artması için gerekli görünmektedir.

4.1.4. ÜCRET POLİTİKALARI

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ücretlerin faktör gelirleri içindeki payının belirlenmesinde etkili olabilecek politika değişkenlerinin başında asgari ücret ve memur maaşlarında yapılan artışların geldiği vurgulanmıştır. Bunların bir politika değişkeni olarak ele alınmasının gerekçesi, asgari ücretle ve memur olarak çalışan çok sayıda kişinin bulunması ve bu ücretlerin devlet tarafından belirlenmesidir. Bu amaçla, yapılan analiz sonuçlarına ilişkin regresyon denklemlerine ilişkin veriler Tablo 4.5’de sunulmuştur.

$$\text{Ücret Payı}(W/Y) = a + b (\text{asgari ücret}) + c (\text{memur maaşları})$$

şelindeki regresyon denkleminin ilişkin bu veriler değerlendirildiğinde, 1963-79 ve 1980-94 döneminde memur maaşlarıyla ücret payı arasında, 1963-79 ve 1980-94 döneminde aynı yönde (yüzde 95 güven düzeyinde), 1963-94 döneminde ters yönde bir ilişkinin (yüzde 80 güven düzeyinde $t_{\text{tab}}=1.310 < t_{\text{hes}}=1.474$) bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Asgari ücretle, ücret payı arasında 0.05 güvensizlik düzeyinde, istatistiki olarak anlamlı ilişki 1963-94 dönemi için bulunmuştur. Buna göre, 1963-94 döneminde, asgari ücrette ortaya çıkan yüzde 1’lik artış, ücret payını yüzde 0.111 oranında artırmıştır. Ancak, bağımsız değişkenlerin ücret payındaki değişimleri açıklama düzeyi (R^2) düşüktür. Bu nedenle, ücretlilerin görelî durumunun iyileştirilmesinde sadece asgari ücret artışlarının yeterli olamayacağı söylenebilir. 1963-79 ve 1980-94 dönemlerinde ise, asgari ücret, ücret payındaki değişimleri, yüzde 95 güven düzeyinde, açıklayamamaktadır.

TABLO 4.5: ASGARİ ÜCRET, MEMUR MAAŞLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	c	t_{tab}	R^2	q	F	DW
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	27.11	0.046 (1.529)	0.183 (2.926)	2.145	0.38	0.04 0.18	3.74 (4.32)	0.75
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	-0.82	0.03 (0.785)	1.343 (3.464)	2.179	0.57	0.03 0.38	3.89 (8.18)	0.72
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	9.27	0.111 (3.951)	-0.278 (1.474)	2.045	0.56	0.02 0.18	3.32 (19.0)	0.56

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{tab} 0.05 güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını, F, F istatistiğini (parantez içindeki hesap, diğeri 0.05 düzeyinde tablo değeri olmak üzere) ve DW, Durbin-Watson istatistiğini göstermektedir.

4.1.5. İSTİHDAM POLİTİKASI

Emeğin ulusal gelirden aldığı payın belirleyen başlıca faktör, istihdam düzeyi ve bunda ortaya çıkan değişimlerdir. İstihdam, bir iktisat politikası araç değişkeni olmamasına karşın, toplam ücret ödemeleri ve ücretlerde ortaya çıkan değişimin en önemli belirleyicisidir. Ayrıca, yaratılan yeni istihdam olanaklarının, uygulanan istihdam politikasının bir sonucu olduğu da ifade edilebilir. Bu gerekçelere bağlı olarak, toplam ve sektörel istihdamdaki değişmelerin faktör payları üzerine etkilerinin analizi yapılmıştır.

$$\text{Faktör payları} = a + b \times (\text{toplam istihdam})$$

şeklindeki regresyon denkleminin ilişkin veriler aşağıdaki tablodadır. Buradan 1963-79 ve 1963-94 döneminde ücret payı üzerinde istihdamın aynı yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunduğu, ancak bu etkinin çok düşük (0.002 ve 0.001) olduğu görülmektedir. 1980-94 döneminde ise, istatistiki açıdan anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Determinasyon katsayıları dikkate alındığında, 1980 öncesi dönemde, istihdamın ücret payını açıklama düzeyinin ($R^2 = 0.73$), 1963-94 dönemine oranla ($R^2=0.23$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan, istihdam artışının 1980 öncesi dönemde ücret payını artırmada daha etkili olduğu ifade edilebilir.

TABLO 4.6: TOPLAM İSTİHDAM VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t_{tab}	R^2	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	-6.37	0.002 (6.502)	2.131	0.73	0.00
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	23.13	-6.80 (0.087)	2.160	0.00	0.00
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	44.33	0.001 (3.054)	2.042	0.23	0.00
1963-79	Kar-rant-faiz payı	32.26	0.0003 (1.087)	2.131	0.07	0.00
1980-94	Kar-rant-faiz payı	5.39	0.002 (3.760)	2.160	0.52	0.00
1963-94	Kar-rant-faiz payı	22.64	0.004 (11.18)	2.042	0.80	0.00

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $t_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

Ücret dışı paylar ile istihdam arasındaki ilişkiyi ortaya koyan,

$$\text{Kar-rant-faiz payı} = a + b \times (\text{toplam istihdam})$$

şeklindeki doğrusal regresyon denkleminin ilişkin verilere göre, 1980 öncesi dönemde ücret dışı paylar üzerinde istihdamın etkisine yönelik anlamlı bir ilişki bulunamazken, 1980 sonrası ve dönem bütününde istatistiki olarak anlamlı, ancak zayıf bir ilişki (0.002 ve 0.004) bulunmuştur. Teorik olarak, böyle bir ilişkinin ortaya çıkması anlamlıdır. Çünkü, istihdam artışı daha çok ücret payı üzerinde etkili olan bir değişkendir.

Toplam istihdam ve faktör paylarına ilişkin bu genel değerlendirmelerden sonra, ücret payındaki değişmelerin daha çok hangi sektördeki istihdam tarafından belirlendiği araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan analiz sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

$$\text{Log Ücret Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log İstihdam}(\text{sanayi, hizmet, tarım})$$

şeklindeki logaritmik-doğrusal modele ilişkin sonuçlar incelendiğinde, ücret payı ile sanayi sektörü istihdamı arasında, sadece 1963-79 döneminde, istatistiki olarak anlamlı ve aynı yönde bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Buna göre 1963-79 döneminde sanayi sektörü istihdamında ortaya çıkan yüzde birlik artış, ücret payını yüzde 0.427 oranında artırmıştır.

TABLO 4.7: SEKTÖREL İSTİHDAM VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
SANAYİ						
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	0.22	0.427 (6.908)	2.131	0.76	0.06
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	3.68	-0.078 (0.811)	2.160	0.04	0.09
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.33	-0.142 (1.573)	2.042	0.07	0.09
HİZMET						
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	-0.78	0.514 (7.285)	2.131	0.77	0.07
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	2.92	0.016 (0.048)	2.160	0.00	0.33
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	5.60	-2.079 (2.954)	2.042	0.22	0.09
TARIM						
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	-16.24	2.158 (0.340)	2.131	0.007	6.33
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	3.70	-0.076 (0.922)	2.160	0.061	0.07
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	3.17	0.008 (0.082)	2.042	0.000	0.09

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{0.05} güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını, göstermektedir..

Hizmetler sektörü istihdamı ise, ücret payını 1963-79 döneminde olumlu ve 1963-94 döneminde olumsuz etkilemiştir. Nitekim, 1963-79 döneminde hizmetler sektörü istihdamındaki yüzde birlik artış, ücret payını yüzde 0.514 oranında artırırken, 1963-94 döneminde yüzde 2.079 oranında azaltmıştır. Dönem bütününde ortaya çıkan bu olumsuz etki, kanımızca, 1980 sonrası izlenen ve gerekçeleri daha önce vurgulanan düşük ücret politikasının bir sonucudur. Ancak, hizmetler sektörü istihdamının ücret payına etki düzeyinin, 1980 öncesi dönemde(R²=0.77) 1963-94 dönemine(R²=0.22) oranla daha yüksek olduğu dikkate alınmalıdır.

Bu veriler, sanayi sektörüyle karşılaştırıldığında, 1963-79 döneminde hizmetler sektöründeki istihdam artışının, ücret payı üzerinde daha etkili, dolayısıyla bu sektörde ücretlerin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarım sektörü istihdamı ile, ücret payı arasında istatistiki olarak bir ilişkinin bulunmaması, kanımızca, bu sektörde ücretsiz aile işçisi kullanımı dolayısıyla, ücretli çalışan sayısının çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.1.6.YATIRIM POLİTİKASI

Yatırım politikası, yatırımların sektörel ve bölgesel dağılımı ve kullanılan teknoloji boyutuyla faktör gelirlerini etkilemektedir. Bu nedenle çalışmamızda, korelasyon testi sonuçlarından hareketle, yatırımların fonksiyonel bölüşüm üzerindeki etkisi, toplam ve sektörel yatırımlar olarak iki ayrı başlıkta analiz edilmiştir.

4.1.6.1.TOPLAM YATIRIMLAR

Toplam yatırımlarla, faktör payları arasındaki ilişkiyi gösteren;

$$\text{Log faktör payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (toplam yatırımlar)}$$

şeklindeki doğrusal logaritmik modele ait veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO 4.8: TOPLAM YATIRIMLAR VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	0.94	0.274 (8.273)	2.131	0.80	0.03
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	3.65	-0.060 (0.395)	2.262	0.01	0.152
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.46	-0.131 (0.071)	2.042	0.10	0.071
1963-79	Kar-rant-faiz payı	3.54	0.009 (0.331)	2.131	0.00	0.02
1980-94	Kar-rant-faiz payı	1.99	0.216 (3.824)	2.160	0.52	0.05
1963-94	Kar-rant-faiz payı	0.66	0.343 (6.336)	2.042	0.57	0.05

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{tab} 0.05 güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

Buradan 1963-79 döneminde ücret payı ile toplam yatırımlar arasında aynı yönde bir ilişkinin olduğu ve toplam yatırımlarda ortaya çıkan yüzde 1'lik artışın, ücret payını yüzde 0.274 oranında artırdığı anlaşılmaktadır. 1980-94 ve 1963-94 dönemlerinde ise, ücret payı ile toplam yatırımlar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Toplam yatırımların, kar-rant-faiz gelir payını üzerinde, istatistiki olarak anlamlı etkisi, 1980-94 ve 1963-94 dönemlerinde görülmektedir. Nitekim bu dönemlerde toplam yatırımlarda ortaya çıkan yüzde birlik artış, kar-faiz-rant faiz payını, sırasıyla, yüzde 0.216 ve yüzde 0.343 oranında artırmıştır.

4.1.6.2. EĞİTİM YATIRIMLARI

Eğitim yatırımları, faktör payları üzerinde etkili olan önemli bir araçtır. Bu amaçla oluşturulan,

$$\text{Log faktör payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (eğitim yatırımları)}$$

şeklindeki doğrusal logaritmik modele ilişkin istatistiki verilerin bulunduğu tablonun incelenmesinden, sadece 1963-79 döneminde eğitim yatırımlarıyla ücret payı arasında, düşük determinasyon katsayısına karşın, istatistiki olarak anlamlı ve doğru yönde bir ilişkinin bulunduğu ve bu yatırımlarda ortaya çıkan yüzde 1'lik değişimin ücret payını yüzde 0.455 oranında artırdığı görülmektedir.

Aynı dönemde, eğitim yatırımlarının sermaye gelirlerini azaltması ise, en azından bu dönem için, eğitim yatırımlarının gelir bölüşümü ücretliler lehine değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 1980 sonrası ve incelenen dönem bütününde, eğitim yatırımları sermaye gelirlerini olumlu yönde etkilemiştir.

TABLO 4.9: EĞİTİM YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	0.94	0.455 (2.906)	2.131	0.36	0.15
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	2.90	0.028 (0.276)	2.262	0.00	0.10
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	4.28	0.028 (0.276)	2.042	0.12	0.102
1963-79	Kar-rant-faiz payı	4.31	-0.12 (20.70)	2.131	0.22	0.06
1980-94	Kar-rant-faiz payı	3.39	0.117 (2.643)	2.160	0.34	0.04
1963-94	Kar-rant-faiz payı	1.64	0.391 (5.040)	2.042	0.45	0.07

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{0.05} güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

Bu veriler, 1980 sonrası dönemde eğitimde fırsat eşitliği konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler ve reel ücretlerin bastırılması sonucunda, sermaye geliri elde edenlerin gelirlerinin artmasında, eğitim yatırımlarının da katkı yaptığını, dolayısıyla gelir eşitsizliklerinin azaltılmasında etkili olabilecek bir aracın, beklenenin tersi yönde etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.6.3. İMALAT SANAYİ YATIRIMLARI

İmalat sanayii yatırımları, sanayileşme sürecinde sınai üretimin artması ve sağladığı istihdam olanaklarıyla özel önemi olan bir alandır. Bu nedenle, imalat sanayii yatırımlarındaki gelişmeler bölüşüm açısından da önem taşımaktadır. İmalat sanayii yatırımlarıyla faktör payları arasındaki ilişkilerin ortaya konulması için,

Log faktör payı= $\text{Log } a + b \text{ Log (imalat sanayii yatırımları)}$

şeklindeki doğrusal logaritmik modele ilişkin istatistiki verilerin bulunduğu tablonun incelenmesinden, 1963-79 döneminde ücret payının belirlenmesinde imalat sanayii yatırımlarının rolünün bulunduğu görülmektedir. Nitekim, bu dönemde, imalat sanayii yatırımlarında ortaya çıkan yüzde 1'lik artış, ücret payını yüzde 0.225 oranında artırmıştır.

TABLO 4.10: İMALAT SANAYİİ YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	1.64	0.225 (5.545)	2.131	0.67	0.04
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	1.41	0.204 (0736)	2.262	0.04	0.27
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	3.08	0.019 (0.195)	2.042	0.00	0.10
1963-79	Kar-rant-faiz payı	3.58	0.005 (0.220)	2.131	0.00	0.02
1980-94	Kar-rant-faiz payı	2.08	0.247 (1.817)	2.160	0.20	0.13
1963-94	Kar-rant-faiz payı	1.79	0.258 (2584)	2.042	0.18	0.09

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{0.05} 0.05 güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasının göstermektedir.

İmalat sanayii yatırımları, kar-rant-faizden oluşan sermaye gelirlerini, 1963-94 döneminde, düşük determinasyon katsayısıyla(yüzde 18) aynı yönde etkilemektedir. Bu veriler, 1980 öncesi dönemde gerçekleştirilen yatırımların daha çok emek, 1980 sonrası dönemde ise sermaye payları lehine bir değişme yarattığını ortaya koymaktadır.

4.1.6.4. TURİZM(1) VE KONUT(2) YATIRIMLARI

Emek yoğun sektör olması nedeniyle turizm ve konut sektörüne yapılan yatırımlar, sağladığı istihdam olanaklarına bağlı olarak, ücret payı üzerinde etkilidir. Bu etkilerin değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan;

$$\text{Log faktör payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (turizm yatırımları)} + c \text{ Log (konut yatırımları)}$$

şeklindeki doğrusal logaritmik model modele ilişkin istatistiki veriler incelendiğinde, sözkonusu sektörlere yapılan yatırımların emek payı üzerinde, istatistiki olarak anlamlı düzeyde, 1963-94 döneminde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, 1963-94 döneminde, turizm yatırımlarında görülen yüzde bir oranındaki artış, ücret payını yüzde 0.367, konut yatırımlarındaki aynı orandaki bir değişiklik ise, yüzde 0.538 oranında artırmıştır. Buradan, konut yatırımlarının ücret payı üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu ve bu nedenle, ücret payının artırılmasında konut yatırımlarına daha fazla önem verilmesi gerektiği söylenebilir.

Bu sektörlere yapılan yatırımlarla sermaye gelirleri arasında 1963-94 dönemi dışında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. 1963-94 dönemi için ise, sermaye gelirlerini turizm yatırımları aynı, konut yatırımları ters yönde etkilemiştir. Nitekim, bu dönemde, turizm yatırımlarında

ortaya çıkan yüzde 1'lik artış, sermaye gelirleri payını yüzde 0.285 oranında artırırken, konut yatırımlarındaki yüzde 1'lik artış yüzde 0.235 oranında azaltmıştır.

TABLO 4.11: TURİZM, KONUT YATIRIMLARI VE FONKSİYONEL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	c	t _{tab}	R ²	q	F	DW
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	1.78	0.09	0.170	2.145	0.90	0.07	3.74	1.30
			(1.159)	(1.766)			0.09	(65.07)	
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	2.0	-0.171	0.243	2.179	0.18	0.10	3.89	0.81
			(1.619)	(1.358)			0.17	(1.53)	
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	0.68	0.367	0.538	2.045	0.56	0.06	3.32	0.84
			(5.622)	(4.471)			0.12	(18.85)	
1963-79	Kar-rant-faiz payı	3.01	-0.091	0.127	2.145	0.10	0.08	3.74	1.32
			(1.062)	(1.224)			0.10	(0.86)	
1980-94	Kar-rant-faiz payı	3.76	0.067	-0.005	2.179	0.51	0.04	3.89	0.68
			(1.548)	(0.078)			0.07	(6.49)	
1963-94	Kar-rant-faiz payı	4.39	0.285	-0.235	2.045	0.76	0.05	3.32	0.49
			(5.441)	(2.430)			0.09	(47.2)	

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $\alpha_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını, F, F istatistiğini (parantez içindeki hesap, diğeri 0.05 düzeyinde tablo değeri olmak üzere) ve DW, Durbin-Watson istatistiğini göstermektedir.

Yukarıda verilen açıklamalarda, konut yatırımlarının emek payını önemli oranda artırdığı ifade edilmişti. Bu nedenle, konut yatırımlarının sermaye aleyhine, ücretliler lehine sonuçlar yarattığı daha da belirginleşmektedir.

4.1.7. 1963-94 DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARININ FAKTÖR PAYLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE ETKİSİ

Faktör gelirleri arasında rekabet bulunmaktadır. Çünkü, büyümenin olmadığı varsayılırsa, bir faktörün payında ortaya çıkan artış, diğer faktör paylarının azalmasına neden olacaktır. Büyümenin gerçekleştiği bir durumda ise, faktörlerin elde ettiği toplam gelir düzeyi mutlak olarak artsa bile, görece paylar değişebilmektedir.

Çalışmamızda, faktör paylarının birbiriyle olan ilişkilerinin düzeyini ve bu ilişkilerde ortaya çıkan değişimleri belirlemek açısından iki analiz yapılmıştır. Bunlardan ilki zaman serisi analizi sonucuyda elde edilen trend değerleriyle ilgilidir. Bu çerçevede oluşturulan trend denklemlerine göre, 1963-94 döneminde ücret payı yılda ortalama yüzde 0.133 azalırken, kar-rant-faizden oluşan sermaye gelirlerinin payı yüzde 0.234 oranında artış göstermiştir.

TABLO 4.12: FAKTÖR PAYLARININ GELİŞİMİNE İLİŞKİN TREND DENKLEMLERİ

GELİR TURU	1963-79	1980-88	1980-1994	1963-1994
Ücret Payı	14.712 + 0.241(t)	17.74 - 0.773(t)	7.252 - 0.384(t)	7.091 - 0.133(t)
Kar-rant-faiz Payı	19.268 + 0.109(t)	29.63 + 0.769(t)	23.98 + 0.340(t)	3.833 + 0.234(t)

Alt dönemler açısından bir değerlendirme yapıldığında, emeğin görece durumunda en büyük oranlı gerilemenin 1980-88 döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Bir başka deyişle, 1980-88 emeğin "kara", kar-rant-faiz gelirlerinin ise "altın" dönemi olmuştur.

Diğer taraftan, ücret payındaki değişimler üzerinde diğer faktör gelirlerinin hangi oranda ve hangi yönde etki yaptığını ortaya koymak açısından,

$$\text{Log Ücret Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log tarım payı} + c \text{ Log kar-rant-faiz payı}$$

şeklinde kurduğumuz doğrusal logaritmik modele ilişkin istatistiki veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir¹. Buna göre, ücret payı ve diğer faktör gelirleri arasındaki karşılık belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

TABLO 4.13: FAKTÖR PAYLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	c	t _{tab}	R ²	q	F	DW
1963-79	Ücret Payı(W/Y)	12.38	-1.136 (21.644)	-1.392 (9.757)	2.145	0.97	0.05 0.14	3.74 (234.2)	0.552
1980-94	Ücret Payı(W/Y)	17.35	-1.336 (5.378)	-2.525 (7.731)	2.179	0.83	0.24 0.32	3.89 (30.04)	0.504
1963-94	Ücret Payı(W/Y)	8.95	-1.161 (11.522)	-0.040 (16.992)	2.045	0.93	0.10 0.00	3.32 (214.7)	0.468

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{0.05} güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasının göstermektedir.

Ancak, burada dikkati çeken en önemli nokta, 1980 sonrası dönemde bu karşılığın daha da artmasıdır. Nitekim, 1963-79 döneminde sermaye gelirler payında ortaya çıkan yüzde 1'lik artış, ücret payını yüzde 1.392 oranında azaltırken, 1980 sonrasında bu oran yaklaşık iki kat artarak yüzde 2.525 düzeyine yükselmiştir. Ücret ve tarım gelirleri arasında da benzer bir gelişme olmakla beraber, artış düzeyi düşük kalmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980 sonrası dönemde uygulanan iktisat politikaları daha çok sermaye gelirlerinin artışına neden olmuş, böylece ücret ve tarım payı gerilemiştir.

4.2. SEKTÖREL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR

Yukarıda yapılan incelemeler, özellikle 1980 sonrası dönemde, uygulanan politikalarının tarım sektörü aleyhine bölüşüm sonuçları yarattığını ortaya koymuştur. Bu bölümde, sektörel bölüşüm açısından etkili olan ve ölçülebilir nitelikte bulunan fiyat, kur ve teşvik politikalarının etkileri değerlendirilecektir.

4.2.1. YATIRIM POLİTİKALARI

Yatırım politikası, sektörel bölüşüm üzerinde birincil düzeyde etkili olabilen bir politikadır. Ülkemizde, sektörel öncelikler 1980 öncesi ve sonrası dönemde önemli değişiklikler göstermiştir. Ancak, 1963 yılında başlayan planlı sanayileşme dönemiyle birlikte, sanayi sektörüne yapılan yatırımların, özellikle 1963-79 döneminde, ön plana çıktığı görülmektedir. Tarım, sanayi ve hizmetler ayrımında sektörlerin GSMH içindeki payının belirlenmesinde yatırım politikasının etkisini ortaya koyabilmek amacıyla oluşturduğumuz;

¹Burada tarım gelirleri, Özmucur'un çalışmasında kullandığı yaklaşıma paralel modele faktör geliri olarak dahil edilmiştir.

Log GSMH içinde sektör payı = Log a + b Log (Toplam yatırımlar)

şeklindeki logaritmik doğrusal modele ilişkin veriler Tablo 4.13'den incelendiğinde, oluşturulan modelin tüm sektörler için çok düşük standart hata düzeyi(yüzde 0.2-0.3) ve sanayi için 1963-79 dönemi(0.32) dışında yüksek bir determinasyon katsayısıyla istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Regresyon katsayıları incelendiğinde, toplam yatırımların, tarım sektörünün GSMH içindeki payını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Nitekim, yatırımlarda ortaya çıkan yüzde 1'lik bir artış, sektörün payını 1963-79 döneminde yüzde 0.292, 1980-94 döneminde yüzde 0.490, 1963-94 döneminde ise yüzde 0.450 oranında azaltmıştır. Buradan, 1980 sonrası dönemde yapılan yatırımların, tarım payını 1980 öncesine oranla daha olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriler, toplam yatırımların bileşimi konusunda hatalar yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, toplam yatırımların artması değil, yatırım alanlarının iyi belirlenmesi yönünde bir politika değişikliği gerekmektedir.

Toplam yatırımların, ulusal gelir içindeki payı üzerinde olumlu yönde en yüksek etkiyi sanayi için sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim, oluşturulan modelde elde edilen regresyon katsayıları bu sektör için görece olarak daha yüksektir. Hizmetler sektörü için ise, toplam yatırımların etkisi 1963-79 döneminde 1980 sonrasına oranla daha yüksek gerçekleşmiştir.

TABLO 4.14: TOPLAM YATIRIMLAR VE SEKTÖREL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t _{tab}	R ²	q
1963-79	Tarım payı	5.938	-0.292 (8.036)	2.131	0.81	0.03
1980-94	Tarım payı	7.661	-0.490 (11.584)	2.160	0.91	0.04
1963-94	Tarım payı	7.311	-0.450 (15.86)	2.042	0.89	0.02
1963-79	Sanayi payı	2.054	0.101 (2684)	2.131	0.32	0.03
1980-94	Sanayi Payı	0.520	0.276 (10.174)	2.160	0.88	0.02
1963-94	Sanayi payı	0.903	0.233 (9.412)	2.042	0.74	0.02
1963-79	Hizmetler payı	2.898	0.118 (10.994)	2.131	0.88	0.01
1980-94	Hizmetler payı	3.586	0.046 (6.096)	2.160	0.74	0.00
1963-94	Hizmetler payı	3.043	0.102 (10.71)	2.042	0.89	0.00

Parantez içindeki değerler t değerlerini, t_{0.05} güven düzeyi, R², determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasının göstermektedir.

Bu veriler ülkemizde sanayileşme için yatırımların ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bununla beraber, tarım sektörünün GSMH içindeki payının, sektörün sahip olduğu potansiyelleri doğru olarak yansıtması açısından, yatırım politikasının bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü, mevcut durumda yatırım politikaları tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

4.2.2. TRANSFER HARCAMALARI POLİTİKASI

Devletin uyguladığı transfer harcamaları politikası, çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ortaya konulduğu gibi, bölüşüm üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Yukarıda fonksiyonel bölüşüme ilişkin analizlerde, transferharcamalarının önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Transfer harcamalarının sektörel bölüşüme etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulan ve istatistiki olarak anlamlı bulunan;

$$\text{Log GSMH içinde sektör payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (Toplam transfer harcamaları)}$$

şeklinde doğrusal logaritmik model, transfer harcamalarının sektörel bölüşüm üzerinde de önemli etkiler yarattığını göstermektedir. Nitekim, yatırım harcamalarındaki benzer şekilde, tarım sektörü, transfer harcamaları politikasından, yine tüm dönemlerde, 1980 sonrasında daha fazla olmak üzere, olumsuz etkilenmiştir. Bir başka deyişle, transfer harcamalarında ortaya çıkan artışlar, sürekli olarak tarımın GSMH içindeki payını azaltmıştır.

Sanayi sektörü payı ise, transfer harcamalarından, özellikle de 1980-94 döneminde, olumlu etkilenmiştir. Ayrıca, transfer harcamalarının sanayi payı üzerindeki belirleyiciliği (1963-79 için $R^2=0.30$ ve 1980-94 için $R^2=0.58$) 1980 sonrasında daha fazla olmuştur.

Transfer harcamalarının hizmetler sektörü payı üzerindeki etkisi de olumlu yönde gerçekleşmiştir. Nitekim, transfer harcamalarında ortaya çıkan yüzde 1'lik artış, hizmetler sektörü payını 1963-79 döneminde yüzde 0.100, 1980-94 döneminde yüzde 0.038 ve 1963-94 döneminde yüzde 0.080 oranında artırmıştır.

TABLO 4.15: TRANSFER HARCAMALARI VE SEKTÖREL BÖLÜŞÜM

Dönem	Bağımlı değişken	a	b	t_{tab}	R^2	q
1963-79	Tarım payı	5.12	-0.246 (8.011)	2.131	0.81	0.03
1980-94	Tarım payı	6.300	-0.405 (3.838)	2.160	0.53	0.10
1963-94	Tarım payı	5.806	-0.343 (13.58)	2.042	0.86	0.02
1963-79	Sanayi payı	2.354	0.082 (2.576)	2.131	0.30	0.03
1980-94	Sanayi Payı	1.159	0.243 (4.319)	2.160	0.58	0.05
1963-94	Sanayi payı	1.669	0.179 (9.074)	2.042	0.73	0.01
1963-79	Hizmetler payı	3.226	0.100 (11.60)	2.131	0.89	0.00
1980-94	Hizmetler payı	3.723	0.038 (3.034)	2.160	0.41	0.01
1963-94	Hizmetler payı	3.375	0.080 (15.83)	2.042	0.89	0.00

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $t_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını göstermektedir.

Bu verilerde dikkati çeken nokta, 1963-79 döneminde transfer harcamalarının, beklenenin aksine sanayi değil, hizmetler sektörü payı üzerinde daha etkili olmasıdır. Dolayısıyla, planlı sanayileşmenin

yoğun olarak uygulandığı bu dönemde, transfer harcamalarının hizmetler sektörünün gelişmesine hizmet ettiği ifade edilebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde uygulanan transfer harcamaları politikası, tarım sektörü aleyhine, sanayi ve hizmetler kesimi lehine sonuçlar doğurmaktadır. Buradan hareketle, sektörel bölüşümün düzenlenmesi, özellikle de tarım sektöründeki fakirleşmenin azaltılabilmesi için, transfer harcamaları bileşiminin yeniden belirlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

4.2.3. FİYAT POLİTİKALARI

Fiyat politikaları, sektörel bölüşüm üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. Nitekim, fiyat politikaları, özellikle enflasyonist bir süreçte, fiyat artışlarının farklı düzeyde gerçekleşmesi durumunda, iç ticaret hadlerini değiştirmektedir. İç ticaret hadleri, farklı sektörlerin fiyat hareketlerinden nasıl etkilendiğinin sektörler arasında kaynak transferini ve ortaya konulmasında kullanılan bir yöntemdir. Kaynak transferini belirlemek açısından, sektörler arasında mal akımlarının da dikkate alındığı gelir iç ticaret hadleri daha anlamlı olmakla beraber, veri sorunları nedeniyle en sık kullanılan iç ticaret haddi, yalnızca fiyat endekslerinin dikkate alındığı net değişim ticaret hadleri olmaktadır¹. Ülkemizde, gelir ticaret hadlerinin hesaplanmasına olanak tanıyacak yeterli ve sağlıklı verilerin bulunmaması nedeniyle, çalışmamızda net değişim ticaret hadleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada iç ticaret hadleri, ülkemiz veri altyapısına paralel olarak, toptan eşya fiyatları endeksi(TEFE), tüketici fiyatları endeksi(TÜFE), çiftçi eline geçen fiyatlar endeksi(ÇEFE) ve tarafımızdan hazırlanan ürün ve girdi fiyatları endeksinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Bir başka deyişle, net değişim ticaret hadleri hesaplanmasında TEFE, TÜFE ve ÇEFE esas alınmıştır. Bunun yanında, iç ticaret hadlerinde ortaya çıkan gelişmelerin daha iyi değerlendirilebilmesi için, Input-Output tablolarından yararlanarak hesapladığımız sektörel ileri ve geri bağlantı katsayıları da dikkate alınmıştır.

4.2.3.1. ÇEFE, TEFE VE TÜFE'YE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ

İç ticaret hadleri, çalışmamızda, ÇEFE yanında hem toptan hem de tüketici fiyatları endeksine göre hesaplanmıştır. Böyle bir yöntem kullanılmasından amaç, tarım ürünleri için üretici-tüketici zincirinde yer alan farklı aşamalardaki fiyat değişmelerini karşılaştırabilmektir. Bir başka deyişle, üreticiye ödenen fiyatla, tüketicinin ödediği fiyatlardaki artışlar birlikte değerlendirilmek istenmiştir.

Buna göre, 1963-68 ve 1973-78 döneminde ÇEFE VE TEFE'ye göre hesaplanan iç ticaret hadleri tarım lehine, 1969-72 dönemi ve 1979 yılında ise aleyhine gelişme göstermiştir. Benzer bir durum ÇEFE ve TÜFE'ye göre hesapladığımız iç ticaret hadlerinde de görülmektedir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ergün KİP, "Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri", Tarım Haftası 87, TMMOB Yayını, Ankara 1987

TABLO 4.16: ÇEFE/TEFE/TÜFE'YE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ

YIL	ÇEFE/TEFE	ÇEFE/TÜFE	YIL	ÇEFE/TEFE	ÇEFE/TÜFE
1963	136.1	136.0	1980	80.4	85.5
1964	124.0	123.9	1981	89.4	97.1
1965	107.6	109.6	1982	91.4	101.9
1966	110.7	112.0	1983	87.9	97.5
1967	104.7	105.3	1984	83.1	94.4
1968	100.0	100.0	1985	106.6	116.9
1969	95.0	94.4	1986	114.9	118.7
1970	98.0	97.1	1987	108.8	112.5
1971	99.8	97.5	1988	98.8	100.2
1972	87.6	88.9	1989	94.2	95.9
1973	102.8	108.3	1990	107.2	103.7
1974	114.3	131.9	1991	100.2	92.0
1975	127.0	134.6	1992	82.5	70.3
1976	129.1	135.8	1993	106.6	87.7
1977	128.1	130.8	1994	67.2	60.2
1978	107.9	114.1	1995	71.1	62.1
1979	98.2	108.6		--	--

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995 ve 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

1980 sonrası dönemde, iç ticaret hadlerinde tarım aleyhine olan gelişme, 1985 yılına kadar devam etmiş, 1985-87 döneminde tekrar tarım lehine dönmüştür. Bu tarihten sonra iç ticaret hadleri dalgalanma göstermiş, ve 1994-95 yıllarında inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiştir. Böylece, 1994 krizinin bedeli, büyük ölçüde tarım sektörüne ödetilmiştir.

Bu verilerle hesaplanan ticaret hadleri serilerinin doğrusal trend denklemleri, çiftçi eline geçen fiyatlar endeksi ve toptan eşya fiyatları endeksinin birbirine oranlanmasıyla bulunan iç ticaret hadlerinin, 1963-79 döneminde ortalama yüzde 0.054, 1980-95 döneminde yüzde 0.399, dönem bütününde ise yüzde 0.318 oranında gerilediğini ortaya koymaktadır. Bu veriler, 1963-95 döneminde iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine geliştiğini, ancak 1980 sonrası dönemde bu gelişmenin daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır.

ÇEFE VE TÜFE'yi kullanılarak elde ettiğimiz iç ticaret hadlerine ilişkin doğrusal trend denklemlerine göre ise, 1963-79 döneminde iç ticaret hadleri yılda ortalama yüzde 0.322 oranında azalırken, 1980-95 döneminde yılda ortalama 0.664 oranında artış göstermiştir. Dönem bütününde ise yıllık ortalama yüzde 1.213 oranında bir gerileme sözkonusudur.

$Y(\text{ÇEFE/TEFE})_{(1963-1979)} = 28.936 - 0.054 X(t)$	$Y(\text{ÇEFE/TÜFE})_{(1963-1979)} = 33.020 - 0.322 X(t)$
$Y(\text{ÇEFE/TEFE})_{(1980-1995)} = 66.115 - 0.399 X(t)$	$Y(\text{ÇEFE/TÜFE})_{(1980-1995)} = 29.699 + 0.664 X(t)$
$Y(\text{ÇEFE/TEFE})_{(1980-1995)} = 51.020 - 0.318 X(t)$	$Y(\text{ÇEFE/TÜFE})_{(1980-1995)} = 54.041 - 1.213 X(t)$

Bu veriler 1963-79 ve 1963-95 yıllarını kapsayan dönem bütününde, tüketicilerin, toptancıların ödediği fiyatlardan çok daha yüksek fiyat artışlarıyla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu bir anlamda, çiftçilere düşük fiyat verilirken, tüketicilere de yüksek fiyat ödettirildiği anlamına

gelmektedir. Dolayısıyla, yıllardır ifade edilen çiftçi-tüketici arasındaki zincirin uzun olduğu ve bu nedenle tarım ürünleri fiyatlarındaki artışın üreticilerden değil, aracılardan(tüccar) kaynaklandığı savı doğrulanmaktadır.

4.2.3.2. TEFE İÇİNDE SEKTÖR AYRIMINA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ

1963-1996 dönemini kapsayan çalışmamızda TEFE içindeki sektör ayrımına göre iç ticaret hadlerini tek seri olarak hesaplamak mümkün olmamıştır. Bu nedenle 1963-80 dönemi için HDTM verileri, 1981-95 dönemi için DİE verileri kullanılarak ayrı hesaplama yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda HDTM tarafından açıklanan verilere göre; tüm tarımsal ürünleri temsil eden toplam sütunu ile, bitkisel gıda maddeleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler sütunlarının çiftçilerin ödediği fiyatları temsil ettiği kabul edilen sanayi hammaddesi ve yarımamulü sütununa oranlayarak elde edilen ticaret hadleri aşağıdaki tabloda verilmiştir¹.

Tüm ürünlere ilişkin net değişim ticaret hadlerinin gelişimi incelendiğinde, 1963-69 ve 1975-78 döneminde tarım-sanayi fiyat makasının tarım, diğer yıllarda ise sanayi lehine geliştiği görülmektedir. 1979 ve 1980 yıllarında iç ticaret hadleri tarım aleyhine inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiştir.

**TABLO 4.17: TEFE'YE (HDTM VERİLERİNE) GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ
(1963-1980)**

YILLAR	T.Tarım	Bit.gıda.mad.	hayvanlar	hayvansal ür.
1963	100.0	100.0	100.0	100.0
1964	97.6	93.7	108.2	99.4
1965	102.3	96.9	108.3	103.8
1966	103.7	96.6	112.7	108.5
1967	101.4	90.4	124.9	112.9
1968	98.1	88.3	115.1	103.7
1969	100.1	90.8	113.8	103.7
1970	91.8	82.7	116.5	97.7
1971	88.4	76.0	140.1	94.3
1972	83.4	69.0	149.0	85.3
1973	85.1	72.6	131.7	85.5
1974	97.4	87.3	115.0	92.0
1975	112.3	98.5	139.4	135.5
1976	110.8	95.6	167.2	121.8
1977	107.6	87.4	189.8	122.8
1978	94.2	70.5	169.7	125.8
1979	74.8	55.9	134.1	100.8
1980	69.5	55.7	120.7	83.3

KAYNAK: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997*, DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1992*, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1995 ve 1996*'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹Bu döneme ilişkin iç ticaret hadlerinin hesaplanmasında kullanılan yöntem, genelde bu olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Ergün KİP, "Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri", *Tarım Haftası* 87, TMMOB Yayını, Ankara 1987

Bitkisel gıda maddeleri alt grubunda iç ticaret hadleri sürekli olarak aleyhte seyretmiştir. Ayrıca, tüm ürünler ve diğer tarım ürünleri içinde, hiçbir grupta, bitkisel gıda maddeleri düzeyinde iç ticaret hadleri aleyhte olmamıştır.

Canlı hayvanlar net değişim ticaret hadleri dönem boyunca lehte gelişirken, hayvansal ürünlerde, tüm ürünlerde yaşanan paralel bir değişim yaşanmıştır. Tabloda dikkati çeken önemli bir nokta, canlı hayvanlar dışında, tarım lehine olduğu dönemlerde iç ticaret hadlerinin 100 değerini sınırlı oranda aşması, buna karşılık aleyhine olan dönemlerde iç ticaret hadlerinin büyük oranda tarım aleyhine değişmesidir. Bunun anlamı, tarım sektörüne kaynak aktarıldığı yıllarda, aktarımın düşük düzeyde, tarımdan kaynak aktarıldığında ise bunun aşırı boyutlara ulaşmasıdır.

Y(tüm ürünler) ₍₁₉₆₃₋₁₉₈₀₎	=	28.133 - 0.453 X (t)
Y(bitkisel gıdalar) ₍₁₉₆₃₋₁₉₈₀₎	=	24.820 - 0.633 X (t)
Y(hayvanlar) ₍₁₉₆₃₋₁₉₈₀₎	=	49.549 + 0.718 X (t)
Y(hayvansal ürünler) ₍₁₉₆₃₋₁₉₈₀₎	=	45.630 - 0.159 X (t)

İç ticaret hadlerine ilişkin olarak hesapladığımız trend denklemlerinin incelenmesinden de kaynak aktarımının, dönem boyunca gösterdiği eğilim açık olarak görünmektedir. Buna göre, 1963-80 döneminde, yılda ortalama olarak tüm ürünlerde yüzde 0.453, bitkisel ürünlerde yüzde 0.633, hayvansal ürünlerde yüzde 0.159 azalış, canlı hayvanlarda ise, yüzde 0.718 oranında artış gerçekleşmiştir.

TEFE içindeki tarım ve imalat sanayii verilerine dayanarak 1981-95 dönemi için hesapladığımız iç ticaret hadleri ise, Tablo 4.17'de verilmiştir. Buradan, imalat sanayi ve TEFE genel endeksine göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin birkaç yıl dışında, tarımın aleyhine geliştiği görülmektedir. Ayrıca, lehine değiştiğinde düşük, aleyhine değiştiğinde ise yüksek oranda tarım aleyhine değişme olması dikkat çekicidir.

TABLO 4.18: TEFE İÇİNDEKİ ORANLARA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ
(1981-1995)

YILLAR	Tarım/İ.sanayii	Tarım/Genel endeks
1981	100.0	100.0
1982	98.2	98.6
1983	97.5	98.3
1984	104.4	102.2
1985	102.3	100.9
1986	94.6	96.9
1987	87.5	92.5
1988	73.5	83.1
1989	81.5	88.6
1990	96.1	97.8
1991	94.0	95.9
1992	102.5	101.7
1993	104.8	103.4
1994	86.8	90.7
1995	105.1	103.6

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1992, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995 ve 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bunun yanında, trend denklemleri, imalat sanayii fiyat endeksine göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin, genel endekse oranla daha büyük oranda tarım aleyhine geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu veriler, tarımdan sanayiye aktarılan kaynağın, diğer sektörlere oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

$$\begin{aligned} Y \text{ Tarım/imalat sanayii}_{(1981-1995)} &= 48.468 - 0.217 X (t) \\ Y \text{ Tarım/TEFE (genel)}_{(1981-1995)} &= 61.664 - 0.133 X (t) \end{aligned}$$

4.2.3.3. ÜRÜN VE GİRDİ FİYATLARI ENDEKSİNE GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ

Çalışmamızda iç ticaret hadleri, yukarıda kullanılan yöntemlerden farklı olarak, ürün ve girdi fiyatlarına ilişkin olarak oluşturduğumuz endeksler yoluyla da hesaplanmıştır. Burada, veri bulmanın olanaksızlığı nedeniyle, tüm ürünler ve tüm girdiler değil, tarımsal üretimde önemli yeri olan ürün ve girdiler ele alınmıştır. Bu ürünler, buğday, arpa(beyaz), çavdar, çeltik(uzun daneli), mısır, ayçiçeği, soya, pamuk(Ege), şeker pancarı, tütün(ortalama), fındık(tombul), yaş çay yaprağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, süt(inek) olmak üzere 15 tanedir. Girdiler, gübre(amonyum nitrat %26), Mazot (TL/Lt), ilaç(lebaycid), traktör(Steyr 7803 TL/adet) yem(süt yemi), sulama(3. grup pamuk TL/Da), Tohumluk(2. grup ekmeçlik buğday), asgari ücret(tarımda günlük TL) olmak üzere 8 tanedir.

Bu ürün ve girdilerden oluşturulan fiyat endeksleri öncelikle basit aritmetik ortalamaya göre toplam ürün ve toplam girdi fiyat endeksleri hesaplanmış, daha sonra bunlar birbiriyle oranlarak ürün/girdi ticaret hadleri bulunmuştur. Bunun sonucunda elde edilen veriler, 1982 yılından itibaren iç ticaret hadlerinin, artan oranda, tarım aleyhine geliştiğini, ekonomik krizin yaşandığı 1994 ve bunu izleyen 1995 yılında bunun daha da belirginleştiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 4.19: ÜRÜN VE GİRDİ FİYATLARINA GÖRE İÇ TİCARET HADLERİ

YILLAR	Ürün fiyatları E. (1)	Girdi fiyatları E. (2)	1 / 2
1980	100.0	100.0	100.0
1981	152.1	148.3	102.6
1982	192.0	180.8	106.2
1983	231.9	249.0	93.1
1984	383.9	418.4	91.8
1985	541.3	675.8	80.1
1986	683.0	919.6	74.3
1987	949.7	1246.3	76.2
1988	1682.0	2275.0	73.9
1989	2947.1	3746.9	78.7
1990	4248.4	6397.3	66.4
1991	7065.1	10734.6	65.8
1992	10149.3	17454.2	58.1
1993	17445.8	26618.4	65.5
1994	20308.7	72297.3	28.1
1995	42526.5	147631	29.1

Bu endekse ilişkin trend denkleminin, daha önce hesapladıklarımıza oranla çok daha büyük oranda yıllık gerilemeyi işaret etmesi dikkate çekicidir.

$$Y \text{ ürün/girdi}_{(1981-1995)} = 163.936 - 4.094 X (t)$$

Bu veriler, ucuz emek-düşük maliyet-düşük fiyat-ucuz ihracat zincirinin devamı için, 1980 sonrası dönemde tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulmasına yönelik politikaların uygulandığı şeklinde, üçüncü bölümde yapılan açıklamalara paralel sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir.

4.2.3.4. FİYAT POLİTİKALARININ SEKTÖREL İLİŞKİLER YOLUYLA SEKTÖREL BÖLÜŞÜM ÜZERİNE ETKİSİ

Türkiye’de 1963-96 döneminde uygulanan iktisat politikaları sonucunda sektörler arasındaki ilişkiler de değişmiştir. Bunun önemli göstergesi ise, sektörler arasındaki ilişki düzeyini gösteren ileri-geri bağlantı katsayılarındaki değişmedir.

Fiyat hareketleri yoluyla sektörel gelir bölüşümünün etkilenme düzeyini belirlemede kullanılan iç ticaret hadlerinde ortaya çıkan gelişmelerin daha iyi değerlendirilmesi için, sektörel bağlantı katsayılarındaki değişimlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü, sektörel ilişkilerin içeriği kadar düzeyi de sektörel bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Nitekim, girdi fiyatlarını dikkate alarak hesapladığımız iç ticaret hadlerindeki değişimin, çok daha büyük oranda tarım aleyhine olması, ülkemizde kaynak aktarımının yönü konusunda önemli bir yapısal değişimin bulunduğu anlamına gelmektedir. Bunun için ileri ve geri bağlantı katsayılarının incelenmesi gerekmektedir.

Bir ekonomide herhangi bir sektörün kendisine girdi veren sektörlerle ilişkisi geriye doğru bağlantılar, bu sektörün ürettiği malları kullanan sektörlerle ilişkisi ise ileriye doğru bağlantılar olarak tanımlanmaktadır¹. Bu nedenle 1973-1990 dönemine ilişkin olarak Input-Output tablolarından hesapladığımız ileri ve geri bağlantı katsayıları Tablo 4.20’de verilmiştir.

TABLO 4.20: SEKTÖREL İLERİ VE GERİ BAĞLANTI KATSAYILARI

SEKTÖR	1973		1979		1985		1990	
	GBK	İBK	GBK	İBK	GBK	İBK	GBK	İBK
Tarım	0.282	0.459	0.268	0.408	0.332	0.421	0.320	0.402
Sanayi	0.605	0.436	0.610	0.481	0.624	0.507	0.626	0.509
Hizmet	0.226	0.220	0.263	0.264	0.290	0.908	0.321	0.258

GBK: Geri bağlantı katsayısı, İBK:İleri bağlantı katsayısı

KAYNAK:1983, 1979, 1985 ve 1990 yılı input-output tablolarından yararlanılarak hesaplanmıştır

¹Bu konu ve bu konuda Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yapılmış çalışmalar için Bkz. A. İlkin BARAY, Temel ERGUN, 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Gelişmeler, FES Yayınları, İstanbul 1990, Uğur KORUM, Türk İmalat Sanayii ve İthal ikamesi: Bir değerlendirme, A.Ü. SBF Yayınları No:408, Ankara 1977, Yakup KEPENEK, Türk İmalat Sanayiinin Üretim Yapısı(1963-73), ODTÜ Yayınları, Ankara 1977

Tabloda, konumuz açısından dikkati çeken önemli nokta, tarım sektörünün ileri bağlantı katsayısındaki görece düşme, geri bağlantı katsayısındaki artıştır. Bu katsayılardaki değişmeden, tarımdan girdi alan sektörlerin, tarıma bağımlılığının azaldığı, tarımın girdi sağladığı sektörlerle bağımlılığının ise arttığı anlamı çıkmaktadır.

Önemli bir yapısal değişime işaret eden bu gelişme, kaynak aktarım mekanizmasındaki değişikliğin gerekçesini de ortaya koymaktadır. Çünkü, bu yapısal değişiklik sonucunda, tarımdan fiyat yoluyla kaynak aktarılması şansı, görece olarak azalmıştır. Bu nedenle, 1980 sonrası dönemde, ürün fiyatlarına göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin tarım lehine(aleyhine) değişmesinden çok, girdi fiyatları yoluyla hesaplanan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine(lehine) değişmesi önem kazanmıştır.

Böylece, tarım ürünleri fiyatlarının hızla arttığı dönemlerde, ticaret hadleri tarım lehine görünse bile, bu gelişme, girdi fiyatları yoluyla hesaplanan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönüştürülmesiyle ikame edilmiştir. Bu nedenle, fiyat hareketlerinin, görünen ve görünmeyen boyutları farklı sonuçlar doğurmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin izlendiği 1980 sonrası dönemde tarım, sanayi sektörüne ucuz hammadde, ücretlerin düşük tutulabilmesi için çalışanlara düşük fiyatla gıda malları sağlaması yanında, tarımsal sanayi girdilerine de yüksek fiyat ödeyerek, büyümenin finansmanına, birçok boyuttan katkıda bulunmuştur. Buna bağlı olarak, daha önce ifade ettiğimiz gibi, tarım sektöründe faaliyette bulunan üreticilerin görece durumları kötüleşmiştir. 1980-95 döneminde ortalama yüzde 1.3 oranında büyüyen sektör, böylece fakirleştiren bir büyüme süreci yaşamıştır.

Böylece ekonomideki yapısal değişim de sektörel bölüşümün tarım aleyhine gelişmesine neden olmuştur.

4.2.4. KUR POLİTİKALARI

Gelişme sürecinde bulunan ülkemizde, dış girdi bağımlılığının yüksek olması ve bu girdilerin sağlanabilmesi için gerekli dövizin sağlanmasında kur politikası önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı, zaman zaman, kur politikasının anti-enflasyonist bir politika aracı(nominal çıpa) olarak kullanılmasını da gündeme getirmektedir. Kuşkusuz, bunlara bağlı olarak, kur politikaları bölüşüm, özellikle de sektörel bölüşüm açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu amaçla, ülkemizde 1964-95 döneminde uygulanan kur politikalarının, sektörler üzerinde ihracat ve ithalat boyutuyla yarattığı etkiler değerlendirilmiştir.

Bunun için, yıl bazında kurlarda ortaya çıkan aşırı veya eksik değerlemenin toplam ve sektörel bazda yarattığı kayıplar hesaplanmıştır.

TABLO 4.21: KUR POLİTİKALARININ SEKTÖREL ETKİLERİ 1963-79 (Milyon \$)

YIL	İHRACAT				İTHALAT			
	Toplam	Tarım	sanayi	Maden	Toplam	Tarım	sanayi	Maden
1964	-4.93	-3.74	-1.02	-0.18	6.45	--	--	--
1965	-35.70	-28.53	-7.00	-0.18	44.04	--	--	--
1966	-41.20	-31.85	-7.42	-1.94	60.34	--	--	--
1967	-73.64	-59.28	-11.41	-2.95	96.53	--	--	--
1968	-74.96	-61.39	-9.59	-3.97	115.32	--	--	--
1969	-96.09	-72.45	-17.39	-6.25	133.77	--	--	--
1970	-120.05	-90.28	-20.53	-9.24	180.70	--	--	--
1971	-196.21	-142.45	-39.64	-14.13	315.58	--	--	--
1972	-325.68	-223.42	-83.70	-18.56	554.94	--	--	--
1973	-533.43	-337.12	-173.36	-22.94	824.86	--	--	--
1974	-697.15	-387.62	-269.10	-40.43	1692.46	--	--	--
1975	-661.32	-374.31	-237.41	-49.60	2236.62	96.17	1764.69	375.75
1976	-1001.66	-641.06	-304.51	-56.09	2620.71	39.31	2023.19	558.21
1977	-1025.51	-609.15	-342.52	-73.84	3390.84	64.43	2587.21	739.20
1978	-1617.76	-1090.37	-440.03	-87.36	32.51.49	35.77	2412.61	803.12
1979	-1808.44	-1071.84	-626.14	-106.46	4045.38	28.32	3163.49	853.58
TOPL.	-8309.73	-5224.85	-2590.77	-494.11	19570.00	264.00	11951.20	3329.90

Türkiye’de, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin izlendiği 1963-79 döneminde genellikle eksik, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin izlendiği 1980 sonrası dönemde ise, genellikle, aşırı değerlendirilmiş kur politikası izlenmiştir.

Tablonun incelenmesinden, 1964-79 döneminde kur politikalarının ithalatçılar lehine 19.5 milyar dolar, ihracatçılar aleyhine 8.3 milyar dolarlık kayba yol açtığı görülmektedir. Bu dönemde, başlıca ithalatçı sektör sanayi, başlıca ihracatçı sektör de tarım olduğu için, kur politikalarından en çok fayda sağlayan sektörün sanayi, en çok zarar gören sektörün tarım olduğu anlaşılmaktadır.

1980 yılında 24 Ocak Kararlarıyla birlikte, ihracata yönelik sanayileşme stratejine yönelinmesiyle, kur politikasında da 1980 öncesine göre ters yönde değişme olmuş ve aşırı değerlendirilmiş kur politikasıyla ihracat artırılmaya çalışılmıştır. Doğal olarak, bu uygulama ihracatçı sektörler lehine sonuçlar yaratmıştır. Nitekim, aşırı değerlemeye bağlı olarak 1980-95 döneminde ihracatçı sektörler yaklaşık 1.5 milyar dolarlık avantaj sağlarken, ithalatçılar 3.6 milyar dolar zarar etmiştir. İhracatçıların elde ettiği kur kazancının önemli bir kısmını tarım elde ederken, kur kaybının önemli bölümünü madencilik sektörü üstlenmiştir.

Dönem bütününde(1964-95), ihracatçı sektörler 6.8 milyar dolar kayba uğrarken, ithalatçılar 15.9 milyar dolar kazanç elde etmişlerdir. İhracat boyutuyla kur politikalarına bağlı olarak, tarım sektörü 3.6 milyar dolar, sanayi sektörü, 2.7 milyar dolar, madencilik sektörü 440 milyon dolar kayba uğramıştır. Dolayısıyla eksik değerlendirilmiş kur politikasından en çok tarım etkilenmiştir.

Dönem bütünü için benzer bir değerlendirmeyi yapma şansı ithalat açısından bulunamamıştır. Çünkü, 1964-74 dönemi için ithalatın sektörel dağılımı bulunamamıştır. Ancak, 1974-79 dönemi kapsayan beş yıl içinde kur politikalarına bağlı olarak, sanayi sektörü 11.9 milyar dolar, madencilik sektörü 3.3 milyar dolar, tarım 264 milyon dolarlık kazanç elde etmiştir.

TABLO 4.22: KUR POLİTİKALARININ SEKTÖREL ETKİLERİ 1980-95 (Milyon \$)

YIL	İHRACAT				İTHALAT			
	Toplam	Tarım	sanayi	Maden	Toplam	Tarım	sanayi	Maden
1980	1636.93	939.60	589.60	108.04	-4449.04	-26.69	-2678.32	-1744.46
1981	601.50	283.91	292.91	24.66	-1142.58	-16.00	-682.12	-444.46
1982	760.20	283.55	453.84	22.81	-1169.89	-23.40	-651.63	-494.86
1983	1242.93	407.68	794.23	41.02	-2004.00	-30.06	1226.44	-747.49
1984	607.07	148.73	437.70	20.64	-915.41	-35.70	-569.39	-310.32
1985	-947.80	-204.72	-713.69	-29.38	1351.00	44.58	874.10	432.32
1986	280.37	70.93	200.19	9.25	-417.54	-17.12	-319.84	-80.59
1987	-208.90	-38.02	-165.24	-5.64	290.23	16.25	211.87	62.11
1988	1577.88	317.15	1210.24	50.49	-1939.58	-67.89	-1483.78	-387.92
1989	-4632.32	-847.71	-3622.47	-162.13	6279.82	414.47	4709.86	1155.49
1990	-3318.88	-610.67	-2621.91	-86.26	5711.57	336.98	4272.25	102.33
1991	2633.06	529.25	2048.52	55.29	-4076.80	-159.00	-3338.90	-578.91
1992	1057.98	162.93	877.07	11.79	-1644.43	-85.51	-1340.21	-218.71
1993	1331.95	206.45	1104.19	21.31	-2554.39	-145.60	-2145.68	-263.10
1994	3155.89	429.20	2679.35	47.34	-4055.96	-210.91	-3325.89	-519.16
1995	-4283.91	-458.38	-3744.14	-81.39	7070.38	487.86	5896.70	685.83
TOPL.	1493.98	1619.88	-179.90	54.00	-3666.61	482.27	-1797.42	-2351.47
Net etki(*)	-6815.75	-3604.97	-2770.67	-440.11	15903.42	746.27	10153.77	978.39

(*)İthalat için net etki 1974-79 ile 1980-95 dönemi toplamı farkını ifade etmektedir.

1980 sonrası dönemde, ithalat boyutuyla sanayi sektörünün kur politikalarında kaynaklanan zararının, 1.7 milyar dolar gibi düşük bir düzeyde kalması, 1974-95 döneminde kur politikalarından sanayi sektörünün 10.1 milyar dolar gibi yüksek oranda bir avantaj sağlamasına olanak tanımıştır. Aynı dönemde, ithalat boyutuyla tarım 746 milyon dolar, madencilik sektörü 978 milyon dolar kazanç elde etmiştir. Dolayısıyla, kur politikalarından tek başına sanayi sektörü, tarım ve madencilik toplamının 10 katından fazla kazanç elde etmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde 1964-95 döneminde uygulanan kur politikaları sektörler, özellikle tarım ve sanayi arasındaki gelir farklılıklarının daha da artmasına neden olmuştur.

4.2.5.. TARIMDA DOĞRUDAN DESTEKLEME POLİTİKALARI

1980 sonrası dönemde krize giren tarım sektörüne yönelik olarak 1985 yılından itibaren doğrudan destek uygulamasına başlandığı ilgili bölümlerde vurgulanmıştır. Bu teşviklerin etkinliğini ölçmek amacıyla yaptığımız analiz sonucunda elde ettiğimiz;

$$\text{Log Tarım Payı} = \text{Log } 3.31 + 0.0092 \text{ Log (destekleme ödemeleri)}$$

$$R^2 \text{ } 0.58 \quad t = (3.327) \quad q = (0.009) \quad F = (11.07) \quad DW = (1.913)$$

şeklindeki doğrusal logaritmik modele göre, tarım sektörüne verilen doğrusal desteklerde ortaya çıkan yüzde bir oranındaki bir değişme, ulusal gelir içinde tarım payını aynı yönde yüzde 0.0092 oranında değiştirmektedir. Regresyon katsayısı ve determinasyon katsayısının çok düşük olması, tarıma verilen doğrudan desteklerin sektörde gelir artışı üzerinde yetersiz olduğunu, bu nedenle de doğrudan desteklerin etkinliğinin sorgulanması gereğini ortaya koymaktadır. Kanımızca, bu veriler

önemli yapısal sorunları(küçük arazi ölçeği, yeterince bilinçlenmemiş üretici vb.) bulunan sektörün bu sorunları parasal önlemlerle aşma çabalarının başarı şansının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. BÖLGESEL BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN POLİTİKALAR

Bölgesel bölüşümün düzenlenmesine yönelik çok sayıda iktisat politikası aracı bulunmamaktadır. Bu nedenle, varolan sınırlı aracın doğru kullanılması gerekmektedir. Ancak, ülkemizde gerek bölgesel bazda toplam gelir gerekse kişi başına gelir düzeyi uygulanan politikaların, eğer varsa, tekrar değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu analizdeki veriler, harcama ve gelir yöntemi ile değil üretim yolu kullanılarak bulunan gayrisafi yurtiçi ürün değerleridir. Bu nedenle kullanılan veriler, aşınma payı da içinde olan üretimin ne kadarının hangi ilde gerçekleştirildiği ve buna bağlı olarak bölge bazında kişi başına düşen üretimin incelenmesidir¹. Gelir ve harcamanın seçilmemesi, bir ilde üretilen malların başka bir ilde tüketilebileceği gibi, bir ilde üretime katılanların başka bir ilde oturması ve harcamalarını başka bir ilde yapmasına neden olabilmektedir.

Bu bölümde oluşturulan modelde, yukarıda elde edilme yöntemi belirtilen il bazında gayrisafi ürün değerlerinin, bölge bazında kişi başına gayrisafi ürün değerine dönüştürülmesiyle hesaplanan veriler kullanılmıştır. Bölgeler arasında nüfus, coğrafik vb. özelliklerden kaynaklanan gelir farklılığının bulunması, bölgelerin gelir payları yerine, bölge bazında kişi başına gayrisafi ürün değerlerinin incelenmesini daha anlamlı kılmaktadır.

Bölgesel gelir bölüşümü üzerine etkileri açısından, ülkemizde nicel olarak değerlendirmeye alınabilecek, veri bulunan tek politika aracı yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımıdır. Bu amaçla kurulan;

$$\text{Log bölge bazında gayrisafi üründeğeri Payı} = \text{Log } a + b \text{ Log (yatırım teşvik miktarı TL)}$$

şeklindeki logaritmik modele ilişkin istatistiki sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablodan, yatırım teşvikleri ile kişi başına gayri safi ürün değeri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bölgesel gelir bölüşümü açısından önem taşıyan ve ülkemiz koşullarında bu alanda ölçülebilir nitelikte bulunan tek politika aracı hakkında bir açıklama yapma şansımız bulunmamaktadır.

Yukarıda yaptığımız analizleri genel olarak değerlendirdiğimizde, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1963-80 döneminde, iktisat politikalarının emek ve sermaye gelirleri üzerinde olumlu, tarım sektörü üzerinde olumsuz etki yaptığı, aynı dönemde hem sermaye hem de emek gelirlerinin artırılmasında kamu kaynakları, özellikle de dış kaynak girişinin belirleyici olduğu ifade edilebilir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz, ŞENESEN, a.g.e. s.388

TABLO 4.23: YATIRIM TEŞVİKLERİ VE BÖLGESEL GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Dönem	Kişi başına gelir	a	b	t _{tab}	R ²	q	F	DW
1980-92	Marmara	7.48	0.050 (0.139)	2.201	0.01	0.03	0.019	0.844
1980-92	Ege	6.36	0.068 (1.799)	2.201	0.02	0.03	3.23	0.524
1980-92	İç Anadolu	6.64	0.021 (0.463)	2.201	0.01	0.04	0.215	0.269
1980-92	Akdeniz	6.61	0.038 (0.856)	2.201	0.06	0.04	0.733	0.493
1980-92	Karadeniz	6.87	-0.008 (0.169)	2.201	0.00	0.05	0.028	0.110
1980-92	Doğu Anadolu	5.91	0.029 (1.295)	2.201	0.13	0.02	1.678	1.437
1980-92	Güneydoğu	5.89	0.051 (0.971)	2.201	0.07	0.05	0.943	0.378

Parantez içindeki değerler t değerlerini, $t_{0.05}$ güven düzeyi, R^2 , determinasyon katsayısını, q, regresyon denkleminin standart hatasını, F, F istatistiğini ve DW, Durbin-Watson istatistiğini göstermektedir.

1980 sonrası dönemde ise, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin, ucuz emek ve tarım girdilerine bağlı karşılaştırmalı üstünlükleri ön plana çıkarması, bölüşümün emek ve tarım aleyhine değişmesine neden olmuştur. Böylece, ücretlilerin 1980 öncesi dönemde gelirlerinde ortaya çıkan görece iyileşmenin, 1980 sonrasında tersine döndüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında kriz dönemlerinde, krizlerin bedelini emek ve tarım kesimi ödemiştir. Bu nedenle 1980 sonrası dönem, sermaye gelirleri için çok önemli kazanımların ortaya çıktığı, ancak bunun sosyal barışın tehlikeye girmesi pahasına gerçekleştirildiği bir dönem olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Türkiye’de gelir bölüşümü, özellikle 1980’li yıllarda, büyük ölçüde bozulmuştur. Bu durum, sadece fonksiyonel gelir bölüşümü değil, sektörel, bölgesel ve kişisel bölüşümü kapsayacak şekilde genellik kazanmıştır. Oysa, ülkemiz için bölüşüm, birçok açıdan, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü, ülkemizin politik ve sosyo-kültürel yapısı, bölüşümde ortaya çıkabilecek gelişmelere, diğer ülkelere oranla, daha duyarlıdır.

Nitekim, bulunduğu jeo-politik konumun getirdiği özel durum, Türkiye’nin tarih boyunca ciddi dışsal sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmelerin yarattığı bloklu yapı ve soğuk savaş, Türkiye’nin konumu nedeniyle ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalması sonucunu doğurmuştur. Günümüze gelindiğinde ise, ülkemizin gelişip-kalkınmasının engellenmesinde, birçok iç sorunun dışarıdan beslenebildiği görülmektedir. Nitekim, kanımızca, 1980’lere kadar ideolojik çatışmalar, 1980 sonrasında Güneydoğu ve terör sorunu, 1990’larda da radikal islamcı akımların gelişmesinde, gelir bölüşümünde ortaya çıkan aşırı bozulma ve bu sorunun dışsal güçler tarafından kullanılması etkili olmuştur. Bir başka deyişle, gelir bölüşümünün bozulması, dışsal ögelerin ülkemizin gelişmesini olumsuz yönde etkilemesinde kullanabilecekleri uygun ortamı hazırlamıştır.

Bunun yanında, ülke içinde sosyal barışın sağlanması ve korunması, gelir bölüşümüyle yakından ilgilidir. Sosyal barış ise, başta ekonomik olmak üzere tüm faaliyetler için ön koşul durumundadır. Nitekim, sosyal barışın bulunmadığı bir ortamda ekonomik ve toplumsal gelişmenin sağlanması mümkün olamayacaktır.

Diğer taraftan gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, ülkemizde mevcut gizli ve açık işsizliğin önlenmesini gerektirmektedir. Bu ise, üretim faktörlerinin atıl kalmasını engelleyerek, üretim ve dolayısıyla büyümenin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca, işsizlik olgusu, sürekli olarak büyük kentlere göçü gündeme getirdiğinden, yeni toplumsal sorunlara(gecekondulaşma, çevre kirliliği, altyapı sorunları) zemin hazırlamaktadır.

Bölüşüm üzerinde etkili olan ögelerin belirlenmesi amacıyla bölüşüm kuramları incelendiği çalışmanın birinci bölümünde, iktisadi ekollerin yaklaşım farklılıklarının(paradigma farkının) bölüşüm alanında kavram kargaşasına neden olduğu görülmüştür. Ayrıca, bölüşüm konusunu ele alan çok sayıda kuramsal yaklaşım olmasına karşılık, bu kuramların günümüzün karmaşık bölüşüm ilişkilerini açıklamaktan uzak olduğu anlaşılmıştır.

Bununla beraber bölüşüm kuramlarının incelenmesi, bölüşüm üzerinde etkili olan ögelerin belirlenmesini sağlamıştır. Nitekim, mevcut ekonomik sistem, gelişmişlik düzeyi, dışa açıklık, nüfus yapısı ve nüfus artış hızı, sektörel yapı, üretim faktörlerinin dağılımı, piyasa yapıları, ekonomik konjonktür, farklı ekonomik kesimlerin örgütlenme düzeyi ve bunlara ilişkin yasal ve kurumsal

düzenlemelerin bölüşüm üzerinde birincil düzeyde etkili olduğu görülmüştür. Bu ögeler yanında, farklı ekonomik kesimlerin tüketim, tasarruf ve yatırıma ilişkin davranış yapıları, teknolojik yapı ve bunda ortaya çıkan değişmeler, yatırım miktarı, yatırımların sektörel ve bölgesel dağılımı, sermaye piyasasının gelişmişlik düzeyi ve şirketlerin halka açıklık oranının da bölüşüm üzerinde etki yaptığı anlaşılmıştır. Bu ögelerin saptanması, aynı zamanda, bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik politikalar için seçenekleri de ortaya koymuştur.

İktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkilerinin, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen ayırımında değerlendirildiği ikinci bölümde, ekonomik süreç ve yapı politikalarının daha çok gelir, sistem ve düzen politikalarının servet üzerinde etkili olan araçları kapsadığı görülmüştür. Dolayısıyla, gelir dengesizliklerinin düzenlenmesinde süreç ve yapı politikalarının ikincil, sistem ve düzen politikalarının birincil düzeyde kullanılabileceği anlaşılmıştır. Diğer taraftan, sistem ve yapı politikalarının etki yöntemi daha çok doğrudan olurken, süreç politikaları dolaylı etkiler yaratmaktadır.

Bu değerlendirmeler, aynı zamanda, bölüşümde verilen önceliğe(fonksiyonel, sektörel, bölgesel, kişisel) bağlı olarak hangi politikaların daha uygun olabileceğini ortaya koymuş; fonksiyonel bölüşümün düzenlenmesinde çok sayıda araç kullanma şansı bulunduğu, sektörel ve özellikle de bölgesel bölüşümün düzenlenmesinde kullanılabilecek araç sayısının sınırlı olduğu görülmüştür.

Ülkemizde 1963-1996 döneminde uygulanan iktisat politikalarının bölüşüm üzerine etkileri, ikinci bölümde kullanılan analiz yöntemine paralel olarak, ekonomik süreç, ekonomik yapı, ekonomik sistem ve düzen politikaları ayırımında, fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve kişisel gelir bölüşümüne etkileri yönünden değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, 1963-79 döneminde izlenen ve öncelikle tüketim, daha sonra ara ve yatırım mallarında kendine yeterliliğin sağlanmasını amaçlayan ithal ikameci sanayileşme stratejisi çerçevesinde belirlenen iktisat politikaları bölüşüm üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkide bulunduğu anlaşılmıştır.

Nitekim, bu dönemde, geliri yeniden dağıtıcı politikalarla, iç pazar geliştirilmeye, bunun için de, ücretlilere ekonominin gerektirdiği ölçüde alım gücü kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylece, ücretler sadece maliyet değil, aynı zamanda talebi etkileyen önemli bir öge olarak değerlendirilerek, asgari ücretin yüksek tutulması ve toplu pazarlık sisteminin yaygınlaştırılması konusunda gelişmeler sağlanmıştır.

1963-79 döneminin bir diğer belirleyici özelliği de, politik istikrarsızlığa bağlı olarak hükümetlerin populist politikalar uygulamasıdır. Nitekim, KİT'lerde uygulanan yüksek ücret artışları politikası, ister istemez, özel kesime de yansımıştır. Populist politikaların bir diğer yansıması da oldukça ileri bir

sosyal güvenlik sistemi kurulmasıdır. Böylece çalışanlar ücret dışında önemli güvencelere ve parasal olmayan gelir türlerine kavuşmuştur.

Bu dönemde fonksiyonel gelir bölüşümünü emek aleyhine etkileyen en olumsuz faktör hızlı nüfus artışı olmuştur. Ancak, hızlı sanayileşme sürecinde yaratılan yeni iş alanları kente göçü hızlandırırken, ciddi açık bir işsizliğin oluşumunu da engellemiştir. Ayrıca, düşük emek verimiyle tarımda çalışanların daha yüksek verimle sanayi ve hizmetlerde çalışmaları, ücretli kesimin reel gelirlerinde olumlu etki yapmıştır.

Bu gelişmelere girişimci ve sermaye kesiminin göz yumması, kendisine sağlanan avantajlarla ilgilidir. Çünkü, temel girdi niteliğindeki kamu malları fiyatlarının düşük tutulması ve gümrük duvarları arasında yabancı rekabete kapalı piyasa yapısı, hızlı nüfus artışı ve reel ücret artışlarının da etkisiyle artan talep, bu kesim için önemli rantlar yaratmıştır.

1963-79 döneminde uygulanan iktisat politikaları sektörel bölüşümü de önemli ölçüde değiştirmiştir. Çünkü, ithal ikameci sanayileşme politikaları, sanayi sektörüne kaynak aktarımı için gelirin yeniden bölüşümünü sağlayan uygulamaları önplana çıkarmaktadır. Sanayiye kaynak aktarımının sağlanmasında, koruyucu dış ticaret rejimi, özendirici para ve maliye politikaları kullanılmıştır. Bu şekilde, ihracatçı sektörlerden, ithal girdi kullanan sanayiye kaynak aktarımı sağlanmıştır. Tarım sektörünün en büyük ihracatçı sektör olduğu ve kurların büyük ölçüde eksik değerlendirildiği dikkate alındığında, bu dönemde sanayiye aktarılan kaynağın tarımdan karşılandığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, bu dönemde uygulanan populist politikaların, tarım sektörü açısından bazı olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Nitekim, artan destekleme alımları ve kooperatif sayısının artışı, tarım ürünleri fiyatlarının belirlenmesinde destekleme kapsamının etki alanını genişletmiş, özellikle seçim yıllarında fiyat artışları önemli boyutlara ulaşmıştır. Fiyatların bu şekilde yüksek belirlenmesi ve tarımın dolaysız vergilerden muaf tutulması, sürekli gündemde olan toprak reformuna yönelik taleplerin zayıflamasına yol açmıştır.

Ancak, bu gelişmelere karşın, 1963-79 döneminde sektörel gelir bölüşümü, gizli işsizliğin azaltılamaması nedeniyle, verimlilik artışına karşın tarım aleyhine bozulmuş; tarım bir anlamda fakirleştiren büyüme süreci yaşamıştır. Kuşkusuz, gelişme sürecinde tarımın ulusal gelirden aldığı payın azalması beklenen bir gelişmedir. Ancak, sektörün taşıdığı istihdam yükünün gelir payına koşut olarak azaltılamaması, bir başka deyişle, diğer sektörlerdeki gelişmenin istihdam açısından yetersiz kalması, çiftçilerin görece olarak fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur.

1963-79 döneminde hizmetler kesiminin gösterdiği görece hızlı büyüme, gelişme sürecini yükselen ithalat eğilimi ile sürdüren bir ekonomide, ithalat üzerinden doğan yüksek karların sanayi sermayesinden çok ticari sermayeye gitmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, 1977-79 döneminde bölüşüm açısından hizmetler lehine ortaya çıkan önemli gelişmede, karaborsa nedeniyle, aracı-ticari

kazançlarda gözlenen büyük oranlı artışlar da etkili olmuştur. Dolayısıyla, uygulanan korumacı politikalar, sanayi yanında hizmetler sektörüne de önemli olanaklar tanımıştır. Bu dönemde ayrıca, bankaların mevduata enflasyon oranının altında, kredilere ise enflasyon oranına yakın faiz ödemeleri özel sanayi ve ticaret kesiminin finansman açısından önemli sorunlarla karşılaşmasını engellemiştir.

İthal ikameci dönemde uygulanan iktisat politikaları, bölgesel gelir bölüşümü dengesizliklerinin giderilmesi yönünde önemli bir gelişme sağlayamamıştır. Nitekim, bu dönemde sanayileşme, İstanbul ana merkez, İzmit altmerkez, Bursa tali merkez olmak üzere Marmara, İzmir ana merkez, yeni gelişmeye başlayan Manisa altmerkez olmak üzere Ege'de yoğunlaşmıştır. Buna bağlı olarak, özellikle Marmara bölgesi hızla gelişen ve yoğun göç alan bir bölge konumuna gelmiştir. Kamu yatırımlarının ülkenin farklı bölgelerine yaygınlaştırılması çabası ise, özel kesim yatırımlarının bu sürece yeterince destek vermemesi nedeniyle başarılı olamamıştır. Bunun sonucunda, önceden tarımsal arazi ve verimlilik farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan bölgesel gelir bölüşümü dengesizliği, sanayileşme ile birlikte daha da artmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1963-79 döneminde uygulanan iktisat politikaları, bölgesel gelir bölüşümünde herhangi bir iyileşme sağlayamamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde uygulanan yatırım ve yatırım teşvik politikalarının, bölgesel gelir dağılımı dengesizliklerini azaltmada başarılı olamadığı ortaya çıkmaktadır.

1963-79 döneminde düzenli veri bulunmamasına karşın, kişisel gelir gelir bölüşümünde mevcut dengesizliğin, çok büyük oranda değişmediği ifade edilebilir. Bunun temel nedeni, düşük gelirli gruplarda yer alan ücretli kesim ve küçük çiftçilerin görece durumunun büyük oranda bozulmamasıdır. Ayrıca, sosyal güvenlik alanında sağlanan gelişmeler de bu süreçte etkili olmuştur.

1963-79 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, sanayileşme stratejisinin iç talebi ön plana çıkarması nedeniyle fonksiyonel bölüşümü görece olarak ücretliler, sanayileşme hedeflediği için sektörel bölüşümü sanayi, bu süreçte spekülative kazanç olanakları(ithalat kotaları vb) yaratıldığı için hizmetler, bölgesel gelir bölüşümünü, pazar ve ulaşım sistemlerine yakın olan Marmara ve Ege lehine değiştirdiği ortaya çıkmaktadır. Aynı dönemde, bölüşüm açısından farklı gelir grupları ve sektörler lehine olumlu gelişmeler sağlanabilmesi ise, bir taraftan devletin yeniden bölüşüm sürecinde etkin olması, diğer taraftan da bu sürecin sürdürülmesine olanak veren dış kaynak girişi(dış borç, işçi dövizler gibi) ile açıklanabilir.

1970'lerin ikinci yarısında başlayan ve izleyen yıllarda artarak devam eden istikrarsızlık sonunda, yapısal dönüşümler içeren bir istikrar paketinin uygulamaya konulması gerekmiştir. Bu çerçevede 24 Ocak 1980 Kararlarıyla, bir yandan yüzde 100'ü aşan enflasyonun kontrolü, ülkede mevcut kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi süreç politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılarak ve devletin küçültülmesi gibi ekonomik sistemle ilgili amaçlar ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca, sektörel önceliklerde bir değişime gözlenmiş, ihracata

yönelik faaliyetler önem kazanmıştır. Bu çerçevede, ihracatın hızla artırılmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulanması, enflasyonun kontrol altına alınması, monetarist para ve kredi politikasının uygulanması, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesi öngörülmüştür. Bunların yanında, ekonominin doğal kanunları içinde gelişmesine ortam hazırlanması, ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması, kamu açıklarının kapatılması, KİT fiyatlarının piyasa kurallarına göre belirlenmemesi, temel mallar kapsamının daraltılarak sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrollerinin ve fiyat tespit komisyonunun kaldırılması yönünde politikalar uygulanmıştır.

Bu önlemlerin temel amacı, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terkedilerek, ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin uygulamaya konulmasıdır. Bu durum, 1963-1980 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının büyük ölçüde tersi yönde politikaların uygulanması anlamına gelmiş ve bölüşüm açısından da, 1980 sonrası dönem, önemli gelişmelere sahne olmuştur.

Fonksiyonel bölüşüm açısından bir değerlendirme yapıldığında, 1980 sonrası dönemde uygulanan politikaların, özellikle kamu borçlanma politikasının, bir taraftan girişimcilere yüksek oranlı faiz geliri sağlayarak, diğer taraftan da ücretleri baskı altında tutarak, emeğin ulusal gelirden aldığı payın gerilemesine neden olduğu görülmektedir. Bu süreç, yetersiz yatırım, yetersiz istihdam ve bastırılmış ücretlere ek olarak, girişimciye aktarılan rantlar, sermaye ve emek gelirleri arasındaki farkın açılmasına yol açmıştır.

Bölüşümün ücretlilerin aleyhine gelişmesinde etkili olan başka bir öge de, yüksek reel faizler nedeniyle girişimcilerin orta ve uzun vadeli yatırımlara girmekten kaçınması ve böylece işgücü talebinin düşmesidir. Çünkü, 1978-79 yıllarında yaşanan ekonomik ve siyasi bunalım sonucunda istihdam artışında görülen duraklama 1980 sonrası dönemde devam etmiştir. Buna karşılık, hızlı nüfus artışının devam etmesi, işsiz miktarının artması sonucunu doğurmuştur. Nitekim, bu dönemde yaratılan istihdamın yarısı, ücretsiz aile işçisi konumunda, tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Tarımda büyüme hızı düşerken istihdam artışının hızlanması emek verimindeki düşüş ve gizli işsizlikteki artışın artışın bir göstergesi olmuştur. Dolayısıyla, ekonomi 1980 sonrası dönemde az sayıda istihdam yarattığı gibi, yaratılan istihdam da daha çok düşük verimli alanlarda gerçekleşmiştir. Bu durum, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payının azalmasında etkili olmuştur.

1980 sonrası dönemde uygulanan diğer doğrudan ve dolaylı politikalarla da ücret payı geriletilmiştir. Ücretlerin doğrudan geriletilmesinde sendikal haklara getirilen kısıtlamalar etkili olmuştur. 1984 sonrasında demokrasiye geçişle birlikte sendikal faaliyetlere, kısmi olarak izin verildiyse de, benimsenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde yabancı sermayenin teşvik edilmesi için Türkiye'nin ucuz işçi cenneti konumuna getirilmesi bunu engellemiştir.

Bunun yanında, ücret payının geriletilmesinde enflasyon ve vergi politikası da kullanılmıştır. Nitekim, bu dönemde hızlı enflasyon finansman talebini yoğunlaştırmış ve bu talebi esnek olmaktan çıkarmıştır. Yüksek reel faiz politikası nedeniyle bu esneksizlik, katma değerde emek payını düşürürken, faiz payının yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca, bir yandan enflasyonun, bir yandan durgunlukta artan tekelleşmenin, bir yandan da hükümetin belirli gruplara sağladığı rantlar buna eklenmiştir. Böylece, yüksek ve değişen hızda enflasyonla birlikte, yüksek reel faiz politikası kar-faiz-rant gelirlerinin katma değer payını yükseltirken emeğin payını düşürmüştür.

Bu dönemde yüksek oranlı reel devalüasyonlar da, özellikle 1980-88 döneminde, emek payının azaltılmasına katkıda bulunmuştur. Çünkü, Türkiye'nin dış girdi bağımlılığının yüksek olması nedeniyle devalüasyonların sonucunda enflasyon artmaktadır. Ayrıca, dış borçları artırmaya bağlı olarak, devalüasyonlar, kamu kesiminin harcayabileceği para miktarını (gerçek ücret, gerçek yatırım) azalmaktadır. Bu, yatırımların artmaması nedeniyle istihdam, ücret artışlarının düşük tutulması yoluyla toplam ücret ödemelerinin azalması anlamına gelmektedir.

1980 sonrası dönemde sermaye gelirlerinin artışında etkili olan bir gelişme de, vergi politikası ve buna bağlı olarak değişen kamu borçlanma politikasıdır. Nitekim, bu dönemde, vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı düşürülerek borçlanmayla ağırlık verilmiştir. Bu politika, yoğun kamu borçlanmasına bağlı olarak reel faizleri artırmıştır. Dolayısıyla hükümet herhangi bir faiz ödemesi gerektirmeyen vergileri azaltacak politikaları gündeme getirirken, vergileri azalan kesimlere yüksek faiz ödemeleri gereğini birlikte getirmiştir.

Vergi politikasındaki ikinci önemli değişiklik, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payının azaltılarak, dolaylı vergilerin payının artırılması olmuştur. Diğer taraftan, vergi sisteminde iç denetimi sağlayan servet beyanının kaldırılması, ayrıca hazine bonusu ve devlet tahvillerinin gelir vergisinden muaf tutulması, bir yandan şirketlerden alınan temettü gelirleri için aynı uygulamanın getirilmesi ve benzer uygulamalar sermaye gelirleri üzerindeki gelir vergisini adeta kaldırmıştır.

Bunların yanında, girişimcilerin, çalışandan kestiği gelir vergisini Maliye'ye yatırmak yerine düşük faizli kaynak olarak kullanması, gelir vergisi kesintisi sonrası emek lehine gelişmesi gereken gelir bölüşümünü, tam tersi yönde etkilemiştir. Ayrıca, vergiler ücretlilerden her ay kesilirken, girişimcilerin bir yıl geçikmeli ödemesi, yüksek enflasyon nedeniyle, bölüşümü girişimciler lehine değiştiren bir diğer etken olmuştur.

Yukarıda ifade edilen ve fonksiyonel bölüşümde emek aleyhine bozulmayı ortaya koyan koşullar 1988 sonrasında değişmiştir. Bu açıdan 1988 sonrası dönemi diğerlerinden ayırdeden en belirgin özellik, sürekli yüksek kalan politik konjonktürün reel ücretleri artırması olmuştur. Ancak, bu dönemde reel pozitif faiz uygulamasına devam edilmesi ve TL'nin döviz karşısında değer kazanmaya

başlaması reel ücret artışlarının ithal girdi maliyetlerinin azaltılmasıyla dengelenmeye çalışıldığı anlamına gelmektedir.

Bu arada artan kamu kesimi personel ve tarımsal destekleme harcamaları iç borçlanmayla karşılanmış ve bu faiz oranlarının yüksek olmasına neden olmuştur. Kamunun yarattığı bu dışlama etkisi nedeniyle özel kesim ihtiyacı olan fonları uluslararası piyasalardan kısa vadeli borçlanma yoluyla karşılamaya çalışmıştır. Bu yöntemin çalışması ise kurların düşük tutulması için bir diğer etken olmuştur. Bu, doğal olarak, dış ticaret açıklarının artmasına ve buna bağlı olarak ekonominin krize girmesine neden olmuştur. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve buna bağlı olarak alınan 5 Nisan Kararlarıyla, 1988 yılında emek lehine başlayan gelişme tekrar tersine dönmüştür.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1980 sonrası dönemde, sektörel gelir bölüşümü, tarım aleyhine gelişmeye devam etmiş, üretici önemli ölçüde fakirleşmiştir. Sanayi kesimi ranta yönelerek gelirlerini artırırken, hizmetler kesimi bazı gelirlerini sanayi ile paylaşmak zorunda kalarak, kişi başına gelirden görece olarak gerisinde kalmıştır.

Bu dönemde tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması, reel geliri düşen ücretli kesimin ucuz gıda sağlayabilmesiyle ilgilidir. Nitekim, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine bağlı olarak uluslararası piyasalarda karşılaştırmalı üstünlük elde edilebilmesi, ülkemiz faktör donanımına koşut olarak ucuz emeğe dayandırılmıştır. Ücretlerin düşük tutulabilmesi ise, gıda mallarının fiyatlarının düşük tutulmasını gerektirmiştir. Bu süreç bir süre sonra kendini beslemeye başlamıştır. Nitekim, ücretli kesimin geliri azaldığı için tarım ürünlerine talebi düşmüş, bu da tarım ürünleri fiyatlarının artmasını engelleyen bir gelişme olmuştur.

Bu sürece bağlı olarak, geliri azalan tarım sektörünün sanayi mallarına talebi düşmekte, tekelci yapılar ve geriye doğru fiyat esnekliği olmaması nedeniyle girişimciler fiyatlarını değil, üretimi dolayısıyla istihdamı düşürmektedir. Bu sonuçlar, gerek ücretli gerekse tarım kesiminin talep boyutunun gözardı edilmesinin bölüşüm ve büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaptığını ortaya koymaktadır.

Tarım gelirlerinde ortaya çıkan olumsuz gelişmede, ürün bedellerinin geç ödemesi ve sübvansiyonların azaltılması da etkili olmuştur. Yine tarım dışı kesimlerin istihdam sağlama kapasitesinin düşürülmesi, gizli işsizliğin azalmasını engellemiştir. Bunun yanında gelişen teknolojinin aile ve aile dışı işgücü gereksinimini azaltması, sektörde bulunan işgücünün önemli bir kısmının gizli işsiz olarak yığılması sonucunu doğurmuştur.

1980 sonrası dönemde hizmetler sektörü, özellikle konut, turizm ve bankacılık sektöründe yaşanan gelişmelerle büyük bir ivme kazanmıştır. Hızlı nüfus artışı ve büyük kentlere göçün yarattığı konut talebi, teşviklerle desteklenen turizm sektörü, devletin içine düştüğü borç batağından da finans kesimi büyük kazançlar elde etmiştir. Üretken olmayan ve düşük veya geçici istihdam yaratan bu sektörler, fonksiyonel bölüşümün girişimci ve sermaye lehine bozulmasında etkili olmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, “sosyal hukuk devleti” olduğu Anayasamızda belirtilen ülkemizde, devletin beklenenin tam tersi bir uygulama yapmak konumunda kalması, kendi yarattığı spekülasyon rant ekonomisi nedeniyle, sermaye kesimine büyük kaynaklar(yüksek oranlı iç borçlanma faizleri nedeniyle) aktarmaya devam etmesidir. Bir başka deyişle, devlet sosyal adaletin sağlanmasına değil, bozulmasına katkıda bulunmuştur.

Bu dönemde, bölgesel gelir bölüşümü, bazı büyük projelere karşın, konuya gereken önemin verilmemesi nedeniyle bozulmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda, göç olgusu artarak devam etmiş, bölgesel gelir bölüşümü dengesizliği, fonksiyonel ve kişisel gelir bölüşümünde dengesizliğin artması sonucunu doğurmuştur. Bir başka deyişle, göç olgusuyla birlikte, mekansal gelir bölüşümü, sınıfsal gelir dengesizliğine dönüşmüştür.

Yukarıda yapılan açıklamalar genel olarak değerlendirildiğinde, ülkemizde 1980 sonrası dönemde uygulanan politikaların, fonksiyonel gelir bölüşümünü emek, sektörel gelir bölüşümünü tarım, bölgesel gelir bölüşümünü geri kalmış bölgeler ve kişisel gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine değiştirdiği ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, emek, tarım ve geri kalmış bölgelerden kaynak aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu ise, bir taraftan sosyal barışı tehdit noktasına getiren, terör, gecekondulaşma, etnik çatışma gibi sorunların kaynağını da ortaya koyarken, diğer taraftan da dünyanın en adaletsiz gelir bölüşümüne sahip ülkelerden biri konumuna gelen Türkiye'nin, konuya gereken önemi vermesinin zorunluluğuna işaret etmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar ve çalışmanın üçüncü bölümünde yapılan incelemeler çerçevesinde, bölüşüm açısından 1963-96 dönemine ilişkin şu genel değerlendirmeleri yapmak mümkündür;

- Kamu kesiminin mali yapısı, bölüşümü sermaye lehine bozmaktadır.
- Vergi politikaları, fonksiyonel bölüşümde emek aleyhine sonuçlar yaratmaktadır.
- Para politikası, enflasyon yoluyla ücretlileri olumsuz etkilemektedir.
- Kredi politikası, sektörel ve bölgesel gelir bölüşümünün iyileştirilmesinde yeterince etkili olamamaktadır.
- Sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler ve özelleştirme de kullanılan yöntemler, sermayenin tabana yayılmasından çok, kamuya ve özel girişimcilere kaynak aktarımında kullanılmaktadır.
- Fiyat politikası, KİT ürünleri ve tarımsal destekleme fiyat politikaları yoluyla, emek ve tarım dışı kesimlere kaynak aktarımında kullanılmaktadır. Aktarılan kaynakların etkin kullanılmaması, üretim yerine ranta ve tüketime yönelmesi, bölüşüm sorununun daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Böylece, büyük halk kitlelerinin gelir ve tüketimi kısılarak yaratılan zorunlu tasarruflar, yatırım yoluyla ekonomiye dönmekte; emek payındaki azalma, bazılarınca savunulduğu gibi, büyümeye hizmet etmemektedir.

- Miktar politikaları, özellikle 1980 öncesi dönemde dış ticaret kotaları büyük sermaye kesimi ve hizmetler sektörüne(ticaret) önemli rantlar sağlamıştır.
- Miras hukuku ve küçük çiftçilerde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan arazi parçalanması, daha sonra mülksüzleşme sürecine dönüşmekte ve bu süreç, gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine bozmaktadır.
- Piyasa yapıları girişimcilerin aşırı kar elde edebilecek düzeyde tekelci ve oligopolistik bir yapı göstermektedir. Ayrıca, kamu kesiminin yaptığı zamlar, mevcut piyasa yapısı içinde, girişimcilerin ek kar etmelerine ortam hazırlamaktadır.
- Sosyal güvenlik sisteminde, kapsam olarak ortaya çıkan gelişmelere karşın, içerik olarak önemli sorunlar bulunmaktadır.
- İşgücü piyasalarına ilişkin temel sorun, örgütlenme düzeyinin yetersizliği, örgütlü kesimde ise sendikaların etkin olmamasıdır. Ayrıca, yüksek oranlı işsizlik, sendikaların etkinliğini azaltırken, taşeronlaşma ve kaçak işçi çalıştırma gibi yollara başvurulmaktadır.
- Tarım ve diğer sektörler arasında gelir farkının çok yüksek olması, diğer sektörler için tarım kaynaklı işgücü arzının esnekliğini artırmaktadır. Buna bağlı olarak reel ücreti artırmadan istihdamı artırma şansına sahip olan sanayi ve hizmetler sektörü, karlarını büyük ölçüde artırmaktadır.
- Kurumsal alanda, bürokrasiden politikacılara doğru yetki kayması, kaynak dağıtımında, rasyonel dağıtımı değil, politik tercihleri ön plana çıkararak, girişimciler ve sermaye kaynak aktarımında yeni olanaklar sağlamıştır.
- Özellikle 1980 sonrasında, yatırımların yetersizliği yanında sektörel ve bölgesel dağılımın dengesizliği, bir taraftan işsizlik, diğer taraftan göç olgusunu artırmış, büyük kentlerde işsiz ve/veya düşük ücretle çalışmaya hazır işsizler ordusu yaratmıştır. Bu, bir taraftan emek aleyhine sonuçlar yaratırken, ayrıca, genelde kaçak, marjinal sektörlerin ortaya çıkmasına, kayıt dışılığın genişlemesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak vergi gelirlerinin yeterince artmaması, bölüşümün düzenlenmesinde kullanılacak kaynakları sınırlandırmaktadır.
- eğitim politikasında, özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, gelir bölüşümündeki dengesizliği artırmıştır. Çünkü, bölüşüm dengesizliğinin azaltılmasında etkili bir araç olmasına karşın eğitimde fırsat eşitliği sağlanması yönünde bir politika bulunmamaktadır. Nitekim, iyi eğitim alınabilmesi, yüksek gelire gereksinim oluşturmakta; bunu da ancak, yüksek gelirli gruplar sağlayabilmektedir. Kırsal kesimde de eğitim düzeyinin düşüklüğü dikkate alındığında, sektörel gelir bölüşümü dengesizliği nedeniyle kırsal alanlardan kente göç edenlerin ucuz emek olarak çalışması kaçınılmaz olmaktadır. Bir başka deyişle, ülkemiz koşullarında sektörel gelir bölüşümü dengesizliği, fonksiyonel bölüşümdeki dengesizliğe kaynaklık etmektedir.

- teknolojik gelişmeler, emeğin sermaye ile ikame olanağını artırmaktadır. Böylece, işsizlik yanında ikame olanakları da işgücü üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle ücretler artsa bile, istihdam azalışı ve/veya yetersiz artışı nedeniyle ücret payı düşmektedir.
- Bu koşullarda fonksiyonel gelir bölüşümde emek aleyhine ortaya çıkan bir gelişme, sektörel bölüşümde tarım aleyhine, bu ise geri kalan bölgelerin daha çok tarım bölgeleri olması nedeniyle de bölgesel bölüşümde geri kalmış bölgeler aleyhine gelişme yaratmaktadır. Buna bağlı olarak kişisel gelir bölüşümü de düşük gelirli gruplar aleyhine bozulmaktadır. Bu gelişme, bölüşüm türlerinin birbirinden bağımsız olmadığını ortaya koyması yanında, bölüşüme yönelik politikalara tek boyutlu bir bakış açısının yetersiz olacağı anlamına da gelmektedir.

Bütün bu açıklamalar, ülkemizde bölüşümün düzenlenmesi yönünde bilinçli bir iktisat politikası uygulanmadığını, uygulanan politikaların bölüşümde adaletin sağlanması yönünde bir önceliği bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu koşullarda üzerinde önemle durulması gereken konu, bölüşümde ortaya çıkan bu olumsuz gelişmelere karşın, halkın gösterdiği tepkinin yetersizliğidir. Kanımızca, bu durum, ülkemiz ekonomisinin sektörel yapısı ve toplumun sosyo-kültürel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, tarımda öztüketim için yapılan asgari üretim, sanayi ve hizmetler sektöründe düşük ücretle çalışan insanlar ek gelir(seyyar satıcılık gibi marjinal sektörlerde çalışma ve/veya köyünden getirdiği gıda ürünlerinin tüketilmesi) sağlamaları nedeniyle tepki düzeyleri düşük kalmaktadır. Ancak, 1980 sonrasında uygulanan ve bölüşüm önceliği bulunmayan politikalar sonucunda ortaya çıkan gelişmeler(monetaristleşme) kanbağı, hemşehrilik ve yardımseverlik temeline dayalı ilişkiler zayıflatmış, tepkilerin her an patlama noktasına gelebileceğinin işaretlerini vermeye başlamıştır.

Bu nedenle, ülkemizde bölüşüm konusunda acil önlemlerin alınması gerekmektedir. Ancak, Türkiye, birçok alanda olduğu gibi, bölüşüm açısından da özgün koşullara sahiptir. Bu nedenle, bölüşümü düzenlemeye yönelik politikaların, ekonomi-politik kuralları yanında ülke koşullarını da dikkate alması gerekmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde uygulanacak bölüşüm politikalarını sınırlandıran öğelerin incelenmesinden sonra neler yapılabileceği konusunda öneriler getirme şansımız bulunacaktır.

- Dış borç ödemeleri, iç borçlanmayı bu da faiz ödemelerini artırmaktadır. Bu da, bölüşümün düzenlenmesinde kullanılabilir kaynakları azaltmaktadır. Ayrıca, dış finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için uluslararası finansman kurumlarının(IMF, Dünya Bankası) önerdiği politikaların bölüşüm değil, dış borçların ödenmesine öncelik vermesi, bu süreci daha da belirginleştirmektedir.

- Küresel rekabete bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, gelişmekte olan ülkelere hammadde ve ucuz emeğe dayalı bir üretim desenine zorlamaktadır. Bu durum, ücretlilerin ve tarım kesiminin gelir düzeyinin yükseltilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim yapılan reel devalüasyonlar,

GSMH'yi geriletirken, ihracat gelirleri, ihracatçı girişimciler ve sektörlerle akmakta, emek ve tarım fakirleşmektedir.

- Türkiye'nin faktör donanımı ve bunların niteliği, dünya piyasalarında talep deseniinde ortaya çıkan gelişmelerle uyumlu değildir.

Daha çok dışsal olan bu kısıtlar da dikkate alınarak ülkemizde bölüşümün daha adil hale getirilmesinde uygulanabilecek politikalar şöyle özetlenebilir;

- Hızlı ve istikrarlı büyüme gereklidir. Bunun için, yatırımların spekülâtif rant alanları yerine, üretken yatırımlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Nüfus artış hızı mutlaka düşürülmelidir.
- Kır-kent arasında mevcut eğitim kalitesi farklılıkları giderilmelidir.
- Kentlerdeki baskıyı artırmayacak şekilde, kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi kuruluşları kurulmalıdır.
- İşgücünün, emek piyasasına mutlaka belli nitelikler kazandırılarak girmesi sağlanmalıdır. Yapılması gereken, işgücü arzındaki artışların sınırlandırılması ve arzın nitelik düzeyinin artırılmasıdır. Bugün gelinen noktada vasıfsız işgücünün çoğunlukta bulunduğu durumda emek payının artması mümkün değildir.
- İşgücü istihdamından alınan ve neredeyse, bir "istihdam vergisi"ne dönüşen yükümlülükler azaltılmalıdır.
- Piyasada rekabetin etkin olarak işlemesi sağlanmalıdır. Bu, bir taraftan kaynakların etkin kullanımı, diğer taraftan fiyat düşmesine bağlı talep ve dolayısıyla istihdam artışını gündeme getirecektir.
- Özellikle kırsal bölgelerde, emek yoğun projeler(el sanatları ve hediyelik eşya) geliştirilerek ihracata yönelik üretim gerçekleştirilmelidir.
- Vergi sistemi lüks tüketim ve rantları vergilendirmeli, tasarruf ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Kaçak ve sigortasız işçi çalıştırma engellenmelidir.
- Reel devalüasyon, çok gerekmedikçe yapılmamalıdır.
- politik istikrar ve güven ortamı sağlanmalıdır.
- Göçe bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma ve böylece ortaya çıkan rant alanlarının engellenmesi için kent yerleşim planları ve arsa üretimi konusunda ciddi önlemler alınmalıdır.

- Sermaye piyasası, firmaların ve kamunun finansman açıklarının kapatıldığı spekülâtif finans merkezi olmaktan çıkarılmalı, kendisinden beklenen uzun vadeli yatırımlar için gerekli fonların sağlandığı ve üretken alanlara yöneltildiği bir piyasaya dönüştürülmelidir.
- 20 yılı aşkın süredir devam eden enflasyon mutlaka düşürülmelidir. Ancak, enflasyonun düşürülmesinin bedeli, genelde olduğu gibi, ücretlilere yüklenmemeli, fedakarlık, enflasyonda kazanç sağlayanlar tarafından yapılmalıdır.
- işsizliğin azaltılması için, devletin yüksek oranlı borçlanma gereğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve kanımızca, “devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisi”ne dönüşen yapı değiştirilmeli, rant ve faiz gibi üretken olmayan gelir kaynakları vergilendirilerek yeniden bir yatırım hamlesi başlatılmalıdır.
- Kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve vergi tabanı genişletilerek, ücretlilerin vergi yükü azaltılmalıdır.
- Eğitimde fırsat eşitsizliğinin getirdiği gelir bölüşümü dengesizliği, 1980 sonrası dönemde daha da belirginleşmiştir. Bu durum, yüksek(düşük) gelir, iyi(yetersiz eğitim) eğitim-yüksek(düşük) gelir kısır döngüsüne yol açmaktadır. Fonksiyonel bölüşüm yanında, sektörel bölüşüm üzerinde de eğitim etkili olmaktadır. Çünkü, kent-kır arasında eğitim olanakları ve düzeyi açısından ortaya çıkan fark sürekli artmıştır. Buna bağlı olarak kırsal bölgelerdeki okullarda eğitim görmüş öğrencilerin üniversite sınavında başarılı olma şansı, buna bağlı olarak da daha yüksek gelir elde etme olmağı iyice azalmıştır. Böylece, eğitim sistemini ve düzeyinin mevcut yapısı, sektörel gelir dengesizliklerini de körüklemektedir. Benzer bir durum, geri kalmış bölgeler için de geçerlidir. Dolayısıyla, ülkemizde tüm boyutlarıyla gelir dengesizliğini körükleyen mevcut eğitim sistemi yeniden yapılandırılmalıdır
- Geri kalmış bölgelerde kalkınma kutupları oluşturulmalı, tarıma dayalı sanayiler geliştirilmeli, GAP yanında Konya Ovaları Sulama Projesi(KOP) devreye sokulmalıdır. Geri kalmış bölgeler, hızlı işleyen ray hatlarıyla limanlara ve gelişmiş sanayi bölgelerine bağlanmalıdır. Böylece coğrafi koşulların getirdiği, pazara uzaklık ve buna bağlı olarak gelir düşüklüğü aşılmalıdır.

Elde ettiğimiz bu sonuçlar, ülkemizde bölüşüm konusuna yeterince önem verilmediğini ortaya koymaktadır. Ülkemiz toplum yapısı ve coğrafi farklılıklar nedeniyle, özde ekonomik içerikli olan bölüşüm sorununun yarattığı olumsuz etkiler, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamaktadır. Nitekim, bölüşüm yapısının, özellikle 1980 sonrası dönemde, tüm boyutlarıyla büyük ölçüde bozulmuş olması, politik, sosyal ve kültürel açıdan da sorunlar yaratacak noktaya gelmiştir.

Bugün, politik alanda radikal sağa kaymanın gerisinde yatan temel öge, kanımızca, gelir bölüşümünde ortaya çıkan aşırı bozulmadır. Nitekim, radikal sağ partilerin oy tabanlarının incelenmesi de bunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla, ülkemizde demokrasi dışında sistem arayışlarının gündeme gelmesinde ve laik, anti-laik tartışmasının ortaya çıkmasında fonksiyonel gelir bölüşümünün ücretliler, kişisel gelir bölüşümünün de düşük gelirli gruplar aleyhine bozulmasının önemi büyüktür.

Ayrıca, Güneydoğu'da 10 yılı aşan süredir devam eden terör olaylarının yaşanmasının gerisindeki ögeler arasında gelir bölüşümü dengesizliği de bulunmaktadır.

Bu durum ülkemizde bölüşüm konusuna, bugüne kadar olduğundan daha fazla önem verilmesi ve konunun farklı boyutlarının dikkate alınması gereğini ortaya koymaktadır. Toplumda ortaya çıkan ve bazısı çatışmaya dönüşen, bazısı da her an çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan sorunların çözümü için atılacak ilk adım bölüşüm yapısının, daha fazla geç kalınmadan düzeltilmesidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AÇIL, Fethi, : Genel Ekonomi Dersleri, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968
- AKDOĞAN, Abdurrahman, : Kamu Maliyesi, Gazi Ünivesitesi Yayın No: 135 Ankara 1989
- AKSOY, Şerafettin, : Vergi Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989
- AKSU, Ömer A., : Gelir ve Servet Dağılımı, İÜ yayınları No:3698 İstanbul 1993
- AKTAN, Reşat, : Türkiye Ziraatında Prodükktivite, MPM Yayınları, Ankara 1966
- AKYÜZ, Yılmaz, : Sermaye, Büyüme, Bölüşüm, AÜ. Yayınları No:400, Ankara 1977
- Ali ÖZGÜVEN, : İktisat Bilimine Giriş(5. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul 1983
- ALKİN, Erdoğan, : İktisat, Elektronik Ofset, İstanbul, 1974
- ALKİN, Erdoğan, : Gelir ve Büyüme Teorisi, İÜ yayınları No:210, Elektronik Ofset, İstanbul 1975
- ALPAR, Cem, : Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, İ.T.İ.A. Yayını Ankara, 1974
- AMİN, S., : L'accumulation à l'échelle mondiale; critique de la théorie du sous-développement, Antropos, Paris 1970
- AVRALIOĞLU, Zeki, : Üretim Fonksiyonları, Ankara İTİA Yayınları No: 102, Ankara, 1971
- BABAN, Şükrü, : İktisat İlminin Umumi Prensipleri(2. baskı), Çeltüt Matbaası, İstanbul 1957
- BAĞRIAÇIK, Atila, : Türkiye Sanayiinde Pazar Hakimiyeti, Dünya Yayınları, İstanbul 1983
- BALDWIN E.R., RICHARDSON J. D., : International Trade and Finance, Little Brown Company, Boston 1986
- BALDWIN, R. E., : Non-tariff Distortion of International Trade, Allen and Unwin, London, 1970
- BALİ, Orhan, : Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Kredilendilmesi, Ankara 1977
- BARAY A. İlkın, : Türkiye Özel İmalat sanayiinin gelişiminde Faktör Payları Değişiminin Analizi (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir 1984
- BARAY, A. İlkın, ERGUN, Temel, : 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Gelişmeler, FES Yayınları, İstanbul 1990
- BARBASH, Jack, : Trade Unions and National Economic Policy, The John Hopkins Press, Baltimore 1972,
- BAİLY, Martin Neil, : Growth With Equity, The Brookings Institution, Washington 1993
- BENSON, Charles S., : The Economics of Education, Houghton Mifflin, Boston 1968

- BORATAV, Korkut,** : 100 Soruda Gelir Dağılımı(3.baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976
- BORATAV, Korkut,** : 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1991
- BORATAV, Korkut,** : Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı(Kavramlar ve Metot Meseleleri), Sevinç Matbaası, Ankara 1969
- BORATAV, Korkut,** : Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985(3. baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990
- BOULDING, Kenneth E.,** : A Reconstruction of Economics, John Willey and Sons, New York 1950
- BOURGUIGNON, F., MORRISON C.,** : Ekternal Trade and Income Distribution, OECD, Paris 1989
- BRONFENBRENNER, Martin,** : Income Distribution Theory, Aldine publishing Company, New York, 1971
- BULMUŞ, İsmail,** : Tarımsal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 113, Ankara 1978
- BULUTAY, Tuncer,** : Employment, Unemployment and Wages in Turkey, Ankara 1995
- BULUTAY, Tuncer, TİMUR, Serim, ERSEL, Hasan,** : Türkiye'de Gelir Dağılımı -1968- Sevinç Matbaası, Ankara 1971
- CARTER, Allan,** : Theory of Wages and Employment(Second printing), Richar D. Irwin Inc., Illinois 1964
- CHACHOLIADES, Miltiades,** : International Trade Theory and Policy, McGraw-Hill International Editions, Singapore 1978
- CHAMBERLAİN, Neil W., CULLEN, Donald E.,** : The Labor Sector, MacGraw-Hill Book Company, New York 1971
- CHAMBERLAİN, Neil W.,** : Labor, McGraw-Hill Book Company, New York 1958
- CORDON, W.M.,** : Trade Policy and Economic Welfare, Oxford University Press, London 1974
- CURZON, G. and V.,** : Hidden Barriers to Internatonal Trade, Trade Policy Research Centre, London, 1971
- DEMİR, Gülten,** : Devlet-Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. İstanbul, 1994
- DEMİRÇİ, Muzaffer,** : Büyüme Teorileri II, Ege Ünivesitesi Resmi Teksir Yayınları No:69, İzmir 1981
- DENİSON, Edward F.,** : The Sources of Economic Growth in The United States and Alternative Before Us, New York 1968
- DOBB, Maurice,** : Theories of Value and Distribution Since Adam Smith İdeology and Economic Theory, Cambridge University Press, London 1973
- Donald S. WATSON,** : Price Theory and Its Uses(third edition), Houghton Mifflin Company,

Bıston 1972

- DÖNMEZ, Recai,** : Teoride ve uygulamada Vergi Afları, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:557, Eskişehir 1992
- DİLİK, Sait,** : Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, AÜ, SBF Yayın No:391 AÜ Basımevi, Ankara 1976
- DİLİK, Sait,** : Sosyal Güvenlik, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayınları, Ankara 1991
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer,** : Üretim, Değer ve Bölüşüm, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1982
- EGELİ, Hüseyin. A.,** : Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye'nin Sanayileşme Politikası, (Yayınlanmamış Doktora tezi), İzmir 1991
- EINZIG, Paul,** : A Text Book on Monetary Policy, MacMillan St. Martin's Press, London 1972
- EKER, Aytaç,** : Avrupa Birliği ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları, Doğu Matbaacılık, Ankara 1995
- ERDOST, Cevdet,** : Sermayenin Uluslararasılaşması ve ve Teknoloji Transferi, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982
- ERGİNAY, Akif,** : Kamu Maliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara 1976
- ERKAN Hüsni,** : TOPSES, Sosyal Alan (Yayınlanmamış Araştırma) İzmir 1997
- YETKİN, Sabri,**
- UYSAL, Yaşar,**
- MAZGİT, İsmail,**
- ÇETİNKAYA, Mevlüt,**
- ERKAN, Hüsni,** : Ekonomi Politikasının Temelleri, (İkinci baskı), Aydın Yayınevi, İzmir 1990
- ERKAN, Hüsni,** : Sosyal Piyasa Ekonomisi: Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması, Konrad Adenaur Vakfı, İzmir 1987
- ERKAN, Hüsni,** : Sosyo-ekonomik Bölgesel Gelişme(Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Kavram Matbaası, İzmir 1987
- ERKÖK, Şiir,** : Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları(Basım Sanayii Üzerine Bir Uygulama İle Birlikte), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No:118, Ankara 1977
- ERSOY, Arif,** : İktisadi Düşünceler Tarihi, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir 1990
- ERTÜRK, Emin, Uluslararası İktisat, Ekin Kitabevi, İstanbul 1996
- Felix PAUKERT, Derek ROBINSON** : Income Policies in the Wider Context- Wage, Price and Fiscal Initiatives in Developing Countries, International Labor Organization, Geneva 1992
- FERGUSON, C. E.,** : The Neoclassical Theory of Production and Distribution, Cambridge University Press, London 1969
- FRANCK, G.,** : Dependent Accumulation and Underdevelopment, Norton Book Company, London 1978

- GÜZEL, Ali, OKUR, Ali Rıza,** : Sosyal Güvenlik Hukuku(Yenilenmiş 3. baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1992
- GÜZEL, M. Şehmus,** : Türkiye’de İşçi Hareketi(1908-1984), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996
- HABERLER, Gottfried von,** : The Theory of International Trade(With its Application to Commercial Policy), William Hedge and Company Ltd, London 1950
- HALLER, Heinz,** : Maliye Politikası- Teorik esasları ve Temel Problemleri, (Çev. Salih TURHAN) Fakülteler Matbaası, İstanbul 1974
- HAN, Ergül,** : İktisada Giriş 2, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1994
- HATİPOĞLU, Zeyyat,** : Temel Uluslararası İktisat, Beta Basım, Yayım ve Dağıtım A.Ş. İstanbul 1993
- HATİPOĞLU, Zeyyat,** : Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi, Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları No:4, İstanbul 1976
- HATİPOĞLU, Zeyyat,** : İktisat Bilimine Giriş, Aktif Büro Basım Organizasyon yayınları, İstanbul, 1977
- HULUSİ Şerif,** : İktisadi Buhran ve Monopoller, Ataç Kitabevi, Toplum Bilim Dizisi, İstanbul 1965
- HICKS, J. R.,** : The Theory of Wages, Macmillan Press, London 1966
- I.B. KRAVIS, A.W. HESTON, R. SUMMERS,** : International Comparisons of Real Product and Purchasing Power, The John Hopkins University Press, Baltimore 1978
- IBRD,** : Turkey:Prospects and Problems of an Expanding Economy, Washington, 1975
- IMF,** : The Adoption of Indirect Instruments of Monetary Policy, Occasional Paper 126, Washington 1995
- JOCHIMSEN, R.,** : Theorie der Infrastruktur, Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung, Mohr,Tübingen 1966
- JOHNSON, Harry,** : Economic Policies Toward Less Developed Countries, George Allen and Unwin Ltd. London 1967
- KALECKİ, Michal,** : Theory of Economic Dynamics, George Allen and Unwin, London, 1954
- KARLUK, Rıdvan,** : Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1984
- KAZGAN, Gülten,** : İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983
- KAZGAN, Gülten,** : Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1992
- KAZGAN, Gülten, ÖNDER, İzzettin, KIRMANOĞLU, Hasan, TUNCER, Nihal,** : Nihal, Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar, TOBB Yayınları Ankara 1992
- KEPENEK, Yakup,** : Türk İmalat Sanayiinin Üretim Yapısı(1963-73), ODTÜ Yayınları, Ankara 1977

- KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan,** : Türkiye Ekonomisi(8.Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1996
- KOHEN, Kalman J., CYERT, Richard M.,** : Firma Teorisi: Piyasa Ekonomisinde Kaynak Bölüşümü, (Çev. Aziz KUTLAR), C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 1, Sivas 1995
- KOHL, Richard L. UHL Joseph N.,** : Marketing of Agricultural Products(sixth edition)Macmillan Publishing Company, NewYork 1980
- KORAY, Meryem,** : Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES Yayınları, İstanbul 1994,
- KORAY, Meryem,** : Endüstri İlişkileri, BASİSEN Eğitim ve Kültür Yayınları:22, İzmir 1992
- KORUM, Uğur,** : Türk İmalat Sanayii ve İthal ikamesi: Bir değerlendirme, A.Ü. SBF Yayınları No:408, Ankara 1977
- KOUTSOYİANNİS, A.,** : Modern Mikro İktisat, Teori Yayınları, Ankara 1987
- KRUEGER, Ann O.,** : Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, NBER, Conference Series, Vol.1, New York, 1974
- KRUGER, Ann O.,** : Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, National Bureau of Economic Research, New York 1974
- KÜÇÜKÖMER, İdris,** : İktisat İlkeleri Üzerine(İktisada Giriş, Kitap II), İktisat Fakültesi Yayın No:205, Hamle Matbaası, İstanbul 1967
- KÜÇÜKÖMER, İdris,** : İktisat İlkeri Üzerine(ikinci baskı), İ.Ü. Yayınları No: 1238, İstanbul 1967
- KUMBARACIBAŞI, Onur,** : Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yayın No:37, Ankara 1976
- KUTAL, Metin,** : Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret, İstanbul 1969
- KUYUCUKLU, Nazif,** : Üretim Güçleri ve Üretimin Dağılışı(Cilt 1), İstanbul Üniversitesi Yayın No:2391, İstanbul 1977
- LANGE, Oskar,** : Ekonomi Politik, May Yayınları, İstanbul 1975
- LYDALL, Harold,** : A Theory of Income Distribution, Clarendon Press, Oxford, 1979
- LİPSEY, Richard G. STEİNER, Peter O.,** : Economics, Harper & Row Publishers, London, 1978
- MACHLUP, Fritz,** : International Monetary Economics, George Allan and Unvin Ltd, London 1970
- MILLER, Roger L.,** : Economics Today(second edition), Canfield Press, San Francisco 1976
- MUMCU, Necati,** : Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme, İ.Ü. Yayınları No:1477, İstanbul 1969
- MİLLER, R.Leroy,** : Economics Today(Second edition), San Fransisco, 1976
- MİTRA, Ashok,** : The Share of Wages in National Income, The Hague: Central Planbureau, 1954

- NADAROĞLU Halil, : Kamu Maliyesi Teorisi(6. Baskı) Sermet Matbaası, İstanbul 1985
- NADAROĞLU, Halil, : Kamu Maliyesine Giriş, Vize, 1981
- NEMLİ, Arif, : Kamu Maliyesine Giriş, Güray Matbaası, İstanbul 1979
- NEUMARK, F., : Genel Ekonomi Teorisi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1948
- OECD, : Economic Surveys-Turkey, Paris 1970
- OHLİN, Bertil, : Interregional and International Trade, Harvard University Press, Cambridge 1967
- ÖNDER, İzzettin, : Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, Tarih Vakfı
TÜREL, Oktay, Yurt Yayınları, İstanbul 1993
EKİNCİ, Nazım,
SOMEL, Cem,
- ÖNEY, Erden, : Bölüşüm, Ankara 1965
KURUÇ, Bilsay,
- OSBERG, Lars, : Economic Inequality in the United States, M.E. Sharpe INC. New York, 1984
- OYAN, Oğuz, : Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye 1980-1989, V Yayınları, Ankara 1989
- ÖZGÜVEN, Ali, : İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988
- ÖZMUCUR Süleyman, : Productivity and Profitability: The Turkish Case, Bogaziçi Univertitesi Yayınları, İstanbul 1992
- ÖZMUCUR, Süleyman, : Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1948-1991, Boğaziçi Üniversitesi İstanbul 1991
- ÖZÖTÜN, Erdoğan, : Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı 1979-1986, İTO Yayınları, İstanbul 1990
- PAKDEMİRLİ Ekrem, : Ekonomimizin Sayısal Görünümü(1923'ten günümüze), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995
- PASINETTİ, Luigi L., : Growth and Income Distribution -Essays in Economic Theory Cambridge University Press, Cambridge 1974
- PEKİN, Tefik, : Makro Ekonomi, Bilgehan Matbaası, İzmir 1993
- PEKİN, Tefik, : Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın, No: 64/41, İzmir, 1973
- PETERSON, Wallace C., : Income, Employment and Economic Growth, W.W. Norton Company Inc. New York 1962
- PETERSON, Wallace C., : Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, (Çev. Servet Mutlu), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir, 1976
- REYNOLS, Llyod G., : Labor Economics and Labor Relations,(3. Baskı), Prentice-Hall, Inc. New Jersey, 1979
- ROBERTSON, David, : Uluslararası Ticaret Politikası, (Çev. Ayşe TRAK) Macmillan İktisat Serisi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul 1982

- ROBINSON, Joan, EATWELL, John,** : An Introduction to Modern Economics(Revised edition), McGraw-Hill Book Company, London, 1973
- RICARDO, David,** : The Principles of Political Economy and Taxation,(Reissued), J.M.DENT & Sons Ltd, London, 1992
- RITTER L. S., SILBER W. L.,** : Principles of Money, Banking and Financial Markets(7.th edition), Basic Books, U.S.A. 1986
- SAK, G.,** : Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework and Evaluation of Turkish Experience in the 1980's, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ODTÜ, Ankara 1994
- SAMUELSON, Paul A.,** : Economics (third edition), McGraw-Hill Book Company, New York, 1955
- SAVAŞ, Vural,** : Ekonomik Düzen(Nedir, Nasıl Değişir), Modern Ekonomi Yayınları No:1, İstanbul 1970
- SAVAŞ, Vural,** : İktisat Politikasına Giriş(2. Baskı), Ar Yayın dağıtım, İstanbul 1982
- SAVAŞ, Vural,** : Kalkınma Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1986
- SCHULTZ, Theodore W.,** : Investment in Human Capital, The Free Press, New York 1971
- SCHULTZ, Theodore W.,** : The Economic Value of Education, Columbia University Press, New York 1963
- SEYİDOĞLU, Halil,** : Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:2, Turhan Kitabevi, Ankara 1982
- SÖNMEZ, Fikret,** : Gelir Dağılımı(Ders notları), İzmir 1985
- SÖZER, Ali Nazım,** : Sosyal Sigorta İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1991
- STIGLER, George J.,** : Production and Distribution Theories, Transaction Publishers, New Jersey, 1994
- SÜLKER, Kemal,** : 100 Soruda İşçi Hareketleri, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968
- SUTCLIFFE, R.B.,** : Industry and Underdevelopment, Addison-Wesley Publishing Company, London 1971
- T.BULUTAY, S., TİMUR, H. ERSEL,** : Türkiye'de Gelir Dağılımı -1968- Anl:ara 1971
- TALAS, Cahit,** : Ekonomik Sistemler, Dogan Yayınları, Ankara 1974
- TEKELİ, İ, İLKİN, S., AKSOY, A., KEPENEK Y.,** : Concentration in Turkish Manufacturing Industry, ESA, Working Paper No:18 Ankara 1980
- TEKİR, Sabri,** : Vergi Teorisi, Akliselim Matbaası, İzmir 1990
- The World Bank,** : World Development Report 1987, Washington, 1988
- TOGAN, Sübidey,** : 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu, Türk Eximbank Araştırma Dizisi:1, Ankara 1995
- TOPRAK, Metin,** : Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995, Turhan Kitabevi, Ankara 1996

- TUNA, Orhan,** : Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988
- YALÇINTAŞ, Nevzat,** : Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988
- TUNCAY, Can,** : Sosyal Güvenlik Dersleri, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul 1982
- TUNCER, Bulutay,** : Employment, Unemployment and Wages in Turkey, International Labor Organization, Geneva 1995
- TUNCER, Selahattin,** : Gelirin Yeniden Dağılımı(Redistribution), İktisadi araştırmalar Vakfı Yayınları No:23, İstanbul 1969
- TUNÇOMAĞ, Kenan,** : Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, İstanbul 1987
- TÜRK, İsmail,** : Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, Ankara 1992
- TÜRK, İsmail,** : Maliye Politikası(6. Baskı), S Yayınları, Ankara 1895
- TİNBERGEN, Jan,** : Income Distribution(Analysis and Policies), North-Holland Publishing Company, Netherlands 1975
- TİNBERGEN, Jan,** : Shaping the World Economy, New York: 1962
- UYSAL, Yaşar,** : 1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, TÜGİK Yayınları, İzmir 1995
- MAZGİT, İsmail,** : 1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, TÜGİK Yayınları, İzmir 1995
- UYSAL, Yaşar,** : Bilgi Toplumuna Giderken Türkiye’de Eğitim Sisteminin Yeniden
- ÖYMENER, Hikmet,** : Yapılanması,(Yayınlanmış Araştırma) İzmir 1996
- YAVUZ, Burhanettin,** : Bilgi Toplumuna Giderken Türkiye’de Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması,(Yayınlanmış Araştırma) İzmir 1996
- UYSAL, Yaşar,** : Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İzlenen Tarım Politikalarının Tarım Sektörü Üzerine Etkisi,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1990
- WEINTRAUB, Sidney,** : An Approach to the Theory of Income Distribution, Philadelphia, 1958
- YAZGAN, Turan,** : Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi, İstanbul 1979
- YAŞA, Memduh,** : İktisat, Maliye, Politika, Nur Ofset, İstanbul 1982
- YELDAN, Erineç,** : Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, (Bir Genel Denge Modeli ve Alternatif Stabilizasyon Önerileri), Harb-İş Sendikası, Araştırma Raporu, Ankara 1994
- YILDIRIM, Nuri,** : Neoklasik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı(Teori ve Türk İmalat Sanayii Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma) Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yayın No:367, Ankara, 1974
- YILMAZ, Şiir E.,** : Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Gazi Üniversitesi Yayınları No:178, Ankara 1992
- YÜCEL, Asım,** : Emek Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler, Kalite Matbaası, Ankara 1980
- ZARAKOLU, Avni,** : Bankacılar İçin Para ve Kredi Bilgisi(Dokuzuncu Bası), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989

MAKALE VE TEBLİĞLER

- ACAR, Sadık, : "Türk Tarım sektörünün Önemi ve Başlıca Sorunları", Dörtmevsim, Yıl:1, Sayı:6, Haziran 1984
- ADA, Z., : "Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı(1980-1990)", 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, Cilt I, DPT yayınları Ankara 1992
- ADAMS, F. Gerard, : "General Versus Industry-Specific Industrial Policy: Quantifying the National and Sectoral Impacts", Industrial Policies for Growth and Competitiveness; Volume II, Empirical Studies, (Edt. F. Gerard ADAMS) D.C. Heath and Company, Toronto 1985
- DUGGAL, Vijaga G.,
- AHLUWALIA, Montek, : "The Scope for Policy Intervention", Redistribution With Growth, World Bank, 1974
- AHRENS, Heinz, : "The Social Elements in the Social Market Economy", Social Market Economy-An Economic System for Developing Countries,(edt Winfried JUNG), Konrad Adenauer Stiftung, Auflage 1990
- AKSOY, Ataman, : "Wages, Relative Shares, and Unionization in Turkish Manufacturing", The Political Economy of Income Distribution in Turkey, (edt. E. ÖZBUDUN, A. ULUSAN), Holmes & Meier Publisher, New York, 1980
- AKTAN, Reşat, : "Türkiye'nin Toprak Reformu Meselesi", İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi, İstanbul 1975
- ALKİN, Erdoğan, : "Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli", İktisat Fakültesi Mecmuası, 1969 Ekim-1970 Eylül, cilt 23
- ALKİN, Erdoğan, : "Kur Politikası" 2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları, Ankara 1981
- ALTINALEV, Deniz,, : "1980-1990 Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Ürünleri İhracatımızda Meydane Gelen Gelişmeler ve İhracatın Geliştirilmesinde İGEME'nin Rolü", 1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM Yayınları, Ankara 1991
- ALTINKEMER, M., : "Merkez Bankası Bünyesindeki Döviz Piyasaları ve Döviz Kurlarının Belirlenmesi" TCMB Üç Aylık Bülten 1991/II, Ankara 1991
- BAL, Harun, : "Kambiyo Politikaları, Dış Ticaret ve Enflasyon", İktisat, İşletme ve Finans, Yıl:8, Sayı: 85-86, Nisan-Mayıs 1993
- BELMAN, Dale L., : "Wage Effects of Increased Union Coverage: Methodological Considerations and New Evidence", Industrial and Labor Relations Review, Vol:46, No:2 January 1993
- VOOS, Paula B.,
- BLAUG, M., : "A Survey of the Theory of Process-Innovations" Economica, February 1963
- BOWLES, Samuel, : "The Impact of Education on Poverty:The U.S. Experience," International Development Review, XVIII, 1976
- GİNTİS, Herbert,
- SİMMONS, John,
- BREAMS, Hans, : "Alternative Theories of Pricing, Distribution, Saving and Investment" The American Economic Review, March 1979, Vol:69

- BREIMYER, Harold F.,** : "Agriculture and the Political Economy" Challenge, November-December 1985
- BULMUŞ, İsmail,** : "Dövizin Fiyatı Nasıl Belirlenmeli", Ekonomik Forum, TOBB, 1994
- CHENERY, H.B.,** : "Patterns of Industrial Growth" American Economic Review, September 1960
- COBB, C.W.,** : "Theory of Production", American Economic Review, 1928
- DOUGLAS, P.H. A,**
- DERELİ T.,** : "Toplu Pazarlık Düzeninde Ücretler, Enflasyon ve Artan Grevler", İktisat Dergisi, Ocak 1991
- DEVARAJAN, LEWIS,** : "External Shocks, Purchasing Power Parity and the Equilibrium Exchange Rate", The World Bank Economic Review, Vol:7, No:1, 1993
- ROBINSON,**
- ERAKTAN, Gülcan,** : "1980 Sonrası Tarım Politikası ve AET'ye Uyum Olanakları" 1980 Sonrası Türk Tarımı Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 87, Ankara 1987
- KİP, Ergün,** : "Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri", Tarım Haftası 87, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 87, Ankara 1987
- ESER, Rüya,** : "Sermaye Piyasasında Yaratılan Kaynaklar ve Dağılımı", Türkiye'de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü:1980 Sonrası Dönemin Değerlendirilmesi., SPK Araştırma Dairesi, Yayın No:17, Ankara 1995
- GERSCHEKON, A.,** : "The Typology of Industrial Development as a Tool of Analysis", Continity in History, Cambridge University Press, Massachusetts 1968
- GÖZÜBÜYÜK, Faruk,** : "Siyasi Karar Alma süreci ve Türk Vergi Sistemindeki Etkileri" Vergi Sorunları, sayı 102, 1994
- GRANGER, C.W.J.,** : "Some Properties of Time series Data and Their Use in Econometric Mode Specification," Journal of Econometrics, Vol.16 No.1, 1981
- GRANGER, C.W.J.,** : "Cointegration and Error Correction:Representation, Estimation and Testing", Econometrica, vol.55, No.2 1987
- GROSMAN, Gene M.,** : "Infant-Industry Protection Reconsidered: The case of Informational Barriers to Entry", Quartely Journal of Economics, November 1988
- HORN Hendrik,**
- HAHN, F.H.,** : "The Theory of Economic Growth: A Survey", Economic Journal, vol:74, 1964
- MATTHEWS, R.C.O.,**
- HAMMER, Tove H.,** : "Dimensions of Local Union Effectiveness", Industrial and Labor Relations Review, Vol:46, No:2 January 1993
- WAZETER David L.,**
- HAURİN, D.R.,** : "The Regional Distribution of Population, Migration and Climate", The Quarterly Journal of Economics, Vol: xcix, yıl 1983
- HECKSCHER, E.,** : "The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income" Readings in International Trade,(ed. H.S.ELLIS, L.S. METZLER), George Allen and Unwin, London 1966

- HOFFMANN, Lutz,, RABENAU, Kurt Von, : "Distribution Policy in Developing Countries:The Aspect of Growth" Economics, Vol:20, 1979
- HUGHES, Helen, : "Agriculturel Development, Growth, and Equity" Economic Impact, 1989/1
- KALDOR, Nicholas, : "Model of Distribution", Growth Economics, Penguin Modern Economics Readings(edt Amartya SEN) Middlesex, England, 1970
- KANG, H., : "Common Deterministic Trends, Common Factors, and Co-integration," Advances in Econometrics, (edt.Fomby and Rhotes) London 1988
- KARLUK, Rıdvan, : "Dış Finansmanın İkinci Kaynağı: Dış Borç", Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992
- KAZGAN, Gülten, : "Tarım Ürünleri Destekleme Politikası, Amaçlar, Sorunlar ve Çözümler" 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri (cilt V), DPT yayınları, Ankara 1981
- KENNEDY, C., : "Induced Bias in Innovation and the Theory of Distribution", Economic Journal, vol 74, September, 1964
- KIRDALOĞLU S., SAKLAR F., : "Ekonomide Tasarruflar ve Fon Hareketi", Bankacılar Nisan 1992
- KIZIL, Ahmet, : "Türk Kambiyo Mevzuatında Liberalleşme ve Bunun Uluslararası İlişkilerimize Yansımaları", 1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM Yayınları, Ankara 1991
- KRUGER Ann O., : "The Political Economy of Rent-Seeking Society", American Economic Review, Vol.64, No.3, June 1974
- KRUSE, Douglas L., : "International Trade and the Labor Market Experience of Displaced Workers" Industrial and Labor Relations Review, Vol. 41, No:3 April 1988
- KURDAŞ, Kemal, : "Kambiyo Kuru Politikası ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme, 1968
- KURT, W., : "Theme and Variations:Remark on Kaldorian Distribution Formula" Kyklos, Vol:18, No:4, 1965
- KÜÇÜKÇİFTÇİ, S., ÖZDEMİR, S. : "Türkiye'de Sektörel Yapının Bölgearası Karşılaştırması 1987-1995", PETROL-İŞ Yıllığı 95-96,
- MACHLUP, Fritz, : "Devalüasyonun Analizinde Görelî Fiyatlar ve Toplam Harcama", (Çev. Necati MUMCU), Devalüasyon(Seçme Yazılar)İstanbul Üniversitesi Yayın No:1508, İstanbul 1971
- MACURDY, Thomas, E., PENCAVEL, John H., : "Testing Between Competing Models of Wage and Employment Determination in Unionized Markets", Journal of Political Economy, Vol:94, No:3 1986
- MEADE, J. E., : "Economic Efficiency and Distributional Justice" Perspective on The Economic Problem, A Book of Readings in Political Economy,(edt. Arthur MAC EWAN, Thomas E. WEISSKOPF, Prentice-Hall Inc. New Jersey 1970

- MİNCER, Jacob,** : "Human Capital and The Labor Market:A Review of Current Research," The Economic Value of Education, (edt. Mark BLAUG), Colombia University Press, New York 1963
- OKUNO, N., YAKITA, A.,** : "Public Investment and Income Distribution: A Note", Quartely Journal of Economics, February 1981
- ÖNCEL, Türkan,** : "Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Yayın No:3127/497 İstanbul 1982
- ÖNDER, İzzettin,** : "Vergi Düzeni ve Reformu", Maliye Yazıları, Ocak-Mart 1994, sayı:42
- OYAN, Oğuz,,** : "Türkiye'de Maliye Politikaları", Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992
- ÖZMUCUR, Süleyman,** : "Yeni Milli Gelir Serisi Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı", 1968-1994, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:23, Sayı:1, 1996
- ÖZSUNAY, T.,** : "Pazar Ekonomisinde Rekabetin Önemi ve Türkiye'de Karteller, Tekeller, Oligopoller ve Rekabeti Sınırlayıcı Uygulamalara Karşı Alınacak Önlemler", II. Türkiye İktisat Kongresi, Cilt VII, İç Ticaret ve Hizmetler Komisyonu Tebliğleri, DPT, Ankara 1981
- PARSLEY, C.J.,** : "Labor Unions and Wages: A Survey" Journal of Economic Literature, vol. XIX, No:3, Marc 1980
- PASINETTİ, Luigi.,** : "Profit and Growth", Growth Economics (ed. Amartya SEN) Penguin Modern Economics Readings, Middlesex, England
- QUESNAY, Francais,** : "General Rules for the Economic Government of an Agricultural Kingdom" History of Economic Thought, (Ed. K.W. KAPP ve L.L. KAPP), Barnes & Noble Publishers, New York, 1949
- ROBİNSON, Joan,** : "Model of Accumulation", Growth Economics (ed. Amartya SEN) Penguin Modern Economics Readings, Middlesex, England
- ROBİNSON, Romney,** : "Factor Proportions and Comparative Advantage", Readings in International Economics, (ed. R. E CAVES, H.G. JOHNSON) Richard D. Irwing Inc. London, 1968
- ROCCİLİ, John A.Del, LUCA, Priscilla,** : "Regionalized Analysis of Industrial Policy", Industrial Policies for Growth and Competitiveness; Volume II, Empirical Studies, (edt. F. Gerard ADAMS) D.C. Heath and Company, Toronto 1985
- S. DANZİGER, R., HAVEMAN R., PLOTNİC,** : "How Income Transfer Programs Effect Work, Saving and the Income Distribution: A Critical Review" Journal of Economic Literature, Vol. XIX, September 1981
- SAMUELSON, Paul A.,** : "International Faktör-Price Equalisation(Once Again)", Readings in International Economics, (ed. R. E CAVES, H.G. JOHNSON) Richard D. Irwing Inc. London, 1968
- SOLOW, Robert M.,** : "Technical Progres and Aggregate Production Function", Review of Economics and Statistics, vol:39, August 1957
- SOYDEMİR, Selim,** : "Sermaye Piyasası ve Borsa(1981-1994)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 11. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996

- STREETEN, Paul,** : "Transitional Measures and Political Support for Food Price Policy Reform" Food Policy, Integrating Supply, Distribution and Consumption, (edt. J.P. GİTTİNGER), John Hopkins University Press, London 1987
- TABELLİNİ, G.,** : "Explaining Fiscal Policies and Inflation in Developing Countries" Journal of International Money and Finance, no:10 1991
- TOBİN, James,** : "Toward a General Kaldorian Theory of Distribution" Review of Economic Studies, Vol:27, February 1960
- TOKGÖZ, Erdinç,** : "İktisadi Gelişme Tarihi (1923-1980)", Türkiye Ekonomisi(Sektörel Gelişmeler), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992
- ULUSOY, Ahmet, ÇETİN, Murat,** : "Türkiye'de Enflasyon Vergisi Gelirlerinin Boyutu", Vergi Sorunları, sayı 98, yıl 1996
- UYSAI, Yaşar,** : "Türkiye'de Tarımsal Desteklemenin Değerlendirilmesi: Nispi Fiyatlar ve Kar Marjları", İzmir Ticaret Borsası Dergisi, Sayı:8 Yıl 1994
- UYSAI, Yaşar, KAHYA, Saadet,** : "Sorunların Temel Nedeni: Yatırım Tercihleri", İzmir Ticaret Borsası Dergisi, sayı:8 yıl: 1995
- VARLIER, Oktay,** : "Faktör ve Mal Piyasalarında Diğer Politika Ögeleri ve Gelir Bölüşümü" Yeniden Dağıtım Mekanizmaları (edt. Korkut BORATAV) İstanbul 1994
- WATANABE Susumu,** : "Minimum Wages in Developing Countries: Myth and Reality", International Labour Review, Vol.113, No:3, May-June 1976
- WICKSTEED, Philip H.** : "The Scope and Method of Political Economy in the Light of the Marginal Theory of Value and Distribution" History of Economic Thought, (Ed. K.W. KAPP ve L.L. KAPP), Barnes & Noble Publishers, New York, 1949
- WILCOX, Clair,** : "Competition Versus Monopoly" Economic Issues and Policies(edt. Arthur L. GREY, John E. ELLİOT), Houghton Mifflin Company, Boston 1965
- YILDIRIM, Sevdil, ALTUN, U. Oğuz,** : "Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi:1980-1993 Deneyimi", Türkiye'de Kaynak Aktarım Sürecinde Sermaye Piyasalarının Rolü:1980 Sonrası Dönemin Değerlendirilmesi, SPK Yayın No:17, Ankara 1995
- ŞENESEN, Ümit,** : "Türkiye'de İllere Göre Gelir Dağılımı:1975-1995", PETROL-İŞ Yıllığı 95-96, Ankara 1997

DiĞER YAYINLAR

- AKBANK,** : Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-78 Akbank Yayınları, İstanbul 1980
- DEMİRÇELİK, A.,** : Özel Finans Kurumları, SPK Araştırma Raporu No:AGD/8622, Ankara 1986

- DPT, : 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara 1990
- DPT, : 1980-1993 Dönemi Faktör Gelirlerindeki Değişmeler, Ankara 1994
- DPT, : Beş Yıllık Kalkınma Planları(I-VII)
- DPT, : Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1997, Ankara 1997, s.108.
- DPT, : Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, DPT Yayın No:1736, Ankara 1980
- DPT, : Gelir Dağılımı ve Politikaları, ÖİK Raporu, Ankara 1994
- DPT, : Planlı Dönemde Yatırımların İllere Göre Dağılımı, Yayın No:1488, Ankara 1976
- DPT, : Temel Ekonomik Göstergeler(Aylık) (1984-1997)
- DPT, : Yatırımları Teşvik Politikaları, Ankara 1989
- DPT, : Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı hizmetlerin Teşviki, Yayın No:1576, Ankara 1977
- DPT, : Yıllık Programlar (1963-1997)
- DİE, : Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları 1987
- DİE, : Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı, Ankara 1990
- DİE, : Satınalma Gücü ile Milli Gelir DİE Yayın No: 1856, Ankara 1996
- DİE, : Tarım Sayımları 1980 ve 1991
- DİE, : Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri 1973-1986, Ankara 1988
- DİE, : Türkiye İstatistik Yıllığı(çeşitli yıllar, 1984-1996)
- DİE, : Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri(çeşitli yıllar, 1978-88)
- DİE, : İstatistik Göstergeler 1923-1995, Ankara 1996
- Gelirler Genel Müdürlüğü, : Vergi İstatistikleri Yıllığı 1982-1991, Ankara 1992
- GÜNEŞ, Hurşit, : "Türkiye Ekonomisinde Para Politikası" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 11, İstanbul 1986
- İŞIKLI, Alpaslan, : "Sosyal Güvenlik" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt. 8, İstanbul 1986
- KATIRCIOĞLU, Erol, : "Türkiye'de Tekelleşme", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 13. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
- KUTAL, Metin, : "Türkiye'de Toplu Pazarlık Sistemi 1963-1993", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.11 İstanbul 1996
- KİRMANOĞLU, Hülya, : "İç Borçlanma", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 13, İstanbul 1996

- ÖNDER, İzzettin,** : “Katma Değer Vergisi” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 10 İstanbul 1986
- ÖZGİRGİN, Nurgül,** : Türkiye’de Ücretlilerin Vergi Yükü, Yayınlanmamız Yüksek Lisans tezi, ODTÜ 1979
- ÖZKALE, N. Lerzan,** : “Dış Ticaret”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 12. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
- Petrol-İş,** : Petrol-İş Yıllıkları(çeşitli yıllar-1986-95)
- SOYLAN, Bülent,** : “Türk Vergi Sistemi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:10, İstanbul 1986
- T.C. Maliye Bakanlığı,** : Bütçe Gelirleri Yıllığı, (çeşitli yıllar 1985-94)
- T.C. Maliye Bakanlığı,** : Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri(1924-91), Ankara 1993
- TCMB,** : Aylık Bültenler.
- TCMB,** : Yıllık Raporları 1993-96
- : The Penguin Dictionary of Economics, London, 1972
- TOBB,** : Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Ankara 1990
- TOBB,** : İktisadi Rapor(çeşitli yıllar-1889-97), Ankara
- Türk-İş** : Türk-İş 97 Yıllığı(96’dan 97’ye Değişimin Dinamikleri), Ankara 1997
- TZOB,** : Zirai ve İktisadi Rapor 1988-1989, Ankara 1990
- TZOB,** : Zirai ve İktisadi Rapor 1994-1996, Ankara 1997
- UYSAL, Yaşar,** : Toplam Kalite Yaklaşımı ve Türkiye Ekonomisine Olası
ÇETİNKAYA, Mevlüt, Etkiler,(Yayınlanmamış araştırma), İzmir 1996
YAVUZ, Burhanettin,
- İSO,** : 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketleri (1983-1996)
- Yapı ve Kredi Bankası,** : İhracatı Teşvik Tedbirleri, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1981